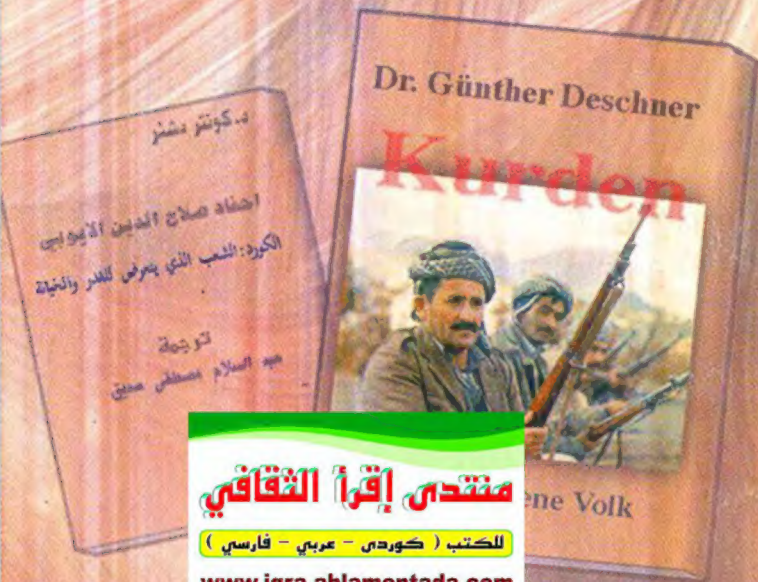

تصویر ابو عبد الرحمن کردی

د. گونتهر دیشنەر
Dr. Günther Deschner

کورد: گهلی له خسته براری غه درلی کراو

منتقدی اقرأ الثقافي

للكتب (کوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

گۆرینی بۆ کوردی

همه کهريم عارف

گۆرینی له نهلمانی یهوه بۆ عهردی

عبدالسلام بهرواری

دکتۆر گوینتەر دیشنەر

Dr. Günther Deschner

کورد: گه‌لی له خسته‌برای غه‌در لی‌کراو

Kurden : Das Betrogene Volk

گۆپینی له نه‌له‌مانی‌یه‌وه بۆ عه‌ره‌بی

عبدالسلام به‌رواری

گۆپینی بۆ کوردی

حه‌مه‌ که‌ریم عارف

چاپی دووهم

١٩٩٩

"... مرۆڤ چۆن ده‌توانی باوه‌ر به‌ به‌رده‌وام بسوونی
چه‌وساندنه‌وه‌ی گه‌لیک بکات، که‌سوره له‌ سه‌ر وه‌ده‌ست
هه‌ینانی ئازادی خۆی و ناماده‌ بی له‌ پیناوی ئهم ئازادی
یه‌دا هه‌ر قوربانی یه‌ک، چه‌ند که‌وره‌ بی، بیدات؟"

جه‌واهه‌ر لال نه‌هه‌رۆ
ده‌ریاره‌ی کورد/ ۱۹۳۵

ناوه روکی کتیب

- i ..... گهربون به هه ناسه میژووی کورده وه بنه ی ته نیا بۆنی مهرگی لیدیت.
- iiiv ..... هه قه خوینه ری عه رهب راستیه کان بخوین.

فهسله . یه کهم

نیستا خانووی هاوچه رخیان دهست ده کهوتی

- ۱ ..... گازی ژه هراوی ، دژی گه لیککی بن دهولهت.
- ۳ ..... وینه و دینه ی دوو باره بوی کارساته که.
- ۵ ..... غهواره ی گومان لیکراو.
- ۷ ..... گه کورد قسه ی یه که بخت ، کهس یی ی ناویری.
- ۱۱ ..... تاران پیوستی به کورد بوو.

فهسلی دووهم

مروژ له پر ههست به هیزیککی شاراه له به دهنی خویدا دهکات که هانی
ددا پر بداته نزیکترین بهردو به هه موو هیز و توانایه و بیوه شینی

- ۱۳ ..... مسته فا بارزانی ، بهدریژایی ته مهنی شوژ شگتر بوو.
- ۱۵ ..... له خاکی کوردستاندا.
- ۱۸ ..... جهنگ ته وهری سه رهکی ژیا نی بوو.
- ۲۱ ..... نه و عه شیرته ی به توانای بهرزی جهنگاوه ی ناسراوه.
- ۲۲ ..... شهنگ کرینگترین مولکی شه خسی.
- ۲۴ ..... شیری بارزان.
- ۲۶ ..... "ته لمانی باشه".
- ۲۹ ..... گه شتیک بۆ نیو پیاوانی نازا.
- ۳۱ ..... کلاشکوف وه کو نیشانه یه کی پایه ی شه خسی.
- ۳۳ ..... سامی رحمان و.
- ۳۵ ..... نه و پارتیزانه ی ، چیشته چی تایه تی خۆی هه یه.

”نەگەر کورد یەک بن، کەس بە سەریاندا سەرنەکەوێ

- ۳۹ ..... ریشه و میژوی گەلی کورد و باری سەرنجی گەشتیارانی نێودار
 ۴۰ ..... نایا نووسەری فرە بەرھەم راستی گووتو؟
 ۴۲ ..... ئەو گەلە، تەنانت لە نووسینەوی میژووەکەشیدا فرامۆش کراوە
 ۴۴ ..... (کارستین نیچور)، لە بن کولکەکە دەدات
 ۴۵ ..... نوێنەرانی کۆمەڵانی (نەوتی هندی رژەهلات)
 ۴۷ ..... دۆزەرەوی (نەینەوا)، دۆستی کورد یوو
 ۴۹ ..... سەرھەنگیتیکی سوبای پروسی، بە کورد موعجەب دەبێت
 ۵۱ ..... بەھاری (گەلی عەلی بەگ)
 ۵۲ ..... کاسە سەر و گۆتچەکە پر او
 ۵۴ ..... ۱۵۹۶: دەرچونی کتیی میژوی کورد
 ۵۷ ..... سالی ۲۳۵۰ پێش ز: کورد بە خەتی بزمازی
 ۵۹ ..... ناخۆ نیمپرانووبەتی (میدیا)، دەولەتییکی کوردی بوو؟
 ۶۱ ..... (زینەفون) و گریکەکان، رووبەرۆوی (کوردوخ) یەکان دەبنەو
 ۶۴ ..... (سەلاحدینی ئەیوبی)...سولتانی خانەدان و نەجیب

هەسلی چوارەم

لویهکی شتیرەنجەیی پیسە و دەیی بێردی

- ۶۷ ..... هەشت ملیون کورد لە تورکیادا، بە رسمی بە (تورکی چیا) دادەنێن
 ۶۸ ..... جینوساید تەنیا بە بۆمبا نەنجام نادری
 ۷۱ ..... کەمال نەتاتورک: لە تورکیادا تەنیا تورک هەن
 ۷۳ ..... ۱۹۲۰: ھاوێپانان، بە نومییدی دامەزراندنی دەولەتییکی کوردین
 ۷۵ ..... ئومووبەکی ناشرکرای ”سیاسەتی واقعی“
 ۷۷ ..... شۆڕشگێڕانی چیا
 ۷۹ ..... بەمچۆرە قەتل و عام و جینوسایدی کورد دەستی پێکرد
 ۸۱ ..... (نەھرۆ)، رەخنە لە ھەلویستی تورک دەر ھەق بە کورد، دەگری
 ۸۳ ..... لە بنارو قەد پالەکانی چپای (نارارات)دا
 ۸۶ ..... ھەوت سەد ھیندی تاوانەکی (لیدیس)
 ۸۸ ..... قەسابخانەیکە بەشەری لە پشت پەردەکانی سیاسەتی نێو دەولەتی یوو

۱۳۷	.....	کومونستی دەوراندیده (پیشه وەری)، وکۆماری نازربایجان
۱۳۹	.....	پیشوازییهکی گەرە لە (باکو)دا
۱۴۱	.....	تا یەکییتی سۆفیت هەبن
۱۴۲	.....	یەكەم وەجەبی تهنگی ئەلمانى

فەلسەئى ھەشتەم

کۆماری یانزە مانگ

۱۴۷	.....	نەوت و جەنگی سارد خەونی سەرەخۆیی کورد لەبار دەین
۱۴۸	.....	"هەمیشە لە مالهە بەشی میوانە رووسەکان، فودکا وەلا وەنرابوو
۱۵۰	.....	نەقیب (سەلاحەدین قاسموف) مەشق بە سوپای کورد دەکات
۱۵۲	.....	کاریگەرێیهکی ناخۆش و ورەرۆختین
۱۵۳	.....	کۆمەک لە عێراقی دراوسێتو
۱۵۶	.....	پسپۆرانی شەری شاخ
۱۵۹	.....	کۆماری مهاباد... ولاتیکی نمونەیی بوو؟
۱۶۰	.....	پیتروۆل و جەنگی سارد
۱۶۳	.....	روخانی مالهە کارتۆنی یەكە
۱۶۵	.....	سێدارەکانی مەیدانی (چوارچرا)
۱۶۷	.....	پاش شکست و داروخان
۱۶۸	.....	محمد رەزا شای پەهلەوی هەلوێستی توند بوو
۱۷۰	.....	رەوی میترووی بۆ یەکییتی سۆفیت

فەلسەئى نۆیەم

خەباتی کوردی عێراق لە رای نۆتونومی دا

۱۷۳	.....	گەرانهوی رۆڵەى نەمەکدار
۱۷۵	.....	نزیکیونەوێهک دەگەڵ حیزبی شیوعی عێراقیدا
۱۷۸	.....	(جەمال عەبدولناسر) هاوسۆزی خۆی بۆ کورد دەر دەبێ
۱۷۹	.....	زەعیم قاسم، حوکمی پاشایەتی عێراق دەرۆختین
۱۸۱	.....	کورد و شادییهکی که مخایەن
۱۸۳	.....	پیتروۆل: خالی ناکۆکی سەرەکی
۱۸۶	.....	قاسم، داوا و گازی کوردان پشتگۆی دەخات

"...له نه‌زانانه‌وه فتر بوو..."

١٨٩	.....	جەنگی نه‌هلی عیراقی- کوردی تا سالی ١٩٧٠
١٩١	.....	١٩٦١: سه‌ره‌تای شو‌شی کورد
١٩٣	.....	سویایه‌کی شو‌شگێر له‌ جه‌نگاوه‌رانی شه‌ری پارتیزانی
١٩٦	.....	"...ئیمه‌ گه‌لی ناینده‌ین..."
١٩٧	.....	ده‌وله‌مەندترین وولاتی کوده‌تای سویایی له‌ رۆژه‌لاتی نایین دا
١٩٩	.....	سیاسه‌تی هه‌هه‌شه‌ وه‌ماح خسته‌ به‌ر
٢٠٠	.....	"...ده‌مانتوانی وه‌کو کۆتر راویان به‌کەین..."
٢٠٣	.....	تابلۆیه‌کی سریالی له‌ ناسن و خشت
٢٠٤	.....	پشتیوانیه‌کی ده‌لوماسی له‌ بلۆکی رۆژه‌لاته‌وه‌
٢٠٦	.....	نایا هه‌موو عه‌ره‌ب ته‌ژادن؟
٢٠٩	.....	وانه‌یه‌ک له‌مه‌ر به‌ریوه‌بردنی شه‌ری جه‌وه‌لی
٢١٢	.....	قۆناغی گفتوگو
٢١٣	.....	ناپالم و قه‌ساخانیان بیه‌شهری
٢١٥	.....	ریکه‌وتنه‌نامه‌ی یازده‌ی نازار

هه‌سلی یازده‌یه‌م

بۆ یه‌که‌مه‌جار کورد یه‌ک ده‌گرن

٢١٧	.....	کورد، شه‌ری ١٩٧٤/١٩٧٥ به‌ پشت‌گیزی نیرانی- نه‌میریکی ده‌که‌نه‌وه‌
٢١٩	.....	پشت به‌ خو‌ به‌ستن
٢٢٠	.....	ریگه‌ی هاملتون: ره‌گی ژبانی شه‌رگه‌
٢٢٢	.....	دیمه‌نه‌کانی ناشتی
٢٢٤	.....	پیشه‌ره‌گه‌: هه‌میشه‌ ناماده‌ی رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی مه‌رگه‌
٢٢٦	.....	هاوسه‌نگی یه‌کی له‌ق
٢٢٧	.....	"...هاو وولاتی غه‌ دووین؟"
٢٢٩	.....	ناکۆکی له‌سه‌ر دیارکردنی سنۆری نه‌ته‌وه‌یی ناوچه‌ی ئوتونومی
٢٣٢	.....	هه‌وله‌کانی تیرۆز و قه‌لبه‌ مه‌لایان
٢٣٤	.....	هنری کیسنجر، بونی کورد که‌شف ده‌کات
٢٣٦	.....	چه‌کی سۆڤیه‌تی، له‌مه‌ریکاوه‌ ده‌نێردی
٢٤٠	.....	ئه‌و سه‌عاتی رزگاربوونه‌ی که‌ له‌باری
٢٤٣	.....	ململانی موسکۆ و واشنتون له‌ سه‌ر ناوچه‌ی ده‌سه‌لات
٢٤٥	.....	ناتوانین عیراق له‌ به‌لێنه‌کانی بیه‌خشین

۲۴۷ ..... هنرشی که زده .....
 ۲۴۹ ..... اگر چکوائی و وزیر سؤییه تی .....
 ۲۵۲ ..... نه مجار به نامانجه کاغان ددگین .....

ووتهیه ک

گەر بۆن به هه ناسه ی میژووی کوردوه به ی ته نیا بۆنی مه رگی لیدیت!

بێگومان میژووی کورد، یه کێکه له کاره ساتنامه گه ره کانی رۆژه لالت و، هه رچی رژی می نهم سه رزمینه هیه، که م و زۆر، راسته وخۆ به شدارییان له م کاره ساتنامه یه دا کردوه.

عه ره ب، تو رگ، عه جه م، سۆقیه ت، روس، فه ره نسا، نه مریکا، به ریتانها و...هتد. جا هه رکاتیگ نه و دنیا یه مه رامیکیان به کورد بووین، ها تونه ته پێشن و گه له ک گفت و به لێنی چه ور چه وریان دا و نه تن، تا جی پێ ی خۆیان قایم کردوه و نه و جا به هه موه شیوه و شیوازیگ به یه و نه ته گیانی کورد و پا کانه یان بۆ دێندانه ترین ره فتاری خۆیان دژ به کورد، هه ناوه ته وه، بۆیه کوردیش وێل و سه رگه ردان و ناچار بووه ده ست بداته چه ک و به رگری له بوون و مانی کۆمه لایه تی و نه ته وه یی خۆی بکا و ناسنامه ی نه ته وه یی خۆی نه دۆزێتی.

کورد هه رگیز به و مه به سه ته ده ستی نه داوه ته چه ک تا خا ک و مافی خه لکانی دی داگیرو پێشێل بکات. به لکو له پێناوی نازادی و سه ر به خۆی خۆدا خه به تیه و گه ر به ناچار ی به که مه ترین ماف رازی بووین هه ر پێ ی ره و نه به یسرا وه به ناگرو ناسن و ژه هری کوشنده و قه تل و عام وه لام درا وه ته وه.

خۆ نه گه ر له قونا غتیکی خه باتیدا هه یزێکی په یدا کرد بێ، خه یرا فیه نه و ته فره قه دیان خرا وه ته نیوان و نی دی پێشه ی کورد بووه به به رگری له بوون و مانی که سی و کۆمه لایه تی و نه ته وه یی و نه ی په رزا وه ته سه ر هه یچی دی، هه ر که و یسی پیتی بێته نا و میژو وه خه یرا په لاتیکی چه ند لایه نه ی بۆ رێکخرا وه تو ر درا وه ته وه ده ری ی میژوو. به لام به وه ی باشه کۆلی نه دا وه هه ولی دا وه ماقولیه ت به خه باتی خۆی به دات و تاریخیه تی پێ به بخشیت، نه گه ر چی به نا هه ق تو پ ده درێته ده ری ی میژوو.

هه له به ته نهم کاره ساتنامه یه، زۆر خالی نادیا رو نالۆزو به ته م و مری تێدا یه و پێویستیان به رو نه کردنه وه ساغ کردنه وه راست کردنه وه هه یه تا بێن به په ندو ده رسو نامۆگا رییان لێوه هه لێنجری... هه قیه ته تیک هه یه نه ویش نه وه یه که نیمه وه کو کورد که مه تر په رزا وینه ته سه ر نه وه ی سه ر بو رو رودا و قه و ما وه کانی خۆمان به خه یه سه رکا غه ز و بیه که پێ به تۆمار تیک بۆ خۆمان و نه وه کانی ناینده مان، بۆیه له زۆر قه سلی نهم کاره ساتنامه یه دا بێگانان ها توون و شتیکیان تۆمار کردوه.

هه‌لێه‌ته‌ نه‌و بێگانانه‌ هه‌ وایان هه‌ن د‌لس‌وزانه‌ و اق‌یعیانه‌ و د‌ۆستانه‌ سه‌ر به‌ر و
 قه‌وماوه‌کانیان تۆمار کردوه‌، هه‌ن به‌ پێچه‌وانه‌وه‌، سه‌ره‌رای نه‌و هه‌موو غه‌دره‌ی له‌
 سه‌ر زه‌وی واق‌یع دا لێمان‌کراوه‌، له‌ سه‌ر لاپه‌ره‌کانی نه‌و کاره‌ساتنامه‌یه‌ش غه‌دره‌یکه‌ی
 تری لێ کردوین و وا شتواندوین که‌ رووی مه‌جلیسمان نه‌مێنێ. به‌هه‌رحال بێگانه‌،
 بێگانه‌یه‌، چه‌ند دل‌پاک و د‌لس‌وزو د‌ۆست بێ، مه‌به‌ستی تایبه‌تی خۆی فه‌راموش
 نا‌کات و که‌م و زۆر له‌ نو‌سینی دا ره‌نگ ده‌داته‌وه‌.

بۆیه‌ گاتی نه‌وه‌ هاته‌وه‌ قو‌لی لێ هه‌لمالین و بکه‌ینه‌ تا‌قیب و س‌ؤراخ و
 ساغ‌کردنه‌وه‌ی نه‌م کاره‌ساتنامه‌یه‌مان و هه‌ر چیه‌ک له‌م باره‌یه‌وه‌ له‌ لایه‌ن بێگانانه‌وه‌
 تۆمار‌کراوه‌، بیکه‌ین به‌ زمانی کوردی و چاک و خراوی، دروست و نادروستی لێ‌کدی
 هه‌لا‌وێژین و ته‌له‌ی بکه‌ین و پوخته‌ی کاره‌ساتنامه‌که‌مان بخه‌ینه‌ په‌رده‌ست گه‌لی
 کوردی قاره‌مان، تا له‌وێنده‌وه‌وه‌ به‌ دید‌یکه‌ی ره‌خنه‌گرانه‌وه‌، مێژووی خ‌ۆمان
 بخوێننه‌وه‌وه‌ هه‌له‌و په‌له‌کا‌مان راست بکه‌ینه‌وه‌وه‌ هه‌لب‌گیرنه‌وه‌ و به‌س‌ینه‌وه‌وه‌ ده‌رسی
 لێ‌وه‌ به‌گیرین و بکه‌ینه‌ سه‌ر راسته‌ رێگای به‌یر‌کردنه‌وه‌وه‌ تێگه‌یه‌شتن، چونکه‌ هه‌ر گه‌لێک
 که‌وته‌ سه‌ر راسته‌ رێگای به‌یر‌کردنه‌وه‌وه‌ حا‌لی بوون و تێگه‌یه‌شتن، ئیدی به‌و نا‌سانی یه‌
 فریو نادری و رێگه‌ی لێ نا‌به‌ست‌ریته‌وه‌وه‌ جا خوێنه‌ری نازیز نه‌م کتێبه‌ی له‌ به‌ر ده‌ستت
 دایه‌، به‌شێکه‌ له‌ مێژووی کوردو نه‌میش وه‌کو سه‌ر له‌به‌ری کاره‌ساتنامه‌که‌ی ئێمه‌ی
 کورد گه‌ر بۆن به‌ هه‌ناسه‌یه‌وه‌ به‌نی، ته‌نیا بۆنی قاره‌مانیتێ و مه‌رگ و مه‌رگ و مه‌رگی
 لێ‌دیت.

به‌و مه‌به‌ستانه‌ی سه‌ری کراوه‌ به‌ کوردی، و هیوادارم که‌لێنێک له‌ کتێبخانه‌ی کوردیان
 پر بکاته‌وه‌وه‌ فێری نه‌وه‌مان بکات که‌ خ‌ۆمان تازه‌ بکه‌ینه‌وه‌، چونکه‌ هه‌ر ک‌س و گروپ
 و تیره‌و می‌لله‌تێک نه‌توانێ خۆی تازه‌ بکاته‌وه‌، مه‌حکوم به‌ نه‌مانه‌.

حه‌مه‌گیرم عارف
 سلێمانی ۱۹۹۸/۵/۱

پېښه کې چاپي عهريې

هده خوښه راني عهريې حقيقيه تکهان بخوښنه وه

نعم کتبه يه که مجار، به زماني نهلماي له سالي ۱۹۸۳ دا، له لایمن بلاوه خانه ي (شترابه) وه، به ناونيشاني (رژله کاني سلاحه دين) چاپ و بلاوه کړايه وه. پاشان له سالي ۱۹۸۹ دا، و دواي نهوې فسلتي يه که مي نعم کتبه ي بز زياد کړا، چاپي دوو مي بهم ناونيشاني نيستاي، (کورډ، گهلي له خسته پراوي غمدر لیکراو- Kurden: Das betrogene Volk) کړايه وه

له ناخرو نؤخري سالي ۱۹۹۱ دا چاپي سيته مي نعم کتبه به نهلماي کړايه وه. بايه خي زانستي نعم کتبه و نيوه رژکه دوله مهنده که ي که دهشت بي به ژنده ريکي گوره ي نهو تز که هه مو لايه نه کاني مه سله که له خو بگري و نهو بوشايه پر بکاته وه که له ميژه کتبه خانه ي عهريې پيوې ده ناليني، وای ليکردم ده گز وهر گيتري بجم و بيخه به ده ستي خوښه ران و ناشقاني ناسيني کورډو نارو زومنه داني تيگه يشتني مه سله ي کورډي.

هولم نه دواو خوښ به وهر گيتري ووشه به ووشه ي کتبه که وه بيه ستمه وه، چونکه زماني نهلماي جوړه رهوانيتي که ي تايه تي خوې هه يه ده بيه مایه ي نهوې که وهر گيتري ووشه به ووشه زور ووشک بيت و بگره زور جار دور بي له تيگه يشتنه وه، بويه هولم داو به ي ي توانا نيوه رژکي گشتي رسته و په رگرافه کان وهر بگيرم. به لام وه کو و ه فاداريه که بز هولم کو شتي نووسر، هولم داو شتوازي تايه تي گيتري نه وه و گوزار شتي نهو بپاريزم، که نه له هقي شتوازي کي سوارو رهوان و بي گري و گوله.

هروه با به نانقه ست خوښ له تو مار گردني تيبيني و په راويزي شخسي هوارډو؛ هر چنده نه مه کارتي پيوسته وه هه بکري، به تايه تي لهو شتانه دا که زانباري ي نه قل کړاو نو سړاو کان، راست کورډ نه وه و دستکاري ده خوازن، بويه داوای بورډ ده کم، نه گره خوښه ري شاره زاي دؤزي کورډي، توشي هه ندي زانباري و ناماره ي ناهجي هات. هروه با به پيوسم زاني ليږه دا ناماره بز خالتيک بکم که به لاي منه وه کتبه يه که دپته ري ي هه مو نهو که سانه ي ده يانه وي کتبيک له زماني بيگانه وه بگؤږن بز زماني عهريې، نهو يش کتبه ي وهر گيتري نهو ناو زاروا نه يه که هه ندي پيت و ده گيان تيډايه که له نه لفياي عهريې دا ني يه، بويه ريگه به خوډا له وهر گيتري نهو ناو زاروا نه دا په نا و بهر نه پيتانه به رم: (پ، ج، ژ، څ، گ).

کورډ، رژله ي نه ته وه يه کي ديري ني نعم ناوچه ي نه و هه مو نهو بيه ما ميژويي و شارستانه يان تيډايه که به توانن جله وي کاروباري خويان بگره دست و خويان به رتوبه رن. به لام له که نه ووش دا له کونه وه تا نهوژي بوون به قورياني قه دهرو رهو شي جوگرافي تايه تي خويان و نه که بيونه ته مافي دپاري کورډي چاره نووسي خويان.

هەر لەم پێتوێدنگەوه کورد هەر لە کۆنەوه هەولێی داوه بە ناشتی و دوستانە لەگەڵ دراوسێکانیا، و اتا لەگەڵ عەرەب و فووس و تورک بژی. هەمیشەش ئەوەیان سەلماندووە کە رۆڵە ی گەلێکن دەتوانن بەرگری لە ناسنامەی نەتوویی و تایبەتەدنییه خودبێهکانی بکا، و لەگەڵ خەڵکانی دیدار بگوێجن و بژی، بە تایبەتی پاش ئەوەی کوردستانی نیشتمانیان، لە دوا یەکەم جەنگی جیهانهوه بە یەکجارهکی بە سەر پتر لە دەوله تێکی دراوسێیدا دا بهشکراوه لە هیچ یەکێک لەو وولاتانهدا زۆری هەوا وولاتیان پێک ناهێن.

هەر چه‌نده کوردیش، وه‌کو عه‌ره‌ب و فو‌رس و تو‌رک، مافی نه‌وه‌یان هه‌یه به خۆیان چاره‌نوسی خۆیان دیاری بکه‌ن، به‌لام یتیه‌گه‌یشتیان له‌و واقیعه‌ تایبه‌تی یه‌ی که یتیه‌دا دژین، وایک‌دوه‌ ره‌و و ریت‌بازه‌ سه‌ره‌کی یه‌کانی بزافی رزگار‌بخو‌ازی کورد، بۆ یتیه‌گه‌وه‌ ژێانی ئاره‌زومه‌ندانه‌ له‌گه‌ڵ گه‌لانی دراوسێدا خه‌بات بکات و دارای مافی نیداری و رۆشنه‌پیری و نو‌تونومی بکات له‌ چوار چێوه‌ی ئه‌و وولاتانه‌ دا که نیشه‌ستانی کوردیان به‌ سه‌ردا دابه‌شکراوه‌ . وێرای ئه‌م ره‌وته‌ نیجابه‌ی یه‌ش، هه‌میشه‌ ئه‌م داوا ساده‌ و ساکارانه‌ی کورد به‌ ئاگرو ناسن و گازی ژه‌هرای و کو‌تیا‌ندن وه‌ت‌ل و عام وه‌لام دراونه‌توه‌.

نوگوژانکاریه میژوویه گرنگانی که له چندین سالی رابردودا دنیا به خوقوی دیتن، سه‌لاندیان که به‌رده‌وامبون له سه‌رسیاسه‌تی سه‌رکوترکن و چموساندنه‌وو زه‌وتکرین و خه‌فه کردنی نازادی یه کمسی و نه‌توه‌ویه‌کان مه‌حاله، هه‌روه‌ها نهم مه‌نتیقه‌ی که پاش کوژایی جه‌نگی سارد هاتوته ناراره و نه‌و هه‌ولانه‌ی له رتگی مینیره سیاسی یه نیو ده‌ولته‌ی یه‌کانه‌وه دهرین بۆ چاره‌سه‌ری کیشه هه‌رتجی یه‌کان و کارکردن بۆ نه‌هیشتنی نه‌و هۆکارانه‌ی بونه‌ته مایه‌ی سه‌ر هه‌لدانی نه‌و کیشانه، و‌ا‌له هه‌رفانان و سیاسه‌توانانی ناوچه‌که ده‌کات که به سه‌ره‌له‌به‌ری نه‌و شه‌وازه‌دا بچنه‌وه که بۆ چاره‌سه‌ری کیشه‌ی نه‌توه‌ویی و که‌هینه نه‌توه‌ویی و ته‌یه‌ی ناینی گه‌راونه‌ته به‌ر له رۆژه‌هلاتی ناهین دا.

نەو کوردانەى داواى پێکەوه ژيان دەکەن و بەرگری لە ناسنامەى نەتەوەىى خۆیان دەکەن توشى شتوازى هەمە جۆزى سەرکوتکردن و قەتل و عام دەبنەو تۆمەتى وەکۆ بەرکێگیراو و خیانەتکاریان دەدرێتە پāl. نەم کتێبە هەولێکى بچوکه بۆ خستەرەوى حەقیقەتەکان و بانگەوازێکە بۆ حالى بوون لە کارساتى نەم گەلمو کار کردن بۆ بە پیرەو مەجۈنى بانگەوازی راستگۈیانەى بۆ پێکەوه ژيان بە ناشى. هێوادارم بەم کارە خزمەتپێک کردبێ و بەشداریەکی بچکۆلەم لەم بوارەدا کرد بێ.

عبدالسلام بهرواری

قیبہنا - ۱۹۹۲

فەلسەئى يەكەم

ئىشتا خانىۋى ھاۋچەرخيان دەست دەكەۋى!

گازى زەھراۋى، دژى گەلىكى بى دەۋلەت

دەنگى فرۇكە شەركەرەكانى عىراق بە گۆى خەلىكى ناشنا بو. فرۇكەى پىشكەوتوى وەكو سۆخۆى و تقىوليف و مىراجى سەر بە ھىزى ناسمانى عىراق، تەنيا سەنگەرى ئىترانى يەكانى بۆردومان نەدەكرد. گۈندە كورد نىشپەنگانىشى بۆردومان دەكرد. بۆيە خەلىكەكە ناچار بون لە ترسى بۆمبا و پارچە ھەلىن وخۇ لە پەناگا يان مالىگانيان بىخىتەن كە سادەترىن ھۆى بەرگريان تىدا نەبو.

نەم جۆرە ھىرشە بۆ خەلىكى شارى ھەلەبجەى سەر سنورى نىوان ئىتران و عىراق شىتىكى تازە نەبو. چونكە پىرەمىتەرد و پىرەتۇنانى نەو شارە ھىشتا بۆردومانەكەى سالى (۱۹۷۵) يان پىرەماۋە، كاتى رۇتىمى بەغدا شارەكەيانى بەبۆمبا داھىژا. تەنيا لەبەر نەۋەى كورد داۋاى نازادى زىاتريان دەكرد. بەلام نەۋەى كە لە ئىۋارە وەختەيەكى زوى مانگى نازارى سالى ۱۹۸۸دا قەوماۋ روويدا، رويەكى تىرى جەنگى ناسمانى دژى خەلىكى مەدەنى كەشف كەد كە لە قۇناغ و ھەۋلەكانى پىشوتردا كەشف نەكرابو: دەنگى تەقىنەۋەى بۆمباكان وەكو جارار بەرز نەبو. بو جۆرە نەبو كە كوردى مەدەنى پىى راھاتبون. چونكە فرۇكە عىراقى يەكان دەھاتن و لەھەۋاۋە كۆمەلە بەرمىلىتىكى رەنگ كراۋى كەسك و زەردپان ھەلدەدايە خواروۋە و پاش نەۋەى دەكەۋتەن سەر زوى نەۋسا دەتەقىنەۋە و دەنگىكى گەۋرەيان لى ھەلدەستا.

فرۇكەكان رۇشتەن، تەمىكى لىل و بۆر بەرى ناسمانى شارى گرت. خەلىكى وەكو خورۋى ھەمىشەپىيان لە نىۋو داروپەردوى مالىگانيانەۋە دەپەرىن و بە ناۋ شەقامەكان كەۋتن تا پەنايەكى نەمىن و سەلامەت بىدۆزەۋە و خۆى تىدا ھەشار بەدن. لى بەر لەۋەى فرىا بىكون و خۇ دەرباز بىكەن ھەستيان كورد چاۋيان دەسۋىتتەۋە، كۆكەى توند نەۋكى كرتن و بەدەنى ھىتائە لەرزىن و لەشيان گرژ گرژ بو، زۆرەپان پىرەپان لى پىراۋ دەست و لاكيان سىست بو. راپۇرى شاندېكى پىزىشكى نەم ھالەتەى ۋاھى ۋەسەف كەدو:

خەلىكى بۆنى ھەمەجۇريان بەكەپودا چو، وەكو بۆنى پىۋازى گەنىۋ، خەردەل و بۆنى جەنازەى بۆگەنىۋ. ھەر ھەموۋ نەمە بۆنى مەرگ بو، مەرگى بىدەنگ و خامۇش: گازى كوشندە كە لە ھەۋا قورسۇستەر، بە بىدەنگى و كېشى لە شاخەكانى دەۋرەپەرى شاروۋە خۆى بە شەقامەكانىدا كەد تا خۆى بەد مال و پەناگيانەدا بىكات كە لە سادەترىن ھۆى نەۋزارى بەرگى مەدەنى بەدەر بو. رۇتىمى دىكتاتورەكەى عىراق، سەدام حوسەين،

کوردە مەدەنی یەکانی بەر گازی تابون دا که گازێکی کوشندە ی نەعسابە . گازی خەردەلی بە سەردا رشتن که هەموو جۆرە جۆلە یەک خەفە دەکات و هەموو جۆرە جۆلە دارێک لە پەلێۆ دەخات .

پاش نیو سەعات ، وەختی ئێو تەمە زەردە نامال بۆرە ی سەرشار رەوی یەو ، (۵۰۰۰) ژن و منداڵ و پیاوی کورد لە نیو شەقام و مالهکاندا خنکان و سوتان : هەر هەمویان بە چەکی کیمیای مەردن .

بۆمبای گازی کوشندە بۆ یەکەمجار و دوا جار لە یەکەم جەنگی جیهاندا بە کار هات و چیدی بە کار نەهێنرایەو . تەنانت لە شەرە تووش و دژوارەکانی دوو جەنگی جیهانی دا ، پەناو بەر بە کار هێنانی ئێم چەکە سامناکە نەبرا ، وێرای ئەو ی جەبەخانە و عەماری چەک و تەقەمەنی هەموو ولاتانی ئەلمانیا و بەریتانیا و ئەمریکا و سوئید و پەر بون لەو چەکە . تەنانت هیتلەر و ستالین و رۆزفەلت و چەرچەل ، که لەو شەرانیاندا ، هەموو بەهایەکی مەرقایەتیان پێ شێل دەکرد ، تەنانت وانیش زاتیان نەکرد پەناو بەر بە کار هێنانی گازی ژەهراوی بەرن . بەلام سەدام حوسەینی یەکە پیاوی عێراق ، بۆ یەکەمجار لەو تە یەکەم جەنگی جیهانی یەو لە دوا قۆناغەکانی جەنگی کەنداودا ، که هەشت سالی خایاند ، گەرایەو سەر بە کار هێنانی ئێو چەکە سامناکە .

بلاو کراوە ی کاروباری سویایی نەوروپی لەم بارە یەو دەلێن : هەموو ئێو پێشکەوتن و پێشەرویانە ی لە دوا هێرشەکانی سالی ۱۹۸۸ دا و دەست هاتن ، بەزەبری گازی ژەهراوی بە دەست هاتن . رەنگە هەر ئەمەش هۆی روخانی وری جەنگی سەریازی ئێرانی بووبێت لە بەهاری ئێو سالدە دا .

بەلام کۆمەلگە ی ئێو دەولەتی تا دوا قەتل و عامەکی هەلەبجە بەلگە ی پنج پری بە دەستەو نەبوو که عێراق گازی ژەهراوی بە کار هێناو . ئیدی لە کارساتی هەلەبجەو دەرفەت بۆ پەیمانێترو وینە گرانی رۆژنامە گەری جیهانی رەخساو توانیان مەوداو قەواری کارسات و تراژیدیایە بە تەواوەتی و بە بەلگەو تۆمار بکەن .

فلیمێک که لە لایەن نێژگە ی تەلەفزیونی ئەلمانیا ی رۆژاواو (WDR) تۆمار کرابوو ، وێنە یەکی تەواوی ئێو دۆزەخی نیشان دا : شەقامەکانی هەلەبجە ، یەکیارچە جەنازە بون . زۆر باوک بە دەم مەرگەو و بە مەبەستی پاراستن خۆیان بە سەر منداڵەکانیاندا دا بوو . خوشک و برا تەنانت لە مەرگیش دا دەستی یەکیان گرتبوو . شاندێکی پزشکی ی سەر بە کۆمەلە ی (پزشکانی خزەمە تگوزاری مافی مەرۆک) توانی پاش پشکنین و مایلجە ی بریندارانی زیندوو ، نیشانەکانی پشکران بە چەکی کیمیای دەست قیشان بکەن ، لەوانە برینی پێست و ئەنجامەکانی پشکنینی سی و سیپەلاک .

وێنه و دییهنی نووباره بوهی کارهساتهکه

سه‌روکی پارتی دیموکراتی کوردستان (پ. د.ک) مه‌سه‌ود بارزانی که کوری قاره‌مانی نازادی خوازی کوردان مسته‌فا بارزانی یه، ئه‌و مسته‌فایه‌ی بوه‌و نه‌فسانه‌یه‌کی نه‌مر و جاویدان، لیستیکی به‌ ناوی ٦٥ شۆینی دی یه‌وه که هه‌یه‌زخانه‌ی عه‌یراق به‌گازی ژمه‌راوی لییان دا به‌وون، بلا‌و کرده‌وه. ئه‌م راپه‌رو لیسته‌ ناوی ئه‌و گوندو شارۆچکانه‌ی تێدا به‌و که مه‌رگی خامۆش و سامناک رۆحی کوردانی تێدا درۆینه‌ کردوه. مرۆڤ که ئه‌و لیسته‌ ده‌یه‌نی. موچه‌یه‌کی پێدا ده‌یت: بابیره‌ی، بوسیا، ده‌رگه‌لی، داکا، دووکه‌ره، نه‌که‌نه‌ال، نه‌رمان، هه‌روه‌ها لیسته‌که ناماریکی ژماره‌ی قوربانی یه‌کانی له‌ خۆگرتوه: ٧٧ کوژراو له‌ کانی یه‌ سین، ٢٦ کسه‌ له‌ هه‌سین، دوو هه‌زار له‌ شێخان.

له‌ هاوینی سالی ١٩٨٨ دا سه‌رکرده‌یه‌کی تری کورد، جه‌لال تاله‌بانی ی سکرته‌یری یه‌کێشی ی نه‌یستمانی کوردستان، که پیاویکی چه‌په‌، یان مه‌یلی چه‌په‌گه‌رایه‌تی هه‌یه‌، له‌ شارانی: بۆن، له‌ندن و پاریس دا چل فلیمی فیدیه‌ی پێشاندا که نه‌ندامانی حه‌یه‌یه‌کی له‌ گونده‌کانی کوردستاندا گرتبه‌ویان. من خۆم ئه‌و فلیمانه‌م بیه‌ی و نزیکه‌ی چل سه‌عاته‌تیک ده‌خایه‌نیت. ئه‌م فلیمانه‌ نه‌وه‌ی دوباره‌ی هه‌مان کاره‌سات و ترلۆیدیا به‌وون. وێنه‌ی جه‌نازه‌ی وه‌ها که ج زامیکی ده‌ره‌کیان پێوه‌ نه‌به‌و. که‌لاکی حه‌یواناتی ناوساو. هه‌وی پێست، حالاتی نیفلیجی مه‌وزوعی که به‌ خه‌یرایی بلا‌و ده‌به‌نه‌وو مرۆڤ له‌ جوله‌ ده‌خمن و ده‌یکمن به‌ جه‌نازه‌یه‌کی به‌ی هه‌ست و خوست. به‌ تایه‌تی ئافه‌رت و مندالانی برینه‌داری هه‌یشتا نه‌مردوو.

سه‌رانی کورد، داوای کۆمه‌کیان له‌ نه‌تمه‌وه‌ یه‌که‌گرتوه‌کان کرد، که‌چی رێ به‌ هه‌یج چاودیه‌ریکی (UN) نه‌درا که سه‌ردانی عه‌یراق به‌کات. چونکه‌ به‌غدا قاییل نه‌به‌و ده‌ست له‌ کاروباری ناوخۆی وه‌یدرێ. تا شۆینه‌وارو ناسه‌واری قه‌تل و عامه‌که‌ لانه‌ه‌راو نه‌سه‌ردایه‌وه، رێگه‌ به‌ هه‌یج فه‌ره‌نگی یه‌ک نه‌درا به‌جێته‌ خاکی عه‌یراقه‌وه.

تا کۆتایی سالی ١٩٨٨، رێ به‌ هه‌یج فه‌ره‌نگی یه‌ک نه‌درا ئه‌و واقیعه‌ سامناکه‌ی ناو عه‌یراق به‌دینه‌ی، به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌مه‌شدا، واقیعه‌ سامناکه‌ که ژۆر به‌رونی له‌و دیانانه‌دا ده‌رده‌که‌وی که په‌یامنه‌یری گوڤاری (شته‌یرن) ی ئه‌لمانی له‌ئوروگایه‌کی په‌نا به‌ران کردیه‌تی و ده‌لی: "ئه‌وانه‌ی دیانه‌م له‌ گه‌ڵ کردن، له‌ گوندی جیابا‌و جیابا‌وزه‌وه‌ هاتبه‌وون، به‌لام نه‌وه‌ی له‌ مه‌ر قه‌تل و عامه‌که‌ ده‌یانگه‌یرایه‌وه، وێنه‌یه‌کی ده‌قاو ده‌قی ترلۆیدیا سامناکه‌ که به‌و:

له‌ سه‌ره‌تا‌دا ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی هه‌یدی، ئه‌وجا ته‌مه‌یکی سه‌پی و‌ل‌ای چلک‌ن که به‌ره‌ به‌ره‌ ده‌هاته‌ خواره‌وه‌ وێنه‌و دیه‌نی ئه‌و خه‌لکانه‌ی ده‌ستیان به‌ ده‌موچاویانه‌وه‌ ده‌گرت و به‌ پێچه‌وانه‌ی ره‌وتی بایه‌که‌ هه‌لده‌هاتن، بۆ وه‌ی گازی که مه‌تریان به‌گه‌رو و که‌هواندا

بجیت، به‌دهم راکرنه‌وه گوتیان له هاواری خه‌لکی ده‌بو، هاواره‌کان گوتیان نازار ده‌دان. یان به سەر جه‌نازه‌ی مردوواندا ده‌که‌وتن، یان به سەر که‌لاکی جه‌یواناندا ده‌رمان. نه‌وانه‌ی توانیان هه‌لتن و بگه‌نه‌ ترۆکی چپایه‌کان، به چاوی خۆیان هتزی عیراقیان ده‌به‌ینی که ده‌چونه گونده‌کانی نه‌مانه‌وه ده‌یان سوتاندن.

سروش‌تی کوێرانه‌ی ره‌وت و ره‌وره‌ی میژووی دنیا، به ته‌واوه‌تی له‌و کاره‌سات و تراژیدیایه‌دا به دیارکه‌وت که نه‌و ده‌مه به سەر گوردا هات. یه‌کێک له‌گالته جاپیه‌کانی نه‌م میژووه کوێره نه‌وه بوو که له کاتی‌کا هه‌موو دنیا چه‌په‌له‌ی خۆشیان لێ ده‌دا و هه‌ناسه‌ی تۆخه‌یان به بۆنه‌ی وه‌ستانی شه‌ری نێوان عێراق و ئێران، له مانگی ئابی ۱۹۸۸ دا هه‌لده‌که‌تساو مژده‌ی ته‌واو بوونی جه‌نگی هه‌شت سه‌له‌ی که‌نداوی راده‌گه‌یاندا، رێک له‌وکاته‌دا، سه‌دام حوسه‌ین هه‌یزه‌کانی خۆی له‌به‌ره‌کانی شه‌ری که‌نداوه به‌ره‌و پاکوژی رۆژ هه‌لاتی وولاته‌که‌ی ره‌وان کرد. مه‌به‌ستی نه‌م جم و جوله تازه‌یه نه‌وه‌بوو نه‌و ئاوات و ئامانجه‌انه به‌تێتیه‌دی که به‌دریژی‌ای سالانی رابردو به تۆپباران و له شکرکێشی گه‌وره وه‌ه‌موو جوژه راوه‌دونانێک، و به هه‌موو شه‌ره خۆناویی یه‌کانی دژ به‌کورد به‌دی نه‌هتیا‌بو. ده‌ی‌ریست ژێراوژێرو به دوور له چاوی دنای خارجی "چاره سه‌ری یه‌که‌جاره‌کی" کێشه‌ی کورد به‌کات.

هه‌یزه‌کانی سوپای عێراق، ته‌نیا نه‌وه‌یان مه‌به‌ست نه‌بوو که هتزی په‌شمه‌رگه‌ی کورد نه‌هه‌لتن و هه‌راو ئاوات و ئامانجه‌کانیان زینده به چال بکه‌ن. به‌لکه‌ ده‌یان‌ویست هه‌موو جوژه ژبا‌نی‌ک له ناوچه‌که‌دا پاکو بو‌دن و نه‌خشه‌که‌یان به مجۆره بووکه:

نه‌گه‌ر کورده‌کان له به‌ر سوپای عێراق هه‌لتن، نه‌وا خۆ به خۆ ده‌که‌ونه هه‌ر شه‌پۆلی هه‌رشه‌که‌و له نێو ده‌چن، نه‌گه‌ر به‌رگه‌یش بکه‌ن، نه‌وا ده‌ره‌قه‌ت نایه‌ن و له نێو ده‌چن و به‌مجۆره، ئاواتی دێرینه‌ی رۆژی عێراق که به‌ریتی یه‌ له له‌نێو بو‌دن و پاکسازی کوردان، به ئاسانی و به‌خشه‌که‌یی دێته‌ دی.

خۆ نه‌گه‌ر به‌م حاله‌شه‌وه هه‌ندێکیان مان و نه‌مردن، نه‌وا رایان ده‌گۆزنه‌وه بۆ ئۆردوگای ده‌سته جهمعی و ده‌خرینه ژێر ئێشک و چاودێری توندی سوپاییه‌وه.

به هه‌ر حال کاردانمۆی کورد هه‌رچی یه‌ک و هه‌ر چو‌نی‌ک بێ، نه‌وا هه‌رشه‌ی سوپای عێراق به گوتیه‌ی نه‌م سن نه‌گه‌ره ئامانجه‌کانی خۆی به‌دی دێتن و ناوچه‌که له هه‌موو بو‌ونی‌کی کورد پاکسازی ده‌کری‌ت. بارزانی، له‌و یاداشتیه‌نامه‌یه‌دا بو (UN) رای گه‌یانده‌ که پتر له سن هه‌زارو پینج سه‌د گوندی کورد، یان به هۆی کۆچاندنیان یان به هۆی سوتاندنی ماله‌کانیان و ناچار کردنیان به‌وه‌ی هه‌موو ناوچه‌که به جێ به‌هێلتن، پاکسازی کراو و له خه‌لکه‌که‌ی چۆل کراو.

غەوارەى ھكومان لىكرائو

پىتر لە سەد ھەزار كورد، تۆنابىيان لە ناوچە شاخاوى يە سەختەكانى سەر سنورى عىراق- توركيە- ئىيرانەو ھەلەين و خۆ بە توركيە و ئىيراندا بگەن. لەوێندەر وەكو غەوارەى گومان لىكرائو خراڤە ئوردوگای تەلبەند كراوە. ئەو رستەو زاراوانەى كە كارل مای بەر لە سەد سالىك و لە رۆمانى (كوردستانى كىوى) دا بەكارى ھىناون ، نەمەزكو لەم كاتەدا لە ھەر زەمان و كاتىكى دى واقىيەى تر دەنۆتى: "بۆنى خوێن ، رووبارى خوێنى پڑاو. بۆسۆ دىھاتى سوتاو لە دۆل و نىھالەكانى كوردستانەو ھۆ ناسمان ھەلەكەش". جگە لە ھەندى ھالەتى كەمى نااسايى، نىدى ھەر ھەموو جىھان قورۇ قەپيان لىكرەد و بەرانبەر بەتاوانى كوشتنى پىنج ھەزار كوردى شارى ھەلەبجە، پىدەنگ بوون.

ھەلبەتە ھەلۆستى ئەمريكائو بەریتانىاش لە نازەزايەكى نوسراو ھىوہتر نەچوو. كەچى بەرھەم ھىنەزان، لە ھەموو لايدەكى دىئاو پىشېركىيان دەكرد بۆ بەشداری كرن لە پىشانگەى بەغداى پىشەسازى كە لە مانگى تشرىنى دووھەمى ۱۹۸۸دا كرايەو. بى گومان ئەم رەفتارە رەنگدانەو دەنگدانەو ناكارى نابورى ي بەدەر لە ھەر نەتبارىكى نەخلاقی يە:

ئايا ماقولە پىاوپەيوەندى نابورى خۆى لەگەل ئەم وولاتە پرنەوتەدا لەبەر خاترى چەند ملتيون كوردىك تىك بەدات و بىشيتوينى؟

لەكوژايى سالى ۱۹۸۸دا گوڤارى (دېرشپىگل) دىمانەيەكى لەگەل طارق عزيزى وەزىرى دەرەوئى عىراقدا كروو و عەزىز لەو دىمانەيدا بى پردە نيازو نەھتى عىراق دەرەخات كە بە تەماى چ مامەلەيەكە كە لە نايندەدا لەگەل كوردى بگات: وەختى دېرشپىگل دەرمارەى قەتل و عامى كوردان پرسیارى لىكرەد، وەزىرى عىراقى گوتى:

- ئىمە ھەر ئەوئەندەمان كروو كە كوژايىمان بەو ياخيگەرى يە ھىناوہە كە لە مېژ بوو بەريا بوو بوو.

- كەواتە بۆچى ھەزاران كورد، بۆ توركيە ھەلەتن؟

- بارزانى پرۆسەيەكى ھەلەتنى دەستە جەمى ساز كرد تا سەرئىجى راي گشتى جىھانى رابكىشيت .

- ئەدى بۆچى ئەو كوردانەى كە ماونەتەو لە شوێنى خۆيان، لە ھاگروە بۆ شوێنانى ترى ناو وولات رادەگوژن ؟

- ئەو كروەوہە قازانجى خۆيانە و لە پىداويستى يەكانى پىشكەوتنە، كورد لە گوندەكانى خۆياندا نە كارەبايان ھەبوو، نە رىگاوبانى ھاوچەرخ و نە ناوى

لوله کیشی...هتد. نهو تا نهو رۆ ده چنه خانوی هاوچه رخه ووده و ده توان دمست به ژیانیکی هاوچه رخى باشر بکن.

له ولامى پرسپارتیک دا، ده رباره ی به کار هیتانی گازى ژه هراوى له لایمن عیراقه وه، وه زیری عیراقی گوتی :

- هه لاتوان وانیدیا ده کمن که چه وساو من و راوه دوده نرین، به لام چ که سیک تاکو نیستا نهیتوانیوه دروستی نهو نییدیایه یان به به لگه وه به سملیتن. هه روه ها تا نیستا تاقه چۆله که یهک دیاری نه کراوه که له نه نجامی به کارهیتانی چه کی کیمیای دا مردین.

عیراق، له سه رده می گه یشتنی گه لان به مافی چاره نووسی خویاندا، سوره له سه ر نهو ی نهک هه ر مافی چاره نووس به لکو ئوتونومیش به کورد نه دات. به لام ته نیا له عیراقدا نه مه حالیان نی یه، به لکو نه م گه له ی که له رووی ژماره وه گه وهرترین گه لی بئ وولاته، ده یان وده یان ساله له پتای مافی نه ته وه یی و نازادی رۆشنیری خۆدا ده خه پتی. به سه ر پیتنج وولاتدا دابهش کراوه نه مرۆکه ژیانیک به سه ر ده یمن له نازادی چۆله که ده چیت، هه ولئى راوه دونان و توانده وه ی نه ته وه یی یان ده درئ و له مافه کانیان مه حروم ده کرتن.

به ندیکى کۆنى کوردی هه یه ده لئ: "کورد دۆستی نی یه". مێژوی نه م گه له چیا ییه جهنگاوه رهی که بۆ چوار هه زار سال ده گه رته وه، دروستی نه م په نده ی سه لمانده که کورد له نه نجامی چه ندين ته جربه و نه زمونی تال و خویانیدا تی ی گه یشتون. نیوی کورد له هه ندى نو سراوی سۆمه ریدا که بۆ سالی ۲۳۰۰ پیتش زایین ده گه رته وه، ها ته وه نه مهش به لگه ی نه وه یه که کورد رۆله ی کۆنترین گه لانى دنیا ن له شارستانه تی مرقایه تی دا.

باس و لیکولینه وه زانستی و مێژوویه کان، کورد به نه وه نه تیره ی میدیا ییه کان ده زانن. بگه ره هه ندیک پیتیان وایه که مه دی یه کانیش کوردن. کار دۆخی یه کانیش، که سه رکرد وه مێژوونوسی گریکی (زهینه فون) باسیان ده کات و باسی کشانه وه ی خۆی و سوپاکه ی له سالی ۱۰۱ پ. ز به و ناوچه نه دا ده کات و زۆر دل به ندى نازایه تی و دلا و مریان به وه، نه مانعش باب و با پیرانی کوردن.

سه ره رای نه وه ی کورد هه مه شه ناچار به و ن به رگری له مافه کانى نه ته وه یی هه ره شه لیکراوی خۆیان بکن. دژی داگیرکهرانی مه غول و تورک و فورس به جهنگن، به ره ره چی هه ره شه ی قه تل و عام و له نه یو به ردن و توانده وه ی نه ته وه یی به نه وه، نه و جاش ژماره یه کیان توانیویه له سایه ی نه و ده ولت و نیمپراتوریه تانه ی که ده سلاتیان به سه ر کوردستاندا کیشاوه. بالاترین پله و پایه وه دمست پیتن.

یه کییک له وانه سولتان سه لاهه دینی نه یوسی یه که توانی له سالی ۱۱۸۷ز قودس له دهستی سه لیبیه کان ده ریستی. نهم پیاره که له نه ورو پادیه یه کتیک له دیارترین که سایه تی یه کانی سه ده کانی ناوه راست ده ژمیردین، بی گومان کورد بووه.

“گهر کورد، قسه ی یه که بخات، کهس پت ی نوویری”

نه گهر چی زمانی کوردی و، که زمانیکی هند نه وروسی یه، میژووی خویناوی هاوبهش، دوو فاکتیری گرینگن و هه موو کورد یه که دهخن، لی نه وه کانی سه لاهه دینی نه یوسی له کۆنه وه تا کو نه مۆ پارچه پارچه و به سهر تیره و تایفه و میرنشین و حیزبانی نا کوک و دژ به یه کدا دا بهش بوون، که نه مه خۆی له خۆیدا یه کتیکه له وه فاکتیره خودییانه ی، وای کردووه به مافه رهواکانیان نه گهن، هه لیه ته نابێ فاکتیره باهه تی و دهره کی یه کانی هه رامۆش به کهین.

(هیلمو ت فون مولتکه) ی نه لمانی که له سوای-هروسی دا گه ییه پایه ی مارشال، نهم چه قیقه ته تالی دهرک کردووه و ده لی: “ته گهر کورد قسه یان یه که بخهن، مه حاله کهس به سه ریاند ا سه ریکه وئ”. نهم قسه یه ی له سی یه کانی سه ده ی رابردو دا کردووه، کاتیک که گه شتیکی بۆ کوردستان کردو هیتشتا کوردستان له سایه ی هوکی عوسمانیدا دهینالاند.

کورد، ژبانیکی نه ته وه یی تایه تی ده گۆزه ریخن. له ناوچه یه کدا ده ژین که له رۆژاواوه له زنجیره چییاکانی (توروس) ی تورکیای ناوه راسته وه ده ست پینه دکات و له رۆژهه لاته وه ده گاته هه له ته کانی نیران، له باکوروه له چیای ناراراته وه ده ست پت ده کات و له باشوره وه ده گاته ده شتی دیجله و فورات. پانتایی نهم ناوچه یه پتر له پینج سه ده هزار کیلومه تری چوار گوشه یه و اتا به رانه ر به نه وه ی پانتایی نه لمانیای فیدرالی ده پیت. پتر له ۲۱ ملیون کورد له ناوچه یه دا ده ژین. دیاره نه وه ده وه تانه ی نهم ناوچانه ده که ونه چوار چیه و سنوری سیاسییانه وه، به هه موو شیره یه که هه ولده دهن گومان له دروستی نهم ژماره یه بکری به هه موو توانا یه وه هه ول ده دن که متری به که نه وه و تورکیا، له ره وه به پله ی یه که م دیت، چونکه به لای که مه وه هه شت ملیون کوردی تیدا یه. ههروه ها نیران که ژماره ی کورده کانی ده گاته شش ملیون. به لام عیراق له دوا نامارو سه ر ژمیری ره سمی خۆیدا دان به بوونی پتر له سن ملیون کورد ده نن. ههروه ها نزیکه ی چاره که ملیونی کورد له سو ریادا هه ن، دیاره نهم ژماره یه له رووی پایه یی سیاسی یه وه سه نگیتیکی نه وتۆی نی یه.

له یه کیتی ی سو فییه تدا، به پت ی دوا نامارو سه ر ژمیری ره سمی ژماره ی کورد له سه ده هزار کهس تن ناپه ری. زۆریه ی هه ره زۆری نهم سه ده هزار کورده له کۆمار ی نازریا یجاندا ده ژین. کوردی نه وینه ده ره له چوار چیره ی سو فییه تدا جو ره نو تۆنۆ مییه کی

روشنی‌بینان درآوده‌تن. هه‌روه‌ها کوردی یه‌کیتی ی سۆفیه‌ت، وئرای که‌می ژماره‌یان قوتابخانه‌ی تاییه‌تی خویان و روژنامه‌و بلاوه‌خانه‌ی کوردی هه‌مه‌ جۆریان هه‌یه.

سه‌دی نۆژه‌و بۆ کورد، وه‌کو چۆن بۆ هه‌موو گهلانی (روژه‌هلانی نافیان)ش وا بوو، قۆناغ‌تیک‌ی میژوویی دیاره. هه‌ستی نه‌توه‌ویی گه‌ش‌ی سه‌ندو به‌ دیارکه‌وت. له‌ نیتو کورداندا بزاف‌تیک‌ی ناشکرا نه‌شوئای کرد، هه‌ولی دا گیانی وابسته‌گی نه‌توه‌ویی و شانازی کردن به‌ تاییه‌ت‌ه‌ندی نه‌توه‌ویییه‌وه‌ لای کوردان به‌چه‌سه‌پێتی .. وه‌کو گوزارشت له‌م هه‌سته‌ نه‌توه‌ویییه‌، کورد چه‌ندین هه‌ولی دا بۆ به‌ریاکردنی شۆرش و راپه‌ڕین و بزافی چه‌گداری، زۆر له‌گه‌ین بوو نه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌ بکه‌وتنه‌ گۆشه‌یه‌کی تاریک و نوته‌ک و خامۆشی گۆشه‌کانی میژووه‌و، نه‌گه‌ر روداریکی میژوویی گرینگ جارتیکی دی تیشکی نه‌خسته‌بایه‌توه‌و سه‌رو نه‌وه‌ی وه‌په‌ری دنیا نه‌هه‌ت‌ناپاوه‌ که‌ له‌و ناوچه‌یه‌دا گه‌لتیکی ره‌سن و نه‌سل ده‌وی و له‌ هه‌موو ماف‌تیک‌ مه‌حروم و بێ به‌شه، روداو‌ه‌که‌ش نه‌وه‌و بوو کاتێ که‌ ده‌وله‌تانی میحوهر له‌ یه‌که‌م جه‌نگی جیهان دا به‌ سه‌ر ئه‌لمانییا و هاو‌په‌یانه‌ پیره‌که‌یدا (ده‌وله‌تی عوسمانلی) دا سه‌رکه‌وتن، پشیمان وا بوو که‌ دامه‌زراندنی ده‌وله‌ت‌تیک‌ی سه‌ر به‌ خۆی کورد، جۆره‌ هاوسه‌نگی یه‌ک له‌ ناچه‌ی روژه‌هلانی نافیان دا ده‌سته‌به‌ر ده‌کات. نه‌وه‌بوو په‌یمانی سه‌فه‌ری نیتوان ده‌وله‌تانی میحوهر و ده‌وله‌ته‌ دۆراوه‌کان، چه‌ندین به‌ندی گرته‌خۆ له‌مه‌ر زه‌رووره‌تی دامه‌زراندنی ده‌وله‌ت‌تیک‌ی کوردی ئوتونومیداری به‌ڕین.

لێ پاش یه‌که‌م جه‌نگی جیهان، خه‌ون و خۆزیای ژماره‌یه‌ک له‌ گهلانی دنیا، به‌ تاییه‌تی گهلانی روژه‌هلانی نافیان پوچه‌ل به‌وه‌و که‌ به‌ ته‌مابوون به‌شی خویان له‌ به‌روبوومی نه‌و سه‌ره‌تایانه‌ هه‌تی به‌ڕێ که‌ له‌و سه‌رو به‌نده‌دا بوو بوون به‌ هاو، وه‌کو سه‌ره‌تای خودم‌وختاری و مافی دیاریکردنی چاره‌نووس. نه‌و خه‌وانه‌یان به‌وه‌ پوچه‌ل به‌وه‌ وه‌ختێ نه‌و راستی یه‌ به‌ دیارکه‌وت که‌ ده‌وله‌ته‌ سه‌رکه‌وتوه‌کان پشوه‌خته‌و به‌هه‌تی په‌یمانانی نه‌هه‌تی به‌ریان له‌ سه‌ر دابه‌شکردنی میراتی یه‌ زۆرو زه‌به‌نده‌کانی عوسمانیان دا‌بوو.

کوردی تورکیا، یه‌که‌م که‌س بوون که‌ لوتیان ته‌قی به‌م حه‌قیقه‌ته‌ تاله‌وه‌ که‌ ته‌واو پشچه‌وانه‌ی نه‌و‌خۆزیایانه‌یان بوو که‌ خه‌ونیان پشوه‌ ده‌دی. هه‌له‌ته‌ زۆر فاکتیری ده‌ره‌گی رۆلی بنج‌ه‌ریان بیه‌ی له‌ هه‌له‌وه‌ڕینی نه‌و خه‌وانه‌و جێ به‌جێ نه‌کردن‌یان، به‌تاییه‌تی نه‌و به‌نده‌انی په‌په‌وست بوون به‌ دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی سه‌ر به‌خۆی کورد، له‌ په‌یمانی سه‌فه‌ردا، به‌ تاییه‌تی پاش هاتنه‌ سه‌ر حوکمی (که‌مال نه‌تاتورک)ی دامه‌زرێنه‌ری تورکیای تازه. هه‌روه‌ها دوا‌ی نه‌وه‌ی به‌ریستانیا بۆی ده‌ره‌گه‌وت که‌ زه‌خیره‌یه‌کی یه‌که‌جار زۆری پترۆل له‌ عێراقدا هه‌یه، نه‌و عێراقی تازه‌و له‌ پاش دابه‌شکردنی میراتی یه‌کانی ده‌وله‌تی عوسمانی هات‌بووه‌ دامه‌زراندن و خرابوه‌ عۆده‌و رکێفی به‌ریستانیاوه‌.

زمانی کوردی قه دهغه کرا. هه رکهستیک ووشه ی کوردی یان کوردی به زاردا بهاتبویه به پنی یاساسزا ددرا. له نهنجامی نه مه دا له تورکیا، چهن دین راپه رینی چه کدارانه ی کوردی یهک له دوا یهک بهریا بو، که وهکو ههمیشه به کوشتنی دهیان هزار کورد و کۆچاندن و راگۆزانی سدان هزار کورد بۆ ناوچه ی رۆژاوا ی تورکیا که زۆریه ی دانیشتوانی تورکن، کۆتایی هات.

بهلام له عیراقدا، دلوا ی رهوا ی کوردهکان و سوریهیان له سه ر نازادی و سه ر بهخۆیی، به گهورهترین لهشکرکێشی بۆ سه ر گوندهکانیان وهلام ده دراپه وه. له وه هتیرش و لهشکرکێشیانه دا، خانوهکانیان دهسوتێتران و مالهکانیان به سه ریاندا دهروختێران، نه مهش بهزهبری تۆبهارانی تۆپ و بۆردومانی فرۆکه ی هتیزی ناسمانی بهریستانی. ته نه نهت کۆماری مههابادیش که له کوردستانی نێران و به ره زامهندی ستالین له سالی ۱۹۴۶ دا دامه زرا، له ۱۱ مانگ پتر دهوامی نه کرد.

له عیراقا، له سالی ۱۹۵۸ دا رژیمی پاشایهتی روخا و رژیمی کۆماری دامه زرا. گهورهترین دهستکهوتی نه م شۆرشه بۆ کورد گه رانه وه ی (مسته فا بارزانی) بو له وولاتی سو فیه ته وه، نه و مسته فا بارزانی یه ی به راستی و به درێژایی میژوو گهورهترین پێشمهوا و ناودارترین که سایه تی کورده.

پاشان گفتوگۆ له گه ل رژیمی کۆماری تازه دا دهست پێکرا ده رباره ی ئوتونومی بۆ کوردی کوردستانی عیراق له چوار چێوه ی کۆماری عیراقدا. نه مه بو وه هۆی بپواندنه وه ی هیوا و ناو اتهکانی کوردی تورکیا و نێران که به چاوی پر هیوا وه ده یانروانی یه برا کوردهکانی عیراقیان و دهستکهوتی کوردی نێره یان به سه ره تایهک ده زانی بۆ گۆڕانیکی به رفه ره له تێکرای بارودۆخی کوردی ههموو پارچهکانی کوردستانی دابهشکرا دا.

کهچی ههموو نه مه له سن سالان پتری نه خایاند. یه که پیاوی به هتیزی تازه ی عیراق زه عیم عبدالکریم قاسم، که وته ناردنی فرۆکه ی بهریستانی و سو فیه تی بۆ بۆردومان کردنی گوندهکانی کوردستان. به محقۆره شه پێک له نێوان ههردوو لا دا بهریا بو، نزیکه ی ده سالی خایاندو ناگری نه م شه ره نه کو ژرایه وه تا شه ره که ههردوولا ی شه کهت و ماندوو کرد. نه وسا حکومه تی عیراق ناچار بو له سالی ۱۹۷۰ دا گفتوگۆ له گه ل شۆرشگێترانی کوردا بهکات و به شپوه یهکی جدی له چۆنیه تی جی به جی کردنی ئوتونومی کوردستانی عیراق بکۆلنه وه بهلام سالانی پاش په یمانه که زۆر گهرو گرتی بهردهوامی نێوان ههردوو لای بهخۆه بینی.

گه لێک کیشه و گهرو گرتی لاوهکی و زێدهگافی و خرو قانی ناگرهست روویدا. زۆر جار ههرا و ههنگامه و نازا وه زۆر ناوچه ی ده گرت وه. نه مه جگه له هه ندێ شه ری چه کدارانه ی سنوردار. ههموو نه مه نه له کهشو ههوا یه کدا بو که پتر له ههولێک بۆ

تیرۆز کردنی به‌یهرسانی کوردی بارزانی درا، نهمه جگه له په‌لپ و بیانوو گرتن و په‌کدی تاوانبار کردن و هه‌یه‌شمی واز هه‌تانه له په‌یه‌مانه‌که.

شای نهران، نهم بارووه‌خه‌ی قۆرسته‌وه‌و به‌ ده‌رفه‌تیه‌کی چاکی زانی تا گفتوگۆ له‌گه‌ڵ کورده‌گانه‌دا به‌کات، وا خۆی نواند که ناماده‌یه ههموو یارمه‌تی یه‌کی کورد به‌دات له کاتی هه‌له‌گیرسانده‌وه‌ی شه‌ردا له پشناوی گه‌یشته‌ی به‌و نامانجانه‌ی له پشناویدا ده‌خه‌بتن. هه‌مان نه‌و نامانجانه‌ی که هه‌مان شا، به‌زه‌به‌ری ناگر و ناسن له کوردی نهرانی قه‌ده‌غه ده‌کرد. دیاره که شا له رووی دله‌سوژی و هاوسوژی و هاوکاری و پشتیوانی یه‌وه یارمه‌تی کوردی عه‌یرا‌قی نه‌ده‌دا. به‌لکو پتر به‌مه‌به‌ستی خولقانه‌نی گه‌یرو گه‌رفت و کیشه‌ی پتر به‌و به‌و رژی‌می به‌عسی هوکمران، که خۆ به‌خۆ دوژمه‌تی ته‌قله‌دی شا به‌و.

هه‌روه‌ها (کێس‌نجر)ش به‌ راشکاری رای گه‌یانده که ناماده‌یه‌به‌ی هه‌یج شه‌رت و مه‌رجه‌یک کۆمه‌کی په‌تیه‌ست به‌ کوردی عه‌یرا‌ق به‌کات، نهمه‌ش له‌و قه‌ناعه‌ته‌ باوه‌ی نه‌وسای و اشنتۆنه‌وه‌ هاته‌بو که رژی‌می عه‌یرا‌ق، رژی‌مه‌تی چه‌یه و به‌لکه‌یه‌ش نه‌و کۆمه‌که سوپایی و نابوری یه‌یه که له یه‌کته‌ی سۆفیه‌تی وه‌رده‌گره‌ت.

به‌م جۆره، له‌ سالی ۱۹۷۴ دا و پاش وه‌رگرته‌نی چه‌ک له‌ وولاته یه‌که‌گرته‌وه‌کانی نه‌مه‌ریکا و وه‌رگرته‌نی کۆمه‌کی دارایی و سوپایی له‌ نهران و نه‌مه‌ریکا و نه‌یسه‌رانیه‌ل، بارزانی که‌وته قورناغه‌تی تازهی شه‌ره‌وه و له‌ کورده‌ستانی عه‌یرا‌قدا شه‌ر له‌ نه‌یوان هه‌تزی سوپای حکومه‌ت و هه‌تزی په‌تیه‌مه‌رگه‌ی کوردا هه‌له‌گیرسایه‌وه. هه‌ر چه‌نده سوپای عه‌یرا‌ق له‌ روی هه‌تزی و ریکه‌خه‌ستان و مه‌شق و چه‌که‌وه، به‌هۆی کۆمه‌ک و ناموژگاری سۆفیه‌ته‌وه به‌ هه‌تزه‌ر به‌و به‌و.

نه‌وه‌ی له ۱۹۷۵/۳/۶ دا روویدا، هه‌ر چه‌ند کورده‌کان په‌ی ده‌لته‌ن "خه‌نجهر لێدان له‌ پشتمه‌وه" نه‌مانجانه‌تی مه‌نتیه‌ی نهم وه‌رچه‌رخانه سه‌یره به‌و له‌ هاوسه‌نگی نه‌یوان هه‌تزه‌کاندا. هه‌ردوو دوژمه‌نه ته‌قله‌دی یه‌که، واتا شای نهران و سه‌دام هوسه‌ینی جیه‌گری سه‌رکۆماری عه‌یرا‌ق، ده‌ستیانه‌ ده‌ته‌و ده‌ستی یه‌کدی ناو ده‌ستیانه له‌ ملی یه‌که‌تر وه‌رناو زه‌مه‌یه‌یان به‌و په‌یمان و ریک که‌وتیه‌یک خۆش کرد که زۆر خه‌یرا به‌نده‌کانی هاته‌نه جیه‌ به‌ جیه‌ کردن و په‌یه‌مانه‌که به‌یتیه‌ی به‌و له‌ چاره سه‌رکردنی ناکوژی یه‌ سنووری یه‌ له‌ مه‌یه‌نه‌وه‌ دوژاره‌کانی نه‌یوان هه‌ر دوو وولات. نهمه له‌ په‌راویزی کۆنگره‌ی ریکه‌خه‌راوی ئۆپیه‌ک له‌ جه‌زایه‌ردا که‌را. به‌مه‌جۆره شا ده‌سته‌به‌رداری کورد به‌و، کردنی به‌ قوربانی یه‌کی راسته‌وه‌خۆی نهم په‌رۆسه‌ ده‌لۆماسی یه‌. نه‌و کۆمه‌که داراییه‌ی که شاو نه‌مه‌ریکا به‌ کورده‌یان ده‌کرد، وه‌ستا. هه‌روه‌ها شا ده‌ستوری دا که سنوور له‌ جه‌نگاوه‌رانی بارزانی دا‌به‌خه‌تی، له‌ کاتیکدا پتر له ۳۵۰ هه‌زار خه‌یزانی کورد په‌نایان وه‌ به‌ر نهران به‌رده‌بو. بارزانی له‌ ته‌علیه‌یه‌کی دا ده‌ریاره‌ی نهم رووداوه‌ ده‌لته‌: "که‌وره‌ترین هه‌له‌ی ژبا‌مه نه‌وه‌به‌و که باورم به‌ به‌لینه‌کانی وولاته یه‌که‌گرته‌وه‌کان کرد".

تاران پتویستی به کورد بوو

نهم بادانهوه فیتلوی یه‌ی شا، بوو به ته‌وقی شه‌رو له ملی خۆی هالا. چونکه کوردی ئیرانی دانیشته‌وی شاره‌کانی ورمه‌ن و کوردستان و کرماشاه، بژیه له‌شاو رژیستی شا بپه‌ه‌نگ بوون، چونکه یارمه‌تی برا کورده عیترای یه‌کانیان ده‌دا. نه‌وه‌بووله ماوه‌یه‌کی که‌مدا وروژان و هه‌لویتستی دژیان له‌ شاو له‌ رژیتمه‌ بیزراوکه‌ی وه‌رگرت.

سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی که‌ زۆریه‌ی کوردی ئیران موسولمانی سوننی مه‌زه‌بن. به‌لام یه‌که‌جار که‌ یف خۆش بوون به‌روخانی نا‌ه‌وه‌ری رژیستی شاو نه‌وه‌چاره‌نوسه‌ پر شه‌رمه‌زاری یه‌ی که‌ خودی شا توشی بوو، پێشوازییان له‌ هاتنی ریه‌ری شیعه، ئیمام خومه‌ینی کرد. چاره‌روانی نه‌وه‌یان له‌ شوێنی ئیسلامی ده‌کرد، به‌ تایبه‌تی به‌ هۆی هه‌لویتستی ئیجابیان له‌ مه‌ر شوێنی ئیبرو، به‌ لای که‌مه‌وه‌ ئوتونومی یه‌کی رۆشنیرییان بداتی. به‌لام نه‌زمون و ته‌جره‌به‌ی تالی درێژایی میژووی کورد، نه‌مه‌جاره‌ش دووباره‌ به‌وه‌. هه‌ر که‌ رژیستی تازه‌ جێ ی خۆی قایم کرد، یه‌که‌م هه‌نگاوی نه‌وه‌ بوو که‌ شارو پارێزگا کورده‌نشینه‌کان کۆنتڕۆڵ بکات.

نه‌وه‌ بوو په‌یوه‌ندی نیتوان کوردو رژیستی ئیران هه‌یمن نه‌به‌وه‌ تا پاش هه‌لگیرسانی جه‌نگی که‌نداو، چونکه‌ تاران پتویستی به‌و کورده‌نه‌ بوو که‌ نه‌وانیش له‌ لای خۆپانه‌وه‌ نهم باروودخه‌یان به‌ هه‌ل زانی تا پتر پێ له‌ سه‌ر داواکاری یه‌کانی خۆیان له‌ عیترای دراوسێ ی، دابگرن.

مه‌سه‌ود بارزانی، هه‌ولێ دا به‌ کۆمه‌کی ئیرانی بگاته‌ نه‌و ئامانجانه‌ی که‌ بابی (مسته‌فا بارزانی) نه‌یتوانی له‌ سالی ۱۹۷۵دا به‌دییان به‌یتنی. بارزانی نه‌مه‌جاره‌ش توانی به‌زه‌ه‌ری هه‌تزی پێشمه‌رگه‌، ناوچه‌یه‌کی کوردی فراوان له‌ ها‌کوری رۆژه‌لاتی عیراق و به‌ درێژایی سنوری ئیران رزگار بکات. به‌لام وه‌ستانی شه‌روک‌تایی هه‌تانی جه‌نگی که‌نداو له‌ سالی ۱۹۸۸دا، نهم هه‌وله‌ تازه‌یه‌ی کوردی له‌ بار بردو نه‌که‌یشتنه‌ مافی دیاری کردنی چاره‌نوس.

هه‌یمنی له‌ کورده‌ستاندا، هه‌میشه‌ نارامی و هه‌یمنی به‌ر له‌ هه‌لکردنی باهۆزه، قوناغی چاره‌نۆکردنی ده‌رکه‌وتن و په‌یدا به‌وونی ده‌رفه‌تیکی نوێ یه‌ بژدست پێکه‌ردنه‌وه‌ی خه‌بات له‌ پێشوازی نازادی و سه‌ره‌خۆیدا. دیاره‌ هه‌میشه‌ کۆمه‌لێک ده‌وله‌تی به‌جوک و که‌وره‌ له‌ ناوچه‌که‌دا، به‌ قولی بیر له‌ چۆنیه‌تی استغلالی هه‌راو هه‌نگامه‌و به‌شێرتنی یه‌ هه‌لگیرساوه‌کان ده‌که‌نمه‌وه‌ و ده‌پانه‌وێ ممه‌له‌ی کورد به‌ بێ چاره‌سه‌ر وه‌میتنی و به‌ قازانجی خۆیان نا‌راسته‌ی بکمن.

کارل مای و زۆر که‌په‌یده‌ و سی‌باحه‌تجی نیتودار، له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی بوری دا نیتوی کورده‌ستانیان هه‌تاوه‌ و به‌ خاکی به‌یارو ره‌عه‌مه‌ل نه‌هه‌تیراو وه‌سفیان کردوه‌وه‌. هه‌روها

نیوی کوردیان وه کو گهلتيکی سهرکيتشي بوتيرو نازا برده ووه. نه گهر نه مرۆکه بروانينه ناوچه که و خهلکی کورد، ده بينين گهلتيک له و راويژوانه ی نهو نووسه رانه تا رۆژگاري نه مرۆش راستی خويان له ده ست نه داوه و به ده قی خويانه وه ماونه ته وه. به لام زۆر پتيويسته نه مرۆ خه باتی خويانوی نهو گه له نه به زه ی که ناماده نی یه ملکه چی واقيعی تراژيدیاو نسکۆکانی پتر له سه ده يه ک بێ، به خرته بهر ورده بينی ليکولينه وه وه. نهو گه له ی چه ندين ساله له پيناوی وه ده ست هيتانی سر به خويی نه ته وه یی و بوژانه وه و پيشکه وتنی گۆمه لایه تی و نابوری و رۆشنیبری دا ده خه به تی. ههروه ها ليکۆلینه وه وه هه لسه نگاندنی بایه خی هه ره گه وره ی نه م گه له ده رباره ی گه پشتن به وه دی هاتنی سه قامگيري یه کجاره کی له ناوچه ی رۆژ هه لاتنی ناڤینی هه میشه هه لایساودا.

کورد و کوردستان، دوو ووشه ن که مرۆڤ گوی ی لتيان ده بی، بيري به لای کesh و هه وایه کی پر له سه رکيتشي و شۆرش دا ده چیت، واقيعیکی وه خه یالدا دی که ده شپت بېی به به نه ماو کۆله که يه ک له کۆله که کانی سه یاسه تی ده ولی (نیو نه ته وه یی).

فەلسەفە دووھەم

مروث لە پڕ ھەست بە ھێزیکێ شاراوە لە بەدەنی خۆیدا دەکات کە ھانی دەدا پڕداتە نزیکتەری بەردو بە ھەموو ھێزو توانایەود بپوھشین.

مستەھا بازانی، بەدریژایی تەمەنی ھەر شۆڕشگێڕ بوو

دەھاتن، لە ھەموو شونیتیکی سەر زەمینەود بەپەلە دەھاتن، لە ھەر شونیتیکەود، کوردی تێدا بوو، دەھاتن: لە گۆسارە سەختەکانی کوردستانی عێراقەود، کە گەورەترین شۆڕشی سەر تا سەری مێژووی کوردی بە خۆوە دیستوو، ئەو شۆڕشی کە ناچار بوون لە سالی ١٩٧٥دا رای بگرن. لە ناوچەکانی عەنە دۆلی رۆژ ھەڵاتی پاشکەوتوی تورکیاوە سنووە کراوەکانیان دەپری، ئەو سنووانە کە رۆژمە یەک لە دووی یەکەکان بە درێژایی رۆژگار بۆیان گۆنترۆڵ نەکرا بوو: ھەندیکیان بە ئوتومبیلی کرێ دەھاتن یان بە جیبی نەفەر بەری بێ جام دەھاتن. خەلکانی دی بە پێیان ھاتبوون یان بە سواری قاتر لە ھەر چوار نکالی کوردستانی ئێرانەود ھاتبوون، نەو کوردستانە کە لەو تەوای رۆژی شا روخا بوو، بە شۆڕش ناوس بوو. خەلکێکی زوریش بە فرۆکە لەو وولاتە رۆژاواپیانەود دەھاتن کە وەک پەنا بەر تێیدا دۆیان، لە وولاتانی وەک: وولاتە یەکگرتەکان، ئەلمانیا، ئێنا، لەندەن و ستوگھۆم.... ھتد وە ھاتبوون.

لە تارانەود بۆ ورمێ، بە فرۆکە وەرێ کەوتم، لەو سەفەرەم دا کە کەمتر لە سەعاتیکی خایاند، ھەلم بۆ رەخسا ھەندیک لەوانە بەدینم کە لە وولاتانی رۆژاواوە ھاتبوون. ورمێ ئەو شارە بوو کە بە درێژایی پتر لە پەنجای سالی حوکمرانی بێمالە ی پەھلەوی، بە ناوی رەزا شای یەکمەمی پاوکی شاوە کە شۆڕشی ئێسلامی ئێران لە سالی ١٩٧٩ دا گۆتایی بە حوکم و دەسلەتیا ھینا، پتی ی دەگوترا رەزاییە. جەماوەری خەلک پاش شۆڕش ھەر بھەموو نەوستان کە پەیکەرەکانی شا بپوختن و وێنەکانی لە مەیدانەکان و دایەرەو تەلارە رسمی یەکان لا بەرن، بەلکو ناوی شارەکەشیان گەڕاندەووە سەر ناوہ گۆنەکی (ورمێ). دێھنی کێژە خزمەتچی یەکی نێو فرۆکە کە زۆر سەرنجی راکیشام، کە رای دەگیاندا فرۆکە لە فرۆکەخانە ی ورمێ دەنیشیتەو، بە تۆپزی زەردەخەنەکی سەر لیتی پتی دشاردراپەووە. رەفتارو گوفتاری، شتوازی ھەلسوکەوتی کە بەر لە شۆڕشی ئێسلامی نێو بانگێکی چاکیان بۆھێلن ھەوایی ئێران پەیدا کرد بوو، ماہی سەرنج بوو، چاکەتە بۆزەکی و جل و بەرگە ھاودامانەکی رەنگدانەوی پەیرەوی کردنی نامۆژگاری یەکانی رۆژی ئێسلامی بوو.

لە کاتەدا ئەو دوو پیاوہی کە لە نزیکێ مەنەو دانیشتبون و ھەردوکیان بە ئینگلیزی یەکی رەوان دەدوان و جل و بەرگی ریک و پیتیکی مۆدی نەوروپاییان لەبەر بوو، ئەو

کاغذزانه‌ی بهره‌دستیان که به‌دریژی ریگه سهرنج و تیبینی خویان له سهر لېومار ده‌کرد، پتچایه‌وو خستیانه جانتا دېلوماسی یه‌کانیان و پشتینی نه‌مانیان به‌سخت. راسته من به دريژایی سه‌فهره‌که‌مان قسم له‌گه‌لدا کردن، به‌لام خومان له مونا‌قه‌شهو باسی سیاسی دوورگرت، چونکه مرؤف دویزانی نموه چهند مانگیگه له نئیران دا ج باسه، بۆیه ده‌ویاه سل بکرتشه‌وه. به‌لام من دلنیا بوم که نمو دوو پیاوه کوردن و په‌نا‌به‌ری یه‌کتیک له دولته رزؤاوییه‌کانن، چونکه به حوکمی سه‌فهری زؤر و دیانه‌ی بن شومارم وام لینه‌اتسو نهم جؤره سیمایانه، به‌روالته‌ی پر له عیژه‌تی نفس و به چاوی زیتل و نیگیای زیره‌ک و شتوازی مونا‌قه‌شه‌ی کورت و نامانج‌دار یانه‌وه بناسمه‌وه. دلنیا بوم به ههمان مه‌به‌ستی من ریگه‌ی سه‌فهری نئیریان گرتبوه بهر.

نهمه له ۱۹۷۹/۳/۴ دا بوو. ههموو ده‌زانین چهند رزؤتیک له‌وبهر نا‌زانسه‌کانی ده‌نگوباسی جیهانی هه‌والیکیان بلاو کرده‌وه که بریتی بوو له‌وه‌ی: پتشمواو سه‌رؤکی نه‌فسانه‌یی کورد مه‌لا مسته‌فا بارزانی به نه‌خوشی دل، له هه‌وه‌لین سه‌عاته‌کانی به‌دیانی رزؤی ۱۹۷۹/۳/۱ دا له یه‌کتیک له نه‌خوشخانه‌کانی زانستگه‌ی جؤرج تاون له واشنگتون، کؤچی دوا‌یی کرد.

بارزانی، پاش نسکؤی شۆرش‌ی کورد (۱۹۷۵) که دؤی رۆژیمی به‌عسی عیرا‌قی ربه‌رایه‌تی ده‌کرد، ناچار بوو له ژئیر گوشاری رۆژیمی شادا په‌نا وه‌بهر وولاته یه‌کگرتوه‌کان به‌ری و تا رۆژی وفاتی له‌ژنده‌رو به‌گوشه‌گیری بژی.

به‌لام هه‌والی وفاتی سه‌رؤک ویتشه‌وا‌ی کورد، به‌لای زؤر که‌سه‌وه، به تایبه‌تی نه‌وانه‌ی له نزیکه‌وه ناگایان له باری تهن‌روستی نمو هه‌بوو، شتیکی کوتیر و چاوه‌نۆر نه‌کراو نه‌بوو. دکتۆر (محمود عثمان) ی پزیشکی تایبه‌تی بارزانی بهر له چهند سالتیک حاله‌تیکی نه‌خوشی ی نالۆزی له به‌پر‌ه‌ی پشتی دا که‌شف کرد بوو که ماکه‌که‌ی ده‌یدا‌یه لاقی، له نه‌نجامدا گه‌یه دیار یکردنی نیشانه‌کانی شتیره‌نجده‌ی خوتن. هه‌له‌به‌ته پاش نموه‌ی پتشمه‌وا‌ی سیاسی ناچار بوو ژبانی تاراوگه له وولاته یه‌کگرتوه‌کانی نه‌مریکا دا قه‌بو‌ل بکات، له مایوکلینیک دا فه‌حسی بۆ کرایه‌وه و ههمان نه‌نجامی فه‌حسه‌که‌ی دکتۆر محمود عثمان ده‌رچوو، تا‌قه شتیگ که دکتۆره‌ نه‌مریکی یه‌کان بۆیان زیاد کرد، نموه بوو که شتیره‌نجده‌که له حاله‌تی گه‌شه‌کردن‌دا‌یه و مایه‌جده‌ی نی یه.

پتشمه‌وا‌ی جه‌نگا‌وه‌ری، گه‌لێکی تیکوشه‌ر، له شوباتی ۱۹۷۹ دا دوا‌به‌پاری گه‌رانه‌وه‌ی بۆ وولاتی خودا. هه‌رچه‌نده نمو زام و نازارو ژانه‌ی دوا نسکؤکه خسبویه دلی ساریژ نه‌بوو بوو، و نمو سه‌ده‌مه‌یه له دلی ده‌رنه‌چوو بوو که نه‌مریکی یه‌کان به ناوی دۆستایه‌تی یه‌وه ده‌ره‌قیان کرد‌بوو. ههموو نمو ژان و نازارانه له‌بهر دم سۆزی بۆ وولات و گه‌لی خوی دا، به‌رگه‌یان نه‌گرت. له دوا رۆژه‌کانی ژبانیدا ده‌یگوت: "ههموو

توانایه‌کی من نه‌ونده‌یه بۆ کوردستان بگه‌رتمه‌وه. له خاکی کوردستاندا، مادامیتیکی ناتوانم تیییدا بژیم، چاره‌روانی مهرگ بکه‌م".

له خاکی کوردستان دا

یه‌کێک له کوردکانی، به یارمه‌تی محمد دۆسکی ی سه‌رۆکی کۆمه‌له‌ی دۆستایه‌تی کورد- نه‌مریکا، توانی هه‌موو نه‌سیایه‌کی سه‌فه‌ری سه‌رگرده‌ی نه‌خۆش فه‌راهه‌م بکات. له رێگه‌ی کۆمه‌له‌ که‌ناله‌تیکه‌ی دیپلوماسی یه‌که‌جار ئالوزه‌وه، توانرا نێران رازی بکری له سه‌ر گه‌رانمویه‌ی بارزانی، نه‌وجا بلیتی سه‌فه‌ر بپرا. که‌چی دۆسکی دوا‌ی دوو رۆژ له رێکخه‌ستنی هه‌موو کارو باره‌کانی سه‌فه‌ر، ناچار بوو، هه‌والی وه‌فاتی سه‌رگرده‌ی ته‌مه‌ن ۷۶ سا‌له‌ به‌ ئا‌وانسه‌کانی ده‌نگوباسی جیهانی رابگه‌یه‌نی و دواتی بکاته‌وه که دوا ئاوات و ئارزووی نه‌وه‌ بوو له نێو رۆله‌کانی گه‌لی خۆی و له خاکی نه‌یشتانی خۆیدا، له کوردستاندا بنێژی و خاکی کوردستانی به‌ نه‌سیب بێن.

رێکخراوه‌ کوردی یه‌ سیاسیی جه‌زوا جه‌زه‌کانی کوردستانی عێراق و کوردستانی نێران و هه‌روه‌ها چه‌ندین رێکخراوی کوردستانی تورکیا و په‌نا به‌رانی کورد له نه‌وروپا و وولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌کان ده‌سته‌به‌جته‌ هه‌واله‌که‌یان به‌ هه‌موو دنیا‌دا بلاو کردیه‌وه. هه‌روه‌ها رۆژنامه‌نوێسان، به‌ تایبه‌تی نه‌وانه‌ی بابه‌خی تایبه‌تیان به‌ بارزانی و خه‌باتی گه‌له‌که‌ی و دۆزی ره‌وای گه‌له‌که‌ی دابوو، ناگادار کرانه‌وه و پێشیان راگه‌یه‌نرا که‌ رۆ و رسمیی به‌ خاک سپاردنی زه‌عیمی کۆچکردوو له‌ رۆژی ۱۹۷۹/۳/۵ دا له‌ نزیکه‌ی گوندی شنۆی سه‌ربه‌پارتزگای ئازربایجانی رۆژاوا، له‌ کوردستانی نێراندا نه‌جام ده‌دری. نه‌مه‌ نه‌و هۆیه‌ بوو که‌ پای لێک‌کردم سواری فرۆکه‌ی بۆنگی نێرانی بێم، وه‌کو پاشتر بۆم ده‌رکه‌وت، هه‌ر هه‌مان هۆ نه‌و دوو پیاوه‌ کورده‌ی نزیکه‌ی منیان هاندا بوو له‌ نه‌ده‌نه‌وه‌ بۆ نێره‌ بێن.

هه‌رکه‌ فرۆکه‌که‌، له‌ فرۆکه‌خانه‌ی ورمێ نه‌یشته‌وه، هه‌ر هه‌مان فرۆکه‌خانه‌که‌ی سه‌رده‌می شاپوو، له‌ لایه‌ن پاسدارانی شۆشه‌وه‌ ته‌فتیش کراین. خه‌له‌تیکه‌ی یه‌که‌جار زۆرم له‌ ماتمه‌م گێزان بێنی، ده‌م‌روانی یه‌ هه‌ر شوێنیکه‌ی شار، دیه‌نی جلی خاکی و جامانه‌ی کوردی له‌ دیه‌نی هه‌ر جه‌زه‌ جلیتیکه‌ی دی زاتر بوو. هه‌ر چه‌نده‌ زۆربه‌ی خه‌له‌کی ورمێ ئازهرن و به‌زمانی تورکی ده‌دوین، به‌لام که‌مه‌ینه‌یه‌کی کورد و که‌مه‌ینه‌یه‌کی ئاسوری مه‌سه‌حیشی تێدایه‌. به‌لام نه‌م ژماره‌ زۆره‌ی کورد، نه‌یشتانی نه‌وه‌بوو که‌ هانده‌رتیکه‌ی گه‌وره‌ پالی پتوه‌ناون روو بکه‌نه‌ نه‌م شاره‌ یان پێیدا ره‌ت بێن.

یه‌که‌م که‌سه‌تیک که‌ به‌ بیرمه‌دا هات، رۆژنامه‌نوسی ئاسوری (جه‌رجیس فتح الهه‌) ی نه‌وکات بوو، که‌ له‌ رۆژانی پاش هه‌رمسی شورشێ کورد (۱۹۷۵) ناشنای بووم و یه‌که‌ترمان ناسی. نه‌و ده‌مانه‌ جارێک پێکه‌وه‌ دانێشتین، به‌ده‌م چا‌خواردنه‌وه‌ کۆمه‌له‌تیک

نامه‌ی دامنی که بۆچەند سیاسەتەدارێکی ئەلمانیای فیدرالی نووسی بوونی، داوایان لێدەکات توانا و هەولێ خۆیان وەگەر بخەن و دەستی یارمەتی بۆ کورد و هاوڕەهێمانە ناسۆری یەکانی درێژ بکەن. داوای لە من کرد کە نەم بابەتە پلارۆ بکەمەوه، چونکە هاوڕەهێ بە تواناو کاریگەری رۆژنامەگەری هەبوو لە گەڵاڵە کردنی رای گشتی دا لە ئەوروپا. لە دلی خۆمدا و بە دەم یادکردنەوەیەوه پرسیم: "داخۆ لە سایە ی نەم رۆژمە ئیسلامی و زروفە تازەیی ئێران دا رۆژی بە چ رۆژگاریک گەیی بێ؟ بە تاییەتی پاش تەقینەوه‌ی ناکۆکی یەکانی ئێوان کوردی کوردستانی ئێران و رۆژی خومەینی".

- وا چاکە بچی بۆ ئوتیل و لە وێندەر بپرسیت.

نەمە وەلامی یەکیک لە فەرمانبەرەکانی فرۆکەخانە ی ورمێ بوو وەختی لیم پرسی کە ناخو تاکسی دەست دەکەویت یان نا. کە گەییە ئوتیل، سەیرم کرد هینشتا شۆرش نەگەییووتە ئەوێندەر و پاشماوه‌ی رۆژی شا هەر لە جێ ی خۆیەتی. تابلۆیەکی کارەبایی شوشەشکاو بە رووی ئوتیلەکەوه هەلواسرا بوو، و بە ئینگلیزی لە سەری نوسرا بوو (ئوتیلی رەزاییە). جگە لەم تابلۆ شکاوه ئیدی هەموو شتەکان وەکو خۆیان مابوونەوه، کە لە دوا سەفەرم دا، بەر لەچەند سالتیک دییومن ئوتیلەکە خەمباری لێدەباری، هیندە پێس بوو مرۆف دلی ئی تیک هەڵدەهات..

پێشخزمەت و بەرتۆهەری ئوتیلەکە گوێ ی بە هیچ نەدەدا. تاقە شتیک کە گۆرا بوو، وێنە ی شا لە ژوری پێشوازی لا برا بوو، و وێنەکی گەورە رێبەری شۆرش نیسام خومەینی لە جێدا هەلواسرا بوو.

بەرم دێ نالەم ئوتیلەدا، لە سالی ۱۹۷۴، ۱۹۷۵ دا لەگەڵ سەفیری تازە ئەلمانیای فیدرالی دا لە ئێران رێزدار (فیک) ناشایەتیم پەیدا کرد. لەو سەفەرم دا وێنەگری گوڤاری (شتیرن) ریزدار (فولکرهینز) و وێنەگری (سفين سيمون) ریزدار (کلاوس سیبان)م لەگەڵدا بوون. ئەوێ راستی بێ لە ژبانم دا میوانی (ئوتیل)ی بێ دەسلالت و دەستەپاچە ی وەکو سەفیری ئەلمانیم لەو رۆژەدا نەدیترە. هەپساوو ئەبەلق لە دیمەن و چۆنیەتی پێشکەش کردنی خواردنی ئوتیلەکە ی دەروانی، کە گواپە باشتەری ئوتیلی شارە و لە لایەن دەزگای حکومەتی یەوه بەرتۆه دەبرێ. پەردەیک بە سەر مێزی نان خواردنەکەوه بوو لە زەردینە ی هیلکە دا رەق بوو بوو، لەوه دەچوو پتر لە مانگیک بێ نەشۆراییەت.

قاپەکان لە پێسی دا رەق بو بوون، میوانەکان فنجانی قاوه یان ناوی گەرمیان بە هەزار پارانەوه و دەم بۆلەو هەرشە و دەست هێنا بوو، و لە ئێو خۆیاندا بەشیان دەکرد. یان بە پێ ی دابە رۆژەلاتیی یەکە دەچوون لە پەناوه بیست تەنێکیان لە دەستی یەکیک لە پێشخزمەتەکان دەناو کاری خۆیان رایی دەکرد.

له سەر حیسابی کوردان. دوا سه فەرمیشم بۆ ئەو ناوچەیە پاش هەردسەیتانی شوقشی کورد و رمهه‌نده بهونی کورد به خۆ خوێزانیانهوه بۆ ئێران، بوو. (بارزانی)ش ناچار بوو باره‌گا قایمه‌کی خۆی له حاجی نومه‌دان به جێ بیتلی و له گهل هه‌ردوو ژنه‌که‌ی و نو منداله‌که‌ی و ١٥٠ که‌سه‌ له گارده تایبه‌تی په‌گانی خۆی په‌نا وه‌هر ئێران به‌ری.

مه‌به‌ستی من له به‌ینی نهم ریگه‌یه، چ له سه‌رده‌می ناشتی و چ له سه‌رده‌می شه‌دا، هه‌میشه نهم پیاوه‌بوو که به‌ژ ماوه‌ی پتر له نه‌و سه‌ده ریته‌رو پیتشه‌وا‌ی گه‌لی خۆ‌ی بوو؛ چه‌نده رۆ‌له‌کانی گه‌له‌کی خۆ‌شان دم‌یست، ناهه‌زان و دژمنانیش نه‌وه‌نده رقیبان لێ ی بوو. وێ‌پ‌رای نه‌وه‌ی که گه‌لێک لایه‌ن شه‌ری نه‌و پیاوه‌یان کردووه، به‌لام هه‌ر هه‌موو نه‌ولایه‌نانه به‌ ناچاری رێ‌زیان گرتوه و حیسابی پیتشه‌واو سه‌رکرده‌یه‌کی به‌ی هاوتاو به‌ی وێ‌نه‌ی گه‌لی کوردی چه‌ساوه‌یان به‌ژ کردووه.

جہنگ تھوہری سارہ کی زبانی ہو

بازرانی، دوا سەفەری خۆی لە وولاتە یە کە گرتووە کە نەوه کە هیواکانی دایە دەم رمەشە باوە، بۆ باوەشی نیشتمانی خۆی، کوردستان، بۆ ناو گەلی خۆی، کرد. ئەو گەل و نیشتمانی لە حالە تیکی پاشکەوتەیی دووفاقیدا دەژی و بە سەر وولاتانی تورکیا و ئێران و عێراقدا دابەش کراوە و خاکە بە پەیت و بەرە کە تە کە ی هێشتا هەر بە یارە و رەعمەل نەهێنراوە..

نمو نیشتمانه‌ی که بارزانی تپیدا له دایک بوو، بهلام مه‌خابن نه‌وفندی له دهر نه‌ده‌ری و ناوارایی و جی گۆڤڤڤی یه‌رده‌وام دا ژیا، نه‌وه‌نده له ناو نوو نیشتمانه دا نه‌ژیا. تنانته دهره‌فتی نه‌وی دمست نه‌که‌وت له سهر خاکی نوو نیشتمانه وه‌فات بکات، به‌لێ دوا سه‌فه‌ری کردو گه‌راوه‌وه تا به‌یه‌که‌جاره‌کی له ژێر نه‌و خاکه دا چاو لێک به‌نی.

هه‌زاران کورد له باشووری رۆژاوای ورمێ وه، خۆپێدکارانی زانستگه‌کانی تاران و تهوریزو، نۆنه‌ری پێکخراوی چه‌په‌کانی کورد، جوتیاری دواکه‌وتوترین گوند، له‌ دورترین ناوچه‌ی شاخاوی و عاسی یه‌وه هاتبوون و له‌ شوقا خه‌ به‌ویه‌ونه‌وه تا به‌شداری رێ وهره‌می به‌ خاک سپاردنی بارزانی به‌گه‌ن (سه‌رچاوه‌و ژێدهره‌کانی پارتی دیموکراتی کوردستان، ژماره‌ی به‌شداری نهم رێ و ره‌سمه‌یان به‌ پتر له‌ سه‌د هه‌زارکه‌س قه‌یلا‌ندوه‌)

مهم‌فره‌زی چه‌کداری هم‌ر به‌ حیزب و رتیک‌خراوه‌ کوردی یه‌ جی‌اوازه‌گان، به‌ جلی س‌ربازی تاییه‌تی و هم‌مو چه‌ک‌کانیا‌نوه، له‌ س‌رتاس‌ری ناوچه‌ک‌دا دایه‌ش بوو بوون، تا زه‌یت و ره‌یت رابگرن و نه‌من و ناسایشی ماته‌م گیت‌رن به‌ارت‌ن. ده‌نگی ه‌وراک‌یت‌شان ده‌گه‌یه‌ که‌شکه‌لانی ف‌له‌ک و ده‌نگی س‌رو‌دی (ن‌ی ره‌قیب) که‌ له‌ سالی ۱۹۴۶ دا

داتراوه تاببین به مارشی نه ته و هیی گه لیتیکی بڼ دهلوت، له دوا ساته کانی نهو
نیواړه یه دا درې به خاموشی و کپی و سام و هه بیته ری و رسمی ناشته که دهدا.

ته نانه ته بموره ترین جه ننگاوه رانی کورد، نهوانه ی له ناو جه رگه ی بوته ی خه بات و
شهری سهخت و دژواردا قال بوو بوونه وه، هه موچهک به شان و رهخت و فیشه کدان له
پشت، خه نجر له بهر پشته نیان، ته نانه ته نوانه ش خویان پڼ نه گپراو که دهیان بیی
دوا رابهرو سر وړک و پتسه وای سیاسی و سوپایی مه زنی کورد، به خاکی کوردستان
دهسپتر دږی، خویان پتسه گپراو وفرمیتسک وه کو بارانی بوهارئی له چاوانیان دهاته
خواری.

پاش ته و او بوونی ری و رسمی به خاک سپاردن، (نیدریس بارزانی) که په کتیک له
کوره کانی "شیری بارزن" یان "شیری کتوان" وه کو روژنامو انانی بیتگانه به بارزانیان
دهگوت، گوته په کی ماته مپنی پتسکه ش کرد، که تییدا گوتی: "ته وه لیترده به چاو
ده بیینن، کاریکه زور زه حمله ته به ووشه گوزارشتی لن پکرتی، ته مه خوی له خویدا
پتوهری نهو خوشه ویستی و ریزه زوره یه که گه لی کورد له مرحومی دهنن".

به راستی جهنگ هه مو ژبانی پر کرد بووه، هر لهو روژه وه که دهستی چه کی گرتبو،
هه لبه ته زور کارامش بوو له به کاره نیانی چه کدا. له سهره تادا شهر ی عیراقی یه کانی
کرد، پاشان شهر ی هاو په یان و نینگلیزه کانی عیراقی کرد. نهو جا شهر ی فورس و
هه ره مو حکومت په یک له دوا ی یه که کانی به غدای کرد که هر هه مو یان له په ک
خالی هاو به شدا یه کیان ده گرتوه، نهویش خالی دژایه تی و به گژا چوونی کورد بوو.

بارزانی، به درژایی ته مهنی بو ی هه لنه کموت تامی نازادی سیاسی بچیتری. هر له
منداللی دا بهر زهری چموسانه مو راوه دوونانی عوسمانیان کموت. نهو ده مه گوندی
بارزان سر به حوکمی عوسمانیان بوو. تورک، باب و باپیریان نه عدام کردن، چونکه
مل که چی دهسلاتی وان نه دهوون، به خویشی له ته مهنی پتچ سالی دا له گه ل دایکی
دا له زندان خران. بو یه له گینه شو پشگرتی به شمیری دایکی یوه خوار دین وهر لهو
روژانه وه به گیانی شو پش و تیکوشان دژ به چه وساندنوه و نهو زولمه ی که گه له کی
پتو ی دهناللی، په روه رده بووین.

ته نانه ته له سایه ی روژمه په ک له دوا ی یه که کانی عیراق، که پاش روخانی
نیمپراتوری ته عوسمانی هاته سهر حوکم، بارزانی و بارزانی یه کان تامی نازادیان
نه چمشت، هه روه ها له دوا ی روخانی کوماری مهابادش که دوا ی چند مانگتیک له
دامه زرانندی ۱۹۴۶ به دهستی سوپای نیران له نیو برا، بارزانی و هاوه له کانی رویان
کرده وولاتی یه کیتی سؤقیهت و له وینده رش هر تامی نازادیان نه چمشت. له سالی
۱۹۵۸ دا حوکمی پاشایه تی عیراق روخا. بارزانی بو عیراق گه رایه وه. زوری نومید

بەو ھەبوو نەمجارە ھەندئ بە ناسودەیی و نازادی بژی. ھەر بۆیە کەوتە گفتوگۆ لە گەڵ
ژێمی کۆماری تازەدا دەربارەی داوین کردنی نۆتوئومی بۆ کوردستانی عێراق.

بەلام ئەم ھەونەش زۆری نەخایاند، دواي دوو سال و چەند مانگیگ سەر لەنوێ ھەراو
ھەنگامەو بشتیوئنی دەستی پێ کردووە. بارزانی، لە ماوەی سالانی ۱۹۶۱-۱۹۷۵دا
پێبەراییەتی شۆرشێ چەکدارانەي گەلی خۆی، دژی حکومەتە یەک لە دووی یەکەکانی
عێراق کرد، ئەو شۆرشەي کە پتر لە ۱۴ سالی خایاند... دیارە ئەم ۱۴ سالە، ناو ھەر
ماوەیەکی کورتی ناچارامی ناگرمستی تێدەکەوت. سۆقپەت، لە قۆناغەکانی ھەوێلی
شۆرش دا کۆمەکیان دەکردو لە کۆتاییدا ئەمریکایەکان ئەمەیان دەکرد. ھەندئ جارێش
ئێران ئەم ئەرکەي دەگرتە ئەستۆ. تەنانەت حزبێ بەعسی سوری، کە بەئێکێ ناھەزو دژ
بە حزبێ بەعسی حوکمرانی عێراقە، ئەویش لە ھەندئ ماوەي کەمدا بەشداری کۆمەک
کردن بەم شۆرشەي کوردی کردووە.

"ئەي شێر پەشت بە چنگ و بازووی خۆت بپەستە، چاوەروانی پەنجەتێ پیاوچاکان بە
تەنیا، بێ سوودە". ئەم پیاو ھەر بە درێژیایی تەمەنی خۆي بە پێي ئەم پەندە کوردی
یە کۆنە چووە بە پێو. جۆری بێرکردنەو شۆوازی ژبانی دەقاردەق پەنگدانەوئ
بێرکردنەو ھۆکارەسات و تەلێدپاکانی گەلی کورد بوو. ھەموو ژبانی ناوێنەيەکی
بالاڤای راستەوخۆي کۆل و کۆفانی ئەم گەلە بوو.

شەوێک، لە بارەگای سەرەکی بارزانی، لە حاجی ئۆمەران و سالتیک بەر لە نەسکۆي
۱۹۷۵ دیمانەیکەم لە گەڵ بارزانیدا کرد کە شەوێکی تەواوی خایاند، ھەردوو کۆرەکەي
(ئیدریس و مەسعود) و تەرجومانی کۆرەي - ئەمریکی (شەفیق قەزازی) زمان پەوان
لەم دیمانەيەدا نامادەبوون. بارزانی کە ئەو دەمە تەمەنی ۷۲ سال بوو، لەم دیمانەيەدا بە
ناشکرا ناماژەي بۆ نەسکۆي نایندە کرد. ئەم پێشبینی یە زادەي ئەزمونی پتر لە
نێوسەدە گاری پێبەراییەتی و سیاسي و تێگۆشانی بەردەوام بوو لە پێناوی وەدی
ھێتانی نامانجەکانی گەلی کوردو دەستەبەرکردنی مانی.

"...وەرە بە چاوی خۆت مەرگ بەدینی بەرەو پروت بیت، تۆش چاوەروانی بکەیت و
ئەوجاش ھەر بچیت... وەرە ھېوات بەسەرکەوتنی یەکجارەکی ھەبێ و لە پەلەي ھەرە
خوارەوي ھەرەس ھێتان دا بیت..." بەو پستەو دەستەوڵانە، بارزانی دەستی بە وەسفی
بارودۆخی گشتی ئەو دەمانە کردو لەسەری پۆی:

"...کارەکە ھەمووی لە مۆتەکەیکە یان خەونیکی ناخۆش دەچیت: بێگومان زۆر
ناخۆشە خۆت بەدینی لە جێدا کەوتوویت و چ ئەوزارتیکی بەرگریت لەبەردەست دا نەبێ
یان ھیچ توانایەکی جولانت نەبیت بەم حالەشەو بەدینی و ھەست بەکەي دوویشکێکی
کوشندە خۆي بە نێو جەلەکانت دا بکات و بەسەر لاقت دا سەرکەوێ و بگاتە سەر

سنگت و سورو بزانی پیتوت ددات و ده تکیوئی و هرچی یک بکهیت هر لاناو دهچیت. نو دمه ج مده پیکت نامینن تنیا نهوه نهی چاوان بنوقینن و چاوه نوری مهرگ بکهی. نهوجا له پرتیکدا وهکونهوهی خوا فریات بکهوئی و نهیهوئی بیری، دویشککه که لیسر سنگت لاکهوئی و لیت دوور بکهویتسهوه. لهم ساته دا هممو گومانه کانت ده پویتسهوه. ههست به هیتزیک نیهینن دهکئی، به هیتزیک نازانی سهرچاوه کئی له کوتیهیه، ههست بهو هیتزه شاراویه دهکیت به گیانتدا دیت، بهناو بهدنت دهکئی، ههلدستیت و دست بۆزیک ترین بهرد ده بهیت، ههلی دهگرت و به هممو هیتزه تواناتهوه به دویشککه کیدا دهدهیت.

سهدهی بیستم پتر له دویشککئی لهو باهتهی بهخووه بهینن که ههولی دا بهسهر سنگی گهلی کورد بکهوئی، هممو جارتیک کورد ناچار دههون پر بهنه بهردو هیتندهیان زات و توانا هه بهوه به دویشککه کیدا بکیشن.. بارزانی یهکان هه میسه، وخودی مهلا مستهفا، باب ویاپیرانی یان مندال و نهوهکانی، لهم پروموه له ریزی پیتی پیتسهوه بهون.

نهو عه شیرمههی بهتوانای بهرزی جهنگلوهی نهسراوه

لهو ناوچه شاخاوی به عاسن یه باکوری پۆژههلاتی ههولیترا، له رخی چهپی پروباری زنی گه وردها که ده پیتسه دیجلهوه، نا لهویدا موریدانی شتیخی بارزان دهین. بارزان ج جیاوازی یهکی له گهل گونده کوردنشینهکانی تری دهووبهیری خویدا نی یه، یان دیمه و شوتنه واریکئی نهوتوی تیتدا به دی ناکرئی که سهرنجی ریبوار رابکیشیت. بهلام نهم گونده سهرچاوه یهکی تایبهتی بهزاقیکئی سیاسی یه که چهندین ساله دهستی پین کردوه هیتشتا بهردوهامه، نهم بهزاقه دهووتیکئی سهرهکی له بلاوکردهوهی هوشیاری نهتهوهی کوردا دیتوهوه هانی داوون سورین لهسهر داوای خودموختاری له چوارچێوهی کۆماری عێراقدا.

میتووی بارزان له سهرتای سهدهی پابردوهوه دهستی پین کرد، نهویش کاتی بهو که تهریقتهی سۆفیاتی نهقشبهندی له زۆریه ناوچهکانی ژێر دهسهلاتی عوسمانی دا، سهرکهوتنی گمورهی بهدهست هینا و توانی تاجدین ناویک بهلای خویدا رابکیشیت و بیکات به موریدی خۆی له گوندی بارزان. زۆری نهبرد نهم سۆفی یه نیتیهانگی دهکردو خه لکی دهووبهیری گوندهکئی بهون به موریدو گۆی پایهلی، چونکه بیری ههرموهزی بلاو دهکردوهوه هه ندئ سروت و دابی خوا بهرستی داهینا که به سهماو دهفهوه نهنجام دهدران هه ندیک چالاکی یان دهکرد که له گه مان دهچوو. ههروهها سهرجهله که بزیتی یه لهو نهلقانهی موریدانی تهریقتهکه به یهکهوه ده بهستیت، یارمهتی تاجدین-ی دا که شۆرت و دهسهلاتی پتر پهیدا بکات، نهوه بهو نهک ههر بهو به یهکهم شتیخی بارزان و

بڼه‌ماله‌ی بارزانی یه‌کاني دهوروبه‌ری گوندی بارزان (نژیکه‌ی ۷۵۰ خانه‌واده‌بوون)، به‌لکو دسه‌لاتی پهری سهندو تیره دراوسیتکاني وه‌کو (شیروانی، ۱۸۰۰ خیزان، مزوری) و (دۆله‌میری) شی گرتوه.

(مارک سایکس)ی رۆژه‌لاتناسی به‌ریتانی که له سالی ۱۹۰۰دا سهردانی نه‌و ناوچه کوردنشینیه‌ی کردوه که نه‌م‌رۆکه شریتی سنوری نیوان تورکیا و عیراق پتیک دیتی، نه‌م رۆژه‌لاتناسه لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی له‌مه‌ر پتیکهات و داب و نه‌ریتی عه‌شایه‌ری کورد نه‌نجام داوه نه‌م لیکۆلینه‌وه‌ی تا رۆژگاری نه‌م‌رۆش بایه‌خی گه‌ره‌ی میثروبی خۆی هه‌یه. نه‌م پیاوه نه‌وه‌ی ده‌ر‌خستوه که بارزانی یه‌کان عه‌شیره‌تیکي جه‌نگامرو به تواناو لیها‌تو‌ری وه‌هابوون، عه‌شیره‌ته‌کاني دهوروبه‌ر لییان ترسان، به‌تایه‌تی عه‌شیره‌تی هه‌رکی ی کۆچه‌ر که سالانه بۆ گه‌رمیان و کوردستان دووجاران به بارزانداهت بوون.

سهره‌رای نه‌وه‌ی که په‌یوه‌ندی پته‌وی عه‌شایه‌ری له‌م سالانه‌ی دوا‌ییدا زۆر کزو لاوا‌بوون، که‌چی بارزانی یه‌کان، که ژماره‌یان له بیست هه‌زار که‌س پتره، تا‌کو نیستا په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی ناو‌خو‌یان له په‌یوه‌ندی عه‌شیره‌ته‌کاني دی پته‌وو کۆکتره.

هه‌موو نه‌و شه‌رانه‌ی کورد له پتتا‌وی به‌دمست هتانی نازادی خو‌یاندا، له‌سهره‌تای نه‌م سه‌ده‌یه‌وه کردو‌یان‌وه هه‌ندی جار کیشه‌ی دسه‌لاتی شه‌خسی شتخان و سهرانی عه‌شایه‌ریشی تی که‌وتوه، سه‌ره‌تا له (بارزان)وه سه‌ری هه‌لداه. خه‌باتی بارزانی یه‌کان له سه‌ره‌تا‌دا دژی عوسمانی یه‌کان بووه، نه‌و عوسمانی یانه‌ی که زۆریه‌ی خاکی کوردستان له ژێر دسه‌لاتی نه‌واندا بووه، نه‌وجا ناراسته‌ی نه‌و دوله‌تانه‌ کراوه که له دوا‌ی نه‌وان حوکمی کوردستانیان کردووو هه‌ولیان داوه سنوری خو‌یان له ناو خاکی کوردستاندا دیاری بکه‌ن. نه‌مه تا سالی ۱۹۲۰ که سالی مۆکردنی په‌یمانی سیقه‌ره، درۆیه‌ی کیتا.

تەمەنگ گەرنەگرتن مولکی شەخسی یە

شیخ عبدالسلام بارزانی، په‌که‌مین بارزانی بوو که له رووی داگیرکه‌رانی عوسمانی هه‌لگه‌رایه‌وه توانی ناوچه‌که‌ی خۆی له زولم و زۆریان ب‌خه‌له‌سیستن و نو‌قنه‌ریان له ناوچه‌که‌دا ترۆ بکات. هه‌روه‌ها شیخ عبدالسلام په‌یوه‌ندی به‌ رووسه‌کانه‌وه کرد. نه‌و رووسانه‌ی که له نیوه‌ی دووه‌می سه‌ده‌ی رابردوه‌وه که‌وتنه‌ بایه‌خ‌دان به‌ کورد. به‌تایه‌تی له‌سه‌رده‌می شه‌ریان له‌گه‌ل عوسمانیان دا. به‌لام عوسمانیه‌کان توانیان له سالی ۱۹۱۴داو به‌بی هه‌حکه‌مه‌ودا‌گایی له شاری موسل نیعه‌دامی بکه‌ن.

شیخ نه‌حمه‌دی بارزانی، کوبه‌ گه‌ره‌ی، که له دوا‌ی نه‌و سه‌رۆکایه‌تی و رتبه‌راتیه‌تی بارزانی یه‌کاني که‌وته نه‌ستو، هه‌مان رتبا‌زی نه‌وی گرته‌به‌ر. به‌لام شیخ نه‌حمه‌د شه‌ری

عوسمانی یه‌کانی نه‌کرد، به‌لکو شهری به‌ریتانی یه‌کانی کرد که له جه‌نگی یه‌که‌می جیهاندا سه‌رکه‌وتنییان وه‌دست هیتابوو، و به‌تۆزی خویان وه‌کو دهم راست به‌ سه‌ر عیتراقدا سه‌پاندبوو، نه‌و عیتراقه‌ی که دوا‌ی دابه‌شکردنی میرانی یه‌کانی ده‌وله‌تی عوسمانی هاته‌ دامه‌زاندن. نه‌م ده‌مراس‌تی و نیتیدابه‌ تا سالی ۱۹۳۰‌خایاندو له‌وه به‌دواوه‌ حوکمیتیکی پاشایه‌تی به‌کرتگی‌راوی به‌ناو سه‌ره‌خۆ جتی گرتوه‌ که نه‌رکی سه‌ره‌کی بریتی بوو له‌ پاراستنی به‌رژه‌وندی یه‌کانی به‌ریتانیا.

نه‌و حکومه‌ته‌ی له‌ به‌غدا دامه‌زێنراو که‌وته‌ هه‌نگاونان بۆ نه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر هه‌موو عیتراقدا به‌سه‌پێتن، پیتی واپوو ده‌توانی به‌ کۆمه‌کی به‌ریتانی یه‌کان، ناوچه‌ی بارزانی مه‌له‌به‌ندی شو‌پشی هه‌لایساو به‌خاته‌ ژێر رگه‌فی خۆی و دا‌ی پرکێشینه‌وه‌، بۆیه هه‌ژنکی سوپایی بۆ ناوچه‌که‌ نارد، نه‌وه‌ی حیسابی نه‌وه‌ بکات که شێخ نه‌حمه‌د خۆی سازو تیار کردبوو، بۆ به‌ره‌رجدان‌ه‌وو غافلکردنی نه‌و هه‌ژ:

نه‌وه‌بوو قافله‌یه‌کی سوپایی عیتراق که‌وته‌ که‌مینیکه‌وه‌ که‌ بارزانی یه‌کان بۆیان نابوه‌وه‌و پاش نه‌وه‌ی زیانیکی که‌وره‌یان لێدا ناچاریان کرد بۆ رگه‌ی هه‌لاتن و خۆده‌ریازکردن بگه‌ڕێ. له‌م شه‌ره‌ سه‌رکه‌وتوه‌دا، که‌نجیکی تازه‌ پێکه‌یشتوو، که‌ هه‌شتا نێوبانگی ده‌رنه‌کردبوو، رێبه‌رایه‌تی بارزانی یه‌کانی کرد، نه‌ویش برا به‌جوکه‌که‌ی شێخ نه‌حمه‌د، مه‌لا مسته‌فا بارزانی بوو.

و‌ترای نه‌وه‌ی عیتراق خودانی سوپایه‌کی به‌هه‌ژو مه‌شق دیدی تازه‌ باهه‌ت بوو، به‌لام چ سه‌رکه‌وتنیکی نه‌وتۆی له‌ دژی شو‌پشگه‌ترانی کو‌رد وه‌دست نه‌هیتا، نه‌مه‌ عیتراقی یه‌کانی ناچار کرد که‌ هه‌ژنی ناسمانی به‌کار به‌یتن. دیاره‌ هه‌موو حکومه‌ته‌ جیاوازه‌کانی عیتراق، له‌ هه‌موو قوتاه‌ه‌ میژوو‌یه‌کاندا په‌نایان وه‌به‌ر به‌کار هیتانی نه‌و چه‌که‌، دژی کو‌ردان به‌ردوو. حکومه‌تی عیتراق نه‌مجاره‌ هانای وه‌به‌ر هه‌ژنی ناسمانی به‌ریتانی به‌ردو وه‌کو دوا‌گارتی ده‌ستی خۆی به‌کاری هیتا: به‌م جۆره‌ سالی ۱۹۳۱‌و سالی پاشتریش، هه‌ژشی ناسمانی دپندان‌ه‌ی فێرکه‌ به‌ریتانی یه‌کانی به‌خۆوه‌ بینی که‌ چۆن دیهاته‌کانی کو‌ردستانیان وه‌به‌ر په‌لامار ده‌داو گو‌نده‌کانیان بۆردومان ده‌کردو مالی جوتیارانیان ده‌ستواندو ده‌یانکرد به‌ خۆله‌مه‌ش. به‌مجۆره‌ به‌غدا توانی به‌ پشتیوانی راسته‌وخۆو کاریگه‌ری هه‌ژنی ناسمانی به‌ریتانیا مقاو‌ه‌مه‌ت و به‌رگری کو‌ردان لاوا‌ز بکات و دا‌ی پرکێشینه‌وه‌و نه‌وجا پتی بۆ یه‌که‌ سوپایه‌یه‌کانی خۆش بوو که‌ بچنه‌ ناو بارزان‌ه‌وه‌.

هه‌رچه‌نده‌ شێخ نه‌حمه‌دی بارزانی و نه‌و په‌یاوان‌ه‌ی له‌گه‌لێدا ما‌بو‌نه‌وه‌ مقاو‌ه‌مه‌تیکی قاره‌مانانه‌یان کرد، به‌لام هه‌ر ناچار بو‌ون به‌ره‌و سنو‌ری تو‌رکیا پاشه‌کشه‌ بکه‌ن. هه‌ژنی تو‌رکیش له‌ ده‌رفه‌تیک ده‌که‌را تا په‌لاماری شێخی شو‌پشگه‌تر به‌دات. له‌ راستیدا توانی له‌ پشت‌ه‌وه‌ هه‌ژشی بکاته‌ سه‌رو ده‌ستگیری بکات و له‌ سالی ۱۹۳۵‌دا بیداته‌وه‌ به‌ حکومه‌تی عیتراق. له‌سه‌ره‌تادا شێخ نه‌حمه‌د و کۆمه‌لێک له‌ فه‌رماندو سه‌رکرده‌

کورده‌کان بۆ شاری حلله‌ی ناوهراستی عێراق نه‌فی کران و پاشان بۆ شاری سلیمانی که نه‌و سه‌رده‌مه مه‌له‌به‌ندی سیاسی و شارستانی کوردستانی عێراق بوو.

شێری بارزانی

نێتوبانگ و ده‌سه‌لاتی سیاسی و هێزی سوپایی بارزانی له‌ سالی ۱۹۴۳ دا به‌راده‌یه‌ک په‌ره‌ی سه‌ندو پلاو بووه‌ که حکومه‌تی به‌غدا قه‌ناعه‌تی ته‌واوی هه‌تا که مه‌حاله‌ بتوانی به‌ هێرشێ سوپایی و به‌زه‌ه‌ری چه‌ک، کێشه‌ی کورد له‌ باکووری عێراقدا چارمه‌ر بکات و ناگری نه‌و بزافه‌ چه‌کداری یه‌ی که له‌وتنده‌ر هه‌لایسابوو به‌مه‌رتنێ، نه‌و بزافه‌ی بووه به‌ هه‌وین و به‌شێک له‌ به‌زوتنه‌وه‌ی پرگاریخوازی نه‌ته‌وه‌ی کورد، به‌وه‌زاره‌تخانه‌ی عێراقی به‌ سه‌روکایه‌تی نوری السعید هه‌ستی کرد ناچاره‌ گفتوگۆ له‌گه‌ڵ بارزانی دا بکات، هه‌ر به‌ نه‌م مه‌به‌سته وه‌زیرکی کورد، به‌ پله‌ی وه‌زیری ده‌وله‌ت دامه‌زرێنرا که هه‌موو نه‌رکیکی بریتی بێ له‌ گفتوگۆ له‌گه‌ڵ شوێشگه‌ڕانی بارزانی دا.

یه‌که‌م سازش که حکومه‌تی عێراق له‌گه‌ڵ بارزانی دا کردی بریتی بوو له‌ دان نان به‌جۆره نێداره‌یه‌کی ناوچه‌یی له‌ بارزان داو پێگه‌دان به‌خه‌لکی بارزان که چه‌کی شه‌خسی خۆیان پێ بێ. به‌لام وه‌زیره‌ عێراقی یه‌ ده‌گه‌زه‌رسته‌کان، هه‌ستیان کرد نه‌م کاره‌ی نوری السعید پێگه‌ بۆ ته‌نازولی زیاترو له‌به‌ر داهه‌تانی پتر بۆ کوردان خوش ده‌کات و نه‌مه‌ش له‌ ناینده‌یه‌کی نزیکدا ده‌په‌ته‌ مایه‌ی هه‌ر مه‌کردن له‌ یه‌کیتی ی و یه‌که‌پارچه‌یی خاکی عێراق.. دیاره‌ و یستی نه‌م وه‌زیرانه له‌ نه‌ه‌جامدا سه‌رکه‌وت و گفتوگۆیه‌که که یه‌یه‌ کویره کۆلان و پاشان به‌ یه‌که‌جاره‌کی ده‌سته‌برداري بوون، نه‌مه‌ش بووه‌ مایه‌ی سه‌ره‌ه‌لدانی حااله‌تی هه‌لایسانی شه‌روکوشتار به‌ درێژایی سنووری ناوچه‌که. به‌لام بارزانی، سه‌ره‌پای تێکه‌چوون و هه‌ره‌س هه‌تانی په‌یوه‌ندی هه‌ردوولا، به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر په‌یوه‌ندی کردن له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تداو توانی له‌ نه‌ه‌جامدا قه‌ناعه‌ت به‌ ده‌وله‌ت بکات که ژماره‌یه‌ک نه‌فسه‌ری سوپای عێراقی به‌ ته‌سل و ته‌سل کورد، وه‌کو نه‌فسه‌رانی په‌یوه‌ندی دا به‌زه‌رتنێ که نه‌رکیان نه‌وه‌ی پێگه‌یه‌کی گونجاو بدۆزنه‌وه‌ بۆ ده‌رچوون له‌و کویره‌ کۆلانه‌و نه‌گه‌ر کرا بۆ چاره‌سه‌ری هه‌موو مه‌سه‌له‌که به‌ پێگه‌ی ناشتی.

رائد عزت عبدالعزیز نامیدی که موواسلی تایبه‌تی ومسی بوو، له‌گه‌ڵ موکه‌ده‌م امین ره‌واندووزی دا، به‌ونه‌ جێ ی مه‌تخانه‌ی بارزانی و عێراق و به‌ریستانی یه‌کان که به‌پێوه‌به‌ری راستی هوکی تازه‌ بوون. نه‌و نه‌فسه‌رانه‌ توانیان شیخ نه‌حمه‌د بارزانی که هه‌یشه‌تا هه‌ر پێبه‌ری رسمی عه‌شیره‌ته‌که‌بوو، نازاد بکه‌ن و له‌ تاراوگه‌ بیه‌گه‌رینه‌وه‌. چه‌ند بارزانی یه‌کان له‌ ده‌وری نه‌و نه‌فسه‌رانه‌ پازی بوون، به‌غدا نه‌وه‌نده‌ لی‌یان نا‌پازی بوو، به‌تایبه‌تی کاته‌ی که حکومه‌ت بۆی ده‌رکه‌وت که هه‌ردوو نه‌فسه‌ری نێتبراو نه‌ندامی کۆمه‌له‌ی نه‌پیتی (هه‌وا) بوون، نه‌و کۆمه‌له‌یه‌ی که هه‌له‌بێژده‌ترین کوردی شاره‌کان و پۆشنبه‌یران و نه‌فسه‌رانی کوردی ناو سوپاو پۆلیسی له‌ پێزه‌کانی خۆیدا رێک خه‌ستبوو.

له لایه کی ترهوه، پایه ی سویایی بارزانی، به حوکمی هیرشه سه رکه وتوه کانی بۆ سه ربا زخانه و مه خفهری پۆلیس، بهرز بهوه. له باری سیاسیشهوه، پایه ی ته ولو بهرز بهوه، به تایه تی که عه شیره ته کانی دی به ریزه وه نامه دیی خۆیان ده رپری که به گه لی بکه ون و گوێ رایه لی بن.

همه و نه مه کردی به کاریک که پتر متمانه به خۆی پهیدا بکات و هه لوێستی توندتر بنوێت و داوای پتر له دهلته بکات. دیاره دهلته نه مه ی به زیاده رۆیه کی زۆر زانی و نیدی له هه سه لهیدا نه ما، به تایه تی کاتی که بیی ناوچه ی پتر ده چنه ریزی شوێشه وه گوێ رایه لی و پشتیوانی خۆیان بۆ بارزانی را ده گه یهن، بۆیه به مه بهستی ته بهی کردن هیرشیککی سویایی بۆ ناوچه که فری کردو سه رتا له ده شته کانی دیجله و فورانه وه به پشتیوانی یه کی چری هیزی ناسمانی به رستانی یه وه دهستی پتی کرد.

نه فسه ریککی گه نچ به نیتی عبدالکریم قاسم، فه رمانده یی نه م هیرشه ی ده کرد. بارزانی بۆ یه که مه جار له ژیا نیا خۆی له به رانه ر نه فسه ریککی لێها تودا بیی یه وه که له چه ند نه به ردو مهیدانییک دا به سه ریدا سه رکه وێ و ناچاری بکات پاش هه ندێ ته ق و توق و سوکه شه ر پاشه کشه بکات.

کاتی بارزانی بۆ به دیار کهوت که چ مه فه ریککی نی یه، به رپاری دا به ره و سنو ری نێران پاشه کمه شه بکات و پاشان له گه ل نزیکه ی سن هه زار پێشه مرکه و نه هه زار رۆله ی عه شیره ته کهیدا، په نا وه به ر نێران به رن. هه ر که چوونه خاکی نێرانه وه، بارزانی په یه ونه ی به هیزی کۆماری مه هاباده و کرد که تازه له وێن ده ر دامه زرابوو. بارزانی له خزه ته ی کۆماری مه هابادا مایه وه تا نه و رۆژی هیزی نیروی نێرانی له نیتی به رد، هه نگینه ی بارزانی به خۆ نزیکه ی (۵۰۰) سه د کهس له با شترین یا وه رو جه نگا وه رانی یه وه په نای وه به ر یه کته ی سو فیه ت به رد.

بارزانی، به خه ونیش نه وه ی به خه پالدا نه ده هات که. نه م نه فسه ره عێراقی یه گه لجه، عبدالکریم قاسم، رۆژی له رۆژان ده به تته هۆی گه رانه وه ی وی له یه کته ی سو فیه ت، دوا ی یازده سال غه ربی، نه ویش گه رانه وه ی قاره مانیککی سه رکه وتوی رێزارو با یه خ پێدارو.

عبدالکریم قاسم، توانی به هۆی کو ده تایه کی سویاییه وه که خۆی رێ به رایه تی کرد، له به ره به یانی ۱۹۵۸/۷/۱۴ دا حوکمی پاشایه تی هاشمی به رو خێت و رۆژی کۆماری را به گه یه ن. نه وه بو بارزانی پاش زنجیره رو و داوێکی پر له هیوا و بن هیوا یی جاریکی دی بۆ عێراق گه رایه وه.

په ندیک کۆنی کوردی هه یه که نه م حا له تی بن هیایی و هیوا داری یه به مه رجیک له مه رجه کانی گه یشته مراد ده زانی و په نده که ده لی: "پاش هه وت سالان رێکردن، پاش

دیرانی حموت پیتلاری ناسن، پاش گۆزانی حموت شتان و نهنجامدانی حموت نهركان، پاش همموره نه مانه نهوجا ده توانی بگهیه مرادی خۆ.

نهلمانی بابه

ادریس بارزانی، به دیار گۆزه کراوه که مو له رۆژی ۱۹۷۹/۳/۵ دا همموره نم قوتانغانی ژبانی بارزانی بۆ ناپوری ماته مباران و ماته مگهتران گهرايموو. ههروهه له خوتبه کهیدا باسی په رسته نهنه کانی و مزع و حالی ناوخۆی عیراقي کرد، پاش نهوی عبدالکریم قاسم شۆشی ۱۹۵۸ ی بهریا کردو پاشان گهرايهوی بارزانی و یاوه ره کانی. له غوربه تی یازده ساله، دیاره زۆری نامادهموان نمو پروو داوانه یان له بیر ماوو. له دوو سالی په که می پاش نه م شۆشه دا گه لیک ههول درا بۆ وهی هیتانی پیتکهوه ژبانی ناشتیانه له سه ر بناغهی بهری نهشتمانی که نوتهری ههروو گهلی عه ره ب وگورد له عیراقد بگه رته خۆ ههول بدات نوتونومی بۆ کوردستانی عیراق بهیتته دی.

بهلام همموره نم ههول و کوشانه به فیتۆ چون، له نهنجامی نه ناگۆکیانهی که له مهر بهشی ناوچه کوردنشینه کان له دهرا مه تی نهوتی بهیره نهوته کانی که رکوک و خانه قین، چن بوون. له م ناگۆکی یه دا کورده کان له سه رهق بوون، چونکه نم بهیره نهوتانه له خاکی کورداندا بوون.

نا بهمجۆزه حاله تیکی له باهه تی شه ری نههلی به درتژای سالانی ۱۹۶۰-۱۹۷۰ چن بوو. نم حاله ته پاش شه رو کوشتاریکی خوتناوی دژواری نهوتۆ که خه ریک بوو ههردوولایه نی شه ره که له نیتو بهری، به هوودنه په کی چوار سالی کوتایی هات، که دهبا یه لهو چوار ساله دا به پی ی نهخشه په کی زهمه ندار، داخوازی په کانی کورد له بهشه دهرا مه تی نهوت بهیتته دی.

کاتن کوردان، له سالی ۱۹۷۴ دا سهیریان کرد مه حاله نه مجارهش به مافه گانی خوتیان بگهن، ناچار بوون جاریکی دی دهست به ده نه وه چهک، به تایه به تی دوا ی نهوی شای نیران و وهیری دهروهی نمو رۆزگاره ی نه مریکا (د. هنری کیسنجر) گه لیک به لینی چهیریان دا که همموره جۆزه کۆمه کیتی کورد ده که تا به توانن پرو به پرووی عیراقي په کان به رسته نمو خۆ بگرن، بگه ره مهش هه لیان به وارد و به لینی کۆمه کیتی وهایان دا که به توانن به سه ر عیراقي په کاندا سه ر بکه ون. من هه لم بۆ ره خسا بهر له سال و نیوتک له هه لایسانی شه ره کانی به هاری ۱۹۷۴ دا که به دژوارترین و سهخت ترین شه ری میژووی کورد. دهو میتر در، دیانه په کی رۆژنامه وانی له گه ل بارزانی دا ساز به دم. له شوتنیک تری نه م کتیه دا دیمه وه سه ر نمو دیانه په ی که چه ند دیانه په کی تری به دوو دا هات.

سەفەرکردن بۆ كوردستانی عێراق لەو قۆناغەدا و لە سایەى ھودەى ناشرادا كاریكى ناسان ھوو. سوپای نێران و ساواکی نێرانی رێگەى ھەر رۆژنامەنوسێكى رۆژاواپیان دەدا كە بێھەوێ سەرى كوردستانی عێراق بەدات، لە مەرز ناودیو بێت، بە مەرجێ نوسراوی تایبەتى بۆ سەرکردایەتى كورد پێ ھوایە، چونكە سەرکردایەتى كورد، بە پێ نوسراوی تایبەتى رێیان بە كەس نەدەدا بێتە خاکی عێراقەو.

ھەر كە لە ئوتیلی (تاران ھیلتون) لام دا، ئوتیلیك ھوو ئێو دەمانە ھەموو مەرج و پێوەریكى ئەوروپایی تێدا ھوو، كوردێك ھاتە لام و داوای ئێو نوسراوو راسپێرانیەى لێكردم كە لە دەزگاكانى دەری ی شۆرشى كوردم ھێنا ھوو. زۆر بە وردى كەوتە پشكنینى ئێو كاغەزەى كە زۆر بە چاکی بە تھبى ئاوى پێچرا ھوو، پاش ئێوى دُنیا ھوو لەوێ كە ھەموو شتێكم تەواو. قۆناغەكانى تری سەفەرەكەى بۆ شەرح كردم، تێ ی كە یاندم كە سبە پێنى لە فرۆگەخانەى رەزاییەى نازراییاجانى نزیكى ناوچە كوردی یەكان پێشوازی دەكرێم. ئێدى لەوێو دەبرێم بۆ سەر سنوور لەوێشەو دەپەرەو و دەگەمە سەرکردایەتى كورد. بەمجۆرە قۆناغەكانى تری سەفەرەكەم پێ چ كۆسپێك ھەری.

(قەلەو و باریك) كە تەبى نمونەى پیاوانى ساواك ھوون، لە فرۆگەخانەكەدا چاوەنۆرم ھوون. كابرای باریك، كە قاتێكى نیتالى و كراسێكى ھەریرى لە بەر ھوو، مەن و وێنەگرەكەى ھاوڕێمى لە بازگەى پشكنینەو، پێ ئێوى تەفتیش بكرێن، بەرێى كرد، بەلام ئێوى تریان كە دەتگوت كەسایەتى یەكێ تاوانبارە و تازە لە فلیتییكى جاسوسى ھەلا تۆو، قەلەویكى كەتە ھوو، نامادە ھوو بۆ جێ بە جێ كردنى ھەر داوایەك كە لێ ی بكرێ. جانتاكانى ھەلگرتین و خستنى یە ناو جیبێكى لاندروڤەرەو كە لە بەردەم فرۆگەخانەكەدا چاوەروانى دەكرێن. لاندروڤەرەكە ھێچ رەقەمێكى عێراقى یان نێرانی پێو نەھوو.

عوومەر پێشەوہرى، كە لە نزیكى لاندروڤەرەكە وەستا ھوو، یەكەم پێشمەرگە ھوو كە چاوم پێ ی كەوت. خۆ ئەگەر جەلەكانى نەھوایە وامدەزانى سەربازێكى یەكە یەكێ سوپای جەوہلى یە لە (بایرن) یان (شتایەرمارك) یان یەكە یەكێ سوپای ئەسكالتەندى، بە قۆر زەردو چاوە شینەكانیا. تۆزێ دیقەتى داين و پرسنى: ئەلمانین؟ دواى ئێوى سەرم بۆ لەقاند گوتى: "ئەلمانى باشن". جگە لەم داھەلۆگە كورتە، ئێدى ناشاریەتیمان لە سنورى خێرھاتن و جگەرە بە یەكتردان تێ نەھەرى. ئەم پێشمەرگە، بە لاندروڤەرەكەى، بەرێگە یەكێ قیرتاودا بەردینى كە دواى ماوہەك ھوو بە گۆ. لە پێشدا بە مەھابادا و ئەوجا شۆ و پیراشاردا تێ پەزى و بە رێگە یەكێ باریكى توناو تونى شاخارى ناوہندى دۆلێكى قول دا بەردینى. ھێندە بە خێرایى لاندروڤەرەكەى دۆزۆت پیاو ھەترەشى دەچوو، ناوہ ناوہش سەزیركى منى دەكرد، وەكو ئێوى بێھەوى

بزانی که داخو نم نهلمانی یه تنیشتی لم سهفهره پر مهترسی و رنگه تووشه دهترسیت یان نا.

له چند بازگه یه کی نیرانی دا. لاندروقه ره که بیان راگرتین، نم بازگانه به بن نوسراو نیرنی تایبته ری تی په پوونی چ نوتومبیلکیان نه ده دا. نو نوسراوی نیمه پیمان بو، له هه موو بازگه کان ده بخوارد. بازگه یه کی ترمان بهی و نه وجا نوتومبیلکه مان راووستا تا دواي سهفهرتیکی سنی سه عاتی پشوویهک بدهین.

تاریکی، بهره بهره هیرشی بو نو قهلا نیرانی یه دهینا که جیمان هیشتیوو. بینا یه کی زور گه وره بو. پین دهچو بهر له هزاران سال رۆنراپ. کومه له شاخیتیکی روتنه نی رک و رژه ده پروانی یه نو جاده خاکی یه به نیتو دۆله که دا تن ده پیری. له دوری پینچ سه ده متری نیمه، جوتیاریکی کورد، به جوتینک گاجوت، زهوی ده کیلا. بینه نگی بالی به سر ناوچه که دا کیشابوو، نمرسته، نه خشیه ی پهلکی درختان و نه جریوه ی پاساری چۆله کان ده هات. تنیا دهنگی مه کینه ی نوتومبیلکه نم بینه نگی یه شق ده کرد. دواي پشوویه کی کورت، وه پین که وتینه وه. که چوینه گه روی دۆله که وه، عومهر پیتیجی کرده وه و رنگه یه کی لاوه کی گرت بهر که بهر بهره ویت به پین ی شاخه کی بهرانبه رمان بهرزو بهر زتر ده بو وه.

له پر چند مالیتیکی له دارو هه سپهر دورست کراوی قوره پهست کراومان لئ به دیار که وتن. ده وریه ی ماله کان له سه ره تاوه چۆل و هۆل بوون و به نی به مشری لئ دیار نه بو. که چی له پرتکاو پاش نه وی نیشاره تیتیکی بهچوک له نوتومبیلکه ی نیمه وه درا، نو ناوچه کپ و خاموشه گۆراو بو به پوره هه نگیکی چالاک.

پاش یهک دهقیقه ره تلیتیکی سنی ریزی که نزیکه ی ۳۰ پشمه رگه ده بو، له بهر ده ماندا قوت بووه و به هره که یه کی سویایی خیرا تفهنگه کانیا خسته سر شان و نه وجا دایان نایه وه سر زوی. نه وجا عومهر نه مریکی سویایی پتکردن و بوون به دوو گرویه وه. گروپکیان به خیراییه کی سر سور هینه رگه وتنه هه لوه شانده نه وه و لیکه انه وه ی تویتیکی ره شاشی ناوه نجی. گروپی دوو همیش که وتنه هه لوشانده نه وه و لیکه انه وه ی تویتیکی دۆه تانگ.

هر چندم کرد، بزانی مه پهست لم غایشه سویاییه چی بو، بهتوده بو. کاتن عومهر به شانازی یه وه سیری کردین و پرسى: "باشه؟ به دلشان بو؟" نه وجا له مهسه له که حالی بووم. تومه ز میوانه کانیا "نیمه" له نه لمانیا وه هاتوون و نه لمان هه میشه سه ریازی چاک بوون، تا ناهم جوړه حوکم له سر توانای زهبت و رهبتی پشمه رگه بدهین و هه لی په سنگننن. له راستیدا غایشه سویاییه که زور چاک بو، بوژه وه لامان دایه وه: "به لی باشه".

بارزانی، به خۆی یه کینیک بووه له وانهی که نه له مانای خۆش ویستنه و به چاوی ریزه و سهیری کردوون. من له سهراوهی باوه پیکراوه و به ده رکموته که مه سه له که نه نیا به و نه ده و نه وه ستاوه که کورد، به تایبهتی نه وه کۆنه گان، کوردو نه له مانایان به خزم و هاو نه ژاد زانیوه و ههردوو مه لاله تیایان به هندو - نه له مانای زانیوه، بگره بارزانی سوور بووه له سهراوهی به گوێزانی نه له مانای ردینی به تراشیت.

گهشتیک بو ئێو پیلوانی ئازا

به تاریکی گهشتینه حاجی نومه ران، گهشتینه نه و بارهگا سهراوهکی یه که دیانه رۆژنامه وانی یه که مان تیندا له گه له بارزانییدا کرد، نه م شوینه له سالانی ناشتی دا خۆشترین هاوینه ههوار بوو به لای خه له کی دمه له مه ندو پایه داری به غداوه، و ده کرا راوه پلنگ و گورگی تیندا بکری. به لام ده سالیک بوو، بوو بوو به پاش باره گای گه رۆکی سهراوه دایه تی کورد.

دیه و رواله تی بارزانی، ریک له دیه و رواله تی نه و کوردانه ده چوو که کارل مای له رۆمانه به نیو بانگه کهیدا (گهشتیک له کوردستانی کتوی) دا، وه سفی کرد بوون... نوسخه یه کی خاکی له جلی نه ته وه یی، کراسیکی ده لپی کورت، شهروالیک فاش و فۆل، پشتینیکی قوماشی رهنگار رهنگ که بارزانی خه نه جهره که ی پیندا کرد بوو، دارجهره یه کی درێژ، جامانه یه کی سوور، دیه نی بارزانی جگه له مانه، جوونه ت و زیره کی ده نواند.

ههرا چه نه ژمه رال هه ندئ کورته بالا بوو، به لام که سایه تی یه کی به هتزو کاریگه ری هه بوو، له یه که م چاوپیکه مو تن دا نه مه م به به دیار که وت. چاوه ره شه کانی که پرشنگیان ده دا، هه موو سوچیکێ ژوره که ی به وردی ده پشکنی. لۆچه قوله کانی ده مو چاوی سام و تام و هه بیه تیکی پر جوونه تیایان پت ده به خشی. به درێژایی دانیه شته که مان، نه م سام و تام و هه بیه ته له سیمای نه ره وی یه وهو بالی به سهرا دانیه شته که دا کیشا. نه و وینه یی له م دانیه شته دا، ده رباری بارزانی له لام دروست بوو، وینه یه کی بوو گوزارشتی له جوامیری یه کی جهنگاوه ری سهرا کیشی چاره نویس ئالووو دژاری رۆمانسی ده کرد، سهرا ره رای نه وه ی که ژبانی بارزانی زۆر دوور بوو له هه موو رۆمانسیه تیکه وه.

ههرا چه نه بارزانی، له مندالی وگه نه جیدا ساده ترین په لکانی خوتنن و فیر بوونی له سهرا دهستی مه لاکانی گوندی خویان ته وار کرد بوو، که نه و مه لایانه به خویان نیمچه خوتنه وار بوون، نه و جاش توانا و به ره ره یه کی یه که جار گه ره وی هه بوو له مونا قه شه کردندا، زۆر به جوانی بابه ته جۆزاو جۆزه کانی پیکه وه گری ده دان، تیشکی ده خسته

سەر جووه‌هرو ناوه‌رۆکی بابەتی دیاریکراو. جگه له بلیمه‌تی ی سوپایی، شارەزاییه‌کی ته‌واوی له پێداویستی یه‌کانی مئاوه‌ری سیاسیدا هه‌بوو له پێتیاوی دۆزی کوردا. به‌ هوکی ژبانی ئالوزو پر دهریه‌ده‌ری فێری زمانی فارسی و عهره‌بی و روسی بوو. سهره‌پای نه‌وه‌ی متمانه‌یه‌کی زۆری به‌ خۆی هه‌بوو، و به‌خۆی ده‌نازی، دیاره‌ رۆژانی تهمه‌نی درێژو و ده‌ستکه‌وته‌ زۆره‌کانی هه‌قیانه‌تی ئهم سیغه‌تانه‌یان ده‌سه‌لماند، نه‌جاش زۆر به‌ وردی سنووری خۆی ده‌ناسی و ده‌زانی.

زۆر به‌ وریایی گوێ ی له‌ به‌رانه‌یه‌که‌ی ده‌گرت، به‌ تایبه‌تی نه‌گه‌ر باسه‌که‌ی له‌مه‌ر بابه‌تیک بویه‌ نه‌و شاره‌زایی لێ نه‌بویه‌ یان پێشتر نه‌ی بیستویه‌. هه‌روه‌ها پرسپاری له‌ میوانه‌ نه‌و روپایه‌یه‌کانی، ده‌رباره‌ی هه‌ندێ بابه‌تی دوری تایبه‌ت به‌ ناسۆی دورتر له‌ واقیعی کوردستان و ناوچه‌که‌ ده‌کرد. هه‌رگیز له‌ زانیاری تێر نه‌ده‌بوو، هه‌ر نه‌مه‌ش هانی ده‌دا ده‌رفه‌تی هاتنی نه‌و چۆه‌ میوانانه‌ له‌ ده‌ست نه‌دات و زانیاری تازه‌یان لێ وهریگرێ و به‌یخاته‌ سه‌ر زانیاری یه‌ به‌رغه‌و هه‌مه‌ لایه‌نه‌کانی خۆی.

یه‌که‌م دیدارم له‌ گه‌ل بارزانی دا شه‌ش مانگێک به‌ر له‌ ده‌ست پێکرنه‌وه‌ی شه‌ری سالی ۱۹۷۴ بوو. که‌ش و هه‌وای گه‌شتی به‌ ناشکرا نه‌وه‌ی ده‌رده‌خست که‌ شه‌ر ده‌بیته‌وه‌. مه‌فره‌زه‌کانی ره‌شاشی بریتی نینگلیزی و دۆشکای روسی، شه‌و و رۆژ له‌ سه‌نگه‌ره‌کانی خۆدا به‌و و سازو ته‌یار به‌و به‌ره‌رچه‌دانه‌وه‌ی هه‌ر هێرشێکی زه‌مینی یان نینزالی ناسمانی له‌ لایهن هێزه‌کانی عێراقه‌وه‌.

له‌م دیداردا به‌و ده‌رکه‌وت که‌ بارزانی چه‌ند تینۆی زانیاری و شاره‌زا به‌ونه‌. زیاد له‌ جاریک رووگیر و شه‌رمه‌زاری نه‌وه‌ به‌ووم که‌ نه‌مه‌ده‌توانی وه‌کو پێتووست وه‌لامی په‌رسپاره‌کانی له‌مه‌ر هه‌ندی بابه‌ت که‌ له‌ راستیدا کاری خه‌لکی تایبه‌تی و په‌سه‌پۆر به‌و، به‌مه‌وه‌. چونکه‌ ده‌مزانێ زۆری هه‌ز له‌ بابه‌تی فه‌له‌کی یه‌، به‌وه‌ ته‌له‌سکوپیکێ ناسمانی دوا مۆدێلی کۆمه‌پانیای (زایس)م به‌ دیاری به‌ هێنا بوو.

من هه‌زم ده‌کرد راسته‌وخۆ له‌ گه‌ل بارزانی دا بکه‌ومه‌ باسی نه‌و بابه‌ته‌ سیاسی و سوپاییانه‌ی که‌ خۆم به‌ ئاماده‌ کردبوون، به‌لام نه‌و سه‌ره‌گره‌می ته‌له‌سکوپه‌که‌ بوو، به‌وه‌ ناچار به‌ووم به‌ وه‌لامی نه‌و په‌رسپارانه‌ی بکه‌رتم که‌ ده‌رباره‌ی مه‌ودای دیتن و توانای گه‌وره‌ کردنه‌وه‌ی تیشکو و لایه‌نه‌کانی تری ته‌له‌سکوپه‌که‌، ده‌یکردن.

هه‌روه‌ها هه‌زی ده‌کرد رای من ده‌رباره‌ی مملاتن و په‌که‌به‌ری کۆمه‌پانیا نه‌لمانی و کۆمه‌پانیا یابانی یه‌کانی ته‌له‌سکۆب سازی به‌زانی و ناخۆ کاردانه‌وه‌ی ناوهری نه‌لمانی له‌و روه‌وه‌ چ ده‌بیته‌. ناخۆ نه‌و حیمایه‌ گوهرکی یه‌ی که‌ نه‌لمانی داينه‌وه‌ کافی یه‌ به‌و پاراستنی به‌ره‌مه‌کانی له‌و موئافه‌سه‌ی که‌ له‌ نه‌تجای هێنایی که‌له‌یه‌لی هه‌رزانه‌وه‌ چن

دهبیت. له گهل زور پرسپاری دیدا که ناچار بووم بکه و مه مونا قه شه کردنی، به لام که خوم له گهل ته رجومانه کوردی یه که دا به راورد ده کرد، زورم که یف به خوم دهات، چونکه حالی من زور لهو باشتر بو.

نهو پیاوه قانونی دولی له زانستگهی هارقه ردی نه مریکی خویند بوو؛ ریک لهم بارودوخه دا که شه به رده رگهی به کوردان گرتبوو، و هه پساتی هه لگیرساها، هه لده گیرسا، له بهر پیوستی کورد به خه لگانی وه کو نو، په یوه ندی به شوقی کورده وه کرد بوو. نم به له نگازه هه رگیز باوه ری نه ده کرد ناچار بین نم باه ته زانستیهانی که له بهر ته دا کاری نهو نه بوون و خویشی به ناماده نه کردبوو، بهو شیوه کوت و پره که و تنه ناو مونا قه شه که ی من و بارزانی یه وه، ته رجومه بکات.

شتتکی دیم له بارزانی بهی که زورم به دل بوو، نهویش نهو بهو که له راده به در قه دری نهو کورده خاوم پله زانستی و خویندوارانه ی ده گرت، هه میسه له رزی پتیشه وه ی داده نان و له شوقشدا پلهو پایه ی ده دانتی. (دانا شمیث) رۆژنامه نویسی (نه مریکی) ش همستی بهمه کردوه و له کتیبی (گه شتیک به ناو پیاوانی نازا) نامازی به کردوه.

کلاشنگوف و کو نیشانه یه کی پیه ی شه خسی

هه له بهر نهو هۆیه بوو، زور جار نهو قوتا بهیانه ی دهیانویست په یوه ندی به ریزه کانی شوق شهو بهکن، روو بهرووی کهسانیک ده بونه وه که پتیا ن دوتن بارزانی وای به چاک ده زانی که به گه رتیه وه به قوتا به خانه کان و خویندن ته وای بهکن تا له دوا رۆژدا وکات به سه ریه خوینی وهره گرین، خزمه تی زیاتری گه لی کورد بهکن. وام به ریکه وت ژماره یه که لهو قوتا بهیانه به دینم، که له لایه که وه شانازییان بهو ده کرد که بارزانی نهو نه قه دری زانست و قهر بوونی لایه، و له لایه کی دی یفه دلپان بهو وه نه بوو بهر دوام بن له سه ر خویندن و خویندیان پت چاکتر پت له پتشمه رگایه تی.

له ناخرو نوخری هاوینی ۱۹۷۴ و پاش نهو ی جارتیکی دی شه له کوردستان هه لایه یسه یه وه، سه ر کردایه تی کورد (طارق. ن) یان وه کو ته رجومان به گهل خستم، تا به درێژایی مانه وه له کوردستاندا یا وه ریم بکات. طارق، هه شتا ۲۴ سالی پر نه کرد بهووه. دوو مانگ بوو له نه مستردام هات بهووه، له وئ نه ندازه ی کاره بایی خویند بوو، و خوی ناماده ده کرد که له قه بی نه ندازیاری کاره بایی وه رگرتی.

طارق، جگه له زمانی نینگلیزی، زمانی هۆله ندیشی ده زانی، که خوشه ختانه منیش بایی نهو ده زانی که کاروباری خومی پت رای ی بهکن. نم کو ره کلاشینکوف تیکی تازی وهر گرتبوو، هه لبه ته نم تهنه که وه کو نیشانه ی پایه یه کی تایبه تی، مایه ی شانازی و سه ر به رزی خاوه نه که ی بوو.

سواری لاندروڙهه بریوین، بهر ټیگه‌ی هاملتون دا بردینی. نهم ریگه‌یه به ناوی نهم نندازیاره نیوزیلاندی یهوه نیونرا بوو که له سی یه‌کانی نهم سه‌ده‌یه‌دا سر په‌رشتی کورده‌وی کرد بوو. لاندروڙه‌هه که بهو ریگه‌یه‌دا (هاملتون) بهروو روږ هه‌لاتی بردین. رویاری رهواندوژی به گټښ و پر شه‌پول، شان به شانی جاده‌که نشیو ده‌بروه. که لاندروڙه‌هه که چوه نیو ډوله‌ ډوله‌که‌ی نهم بهرو نهم بهری جاده‌که‌وه، له پر راوستا. نزیکه‌ی ۳۰ خټوه‌تی سپی گه‌وروو ریزه خټوه‌تیکی تایبته به کوپ وکوبونه‌وم بهر چاوکه‌وت.

چهن‌دین کومه‌له لاو به‌ریز دانیشتون و گوتیان له ماموستاگانیان ده‌گرت. نهم دیمه‌نه ناشتی یو نهم گمش و هه‌وا شه‌راوی یه کوجا مه‌رحه‌با. به تایبته‌ی که هټی ناسمانی عیراق، همر جوله‌یه‌کیان له ډوله‌که‌دا به‌دی بکر‌دایه، بن سټ و دوو به موشک وپومبا دای ده‌پټرا. به‌لام نهم سرسامی یه‌م زوری نه‌خایاند، توم‌هز نیوانی یه‌کان توپ‌تیکی موشه‌کی (هه‌نټه‌ر- هوک)‌ی دوه‌ فروږکه‌یان له سنوری نیوان و عیراق‌داو له دووری چهند کیلومتره‌تری نټروه داناه. دیاره نهم موشک و روکټه‌ کاریه‌رانه پټشتر چهند فروږکه‌یه‌کی سیخوی و (توپولیف)‌ی عراقیان که ویستویان له سنوری ده‌ولی نزیک بېنه‌وه، خستېوه خورای. پټه‌ لهو ساره فروږکه‌وانه عیراقیه‌کان به سر نهم ناوچه‌یه‌ی خاکی کوردستاندا نه‌دفرین.

طارق، له لاندروڙه‌هه که دابه‌زی. به کلاشنکوفه‌که‌ی و همر به ناسمانه‌وه بازنه‌یه‌کی کټشا که هه‌موو خټه‌ته‌کانی گرت‌ه‌وه: "له‌ویدا ده‌توانی نهم قوتا‌بپانه بدینی که ناچار کراون مه‌سه‌له بیرکاری یه‌کان به‌خوتن، یان ریزمان و ده‌ستوری زمانی عه‌ره‌بی و کوردی به‌خوتن، پاش نهم‌وی ژهنه‌رال قایل نه‌بوو بن به پټشمه‌رکه."

پاشان له دانیش‌تنتیکی چا خوار‌دنه‌وه‌دا، له به‌ری‌رسی زانستگه‌که‌م زانی که خوی و ده‌سته‌ی ماموستایان و هه‌موو قوتا‌بی یه‌کانی زانستگه‌ی سلیمانی ناچار بوون له به‌هاردا له‌تاو زه‌روو زه‌نگی هوکمرانانی به‌غدا هه‌لټن و په‌یوه‌ندی به شورش کورده‌وه بکمن. "نه‌خټر هه‌لنه‌هاتین" به‌ری‌سه‌که بهو جوړه رسته‌که‌ی خوی راست کورده‌وه له سه‌ری رقی: "نیدی زانستگه‌مان گواسته‌وه پټ ناوچه‌ رزگار کراوه‌کان. دوا‌ی نهم‌وی شه‌ر به سه‌رکه‌وتنی نټمه‌ کوتا‌بی دټ، جارتیکی دی زانستگه، که تاقه‌ده‌زگای فټر بونی بالا‌یه له کوردستاندا، پټ سلیمانی ده‌گوا‌زېنه‌وه. به‌مه‌ش کاریکی وهامان کورده‌وه که سالتیک له کیسی قوتا‌بی یه لاهه‌کاغان نه‌چټت."

وا دیاره به‌ر پرس زانستگه‌که نهم ساکه نه‌یده‌زانی چ چاره‌نوسیک چاوه‌نوی خوی و قوتا‌بی یه‌کانیتی. شورش به چ کاره‌ساتیک کوتا‌بی دټ: نهم بوو نسکوک، پاش که‌متر له سالتیک لهو قسانه‌مان، به‌روکی کوردی گرت و نهم ناوچه‌ نازاده‌ی که کورد به‌ری‌تویه‌یان ده‌برد، نهما. قوتا‌بی یه‌کان خزان له به‌رده‌م گټراوی شکست و گټه‌زنگی

هه‌ڕه‌س دا بیهنی یه‌وه که چۆن بێهه‌مه‌سه‌ لێکدی داده‌به‌ڕین و ده‌ی پلێشانده‌وه‌، دیاره‌ نه‌مه‌ دا‌بی شکسته‌ له‌گه‌ڵ تێک شکاواندا.

سامی ده‌همان و رێگای عێراقی تێبیه‌تی

به‌ده‌م رێ وهره‌سی ناشتی ته‌رمی مه‌لامسته‌قا بارزانی یه‌وه‌، له‌و رۆژه‌ی به‌هاری ساڵی ۱۹۷۹دا، هه‌موو نه‌م به‌یڕه‌وه‌ریانه‌م له‌ لا وپروژان و زیندوو بوونه‌وه‌. به‌ ناشکرا نه‌وه‌م بۆ به‌ دیاره‌که‌وت که‌ جه‌ماوه‌ری ماتمه‌م گێران و ماتمه‌یاران، ته‌نیا دو‌ا نیگای جه‌نازه‌ی سه‌رگرده‌ی گۆچرکدوو ناکه‌ن، به‌لکه‌و مالاوایی له‌ گرینگترین که‌سه‌یه‌تی سیاسی وه‌سه‌که‌ری کورد به‌ دێژایی میژوو له‌وه‌تای سه‌لاحه‌دینی نه‌یویی یه‌وه‌ ده‌که‌ن. نه‌م مالاواییه‌ له‌ لایه‌کی ته‌روه‌، وه‌کو روداو‌ه‌کانی دواتریش سه‌لماندیان، مالاوایی بو‌و له‌و فیه‌کری که‌ بارزانی گه‌ل‌ه‌ و به‌رجه‌سته‌ی کردو بۆ ماوه‌یه‌کی کورتیش پیاوه‌ی کرد، مالاوایی بو‌و له‌ فیه‌کری یه‌که‌خستن و رزگار کردنی کوردستان.

بارزانی به‌ دێژایی ته‌مه‌نی هه‌ولتی داوه‌ هاوسه‌نگی و ته‌هایی له‌ نێوان رێچه‌که‌ و رێپاژه‌ سیاسی و فیه‌کری یه‌ جیاوازه‌کانی ناو بزایی رزگارپه‌خوازی کوردی دا، دروست به‌کات. که‌ نه‌مه‌ بۆ خۆی ته‌جربه‌یه‌که‌ و نه‌مه‌رۆکه‌ و له‌ رۆژگاری نه‌مه‌رۆدا به‌ تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی دژوار دا ده‌روا:

هاو نا‌هه‌نگی له‌ نێوان (چه‌پ) و (پ‌است)، له‌ نێوان سوسیالستان و فیه‌وداله‌کان، له‌ نێوان تونده‌روانی خوازیاری دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی کوردی یه‌که‌گرتوی که‌وره‌و سیاسه‌توانانی واقیع بینانی قاییل به‌ ئوتونومی له‌ چوارچێوه‌ی حکومه‌ته‌کانی عێراق و ته‌ورکها و نێران. زۆر چاک دیاره‌و که‌ نه‌م گونجیان و هاوسه‌نگی و هاونا‌هه‌نگی یه‌ی نێوان نه‌م هه‌موو رێپاژانه‌، وێرای هه‌موو هه‌وله‌ چه‌روپه‌کان بۆ پاراستنی، له‌به‌رده‌م گۆره‌ هه‌شتا دانه‌پۆشراوه‌که‌ی بارزانی دا ده‌له‌رزێ و به‌لادا ده‌هات.

هه‌رچه‌نده‌ کۆره‌که‌ی بارزانی، له‌ خۆته‌که‌یداو پوو له‌ جه‌ماوه‌ری ماتمه‌گێڕ گوتی: "ناکۆکی لاوه‌کی وه‌لا به‌نن و پێزه‌کانستان یه‌که‌ به‌خن له‌ پێناوی وه‌دییه‌تانی نامانجی هاوبه‌شماندا". به‌لام به‌ ناشکرا دیاره‌و که‌ نه‌م یه‌که‌ریزی یه‌ی بارزانی به‌ هه‌ولتی فه‌ره‌دانه‌ وه‌دی هه‌تاپوو، پوو له‌ داروخان و هه‌له‌وشانده‌وه‌ی به‌ره‌ به‌ره‌یه‌. هه‌یج شتیته‌ک نه‌م هه‌موو رێپاژه‌ ناکۆک و جیاوازه‌ کوردییانه‌ی یه‌که‌ نه‌ده‌خست ته‌نیا دروشمی (نازادی بۆ کوردستان) نه‌بن. ناشکراشه‌ ته‌فه‌رقه‌و دووبه‌ره‌کی نێوخۆی کوردان، شتیکی باوه‌و له‌ گۆنه‌وه‌ کورد به‌وه‌ ناسراوه‌ که‌: "عه‌شایه‌ره‌ کورده‌کان ناتوانن له‌ نێوخۆیاندا یه‌که‌ بگرن، چونکه‌ هه‌ر یه‌که‌یه‌ن ده‌یه‌وێ نه‌وێتر دوا‌ی به‌کوێ و که‌سیان گوێ رایه‌لی که‌سیان نا‌بن".

هه‌له‌به‌ته‌ کوردی عێراق، یه‌که‌م که‌سه‌ن که‌ تالاوی نه‌م دووبه‌ره‌کی یه‌یان چه‌شت، هه‌رچه‌نده‌ حزبه‌که‌ی بارزانی (پارتی دیموکراتی کوردستان) له‌ دوا‌ی بارزانی‌ش له‌

مهیدانی سیاسیدا مایه‌وه و هه‌ردوو کۆمه‌کی ادريس (له ساڵی ۱۹۸۷دا مرد) و (مه‌سعود) پێه‌رایه‌تیان له‌ نهمسۆ گرت، و حاڵی حازر مه‌سعود بارزانی سه‌رکرده‌یه‌تی حیزب ده‌کات، به‌لام (یه‌کیتی ی نیشتمانی کوردستانی) هه‌رفک که‌ جه‌لال تاله‌بانی پێه‌رایه‌تی ده‌کات و ده‌وریکێ زۆر دیاری له‌ هه‌وله‌کانی نانه‌وی ته‌فرقه‌وه‌ دوه‌ره‌کی یه‌کانه‌ی نهم دوایه‌دا بیه‌نی و داوای شوێشیکێ عێراقی هاوبه‌شی ده‌کرد که‌ عه‌ره‌ب و کورد پێکه‌وه‌ بیه‌گه‌ن، توانی لایه‌نگرانیکی زۆر بو‌خۆی په‌یدا بکات. ته‌نانه‌ت خودی پارتی دیوکراتی کوردستان، له‌ دوو به‌ره‌کی نه‌مه‌له‌سی و له‌ ساڵانی ۱۹۷۹ و ۱۹۸۰دا بوو به‌ دوو به‌شه‌وه‌.

له‌ کاتێکه‌دا ادريس بارزانی به‌ریاری دا که‌ سووکه‌ په‌یوه‌ندییه‌ک له‌ گه‌ل نێران دا به‌یه‌تیه‌وه‌وه‌ و مزع و حاڵ و چاره‌نوسی سه‌دان هه‌زار کوردی په‌ناهه‌ری نێران په‌چاو بکری. (سامی عبدالرحمن)ی سه‌کرته‌یری حیزب نهم بابه‌ته‌ هه‌لوسته‌ی به‌گه‌شه‌کردنیکێ خه‌ته‌ری نهم پێکه‌ عێراقی په‌ تایبه‌ته‌ ده‌زانی.

رحمن، که‌ نه‌ندان یارو یه‌کێک بوو له‌ (۵) وه‌زیره‌ کوردی وه‌زاره‌تخانه‌ی عێراقی ساڵانی ۱۹۷۰-۱۹۷۴، به‌یه‌کێک له‌سه‌ره‌ زیره‌که‌کانی کورد ده‌مۆستردی. نمو وای ده‌بیه‌نی که‌ هاوکاری هه‌موو کورد له‌ سنوره‌کانه‌وه‌ له‌ هه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌کی دی گرینه‌کته‌وه‌ زۆر ناساییه‌ پێشه‌مه‌رگی کوردستانی عێراق به‌شداری نمو شه‌پانه‌ بکه‌ن که‌ کوردی نێران دژی هێزی نێران و پاسدارانی شوێشی نیسلا می ده‌یانکرد.

له‌ دیانه‌یه‌کی رۆژنامه‌وانی دا، که‌ رۆژنامه‌نوسی نه‌مه‌سای (فرتمس سته) له‌ ساڵی ۱۹۷۹دا له‌گه‌لتی کردی، رحمن به‌ ناشکرا نامه‌وی بو‌ نهم مه‌سه‌له‌یه‌ کردوه‌: "چاودێرانی دوور له‌ کوردستان، زه‌حه‌مه‌ته‌ له‌ وه‌زعی نێمه‌ تێ بکه‌ن، هه‌روه‌ها گه‌لێک به‌ کورده‌کانیش له‌وه‌ حاڵی نه‌بون که‌ چ شتیک کوردی نێرانی هاندا په‌ناوه‌به‌ر چه‌ک به‌رن بو‌وه‌ ده‌ست هێنایی خودموختاری، له‌ کاتێکه‌دا، ده‌شیا، وه‌کو نه‌وانه‌ پێشان وایه‌، نو‌تو‌نومی یه‌کی له‌ بابه‌تی نمو‌ی کوردانی عێراق له‌ پێکه‌ی گه‌شوکو دایه‌لوگ له‌ گه‌ل پێشمی خومه‌ینی دا به‌ ده‌ست بێ، بێ نمو‌ی پێویست به‌شه‌ر هه‌بێ. به‌لام کورده‌کان به‌ خۆیان‌ش پێک نه‌ین له‌ نیشخۆیاندا له‌سه‌ر چۆنیه‌تی و هۆی نمو‌ی په‌رسپار کردنه‌ و له‌لام دانه‌وه‌شی، چونکه‌ نهم بابه‌ته‌ لق و پۆپ بو‌ زۆر مه‌سه‌له‌ی گرینه‌کی دی ده‌هاوێتی."

زۆرگروپی سیاسی کوردی نا‌کو‌ک و نا‌ته‌یا ده‌ستیان به‌سه‌ر نمو‌ی پێبازه‌داگرت که‌ داوای خودموختاری بو‌ کوردستانی نێران ده‌کرد، به‌لام ده‌ورو جله‌وی سه‌ر‌کایه‌تی دیار، به‌ده‌ست دوو پێبازو دوو که‌سایه‌تی نا‌کو‌که‌وه‌ بوو: نمو‌ی سه‌ر‌کرده‌ کوردی گه‌وره‌ترین جه‌ماوه‌ری به‌ ده‌وره‌وه‌ بوو، به‌تایبه‌تی: له‌ نێچو‌نمو‌ی گوردانه‌دا که‌ چالاکی یه‌کی سیاسی نو‌وتیان نه‌بوو، نهم سه‌ر‌کرده‌یه‌، ناین پهره‌وه‌ر خیاسه‌توانی کورد (عزالدین حه‌سه‌ینی) ته‌مه‌ن شه‌ست ساڵه‌ بوو.

هه‌ندێ له شاره‌زاو پشپۆزانی مه‌سه‌له‌ كوردی یه‌كان، له‌ ساڵی ۱۹۸۰ دا جه‌ماوه‌ری نه‌و پیاوه‌یان به‌ ۶۰-۷۰٪ ی كورد ده‌قه‌بلانده‌. (حوسه‌ینی) كه‌وه‌ جوتیارێكی ناوچه‌ی (بانه‌) ی نزیكی سنووری عێراق بوو. كاتی خۆی نه‌ندامه‌تێكی چالاكی (كه‌مه‌له‌ی ژبانه‌وه‌ی كوردستان) بوو كه‌ پاشان بوو به‌ (حیزی دیموكراتی كوردستانی ئێران)، له‌ سه‌رده‌می كه‌وماری مه‌هاباد.

له‌ په‌نجاكاندا لایه‌نگری سه‌رۆك وه‌زیرانی ئێرانی (دكتور مصدق) ی كه‌وماری خوازو دوژمنی سه‌ر سه‌ختی شا بوو: له‌ سه‌ره‌تای شه‌سته‌كاندا بوو به‌ سه‌رۆكی هه‌موو كوردی سوننه‌ و ئیجمای مزگه‌وتی مه‌هاباد، كه‌ هه‌ر له‌وتنده‌ردا، دواي روخانی رژیمی شا، به‌ سه‌رۆكی وه‌فدی كورد و یه‌كه‌ نوێنه‌ری كوردی ئێران هه‌لبژێردرا بۆ گفتوگۆ له‌گه‌ڵ حكومه‌تی ناوه‌ندی دا له‌ تاران.

ئهو پارتیزانه‌ی، چێشتی تاییه‌تی خۆی هه‌یه‌

دكتور (عبدالرحمن قاسملو)، كه‌ له‌ ساڵی ۱۹۸۰ به‌ دواوه‌ پایه‌ی میلیلی زیادی كرد و خه‌ریك بوو شان له‌ شانی (حوسه‌ینی) بدات و بێج به‌ گه‌وره‌ترین هه‌فرکی نه‌وپیاوه‌، یه‌كه‌تیک بوو له‌و به‌شداران‌ه‌ی كه‌ (حوسه‌ینی) یان به‌ نوێنه‌ری كوردیی ئێران هه‌لبژارد. به‌لام هه‌ر زوو له‌م په‌یمانه‌ پاشگه‌ز به‌وه‌وه‌ و پای دایه‌وه‌. به‌ پێچه‌وانه‌ی (حوسه‌ینی) یه‌وه‌ كه‌ به‌ جلی تایی و مه‌ده‌نی یه‌وه‌ ده‌رده‌كه‌وت، (قاسملو) ی په‌نجا ساڵه‌، سوڕ بوو له‌ سه‌ر نه‌وه‌ی به‌ جلی سوپایی گورج و گۆله‌وه‌ ده‌ریكه‌وت و جلی خاکی و جامانه‌ی كوردی له‌به‌ر ده‌كه‌ردو ده‌مانچه‌ی هه‌لده‌كه‌رت.

(قاسملو)، خه‌لكی ناوچه‌كانی ده‌روبه‌ری شاری (ره‌زاییه‌) بوو، له‌ گه‌نجی دا نه‌ندامه‌تێكی چالاكی بزافی رزگاری كورد بوو. به‌لام به‌ پێچه‌وانه‌ی (حوسه‌ینی) یه‌وه‌، چونكه‌ به‌ سیاسه‌تی كه‌ومۆنیستی گۆش كرا بوو، هه‌یج به‌لایه‌وه‌ گرینگ نه‌بوو ره‌خنه‌ له‌و شتیواز و ناماڵجانه‌ به‌گه‌ڕێ كه‌ حیزبه‌ كه‌ومۆنیسته‌ هاوچه‌رخه‌كان په‌یره‌ویان ده‌كه‌ردو له‌ سه‌ری ده‌رویشتن. هه‌روه‌ها چونكه‌ نه‌ندامی حیزی (توده‌) بوو، نه‌و حیزه‌ی له‌ ساڵی ۱۹۸۳ به‌دواوه‌ له‌ ئێراندا قه‌ده‌غه‌ كرا، هه‌ر كه‌ خوتندنێ ناماده‌یی ته‌واو كرد، له‌ سه‌ر هه‌مسایی حیزب و له‌ چیه‌كوسلوكه‌یادا زه‌ماله‌یه‌كی وه‌رگرت و ناپوڕی سیاسیی له‌ وێنده‌ر خوتند.

(قاسملو)، له‌ كه‌وتایی په‌نجاكاندا بۆ ئێران گه‌رایه‌وه‌، له‌وێ گیراو بۆ ماوه‌ی دوو ساڵان حوكم درا، كه‌ حوكمه‌كه‌ی ته‌واو كرد، جاریكی دی بۆ (پراگ) گه‌رایه‌وه‌ و له‌ زانسته‌گه‌یه‌كی نه‌وی دا درۆه‌ی به‌ خوتندن داو پاشان كورسییه‌كی مامۆستایه‌تی وه‌ ده‌ست هه‌تا تا ده‌رسی ناپوڕی- سیاسیی بێتیمه‌وه‌. له‌م ماوه‌یه‌دا هاو سۆزی و پشتیوانی خۆی بۆ نه‌و رێبازه‌ ریفورمیستی یه‌ ده‌ره‌ری كه‌ (دوپیچیک) له‌ سه‌ری ده‌رویی، نه‌وه‌

بوو و دكو ناره زايي ده رباري ته ده خولي سؤقيه تي سالي ۱۹۶۸ له كاروباري چي كوسلوفاكيا ، نو وولاتي به جن هيت .

له به غدا به گه رمي پيشوازي له قاسملو كرا ، و دكو چون نم جوړه پيشوازي به له هم مو سر كرده كورده كاني نيران دكرا ، هؤي نه مېش نه وه بوو كه عتراق دؤي رژيمي شاي نو و رژگار و وخته بوو . هه روه ها رتزي زؤري گيراو به فرمانبر له وه زاره تي نه خشه و پلاني عتراقيدا دامه زرا . له م سهر و بېنده دا به رسمي له حيزي (توده) كشايه وه و په پوهندي به (حزبي ديموكراتي كوردستاني نيران) وه كرد .

له سالي ۱۹۷۳ دا و له كوزنگره يه كي نه نيني دا كه له (به غدا) به ستر ، بوو به سكرتري گشتي (حيزي ديموكراتي كوردستاني نيران) . پاش نه وي قه ناعه تي ته واي هينا كه مهاله هيچ چالاكي يه كي سياسي به قازالجي دؤزي كورد ، دؤي رژيمي شا نه نجام بدرئ ، جاري كي دي و له سالي ۱۹۷۶ دا رووي كرده وه نه وروپا و له (سؤبون) دا كورسيه كي مامؤستايه تي و ده ست هينا بؤ گوته وه وي وانه نه دهيات و زماني كوردي . له دوا رژه كاني حركمي شا دا ، له (پارس) وه چوو بؤ نيران و بمشاري يه كي چالاكانه له شؤشي (خومه يني) دا كرد . رژه نامه نوستيكي سويسري شاره زا له كاروباري كوردان ، له گوتاريكي دا له رژه نامه ي (نويه تسويريخه تستايونگ) دا واي و هف كرده كه له جوملي شؤشگيره جه تلمانه كاني كوردي نيرانه ، پيشمه رگه يه كه ديمه و رواله تيكي جيهاني هيه .

(قاسملو) ، به حركمي نه وي حوت زماني به رهواني ده زاني ، له بار بوو به هؤي په روه رده زانستي به بالاكه يه وه بېي به رويه كي دباري دؤزي كورد و بتواني دؤزي كورد بخاته به رددم سياسته توانان و رژه نامه نوساني بېگانه ، نه مه جگه له وه ي پياويكي خو ش مه شروب بوو ، و توانايه كي سه يري هه بوو له چؤنيه تي نزيك به وونه وه له مېوانه كاني و وده ست هيناني سؤزو خو شه ويستييان . نه م پياوه ري ي به خؤي ددا ، له بېنكي پيشمه رگه كاندا چيشته چي تايه تي خؤي هه يي . به كورتي ، له هر سر كرده يه كي كوردي هاوچه رخي دي له بارتر بوو كه دهوري رتوي به فيل و فهندو زېره ك بديتي . (قاسملو) ، له بېنه ماكاني گه مهي سياسي دا وه ستا بووه ، و دكو چؤن بارزاني له پيش نه ودا و ابوو .

(قاسملو) ، زؤر چاكي ده زاني كه چؤن په پوهندي يه كاني خؤي له گهل عتراقا به كار دپين ، هه رچه نده نكؤلي له وه دگر كه په پوهندي نه نيني له نيوان نه وو يه كي تي ي سؤقيه تدا هه يي ، به لام نم په پوهندي يه به لاي چاودترانه وه مه سه له يه ك بوو كه گومان له بوني نه دكرا . خو نه گر يه كي يك باسي په پوهندي يه كاني ده روه وي له گهلدا به كرا دايه ، زؤر به هيني ولامي ددايه وه و ده يگوت :

"گهلی کورد، که دوا گهلی خاوهن شارستانییه تی ره سمن و کۆنهو تا نیستا دهوله تی تایبه تی خۆی نی یه، ناتوانی له سایه ی نهم بارودۆخه دا که نیستا پیتییدا دهروات، نازاد بێ له ههلبژاردنی نهو لایه نه دا که یارمه تی و کۆمه کی لێ وهره گرێ. (بارزانی) له سه ره تا دا یارمه تی له (ستالین) وهر گرت، نه و جا له لای نه سه روکی نه مریکی (نیکسون) و وه زیری ده ره وه ی نه مریکی (کیسنجر) وه یارمه تی درا.

هه ره وه ها (ماوتسی تونگ)، نه گه ر هاو په یمانی له گه ل (چان-کای-شیک) دا نه کوردا و کۆمه کی نه مریکی وهر نه گرتبا نه یده توانی شه ری نیو خۆ به قازانجی خۆی یه ک لای ی بکاته وه. خۆ نه گه ر یارمه تی یه کانی (به ریتانیا) ی سه رمایه دار، فریای (تیتو) ی کۆمۆنیست نه که و تبا، (تیتو) له دوو هه م جهنگی جیهاندا نه ده چوه خانه ی سه رکه و تواته وه. ته نه نه ت (لینن) به خۆی، نه و کۆمه که ی ره فز نه کرد که نه نجومه نی نه رکانی تزاری نه لمانی (فیله یلم)، پێشکه شی کرد.

له لایه کی ته ره وه په ندیک ی نه وروپی هه یه ده لێ: "نه وه ی له گه ل نه هه یه ندا نان به خوات پتیوستی به مراگی درێژه". (بارزانی)، بۆ وینه، متمانە ی ته وای به نه مریکی په کان کرد، نه وه بو له سالی ۱۹۷۵ دا شوێشه که ی هه ره سی هیتا. به لام به یارمه تیت، با مه به سه که مه ت بۆ دوپات بکه موه: نێمه به رانه ر به گه لی کورد هه ست به مه سه لیه ت ده که یه ن، نێمه جگه له سه ره خۆی یۆ ۱۵ ملیۆن کوردی خه لکی رۆژه لاتی نا فین، به چ شتیکی دی قاییل نابین، و بۆ وه ی هاتنی نهم نامانجه هه ر کۆمه ک و هه ر پێگه یه کی سه رکه و توو و له بار، به رای نێمه کۆمه کیتی په سه ندو پێگه یه کی ره وایه".

فہرستِ سیّہم

”تہ گھر کورد یہ کہ بن، کہس بہ سہر یاندا سہرنا کہ وی“

ریشه و میژووی گه‌لی کوردو باری سهرنجی گه‌شتیارانی نیتودار

"...چەند رۆژیکە خۆم لە وەزە و حالێکی ورژاوی نەوتۆدا دەبینم کە پیشتەر خۆم بەو حالە نەدیۆه. پێم وانی یە چ شوێنێکی نەم دنیا یە بە نەندازە ی نەم ناوچە یە کە لەم ساتەدا نەسپە کەم پێ ی پێدا دهنن مەتەل نامۆزۆ پەرسیار و پوژین بن. ناوچە یە کە دۆمنا یە تە نەتە وە یی و خێلایە تە ی و تۆلەو خۆن کردنە و تیا یدا با وە پۆل پۆل روح لە سۆنگە ی نەم حالە وە هەلور پۆن".

مرۆڤ ده‌یتوانی له ئەلمانیا داو به‌ر له سه‌د ساڵان نهم ده‌سته‌ول‌وه و پستانه له‌رۆمانیک دا به‌خوێنتێته‌وه که گۆڤاری (که‌نجینه‌ی ناو مالی ئەلمانی) به‌زنجیره به‌لاری ده‌کردوه. قاره‌مانی رۆمانه‌که، که نوسه‌ره‌که‌ی ناوی نابوو (قه‌ره بن نه‌مسی) باسی نه‌و سه‌رکێشیانه ده‌گێرتێته‌وه که له که‌لیاندا ژیا‌وو نه‌و رو‌دا‌وانه ده‌گێرتێته‌وه که له که‌مشی نی‌وان شاری (موسل) و شاری هه‌ره دێری‌نی کورد، شاری (نا‌میدی) دا به‌سه‌ری هاتوون. نهم رۆمانه به‌ر له‌سه‌رکێشی و که‌ش وه‌ها رۆمانسی به‌ عین‌وانیکی سه‌رنج را‌کێشی هه‌بوو (که‌مشتیک به‌ کوردستانی کێ‌ی) دا، پاشان له شێوه‌ی کتێب دا هاته چاپ و به‌لا‌و‌کردنه‌وه له ما‌وه‌ی چه‌ند نه‌وه‌یه‌ک دا ملی‌وان خوێنه‌ر، به‌سه‌ری‌دا دا‌بارین. نهم رۆمانه له نوسینه‌ی (کارل مای) ه که له راستیدا به‌چاک‌ترین نو‌وسه‌ری میلی‌ ئەلمانی دێته ژمارتن.

...لهسه‌ردانی پيشموای کوردی بادیان گه‌رینه‌وه، کارل مای به‌و پرسته‌یه دهستی به چیره‌که‌کی کردوه له‌سه‌ری ده‌روات: "له‌رته‌گی گه‌رانه‌وه‌ماندا، که‌گه‌ینه‌لوتکی چیاو، له‌ژیرمانه‌وه دۆلی شه‌یتان په‌رستانان لی به‌دیارکه‌وت، له‌نزیکی مالی‌علی بای کۆمه‌لێک لی وه‌پیی دره‌ختانان به‌ینی، چند ئیزیدی یه‌ک خه‌ریکی نه‌وه‌بون لی وه‌پیی زیاتری باوینه‌سه‌ر". به‌م پرستانه، نووسه‌ر جه‌ماوه‌ری خوتنه‌رانی ده‌گوازته‌وه بۆ دنیای پاشایانی ته‌ماحکاری چاوچنۆک و نه‌و به‌دووه‌ عه‌ربه‌انی که‌ مه‌تانه‌یان به‌ی ناگرێ، هه‌روه‌ها نه‌و کوردانه‌ی هه‌شتا له‌وه‌په‌ری ساکاری دا ده‌ژین و هه‌روه‌ها ژنانی به‌ی عه‌باو په‌چه‌ی په‌که‌جار جوان.

ئەوێ ئێم گێشیدی کارل مای لە گەشتنامەکانی تری جیا دەگاتمە، ئەوێهە کە زۆر سەرکەوتوانەو بە شێوێهەکی سوارو رهوان و زۆر نزیك له واقیعهوه وەسفى ته‌واوه‌تى شاران و رووداو و کەسایەتیی و گۆندەکانی کردووه . هه‌روه‌ها که هاتۆته سەر وەسفى سروشت و وولات به‌ جۆزێ وەسفى کړوون، مړوډ سهد سوێند و قورحانان دهمخوات که

نەم نوسەرە بە خۆی لە ناوجەرگە و کرۆکی هەموو نەم روداوو سەرکێشانەدا ژیاو و بە خۆی یەکە بە یەکە یانی جەپاندوو. زۆر گەریدە و تۆیژەرەوی زانستی ئەوروپایی بە ستایشەوه ناماژەیان بۆ نەم وردی یە سەرو واقیعی یە ناو کتێبەکی کارل مای کردوو.

میتروونس و مامۆستای زانستگەی ئەلمانی (نێگون فون نایگشتید) لە سالی ١٩٦١ دا لەم بارەیهوه نوسیویهتی: "لەرستیدا رای گشتی ئەوروپی چ شتیگ لە مەر کورد نازانی تەنیا ئەوەندە نەبێت کە گوايه کۆمەڵێک چەتەو رێگران و سەر چاوهی نێگەرانی و ناماژەو و کێشەن بۆ حکومەتەکانی تورکیا و ئێران. بێگومان رۆمانە بە نێویانگەکانی (کارل مای) دەورێکی زۆر گەورە دیتووە لەوێ نەم و ینەیهی کورد لە لای خەڵکی ناسایی ئەوروپا دروست بکات. بەلام نێمە ناچارین، لە لایەکی ترهوه، دان بەو حەقیقەتەدا بنهین کە: ئەوێ خەڵکانی دی لە مەر کوردیان نوسیوه، لەوێ کارل مای باشتەر نی یە. ئەوێ شایانی باسە، ئەو (کارل مای) ی کە سەردانی کوردستانی نەکردوو، لە رۆمانە خەیاڵی یەکەیدا کۆمەڵێک زانیاری و دەسفی زۆر وردی لە مەر کورد و کوردستانی نیشتمانی کوردان پێشکەش کردوو، یەکجار باشتەر لە نوسینی زۆر لەوانە ی کە سەردانی کوردستانی کردوو لە نزیکهوه کوردیان دیتووە و ناشنای بوون."

ئایا نوسەری فرەبەرھەم راستی هکوتو؟

بۆ دوویات کردنەوی نەم تێبینی یە، لێرەدا نەم دەسفه دەنوسینەوه کە کارل مای لە دەسفی شاری (نامیدی) دا وەکو چۆن لە سالی ١٨٨٥ دا هەبوو، نوسیویهتی: "نەم دۆلە لە هەردوو لاهە شاخی گلێن دەوری داو. نەم شاخانە پەرن لە شەق و جۆگە لە و هەموو دەپۆتە ناو (زۆ)و. نەم رەوێز و قەدیالانە یەکیارچە دار بە پەرون. بەرەبوومی نەم دارستانانە دەرامەتێکی چاک بۆ خەڵکی ناوچە کە پێک دیتن، چ لە رێگە ی فروشتنەوه یان گۆڕینەوه ی بەکەمل و پەل و کالای دی. لەو دەشتە ی پەنای دۆلە کە دا چەند گوندێکی خالیدی یەکانم بینی کە روخا پەرون یان بە جێن هێلرا پەرون یان نێمچە چۆل پەرون بە هۆی راگردنی خەڵکە کانیانەوه و رووکردنە چیا یان لە ترسی گوشاری هێرشێ نیسلامی یان لە ترسی پەلامارو پاپورتی کوردەکان."

نەگەر ئەو دوا سەرئنجانە ی لە مەر کوردە مەسیحی یەکانم ببوێترین، کە پەیمان یان لە گەل کوردە موسولمانەکاندا بەست و لە باری سیاسییەوه لە گەلیاندا یەکیان گرت بە هۆی ئەو چەوساندنەوه یەوه کە لە سەردەستی رژیمی بە عەسی بە عەدا چەشتوبیان، ئەوا نەم دەسفه وردە ی ناوچە کە رێک پر بە پێستی واقیع و سروشتی جوگرافی ناوچە کە یە. مەن بە خۆم، لە سەفەرە کەم دا بۆ ئەو ناوچە یە، پاش ئەو دە سالی دوا ی ئەو نوسینە ی (کارل مای)، دروستی و وردی ئەو دەسفه م بە چاوی خۆم بینی.

(کارل مای) لهم کتیبه‌یدا پهلې بز مەسه‌له‌یه‌کی دی کوتاوه که له نیتو کردا باو بووه، نه‌ویش نه‌وه بووه که هاوینان گوندو مالیان به جی هیتشه و رویان کردۆته نمو هاوینه هه‌وارانه‌ی که له به‌رزایی چیاکاندا دروستیان کردووه. لهم رووه‌وه ده‌لتی: که وه‌ناو شار کهوتین، هه‌ستم کرد نیمچه چۆله، زۆرگه‌رایین تا له نه‌نجامدا قاوه‌خانه‌یه‌کمان له ناوه‌ندی باژیری کش ومات و بێ جم و جۆلدا ده‌ست کهوت و شتی‌کمان وه‌چنگ کهوت و تینۆیتی خۆمان پتی شکاند. هه‌ر چهنده شار کهوتۆته سه‌ر هه‌له‌مۆتییکی به‌رزى ناوه‌ندی ده‌شتییکی نیوان دوو زنجیره‌ چیاوه، به‌لام کەش و هه‌وای شار له باری ته‌ندروستی یه‌وه ناخۆش بوو، هاتنی وه‌زى هاوین، خۆی له خۆیدا بانگه‌وازی بلاقوونمۆه‌ی له‌رزوتا بوو له نیتو خه‌لکیدا. بۆیه زۆریه‌یان رووه‌که‌نه چه‌ره‌دارستانه‌کانی چیاکانی ده‌ورو به‌ری شارو له‌وتنده‌ر که‌پر دروست ده‌که‌ن.

جا بۆ نه‌وه‌ی راده‌ی دروستی نه‌م دوا تییینی یه‌ی (کارل مای) و بایه‌خه‌ زانستی یه‌که‌یمان بۆ به‌دیار بکه‌وێ، لیه‌رده‌ نه‌نجامی نمو لیکۆلینه‌وه‌ زانستی یه‌ ده‌خینه‌ روو که زانای جوگرافیناس (ئولف دیتر هیتروث) ی نه‌لمانی له‌ سالی ۱۹۵۹دا ده‌رباره‌ی کوردی (یال یال) نه‌نجامی داوه. نه‌م زانایه‌ حه‌قیقه‌تییکی که‌شف کردووه که بریتی یه‌ له‌وه‌ی که نابوری نمو ناوچه‌یه‌ی لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی له‌ مه‌ر نه‌نجام داوه، له‌ نابوری ناوچه‌ی (ئالم) ده‌چیت، هه‌روه‌ها مالا‌تداریان له‌ جۆری مالا‌تداری وولاتانی نه‌روویای نا‌فین و ناوچه‌کانی چیاى (ئه‌لپ) ده‌چیت،

هه‌روه‌ها زانای نیتو به‌راو تییینی نه‌مۆشی کردوه که (یال یال)ه‌کان له‌ پال ژیا‌نی کۆچه‌ریدا، ژیا‌نتیکی کشتوکالی سه‌قامگیرشیان هه‌یه. نه‌مه‌ش جۆرتیکه‌ له‌ جۆره‌کانی نابوری تیکم‌ل که جوتیاره‌کان له‌ وه‌رزه‌کانی به‌هارو و هاوین و پایزدا گونده‌کانیان به‌ جی دیتلن و روو ده‌که‌نه‌ مێرگ و له‌وه‌رگه‌کانی زۆزان و له‌وتنده‌ر یان خه‌تو‌ه هه‌لده‌ده‌ن یان که‌پروسا‌پات چیتده‌که‌ن و له‌ ماوه‌ی نمو چهند مانگه‌دا سه‌رقالی مالات له‌وه‌راندن وکۆکردنه‌وه‌ی به‌رووبومی هه‌یوانات ده‌بن. هه‌روه‌ها لیکۆلینه‌وه‌که‌ ناماژه‌ی بۆ نه‌وه‌ کردوه که چوار له‌ سه‌ر پهنجی جوتیار و وه‌رژیرانی کوردی نمو ناوچه‌یه‌ی لیکۆلینه‌وه‌که‌ی تێدا نه‌نجام دراوه، هاوینان گونده‌کانی خۆیان به‌ جی ده‌هیتلن و رووه‌که‌نه‌ زۆزان و له‌وتنده‌ر له‌ ژێر که‌پرو سا‌پاتاندا ده‌ژین یان خه‌تو‌ه هه‌لده‌ده‌ن و به‌ درێژایی وه‌زى هاوین له‌وتنده‌ر ده‌میتنه‌وه‌.

له‌ کۆتایی قسه‌کاغان، ده‌رباره‌ی کارل مای، واچاکه‌ نمۆنه‌یه‌کی دی له‌ کتیبه‌که‌ی به‌خه‌ینه به‌ر چاو: "بۆنی خۆین وگوندی سوتاوه‌ له‌ دۆله‌کانی کوردستانمۆه به‌رز ده‌بیتنه‌وه‌ و ده‌گاته‌ ئاسمان. ژیا‌نی مۆڤی نه‌م وولاته‌ و نازادی و سه‌ر و سامانی هه‌میشه‌و به‌رده‌وام له‌ ژێر هه‌ر شه‌دايه، که نه‌مه‌ به‌ ده‌گه‌ن له‌ شونیکى تری سه‌ر زمين دا هه‌یه و ده‌بیرئ".

نا بهم جزوه ده‌بینن که (کارل مای) جلهو بۆ قاره‌مانی رۆمانه‌کی (قهره‌بن نعمسی) شل ده‌کات، تا به‌ریه‌رچی قسه و تییینی یه‌کانی نهو گه‌ریده ئینگلیزه‌ بداته‌وه که گوتویه‌تی کوردستان سه‌رزمین و خاکیکێ ناوه‌دان و گه‌شه کردووه. ره‌نگه تییینی نه، گه‌ریده ئینگلیزه بۆ کۆتایی سه‌ده‌ی نۆزده و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیست راست بووین.

به‌لام شۆڤشه به‌رده‌وامه‌کانی کورد له سه‌ده‌ی بیسته‌مدا و نهو هه‌موو هێرش و په‌لامارانه‌ی که سوپای تورکیا و عیراق و نێران به به‌رده‌وامی کردویه‌اته سه‌ر کوردستان و تا رۆژگاری نه‌مڕۆکه‌ش هه‌ر به‌رده‌وامه، هه‌موو نهو تییینیانه‌ی دوایی (کارل مای) وه‌بهر دینیتیه‌وه ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی تال و به‌سودی پتی به‌خشیه‌وه، به‌لام له لایه‌کی دی یه‌وه ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی واقعی و هاوچه‌رخه.

نێو بانگی (کارل مای) هه‌ر له سنووری ئەلمانیا نه‌وه‌ستا و به‌لکو به‌راده‌یه‌ک به‌لاو بووه که گه‌یهه دوورترین شوینی خودی کوردستانیش. (طارق ناگه‌ی)ی رۆژنامه‌نوس، له هه‌فتاکاندا بۆی باسکردم: "ئه‌وه‌ی به‌لامانه‌وه سه‌یره، نه‌وه‌یه که ئەلمانیه‌کان به‌شداری یه‌کی چالاکانه‌یان له ناساندنی کورد و لیکۆلینه‌وه له سه‌ر کورد کردووه، که‌چی ئینگلیز سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی نه‌زمونیکی زۆریان له‌مه‌ر رۆژه‌لات هه‌یه، نه‌مه‌یان نه‌کردووه" نه‌وجا لێی پرسیم: "ته‌رئ راسته‌ نووسه‌ریکی ئەلمانیا ناودار، به‌ر له سه‌د سالیکی کتیییکی ده‌رباره‌ی کورد نووسیه‌؟".

نهو هه‌له‌ی، ته‌نانه‌ت له‌ نووسینه‌وه‌ی می‌ژه‌که‌شیدا فه‌رمۆش کراوه

نهو زانیاری یه‌ی نیستا له‌ مه‌ر کوردستان و کورد و ڤشه‌و می‌ژووی کورد هه‌مانه له که‌موکۆری به‌ده‌رنی یه. تا نیستاش کۆمه‌لیک په‌رسیار هه‌ن که باس و لیکۆلینه‌وه زانستی یه‌کان وه‌لامیان بۆ نه‌دۆزیه‌وه. زانای ئەلمانیا (نایگشتید) که په‌سپۆری لیکۆلینه‌وه له گه‌لانه، له‌م به‌ره‌یه‌وه ده‌لتی: "نهو هه‌قیقه‌ته زانستی و گرینگانه‌ی له‌مه‌ر کورد سه‌لماون و ساغ بوونه‌ته‌وه، تا رۆژگاری نه‌مڕۆ له نێو چه‌ند که‌سیکی که‌می په‌سپۆر دا قه‌تیس ماوه و زۆریه‌ی ئه‌م هه‌قیقه‌ت و زانیاریانه‌ نه‌گه‌ییونه‌ته خۆنه‌ری ناسایی و خۆنه‌رانی ناسایی ناگیان لێ نی یه".

سۆلتانی ره‌وشت به‌رزو نه‌جه‌ب، وه‌کو دوژمنه (سه‌لیبی) یه‌کانی و سه‌فیان ده‌کرد، (سه‌لاح‌دینی نه‌یوی) که سۆلتانی (شام) بوو، (سه‌لاح‌دین کۆری یوسف کۆری نه‌یوب) له سالی ۱۱۹۳ دا مردووه دامه‌زێنه‌ری مه‌رئیشینی (نه‌یوی یه) بووه له ناوچه‌ی (مه‌سر) و (سوریا)ی نیستادا، بۆ وێنه کورد بوو.

هه‌روه‌ها زانای جوگرافیا ناسی عه‌ره‌بی (الادریسی، ۱۱۰۰-۱۱۶۶) که له به‌ره‌گای (روجه‌رز) شای پاشای (سه‌قلی یه) دا خزه‌ته‌ی کردووه، کورد بووه. هه‌روه‌ها مه‌رئیشینی کوردی له نیوان سالی ۱۸۳۷ و ۱۸۴۹ دا له دهوروبه‌ری (به‌دلیس) ی

باشوری دهریاچی (وان) دا هه بووه. ئه مه جگه له چه ن دین میرنشینی دی که له سه ده گانی ناوه راست دا له باشوری (عه نه دۆل) دا دامه زران.

هه رهوها گه لێک وه زیر و سولتان و ته نه ات ژماره یه ک له نه ندامانی کۆمه له ی (تورکیای لاو) هه ر کورد بوونه. به لام که ناوه ن دیکه به رین، زانیاریان، یان زانیاری پتوستان له مه ر کورد نی یه، رێگه ی نه وه مان لێنا گری ئه و راستی یه به لێن که گه لی کورد یه کێکه له کۆنترین گه لانی نه شته جی ی ناوچه ی رۆژ هه لاتنی ناغین. به زمانی تایه تی خۆ ده دۆین. گه لێکه له قوناغه سه ره تاکانی میژودا ده وری زۆر گرێنگی دیتوه، نه گه رچی ئه م ده وره زۆر جاران به ناوی ترمه وه بووه.

له نه تهر کورداندا، سولتانانی مه زنه ش هه لکه وتوون، وه کو سولتان (که ریم خانی زه ندی) سه ر به عه شه رته ی (ئه ره ده لانی) کوردی که له سا لانی ۱۷۶۰-۱۷۶۹ دا هوکمرانی نه ترانی گرت هه دست. که چی میژو و نو سان، که ئه و قوناغه ی میژوی نه ترانیان گه یز او ته وه، ژبه ریان کړوه که ناماژه بۆ ئه وه به کن که کورد بووه.

هه رهوها زانای روسی ی پاریس نه شین، (باسیل نه کیته ی) ی پسه پۆ و شاره زا له کاروباری کوردا گه یه وه ته هه مان نه نجام گه یری و له سا لی ۱۹۲۰ دا نو سیویه تی که: "میژوو، کوردی ژ به ر کړدوه. به راستی کورد گه لێکن ته نه ات له کاتی نو سینه وه ی میژو وه که مشیاندا، فرامۆش کراون".

سه رجاوه ی زانیاری نه و روسی له مه ر کورد بۆ ماوه ی چه نده سه ده یه ک به ریتی بووه له و ناماژه کورته ی که له سا لی ۱۷۵۱ و له (ئه نسکلوییدیای فره نسی) دا له مه ر کورد ها توه و تو مار کراوه و ده لته که کورد: "گه لێکی ره وه ندی کۆچه رین، زه وی و زاریان له نزیکه نا شوری و خال دی یه کانه وه هه یه. گوێ رایه ل و مل که چی هه یج ده سه لاته یێک نه ی و زۆر جار نه شه نگه ی خۆیان ده گوێن".

هه رهوها ئه نسکلوییدیای (دایه لوگ) ی ئه لمانیش که له سا لی ۱۸۳۸ دا و له به لاوه خانه ی (به روکهاوس) موه به لاو کراوه ته وه، له مه ر کورد له وه زیاتری نه نو سپوه که کوردستان ناوچه یه کی شاخاوی یه له ناسیا. به شتیکی له ژبه ره ده سه لاتی تورکیا یه و به شه که ی تری له ژبه ره ده سه لاتی نه تران دایه، کوردستان ئه و ناوچه یه ی نه توان دهریاچی (وان) له باشوری رۆژهه لاتوه ده گری ته وه تا ده گاته وولاتی کوردستانی نه تران. ناوچه یه کی شاخاوی به دێژایی سال به فرگرتو به پانی و درێژی ناوچه که ی گرتو ته وه و گه لێک دۆل و نه یالی به پیت و به ره که ت که وتو نه ته به نارو نه توان چیا کانه وه. کورد، له سه ره ده مانی زۆر کۆنه وه له م ناوچه یه دا ده ژین، نه مه انه گه لێکی ره وه ندی مالات به خه یو که رن، خه لکێکی موسولمانن و زۆر سیفه تی چاکیان هه یه. هه ر چه نده کورد قه ومیکی پاشکه وتو، به لام جه نگا وه ری سه ر سه خت و نازادیخوازن.

شهره‌کانی تورک و دژمنایه‌تی عوسمانیان له‌گه‌ل نه‌وروپادا تا سه‌ده‌ی نۆزده کردی به کارتیک که لیکنۆله‌ره‌وه و گه‌پریده و گه‌شتیارانی نه‌وروپا نه‌توانن زانیاری خۆیان له‌مه‌ر کوردو کوردستان ده‌وله‌مه‌ند بکه‌ن.

بۆ وێنه، پزیشکی هۆلاندی (ئه‌لفیتر دایر) که له‌ سالی ۱۶۸۲ داو له (نورمبرگ) دا کتیبیتیکی به‌ ناوی (ده‌وله‌تی مه‌زنی مه‌غول، نێران، جورجیا، و مینگریلیا) به‌لاو کردۆته‌وه، له‌م کتیبه‌دا به‌کورتی ئاماژه‌ی بۆ کورد کردوه زانیاری یه‌کانه‌شی گۆزن و هه‌موو ئاماژه‌که‌شی له‌ چهند دهرێک تێنه‌په‌ریوه به‌م ناوایه‌ی نویسه‌وه: "کوردستان، خاکیکه‌ که‌وتۆته‌ نێوان چیاکانی (میدیا) و (سوسيانا) وه. خه‌لکی کورد زۆر سه‌ر سه‌خت و په‌م ئازاوه‌ن". هه‌ر چهنده (دایر) سه‌ری کوردستانی نه‌داوه، که‌چی شتیکی سه‌یری نویسه‌وه مایه‌ی سه‌رنجه، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ که: "کورد نه‌ک هه‌ر نه‌په‌وته مایه‌ی هه‌ر شه‌ له‌ حکومه‌تی تورکیا، به‌ لکو له‌ ناینده‌شا نابنه مایه‌ی هه‌ر شه‌".

کلارستین نیپور، له‌بنی کوله‌که‌ی ده‌دات

ده‌شیت ئه‌و هه‌وله‌ی که (کارستین نیپور) ی رازیات زان و جوگرافیاناس، دوا‌ی سه‌ده‌یه‌ک له‌و میژوه‌وه داویه‌تی، به‌ یه‌که‌مین هه‌ولی سه‌رکه‌وتوو به‌ژمێردرێ له‌ به‌وای ناسینی ره‌گ و ریشه‌و ئه‌مسل و به‌نچه‌ی کوردا. ئه‌م زانا ئه‌لمانییه‌ له‌ سالی ۱۷۳۳ دا له‌ شاری (هانۆفەر) له‌ دایک بووه. له‌ (گوتتنگن) دا خوێندویه‌تی. پاشان به‌ په‌له‌ی مولازم ئه‌ندازیار چووته‌ سوای دانیمارکی یه‌وه. له‌ سه‌ر داوای حکومه‌تی دانیمارکی و به‌ مه‌به‌ستی هه‌ندێ که‌شفکاری، گه‌شتیکی دورگی عه‌ره‌ب و نیران و وولاته‌ دراوسێکانی کردوه که له‌ سالی ۱۷۶۱ تا ۱۷۶۷ ی خایاندوه. هه‌ر چهند له‌م سه‌فه‌ری دا به‌ته‌نێ نه‌بووه، به‌لام له‌ نێو ئه‌ندامانی شانه‌که‌دا هه‌ر ئه‌و گه‌یشتوه ئه‌وروپا، چونکه‌ هه‌موو یاوه‌ره‌کانی له‌ بیابانه‌کانی دورگی عه‌ره‌ب و شاخه‌ سه‌خته‌کانی نێراندا مردن.

ئه‌و راپۆزانه‌ی که له‌ نێوان سالی ۱۷۷۴ و ۱۷۷۸ دا له‌ (کونهاگن) و به‌ ناوێشانی (باری سه‌رنجی گه‌شتیک بۆ دورگی عه‌ره‌ب و وولاتانی تری دراوسێ) به‌لاوی کردنه‌وه، تا نه‌هۆی بایه‌خی زانستی خۆیان پاراستوه به‌ سه‌رچاوه‌ و ژێده‌ری کلاسیکی به‌ نرخ دینه‌ ژمارتن له‌ مه‌یدانی زانستی رۆژه‌لاتناسیدا.

هه‌ندێ باری سه‌رنجی ده‌رپه‌وه، که‌ نیشانه‌ی زیره‌کین، به‌ تایبه‌تی مه‌سه‌له‌ی پێشبینی کردنی روخانی حه‌قی و مسۆگه‌ری ئیسه‌راتویه‌تی په‌یرو په‌که‌وته‌ی عوسمانی و ئاماژه‌ کردنی بۆ ده‌ردو نازاری کورد به‌ ده‌ست نه‌وانه‌وه.

تا ئه‌مڕۆ به‌ چاوی ریزه‌وه ده‌روانزیته‌ ئه‌و باری سه‌رنج و نه‌ه‌ج‌ماگیری یه‌ دروستانه‌ی له‌مه‌ر به‌ ناوحوکمی عوسمانی لاواز له‌ دۆلی دوو روبرادا. نویسیویه‌تی و ده‌لق:

"(پەنکشارى)دكان لە ناو دیوار و شوراكانى (موسل) و (دهۆك) دا خاوەن دەسلەڵان، بەلام لە دەرتى ی شادا حوکم بە دەستى کورد و عەرەبە."

هەروەها باروودۆخى تايبەتى کوردستان و دژوارى کۆنترۆل کردنى کوردستانى بە تەواوى دیارى کردووە دەلن: "عەشایەرى نەم ناوچە شاخاوى یە ئیعتراف بە هیچ حاکمىکى تورک ناکەن و تەنیا صل کەج و گوێ رایەلى سەرانی خۆیان و بە حوکمرانى راستەقینەیان دەزانن". هەروەها ئاماژەى بۆ خێراى گۆزانی دەسلەلات لە کوردستاندا کردووە: "حوکم و دەسلەلات بۆماوەیەکی زۆر لە دەستى یەك خێزاندا نامێنیتەوێ. هەرگى یەکیگ لە سەرۆک عەشیرەتەکە، دەبیستە سەرەتای کێشەیهکی دوو قۆلى لە سەر دەسلەلات و نێدى نەنجامى کێشەکە دەری دەخات کە کێ لە ئاینەدا دەبیستە سەرۆکی عەشیرەت". هەروەها ئاماژەى بۆ ئەوە کردووە کە خۆتنداری و تۆلە سەندنەوێ سەرەتایەکی زۆر باوە لە سەرانسەری ناوچەکەدا.

نۆینەرانی کۆمپانیای نەوتى هندی رۆژ هەلات

ئەو کتیبانەى لە نیوێ یەکەمى سەدەى نۆژدەدا بە زمانى ئینگلیزى و ئەلمانى دەر چوون، یەکەمین کتیبەن کە دەشت بۆ لیکۆلینەوێ لە میترووی کورد، پشتیان پێ بیسترن، چونکە حەقیقەت و زانیاری زۆریان لە مەر وولاتى کورد تێدا یە کە تا ئەو کاتە بریتی بوون لە کۆمەلەیک زانیاری ئەفسانە نامێز.

نۆینەرانی کۆمپانیای (نەوتى هندی رۆژ هەلات)، یەکەم کەس بوون کە نەم نەرکەیان دەستۆر گرتووە. چونکە نەرکییان تەنیا ئەو نەبوو کە کەشفی جۆگرافی رێگەى زەمینی بۆ هندو باشورى رۆژ هەلاتى نیمپراتۆریەتى عوسمانى بکەن. بەلکو راسپێردرا بوون کە لیکۆلینەوێ تێرۆتەسل لە مەر گەلانى نیشتە جێ ی هەردوو رەخى نەم رێگە زەمینی یە نەنجام بەدن. لە میسرو تورکیاوە بێگرە تا دەگاتە ئەفغانستان. دیارە نەم گەلانی لە جارتیک پتر سەرنج و خولیا و کەلکەلەى بەریتانیاکانیان بە لای خۆدا راگێشاوێ. ئەمە جگە لەوێ کە نەم مەسەلە یە خۆی لە خۆیدا یەکیگ بوو لە کۆلەکەکانى سیاسەتى بەریتانیا لەم ناوچەیدا.

یەکیگ لەو نۆینەرانی، هەموو خۆیەکی دایە کوردستان، کە لەوەسەرۆبەندەدا نەناسراو بوو، ئەویش (جیمس کلادوبوس ریچ) بوو کە لە دایک بووی فەرەنسای پەرورەدەى ئینگلترا بوو. ئەم (ریچ)ە کە لە بێست زمان حالى دەبوو، و بە زۆریەیان دەدوا، لەوانە: فارسی و عەرەبى و تورکی، ئەم (ریچ)ە توانی شوێنەوارىکى دیار لە هزرو بیری رۆژ هەلاتیان دا دورست بکات، بە تايبەتى کاتى کە چەند کارىکى نەنجام دا، نیشانەى نازایەتى و بۆرییان پێتو دیار بوو، یەکیگ لەو کارانەى دزە کردن بوو بۆ سوریا و فەلەستین و دەرگەى عەرەب بە جلی موسرلمانانەوێ کە گوا یە دەیهوێ بچیتە

حه‌حن بۆ مه‌كه و نه‌وجا زياره‌تى مزگه‌وتى ديمه‌شق بكات، نه‌و مزگه‌وته‌ى كه (سولتان صلاح الدين) رۆى نابوو. هه‌موو نه‌م كارانه‌ى كردىانه كاريك كه سۆز و خوشه‌ويستى پتر بۆ خۆى وه‌ده‌ست بىتى.

(ريچ) سه‌ره‌ره‌شتياري نوينه‌راني كوميانيا بوو له‌ كونسولخانه‌ى به‌ريستاني له‌ به‌غدا. وازى له‌م كار هه‌ئا. تا به‌توانى له‌ سالى ١٨٢٠ دا گه‌شتيك بۆ كوردستان بكات. له‌م گه‌شته‌يدا سه‌ردانى هه‌موو نه‌و ناوچانه‌ى كرد كه نه‌مه‌رۆكه له‌ ژيتر ده‌ستى عيراق و توركييا و نيران دان.

نه‌مه نه‌و گه‌شته بوو كه چه‌ند گه‌شتيكي تى به‌دودا هات. ماوه‌يه‌كى زۆر له‌ كوردستاندا و له‌ نيتو كوردان مايه‌وه و ده‌لت: "گورد باشتري خه‌لكانيك كه له‌ رۆژه‌لاندا ديروم". به‌ هه‌ر حال به‌ره‌نجامي گه‌شته‌كه‌ى له‌ كتيبيك دا تۆمار كردوه كه ژنه‌كه‌ى پاش مه‌ركى نه‌و له‌ سالى ١٨٣٦ دا به‌ نيتوى (كاتى له‌ كوردستان بووم، چيم بىتى) به‌لاوى كردوه.

(ريچ) به‌م كار به‌مشداريه‌كى گه‌وره‌ى كرد له‌ ناساندنى كوردستان به‌راى گه‌شتى نهورى، كه تا نه‌و ده‌مه به‌ لايمانوه ناشنا نه‌بوو. (ريچ) توانى له‌ ريگه‌ى دۆستايه‌تى به‌هوى له‌گه‌ل (محمد پاشا) و (نوسمان به‌گ) دا له‌ شارى سليمانى، به‌چته‌ بنج و بناواني زۆر باهه‌تى ميژوو، ژباني نابورى و راو بۆ چونى سياسي يه‌وه كه زۆرى مه‌به‌ست بوون. هه‌روه‌ها ناماژه‌ى بۆ كيشه‌و ناكۆكى به‌رده‌وامى نيتوان كورد و ده‌سه‌لاتى عوسمانلى كردوه قه‌ناعه‌تى وا بووه كه "نه‌بوونى نه‌من و ناسايش له‌ راستيدا نيشانه‌و هۆى ويرانى وولاته". هه‌روه‌ها ناماژه‌ى بۆ دووبه‌ره‌كى و ناكۆكى به‌رده‌وامى نيتو خۆى كورده‌كانيش كردوه.

(ريچ) له‌ سه‌ره‌نجيكي دا له‌ مه‌ر قسه‌يه‌كى عوسمان به‌گ ده‌رياره‌ى توركه‌كان كه بوغز له‌زگ و زۆردارن، مړۆف تا به‌توندى به‌گژ ياندا نه‌چته‌وه وله‌گه‌لياندا به‌ زه‌ر نه‌بى له‌ شه‌ريان ناخه‌له‌سيت، ريچ له‌م باره‌يه‌وه ده‌لت: "هه‌ست ده‌كم هه‌ندى هه‌قيقه‌ت له‌م باري سه‌ره‌نج و بۆ چونه‌دا هه‌يه".

وه‌كو زۆر گه‌ريده‌ى دى كه پاش (ريچ) سه‌ردانى كوردستانيان كردوه كتيبه‌كه‌ى به‌سوپاس و نه‌وازش و ريتى زۆر بۆ هه‌ردوو خانه‌ ختيبه‌كه‌ى دواى هه‌ئا: "له‌و ماوه‌يدا كه له‌ كوردستان مامه‌وه. توانيم چه‌ندين دۆست په‌يدا بكه‌م و دۆستايه‌تيه‌كى زۆر به‌ريا بكه‌م، ناستيكي زۆر به‌رزى پاكي و راستگويى و نه‌مه‌كدارى و ميوان په‌روه‌ريم بىتى كه ده‌ترسم له‌ هه‌چ شونيكى دى دا له‌ زياره‌تى دووردرى هه‌م دا نه‌ى بىتم. بيه‌ره‌هه‌رى يه‌ جوانه‌كانم له‌ مه‌ر نه‌و وولاته تا من بچتم له‌ بيه‌ر ناكه‌م".

دۆزەرمەۋى نەپىنەۋا، دۆستى كورد بوو

چەند سالتىك پاش بىلاو بونەۋى كىتەپكە (رىچ) كىتەپكى تازە لە مەر كورد. لە لايمەن (ئوستن ھىرى لايارد) لە دايك بوو فەرەنسائى پەرەرمەۋى بەرىتانىيە بىلاو بوو. ئەم پىياۋە خوتىندى بالاي لە نىتالىيە و ئىنگلىترا تەۋاۋ كوردوۋە. بەمەش (لايارد) ئەو ئەزمون و تەجرەبەنى تۆمار كىرد كە لە سەردانە زۆر زەبەندە كانىيا بۆ كوردستان، چ وەكو خۆى وچ وەكو نوتىنەرى كومپانىيائى نەوتى رۆزھەلات، و دەستى ھىنا بون. بەمەش گەورە ترين كەشفي ناركولۇزى ئەو سەردەمەى بۆ خۆى مەسكەر كىرد. پىي و بوو شىتىنى پايتەختى كۆزى ئاشورى يەكان، شارى (نەپىنەۋا)ى ناۋچە شاخاۋى يەكانى نىزىكى موسكە. يەكەمجار بە كۆمەكى پارى كىنولۇى بەرىتانىيا و پاشان بە كۆمەكى پارى موزەخانەى بەرىتانىيا لە لەندىن، لە سالى ۱۸۴۰ دا كەوتە تەنقىب و گەران، لە راستىدا شوتىنەۋارى (نەپىنەۋا)ى دۆزى يەۋە. بەمەش لە شەۋر رۆژىكىدا بوو بە ناۋداترەين زانائى ناركولۇزى سەردەمەى خۆى.

(لايارد) لە پال پىرۆسەكانى پىشكىنەۋە، بەمەبەستى گەشتو گوزار و تەبديل ھەۋا خۆدزىنەۋە لە گەرمائى ھارەين، گەشتىكى شىناساى بۆ ناۋچە شاخاۋىيەكانى (زاب) دەست پىكرد، بۆ ۋەى لىكۆلىنەۋە لەمەر ئەو تىرە كوردانە نىجام بەدات كە لەو دەقەرە نىشتە جىن بون. ئەۋە بوو بارى سەرنج و تىيىنى يەكانى خۆى دەريارەى ئەو پىشكىنە نەسەرى و گەشتو گەرانەكانى خۆى و ئەو روداۋانەى لەم سەفەرەدا ھاتىبونەرتى، لە دوو تىۋى كىتەپكىدا تۆمار كىرد لە سالى ۱۸۴۹ دا بەناۋى (نەپىنەۋا) شوتىنەۋارەكانى) بىلاۋى كىردەۋە.

لە سالى ۱۸۵۴ دا تەرجەمەى ھەمان كىتەپ لە (لايىزگ) و بە ناۋنىشانى (گەران لە نەپىنەۋا) بىلاو كرايەۋە. ئەم كىتەپ تە نەمىزىش بايەخى خۆى لە دەست نەداۋە و بە بەردەۋامى چاپ دەكرتەۋە. نووسەر لە پال باسى گەران و پىشكىنە گىرەنگەكانى خۆيدا، لايتىكى گەورەى ئەم كىتەپى بۆ باسى كورد و كوردستان تەرخان كوردوۋە.

بەراۋرد كىردنى سەرنجەكانى ئەۋساي لايارد دەريارەى كورد و شىۋازى ژيانىيان، لە گەل بارودۇخى ئەمىزى كورد ئەۋە دەردەخات كە گۆرانىكى زۆركەم بە سەر ناۋچەكە و شىۋازى ژيانى كورد ھاترەۋە. بۆ ۋىتە لە ۋەسفى چىيائى (تجارى) دا دەلتى: "دۆلەكان چەر دارستان، تاۋرى ھەمە جۆر، بە بەرزى يەۋە گىرساۋنەتەۋە لە تۆۋايە بە گەردنى بەرزى ناۋەرۆزى روبارى (كۆمر) ۋە ھەلۋاسراۋن. روبارى نىۋىراۋ بەم دۆلە تەنگەدا دەپۇيى. ئەم كۆمەلە شاخە سەختە لە ناۋەندى ھەلدېرەكەدا رىيان بە رىيوار دەگرت، ئەو رىگەيەى بەقەدىپالەكەدا دەپۇيى و دەپروانى يە روبارەكە". ھەروەھا گەپىدەى بەرىتانىش، سەرنجى ئەو نەرىتەى داۋە كە كورد تا رۆزگارى ئەمىرۆ لە سەرى دەپۇن، نەۋىش ئەۋەيە كوردان لە ھاونىدا دەچنە زۆزان و گۆندەكانىيان بە جىن دېلتىن.

لهم روهوه نوسپويه تی که به چاوی خوی دیتویه تی چندين گوندي بناری چپاکان چۆل بوون و خه لکه که ی چونه ته چپاو له زۆزاند ا که پری هاوینه یان بۆ خۆ دروست کردوه. تا وهزی هاوین له ویندهر به سر بهرن". له سالی ۱۸۴۵ دا دواي سه هه ریکی ناره حهت به سواری قاتر ده گانه گوندي (خالونی) که چۆل ده بیته و به مجوره و مسفی ده کات: "خانوه له بهرد دروستکراوه کان چۆل بوون. شاخی جه یوانه کتیی به سر ده رگا کانیانه وه بوو، باخی رهزو میوه دوری گونده که ی دابوو. خه لکی گوند، که پریان له رهخی نمو روهاره دروست کرد بوو که به نزیکی گونده که دا رهت ده بوو".

(لایارد)، هینده بهوردی و مسفی ناوچه که و سروشتی جوگرافی و جۆری ژبانی نمو ده هه ر ی کردوه که سه رنجی چندين خۆینه ر ی نه وروپای راکتیشه وه. ته نه انه ت (هانزه اوزر) ی نوسه ر ی نه لمانی پتی وایه (کارل مای) زانیاریه کانی خۆی له مهر نم ناوچه یه و خه لکی نم ده هه ره له و کتیه وه وه رگرتوه. هه ر نم رازو نه یی یمشه وای کردوه هه ر کمستیک کتیه که ی (کارل مای) (که شتییک بۆ کوردستانی کتیی) خۆینه بیته وه، وا ده زانی (کارل مای) به راستی سه ردانی ناوچه ی شاخی (تجاری) کردوو به خۆی دیتویه تی.

له کاتیکدا (کارل مای)، قاره مانیکی خه یالی (قه ره بن نه مسی) خولقاندوو زۆر سه رکیشی مه تر سیداری له حوزوری پاشا کوورد و نیزی دی یه کان دا، داوه ته پال، و مهیدانی روداوه کانی ناو چتیره که ی کردوه به چهند شاریکی پر رازو نه یی، پر شیوو دۆل و هه لدیری هه زار به هه زاری ترسناک. رهنگه خۆینه نه وه ی نم په رگرافه ی خواری که و مسفی رتیه ریکی تیره یه کی نیزی دی ده کات، به ناشکرا چوون یه کی نیوان رۆمانه که ی (کارل مای) و باری سه رنجه کانی (لایارد) مان بۆ به دیار به خات.

(لایارد) ده لێ: "رتیه ر ی تیره که، یه کتیک بوو له و لاوه هه ره قۆزانه ی که له ژباغدا دیتبوومن. سیمای رتیک و پتیک بوو. چاوه کانی گهش و پرشنگدار بوون. چهند چه پکه قژیکی رهش رهش له ژیر ده رسۆکه رهنگینه که یوه وه ده رکه وتیو". (کارل مای) اش هه مان کهس به شتوازی تایبه تی خۆی و به م شتیه وه سف ده کات: "... ده رگا قه بوو. کوژیکی زۆر قۆز، به ژن و بالا رتیک وه ژوورکه وت. سیمای رتیک و پتیک بوو. چاوه کانی پرشنگتیکی دلگیر یان لێ ده بووه، چهند چه پکه قژیکی رهشی ناسک له ژیر ده رسۆکه که یوه وه ده رکه وتیوون".

تیجه له حه حقیقه ت دور نا که وینه وه، نه گه ر بلین نم دوو نوسه ره له هه ر که سیتیکی دی پتر به شداری یان له چه سپاندنی دیمه نی واقعیی کوورد له زه یین و هه زری نه وروپای یه کاند ا کردوو و بۆ چونه خه یالی یه کانیان له مهر کوورد ره وانده ته وه، (کارل مای) وه کو نوسه ریکی فره خۆینه رو (نوستین لایارد) اش وه کو زانییه کی سه رنج تیر.

(لایارد) یه‌که‌م کەس بوو به ناشکرا ناماژە‌ی بۆ جیاوازی نیتوان کوردی هیندو نوورویی و عەرەبی دراوسێیان کردوو، نوویش له لیکۆلێنه‌وه‌یه‌کی دا دەرپاره‌ی ژپان و جۆری گۆزەرانه که له مه‌یدانی لیکۆلێنه‌وه‌ی گه‌لان و نه‌ته‌وه‌کاندا به‌ فاکته‌ریکی زانستی و گه‌وره‌تر له‌ فاکته‌ری جیاوازی رواله‌ت و دیمه‌نی دهره‌وه و پتکهاته‌ی به‌ده‌نی، دۆمێرێتی، هه‌روه‌ها سه‌رنجی نه‌وه‌ی داوه که نافرته‌ له‌ کورده‌واره‌ی دا رۆلی هاوتای رۆلی پیاو ده‌بینی. کورد هه‌لقۆستی تایه‌تییان له‌ مه‌ر نافرته‌ هه‌یه که له‌ کورده‌واره‌دا نازادیه‌یه‌کی دیاری هه‌یه، نه‌م شته‌ لای عه‌ره‌ب و تورکه‌ عوسمانی یه‌کان نابهرنی، نه‌مه له‌ کاتیکدا وایه که کوردیش وه‌کو عه‌ره‌ب و تورک له‌ باری باوه‌ری نایینی یه‌وه موسولمانن. ته‌نانه‌ت هه‌ر رێوارێکی ئه‌وروپایی رێ ی بکه‌وتته‌ نه‌م ناوچه‌یه‌ زوو بۆی به‌دیار ده‌که‌ویت که ده‌شتت قسه‌ له‌گه‌ل هه‌ر نافرته‌تیکێ کوردا بکړی، بێ نه‌وه‌ی پیاوی له‌ گه‌لدا بێ. له‌ کاتیکدا زۆر زحمه‌ته‌ نه‌مه له‌گه‌ل نافرته‌تیکێ عه‌رمدا بکړی، مه‌گه‌ر له‌ حاله‌تی زۆر ناچار ی تایه‌تیدا.

(لایارد) له‌م به‌ریه‌وه نووسیه‌یه‌تی و ده‌لی: "سه‌رۆک هۆز له‌مال نه‌بوو. ژنه‌که‌ی میوانداری کردین. ده‌ستوری دا مافور راخړی، له‌و مافورانه‌ی که ژنانه‌ی کورد به‌ خۆیان و له‌ سێبه‌ری دارتوان ده‌ی چن. نه‌وجا ماست و که‌ره له‌ قاپی تایه‌یه‌تی دا هات. پاشان چێشتی به‌رنج له‌ قاپی دارین و میوه‌ی تازه و هه‌نگوینیان له‌ سه‌به‌ته‌دا بۆ داناین." له‌ شۆنتیکێ دیدا ده‌لی:

"نافره‌تانی بێ په‌چه‌و عه‌با، کایان بۆ وولاخه‌کاغان هێنا، قه‌زبان له‌ شێوه‌ی پرچی درێژدا هۆنی بووه‌وه. سه‌ر په‌رچه‌می دارو موو به‌ سه‌ر هه‌نیه‌یاندا شۆر بوو بووه‌وه. هه‌ر یه‌کتیکیان نمونه‌یه‌ک بوو له‌و جوانی یه‌ی که نافرته‌تانی (مزوری) بێ ی به‌ نیتو بانگن".

سه‌رهه‌نگیکێ سوپای پروسیا، به‌ کورد موعجەب دەبێت

هه‌ر له‌و کاتانه‌دا که (لایارد) سه‌رقالی کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری بوو دهرپاره‌ی کورد، که‌ستیکێ تریش خه‌ریکی هه‌مان کار بوو، نه‌گه‌رچی به‌مه‌به‌ستیکێ جیاوازتر بوو. نه‌وه‌که‌سه‌ش میر (هیلموک کارل به‌رنه‌ارد فون مولتکه) یه‌که له‌ دایک بووی (هیکلن بورگ) ی ئه‌لمانیای بوو، که پاشان بوو به‌ فه‌رمانده‌ی بالای سوپای پروسا و به‌یه‌کتیک له‌ ناودارترین فه‌رمانده‌ ستراتیژی یه‌کان له‌ مێژووی ئه‌لمانیادا دۆمێردی. (فون مولتکه) له‌ سالی ۱۸۳۵دا، که نه‌و ده‌مه‌ له‌ ته‌مه‌نی ۳۵ سالی دا بوو، و له‌ سوپای پروسا دا سه‌ره‌هنگ بوو، مادونی یه‌کی سن مانگی وه‌رگرت، ده‌یویست له‌ ماوه‌ی نه‌و مادونی یه‌دا نه‌و خه‌ونه‌ی ژپانی بێنێته‌ دی که چه‌ندین سال بوو، خولپای بوو، زۆری دل پتوه‌ بوو که گه‌شتیک بۆ تورکیا و وولاتی (هومه‌یر) بکات و له‌ نزیکه‌وه‌ بیدین و لیکۆلێنه‌وه‌ی له‌ مه‌ر بکات.

له نهمسته موټل براهه لای وه زیری جهنگی عوسمانی (خوسرین پاشا) که له ههمان کاتدا پیایوی دووهمی دمهلات هوو له ناو نیمپراتوریه تی عوسمانیدا. له سهر داوا و حمزی وه زیری جهنگ، (فون مولتکه) بۆ ماوهی چندین سال کرا به راوژیکاری سویایی له باره گای (باب العالی) دا، تا له و ماوه یه دا ناره زووه گانی سولتان (محمود) که بریتی هوو له نهجیامدانی ریفتو میکی ریشهیی له ناو سوهای عوسمانی، بهیته دی.

(فون مولتکه)، له سالی ۱۸۳۹دا به پاوه ری نهو له شکرکیشی یه رۆسی که بۆ میسر نیردرا تا یاخی هوو نه که ی (محمد علی پاشا) سه رکوت بکات.

نه رکی (فون مولتکه) له م له شکرکیشی یه دا نهو هوو که پتشییار و ناموزگاری به فرماندهی هیره که، که پیایکی تورک هوو، بدات. به لام فرمانده تورکه که ههموو تیپینی و پتشیاره گانی نهوی فهراموش کردو نهمش هوو هۆی نهوی که هیره که له شه ری (نسیسپ) دا بشکین. به لام نهم روداو، بۆ (فون مولتکه) وئرای نمو شکستهش، دهره تیکی به نرخ و له بار هوو، چونکه هه لی بۆ ره خساند بۆ یه که مجار له ژبانیدا، ناشای کورد و کوردستانی ولاتی کوردان بیتی.

(فون مولتکه) چندین کتیب و گوتاری رۆژنامه وانی دهراره تیپینی یه گانی خۆی له سهر نهو روداو مه سه لانه ی که به چاوی خۆی دیسونی و تیایاندا ژیاوه، بلاو کردۆتوه. رهنکه به ناو به انگترینیان نهمه بیتی (چهند نامه یه که له مهر بارودوخو روداو گانی ناو تورکیا) که له سالی ۱۸۴۱دا له بهرلین بلاو بوته وه. (فون مولتکه) ژماره یه که له م نامه ی بۆ باسی کوردستان ترخان کردوه نهو په ری دلبنده ی خۆی به م وولاته شاخاوی یه دهره یوه، نهم وولاته به ره سه نامه تی و دلگیری و جوانی سروشته که ی خۆی، (فون مولتکه) ی نهفسون کردوه، وه کو چۆن پتیش نهویش چندین گه ریده ی تری نهفسون کردوه.

(فون مولتکه) له ۱۸/۵/۱۸۳۸دا نویسیوه تی: "کاتی مرۆف له روباری (دیجله) رهت دهیته، له هر دهشت و نشیوه کان ده گۆزین و دهن به ده ره تیکی شاخاوی، له لوتکه ی به فرگرتوی نهو شاخانه وه، روبارو جوگه له به قه د پالی زۆر رک و رۆدی چره دارستانه وه، دینه خوارۆ بۆ ناو دۆلی هر دارو دهرختی وه کو زهیتون و گوژ و هه نجیرو هه نار و تری. تهم جوگه له و روبارانه به دم ریگه ی خویانه وه بیستان و میترگ و مه زرایان ناو ده دا. ههروه ها نمو شیوازی که (فون مولتکه) باسی سامانی گیانه له به رو ره کی کوردستانی بیتی کردوه، مایه ی سه رنجه.

نهم نهفسره تینهوی زانپاری له و روه وه نویسیوه تی: "له وئ، له وشینه دا که دهستی تیره ی به شهر نه یه توانیوه سروشت بگۆزین، نهو سروشته ی له جوانترین وینه ی خۆیدا مرۆف گاز ده کات، له و ولاته دا نیستاش باران گیاو گوئ ناو ده دات. له باوهشی نهم

سروشته‌دا رۆژانه ملیۆنان گول و گولیلکی همه رەنگ لە شێوی مافوری رەنگین دا دەپشکۆتێن و ئەو سروشته دەرازیڤێنەوه.

بەهاری (گەلی ی عەلی بەگ)

نەندازیاری بەریتانی (نارشیپالدا مایلن هاملتون)، لە کتێبێکی دا که لە سالی ۱۹۳۷ دا بڵاوی کردۆتەوه، هەمان دلێبەندی بە بەهاری کوردستانەوه دەرپێوه. پاش تەواو کردنی ئەو رێگەپەیی دۆلی (گەلی ی عەلی بەگ) نوسیبوێتی: "کاتێ که بەهار دێت، لە چاوی تروکانیکدا سروشتی ووشکی کوردستان و شاخە زۆر قوچ و رڤگەکانی دەبن بە پارچەپەکی جوانی لە ئەندازە بەدەر. گول و گولیلکی رەنگاو رەنگ، لە نێو گیاهە سەر بەرز دەکەنەوه. رەنگی ئەم گولانە رۆژانە دەگۆڕێن و ئەمەش وا لە مرۆڤ دەکات هەر بە بەراوردی رەنگەکاندا جیاوازی رۆژی تازه و رۆژی بوری بکات. رۆژێکیان لە سەر تاوێتێکی زۆر دۆره دەستی لایەکی هەلدێرەکەوه، بێرێقی گولە سوسنێکی سەر لە نیگام هەلدەنگوت. گیای هەردو رەخی رێگە که بە دەم شەباهە و لەدەکەوتن و گولە نێرێسی شێن خۆی دەنواند، گولە مێلاقەش لە پەنا تاوترانەوه و بە تەنیشێت قۆپەنە و ئەو شەیی سروشتی یەوه سەرەتاتکییان دەکرد. پانتاییهکی بەرفراوان لە گەردە نزیکەکانی (کانی وەقمان) بە نێرگزی داپۆشرا بوو، لە دوورەوه وەها دەهاتە بەرچاوی که پارچە بەفرێکی زۆر سەپی و گەورەیه."

(هاملتون)، دەلێ کورد زۆر شانازی بەم جوانی یە سروشتی یەوه دەکەن که خوا بە خاگەکی بەخشیوێن و دەلێ: "رۆم لە هەر شوێنێ دەکرد خەلکی چەپکە گولی کیتی و گولی مالتییان پێشکەش دەکردم. وێرای ئەوەی ئەم کارە بۆ خەلکی نەشارەزا هەندێ سەیر و غەریب دێتە بەرچاوی، بەلام ئەو خەلکە خێلەکی یە یە کجارجار ناشقە گول و گول بەخێو کردن بوون. زۆریان حەز لە باسی گول و گولزار و جۆرەکانی گول دەکرد و لێ ی وەرزی نەدەبوون."

(هاملتون) لە مەوه دەگاتە ئەو ئەنجامگیری یە که کورد بەم کارەیان گوزراشت لە خۆشەویستی و شانازی بە ولاتی خۆوه دەکەن، هەروەها دەلێ: "مرۆڤ ئەم رفتارەوه هۆی هەلگیرسانی هەموو شەڕەکانی نێرە ی بۆ بەدیاردەکەوت و قەناعەت دێنێ که هۆی شەڕی ناوخویی و شەڕی سەپاوی دەرەوهش تەنیا بەو مەهەستە بووه پتر دەست بە سەر ئەم ناوچەیدا بگێردێ و پاشان بقیەرچدانەوهی ئەو هەولە داگیرکاریانە بووه...."

نوسینەکانی (هاملتون)، ئەوەمان بۆ دەردەخەن که زۆری شتەکانی کوردستان، هەر وەکو ئەوساکە ماوەتەتەوه که (فون مولتکه) دیتونی و باسی کردوون. بۆ وێنە هاملتون باسی جۆری رۆزانی خانووی لە کوردستاندا کردووه که چۆن لە قەد پالەکاندا و بە

شیتوی پلیکانه دروست ده‌کرتن و سهربانی هەر مالیک ده‌بی به بانیره بۆ ماله‌کی سهروی خۆی. هه‌روه‌ها باسی که‌رسته‌کانی بینای کردوه که پتکه‌هاتوون له خشت و به‌رد و لق و پۆیی سپیدار. هه‌روه‌ها ده‌لتی: "سپیدار زۆر به‌که‌لکه بۆ نمو ناوچانه‌ی که خانوو له شیتوی پلیکانه‌دا رۆ ده‌نیتن. هه‌ر چه‌نده دیواری خانوه‌کان له تاوێر و خشتی گل دروست ده‌کرتن، به‌لام کوورد کاریشه‌و دار بۆ داره‌پای سه‌ره‌که‌ی به‌ کار دیتن و به‌زۆری کاریشه‌ی سپیدار بۆ نهم مه‌به‌سته به‌ کار دیتن. پاش داره‌پای سه‌ری خانوه‌که، نه‌وجا کارێکی ته‌نکی هم‌گ و چه‌وێلی ووشکی به‌ سه‌ردا ده‌ده‌ن. نه‌وجا قوهر په‌ستیکی نه‌ستوری به‌سه‌ردا ده‌ده‌ن. نهم جهۆره سهربانه بۆ وه‌زی که‌رما تا راده‌یه‌ک گونجاو و له باره‌و شه‌وانی هه‌وین که‌ شه‌و له رۆژ فیتنک تر ده‌بیت، له سه‌ری ده‌نوو". نهم جهۆره بینایه که (دام‌ای پت ده‌لتین ته‌نیا له باشوری ناوچه‌ی (نه‌نتی تورووس) دا به‌رچاو ده‌که‌وێ.

نه‌وه‌ی نووسینه‌کانی (فون مولتکه)، له نووسینه‌کانی (هاملتون) جیا ده‌کاته‌وه، نه‌وه‌یه که (فون مولتکه) ته‌نیا دل‌به‌ندی خاک و سروشتی کوردستان نی‌یه، به‌لکه‌ زیاتر دل‌به‌ندی کوورده جه‌نگاوه‌ره‌کانه؛ زیاتر له سێ سالان له کوردستاندا مایه‌وه. نهم مانه‌وه‌یه رۆی بۆ خۆش کرد که له‌گه‌ڵ دراوسێ عه‌ره‌ب و تورکه‌کانیاندا به‌راوردیان بکات.

له رۆژێکی مانگی مایسی سالی ۱۸۳۸دا نه‌وه‌ی تۆمار کردوه که کوورد: "له زۆریه‌ی هه‌ره زۆری به‌واره‌کاندا جیاوازه له عه‌ره‌بی دراوسێی. که چی یه‌ک خه‌سته‌تی هاوبه‌شیان هه‌یه، نه‌ویش ناره‌زووی تالانی یه. هه‌ر چه‌ند لهم به‌رامش دا عاره‌ب زیاتر خه‌سته‌تی دز ده‌گرێ و کوورد زیاتر جه‌نگاوه‌ره تا دز به‌ی. کوورد به‌ ناره‌زوو نه‌لهایه‌کی جدی یه‌وه مومارسه‌ی ژبانی کشتوکالی ناکات مه‌گه‌ر ناچار به‌ی، چونکه زیاتر هه‌ز له جه‌نگ و شه‌ر ده‌کات. ره‌نگه هه‌ر له‌به‌ر نه‌ممه‌ش به‌ی که کوورد مال و قولله و قه‌لاتان له به‌رزایی چیاکاندا رۆ ده‌نیتن و ده‌شته‌کان و ناوچه راستانی یه‌کان ده‌کهن به‌ مه‌زراو کێلگه‌و خانووی هاکه‌زایی لێ دروست ده‌کهن. کوورد هه‌ز له شه‌ری پیاده‌ ده‌کهن، خۆ ده‌دنه‌ په‌نا شاخ و دیواری مالان، ته‌ه‌نگ چه‌کی دل‌خوازی کوورده. کوورد ده‌ست راست و نه‌نگی‌هه‌ر و نه‌شان شکین و سه‌گفانی باشن. ته‌ه‌نگ شوێنی تایبه‌تی خۆی هه‌یه له نیو خانه‌واده‌دا و به‌ میرات له بابمه‌وه بۆ کوور ده‌میتن، ته‌ه‌نگ لای کوورد نازینه و به‌ ماشوقه‌ی هه‌میشه‌ی که‌ نه‌جیتی خۆی ده‌زانی".

کاسه سه‌ره‌گۆیچه‌کی به‌راو

سوپای (تورووس‌ای عوسمانی، که (فون مولتکه) یان بۆی دانا، به‌ په‌له به‌ره‌و سووریا ره‌وانه‌ کرا تا والی میسر سه‌رکوت بکات که له باب‌العالی یاخی بوو بوو. نه‌و سوپایه

له‌بناغوه له تورک پتک هاتبوو. به‌لام له‌گه‌ل نه‌وش دا چه‌ندین کوردی تی که‌وتبوو که به‌نیجباری گیرا بوون. چونکه‌نم سوپایه‌له‌شاره‌کانی (کاربوت) و (دیاریه‌کر) دا سهربازخانه‌ی هه‌بوو، بۆیه‌ده‌بویه‌نم ناوچه‌کوردنشین به‌ر له‌هر ناوچه‌یه‌کی دی، باجی سیاسه‌تی ته‌جینیدی نیجباری عوسمانی بده‌ن. فه‌مانده‌ی عوسمانی (حافظ پاشا) هه‌ر به‌مووه‌نه‌ده‌وستا که‌ل و پهل و نازوقه‌و ولاخ و دار بۆ سوپا چل و پتینج هه‌زاری به‌که‌ی له‌خه‌لکی به‌سهن، به‌لکو کورده‌که‌ی نو ناوچانه‌شی له‌مالی خۆیان دهرده‌کرد و سهربازه‌کانی ده‌خسته‌ناو ماله‌کانیان. نه‌مه‌جگه‌له‌گرتنی سهربازی نیجباری له‌و جوتیاره‌کوردانه.

(فهن مولتکه) له‌نامه‌یه‌که‌یدا بۆ نه‌لحانیا ده‌لی: "پروژه‌ی سهرباز گرتن پتر له‌په‌لاماری راوو شکارو راوه‌دونانی کۆیله‌ده‌چوو، به‌ر و کۆمه‌ل کۆمه‌ل سهربازی نیجباری ده‌بینران، وه‌کو دوژمنی به‌زفراو، دوو دوو به‌که‌له‌پچه‌ده‌ستیان پتکه‌وه‌به‌ستراو بوو، بۆ سهربازخانه‌ده‌هێنران. نیگای تووه‌و پرکینه‌و رقیان ده‌پری به‌نیمه‌و به‌مه‌ش راستگوترین گوزارش‌تیاان له‌رای خۆیان دهره‌ق به‌نیمه‌ده‌کرد و به‌ناشکرا هه‌لویتستی خه‌لکی دهرباره‌ی حکومه‌ت وه‌کو ده‌سه‌لاتیکی غه‌واره، دهرده‌پری. ژماره‌یه‌کی زۆر له‌لاوان له‌ده‌ست مه‌فه‌زه‌کانی سه‌موقی نیجباریدا به‌ره‌و چیاکان هه‌لده‌هاتن. به‌لام تورکه‌کان دوايان ده‌که‌وتن و سه‌گی راویان پتوه‌ده‌نان وپاش نه‌وی ده‌گیران، په‌تیاان ده‌کردن و به‌سه‌ر عاردی دا رایان ده‌کیشان، یان راده‌کیشرا نه‌و سهربازخانه‌که. نه‌م سهربازانه‌ی، که‌ژماره‌یه‌کی زۆر هندال و نه‌وقسانیان تیدا بوو، تاقه‌یه‌ک ووشه‌له‌زمانی نه‌فسه‌ره‌کانیان حالی نه‌ده‌بوون. وه‌کو زیندانی و یه‌خسیری چه‌نگ مامه‌له‌یان له‌ته‌کدا ده‌کرا. تۆبه‌دارانی به‌زه‌بر نیشکی سهربازخانه‌که‌یان ده‌گرت تا کورده‌کان هه‌لنه‌یهن. که‌چی تۆبه‌دارو پاسه‌وانه‌کان که‌هه‌لیان بۆ هه‌لده‌که‌وت، خۆیان له‌پیش خه‌لکی دی یه‌وه‌هه‌لده‌هاتن".

نوسینه‌کانی مولتکه‌له‌مه‌ر هێرش ته‌مبن کاری و سه‌رکوت کاری پاشایانی تورک، بۆ سه‌ر میرو سه‌رانی کورد، نه‌وانه‌ی که‌باجیان نه‌ده‌داو سهربازیان نه‌ده‌دا، ره‌نگدانه‌یه‌کی راست و دروستی نه‌و چه‌وساندنه‌یه‌یه‌که‌تورکه‌کان تارۆژگاری نه‌مۆش دپندانه‌و دلپه‌قانه‌و به‌به‌ردوامی دژی کورد نه‌نجامی ده‌دن.

(فهن مولتکه) جارتیک ده‌یه‌وی چاودێری ی پزیشکی بۆ سهربازتکی کوردی بریندار دا، به‌ی بکات و پزیشکی بپنهنه‌سه‌ر، نه‌و حه‌قیقه‌ته‌ی بۆ دهرده‌که‌وی که‌کورد له‌تورکیادا، له‌باشترین حاله‌تدا وه‌کو مرۆفی پله‌دوو ته‌ماش ده‌کرت.

هه‌روه‌ها نوسیه‌یه‌تی که: "کوردتکی له‌بن ده‌روازه‌یه‌کدا دیتوه‌برا زامداره‌که‌ی، فیشه‌کتیک به‌لاقی یه‌وه‌ده‌بن، به‌کۆله‌وه‌به‌وه. نه‌و کورده‌بۆی گه‌یرامه‌وه‌که‌نه‌وه‌حه‌وت رۆژه‌برا برینداره‌که‌ی ده‌گه‌یریت. ناردم به‌شوین پزیشک دا، کاتی که‌هات و

به‌لام به‌شداری هه‌ره گرینگى نهم به‌واره، نه‌وه به‌وه که رۆژ هه‌لاتناسى نه‌مساوى (ه. ۱. پارب) له سالانى ۱۸۴۶ و ۱۸۴۷ دا گه‌شتىكى زانستى شناسايى بۆ ناوچه‌که کردو ده‌ستکه‌وتىكى نه‌دهيى ناپايى يه‌کجار به‌نرخى له‌گه‌ل خۆيدا هه‌تايه‌وه، که ده‌شيت به‌زیده‌وه سه‌رچاوه‌ى پله يه‌ک داهه‌رى بۆ لى‌کۆلینه‌وه له مێژووى کورد و کوردستان.

مه‌به‌ست لهم ده‌ستکه‌وته گه‌تییى (مێژووى کورد) که سالى ۱۵۹۶، فه‌رمانه‌دى گه‌شتى سوپاي ميره‌نشيني (به‌تليسى)ى کوردی، (ميره‌شه‌ره‌فخان) نوسويه‌تى. (ميره‌شه‌ره‌فخان) به‌ تۆمه‌تى به‌شداری و سازدانی پيلانتيك دۆى باوكى، ته‌ر كراو مافى ميراگه‌رى لى سه‌ندرايه‌وه، به‌لام هه‌ول و ته‌قه‌لاى هه‌ندى ميره‌ى کورد سه‌رى گه‌رت و نه‌هتبارى پى درايمه‌وه مافى ئاسايى خۆى له به‌ره‌وه‌بردنى ميره‌نشینه‌که‌دا پى درايمه‌وه و تا سالى ۱۶۰۰ که مرد، ده‌سه‌لاتى هه‌ممه‌يه‌که‌ى گه‌رت ده‌ست و به‌ره‌وى برد.

مه‌به‌ستى (شه‌ره‌فخان) له نوسيني نهم گه‌تیه نه‌وه به‌وه پى تى توانا تيشكى به‌خاته سه‌ر مێژووى کورد و رابردوى گه‌له‌که‌ى به‌ رۆله‌کانى کورد به‌ناسيني و ويژدانى رۆله‌کانى کورد به‌ مه‌به‌ستى خولقاندن و دروست کردنى هه‌ستىكى نه‌ته‌وه‌يى کوردى گه‌شتى جۆش بدات. بۆ نه‌مه‌ش سودى له‌وه شه‌رو گه‌تیه به‌رده‌وامانه‌ى نه‌و ساي نيتوان کورد و عوسمانى يه‌کان وه‌رگه‌رت. بۆ نوسيني نهم به‌ره‌مه‌ مێژوويه به‌نرخه له لايه‌که‌وه پشتى به‌ سه‌رچاوه فارسى يه مێژوويه‌کان به‌ستبو، و له لايه‌که‌وه پشتى به‌و ريوابه‌ت و روداوانه به‌ستبو که نه‌وه و نه‌تيره‌ى کورد له زمانى پيره‌ميرانى راستگۆ و باوه‌ر پى‌کراوه ده‌يانگه‌تايه‌وه.

نهم لى‌کۆله‌وه‌وه کورده پيشه‌وه نه‌يتوانيه گرینگه‌رين مه‌به‌ستى خۆى، که ده‌ست نيشان کردنى ره‌گ وه‌رچه‌له‌کى کورده، به‌ شيه‌ويه‌کى به‌نج به‌ ساغ به‌کاته‌وه. هه‌ر چه‌نده توانويه‌تى سه‌رکه‌وتنه مێژووى کورد له‌ کۆنه‌وه، به‌نوسيت. به‌لام له ديارى‌کردنى به‌نج و بناوانى کوردا سه‌رکه‌وتنى به‌ ده‌ست نه‌هه‌تايه و ئاماژه‌ى بۆ زۆر به‌ر و به‌زچونى ناکۆک له‌و باره‌يه‌وه، کردووه و تيشكى خه‌ستۆته سه‌ر سيبان له‌و بۆ چوون و ريوابه‌تانه.

يه‌گه‌تیک له‌و به‌زچوانه‌ى ئاماژه‌ى بۆ کردووه، هه‌ر هه‌مان نه‌فسانه‌يه‌که له مێژووى تيرانش دا باسى کراوه. ده‌ره‌به‌رى (زوحاک)ى خوين رۆژو زۆرداره که کورده‌کان تا نه‌مه‌رۆش به‌ دله‌ستانى خۆيانى ده‌زانن. به‌ پى نه‌فسانه‌که، نهم زۆرداره توشى نه‌خوشى يه‌کى سه‌ر ده‌به‌يت، دوو مار له سه‌ر هه‌ر دوو شانى په‌يدا ده‌بن و به‌ هه‌چ شتیک نا‌هه‌توین، ته‌نيا به‌وه نه‌به‌ن هه‌مه‌و به‌يانى يه‌ک دوو لاو سه‌ر به‌ردين و مېشه‌که‌کانيان ده‌رخوارديان به‌دين. به‌لام خه‌لکى سايه‌ى حوکمى نه‌و زۆرداره فېلتيکيان دۆزى به‌وه که له به‌رى مېشه‌کى دوو لاو، مېشه‌کى لاوتیک و مېشه‌کى مه‌رىک يان بۆنیک ده‌رخواردى ماره‌کان به‌دن و کوپه‌ رزگاربه‌وه‌کان ره‌وانه‌ى چيا به‌کن، ئيدى نه‌مانه بوون به‌ به‌نه‌چه‌وه هه‌وينى گه‌لى کورد.

به‌لام نهم فیلله هممو جارتیک له پاشای زۆردار و ده‌ست‌په‌نده‌که‌ی نه‌ده‌کرا. وه‌ختی پیاوانی پاشای زۆردار ویستیان دوا کو‌پی (کاوه‌ی ناسنگەر)، که پیشتر هه‌شت کو‌پی به‌و جۆره له ده‌ست دابوو، به‌رن و ده‌رخواردی ماره‌کانی به‌دن، (کاوه) چیتەر خۆی پێ نه‌گیراو پێشته‌ماله چهرمه‌که‌ی دا‌که‌ندو کردی به‌ سه‌ری دارێکه‌وه تاییبێ به‌ نالای کانی کوردان و جوتیاره‌کانی هاندا که دژی زولم و زۆر شۆرش بکه‌ن. له هه‌ش‌ش و په‌لاماریکدا که ده‌شتت به‌ شۆرش جوتیارانی کو‌ردی میژووی کۆن بیتته ژمارتن، په‌لاماری کۆشک و باره‌گای دکتاتۆر دراو (کاوه‌ی ناسنگەر) توانی به‌و چه‌که‌ی ده‌ستی سه‌ری دکتاتۆر پان بکاته‌وه و ده‌ست‌په‌نده‌که‌ی له نێو به‌رن. هه‌له‌به‌ته پێ نه‌وه‌ی هیچ به‌لگه‌یه‌کی میژوویی هه‌بێ که دروستی نهم نه‌فسانه‌یه به‌سه‌لمی‌تی، هه‌ر هه‌موو کتێبه‌کو‌ردیه‌کان له کۆنه‌وه له سه‌ر نه‌و رایه‌ن که نهم رووداوه‌ گرینگه‌ی میژووی کو‌رد له رۆژی ۲۱/۳/۱۳۴۶ ی پیش هه‌ج‌ره‌ت (واته له ده‌وره‌یه‌ی سالی ۲۰۰۰ پیش ز.) دا رووی داوه.

هه‌روه‌ها نهم رۆژه هه‌ت‌ماو مانایه‌کی میژوویی تریشی هه‌یه، چونکه نه‌و رۆژه‌یه که نه‌ینه‌وا به‌ ده‌ستی میدی به‌کان روخا و به‌مه‌ش ناشوریه‌کان به‌یه‌کجاری له نێو بران و ئه‌مپه‌راتۆریه‌تی میدیا له شۆینی دامه‌زرا، که زۆریه‌ی کو‌رد خۆیان به‌ نه‌وه و نه‌تیره‌ی نه‌و میدیا نه‌ه‌زانن.

هه‌موو کو‌رد، ته‌نانه‌ت نه‌وانه‌یش که به‌ناچاری بۆ نه‌وروپا و نه‌م‌ریکا کۆچیان کردوه، لهم رۆژدا که (نه‌ورۆزی) پێ ده‌لێن، واته رۆژی نوێ، به‌و جیسه‌یه‌ی سه‌ره‌تای سالی کو‌ردی یه، ئاهه‌نگ ده‌گیرن. له‌و رۆژدا جوانترین جل و به‌رگ له‌به‌ر ده‌که‌ن، به‌تایه‌یه‌تی ناهه‌رتان به‌ جل و به‌رگی ره‌نگینی هاودامانی فش و فۆله‌وه که زۆر له‌ جل و به‌رگی شه‌وانه‌ی نه‌وروپی سه‌رده‌می رینیسانس ده‌چیت. هه‌روه‌ها ژنی کو‌رد خه‌شلی جوان له‌ خۆ ده‌ده‌ن. هه‌روه‌ها کو‌رد له‌و رۆژدا خۆشترین و به‌له‌زه‌ت‌ترین خواردن دروست ده‌که‌ن، هه‌موویان، ناهه‌رت و پیاو ده‌ره‌قسن و سه‌تران ده‌پۆن. شای و هه‌له‌په‌رکی ی کو‌ردان ده‌سته‌جهمی یه و ژماره‌یه‌کی زۆر به‌شداری تێدا ده‌که‌ن و له‌ سه‌ر یه‌ک رستم و ناهه‌نگی تاییه‌تی نه‌ه‌جام ده‌درێ. کو‌رد بۆ هه‌ر بۆنه‌یه‌ک شای و ئاوازی تاییه‌تی خۆیان هه‌یه.

کو‌رد، له‌ ئه‌تواری رۆژی پیش نه‌ورۆزدا، له‌ سه‌ر زۆر لوتکه‌ چپای به‌لندی کو‌ردستاندا ناگر ده‌که‌نه‌وه. نه‌سه‌که‌نده‌نالی و نه‌له‌مان و به‌شیک له‌ گه‌لانی رۆژه‌لاتی نه‌وروپاش به‌ بۆنه‌ی هاتنی وه‌رزی به‌هار یان جه‌ژنی پاک، نهم کاره ده‌که‌ن. به‌لام ناگر کردنه‌وه‌ی کو‌رد، کرده‌وه‌یه‌کی سیاسی رووته: نهمه‌ ئاماژه‌یه بۆ نه‌و ناره‌زه‌ی که کو‌رد ده‌پانه‌وێ پێشانی به‌دن گه‌لێکی سه‌ریه‌خۆن و ده‌پانه‌وێ ته‌نانه‌ت له‌ داب و نه‌رتیه‌کانیشیاندا له‌ دراوسێ عه‌ره‌ب و تو‌رک و فارسه‌کانیان جیا‌واز بن. هه‌ر له‌ به‌ر نه‌و هه‌ما سیاسی یه‌یه

که له وولاتاندا ناگر کردنهوه قهدهغه دهکړی وپولیس و نمن نهو کهسانه راو دهنه و دهگرن که ناگردهکهنهوه.

هروهه تفسیرو لیکدانهوه یه کی تریش هیه به نو هاوپه یوهندی یه له نیتوان داستانی کاوهی ناسنگر و سروو ته کانی جهژنی نهو روزدا هیه. نمه رهنګدانهوهی کاریگری داب و نهریتی گهلانی هندو نهو روی یه له سر شارستانیته تی و میژووی کورد. چونکه گهلانی گهرمانی و کولونی یه و سلاقیش له رژی ۳/۲۱ دا که شه و رژی تیایدا بهرانیهر دهن، ناههنگ دهگیتن بهو حیسابه ی سهره تای به هاره، نمه په یوهندی یه کی بههوی به ناههنگه کانی جهژنی (پاک) ای لای نهم گهلانه شهوه هیه. وهکو چن له لای گهلانی سلاقی جهژنی گورانی وه رزه کانه، له لای کوردیش جهژنی گورانی ساله و سهره تای سالی نوی یه.

بهلام دوو به چون و تیوری په که دی له مهرنسللی کورد که (شهره فخان) ناماژی به کردهون، یه که میان دهلی کورد زوپه تی جنوکانن، دوو میان دهلی کورد گهلنکی دوو په که له نه نجامی جووت بوونی دیو له کهل خهلقه ننده په کی زه مینی دا دروست بوون. رژه لاتناته نه مساوی په که که نهم کتیه ی وه رگتراه، نهم دوو تیوری یه به نوکتمو دهستکرد و بیدعت داناه. (شهره فخان) به خویشی نه یشاردو ته وه که نه سلی کوردی به دیاری نه کراوه دهلی: "جکه له خوا ج کهستیک به ته واوه تی نازانی که بنج و بناوان و رهگ و رهچله کی کورد له کوتوه هاتوه".

(یارب)ش که نه تیوانیوه بگاته نه نجامی کی بنجیر، پی ی وایه نهم نادیا ری یه نه سلی کورد "پتویسته بیی به هاندریک به زور له پیوانی نهم سهره مه مان که لیکو لینه وه: جدی له رموه نه نجام بدن تا نهو تم و مژدی له نه سلی کورد نالاه، بهر ویتوه". هروهه پی ی وایه بایه خی زانی بنج و بناوان و نه سلی کورد له وه دایه که په یوهسته به "گهلنکی ره سنی نهوتو، که توانیوه تی سهریاری زور هموراز ونشوی سیاسی، پارزگاری جوړه نازادی و سر به خویبه کی خوی بکات له سایه ی میرو سهرانی خویدا له سر خاکی ناشوو میدیای خاوه ن شارستانیته تی کون و دیرین".

نهم که له له ریگی سیسته می ختلایه تی و پیکهاته ی کومه لایه تی یوه توانیوه تی بنج و بناوانی کونی خوی بهاریزی و به مدهش شایسته یی خوی سه لماندوه که ناو و میژووی پارزراو بی، چونکه رهگو ریشه ی به سهره دمانی پیش میژووی ناشوری و میدی دهگه پته وه.

سالی ۲۳۵۰ پیش ز، کورد و خهقی بزماري

مه سله ی دیاریکردنی بنج و بناوانی کورد تا رژه گاری نه مژو بی نه نجام ماوه ته وه. زور که مو کوپی له بواره دا هیه و زانی سؤقیه تی (مینورسکی) ی پسچزو شاره ز له

کورد، دهی گه پښتینه وه بۆ: "که می و پچر پچری نمو زانیاریانهی لښم باره یوه هه مانه، له گه ل جیوازی نمو شتوازی که لیکولنه رهوه کان لښم بارهوه گرتویانه ته بهر". بهو حاله شوه نمو لیکولینه وانهی که (مینورسکی) و زور زانای تری سؤفیدت و نه له مان و نینگلیز نه نجامیان داوه، پښ له زانیاری دهوله مهندي نهوتو که پشتیان پښ ده به سترئ و وینه یه کی ناشکراو روونی میژووی نم گه له رسمه نه مان ده خه نه بهر ده ست. زانای نارکولوی نه له مان (نایگشتید) یه که کم که لښم دهر که یوه وه ژور و رکوت و پشتی بهو گریمانه یه به ست که ده لښ: (شانو، هه وه کو خوی دمیشتی نه گه ر نه که ته ره کانیشی بینه گورین).

به پښ یه دوو بۆ چونی سه ره کی روون و ناشکرا هه، نه گه ر جیوازی ش، پښ، نمو ده چنه وه سه ره یک نامانجی هاو به ش، نهویش نیشتمانی نیستای کوردانه. (سؤمهری) و (بابلی) و ته نانه ت (ناشوری) یه کانیش له هه زاره ی سڼی یه می پښ زاینه وه هه ندئ ناسه واریان له پاش به جڼ ماوه، که له گه ل یه گتریان به راورد به کن، هه ندئ لایه نی لیکچونیان له نیواندایه، هه مو نمو ناسه وارانته نامازه بۆ که لاتیک ده کن له ناوچه ی زاگروسی شاخوی ناره ندو باگوردا ژیاون و ناوی وه کو (کوئی) و (کورتی) یان هه بووه. به نیشتمانه که یان گوتراوه (گوتیوم) یان (کارداکا) و ناوی تری لهو بایه ته ناوه.

بۆ چونیک دی هه یه که له باگوری ناوچه ی (زاگروس) و (توروس) وه سه ری هه لداوه و خوی لهو نامازه یه دا ده نویتن که (سؤمهری) یه کان له هه زاری یه که می پښ زاینی دا بۆ وولاتی (بات-کاردا) و خه لکه که ی (کالدیری) یه کان و (کارودوخی) یه کان کردویانه، نمو کارودوخیانه ی که (زیننه فون) ش له کتیه که یه دا (گه رانه وه ی ده هه زاریاوه) دا نامازه ی بۆ خزیان و بۆ وولاته که یان کردووه، هه لبه ته نمعه نامازه یه بۆ کورد.

(نایگشتید) ده لښ لهو نامازه یه دا بۆ کوئی یه کان، وا وه سف نه کراون که: "گه لیک ده شته کی نیمچه هوقین، به لکو نمو نامازانه نه وه یان دوویات کردۆته وه که نه مانه پۆله ی گه لیک زور ریک و پتیک بوونه و توانیویانه له وولاتی کوئی دۆلی دوو روباردا، له سه رشانوئی روداوه کان دهر به کون". زور جار ناوی (کوئی) یه کان له نویسراوه سؤمهری یه کانداهاته و باس کراون که چۆن له ناوچه یه کی فراوان دا به لاو بوته ته وه و باسی ناوچه دوره کان و شاره دهوله مهنده کانیاان کراوه، هه روه ها باسی پاشا به زه بهر زهنگه کانیاان کراوه.

زانایانی نارکولوی و خه مخوران لیکولینه وه له گه لانی کۆن، هه مو له سه ر نمو رایه ن که نیشتمانی نیستای کورد له کۆندا له نیسته دهوله مهنده تر و دانیشتمانی له نیسته زورتر بوون. مه لیک (سه رگۆنی) یه که کم که له (نه که د) دا دهوله تیکسی سامی گه وره ی دامه زران، شانازی به ووه ده کرد که توانیویه تی وولاتی (کوئی) یه کان به گرتی.

ههروه‌ها (نارام سین) که پاشایه‌کی تری (نه‌که‌دا) و له دواى سه‌رگۆن هاتروه، له به‌رده‌نوسیتیکى بزماری سالى ۲۳۵۰ پ. ز، که له سالى ۱۸۸۴ دا دۆزراوه‌ته‌وه، هه‌والى سه‌رکه‌وتنى خۆى به سه‌ر گه‌لانى چيایى دا تۆمار کردوه. هه‌ر چه‌نده کورده‌کان پاشتر و له نزیکى ده‌ربه‌ندى دیا‌له‌دا سه‌رکه‌وتنیکى به‌رچاویان به سه‌ردا هیناو توانیان دواى چه‌ندین سال هه‌ژیکى سوپایى ده‌سته‌شین دروست به‌کن که بۆ ماوه‌یه‌ک ده‌ستى به سه‌ر باکورى وولاتى دۆلى دوو روبردا گرت. به‌لام رۆله‌کانى ئهم گه‌له چيایانه، له سه‌ده‌کانى دواى ئهو سالانه دا، سه‌رچاوه‌ی هه‌ره سه‌ره‌کی ئهو هه‌ژه سوپایانه‌یان پێک دینا که بابلی یه‌کان له له‌شکرکێشى و په‌لامارى ته‌مبێ کارانه‌یاندا ده‌یانکرده سه‌ر ئهو هه‌رێم و ناوچه‌ی سه‌ر پێچه‌یان ده‌کرد.

دواى نزیکه‌ی هه‌زارسالێک له‌م ناما‌ه‌یه‌ی سه‌رگۆن به‌م لاوه، مه‌لیکی ناشورى (تکلات- بيسارى یه‌گه‌م) له ده‌وروبه‌رى سالى ۱۱۰۰ پ. ز، سه‌رکه‌وتنه سوپایه‌یه‌کانى خۆى به سه‌ر گه‌لى (کوتى ی به‌ریلاو) دا تۆمار کردوه. له‌و گه‌ران و پشکینه‌نامه‌ی که له (خرسباد) ی باکورى نه‌ینه‌وا دا نه‌نجام دراو، له کۆشکى (سه‌رگۆنى دووم) دا (ده‌ورو به‌رى سالى ۷۲۲ پ. ز) که به له‌قه‌بى مه‌لیکی نه‌که‌دى نینودار، ناوى رۆى بوو، له کۆشکه‌کى ئهو‌دا یه‌که‌مین به‌رده‌نوس دۆزراوه‌ که ناما‌ه بۆ جۆزى جى و به‌رگ و داب و نه‌رىتى کوتى یه‌کان ده‌کات.

(نایگشتید)، له نه‌نجامى به‌راورد کردن و لی‌کۆلینه‌وى هه‌موو ئهم به‌لگانه‌وه ده‌کاته نه‌نجامگیرى یه‌کى ته‌واو که کورده‌کانى نیستا، بێ‌گومان درێژه و نه‌وه‌ی ئهو کوتى و کاردوخى یانان. (مینورسکى) ش پش‌تیوانى ده‌کات و ده‌لتی: "زۆر نزیکه و ابى و ج به‌لگه‌یه‌کى بۆ نادرستى ئهم گریمانه‌یه نى یه".

ناخۆ ئیمپراتۆریه‌تى میدیا، ده‌وله‌تیکى کوردی بوه‌؟

ئهم گریمانه، هه‌ر له خۆوه و له‌نه‌نجامى لی‌کچۆنى ناوه‌کان یان گوشه‌گیرى نیسه‌چه ته‌واوى زنجیره‌ چیاکانى تورس و زاگروس-هوه نه‌هاتوون. به‌لکو رووداوه‌ میتۆریه‌یه‌کان به به‌لگه‌یه‌ک زیاتر سه‌لماندویان. بابلی یه‌کان، نه‌یان توانی ناوچه کوردنشینه‌کان داگیر به‌کن و ته‌یادا بچینه‌وه. هه‌روه‌ها ئیمپراتۆریه‌تى ناشورى-ش نه‌یتوانی ناوچه‌ی ده‌سه‌لاتى خۆیان به‌رین بکات و له هه‌موو ناوچه‌ی کوردستاندا، پیاده‌ی بکات؛ هه‌ر چه‌نده توانی تا قولاى کوردستانى ئهم‌رۆى عێراق به‌روات.

هه‌ر چه‌نده زمانى هندو-ئە‌روپى له ناوچه‌ی چيای (زاگروس) دا له سالى دوو هه‌زار پ. ز، و له رێگه‌ی (میتانى) و (کاستى) یه‌کانه‌وه ده‌رکه‌وت و ب‌لاو بوه‌وه، به‌لام (میدی) یه‌کان توانیان له ناوچه کوردی یه‌کاندا بی‌چه‌سپێتن، ئه‌ویش له ده‌وروبه‌رى سالى ۱۰۰۰ هه‌زار پ. ز.

(مینیورسکی) لهو روانگه یه وه که زمانى کوردی نه مړۆکه ژۆر له زمانى (میدی) ده چیت، ده گاته نهو گریمانه ی که کوردی نه مړۆ له نه نجامی توانه وه پهرت بوون و له ناوچونى نهو تیره میدیانه وه دروستبوون که له رۆژاواى نیرانى نه مړۆدا داده نیشتن، که لیک له میژوو نوس و سیاسه توانانى سهریه ریپازه همه جهه کانی بزاقى رزگارمخوازی نه مړۆ کورد، رایان له گهل نه م گریمانه یه دایه. باشتیرین به لگش بۆ نه م گوته یه کتیبه که ی (محمد امین زکی) یه که له سالى ۱۹۶۱ له به غدا چاپ بووه له ره چه لک و میژوی کورد ده کویتته وه. چاپمه منی و بلاوکراوه کانی سالانى هفتاکان و ههشتاکانى (پارتى دیموکراتى کوردستان) اش لایه نگرى له م حقیقه ته ده که ن. له گوژارى سالانه ی (گۆمه لى خوێندکارانى کورد له نهو روپا)، سالى ۱۹۷۴، ناماژه بۆ نه وه کراوه که: "نيسپهراتوریه تی میدیا، گه وهره ترین ده ولت بووه له میژوی کورد".

هه ندی میژوونوس پشيان وایه که (سکیتی) یه کان و (کیمیژی) یه کان (نه مانه تیره و تایفه ی هندو-نهو روپایین) له سه ده کانی ۷ و ۶ پ.ز، ده ولته تیکى به هتیریان له به ستینی دمیای ره ش دا ده م زانده وه. نه مانه، له لای خوێانه وه به شدارییان له دروست بوونی گه لی کورد کردوه.

زانای نelmanای دیموکراتی (ب.هرینیتزر) ی پسپۆر له کاروباری نیرانى دا ناماژه ی بۆ نه وه کردوه که: "ناشوری یه کان بهرگه ی نهو گوشاریان نه گرت که کیمیژی یه کان و پاشان سکیتی یه کان ده یان کرده سه زیان و به ممش رتگه یان له بهردهم داگیر که راندا چۆن کرد که خۆ به ناوچه شاخاوی یه کاندای بکهن. به شتیک له سکیتی یه کان له دوا نه نجامدا تیکل به خه لکی نه سلی وولاته که بوون".

ههروه ها (هرینیتزر)، ناماژه ی بۆ نه وش کردوه که: "یه کیتیک لهو خفه لوله کی یه فارسی یه گۆنانه ی که ده گه رتته وه بۆ سه ده کانی ۷ و ۶ پ.ز، جل و بهرگی سکیتی یه کانی له سه ره نه خش کراوه، نه مه به ناشکرا دیاره که هه مان نهو جل و بهرگه یه که کوردی بادینان تا رۆژگاری نه مړۆ له بهری ده که ن". له سهری دهوات و ده لئ: "راسته وولات که وه ژیر رکتی ده سه لاتی سکیتی یه کان، به لام نه مه نهیا چینی حوکمرانی گرتوه، ده نا جه ماوه ری خه لک هه موو سه ره به تیره وه ژۆره کورده کان بوون".

زانای نارکولوی نه لسانی (فیلیکس فون لوشان) لهو لیکۆلینه وانه یدا که له مه مری بایولوژی نه ژاد له کوردستان و له سالى ۱۹۲۰ دا نه نجامی داون، گه ییوه ته نهو نه نجامگیری یه ی که بوونی رتزه یه کی ژۆر له کوردی ده موچاو درتۆکۆله و گه م رهنگ ده گه رتته وه بۆ کارگیرى (سکیتی) و (کامیژی) یه کان. له گوژستانیکى مه له کی گه وهره ی (کامیژی) دا، له ناوچه ی دهو روپه ری (قه ره قوش) دا بۆی ده ره کوتره که رتزه ی چاوانی شین گه ییوه ته ۶۲٪ به لام له (نه مروه داغ) دا، که دوو هه زار مه تر له روی ده ریاهه بهرزه، رتزه که له ۵۸٪ زیاتر نه بووه. هه مان رتزه له (سنجری) نیران دا له

۳۹٪ تینناپه پێ. نهم حه قیقه تانه گه یاندیانه نه و دوا نه بجامگیری به زۆر باوو بلاوی که کورده کان به خوشیان پێ ی قابیلن، ده لێ: "کورده له هه وه له وه زه دی وهشی چاوشینی ده مرچاو درێژکۆله بوون. له نه بجامی گۆزانی بارودۆخی ژینگه و تێکه له بوونی خوشیان له گه له خوشی تورک و نهرمه و فارس دا، پێستیان رهش هه لگه پاو ده مرچایان درێژتر بو".

به لای نهو لیکۆلینه وه باسانه ی (ئینگون فون نایگشتید) نه بجامی داو، گه یاندیانه ته نه بجامگیری په کی دی که پێ ی وایه کورده هه له هه وه له وه تێکه له په که بوون له چه نه دین نه ژادی هه مه جۆری وه کو نه وروپیی و ئه سکهنده نا فای و ئیترانی و مه غول. واته زاده و به ره بجامی که خوشی نا هه مه شاههنگ. رواله تی ده وه ی کورده و نهو تایبه قه ندی په مێژوویه ی به درێژی مێژوو هاتوه، ئه مه بۆ چون و گریانه په ده سه لێتن.

سه ره سه خشی کورده ی نه مرۆکه، که توانیویه نه سیفه ته زاتی په کانی خوشیان به پارتین و هه موو نهو هه ولانه پوچه له بکه نه وه که له لای نه ره گه زو کۆمه له نه ژادی دی په وه دراوه، بۆ توانده وه یان له نهو میلیله تانی دی دا، مایه ی سه ره سامی مێژوونوسانه و زۆریان پێ سهیره که نه مه گه له تا کو نه مرۆکه وه کو کۆمه لیککی تایبه تی، خاوهن خوو خدی دیارن و شانازی به وابه سه تی تیره یی خوشیا نه وه ده کهن.

له لایه کی دی په وه زۆر فا که ته رو هۆکاری تری وه کو نهو بارو دۆخه ی کورده ی تێدا ده سه و پته وه و چاره نوسی هاو به شیان و دژمنایه تی کردنیان له لای نه گه لانی دراوست و داگیرکه ره وه. هه ره هه موو نه مه هۆکارانه بوونه ته مایه ی لیک نزیک بوونه وه ی رۆله کانی گه له ی کورده، دیاره نه مه هۆکارانه له ناینده ه دا هه مان ده ور به زیاتره وه ده به پین و شۆنه واری نه مه ه به ناشکرا له قۆناغه کانی ناینده ی مێژوویاندا رهنگ ده داده وه.

زهبینه فون و گریکه کان، روو به رووی کورده ی په کان ده بنبه وه

له سالی ۶۰۱ پ. ز دا (میدری) په کان، که گه لیککی میدی-کورده ی په، روو به رووی مێژوونوسی گریکی (زهبینه فون) بوونه وه و له مه وه کورده ده رفه تی بۆ ره خسا به شیه و په کی له بهر چاو، به تته سه ره شانو ی رودا وه کان. زهبینه فون، دوا ی کۆتایی هاتی شه ره کانی (بیلو پونیزیه) په یوه ندی به (سیروس) ی گچکه وه کرده په یوه ندی به سوپا که یه وه کرده له ساردیس، له ئاسیای ناوه راست دا که سیروس له شکری ده ناره ده سه ره هیزه کانی برا که ی (ئه رتا که سیرکیس منیمون). پاش نه وه ی سوپای سیروس له نزیککی (کو تاخا) ی نزیککی شۆنی ئیستای به غدادا شکاو هه لات، زهبینه فون ربه راتی پاشما وه ی هیزه سوپا په که ی کرده که ده هه زار جه نگا وه بوون. ده یو یست رتیه کی چوار هه زار کیلومه تر به مه له شکروه به پێ و به یکه په نیتته که ناره کانی دهریای رهش و

لهویندەر وه بو یونان. نهم لهشكره به دهم پاشه كشه وه كه له وولاتی دۆلی دوو روباره وه دهستی پێكرد بوو، بهرزاییه كانی نهرمینیا و كوردستانی بهی.

زهینه فون، له كتیبه كه ی خزیدا (ئانا باسیس) كه به وردی چۆنیه تی نهم پاشه كشه زهحه ته ی گێرا وه ته وه، به شیشه یه کی زۆر جوان و كاریگهر چۆنیه تی روو به روو بوو نه وه ی لهشكره كه ی خۆی له گهل كوردوخی په كاندا گێرا وه ته وه.

یونانی په كان لهو دیلاته وه كه بهر دهستیان كه وتبون، بیستبویان كه نمو رێگه یه ی بو باكوړ دهچیت، سوپای گریکی پاشه كشه كردوو به ره وولاتی كوردوخی یان ده بات، هه ندیكیان گوتبویان كه نه و كوردوخیانه له لوتكه ی چپاكاندا دهوین و جهنگا وه رو شه پكه رن و گوێ رایله لی پاشای گه وه ناگهن. جارێكیان سوپا یه کی سه دو بیست هه زار كه سی دهچیته قولا یی خاکی كوردوخی په كانه وه و تاچه یه ك جهنگا وه ری نه و سوپا یه ده رناچیت.

كه سوپای گریکی له دهو روبه ری شاری زاخه سه ری ده رهتتا وه، نهمه شتیکی سه یرو كوت و پر بووه. بۆیه كوردوخی په كان خه ده دزنه وه و رێگه یان بو چۆل ده كه ن. زهینه فون نوسیویه تی كه: "ماله كانیان به جی هیتشت. له گهل ژن و منداله كانیاندا بو نیتو دۆله عاسی په كان هه لاتن، خواره ده نه ی په کی زۆریان به جیهیتشتبوو كه ده مان توانی له گهل قاپ و نا مانه مسه كانیاندا بیبه ین. به لام گریكه كان بو نه وه ی توشی چه رمه سه ری نه بن دهستیان بو نه وشتا نه نه به رد و هیچ تالانی په کیان نه كرد. هه روها خه لكه كه یان راونه نا، به مهش نیاز پاکی خویان به را نه بهر به كوردوخی په كان ده به ری تا به سه لاهه تی و بی وه ی لهو ده فره وه ره ت بن. وه كو چۆن به خاکی هاو په یان و به نیتو گه لی دۆست دا به په نه وه".

هه روها زهینه فون گله یی نه وه ی كرد وه كه كورده كان: "هیچ نیازتیکی پاکیان ده رنه به یرو و به دلی یونانی په كان نه بوون، چونكه له كتیبه كه ی زهینه فوندا نه وه مان بهرچاو ده كه وئ كه: "گاتتی پاشینه ی سوپای گریکی له بهرزایی چپا وه به ره و گونده كان نشیتو ده بو وه، تاریکی بالی به سه ره هه موو ده فره كه دا كیشاو شه ویان به سه ردا ها ت، چونكه هه لگه پران ودا گه پران به قه ده پالی چپا كه ی به را مه بهر دا زۆر سه خت و عاسی بوو. نه و ده مه ژماره یه ك له كوردوخی په كان خه پونه وه په لاماری پاشینه ی لهشكره كه یان داو توانیان چه ند كه سیكیان لی بكوژن و چه ند كه سیكی تریان لی زا صد ار بكهن، به وه ی كه له سه ر شاخه كانه وه به ردیان به سه ردا غل كرده بو نه وه و لهو به رزی یه وه به رتیر یان دا بوون. خه ئه گه ره ژماره یان هه ندی زۆتر بوایه، ده یان توانی به شی زۆری لهشكره كه له نیتو به رن. نهم هیتش و په لاماره كوتیره، گریكه كانی ناچار كرد له گوندی (پیتخاك) خه به نه وه. كوردوخی په كان، له شاخه كان دا مانه وه وله رێگه ی نه و نا گرا نه وه په یوه ندی خویان دا بین ده كرد كه له لوتكه كاندا ده یان كرده وه.

پینگهی ستراتیژی کوردستان، که که وتبوه سهر رتگهی هاتو چۆی سهرهکی زهمینی یهوه و مهیدانی تیتیه پیرونی لهشکری هیتزه زلهکان بوو، کردی یه کارتیک که کورد له سدهکانی پاش گه پانهوی لهشکری زهینهفون، بیتی بهفاکتهرتیکی گرینگ، بینگانه وغهواره له نهخشه و پلائی خویاندان، حینسایی بۆ بکهن.

وولاتی کوردان، پاش نهوی نهسکهندهری گهوره توانی ناسیای بچوک غهزو بکات و لهشکری سهرداری فارس (داریوش) له ناوچه که وه ده ریتی، که وته ژیر رگیتی یونانی یهکان به شتیوه راسته وخۆ یان ناراسته وخۆ تا کو نهوکاتهی مهلیکی نهرمینیا (تیکرانیس) له سالی ۸۰ پ. ز دا توانی (کوردونیا) بگری و به وهش سهردهمی کولونیالی کردنی کوردستان له لایه نهرمهنی یهکانه وه دهستی پیکرد.

ناکوکی نیوان رومه رۆژهه لاتی یهکان و نهو هیتزه تازهیی که له رۆژهه لاتدا دروست بوو، واتا هیتزه دهولهتی (پارتی) یه، تاسه دهی هه وه می زایینی بهردهوام بوو. بهلام چاره نوس وقه دهری کورد لهو سده یهوه ئیدی بهسترا به هیتزه عهرهیی یهوه. چونکه نهو عهره بانهی بوون به نیسلام له سایه نالای محمدی په یامبهردا رتبهیری گۆرانکاری یهکی وه هایان کرد که تا نیستاکه نهو ناوچه یه به خۆ وهی نه دیتوه. پاش وهفاتی په یامبهردا، خهلیفه دووم عومهری کوپی خهتاب، نهخشه بۆ لهشکرکیتی یهکی گهوره بۆ سهر فورس دانا، عهره ب توانیان لهم لهشکر کیتی یهدا به ناو وولاتی نهرمهنی مسیحی و نهو کوردانه بکهوئ که هه ندیکیان بوو بوون به مسیحی و هه ندیکیان له سهر دینی خویان (زه رده شتی) مابونه وه.

عهره ب، غهزوی شارانیان کرد. کلێسیایان سوتاند، ناته شکه دهو بکه رۆشنگیری یهکانی دیانه تی زه رده شتیان روخاند. کورد، به زهیری هیتزه کران به نیسلام. بهلام کوردهکان هه رکه هیتزه عهره ب دوور ده که وته وه، به کو مه ل پاشگه ز ده بو نه وهو له نانی نیسلام هه لده گه پانه وه. هیتزه عهره ب، نهو هیتزه بوو که هه یج سازشکی نه ده کرد و لیتهر ابوو به تیزی هه موو تیره و تایفه کوردهکان ملکه چی ده سه لاتی ناوه ندی نیسلامی- عهره بی بکهن، له سدهکانی دواتر دا گه لیک راهه پین و شۆرش بهردهوام بهریا بوون، عهره ب هه می شه به شتیوه یهکی خۆتاوی و توند سه رکو تیان ده کرد.

کورد، له نه عجمادا چارێکیان نه ما، ته نیا نهو نه بی که له گه ل ده سه لاتی عهره بی دا خویان به سازیتن. له سهره تای سدهی ده یه می زایینی دا، نه م خۆ سازاندنه گه یه به راده یه که نیما ره تی کورده (شه دادی) یهکان، له باکو ری (نازریایجان) ی نیستاکه دامه زرا. ههروه ها له باشو ری رۆژاوی قوقازدا نیما ره تی (هه سه نوی یه) دامه زرا، هه ر هه موو نه مه له سایه نا ژاوهی سیسته می باج و خهراج و سه رانه دا رووی دا. می ری کورد (هه سه ن وای) ی سهر به تیره ی (هه رزیکانی)، که پاشتر بووه به (هه رزانای)، نه م نیما ره تی دامه زرا ندوه.

ههروهه قهله مه‌په‌ویکی کوردی به ناوی وولایه‌تی (مه‌روانی) یه‌وه توانی پتر له سه‌ده‌یه‌ک خۆی بگرت و له سالی ۹۹۰ وه تا سالی ۱۰۹۶ ده‌وامی کرد، مه‌له‌ندی نهم وولاته له شاری (دیاربه‌کر) بوو. ده‌سه‌لاتی به‌ سه‌ر هه‌موو ناوچه‌کانی نیوان (نورفه) و باگوری ده‌ریاچه‌ی (وان) دا گیشا. (مه‌روانی) یه‌کان توانیان هه‌موو نه‌و ناوچه‌یه‌ک یه‌ک به‌خن و ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌ته‌که‌ی خۆیانی به‌ سه‌ردا به‌سه‌پێتن که به‌ روا‌له‌ت وابه‌سته‌ی ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زی عه‌ره‌بی بوو. هه‌روهه‌ها هه‌تزی کورد، هه‌میشه‌ به‌هه‌ت‌ترین به‌شی سوپای عه‌ره‌بی له‌ ماوه‌ی شه‌ری سنوریان له‌گه‌ل (به‌ت‌هنه‌تی) یه‌کاندا، پێک ده‌نا. ته‌نانه‌ت (مه‌روانی) یه‌کان، سووریان له‌ تزاری به‌ت‌هنه‌تی (باسیلیئوس ی دووم) سه‌نده‌وه.

سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی - سه‌ولتانی خانهدان و نه‌جیب

له‌ کاتێکدا، له‌ سه‌رده‌می شه‌زوی تورکی دا بۆ ناوچه‌که، چه‌ندین ته‌ره‌و تایفه‌ی کورد له‌ بنه‌وه‌ قه‌تل و عام کران و نه‌هه‌ت‌ران، جه‌نگاوه‌رانی کورد له‌ سه‌ره‌تا‌کانی سه‌ده‌ی یازده‌ی زایینی و له‌ سووریا دا به‌گه‌ژ داگیرکه‌رانی سه‌لیبی دا ده‌چوون. کورد، به‌ریاریان دا‌ه‌وو لایه‌نی عه‌ره‌ب بگرن و به‌گه‌ژ داگیرکه‌رانی نه‌وروپا دا به‌جن؛ وانا رێک به‌ پێچه‌وه‌انی دراوست نه‌رمه‌نی یه‌کانیا‌نه‌وه‌ که لایه‌نی نه‌وروپایان گرت. هه‌و حونه‌ری نه‌مه‌ش ده‌گه‌رت‌ه‌وه‌ بۆ مه‌ریکی نیما‌ره‌تی (ئه‌یوبی) کوردی، که قه‌له‌ستینی عه‌ره‌بی له‌ ده‌ستی سه‌لیبی یه‌کان رزگار کرد، نه‌و مه‌ره (مه‌یر سه‌لاحه‌دین) بوو که توانی له‌ سالی ۱۱۸۷ دا به‌ سه‌ر سوپای سه‌لیبی یه‌کاندا، که نزیکه‌ی شهمست هه‌زار جه‌نگاوه‌ر ده‌بوه‌، سه‌ر بکه‌وێ، نه‌مه‌ش له‌ شه‌رێکدا که له‌ نزیکه‌ی شاری (قودس) دا روی دا و بووه‌ هه‌و رزگار کردنی نهم شاره‌ پیرۆزه‌ به‌لای موسولمانه‌کانه‌وه‌ و سه‌ندنه‌وه‌ی له‌ سه‌لیبی یه‌کان. "ترس و له‌رز که‌وته‌ دلی مه‌سیحی یه‌کانه‌وه‌ و ژماره‌یه‌کی زۆریان به‌ په‌له‌ که‌وته‌ داواکردنی لی‌بو‌ردن له‌ سه‌لاحه‌دین و نه‌ویش ژبانی پاراستن و نازادی کردن". نهم له‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی مه‌ت‌ژوویی عه‌ره‌به‌یدا باسی کراوه. کورد، تا رۆژگاری نه‌مه‌رۆکه‌، (سه‌لاحه‌دین) به‌ گه‌وره‌ترین که‌سایه‌تی کوردی هه‌له‌که‌وتوی سه‌رانه‌ری مه‌ت‌ژووی کۆن و ده‌ترینی خۆیان ده‌زانن.

له‌ سه‌ده‌ی سه‌یازده‌ی زایینی دا، کاتێ که مه‌غوله‌کان توانیان به‌ سه‌رکه‌ردایه‌تی هه‌لاک‌خا‌ن، ده‌له‌تی سه‌لجوقی یه‌کان هه‌ل‌لوشن، له‌ کاتێکا خۆیان له‌ رۆژه‌لا‌ته‌وه‌ له‌ ترسی پێشه‌روی تو‌رکه‌کان هه‌لا‌ت‌بوون، زه‌مینه‌یه‌کی له‌بار بۆ سه‌ره‌له‌دان و دامه‌زراندنی مه‌یرنشینان و حکومه‌تانی کوردی ره‌خسا. به‌لام مه‌غوله‌کان له‌م په‌لاماره‌یاندا هه‌ترشیان کرده سه‌ر زۆر ناوچه‌ی کوردستان، هه‌رکه له‌ سالی ۱۲۵۷ دا ده‌ستیان به‌ سه‌ر به‌خدا دا گرت، هه‌لاک‌و، خه‌یرا له‌شکرو قۆشه‌نیکی گه‌وره‌ی بۆ سه‌ر شاری (هه‌ولێر) ی کوردان نارد تا بیه‌خاته ژێر رکێف و ده‌سه‌لاتی خۆیه‌وه‌. فه‌رمانده‌ی سوپایی شار که نه‌یتوانی

به‌رگری بکات ورنی هه‌لاتنی دایه چاو، خۆی دایه ده‌ست مه‌غۆله‌کانه‌وه، به‌لام سه‌ربازه‌ کۆرده‌کانی ناو حامیه‌ی شار، چاویان له‌ فه‌رمانه‌که‌یان نه‌کرد، به‌ره‌نگاری مه‌غۆل بوونه‌وه، مه‌غۆله‌کانیش پاش شەڕیکی هه‌فته‌یی ده‌ستیان به‌ سه‌ر شاردرا گرت و هه‌ر هه‌موو جه‌نگاوهره‌ زیندوکه‌کانی ناو حامی یه‌که‌یان سه‌رپرسی. نه‌وجا مه‌غۆله‌کان توانیان بچنه‌ ناو شاری هه‌ولێر و نێدی شمشیریان له‌ خه‌لکی شار خسته‌کارو هه‌موویان کوشتن.

مه‌غۆله‌کان، هه‌مان قه‌سابخانه‌یان له‌ شاره‌کۆردنشینه‌کانی تری وه‌کو (دیاره‌که‌ر) به‌ریا کردو مه‌غۆلان، هه‌موو رقتیکی خۆیان به‌ سه‌ر شاردرا رژاندو خه‌لکه‌که‌یان قه‌تل و عام کرد. چه‌ندین تیره‌ی کۆرد ناچار بوون له‌ ناوچه‌کانی خۆیان کۆچ بکه‌ن و خۆیان له‌ مه‌رگی مسۆگه‌ر رزگار بکه‌ن. ره‌نگه‌ بوونی کۆردی سه‌ر به‌ تیره‌ی (لاوان) و (باسین) له‌ وولاتی (جه‌زایر)دا باشتین به‌لگه‌ی نه‌مه‌ بێ.

پاش مه‌غۆله‌کان، ده‌وری ره‌قیبه‌ تورکه‌کانیان هات، که‌ له‌ ده‌ورو به‌ری سالی ۱۴۰۰دا که‌وتنه‌ سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی خۆیان به‌ سه‌ر کۆردستاندا، قه‌سابخانه‌ و قه‌تل و عامی وه‌هایان دژی کۆرد به‌ریا کرد، که‌ مایه‌ی شه‌رمه‌زاری هه‌موو تیره‌ی به‌شه‌ره. بۆ وینه‌ تیره‌ی (موکریان) له‌ ناوچه‌ی باشورو رۆژه‌لاتی ده‌ریاچه‌ی (ورمێ)ی نێژاندا، که‌ که‌وتبوو سه‌ر پێیان و هێزێکی په‌یدا کرد بوو، چونکه‌ نێماره‌تی (ناق قوینلو-به‌رخی سه‌پی) تورکی به‌ چاوی ره‌زامه‌ندی یه‌مه‌ نه‌یدروانی یه‌ نه‌و میرنشین و تیره‌ کۆردانه‌ی، په‌یمانێان له‌گه‌ل هه‌فرکه‌که‌ی نه‌ودا، وانا له‌گه‌ل (قه‌ره‌قوینلو-به‌رخی ره‌ش)دا هه‌بوو، هه‌رچی توانایه‌کی هه‌بوو خستی یه‌که‌ر بۆ زه‌ره‌ردان له‌م تیره‌ کۆرده و به‌به‌رده‌وامی کاری بۆ له‌ نێو بردن و قه‌تل و عامی نه‌و میرنشینه‌ کۆردانه‌ ده‌کرد.

نه‌وه‌ بوو له‌ سالانی دواتردا، کۆرد خۆیان له‌ به‌ینی شه‌ڕکه‌کانی نێوان نێژانی. یه‌کان و تورکه‌کاندا بینی یه‌مه. نه‌و شه‌ڕ و ناکوکیانه‌ بیه‌و بئاغه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانی دابه‌ش کردنی کۆردستانیان به‌ سه‌ر په‌تر له‌ ده‌وله‌تیکدا، پێک هێنا. تیره‌ی (ئاغوز)ی تورکی به‌ سه‌رگردایه‌تی (عوسمان)، توانی له‌ سه‌ده‌ی ۱۳دا ده‌سه‌لات به‌ سه‌ر تیره‌ تورکه‌کانی دی دا په‌یدا بکات و نێمه‌راتوره‌تی عوسمانی دا به‌زرتنی. له‌ لایه‌کی دییه‌وه، (سه‌فه‌وی یه‌کان)ش توانیان پاش نه‌مانی ده‌سه‌لاتی مه‌غۆل له‌ وێنهر، ده‌وله‌تی خۆیان له‌ وولاتی فارس دا به‌زرتن و به‌میش بئاغه‌ی په‌یدا بوونی ده‌وله‌تی نێژانی نه‌مۆیان دامه‌زراند. نه‌م باروودۆخه‌و نه‌و گۆڕانکاری یه‌ی که‌ ناوچه‌که‌ به‌ خۆیه‌وه‌ بینی، کۆرد دیسان که‌وتنه‌وه‌ به‌ینی به‌رده‌اشی دوو ده‌وله‌تی ته‌ماحکاری وه‌ها که‌ هه‌ریه‌که‌یان ده‌یویست له‌ سه‌ر حیسابی نه‌وه‌ی دی وولاتی خۆی به‌رین و فراوان بکات. بۆ نه‌گه‌تی کۆرد، تاقه‌ رێگه‌ی نه‌م فراوانخوازی یه‌ به‌ کۆردستاندا روت ده‌بوو، که‌ که‌وتبووه‌ سه‌ر سنووری هاوبه‌شی هه‌ر دوو ده‌وله‌تی نێو به‌راوه‌وه‌. نێدی له‌و سه‌روبه‌نده‌وه‌ تاكو نه‌مه‌رۆ

سیاسه‌تی فیل و تله‌که و فیتبازی وه‌گه‌ر خراوه و ویستویانه کورد وه‌کو به‌ردی دامه له‌گه‌مه‌ی هیزه‌ گه‌وره‌کاندا به‌کار به‌یتن، بۆ وه‌دی هیتانی به‌رژوه‌ندی و نه‌خشه و پلانه‌کانیان له‌ ناوچه‌که‌دا. نه‌وه بوو کوردستان تا ناخر و نوخری سه‌ده‌ی نۆژده، بوو به‌وه شه‌رگه‌و مه‌یدانی کوشتو کوشتاری نیتوان نیرانی و عوسمانی یه‌کان.

زۆربه‌ی کوردی سوننی مه‌زهب له‌م شه‌رانه‌دا لایه‌نگری ی عوسمانی یه‌کانیان کرد و له‌ تۆله‌ی نه‌مه‌دا چۆره‌ نیداره‌یه‌کی ناوچه‌یی سنورداریان وه‌ده‌ست هیتا. که‌چی به‌شیکێ تر له‌ کورده شیعی مه‌زهبه‌کان دایانه پال سه‌فه‌وی یه‌کان. هۆی سه‌رکه‌وتنی یه‌کجاره‌کی نه‌ستانه به‌ سه‌ر سه‌فه‌وی یه‌کاندا له‌ سالی ۱۵۱۴دا، ده‌گه‌رێته‌وه بۆ نه‌و پشتمانی یه‌ گه‌وره‌یه‌ی که‌ کورده‌کان له‌ تورکیان کردو، هه‌روه‌ها بۆ نه‌و ده‌وره‌ گرینگه‌ی که‌ کورده‌کان له‌ شه‌ردا دیتیان .

کوردستان، له‌م سه‌رویه‌نده‌دا گه‌شه‌ سه‌ندنیکی رۆشنیری له‌ به‌رچاوی به‌خۆوه‌ بینی، گه‌لیک میرنشین و ده‌وله‌تی بچوکی کوردی هااته‌ ناراه، وه‌کو (دیاریه‌کر) و (به‌تلیس) که‌ کتییی (شه‌ره‌قنامه‌) ی له‌ هاته‌ به‌ره‌م و ده‌رچوون. نه‌م کتییبه‌ ده‌ریاره‌ی میژوی کورده، نه‌م شاره‌ شارێکی ناوه‌دانی پر له‌ کۆشک و ته‌لارو قوتابه‌خانه و مزگه‌وت و پردو قولله و قه‌لاتان بوو. مه‌له‌به‌ندیکی گرینگی بازرگانی و خۆینه‌واری و خۆیتدن بوو، نه‌دیب و شاعیرانی تیدا ده‌ریان ~~تخمه‌مه‌له‌~~ هه‌موالی شاران دا، له‌و سه‌رو به‌نده‌دا ها‌تووه‌.

دیاره‌ کورد، بۆ عوسمانی یه‌کان، فاگته‌رێکی گه‌وره‌ بوون، چونکه‌ له‌ گه‌ل نیرانی یه‌کاندا شه‌ریان بوو، کورد لای عوسمانی یه‌کان ~~باهه‌ختی~~ گه‌وره‌یان هه‌به‌وه و به‌ کار هیتراون، وه‌کو چۆن نه‌مه‌ز که‌ له‌ لایه‌ن هیزه‌کانی تروه‌ به‌ کار ده‌هیترین، بۆیه‌ش بایه‌خیان لای عوسمانی یه‌کان هه‌به‌وه، چونکه‌ ناتاجی هیتزو توانای کوردان بوون. واتا کوردیان ته‌نیا بۆ کاری شه‌ر ویستوه، هه‌ر بۆیه‌ش کاتێ عوسمانی یه‌کان له‌ سالی ۱۶۳۹ دا له‌ گه‌ل سه‌فه‌وی یه‌کاندا له‌ سه‌ر دیاریکردنی سنوری هاویه‌شی نیتوان خۆیان رێک که‌وتن، پشتمیان کرده‌ کورده‌کان و هه‌موو نه‌و خزمه‌ته‌ زۆریان له‌ به‌ر کرد که‌ کورده‌کان پشکه‌شیان کرد بوون. نه‌وه بوو هیتلی سنوری نیتوان هه‌ر دوو ده‌وله‌ته‌که‌ به‌ ناوجه‌رگه‌ی کوردستاندا راکیشرا، نه‌و هیتلی پتر له‌ سێ سه‌د سا‌له‌ کوردستانی دابه‌ش کردووه‌.

فەلسەئى چۈارەم

لوپەكى شىرىنەنجەي پىسەو دەپتى بېردىرى

۸ مىليون كورد لە توركىيادا، بەرەسىمى بە (توركى چىيىي) دادەنرىن

مرۆڭ كە لاپەرە؟ كىتەبى رەبەرى گەشتىارى ھەلدەداتەو، دلى خۆى بەو خۆش دەكات و خۆى تەمادار دەكات كە زۆر شت لە شارى ديارەكەرى باشورى رۆژھەلاتى توركىيادا بىيىن. مرۆڭ لەو كىتەبەدا ئەوئى بۆ بە ديار دەكەوئىت ئەو شارە، كە شارى (گولان) شى پىن دەگوتەت، ناوچەيەكى گەشتوگوزارى فرە يەكە. بەلام ھەر گەشتىارىك تاقە يەك جار ئەو شارەى ناوچەرگەى غەنەدۆل بەدىنى، ئەو پرسىيارەى لە نك دروست دەبەت كە ناخۆ دانەرى ئەو گەشتنامەيە، باسى شارىكى دى دەكات، يان پروسەى گەشتەندى توركىا، ئەوپروسەيەى كە كەمال ئەتاتورك داينا، بىرەدا تى پەريو و چ شوتەنەوارو نەسەرىكى بە جى نەھىشتەو. يان زەمەن و كات و مەتاو ھوارى ھىچ پىشكەوتن و پەرمەندىك لىرەدا نى يە؟

لە كاتىكدا كە جوتيارانى دەورەبەرى ئەم شارە، ھىشتا ھەر ھەوجارى دارو گاجوت بۆ كىتلاتى زەوى وزار بەكار دىن و عەرەبانەى پىچكەدارىن بە كار دىن، شارىش ھەر لە سەر شىو رۆژھەلاتى يە كۆنەكەى خۆى ماوئەتەو. شەقام، شورەو دىوارەكانى تانھوئى مەينا خۆى ماوئەتەو. بىناى تازەى ئەو زانستگەيەى كە كىلۆ مەترىك لە شارەو دورە، نىشانەى ئەو نىيازونىيە شاراوئەيە كە دىيەوئى ديار بەكرچ نايەندو پاشە رۆژىكى نەبى.

ئەفسەرىكى جەندرمەى توركى، زۆر خوشحال ھو بەوئى سىياحەتچىيان وئەيە بگرن، ھەلبەتە ئەمە كارىكە كە ئاغاكانى لى رازى نىن، چونكە زۆرىەى خەلكى ديار بەكر كوردن، بۆيە ھىزى ئاسايشى توركىا، ھىزىكى گەورەى جەندرمەيان بۆ شار نارد، تا نەيەلن بە ھۆى ناكۆكى نەتەوئەيەو ھىچ گىروگرفت و كىشەيەك رووبدات، كە دەولەت ھىسابى زۆرى بۆ دەكات. ئەم ھىزە بەردەوام لە ھالەتى ئامادە باش دا ھو. سەياحى ئاسايشى ھەستى بىم بارو دۆخە گرۆو ئاسايشە دەكرە كە بە ھۆى سىياسەتى رەگەز پەرستانەى دەولەتەو دروست ھو. وەختى بە نىو باژىرى شاردا پىياسەيەكمان كەرد ھەستمان بەو كەردو كاتى خاوەن موغازەيەك بەدل و كۆل كەوتە باس و ستايشى ئەلمانىاي فېدرالى، وەختى لىمان پەرسى كە ناخۆ كوردە يان نا، رەنگى گۆزاو ئەو گەشى و خۆشى يەى تۆزىك لەو بەر لە سىماى تۆزا. چونكە وەكو نوسەرى ئەلمانى (ھايكوف فەلوت ئا) دەلەت لە توركىيادا مرۆڭ دان بە كورد ھوونى خۆيدا بىنن تانەمرۆش بقیەو سەرىشەو خەتەرى كەورە بۆ خاوەنەكەى دروست دەكات. لەگەل

نەوەشدا رۆژ کوردی تۈرکیا تۈانیوانە بگەنە پلە و پایە بەرزو پۆستی گرینگ وەکو چۆن نەمە لە نیتو کوردی عێراق و نێرانیشت دا هەبە.. هەلبەتە گەشتن بەو پلەو پایەو پۆستە بەرزانە، بەرانبەر بەوێهە کە ئەوانە دەستبەرداری وابە ستەگی نەتەوایی خۆیان بێن، رەگ و رەچەلەکی کوردی خۆ فەرامۆش بکەن.. بە تەواوەتی ناویشتەئێ گەلی تورک بێن و بە زمانی تورکی قسە بکەن کە یەكجار دورە لە زمانی کوردییەمە. وێرایی نەم قاییل بوونە نازەزومەندانەییە بە سیاسەتی تۆاندنەوێ نەتەوایی، ئەوا نەو کۆردە هەلبەستانە لە سەریانە هەمیشە ناگایان لە خۆ بیت کە پێ خوار دانەنێن دەنا بە بچوکترین بیانوو هەنجەت دێنە تێژ کۆرن.

(دافید هوشام) ی رۆژنامەنوسی ئەمریکی دەریارە ی نەو "سیاسەتی تۆاندنەوێ نەتەوایی و سەرکۆتکردن و گۆچاندن" نوسیوە کە نەنقەرە دژ بە کوردی تۈرکیای ئەنجام دەدات. جارتیک (هایکو فلویت ناوای رۆژنامە نوسی ئەلمانی دەیهوئێ نێزن لە حکومەتی تورک وەرگیرئ و وەکو پەیامنێری رۆژنامە ی (سۆید دویچەتسایتونگ) ی ب ناڤ و دەنگ، سەردانی ناوچە کۆردنشینەکانی تۈرکیا بکات. وەلامی رەسمی تۈرکیا نەو بوو، چونکە رۆژنامەکە ی لە پاشکۆیەکی تاییەتی دا سەبارەت بە تۈرکیا، ووشە ی (کۆرد) ی بە کار هێناوەو لە کاتی کدا ج کۆردتیک لە تۈرکیادا نی یە، بۆیە رێ ی ناردئ کە سەردانی رۆژەهەلاتی عەنەدۆل بکات. رۆژنامە نوسی نیتویراو دەلتی تۈرکەکان "ئاسەیری رۆژەهەلاتی تۈرکیا دەکەن کە کۆلۆنی یەک بێ نەک بەشتیک بێ لە ولاتی خۆیان و هەمان مافی بەشەکانی تری تۈرکیای هەبێ."

لە سالانی بۆری دا چەند دەرەفتیک رەخسا تارای گشتی جیھانی لە نمونە ی قێزەوێ نەم سیاسەت و مامەلە کردنە ناگادار بکێرنەو، بە تاییبەتی لە رێگە ی ئەوانەو کە تۆانیان بە بۆنە ی کارساتەکانی نەو بپووەلەرزانەو کە لە ناوەراستی هەفتاکاندا ناوچەکە ی گرتەو، سەردانی ئەو ناوچانە بکەن.

جینۆساید ئەنیا بە بۆمبا ئەنجام نادرئ

"نەنگۆ چاک دەزانن کە لێرەدا بە هیچ جۆرێ کۆرد نی یە، نەگەر هەشتین نێمە هەرگیز بێر لەو ناکەینەو یارمەتییان بەدین. بۆیە یارمەتی و گۆمەکی نیتوێشان ناوئ.. سەریان بە گۆزی بابیان". بێم شتوێهە دەرەجەدارتیک ی تورک بە نیتو ی (مەدی جالدی) بە تۆپەیی نزیکی بیست جوتیارتیک گوندی (یلزدر)ی دەواند کە لە بەردەمیا وەستا بوون.. نەمە لە راپۆرتیک ی رۆژنامەوانییدا تۆمار کراوە کە (دیر شپینگل)ی ئەلمانی بەلاری کۆردۆتەو. نەمە لە کاتی کدا پووە کە پووەلەرزەکە ی مانگی ت ١٩٧٦/٢ لە گوندی نیتویراوی دابوو، و بە تەواوەتی وێرانی کرد بوو، پتر لە دوو سەد گوندی چەرە دانیشترانی رۆژەهەلاتی تۈرکیای وێران کرد بوو. ئەو بیست جوتیارە، ئەوانە بوون کە لە کۆی پتر لە دوو سەد کەسی خەلکی گوندی نیتویراو مابوونەو نەمرەبوون.

پنچ روژ به سەر نوو کارساته‌یاندا بوری بهر له‌وه‌ی چ کۆمه‌کێکیان بگات. پاش له‌وه‌ی سهر‌بازانی تورک که‌یینه‌ گونده‌ وێران‌ه‌که‌، نوو پهیست که‌سه‌ تۆزێک هه‌یوان په‌یدا کردوه‌، چونکه‌ به‌ هۆی برسیستی و سه‌رماو تۆفی له‌ راده‌ به‌ ده‌روه‌ که‌وتیونه‌ نێوان به‌رداشی مهرگ و ژیا‌نه‌وه‌، دل‌بان به‌وه‌ خۆش ده‌کرد که‌ خه‌تووت و خواردن و جل و به‌رگ له‌ په‌س‌بازانه‌ وه‌رده‌گرن که‌ گوايه‌ بۆ یارمه‌تی دانیان هات‌بوون. به‌لام سه‌رباز‌ه‌کان به‌ ئێشی دی هات‌بوون؛ رانه‌سپێرابوون که‌ یارمه‌تی کورده‌کان بدن، به‌لکو بۆ نه‌وه‌ هات‌بوون که‌ نه‌ندامانی شاندی کۆمه‌ک وه‌ده‌ربنه‌ن، نوو شانه‌دی که‌ جفات‌ی مامۆستایانی تورک «توب-دار» دوا‌ی روژێک له‌ روودانی گاره‌ ساته‌که‌ نارده‌بویان بۆ نوو ناوچه‌یه‌ تا به‌ پشته‌ی هه‌سترو و‌لاخ کۆمه‌کی پهیوست بگه‌یه‌ننه‌ لێقه‌وماوه‌کان. سه‌رباز‌ه‌کان وا تن‌ گه‌یه‌نران که‌ نوو مامۆستایانه‌ جێ گومانن و گومان‌ی نه‌وه‌یان لێده‌کری که‌ «بانگه‌شی کۆمونیزمی و جودا‌خوازی له‌ نێو خه‌لکی ناوچه‌که‌دا به‌لاو ده‌که‌نه‌وه‌».

هه‌رچه‌نده‌ ناگام و نه‌نجامی بوومه‌له‌رزه‌که‌ بۆ ناوچه‌که‌و خه‌لکی ناوچه‌که‌ کارساتیکی گه‌وره‌ بوو، که‌چی حکومه‌تی تورکیا ده‌م‌ده‌ست له‌شکرتیکی سه‌ربازی بۆ نه‌وت‌ده‌ر نارد. لێ نه‌وه‌ی ده‌ردی خه‌لکه‌کی گرانتر کرد، نه‌وه‌ بوو کۆمه‌ک پهیوسته‌کان به‌گه‌یینه‌ هه‌یج شونیتیکی ناوچه‌ لێقه‌وماوه‌کان، زۆریه‌ی قوربانیانی کارساته‌که‌، که‌ ژماره‌یان له‌ ده‌هه‌زار ک‌س پتر بوو، پاش بوومه‌له‌رزه‌که‌و له‌ سه‌رمانا و له‌ به‌رساندا مردن. هه‌روه‌ها نوو چاودێره‌ نێو ده‌وله‌تیانه‌ی که‌ له‌ هه‌موو گۆشه‌و که‌نا‌رتیکی دنیاوه‌ هات‌بوون، نه‌یان‌توانی سه‌ردانی کوردستان بکه‌ن، یان چۆنیه‌تی دا‌به‌ش کردنی، نوو هه‌موو کۆمه‌کی که‌ له‌گه‌ل خۆیاندا هه‌ت‌نا‌بویان، به‌ سه‌ر خه‌لکی لێقه‌وما‌وی کارساته‌که‌دا بدین.

هه‌رچه‌نده‌ (سلیمان ده‌ییرلی)ی سه‌روک وه‌زیرانی تورک به‌تۆره‌یه‌یه‌وه‌ رای‌گه‌یاند که‌: «نه‌وه‌ری گه‌وجیتی یه‌ که‌ گومان له‌ پێشکه‌ش کردنی نوو کۆمه‌ک و یارمه‌تیانه‌ بکری که‌ زۆر به‌رت‌ک و پێکی نه‌نجام دراو... و بیست فێژکه‌ی به‌ره‌هه‌نگر روژانه‌ به‌ره‌و ناوچه‌ی بوومه‌له‌رزه‌که‌ ده‌چوون و... و سه‌ر‌پای تورک به‌ گیانیکی به‌زی پرفیدا‌کاری به‌وه‌ یارمه‌تی بێ وینه‌ی پێشکه‌ش کردوه‌».

به‌لام واقعیاتی ناوچه‌کانی روژه‌ه‌لات، پێچه‌وانه‌ی نوو قسانه‌ی ده‌سه‌لماند، نه‌م واقعیه‌ تفت و تاله‌، گه‌لیک له‌ چاودێران و روژنامه‌نووسانی تورک و بێگانه‌ی، به‌ جیاوازی هه‌لو‌ت‌ستیانه‌وه‌ ده‌ره‌ق به‌ روژمی تورک، و‌الێکرد به‌پاشکا‌وی ئاماژه‌ بۆ حه‌قیقه‌تی ره‌وش و بارود‌ۆخه‌که‌ بکه‌ن. بۆ وینه‌ روژنامه‌ی (جهموریه‌ت)ی تورکی که‌ روژنامه‌یه‌کی مه‌یله‌و لێبراله‌ نوسی: «سه‌پای تورک نوو خه‌سته‌خانه‌ مه‌یدانیانه‌یان بۆ خۆ زه‌وت کرد، که‌ وولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌کانی نه‌مریکا نارد به‌رونی». به‌یامینیری (ده‌یلی نیکس پریس)ی له‌نده‌نی، وێرای نه‌وه‌ی هه‌یزی سو‌یاو پولیس کۆسپ و ته‌که‌ره‌ی زۆریان

خستیه ری ی ، توانی بووی خۆی بگهیه نیتته ناوچه لیتقه وماگه و نوسیه تی که به چاری خۆی چه ندین کۆمه ل دره مان و که ره ستی پزیشکی دیتوه که له و مه دانه فری دراو ن به و هه نجه ته ی که شوین نی یه بۆ هه لگرتنیان ، نه مه له کاتیکدا بوو که سه ر یازانی پرچمکی تورک له دوری چه ند مه تر یک ی نه و شوینه وه نیشکی په نجا خیه تیان ده گرت که وولاته یه گرتوه کانی نه مریکا نارد بووی .. سه ر یازه تورکه کان چاوه نۆری هه لیکه بوون ده ست به سه ر نه و خیه تانه دا بگرن و بۆ خۆیانی به رن .

هه ره وها په یامنیتری (گاردیان) رایگه یاند که خه لکی برسی ی ناوچه ی (یانگین ته په) چه ند رۆژیک بوو له به ر به ره گای شان دی کۆمه ک خه یو بو نه وه و داوای خوار دن و پۆشاک و نوێنیان ده کرد . له و کاتانه دا که سه ر یازه کان خه ریکه بوون خه لکه که یان له به ر به ره گای شان دی کۆمه ک ده ر ده کرد ، نه فسه ره کان لیکدا لیکدا رایان ده گه یاند که گوایه یار مه تی و کۆمه ک و به ره وکان راسته وخۆ بۆ گو نه لیتقه وماوه کان ره وانه کراوه . به لام په یامنیتری نی تیره و به چاری خۆی ده ییسی که : "هه ندی پیاو به جل و به رگی مه ده نی شیکه وه ، پیتده چو فه رمانیه ری تورک بن ، به نیۆ کۆمه له کهل و په له جوړاو جوړه کان و به نیۆ نه وگالیسکانه دا ده سو رانه وه که جل و به رگ و پو شاک و خۆراکی هه مه جوړیان به سه ره وه بوو ، هه ر شتیکیان به رچاو بکه و تابه و به دلیان بوایه به به رچاری سه ر یازه کانه وه ده یان بر د".

(یورگن روٹ) ی نو سه ری (ئه له مانی) اش نوسیه تی که به شیک له و کۆمه ک و پشاکانه ی بۆ قوریانیانی بوومه له رزه ی ناوچه کوردی یه کان نیتر درا بوو ، له هاوینی پاشتر دا بیسرا بوو که له هاوینه هه واره کانی نیجه دا ده فرۆشرا ، که ژماره یه ک له فه رمانیه رانی مانگی سوری تورکی مۆله تی سالانه ی خۆیان له ویتن ده ده قه تاندو له نه و نه و خیه ته گه و رانه دا ده نو سق که کاتی خۆی نه مریکا نارد بوونی تا بکرتین به خه سته خانه ی مه دانی له ناوچه ی لیتقه وماوه کانه دا .

هه ندیک له به شدارانی شان دی کۆمه کی ئه له مانی ، نه وه یان تۆمار کردوه که نه گه ر کۆمه که کان دابه شیش بکرایه ، به شیه یه کی که یفی (انتقانی) ده کرا . کۆمه که کان ، ده گه یه نه رایه لایه نگرانی حکومه ت و نه یارانی کورد ، نی دی نه و لایه نگرانه خه لک یان ریتکخراو یان حیزی نه ته وه یی بوایه ن . کۆیخای شارۆچکه ی (مه رادیه) له شان دی کۆمه ک ده ر کرا ، هه ر له به ر نه وه ی به نا شکرا رای گه یاند که ته نیا ۱/۲ نه و کۆمه که ی بۆ زه ره مه ندان نیتر درا وه ، به سه ر زه ره مه ندانی راسته قینه ی بوومه له رزه که دا دابه ش کراوه .

عه قیدیک ی سوپای ئه له مانی که به وه ری نه و فرۆکه سوپاییانه ی ئه له مانیای ده کرد که کۆمه کیان بۆ ناوچه کوردی یه کان هینا بوو ، گله یی کرد که به وه کانی نه یان توانی به شیه یه کی راسته وخۆ کۆمه که کان پشیکه ش بکه ن و هه ندی لیژنه ی تورکی به ر یان

یه کینتی ی سۆقیهت و عیراق و سوریا و نیران دا دهژین، کوردی تورکیا له رووی
 رهسمی و قانونی یهوه (تورکی چیاپی) ن نهک کورد. نهمه نهو ناوه رهسمی یهیه که له
 سه رهتای سیاسهتی تورکاندهوه، که (که مال نه تاتورک) دای هیتاوه کهوته جتی به جتی
 کردنی، به بالا یاندا براره.. دامه زرتنه ری تورکیای هاوچه رخ و تازه، پاش نهووی جتی
 پتی ی خۆی قایم کردو بهردی پناغهو کۆله که کانی دهولته نه تهوه ییه هاوچه رخه که ی
 دانا، ههنگینتی رایگه یاندا که به لای نهووه له تورکیادا جگه له تورک، چ که سیتیکی دی
 نی یه.

دیاره نهم ههلوسته ی نه تاتورک، که خۆی له خۆیدا نهک ههرامی و سهله ییه، له پاش
 روغانی نیمه پراتۆریه تی عوسمانی له سالی ۱۹۱۸دا، بهو په پی ساردی و بهن
 هیوا ییهوه له لای نه کورده کانهوه وهرگیرا، که زۆریه ی خه لکی باشوری رۆژه لاتی وولات
 پیتک دههیتن.

سویای هاوهمانان، وهکو له پهیمانی ناشتی دا له سهری ریک کهوتبون، له عیراق و
 سوریاوه بهرو پایته ختی نیمه پراتۆریه تی عوسمانی کهوته پیشرهوی له پیتکه ستراتیژی
 یه کانداهه لیان داو له ههمان کاتدا یونان له سالی ۱۹۱۹دا هیتزیککی سویایی له
 (سمیرنا) دا دابه زاندو ناوچه ی رهخی ده ریای (نیجه ی) گرت.

کورد، نهم رهوشه تازه یه یان، به ده رفهت زانی، تا دهست به خهباتی خۆ بهکن له پیتاوی
 سه ره به خۆی و دامه زرانندی دهولته تی کوردی دا، نهویش له ریکه ی گفتوگۆ له گه ل
 هاوهمانانی سه ره کهوتوو له لایه ک و پاراستن و هیشته نهو ی که ناله کانی په یوهندی
 له گه ل نهو بزافه سیاسی یه تازه یه دا که مسته فا که مال رتبه ری ده کرد. کورد ههولیان
 ده دا به پی ی توانا ههم ناههنگی له گه لدا بهکن، تا دلسۆزی و وهفاداری خۆیان به
 یه کهپارچه پی تورکیا به سه لیتن. میری کوردی به سالاچوو (کا مه ران به درخان) که له
 فره نساه دومی، ناماژه ی بو نهم دووفاقی یه ی نامانج و کاره سیاسییه کانی کورد
 کردوهو له سالی ۱۹۷۷دا، له نوسینیک دا وه سفی بارودۆخی نهو سا، واتا سه ره ده می
 پاش کوتایی یه کهم جهنگی جیهانی کردوهو ده لتی: "له سهر داوای لیژنه یه کی به ریتانی،
 من و برابه کهم له سالی ۱۹۱۹دا سهردانیکی کوردستانمان کرد، تا وه زع و حالی
 کوردستان هه لسه نگیین، هاوهمانان به لیتیان دا بوینتی که نیعتراف به کوردستان
 وهکو دهولته تیککی سه ره به خۆ بهکن. که چی کورده کان پیتان نهنگ بوو له زرو فهدا پشت
 بهکنه تورک و له پشت را خه نهجریان لێ بهدن. له لایه کی ترهوه مسته فا که مال له
 چه ندین به نه دا نهو ی دوپات کردوه که کورد له سایه ی دهولته تی تورکیادا ده گه ن به
 ههمان نهو ما فانه ی که هاوهمانان به لیتیان داونه تتی.. ته نانه ت کارگه ییه نهو ی زۆر
 جوتیاری کورد، تورکیان به برای خۆ ده زانی."

مستعفا که مال، بهر له‌وهی بکه‌وپته دژایه‌تی هیزی هاوپه‌یمانان، نامه‌ی شه‌خسی بۆ زۆر که‌سایه‌تی کورد، له‌ میرو ناغا، هه‌ناردو داوای لێده‌کردن که‌په‌یوه‌ندی به‌ بزوتنه‌وه‌ی نیشتمانی په‌وه‌ بکه‌ن.

له‌ راستیدا نهمه‌ روویدا، چه‌ندین هۆزی کورد به‌ده‌م ئه‌و نامانه‌وه‌ چوون و زۆر دلسۆزانه‌ شه‌ری هه‌یزه‌کانی به‌ریتانپایان کرد، ته‌نانه‌ت جوتیارانی کورد زۆریه‌ی هه‌ره‌ زۆری ئه‌و هه‌یزه‌ تورکی په‌ سوون که‌ به‌ریستانی په‌کانی له‌ (نورفه) وده‌رنا.. نه‌تاتورک له‌ نامه‌په‌کیدا بۆ په‌که‌یک له‌ مه‌یره‌ کورده‌کان، ئاماژه‌ی بۆ ئه‌وه‌ کردووه‌ زۆر به‌شان و به‌الیدا هه‌لی داوه‌ ده‌لتی: "ئه‌و یارمه‌تی په‌ی که‌ جه‌نابان له‌ جه‌نگی جیهانییدا، پششکه‌ش به‌ سوپای عوسمانی و سولتان و خه‌لیفه‌تان کردووه‌، له‌ ئیمه‌ شاروه‌ نی په‌و مایه‌ی ریزو پتی زانیسانه‌، هه‌ر نهمه‌ وام لێده‌کات ریزو قه‌دری جه‌نابتم له‌ لا هه‌بتی. وه‌کو ده‌زانن خه‌لیفه‌و، خوا پایه‌داری بکات، و سولتانی عوسمانی و نیشتمانی په‌یروزمان سوکایه‌تیان پشکراو به‌نگانه‌ زۆریه‌ی ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی نیشتمانیان به‌ دیاری داوه‌ به‌ نه‌رمه‌نه‌کان".

به‌لام هه‌موو نهم قسه‌ لوس و هه‌لبژاردانه‌و هاوژاندنی ناکوکی کۆنی نیتوان کوردو نه‌رمه‌ن، به‌ ته‌نیا نه‌یده‌توانی هوشیاری نه‌ته‌وه‌یی کورد داگیرکێتته‌وه‌ که‌ له‌ نیتو کوردا به‌ خه‌یرایی به‌لارده‌به‌وه‌. وه‌کو چۆن بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ی تورک داوای سه‌ربه‌خۆیی و به‌وژانه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ده‌کود، کوردیش خۆیان له‌وان به‌که‌متر نه‌ده‌زانی و خۆیان به‌ شایسته‌ی وده‌ست هه‌ینانی هه‌مان مافی ئه‌وان ده‌زانی. وه‌کو چۆن کوردی عێراقی سایه‌ی داگیرکه‌ری به‌ریتانپاش هه‌مان حالیان هه‌بوو. ئه‌یدی کوردی باکوور رۆژاوای کوردستان له‌ ده‌رووبه‌ری (وان)، (دیاره‌که‌ر)، (مه‌لاتیه‌) و (کالان) که‌وتنه‌ په‌یرکردنوه‌ له‌وه‌ی که‌ له‌ نه‌یری کۆیلايه‌تی تورکی - عوسمانی که‌ چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک ده‌وامی کرد، رزگار ببن، ئه‌یدی ناسیونالستانی تورکی هه‌واداری (تورکیای لاو) قاییل ببن یان نا.

١٩٢٠: هاوپه‌یمانان، به‌ ئه‌مه‌یدی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تیکی کوردین

که‌له‌یک له‌و رێکه‌خراوه‌ کوردییانه‌ی که‌ دامه‌زران، دلچیان به‌ ده‌وله‌تانی هاوپه‌یمانی سه‌رکه‌وتوو خۆش بوو، به‌تایبه‌تی به‌و به‌رنامه‌یه‌ی که‌ چوارده‌ خاله‌که‌ی سه‌رۆکی نه‌مریکی (ودرو ویلسون)ی له‌ خۆگرته‌بوو، و به‌لینی دا‌بوو که‌ بنه‌ماگانی ناشتی، دوا‌ی ته‌واو بوونی جه‌نگی جیهانی په‌که‌م له‌سه‌ر بناغه‌ی مافی په‌یروزی هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ دیاری کردنی چاره‌نوسی خۆیدا رۆبهری.

جه‌نه‌رال (شه‌ریف پاشا)ی کورد، که‌ له‌ جه‌نگی په‌که‌می جیهاندا نه‌فسه‌ری سوپای عوسمانی بوو، وه‌کو نوینه‌ری هه‌موو بزافی رزگاریخوازی کورد، بۆ پارێس وه‌پتی

کهوت. جهمرال شریف که په پوهندی له گڼل نوتننری نمرمندا (بوغوس نوبار پاشا) دا خوش بو، توانی داخوازییه کانی کورد له نازاری ۱۹۱۹ و له نیسانی ۱۹۲۰ دا بگه پهنیتته دهستی راویژکاری بالای هاوپدیمانان.

دیاره مهبستی راویژری نوتننرانی ددوله تانی هاوپدیمان لمو دانیشتنانه دا که له (پاریس)، (سان ریمو) و (سفر) دا کران، نموه نه بو که بندهای عمه ملی بو چی به چی کردنی سهره تای صافی دیاری کردنی چارهنوسی میلله تان دابنه، به لکو نم دانیشتن و کتوبونه وانه له بنه پرتدا بز پارچه پارچه کردنی ددوله تی عوسمانی و دابهش کردنی بو به سهر ددوله تانی بچووک بچووکدا، دیاره لهو دابهش کردنه شدا به رژه ونندیه جیوازه کانی خویان له باکوری نه فریقاو ناسیای بچوک و رژه هلانی نافین دا، ره چاو ده کرد. داوا له تورک کرا که ده سته رداری هه موو ناوچمو وولاته ناتورکی په کان بن. هه روه ها (باب العالی) نه لپانیاو نهو ناوچانه ی که ددوله تی یوگسلافیای له سهر هاته دامه زرانندن و باکوری یونان و مه گدونیا ی له ده ست دا. له باکوری نه فریقادا، ته رابلوسی رژه اوا بهر ئیتالیا کهوت.

ناوچه ی به ستینی دورگی عهره بی له حیجازوه تا یه مهن بهر به ریتانیا کهوت؛ نهو به ریتانیایه ی که ده سلاتی میسریشی له عوسمانی په کان وهرگرت. به لام سوریا بهر فهره نسا کهوت. هه روه ها له سهر نه وهش رتکهوتن که به شتیک له عه نه دوتیش له تورکیا به سهری و ددوله تیکی کوردی- نمرمندی تیتدا بیتته دامه زرانندن.

دیاره ومختی که نه نجومه نی راویژکاری ی ددوله تانی هاوپدیمان رهشنوسی په یمانی سیقه ری له رژی ۱۱/۳/۱۹۲۰ دا ته سلیم به شانندی عوسمانی کرد، کوردی تورکیا له راده بهدر پی ی که یف خوش بوون. هه رچه نده عوسمانی په کان نم لاو نه ولایان کردو هه نجه تیان هتینایه وه پی فایده بو، و ناچار بوون له رژی ۱۰/۸/۱۹۲۰ دا په یمانه که مؤر بکن.

ماده ی (۶۲) ی په یمانه که نه وه ی گرتهمخو که زهمینه خوش بکری بو دامه زرانندی حوکمیک ی زاتی لمو ناوچه کوردنشینه ی که کهوتوته رژه هلانی فورات و باشوری نهرمینیاو، که له گینه دابه زری، باکوری سنوری تازه ی هه ردوو عیراق و سوریا، و کورد له سایهیدا له پروی رژنسیبری و سیاسی یه وه حوکمی زاتیان هه بن، به سهر چی لیژنه په کی نیوده ددوله تی هاوبهش له نوتننری فهره نساو به ریتانیاو ئیتالیاو نیران وکورد، سهر په رشتی نهو کیشانه بکات که له مه ی دیاری کردنی سنورو زامن کردنی صافی که مینه ی ناسوری- کلدانی له نارادان و هه ن.

ماده ی (۶۳) نه وه ی له خوگرتوه که تورک به لینی نه وه بدن که ئیعتراف به بهرپاره کانی نم لیژنه په بکات و چی به چی ی بکات. به لام ماده ی (۶۴) له وهش زیاتر هاتوته

پیشی و هیوای زۆرتیری خستۆته بهر کوردان، که ده‌رگای له به‌رده‌م نه‌گه‌ری یه‌کیتی یه‌ک له نیتوان نهم ناوچه سه‌ر به خۆیه‌داو کوردستانی عیراقدا خسته‌سه‌ریش و دامه‌زراندنی ده‌وله‌تییکی سه‌ربه‌خۆی کورد، پاش تاقی‌کردنه‌وه‌یه‌کی یه‌ک سالی و به‌راویژ کردن له‌گه‌ل کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کاندا، له‌م هاره‌یه‌دا نه‌وه هاتۆوه که "ده‌وله‌تانی هاره‌یه‌یان ری له هیچ هه‌لیکی یه‌کیتی ی ناره‌زوومه‌ندانێ کورده‌کانی به‌شی باشوری کوردستان، که به‌شیک بوو له ویلایه‌تی موسل، ناگرن". لێ گه‌ش بینی و که‌یف خۆشی کوردان زۆری نه‌خایاند؛ چونکه هاره‌یه‌یانان رازو نیازی خۆیان کرد بوو به‌ نه‌وه‌ی جیسا‌بێک بۆ تورک بکه‌ن. نه‌تا تورک، له‌و سه‌روه‌نده‌دا ناگۆکی و کێشه‌ی ناو‌خۆیی به‌ پشتیوانی عه‌شایه‌ری کوردو کۆمه‌کی سوپای ده‌وله‌تی سۆلفیه‌تی تازه‌ کوره، به‌رانه‌وه‌و بنج به‌ری کرد.. ئیدی نه‌تا تورک ده‌ستی به‌تال بوو، و سه‌رگرده‌یه‌تی یاخی بوونییکی نه‌ته‌وه‌یی کرد دژ به‌ سولتانی عوسمانی له‌ نه‌سته‌مول.

له ۱۹۲۱/۴/۲۳ دا نه‌نجومه‌نی نیشتمانی تورک له‌ نه‌نقهره‌ کۆپه‌وه‌و دامه‌زراندنی حکومه‌تی نوێ‌زیسیونی راگه‌یاند. هه‌روه‌ها نه‌تا تورک که ده‌سه‌لاتییکی دکتاتۆریانه‌ی زۆری درای، توانی رێبه‌ری و سه‌رگرده‌یه‌تی چهند هێرش‌یک بکات و دوا سه‌نگه‌ری سه‌ربه‌ سولتان له‌نیو به‌ری و نه‌وه‌ بوو له‌ ۱۹۲۲/۲ دا لا‌بردی سولتانی له‌سه‌ر حوکم راگه‌یاند، به‌م‌جۆره‌ ئیمزای سولتان محمودی چواره‌م له‌ سه‌ر په‌یمانی سیقه‌ر، به‌ نێسه‌ت رژی‌تی تازه‌ی تورکی یه‌وه‌ شه‌رعیه‌تی نه‌ما. ئیدی نه‌تا‌تورک هێرش‌یک چری دژی په‌یمانی سیقه‌ر ده‌ست پێک‌رد، و، که‌وته‌ کار کردن بۆ هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی و گۆزینی به‌ په‌یمانی‌تکی دی که گونجاوتر بێ له‌گه‌ل بارودۆخی تازه‌دا. نهم هه‌ول و‌کو‌ششانه‌ی له‌ ۱۹۲۳/۷/۲۴ دا سه‌ری گرت و په‌یمانی (لوزان) له‌ نه‌نجامی هه‌لو‌بستی توندی تورک و سیاسه‌تی دووفاقی ریاکارانه‌یاند، جێ ی په‌یمانی سیقه‌ری گرت‌وه‌.

په‌یمانی تازه، هه‌رچه‌نده‌ هه‌ندێ مافی که‌می بۆ که‌مینه‌کانی وه‌ک (ئه‌رمه‌ن و جوله‌که‌و یونان) گه‌رت‌ه‌ق، به‌لام که‌م و زۆر باسی ده‌وله‌ت یان ناوچه‌یه‌کی کوردی سه‌ربه‌خۆ له‌ نارادا نه‌ماو ته‌نانه‌ت په‌یمانه‌که‌ به‌ هیچ جۆرێ (ووشه‌ی کورد) ی نه‌گه‌رت‌ه‌ق. ده‌ستکه‌وتی کورد ته‌نیا نه‌وه‌ بوو که‌به‌پێ ی ماده‌ی (۳۸ و ۳۹) حکومه‌تی تورکیا به‌لێنی دا که "پاریزگاری هه‌موو خه‌لکی تورکیا بکات. ژبان و نازادیان به‌پاریزری بێ گوته‌دان به‌ ژێدو وابه‌سته‌گی نه‌ته‌وه‌یی و زمان و نه‌ژادو ناینین".

نموونه‌یه‌کی ئاشکرای سیاسه‌تی واقیعی

له‌وه‌وه‌ کورد بۆیان به‌دیارکه‌وت که دامه‌زرینه‌ری تورکیای تازه‌ هه‌لی خه‌له‌تان‌دون. سیاست‌وان و میژ‌ونوسی کورد (عبدالرحمن قاسملو) له‌ کتیی‌تکی دا که پاش دووم جه‌نگی جیهان بلاو به‌وته‌وه، ره‌خنه‌ له‌ خودی کورد ده‌گرێ و ده‌لێ: "ته‌وه‌له‌

سهره کیبانه‌ی که کورد له سهره به‌نده‌دا کردویانه، له قوزاغه جیاوازه‌گانی میژوو بیاندان دویاره بوته‌توه، نه‌وه که پشتیان به به‌لینی زاره‌کی و نه‌و راگه‌یاندنه گشتیانه به‌ستوه که که‌مالیسته‌کان پشیان داون، له‌کاتیکدا ده‌بویه سورین له سهرنیلترامات و زمانه‌تی نوسراو. پتده‌چیت سهرانی کورد، ته‌نیا پشتیان به متعانه‌ی نیوان ههر دولا به‌ستین و نه‌یان و بستین تورک له خویان بوروژیتن، له‌کاتیکدا تورکیا به قه‌یران و ناسته‌نگینکی نه‌توه‌ی گشتی دا ده‌روزی. نه‌مه جگه له‌وه‌ی که پشتیان به داب و نهریت و یاسا‌گانی شهره‌فی باوی ناو‌خویان به‌ستوه له‌و به‌لینانه پاشگه‌ز نه‌بونه‌توه که داویانه.

ههر که په‌یانی لوزان مؤزکراو مسته‌فا که‌مال جین پتی ی خوی قایم کرد، نه‌وسا کورده‌کان هه‌ستیان کرد چ کاره‌ساتیک له‌سهر دست‌ی رژیمی تازه چاره‌روانیانه به ناوی (سیاسه‌تی واقعی) یه‌وه که شۆلینی یه تورکه‌کان که‌وتنه جین به‌جین کردنی.

ههر له‌و ساله‌دا که په‌یانی لوزان مؤزکرا، دامه‌زیتنه‌ری ده‌ولته‌ی تورکیای تازه، زمانی کوردی، ته‌نانه‌ت له‌و ناو‌چانه‌شدا قه‌ده‌غه کرد که زۆریه‌ی ههر زۆریان کورد بوون. هه‌روه‌ها ناوی زۆریه‌ی گوندو شارۆچکه‌کان گۆزان و کران به ناوی تورکی.. سو‌کایه‌تی کردنی تورک به کورد گه‌یبه راده‌یه‌ک که ناوه تازه‌گانی گوندو شاره‌گانی خویان پتی نه‌ده‌گرتن.

ناشکرایه، مه‌به‌ستی نه‌م سیاسه‌ته نه‌وه‌بوو که کورد له روی نه‌توه‌یه‌یه‌وه به یه‌کجاره‌کی به‌توتنه‌وه. چونکه حکومه‌ت نه‌یده‌وست جگه له تورک چ که‌ستیک‌ی دی له تورکیا دا هه‌بج. ته‌نانه‌ت نویسن یان به‌کار هیتانی ووشه‌ی (کوردی) وه‌کو باس‌مان کرد، قه‌ده‌غه کراو سزای یاسایی بۆ دانرا. به‌م پتی یه مادامیتکی کورد، تورک بن، ههر چه‌نده (تورکی چیا‌یی) ش‌بن، که‌واته زمانه‌که‌شیان تورکی یه. میژو‌نوسی کورد (عصمت وانلی) ده‌لی: "داهیتانی زاراوه‌ی تورکی چیا‌یی کردیه کار‌یک که سیاسه‌تی توانده‌وه‌ی نه‌توه‌یی سهرنه‌گرت، چونکه به‌پتی ماده‌ی (۳۸) ی په‌یانی لوزان، ده‌بج مافی که‌میننه نه‌توه‌یه‌یه‌کان به‌تته پاراستن، خۆ چونکه تورکی چیا‌یی تورکن و نا‌کرتت تورک به که‌مه نه‌توه‌یی داب‌نرت له سایه‌ی ده‌ولته‌ی تورکیای ناسیونالستی دا".

له سالی ۱۹۲۴ دا په‌رله‌مانی تورکی گواستی یه‌وه بۆ نه‌نقهره‌ی پایته‌ختی تازه. په‌رله‌مان به‌یاری دا که سولتان له سهر حوکم لاب‌درت و رژیمی خه‌لیفایه‌تیش نه‌هیترا و داوا له سولتان عبدالحمید و خانه‌واده‌کی کرا که له‌ماوه‌ی ۴۸ سه‌عاتدا وولات به جین به‌هیتن.

به‌مه‌ش دوا هه‌ودای په‌یوه‌ندی کوردی موسولمان له‌گه‌ل مسته‌فا که‌مالدا په‌چرا که له‌لای کورده‌کان ده‌یگرت گوايه نه‌و رزگار‌کهری خه‌لیفه‌یه‌وه له‌و هه‌ره‌شمو مه‌ترسیانه‌ی ده‌پارت‌رت که له ده‌رت را ده‌کرتنه سهری. هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی ناینی، که خوی له

خویدا داوای له خه لکی ده کرد دستبهرداری هه موو خه سلهت و تاییه مه نندی یه کی خودی بین، بوشاییه کی فیکری که وروی دروست کرد، تورکه کان به نامه یه کیان داناو هه ولیاندا له رتگیه یانگه شه ی بیرى ره گه ز په رستانه ی توندو تیروهه نهو بوشاییه پر بکه نهوه.

کورد که نه مه یان بینى سه ره یای ناو میندی نه ته وه یی، دو چاری ناو میندی ناییش بوون. کاتیک که رهوشی نابوریش له شاره گانی روزه لاتدا که وته داته پین و نرخی شتومه ک به شتویه کی خه یالی به رز به ووهو که ره سته ی پیوست له بازاردا چوه قاتی، ئیدی کورد تاقه رتگیه ی رزگاری خو یان له شوقشی نه ته وه یی دا بینى یه وه که له سالی ۱۹۲۵دا به ریایان کرد. سه رکرده ی نهم شوقشه شتیخ سه عید بوو که به به نه ماله ریه رایه تی تهرقه تی نه قشبه ندییان ده کرد.

له مالی شتیخ سه عیدا و له گوندی (پالو) دا و لهو ته کتیبه دا که له وینده ر به رتویه ده برد کۆنومه یه ک گرا. سه رانی کورد له زۆریه ی ناوچه کوردی یه کانه وه، به تاییه تی سه رانی دره سیم و نیودارانی به تلپیس و دیار به کر، لهو کۆنومه وه به دا ناماده بوون. ههروه ها ژماره یه ک لهو تورکه دیندارانه ی که له حکومه تی تازه نارازی بوون و هه واداریان له خه لیغه و سولتان ده کرد، ناماده ی کۆنومه وه که بوون. ناماده بووان له به بینى خو یاندا ریک که وتن که راپه رین به ریا بکه ن و هه موو سوتندیان بز یه کتر خو ارد که نهم نه رکه نه نجام بدن.

شوقشگیتانی جیا

نهم شوقشه، که زۆر به خیرایی به لاویه وهو زۆریه ی ناوچه گانی نهوان سه رچاوه گانی دیچله و فورات و ده ریاچه ی وان-ی گرته وه، به لای تورکه کانه وه شتیکی کوت و پرو چاوه نۆز نه کراو بوو، به تاییه تی که شوقش له ناوچه به کدا هه لایسا که درتزی یه که ی ۲۰۰ کیلومه ترو پانی یه که ی ۳۰۰ کیلومه تر بوو. سوپای تورک ناچار بوو به رهو رۆژاواو باشور پاشه کشه بکات و مه خفه ره گانی جه ندرمه ی بیتزراوش له به رچاو وون بوون. ژماره ی شوقشگیتان لیکدا لیکدا زیادی ده کرد، گه لیک تیره و تایفه په یه وندیان پیوه کرد؛ تا وای لیهات ژماره ی پیتسه ره گو جه نگاوه رانی شوقش گه ییه پتر له (۳۰) هه زار چه کدار.

تورک له نه تهره، که یه که مین هه والی سه رکه وتنی شوقشگیتانی کوردیان پین گه یی توشی سه دمه یه کی توند بوون. هه والیان پین گه یی که کورده کان شیپی هه وتیان ته رته و وه رته کردوه. لیوای سواره ی یه کیان ته فرو تونا کردوه، ژماره یه ک سه ربازی که وتونه ته دهستی شوقشگیتانی کورد.

تورکه‌کان تا کوکوتایی مانگی نازار، نه‌یانتوانی هیزه‌کانی خویان ساز بده‌نوه. نه‌وکات توانیان هیزتیکي دست وه‌شینی (۳۵) هزار که‌سی ساز بدن و فهره‌نساش که نه‌وکات حوکمی سوربای ده‌کرد، هیتلی ناسنی (حله‌ب)ی خسته خزمه‌تی هیزی تورکه‌وه. هه‌روها هیزتیکي تری تورکی توانی ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی ده‌راچه‌ی وان دایرن و به‌مه‌ش توانی شوژشگیتان له سنوری هاوبه‌شی عیترق- تورکیا دایریت. هیزشی گشتی تورک له مانگی مایس دا دستي پتکرد، له ماوه‌ی چهند هه‌فته‌یه‌کدا شوژش له نیو براو شتخ سه‌عیدو ژماره‌یه‌ک له سه‌رانی گورد دستگیر کران.

هه‌ر چهنده‌ ئه‌و قه‌سابخانه‌یه هیزی تورک ده‌ره‌ق به‌ گوردی شکست خواردیان نه‌نجامدا، له‌و تاوان و قه‌تل و عامانه‌ که‌مه‌تر نه‌بوو که‌ عوسمانی یه‌کان له‌ پتیش و له‌کاتی جده‌نگی جیهانی یه‌که‌مدا ده‌ره‌ق به‌ ئه‌رمه‌ن نه‌نجامیان دا، که‌چی نه‌وه‌ی مایه‌ی سه‌رسوپانه، نه‌وه‌یه‌ کاتن میژوونوسه‌ ئه‌مریکی یه‌کان دینه‌ سه‌ر گیتانه‌وه‌ی نه‌و روداوه‌انه، به‌شپه‌یه‌کی نا واقیعی باسی ده‌کن.

(ریچارد د. روبنسن)ی میژوونوسی ئه‌مریکی که‌ دینه‌ سه‌ریاسی میژووی کوتماری تورکیای یه‌که‌م ده‌لت: "پروژه‌ی به‌رقرار کردنی هیتنی و چه‌سپاندنی نارامی، له‌ بواری پراتیک دا هه‌ندێ توندو تیژی به‌گه‌ل که‌وت. به‌لام به‌ هیچ شپه‌یه‌ک گه‌رمای خۆین نه‌بوو".

ناشکرایه‌ ئه‌مریکاییه‌کان به‌ نانه‌سه‌ت ده‌یانه‌وێ شه‌قل و روخساری ناشتیخوازانه‌ی زیاد له‌ پتیوست به‌ تورکیای هاوچه‌رخ بدن؛ چونکه‌ هاوچه‌یانه‌و دۆستی سیاسی و سوپایی رۆژاویه. به‌لام حه‌قیقه‌ته‌کان له‌وه به‌ سوێ ترو حه‌یا به‌ره‌ ترن که‌ ئه‌م هه‌لوسته‌ نا‌هه‌یانه‌ی ته‌ره‌قداری له‌ تورک ده‌کن به‌توانن به‌یشارنه‌وه‌و له‌ به‌ر چاوی وون بکه‌ن. کاری زه‌به‌رو زه‌نگ و تیرۆر دژی کوردان تا چه‌ندین مانگ پاش دامه‌رکانده‌وه‌ی شوژشه‌که‌ش به‌رده‌وام بوو. پتر له‌ دوو سه‌د گوند له‌گه‌ل زه‌ویدا ته‌خت کران. زیاتر له‌ نۆ هه‌زار مال سوتیتان، پتر له‌ ۱۵ هه‌زار مه‌ده‌نی کورد کوژران. میژوونوسیکی تورک ژماره‌ی قوریانی یه‌کانی به‌ پتر له‌ سه‌د هه‌زار که‌س قه‌هلاندوه‌و.

رۆژنامه‌نوسیکی ئه‌له‌مانی، له‌ سالی ۱۹۷۷دا بۆی هه‌لکه‌وتبوو یه‌کتیک له‌و کوردانه‌ بدینت که‌ به‌ چاوی خۆی قه‌سابخانه‌کانی ئه‌و ده‌مانه‌ی دیتبوو. ئه‌و پیره‌میره‌ ئه‌و رۆژگاره‌ی وه‌ به‌ر هیتا به‌وه‌وه‌ بۆ رۆژنامه‌ نوسه‌که‌ی گیتا به‌وه‌وه‌ گوته‌بوی که‌ سوپای تورک "پیاوانیان هه‌لده‌دایه‌ ناو ناگروه‌وه‌، به‌لام که‌ سه‌یریان کرد به‌و خه‌را گری ناگرن، نه‌فسه‌ره‌ تورکه‌که‌ ده‌ستوری دابوو که‌ ژنانیش فری بدنه‌ ناو ناگه‌که‌وه‌، تا ناگه‌که‌ باش گرپه‌سنی، چونکه‌ ژنان له‌شیان چه‌وره‌وه‌ به‌ گوته‌ی ئه‌و نه‌فسه‌ره‌ بلیسه‌ به‌ ناگه‌که‌ ده‌دن".

نەو عەشایەرە کوردانە بوو کە دەسلاتی نێرانیان رەفەز دەکرد. حکومەتی نێستیدایی بەرستانی لە عێراقدا لە لایە کەووە سەرقالی سەرکوتکردنی نەو بزووتنەوەیە بوو کە شێخ محمودی حەفید رێبەراییەتی دەکردو داوای سەرەختیی کوردستانی دەکرد. لە لایەکی ترەوە نینگلیز دەبۆیە رێگەیەک بەدۆزنەوە تا خۆیان لە نەنجامدانی نەو ریفرااندۆمە بەدۆزنەوە کە کۆمەڵەی نەتەوێکان پێیاری نەنجامدانی دا،بوو، تا چارەنوسی ویلاوەتی موصل (کوردستانی عێراق) دیاری بکۆت.

حکومەتی سۆفییەتی تازەش لە روسیادا، پێویستی بەکۆی زۆری بە گەورەترین و زۆرتەین ئیستراتی نێودەولەتی هەبوو. بۆیە هیچ دلی پتووە نەبوو لە پێشوازی یارمەتی دانی کە مێنە نەتەوێیەکی چەوساوەدا سەریشە بووخی دروست بکات و نەو پەیمانی بێ لایەنی و خۆش دراوست یەتی بە بێشکێتی کە لە گەڵ نەنقەرەدا بەستبۆی. بەمەجۆرە کورد جارەکی دی بوون بە قوربانی بەرژێوەندی یە نێودەولەتی یەکان و پێرۆسی قەتل و عامی کورد لە تورکیادا دەستی پێکرد بێ ئەوەی کەس هەر ناوێی لێ بەداتەوێ گۆی ی بداتی، نەو پێرۆسیەیی کە تارزگاری نەمۆکەش بەردەوامەو لەسەر یەتی.

حەقیقەتێکی تر هەبێ پێویستە ناماژێی بۆ بکۆت، ئەویش ئەوەیە کە کورد لەو سەردەمەدا هیچ گروپێکی گوشاری سیاسی (لویی) لە هیچ دەولەتێکی دنیا دا نەبوو. بەلام ئەوە نەمە ناگەیەنی کە هەمیشە هێتو لایەن هەن پێوانە نەو روداوانەیی کە لە کوردستاندا روو دەدەن و چاودێری پەرەسەندنی روداوەکان دەکەن. بەلام هەمروو بایەخدانێکی نەو هێتو لایەنانە لە کۆنەو تاکو نەمۆ پێستی یە لە سود وەرگرتن لە روداوەکانی نەوتێندەرو هەولدان بۆ ئاراستەکردنی بە شێوەیە کە بەرژێوەندی یەکانی خۆیان بپاریزن. لە لایەکی ترەوە دەولەتانی ناوچەکەو دەولەتە گەورەکانیش هەمیشە وا روونیانەتە کورد کە بەردی دامەن لە گەمەیی بەرژێوەندی یە هاوبەشەکاندا.

بۆیە نەو بیانوی کە تورکیا و دەولەتانی تری رۆژەلاتی ناڤین بە دەمیانەوێ گرتووە گواپە کورد کۆسپ لە رێگەیی پەرەسەندن و گەشەکردنی نەو وولاتانەدا، بیانویەکی بێ بنج و بناوانە، ئەویش لەبەر هۆیەکی زۆر سادە، کە زۆریەتی نەم دەولەتانە بە خۆیان کارتۆنێن و دەولەتە ئیستعمارێی یەکان قوتیان کردووەتەو. تاکە هۆیە کە نەم حکومەتانە شەرعیەتی خۆیان پێ دەسلێن و دەسەپێن، هێتو زەبرو زەنگە؛ چونکە لە بنەرەتدا نەم شەرعیەتیان لە رێگەیی پشتیوانی میلی و گۆی رایەلی خەلکی یەوێ وەرێ گرتووە. نەم دەولەتانە هەر هەمرویان پارچە دەولەتن و هاوێیانیان کە لە یەکەم جەنگی جیهاندا سەرکەوتن، لە جەستەیی زەبەلاحی ئیمبراتۆریەتی عوسمانیان کردووەو بەپێی ی بەرژێوەندی و نەرەزوی خۆیان مشت و مالیان داو. وەکو چۆن ئیمبراتۆریەتی نەمسای-هەنگاری پارچە پارچە کراو، بە هەنجەتی ئەوەی کە نەم هەمروو گەلە جیاوازه ناتوانن لە سایەیی یەک دەولەتدا بژین، بوو بەکۆمەڵێک دەولەت و دەولەتۆکەیی تازە

که یک له‌وان چیکۆسولوفاکیا بوو، به هه‌مان شتیه‌ش ۱۵ ملیون کورد پارچه پارچه کراو فری درایه زندانه‌کانی نو دهلته‌تانه‌وه له عیراقی سر به دسه‌لاتی نینگلیزو سوریا سر به فهرنسا، یان دهلته‌تی تورکیای تازه که کهمال نه‌تاتورک دای مه‌زراند...

بۆیه سه‌یر نه‌بوو دهلته‌ته ئیستعماریه‌یه‌کان به هه‌موو قورسایی و توانایه‌کی خۆپانه‌وه به‌شداری له پڕۆسه‌ی چه‌وساندنه‌وه‌ی کورد بکه‌ن. چونکه کورد له‌و سه‌رو به‌نده‌دا کۆسپ بوون له‌ رینگه‌ی جی به‌جی کردنی نه‌خشه‌و پلانه‌کانی دهلته‌ته ئیستعماری یه‌کان، که زۆریان مه‌به‌ست بوو پارێزگاری نو دابه‌ش کردنه بکه‌ن که له‌ ناوچه‌که‌دا کردبوویان: عیراق، چهند جارتیک هانای وه‌به‌ر فرۆکه‌کانی هێزی ئاسمانی پاشایه‌تی به‌ریتانیا برد بۆ سه‌رکو‌تکردنی شۆرشه‌کانی کورد. هه‌روه‌ها تورکیا داوای یارمه‌تی له‌ فهرنسا کرد، که رێ به‌ هێزه‌کانی تورک بدات، که هێلی ئاسنی سوریا - فهرنسا (هێلی حه‌له‌ب) به‌کار به‌ینی به‌و مه‌به‌سته‌ی پشت له‌ هێزی کورد بگرته‌وه‌و له‌ پشته‌وه‌ لێ ی بده‌ن. له‌ راستیشدا زۆر سه‌خواه‌مندانه‌م ئهم یارمه‌تی به‌ درا.

نه‌هه‌رۆ ره‌خنه‌ له‌ هه‌لوێستی تورک، دهره‌ق به‌ کورد، ده‌مگرتی

جهاوه‌رلال نه‌هه‌رۆ که نه‌و دهمه‌ هه‌یج دسه‌لاتیه‌کی نه‌بوو، و پاش چهند سالی‌ک له‌وه به‌دواوه‌ بوو به‌ سه‌ره‌ک وه‌زیرانی ههند، تاقه‌ که‌ستیک بوو که ره‌خنه‌ی له‌م هه‌لوێسته‌ی تورک دهره‌ق به‌ کورد، گرت. نه‌هه‌رۆ ره‌فزی کرد که شۆرشێ کوردی سالی ۱۹۲۵ به‌ بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆنه‌ په‌رستانه‌ی ئایینی دابهری، به‌لکو به‌ سه‌ره‌تای بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی تازه‌ی گه‌لیتکی له‌قه‌له‌م دا که له‌ پیتناوی نازادی خۆیدا ده‌خه‌بستی و نه‌و چه‌وساندنه‌وه‌یه ره‌فز ده‌کات که دهلته‌تی مه‌رکه‌زی دژی ده‌یکات. نه‌هه‌رۆ، ره‌خنه‌ی له‌و هه‌لوێسته‌ ریاکارانه‌یه گرت که تورکه‌کان دژی کورد وه‌ریان گرت؛ نه‌و کوردانه‌ی داوای هه‌مان مافیان ده‌کرد که بزایی ناسیوناڵستی تورکی له‌ پیتناویدا ده‌خه‌بستی. نه‌هه‌رۆ ئاماژه‌ی بۆ نه‌وه‌ کردوه که تورکه‌کان هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی و نه‌خشه‌دانان بۆ ئاینده‌ ته‌نیا به‌ خۆیان ره‌وا ده‌بین، نه‌وه‌ی بۆ خۆیان به‌ره‌وای ده‌زانن بۆ کورد به‌ ره‌وای نازاڤن، نه‌مه‌ش هه‌مان هه‌لوێستی هه‌له‌ی حکومه‌ته کورد کوژنه‌کانی عیراق و ئێران.

نه‌هه‌رۆ، ئهم هه‌لوێسته‌ی له‌ کتێبه‌که‌ی خۆیدا (چاوخشانیک به‌ میژووی جیهاندا) که له‌ سالی ۱۹۲۵ دا په‌لاوه‌ته‌وه، تۆمار کردوه‌وه‌و نوسه‌یه‌تی که تورکه‌کان: "ته‌وانه‌ی که تازه نازادی خۆیان وه‌ده‌ست هه‌ینا بوو، که‌وتنه‌ قه‌تل و عامی نه‌و کوردانه‌ی که بۆ نازادی خۆیان ده‌گه‌ران. عه‌جایه‌ب نی یه‌ که بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی به‌رگریکارانه‌ بگۆڕیت بۆ بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی دوژمنکارانه؟ عه‌جایه‌ب نی یه‌ خه‌باتیه‌کی سه‌ربه‌خۆخوازی بگۆڕی بۆ کیشه‌یه‌ک بیه‌وی خه‌لکانی دی به‌جه‌وسینیته‌وه؟ کورد له‌ سالی ۱۹۲۹ دا نلگری شۆرشیه‌کی تریان هه‌لایسانده‌وه، که نه‌ویش، نه‌گه‌ر به‌تواوه‌یه‌کی

کورتیش بڼ، دامرکیتنرایه وه، به لام مړوټ چټن ده توانی باوه به بهر ده وام بڼوی
چه وساند نه وهی که لټک بکات که سور بڼ له سر وده ست هیتانی سهریه خوی و
ناماده بڼ لهو پیتاوه دا، هر قوریانی یک چند گوروش بڼ، بیدات؟

هممو نهو راهبرین و شورش کوردیانه ی له دوی شورش ۱۹۲۵ هاتن، به هه مان
توندو تیزی و دپنډیسه سهرکوت کران. له سالی ۱۹۲۷ داو وک بلتی ی کورد،
واقیعی شکستیان به زانده بڼ، توانیان له کونگره یه کی نهی بڼ دا، هممو ریکخراوه
کوردی یه کان له سایه دهسته یه کی بالای سر په رشتکاردا یک بهن و ناویان نا
ریکخراوی (خوبسون). له پیرموو پروگرامی (خوبسون) وه به دیارکوت که بزایی
رزگارخوازی کورد، بټ هه تا هه تایه شقلی ناپنی وه لاناو نامانجی کی بټ خوی دانا که
بریتی بو له وده ست هیتانی سهریه خوی کوردستان یان به لای که موه وده ست
هیتانی هوکی ذاتی راسته قینه. نیدی له وساهه مسه له که له وه دهرچو که بریتی بڼ
له وده ست هیتانی نازادی نم تیره یان نهو هټه.

به لکو هر بزاف و راهبرینی کی کوردی له وه به دواوه دروشمیتی ناوه ندی بټ خوی
هه لده گرت که بریتی بو له وده دپنډیسه سهریه خوی کوردستانی گوره یان به شیک له
به شه کانی کوردستان، به لام شورش گپرتانی کورد همیشه نهو حقیقه ته یان له هزو
بیرابو که ناتوان روو بدرووی هممو نهو حکومتانه ی عتراق و تورکیا و نیران
و سوریا به نه وه که کوردیان وه کو که مایه تی نه ته وهی به سهردا دابهش کرابو. هه روه ها
چاوه روانی کومه ک و یارمه تی و هاوکاری به شه کانی تری کوردستان بوون و به
فاکتی ریکی گرینگیان زانیوه له هممو بزوتنه وه رزگارخواه کانی کوردا دوری دیتوه.
حقیقه تیکی تریش هه بووه که همیشه پتیوست بووه له بهرچا و بگیری، نه ویش نه وه
بووه که کاریکی وه ها نه کریت له کاتی شکستی سویایی بزوتنه وه چه کداری یه کاند
نه توانی پنا و بهر دمله ته دراوسیکان بهی.

که واته نه رکی سهر شانی (خوبسون) له شورش تازه دا، نه وه بوو نه رکی سهر زکایه تی
سیاسی و هم ناههنگی سویایی له نه ستو بگریت. نه خشه که وهابو که یه که مجار له
دورترین شونی روزه لانه وه ده ست به شورش بگری؛ چونکه ده که ورته سهر سنوری
یه کیتی سؤقیه ت و نه مهش خوی له خویدا پشتیبانی یه کی گوره یه بټ شورش.
هه روه ها عه شیره تی (جه لالی) که خیتوه ته کانیان، نریکی ۱۵ هه زار خیتوه تیک ده بوو،
له بنارو قه د پاله کانی چپای نارارات دا هه لده بوو، یه که م ته قه ده ست پتی بکن.
هه روه ها ش کراو نه و جا عه شیره تی (جهیده ران) به دوایدا هات و له دورترین ناوچه ی
رؤواوه شورش راکه یاند. هر که سالی ۱۹۳۰ هات نیدی هممو ناوچه ی نارارات
تا سنوری تورکیا و نیران و هممو ناوچه کانی روزه لاتی ده ریاحی و ان بوو به
بهرمیلیکی بارووت و هر ناننی به ته قایه ته وه ده ته قی یه وه.

له بنارو قه‌دپاله‌کانی جیای نوارات دا

شۆرشگێرانی کورد نه‌مجاره، له‌ رووی چه‌که‌وه‌ زۆر باشتر بوون وه‌ک له‌ سالی ١٩٢٥، تا تهن‌ستاش سه‌رچاوه‌ی نه‌م چه‌که‌یان هه‌رناده‌پاره. نه‌مجاره‌ نه‌فسه‌ریکی سوپایی کارامه‌وه‌ خاوه‌ن نه‌زمه‌ن به‌ نه‌تری (نه‌حسان نوری) که‌ له‌ (به‌تلیس) له‌ دایک بوو بوو، و‌کو‌لجی سوپایی نه‌سته‌مۆلی ته‌واو کرد بوو، وله‌ سوپای عوسمانی دا نه‌فسه‌ر بوو، سه‌رکردایه‌تی سوپایی شۆرشه‌که‌ی له‌ نه‌ستۆ گرت. نه‌م نه‌فسه‌ره‌ کورده‌ له‌ ژێر ئالای مسته‌فا که‌مال دا به‌شداری شه‌ری سه‌ربه‌خۆیی تورکیای کرد، دژی یه‌نان شه‌ری کرد. نه‌و ده‌مه‌ پله‌ی نه‌قیب بوو. نه‌و نه‌خشه‌یه‌ی که‌ (نه‌حسان نوری) داینا‌بوو، نه‌وه‌ بوو که‌ شۆرش له‌ رۆژه‌لاته‌وه‌ هه‌لگیرسێنێ تا وه‌کو‌ ناگری نه‌تو پو‌ش به‌ره‌و کوردستانی ناوه‌ندی به‌ته‌نێته‌وه‌ له‌ ده‌رسیم و‌ دیاره‌که‌وه‌ به‌روات تا ده‌گاته‌ نه‌و ناوچانه‌ی که‌ به‌رده‌وام له‌ پێنج سال شۆرش ١٩٢٥ گرتبونی یه‌وه‌.

به‌لام نه‌حسان نوری، سه‌ره‌پای نه‌وه‌ی که‌ له‌ سه‌ره‌تاوه‌ کۆمه‌لێک سه‌رکه‌وته‌نی دیاری به‌ده‌ست هێنا، ده‌یزانی که‌ له‌ دوا نه‌نجامدا سه‌رکه‌وته‌ن به‌ شۆرشگێرانی کورد نابێت. چونکه‌ هێزی تورک له‌ رووی چه‌که‌وه‌ به‌تایبه‌تی هێزو چه‌کی ئاسمانی، زۆر له‌ کورد بالا ده‌ست تر بوو. نه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی هێزی تورک مه‌شقیکی چاکی یه‌ن کرابوو، وجه‌نه‌ر ئال سالح پاشای په‌سپۆر شاه‌زای شه‌ری پارتیزانی سه‌رکردایه‌تی نه‌و هێزه‌ی ده‌کرد. هێرش و‌ په‌لاماری تورک به‌ هێزیکی تایبه‌تی دوا‌زه‌ هه‌زار که‌سی یه‌وه‌ ده‌ستی په‌تکردو پاشان نه‌م هێزه‌ زیاده‌ کراو که‌ په‌نه‌رایه‌ چل هه‌زار که‌س. سالح پاشا، له‌ یه‌ک کاتدا دوو هێرش له‌ دوو قۆلی ده‌ریاجی (وان) یه‌وه‌ ده‌ستی په‌تکردو توانی به‌زه‌به‌ری نه‌و دوو هێرشه‌ به‌ره‌ی کورده‌کان شه‌ق به‌کات و‌ له‌ یه‌که‌ریان دا‌به‌هێ و‌ خه‌تی په‌یه‌نده‌ییان به‌ کوردستانی ناوه‌ندی یه‌وه‌ به‌هێرێ و‌ له‌لایه‌کی تره‌وه‌ له‌ سنووری تورکیایان دا‌به‌هێ. کورد، له‌ شه‌ره‌ یه‌ک لاکه‌ره‌وه‌که‌ی دوا‌ی نه‌و هێرشه‌دا، په‌تر له‌ هه‌زار که‌سیان له‌ی کورزا.

نه‌حسان نوری پاشا، به‌رانه‌یه‌ر به‌م وه‌زع و‌ حا‌له‌ ج رێگه‌یه‌کی له‌به‌رده‌م نه‌ما ته‌نیا نه‌وه‌ نه‌هێ که‌ قه‌وته‌ سه‌ره‌کی یه‌که‌ی به‌قولا‌یی زنجیره‌ چیاکانی (ئاراراتی به‌چوک) و‌ (ئاراراتی گه‌وره‌) پاشه‌کشه‌ یه‌ن به‌کات، به‌و هیوا‌یه‌ی که‌ رێگه‌ویان و‌ دۆله‌ په‌رپنج و‌ په‌ناکان و‌ لوتکه‌و‌ زاران و‌ ره‌وه‌زو زه‌ندۆلانی گرکانی ده‌رفه‌تی نه‌وه‌ی به‌و به‌ره‌خسێن که‌ خۆ قایم به‌کن و‌ پشوو‌یه‌ک به‌دن. هه‌روه‌ها به‌ نه‌مێد بوو که‌ نه‌و سه‌روشته‌ شا‌خوا‌ی یه‌ هه‌زار به‌ هه‌زاره‌ به‌ی یه‌ن به‌ په‌ناو ده‌رفه‌تی نه‌وه‌ی به‌و به‌ره‌خسێن که‌ به‌و هه‌وه‌یه‌کی درێژتر درێژه‌ به‌ شه‌ر به‌دات.

نه‌حسان نوری له‌ خه‌تبه‌یه‌که‌دا به‌و هه‌واری جه‌نگاوه‌ره‌کانی، با‌سی به‌یه‌وه‌ری یه‌ سوپا‌یه‌یه‌کانی خۆی له‌م ناوچه‌یه‌دا به‌و کردن و‌ گو‌تی: "چاک نه‌وه‌تان له‌ به‌تر یه‌ن که‌ له‌ سالانی ١٩١٥ و‌ ١٩١٧ دا سوپا‌یه‌کی روسیا توانی به‌ته‌ قولا‌یی (١٥٠) کیلو مه‌تری

خاکی تورکیاوه، بهلام نه‌یان توانی دهره‌قه‌ئان بیت، هر چهنده گه‌مارۆیه‌کی دوو سالیین خستینه سر بهلام کاتی که یه‌که‌م جه‌نگی جیهانی ته‌واو بوو نيمه هيتشتا هر مابوين و هيچمان لي نه‌هاتبوو".

مه‌به‌ستی سياسي نهم پاشه‌کشي به بریتی بوو له خۆ قايم کردن له سنی سنوری روسیا و نیران و تورکیا و به‌رگری کردن لهم قه‌لا سه‌خته‌و راگه‌یاندنی ده‌وله‌تییکی کوردی سه‌ره‌خۆ له ناوچه‌ رزگار کراوه‌کان و دامه‌زاندنی حکومه‌تییکی کاتی و هه‌لدان بۆ گه‌یاندنی دۆزی کورد به‌ کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان له‌ریگه‌ی هتیزکی دۆستی کوردوه. بهلام نهم هتیزه‌ کتی بوو؟ نهمه هيتشتا مه‌علوم نه‌بوو. هيچ شتيکيش له‌ گۆڤی نه‌بوو که ناماره‌ بئ بۆ نه‌وه‌ی هتیزک هه‌بئ نهم ده‌وره‌ بدینئ له‌گه‌ل نه‌مه‌شدا کورده‌کان، هر به‌ته‌ما بوون نه‌و هتیزه‌ فریایان بکه‌وئ و رزگاریان بکات. بهلام جارتيکی دی هه‌واو ناو‌ته‌کانی کورد هه‌له‌وه‌ین کاتی (ره‌زای یه‌که‌م)ی شای نیران ده‌ستوری دا که ریگه‌ گرینگ و سه‌ره‌کی یه‌کان له‌ کورده‌کان دا‌به‌خړئ و نه‌هتیزئ له‌و ریگه‌پانه‌وه هه‌یج شتيکیان پئ بکات. هه‌روه‌ها نیران، له‌سه‌ر داوای تورک، هتیزکی سوپایی به‌ فه‌رمانه‌یی عه‌قید (نه‌خشه‌وان)ی کۆنه‌ نه‌فسه‌ری سوپای تزاری روسی نارد بۆ ناوچه‌که تا ته‌یارو ناماده‌ بیت بۆ په‌لاماردانی سه‌نگه‌ره‌کانی شۆڤ‌شگێترانی کورد له‌کات و شۆتني پتويست دا.

نه‌و هتیزه‌ چاوه‌روان کراوه‌ له‌ چيای (موساداغ)ه‌وه‌ ده‌ستی پئ‌ک‌رد. نهمه‌ نه‌و چيایه‌به‌ که‌ گه‌يیه‌ ناستی ني‌ودارترین چيای جيهان، پاش نه‌وه‌ی (فرانس فيرفيلس) له‌ سالی ۱۹۳۳دا کتییکی نووسی ده‌ره‌اری قه‌سابخانه‌کانی تورک دژ به‌ نه‌رمه‌ن له‌و چيایه‌دا. نه‌خشه‌وان، توانی هتیزه‌کانی کورد ده‌ره‌پێتنی و تابناو قه‌د پاله‌کانی چيای ناراراتی بچووک دوايان بکه‌وئ. هه‌رچه‌نده‌ عه‌قید نه‌خشه‌وان له‌و شه‌ره‌دا کورژا، به‌لام شۆڤ‌شگێترانی کوردیش له‌ دواي نه‌و شه‌ره‌ له‌ سنوری نیران و له‌ سنوری سوڤه‌یت دا‌به‌ران. شۆڤ‌شگێترانی کورد به‌رگری یه‌کی زۆر دلێزانه‌یان کرد، زه‌ه‌ره‌و زبانی گیانی و مالی گه‌وره‌یان له‌ هتیزه‌کانی تورک دا... بهلام روداو‌ه‌کان به‌ناشکرا ده‌ریان خست که زه‌مه‌ن و سه‌رده‌م له‌ دواي جه‌نگی جيهانی یه‌که‌مه‌وه‌ زۆر گۆژاوه‌، به‌لای کهمه‌وه‌ له‌ رووی سوپایه‌وه‌ زۆر گۆژاوه‌. بهلام نه‌و‌زارو نامێره‌کانی سه‌رکو‌تکردن به‌ هه‌مان توندو تهری خۆپانه‌وه‌ مابوونه‌وه‌، به‌لام به‌ شتیه‌کی تازه‌ترو هاوچه‌رخانه‌تر. هتیزی زه‌مه‌نی تورک هه‌رکاتی نه‌یان توانیایه‌ په‌لاماری سه‌نگه‌ره‌کانی کورد بده‌ن و پئ‌شه‌ره‌وی بکه‌ن، هانایان وه‌به‌ر چه‌کی ناسمانی ده‌به‌رد. هه‌سه‌نی نه‌رفه‌عی، مێژوونوسی نیرانی، زۆر به‌چاکی وه‌سفئ نه‌و روداو‌انه‌ی کردوه‌و نویسه‌یه‌تی: "فرۆکه‌کانی تورک کاتی که نه‌یان ده‌توانی چه‌ک‌داره‌ کورده‌کان، له‌ سه‌نگه‌ره‌ قايم و پۆشراوه‌کانیان ده‌ره‌پێتن، ده‌که‌وته‌ په‌لاماردانی ژن و مندال له‌ ني‌و نه‌وده‌گا‌کانی پشته‌وه‌و ختیه‌وت و شۆنه‌کانیان به‌ نرمی و به‌ چه‌کی سووک داده‌به‌یژت. یان مه‌رو مال‌ته‌کانیانی قرده‌کرد".

شۆڤشگنیه که مارۆ دراوه‌کان، له نا نومییدی یهوه بانگه‌وازی داوای کۆمه‌کیان له (چپای ناراراتی پیروزمود) نارد. نهم بانگه‌وازه به نهینی له سه‌رانسه‌ری تورکیادا بلازکرایه‌وه ته‌نانه‌ت گه‌یهه سوریاو عیتراقیش. کوردی سوریا له رتگهی تایه‌تی خۆیانوه نهم بانگه‌وازیان گه‌یانده به‌یروت و پاریس.

کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان له جنیف نوسخه‌یه‌کیان لهو بانگه‌وازه به‌دهست که‌وت. به‌لگه‌نامه‌ی (sawisdat) نه‌و سه‌رده‌مه به‌م رسته کاریگه‌ره دهستی پتکرد بوو:

"برا کورده‌کاغان... ده‌ستو برد بکه‌ن و به‌سه‌لمێتن که شایسته‌ی نه‌وه‌ن رۆله‌ی نه‌ته‌ویه‌کی گه‌وره‌ بن. چۆن قاییل ده‌بن رۆله‌کانی گه‌لی کوردی نه‌جیب و خانه‌دان وه‌کو کۆیله‌و به‌نده له ژێر نه‌یری تورکاندا بژین، نه‌و تورکانه‌ی به‌لێنیا‌ن دا‌ین که نه‌مه‌ش ده‌وله‌تی سه‌ره‌خۆی خۆمان هه‌بن له نیوان نێران و عیتراقدا؟... وه‌رنه‌ ریزی نه‌و خه‌باته‌وه که له پێناوی رزگارکردنی برا‌کاغان له چنگی داگیرکه‌ری تورک، ده‌ستمان دا‌ین. به‌شداری بکه‌ن له نازاد کردنی نهم خا‌که‌دا که هه‌زاران ساله له سه‌ری ده‌وین... چه‌ند ده‌سته جه‌نگاوه‌ریکی کوردستانی سوریا به‌ ده‌نگی نهم بانگه‌وازه‌وه هاتن و چوونه‌ خا‌کی تورکیاوه تا له باشوری‌شه‌وه شۆڤش هه‌لگیرسێتن.

له‌کۆتایی ته‌موزی سالی ۱۹۳۰دا شیخ نه‌حمه‌د بارزانی له با‌کوری عیتراقه‌وه هێزێکی پێنج سه‌د که‌سی به‌ فه‌رمانه‌یه‌ی برا بچوکه‌که‌ی (مه‌سته‌فا بارزانی) نارد بۆ خا‌کی تورکیاوه له (نوره‌مار)دا په‌لاماری تورکه‌کانی داو غافلگیری کرد، به‌لام شته‌که له‌وه زیاتر ته‌شه‌نه‌ی نه‌کرد. هێزه‌کانی تورک که له رووی ژماره‌و چه‌که‌وه بالا ده‌ست تر بوون، توانیان نه‌و جه‌نگاوه‌ره کوردانه تێک به‌شکێتن که له وولاته دراوسێ‌کانه‌وه هات‌بوون و پاشه‌کشه‌یان پێ بکه‌ن. له‌لایه‌کی تروه مه‌لایانی کورد بانگه‌وازی‌کیان بۆ سه‌فه‌یرانی ده‌وله‌ته رۆژاوا‌یه‌یه‌کان له به‌غداو کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان نارد، رۆژنامه‌ی (الرابطه‌ العربیه)ش که له که‌رکوک ده‌رده‌چوو به‌لاوی کردوه. که‌چی نه‌و بانگه‌وازه‌ی که ده‌یه‌یست "سه‌رنجی رای گشتی جیهانی بۆ تا‌وانه‌کانی تورک ده‌ره‌ق به‌ کورد و قه‌تل و عام وله نیو بردنی کوردان راکێشێت" ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی نه‌وتۆی نه‌بوو.

له‌م کاته‌دا شۆڤشگنیه‌ره‌کان پتر سه‌نگه‌ره‌کانیان قایم کردو مقاو‌مه‌ته‌ی قاره‌مانانه‌یان زیاتر کرد، به‌و نومیده‌ی به‌توان خۆرا‌بگرن تا وه‌رزی زستان به‌یت و په‌رزه له‌به‌ر هێزه‌کانی تورک ببێ‌ و چه‌تر نه‌توانن بێنه‌ پێش. به‌لام زۆری نه‌به‌رد سه‌ه‌یریان کرد ناچاران ده‌ست‌به‌رداری به‌رگری و مقاو‌مه‌ت به‌بن، چونکه‌ فیشه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی و هه‌موو شتی‌کیان لێ برا، نه‌یدی نه‌وانه، مه‌رگیان پێ چاکتر بوو له‌یه‌خسیری تا دوافیشه‌ک به‌رگریان کردو مردن و نه‌وانی تریش ناچار بوون له پایزدا خۆیان ته‌سلیم به‌ هێزه‌کانی تورک بکه‌ن.

حهوت سهد هیلنده ی ناوانه که ی لیدیس lidice

تۆله سهندنه وه ی تورک له شۆرشگیرانی کورد، یه کجار درنده بوو. باشترین وهسفیک بۆ وه زوع و حالی نهوساکه نهویه که (جافیدای پسهۆی کۆمه کی جیهانی کردویه تی و نوسیهوه تی و دهلتی: "ته گهر هۆلاکۆ و ته مهور له نگ بمان، زۆر به قوتابی یه تورکه کانیان خوشحال ده بوون و هه سودییان به کاره درنده کانیان ده برد". ههوت سهد گوندی کورد له گهل عاردی دا تهخت کران و هه موو خه لکه کانیان هاته سهر برین جگه له تاک و ته رایه کیان نه بی که بۆ نه شکو ته کانی نارارات هه لاتن و نه وه بو به دوازه سال بهر له تاوانه که ی (لیدیس) له کورده ستانی تورکیادا ههوت سهد جاری یه ک له دوای یه ک ههمان تاوان جتی به جتی کرا بی نه وه ی که سیک یان لایه نیک ناما وه یه کی بۆ بکات چ جای مونا قه شه کردن و هه ولدان بۆ نه وه ی که سنوریک بۆ دا نه ئی. ههروه ها هه موو نه ندامانی سهر کردایه تی شۆرش که (۵۳) که س بوون، پاش دادگاییه کی سه یایی رواله تی، له دیار به کر هاته ئیعدام کردن و سهر برین.

له هه ولتیک دا بۆ ریشه کیش کردنی بزافی رزگاری کورد، پرۆسه یه کی پاکودان و له نیتو بردنی رۆشنیران و زانیانی کورد به شتیه یه کی درنده و هۆقانه ی وه ها دمستی پیکرد که میژوو وینه نه ندیتوه: هتیزی جه ندرمه ی تورک سهد که سیان له رۆشنیرانی کوردی خه لکی ناوچه ی (وان) له ماموستاو نه دیپ و قوتابی گرت به تۆمه تی نه ندامتیی له حیزبی (خوپیون) یان هاوسۆزی له گهل حیزبی کۆرین دا. ههر هه موو نه مانه به ده ست و پی ی به ستراو هوو دوای نه وه ی به به له م تا ناوه ندی ده رایچه که گوێزانه وه، نه وسا به و حاله وه فری درانه ناو ناوی ده رایچه که وه.

وه کو درێژه ی سیاسه تی (هتیم کردنه وه ی ناوچه که) و (گه رانه وه ی نه من و ناسایش و نارامی بۆ ناوچه که) حکومه تی ناوه ندی ده ستوری کۆچاندنی هه موو نه و عه شیره تانه ی دا که به شداری شۆرشیان کردبوو. به مجوړو به م هه لجه ته پتر له په نجا هزار که س راگوێزرا بۆ ناوچه یه کی دووری سه دان کیلومه تر له زیدی خوێنانه وه دور، تا له وێ له ناو چه دانیه ستوانی تورک دا، له رۆژاوی وولات و که ناری باکوری ده ربای سه یی ناغین دا بۆ خۆ له دووری وولاتی خوێان وه کو قه تره له ده ربادا بژین. پرسه بۆ نه و کورده ئیعدام کراوه له هه موو مژگه وه کورده کاندای ته نه انت له (دیمه شق) اش دارا.

به لام نه نقره، هینده ی دی به ها مرقایه تی یه کانی پیتشیل کرد، به تایبه تی که دلتیا بوو نه کۆمه له ی نه ته وه کان و نه هه یج ده ولت و لایه نیک له دنیا دا ناماده یه له سه ر که لیک وه جوو به ت که مه سه له که ی ده وریکی نه وتۆ له سیاسه تی به روه و نه ندی یه هاویه شه کانی زل هتیه کاندایا نه بین. بۆیه زۆر بهر پرسه ره سمی تورک بی شه رم و بی پهرده هه لویتستی خوێان له مه ر کورد ده ربی. عصمت اینونو-ی سه ره ک وه زیران له (سیفان) دا رایگه یاند: "ته نیا نه ته وه ی تورک مافی نه وه یان هیه له م وولاته دا بژین و

داوای مافی نهوهیی بکهـن محمد عزتـی وهـزیری دادـش دواى له نیتوبردنی شوژی کورد گوتی: "تهـم وولاته نیشتمانی تورکه، هەر کهستیک نهسلێ تورک نهبن، لهـم وولاتهـدا تهـنیا یهـک مافی ههـیه، نهـویش نهـوهیه که وهـکو کۆیله بژی".

کهـمالیستهـکان، سیاسهـتی تواندنهـوهی نهـتهوهـییان دژی کۆیله و بهـنده ناتورکهـکان، زۆر بهـ خهـست و خۆلی لهـ ناوچهـی دهـرسیم دا خهـسته گهـر. پێش ههـموو شتیک ناوی دهـرسیمیان گۆژی بهـ (توڤجهلێ) که ناویکی تورکی یهـ. لهـ سی یهـکاندا دهـیان ههـزار جوتیاـری تهـم ناوچهـیه راگۆیزان. جێ بهـجێ کردنی سیاسهـتی کهـم کردنهـوهی چـری دانیهـشتوانی ناوچه کوردیهـکان تهـنیا لهـ عۆدهـی سوپا وهـندهـرمهـدا نهـبوو، بهـلکو قانوندانهـری نهـنقهـرهـش بهـشی خۆی تهـ خهـست، لهـناپاری ساڵی ۱۹۳۲دا یاسایهـکی دهـرکرد کهـ شرعیهـت بهـ راگۆیزان و کوـر. لهـنی کوردان دهـدات و بهـ ناشکرا ههـلالی دهـکات:

هەر کهستیک زمانی زگمکی تورکی نهبن، بۆی نی یه خانوو و مال لهـم ناوچانه دروست بکات. نهـوانه بۆیان نی یه سهـندیکای کرێکاران و کوتهـلهـی پیهـشی دا بهـهـزریڤ، وهـزیری ناوخو دهـسلاتی نهـوهی دراوهـتی بهـ بهـیاریکی کارگیرێ، ناسایی ههـموو کوتهـله ناتورکی یهـکان ههـلهـوشینهـتهـوه. کهـچی یاسای ژمارهـ (۲۵۱۰)ی ساڵی ۱۹۳۴ زۆر وردترو دیارتر گوزارشتی لهـ ناماڤهـکانی نهـنقهـره کردوه: بهـ پێی تهـم یاسایهـی تورکیا کراوه بهـ سێ ناوچه. ناوچهـی یهـکهـم ههـموو نهـو شوڤانه دهـگرتیهـوه کهـ "روشنبیری تورکی بهـ تهـواوهـتی تێدا چهـسهـپوه" و بهـگوتی پسهـپۆزانی سیاسهـتی تورکانن پتهـوست ناکات ههـچ دهـسکاریهـکی بهـکری. بهـ پێچهـوانهـی نهـوهـوه، تهـم ناوچه کوردیهـی که لهـ قانونی گۆزین دا ناماژهـی بهـ کراوه، لهـو ناوچانهـیه کهـ "پتهـوستهـ لهـ بهـر هۆی نهـندروستی، ژینگه، روشنبیری، سوپایی و نهـمی چۆل بهـکری و نا بهـی لهـ نیسته بهـدواوه ههـچ کهـستیکی تێدا نیسته جێ بهـکری".

چهـند شوڤنیک لهـ چوارچێوهـی تهـم ناوچهـیهـدا تۆمارو دیاری کران، کهـ بهـیتی بوون لهـ: توڤجهلێ (دهـرسیم، وان، قرس، بهـشی باشووری دیاریهـگر، بهـنگول، وموش). یاسای نیتویراو چارهـنوسی تهـم خهـلهـکی لهـ بهـر چاوبوو که لهـ ناوچهـی دووهـمهـوه (ناوچهـی کوردان) دهـگۆیزانهـوه بۆ ناوچهـی سێههـم. لهـ وێداوه لهـ کوتهـلهـگو ئوردوگای زورهملنی ی بهـ ههـسیر دروست کراو، نیهـشته جێ کران. ناوچهـکانی رۆژاوا، بهـ تایبهـتی کهـنارهـکانی دهـریای ناڤین دیاری کران و پتهـشیاـز کران بۆ نیهـشته جێ کردنی نهـوکوردانهـی کهـ بهـیاری راگۆیزانیان درا، ههـلهـبهـته بهـو مهـههـستهـی لهـ نیهـشتمان و زیندو زمان و روشنبیری و ناسنامهـی نهـتهوهـیی خۆیان دایان بهـرین. یاساکان ههـر بهـ وهـندهـوه نهـوهـستان، بهـلکو نهـومشی ههـلال کرد "تهـگهـر زروفی نهـمی دهـولهـت بهـخوازی" عهـشایهـره کوچهـرهـکان لهـ تورکیا دهـریکرتن.

لهوکاتانهدا که دهست بهجی بهجی کردنی نهم یاسایهکرا، نییدی جهندرمهی تورک خهنی بوون، به بیانیوی کهپان بهدوای چهکی شاراوهدا، کهوتنه گیانی جوتیاران. لیبیان دان، سوکایه تیپان پتی کردن، بهروبومی کشتوکالیپیان سوتانندن، کهچی هر ههموو نهم رهفتارانیه تینیوتی تورکیان نهشکاند، نهو تورکانهی بهردووام بوون لهسر سیاسهتی دوژمنکاری دژ بهو کوردهی که نیعترافیان به بوونی نهدهکرد. لهوکاتانهدا که حکومتی تورکیا، له نهنقهردها به نوتنه رانی رۆژنامهوانی جیهانیان رادهگه یاند که مافی کهمه نهتهوه ییهکان پتی شیل ناکرئ و ههمیشه ریزی دهگیرئ، سه رۆک کۆمار داوای له پهرله مان کرد، ههلبهته پاش نالۆز بوون و هه لکشانی مهسهله ی کورد، که پیتیویسته دهسهلاتی بن سنوور به حکومت بدرئ، تا بتوانی به سه نهم شیر پهنجیهدا زال بیتی و له ریشهوه دهری بیتی".

قهسبخانهیهکی بهشهری له پخت پهرده تاریکهکفی سیاسهتی نیودمولهتی یهوه

نۆرهاته سه ر جوتیارانی کوردی ناوچهی دهرسیم تا به شتیاوه تورکی یه باوهکه مامهلهیان له تکهدا بکری: شتیاوی چهقزی خلطانی خۆین و تینیو سه رپین. کاتی که له سالانی ۱۹۳۶ و ۱۹۳۷دا له رویی سیاسهتی تورکاندن، سیاسهتی دزی و تالانی، راوهدونان هه لگهراوه و راهپزین و کهوتنه بهرگری له خۆیان دژی نهو زندهگافیانهی له لایهن سه ربازو جهندرمهی تورکهوه دهکرایه سه ر گوندهکانیان.

لهکاتیکهدا مهفرهزهیهکی پولیس، وهکو خوی ههمیشهبیان به دوی چهک دا دهگهپان، کۆمهلیک جوتیاری یاخی تهقیان لهو مهفرهزهیه کرد، له ماوهی چهند رۆژتیکي کهمدا هه زاران جوتیار به یه وهندیان پتیه کردن. سوای تورک، بز نهوی روداوه که گهوره نه بیتمهوه هر له جیوه خهفه ی بکهن، نه مریان دمرکرد ههرچی پیاوی ۲۶-۲۸ سالان هه ن بکریتن به سه رباز. سوای تورک، نهو داوایه شیان رهفر کرد که له لایهن کوردهکانهوه گرابوو بۆ گفتوگو. تورکهکان داوایان له جهنگاوه رانی کورد کرد، که ژماره یان له هه شتا هه زار کهس پتر بوو، بیتی ج قهیدو شه رتیک خۆ به دهستهوه بهدن. له هه ولتیک دا بۆ ناساندنی سه ر هه لئانی نهم (شیره نهجهیه) کوردهکان له ۱۹۳۷/۱۱/۲۰ یادداشتنامهیهکیان بۆ کۆمهله ی نهتهوهکان نارد که: "حکومهتی تورکیا قرتابهخانهکانی ناوچهکامان دادهخات و زمانی کوردهیان لێ قهدهغه دهکات و ههردوو وشه ی کوردو کوردهستان، تهنا نهت له ژندهرو سه رچاوه زانستی یهکانیشدا دهسرتمهوه. شتیاوی درندهانو هۆشپانه بهکار دیتی تا کوردهکان ناچار بکات، بهتایهتی ژنان و کیزان که له پرۆه سوپایهکانی ناوچهی عه نه دۆل دا، کار بکهن. ههروهها کورد له شتیه ی گروپی دهکسهی دا رادهگوژی بۆ ناوچه تورکی یهکان، به جۆرنیک که پتیزی کورد لهویندهر له ۰.۵٪ تین نهپهتی".

کورده‌کان، تا دوا ساته‌کانیش دلی خویان به‌وه خوش ده‌کرد که پشتیوانی یه‌کی ده‌ره‌کی فریان بکه‌وئ و بتوانن به‌ره‌فانی له بئونی هه‌ره‌شه لیتکراوی خویان بکه‌ن. به‌لام کۆمه‌له‌ی نه‌توه‌کان. (عصبه الامم) له سالی ۱۹۳۷دا زۆر مرۆل بوو: جه‌نگی چینی-ژاپۆنی تازه هه‌لگیرسابوو، شه‌ری نه‌هلی ناوخۆی نه‌سپانیایه‌کی به‌وه لوتکه. کۆمه‌له‌ی نه‌توه‌کان نه‌و حه‌قیقه‌ته‌ی بۆ ده‌رکه‌وتبوو که هیچ توانایه‌کی پراتیکی نی‌یه، به‌ تایه‌ت دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌یتوانی نه‌و به‌یارانه به‌ سه‌ر ئیتالیادا جێ به‌جێ به‌کات که ئیپسینای داگیر کرد. بۆیه نه‌وه‌ی له‌و گۆشه تاریکه‌ی سیاسه‌تی نیتوده‌وله‌تیدا، له عه‌مه‌دۆل رووی ده‌دا، که‌س خۆی لێنه‌کرده‌ خاوه‌ن و بایه‌خه‌نگی نه‌وتۆی نه‌درانی. به‌هم‌چۆره عه‌مه‌لیاتی سوپایی له ناوچه‌ی ده‌رسیم دا زیاد‌ی کردو توندتر بوو. هه‌تی په‌لامارده‌ری تورک بێ جیاوازی که‌وته سه‌ر به‌ینی خه‌لکی بێ دیفاع، به‌ تایه‌ته‌ی نه‌وانه‌ی که‌ خویان ته‌سلیم کرد بوو. نه‌و روداوه‌ی ده‌رسیم له‌و راپۆره‌دا تۆمار کراوه که زانای روس، باسیل نیکیتن نوسه‌یه‌تی، هه‌روه‌ها نوری ده‌رسیم‌لی له‌و به‌لگه‌نامه‌یه‌دا که له سالی ۱۹۵۲ له شاری حه‌لبه‌ب بلاوکرایه‌وه وردو درشتی شوێشی ده‌رسیمی تۆمار کردوه.

له‌م دوو به‌لگه‌نامه‌یه‌وه، نه‌وه به‌ دیار ده‌که‌وئ که کاتێ تورکه‌کان نه‌یان ده‌توانی شوێشی کورده‌کان تیتک بشکێنن و به‌ سه‌ریاندا زāl بێن، به‌ تایه‌ته‌ی له‌و ناوچه توش و سه‌ختانه‌ی که به‌رزێ ده‌گه‌یه ۳ هه‌زار مه‌تر، هه‌نده‌ی دی دێندانه ره‌فتاریان ده‌کرد.. بۆ وێنه‌ی هه‌ندێ یه‌که‌ی سوپایی، قه‌ده‌پال و بناره‌کانی چپای (تۆک)یان گرت. کورده‌کان، به‌تایه‌ته‌ی ژن و مندال، ناچار بوون له‌ تاو تۆپیاران و بۆدومانی ناسمانی هه‌لێن و په‌نا وه‌به‌ر نه‌شکه‌فت و موغاره قول و زۆره‌کانی نه‌و ده‌قه‌ره به‌رن.

که سه‌ریازه‌ تورکه‌کان زانیان نه‌و خه‌لکه‌ چوونه‌ته نه‌شکه‌وته‌کانه‌وه، به‌رده‌می نه‌شکه‌وته‌کانیان لێ گرتن و نه‌یان هه‌شت شتاقیان بێنه‌ ده‌ری و نه‌و‌جا که‌ره‌سته‌ی به‌یناسازیان هه‌تا و زارکی شکه‌فته‌کانیان هه‌لچنی و نه‌وژن و مندالانه‌یان زنده به‌ چال کرد.. له هه‌ندێ حالی ترده‌ ده‌چوون نه‌شکه‌وته‌کانیان قانگ ده‌دا تاخه‌لکه‌که‌ بێته ده‌ری، که ده‌شه‌اته‌ ده‌ری به‌ سونگی تێیان به‌رده‌بوون و هه‌موویان ده‌کوشتن. ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ ژن و کێژ خویان له‌ لوتکه‌ی شاخه‌کانه‌وه هه‌لده‌دێراپه‌ نێو دۆله هه‌زار به‌ هه‌زاره‌کان پان نێو روپاره‌کانه‌وه؛ نه‌و مه‌رگه‌ کاره‌ساتاوی یه‌یان پێ باشت‌ر بوو له‌وه‌ی بکه‌ونه به‌رده‌ستی تورک و به‌ تۆبزی زه‌وتیان بکه‌ن و سواریان بێن.

له‌ کۆتایی سالی ۱۹۳۷دا، وه‌ختن عصمت انینو، له‌ جێ ی که‌مال نه‌تاتورک بوو به‌ سه‌رۆک کۆمار، ده‌رباره‌ی چاره‌سه‌ری کێشه‌ی ده‌رسیم رایگه‌یاند که: "به‌ یه‌که‌جاره‌کی له‌م کێشه‌یه‌ رزگار بووین، هه‌موو کاره‌ سه‌ریازی یه‌کانی تورکه‌ چپا‌یه‌کاغان پاکسازی کرد".

هه‌ر چه‌نده کورده‌کان چ نو‌میتدی‌کیان به سه‌رکه‌وتن نه‌ما، له‌گه‌ل نه‌وش دا به‌ره‌فانی
 یه‌کی قاره‌مانانه‌یان کرد، به‌را ده‌یه‌ک که حکومه‌تی تو‌رکی ناچار بوو سه‌د هه‌زار سه‌رباز
 بخاته‌ ژێر چه‌که‌وو، (جه‌لال با‌یارای سه‌ره‌ک وه‌زیران دان به‌وه‌دا بنی که نه‌من و
 نارامی به‌ ته‌واوه‌تی له‌ ناوچه‌که‌دا به‌رقه‌رار نه‌بووه "له‌به‌ر نه‌وه‌ی سوپا‌که‌مان، مان‌تۆری
 سوپایی له‌ ناوچه‌ی ده‌رسیم دا ده‌کات، خه‌ل‌کی نه‌م ناوچه‌یه‌ راده‌گۆزین و به‌م‌وش
 کێشه‌که به‌ ته‌واوه‌تی پنج یه‌ ده‌که‌ین". نه‌وه‌ تاقه‌ چه‌ک بوو که به‌ هۆیه‌وه‌ گۆتاییان به
 مقاوه‌مه‌تی کو‌رد هه‌ینا هه‌ندێ کەس له‌و با‌وه‌ره‌دان که پتر له‌ په‌نج‌ا هه‌زار کەس له
 ماوه‌ی دوو سالی شه‌ردا هاتنه‌ گوشتن و سه‌ربهرین. دوو هه‌یندی نه‌م ژماره‌یه‌ش هاتنه
 راگۆزان، نه‌نقه‌ره‌ش جارێکی دی سێ‌داه‌ی بۆ هه‌ل‌خستن به‌و مه‌به‌سته‌ی که بژا‌فی
 رژگاری کو‌رد ریشه‌کێش بکات.. نه‌وه‌بوو دوا‌زه‌ کەس له‌ سه‌رانی شۆشه‌که نه‌ب‌دام
 کران که هه‌ر دوو په‌رله‌مانتاری نه‌ندامی په‌رله‌مانی تو‌رکی "سه‌د عب‌دالقادر" و "حه‌سن
 خه‌یری" یان تێدا‌بوو چونکه‌ په‌یوه‌ندییان به‌ شۆر‌شوه‌ کرد‌بوو. حکومه‌تی تو‌رکی، له
 سالانی دوهم جه‌نگی جیهانی دا مژولی کۆمه‌ل‌تیک کێشه‌ی دی بوو، بۆیه‌ خۆی له
 مه‌سه‌له‌ی کو‌رد بێ‌ده‌نگ کرد. به‌لام هه‌ر به‌رده‌وام بوو له‌ چه‌وساندنه‌وه‌ی رۆژه‌کانی نه‌و
 میلله‌ته‌ی که رقی لێیان بوو. تا‌کو رۆژگاری نه‌م‌رۆش له‌ تو‌رکی‌دا به‌ره‌سمی دان به‌
 بوونی کو‌ردا نه‌نراوه‌.

فەلسەئى پىنچەم

گەرماوى ھەتاوى ھاوجەرخ

وھزەن وھائى كورد، لە ئورگىدا پاش دووھم جەنگى جىھان يان چ شتىك
"خەلگىنى كۆ نەپەرستى (ھاندا) بانگەشەى كۆمونيژمى بلاوبگەنەو؟".

سەرەك كۆمار، خاكە نازىكى بە دستەوھ گرت و ئەوجا وەكو نەكتەرتىك خۆى بنوتىن،
دەمە خاكە نازىك چىمەنتۆى خستە نىتۆ شىش بەندىكەو و بەمە بەردى بناغەى پردى
سەر لىتىكى روبرارى فوداتى داننا. ئوجا بەدەم زەردەخەنەپەگەو: زەردە خەندى پىھوانى
دەولەت، روانى پە كامىراى تەلفەزىونەكان، دەستى بەسەر كورپىكى لاودا ھىتاو لى ي
پرسى: "دەزانىت مەن كىم؟". كورپەك وەك بەلى ي مامۆستايەكانى زۆرى لەگەل ماندوو
بووین و پەرۆھەيان پىن كوردەن و تەواو تەلقىنىيان داھىن بەلەز ھاتە وەلام: "سەرۆكى
نەغجومەنى ناسايشى دەولەت و سەرکۆمار جەنەرال كەنعان نىفرىن". ئەمە لە ناخرو
نۆخرى مانگى ت ۱۹۸۱/۲ دا بوو. ئەوكاتە بوو كە سەرکۆمارى تازەى توركىيا، پەگەم
سەردانى شارانى نۆرفە، دياربەكر و مەلاتى پەى كرد كە گەورەترىن حاسى پەو
سەربازخانەى سوپاى توركى تىدا بوو. لەم سەردانەدا فەرماندەى گشتى ھىزى چەكدارو
سەرەك وەزىران (ئولوسو) ياوهرى بوون.

جەنەرال، مانۆرتىكى سوپاى سازدا كە تانك و فرۆكەش بەشدارىيان تىدا كرد، بەمەش
بوونى چرى سەربازى پەو ھەشاماتە پىشاندا كە لە مەلاتىيە خەر بوو بوونەو. پاش
تەواو بوونى مانۆرە سوپاىيەكە، ھەوائىكى راگەياندا، كە بە خۆى ناوى لىتا ھەوائىكى
گرىنگ بۆ خەلگى شار، كە زۆرىيە ھەرە زۆريان كورد و ئاشورى بوون، كەمىنەپەكى
زۆركەمى توركىشى تىدا بوو، روى دەمى تىكرەن: "دەپوايە ھەوالەكەتان بزانىبايە،
بەلام قەپىنى نى پە مەن بۆتانى دووبارە دەكەمەو: بارەگای لەشكرى دوو، لە سەرەتاي
سالى ۱۹۸۳ دا دەگوازىتەو بۆ مەلاتىيە".

كاتىن جەمەوھەرەكە چ كاردانمەوھەكى ئىجابى نەنواندو (نىفرىن) لە برى ئەو ھەوالە
گرىنگە، چ چەپەلەوچەپەلە رىزانىكى گوى لىن نەبوو. پەكسەر ھەستى پەوھە كرد كە
ئەزمونى رابردوى خەلگى ئەم دەفەرە لەگەل سوپاى توركى دا، دىوارىكى بەفرىنى لە
نىوان ھەردوولا دا دروست كوردو، خەلگەكە بە چاوى رەفرۆ گومانەوھە دەروانە
سەربازى تورك، بۆيە زمانى گۆزى و راستەوخۆ دواندىن: "ھەندى خىيانەتكار ھەن
دەلەن گوايە گواستەنمەو بارەگای لەشكرى دوو بۆ مەلاتىيە، بۆ چەوساندەنەوھى
خەلگى ئەم دەفەرەپە.. نازىزەكانم، چما ئەم خاكە ھى كى پە كە نەوانە دەلەن گوايە

نیمه ده‌مانه‌وی خه‌لکه‌کمی بجه‌وسپینینه‌ود؟ چما همه‌وو هه‌ر هاوولاتی تورک نین؟ همه‌وومان له‌ باشور تا باکوره، له‌ روژه‌هلات تا روژاوا، قوربانیمان له‌ پیتناری نهم خاکه نه‌داوه؟ نایا به‌ دریزایی میژووی نهم وولاته شه‌یدانمان و روژدی شه‌یده‌کافان له‌ تهنیشت یه‌که‌وه له‌م خاکه‌دا نه‌ناشته‌وه؟ که نهمه وه‌زع و حال و واقعیه‌که بین، نیدی بۆچی ده‌بین نیازی چه‌وساندنمه‌وی خه‌لکی نهم ده‌قه‌ره‌مان هه‌یین؟ ناخر بۆ؟ نهم قسه‌و قسه‌لۆکانه، خۆیان له‌ خۆیاندا خیانه‌تن".

به‌لام کوردی خه‌لکی نهم شاره، که ژماره‌ی دانیش‌توانی له‌ سه‌د هه‌زار کس پترن، نه‌مجاره‌ش خۆیان شیلو نه‌کرو زهمه‌تی چه‌پله‌لیدانیان ومهر خۆنه‌دا. چونکه پیتشر به‌مشیک له‌ یه‌که‌کانی له‌شکری (دو)یان ناسی بوو. نه‌وه‌یان بیر ماہوو که کاتن خه‌لکی شاری (گازانتسب)ی نزیکی شاری مه‌لاتیه‌ه، له‌ سالی ۱۹۶۸دا خۆپیشاندانیان کرد وداوای نازادی به‌کار هیتانی زمانی کوردی و هه‌ندئ مافی خودی تریان کرد، چۆن نه‌و یه‌که سوپاییانه سه‌ر کوتیان کردن.

(هلموت فون مولتکه) کاتن له‌ سه‌ده‌ی رابرودا له‌ تورکیا ده‌بین و سه‌ردانی مه‌لاتیه‌ ده‌کات، یه‌که‌م کس بوو که سه‌رنجی نه‌روپاییه‌کانی بۆ نهم شاره راکیشاو (مولتکه) له‌و سه‌رویه‌نده‌دا به‌ مجبۆری وه‌سف کردوه: "شاریکی گرینگه. نزیکی ۵ هه‌زار مالی قوری تیدایه، سه‌ربانی ماله‌کان ته‌خت و هه‌ر سه‌ربانیک بووه به‌ هانیژ بۆ ماله‌کمی سه‌روی خۆی. گومه‌زی مزگه‌وته‌کان و قوبه‌ی گه‌رماده‌کانیش به‌ قوروکا سه‌ر سواغ کراون. هه‌ر مالیکی شار حه‌سارتیکی له‌ قور دروست کراوی به‌ده‌وردا کیشراوه. نهمه‌ش رهنگیکی بۆری به‌ همه‌وو شاره‌که داوه. پتیده چیت تا نیستتا په‌نجمه‌ه لیره‌دا نه‌بووبن به‌ باو. بریا هیتسر سواریک به‌ نیره‌دا ده‌قۆی و کاغه‌زی (برشمان)ی پتی ده‌بوو تاره‌سمی په‌نجمه‌ه‌ی له‌سه‌ر به‌کردایه‌و به‌ دیواری ماله‌کانی په‌وه بنایه".

به‌لام ژبان له‌ مه‌لاتیه‌دا نه‌وه‌نده‌ش تاریک نه‌بوو وه‌کو له‌ دوره‌ه ده‌مه‌که‌ی ده‌بنواند. هه‌ر چه‌ند ته‌نت له‌ وهرزی زستانی ته‌رو توش دا ناوه‌دان بوو، و خه‌لکی تیدا بوو، لێ له‌ هاوین دا ریک له‌ شاری خۆیانی چۆل و هۆل ده‌چوو. (مولتکه) هه‌ستی به‌مه‌ کردوهو نویسویه‌تی: "همه‌وو خه‌لکی مه‌لاتیه‌ه، بۆ گوندی نایسوسو بارگه‌یان لیک ده‌نا. نهم گونده نزیکی ۵ هه‌زار مالی هاوینه‌ ده‌بوو.. ماله‌کان له‌ نیه‌و دارستانی قه‌یسی و سیه‌و قۆخ و گۆتزو هه‌نجیر روژا بوون، نهم دارستانه هیتده گه‌وره بوو که به‌ پتیاان دوو سه‌عاته رێ ده‌بوو. سپیداری لق و پۆپ ریک و بالا به‌رز، به‌ره‌و ئاسمان هه‌لده‌کشان و ده‌که‌وتنه سه‌روی دارو دهرختانی دییه‌وه؛ ده‌تگوت مناره‌ی مزگه‌وتی نیه‌و مالانی شاریکن. جۆکه‌یه‌کی یه‌که‌جار جوان، له‌ شاخه‌کانه‌وه ده‌هاته خوار و ناوی زولال و شیرین به‌ نیه‌و ماله‌کاندا ده‌قۆی، هاوه‌و هاژه‌یه‌کی هیتده دلگیری هه‌بوو نه‌قل و هۆشی تالاند ده‌کرد". مرۆڤ نه‌مرۆ که نه‌و وینه‌و ده‌مه‌نانه نابینی که مولتکه له‌ مه‌ر مه‌لاتیه‌ه

له هزرو بیرمانی دروست کردوه. وهکو هه شارێکی تری کوردستانی تورکیا؛ و دکو دیاره کر، گازانتیب، نیلانیگ، یان ئورفه، چوار دهوری بهو گه ره که هه ژارنشینانه ته نراوه که جوتیارانی کۆچکردوو له گوندهوه بۆ شار، ناوه دانیان کردۆته وه. ههروهها چوار دهوری باره گای سه ربا زخانه کهش له م سالانه ی دوا ییدا به گه ره کی هه ژارنشین ته نراوه.

پێشهوی بۆ رۆژهه لاتێ تورکیا

نه گه ر پانتایی خاکی کوردستان و رێژه ی خه لکی کوردستان له گه ل پانتایی و درێژه ی خاک و دانیشته وانی تورکیادا به راورد به کی، نه وای بوونی هێزی سوپایی تورک له ناوچه کانی کوردستاندا رێژه به کی یه کجا زۆره ر قیواری ره وته نیش هه ست به م حاله ته نااساییه ده کات. ژماره ی سوپای تورک خۆی له نیو ملیون که س ده دا، ئه م نیو ملیونه کراوه به چوار له شکر (فیلق) دوو له شکرێ ئه م سوپا زه به لاه له کوردستاندا جێگیره، له کاتی کدا ژماره ی خه لکی کوردستان له کۆی چل و هه وت ملیون که سی خه لکی تورکیا، له هه شت ملیون پتر نا ب، خۆ نه گه ر نه و هێزی پۆلیس و کوماندۆیانه ی که له کوردستانن به خه ینه سه ر هێزی سوپای تورکیا، نه وای ژماره ی هێزی چه کداری تورکی له کوردستاندا ده گاته زیاتر له ۲/۳ ی هه موو هێزی سوپایی تورکیا، له کاتی کدا که پانتایی خاکی کوردستان له ۱/۳ ی پانتایی تیکرای خاکی تورکیا پتر نا بێت.

نا بێت نه وه له بیه ر به کین که کوردستانی تورکیا پتر له (۵۰۰) سه د کیلۆ مه تر سنو ری ها وه بشی له گه ل یه کیتی سۆفییه تدا هه به. بێگومان نه مه هۆکارێکه که تورکیای نه ندای پهیانی ناتۆ ناچار ده کات زۆرترین ژماره ی هێزه کانی له وێ دا مۆل بدات. واتا به پێچه وانه ی ناوچه کانی سنو ری رۆژا وایه وه. له م دوا ییانه دا زۆر به که ی را داری نه مریکی له رۆژهه لاتێ تورکیادا دامه زرا، نه مه جگه له و به کانه ی که پێشتر هه بو نه، به تایبه تی پاش دا رو خانی به که نه مریکی یه کان له ئیترانی پاش شۆرشێ ۱۹۷۹.. ههروهها وێستگه جاسوسی یه کان و په یوه ندی دوری سه ر لوتکه کانی نارارات که بو ردیان ده گاته قو لا یی یه کیتی سۆفییه ت له لایه که وه، ده گاته ناو سو ریا و عیتراق له لایه کی تر وه. ئه م وێستگانه هه ندێ عه مه لیاتی شناسایی (استطلاعی) سوپای زۆر گرینگ بۆ ها وه پیمانانی ناتۆ نه عجا م ده دن.

به لام پاراستنی نه م هه موو دام و ده زگایانه، هێشتا نه وه ناخوا زی که ۲ له سه ر ۳ ی هێزی چه کداری تورکی به به رد وامی له خاکی کوردستاندا جێگیر بێ، دیاره ده بیته هۆیه کی دی بۆ نه م ته حه شوده سوپاییه هه بێ، به تایبه تی هه موو ده زانی که پهیانی دۆستایه تی و ته عه دا نه کرد نه سه ر یه کتر، له نێوان تورکیا و یه کیتی سۆفییه تدا هه یه وه له سالی ۱۹۵۴ دا ها ته ته مۆر کرن. هه له به نه نه م بوونه سوپاییه ریشه ی خۆی هه یه وه ده که رێته وه بۆ ده یان سال له مه و به ر، نه وه پێو پاش سه رکوت کردنی بزو ته وه ی ده رسی م

له سالانی ۱۹۳۷/۱۹۳۸دا، حوکمی عورفی راسته وخۆ به سەر زۆریه ی ناوچه کانی رۆژه لاتدا سه پتیراو کوردستان کرا به مه لبه ندی توژیکی چری مه خفه ری جه ندرمه و سه رباخانه ی سویای و نهم بارودۆخه تاسالی ۱۹۴۶ به رده وام بوو. له و ساله دا بۆ ماوه یه کی که م حوکمی عورفی به لگیراو پاشان سه پتیرایه وه.

که مال نه تاتورک، له سالی ۱۹۳۸دا مرد. رهوش و وه زع و حالی تورکیا باش نه بوو، خه لکی و ته نانه ت تورکه کان به خۆپاش له رهوشه کان بپزارو نارازی بوون. هه ر له سه رتهای سالی ۱۹۴۶ه بپزاری له حیزبی کۆماری که مالی که ییه لوتکه؛ چونکه پتر له بیست سال بوو، تاک لایه نه حوکمرانی ده کرد. نه و رهوشه تازه یه ی تورکیا، کاریکی وه های کرد که گرژی و دردۆنگی نه وان تورک و کورد، نه گه ر بۆ ماوه یه کیش به، سووک و که م به پیتته وه. نه پته ریکی (UN) به مجۆزه پاسی نه و ماوه یه ی کردوه؛ "هه ندی هتیا و تاساوه ی په راگه نده لیره وه، له م به وارو له و به واردا به رچا و ده که وتن که نیشانه ی نه وه بوون کهش و هه وای سیاسی روو له کرانه وه بوو".

کاتی له سالی ۱۹۴۶دا حیزبی دیموکراتی، وه کو حیزبیکی نوپوزیسیون دامه زرا، هه موو لایه نه بپزارو به تاقه به کان له و رهوش و وه زع و حاله ی که هه بوو، له ده وری خه یه ونه وه. به و مینه ره یان ده زانی که ده وانن لیره ی گوزارشت له خواست و ناما نجه کانیان به کن و بۆ خۆ هه ناسه یه ک به دن. له هه مان سالدا یه که م قه رز له نه مریکا وه رگه را. نه م قه رزه نو مپیدی بۆ زانه وه ی خه یایی بارودۆخی نابوری وولاتی زیندو کرده وه. سه ره ک وه زیرانی تورک هه ر له و روانگه یه وه که وته ستایشی "ها وولاتیا نمان له ناوچه کانی رۆژه لات"، نه وانه ی که جاریکی دی دلسۆزی و گوئ رایه لی خۆیان بۆ ده وه تی تورکیا سه مانده به شتیه یه کی که له ک نمونه یی نه رکی سه رشانی خۆیان نه نجام دا.. نه و هه نگا وانه ش که بۆ عه لمه نه کردنی وولات ده نران و حکومه ت سوو بوو له سه ر جه به جه کردنیان، هه ندی سووک کرانه وه، به مه ش کوردی، له خه لکی په بندتر به ناین، هه ناسه یه کیان وه به ر هاته وه ری ی خۆپاشی نایین له قوتابه خانه کاتیش دا درا.

له سالی ۱۹۵۰دا، کاتی که حیزبی کۆماری ی نوپوزیسیون، به ربه ری عه دنان مفدریس، له هه لپژاردنی په رله مانیدا سه ره که وتنی ته وای به ده ست هتیا، نه مه به وه هقی نه وه ی که په رۆسه ی؛ "به شارستانی کردن" له کوردستاندا هه ندی سووک بکری. پیا و ماقولاتی نایی و ته ره ره وه نده کان، به ر له هه موو که سیتک هه ستیان به م گۆزانه ی سیاسه تی تورکی کردو به گۆزانی باشیان له قه له م دا. نییدی جاریکی دی نه و ده رۆپشانه ی که حکومه ت به راستی سه ره کوتی ده کردن و را وه دوی ده نان، په یدا به ونه وه به شتیه ی نیمچه ناشکرا له گونده کاند چالاکی خۆیان ده کردو به شتیک له و پایه و ده سله ته کۆمه لایه تیبه یان وه چنگ هتیا یه وه که له ده ستیان دا بوو.

نەو مەترسییه‌ی هه‌ڕه‌شه له ناسایشی دهلەفنی تۆرکی ده‌کات

له‌کاتی‌که‌دا نه‌نقهره، هه‌ندێ نهرمی نو‌اند و گوشاری له‌سه‌ر مو‌مارسه‌ی سه‌روته ناینی یه‌کان که‌م که‌رده‌وه، به‌لام له‌همان کات‌دا به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر سیاسه‌تی توندو تیژ ده‌ر هه‌ق به‌ مه‌سه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستان‌ی تۆرکی‌دا. تۆرک به‌ ره‌سمی به‌رده‌وام بوو له‌ سه‌ر حاشا کردن له‌ به‌وونی گه‌لی کورد وه‌کو گه‌لێک که‌ ناسنامه‌ی تایبه‌تی خۆی هه‌یه. پاش نه‌وه‌ی دوا‌ی دو‌وه‌م جه‌نگی جه‌هانی راسته‌موخۆ له‌ به‌رکردنی شەل و شه‌پک قه‌ده‌غه‌ کراو به‌ کوردی ناخافتن له‌ هه‌زوری فه‌رمانبه‌رانی تۆرک دا به‌ تاوان دانراو هه‌ر که‌سه‌یک قه‌سه‌ی به‌کردایه‌ سزا ده‌هرا، نه‌نقهره له‌ سال‌ی ۱۹۴۶وه که‌وته حاشا کردن له‌ به‌وونی مادی کوردیش.

بۆ یه‌که‌مه‌جار ئهم نه‌خشه‌یه له‌ سال‌ی ۱۹۴۶دا باسی لێ‌وه‌ کرا، کاتی‌که‌ رۆژنامه‌ی (سن پوست) و تارکیکی نو‌وسی و دوا‌پاتی که‌رده‌وه که: "له‌ هه‌یج کات و زه‌مانه‌یک‌دا که‌مه‌ینه‌یه‌کی کوردی له‌ تۆرکی‌دا نه‌بووه، ئیدی ئهو که‌مه‌ینه‌یه نیشته‌جێ به‌وین یان تیره‌ی ره‌وه‌ند، هه‌ستی نه‌ته‌وه‌ییان له‌ لا‌ یووین یان نا".

دیاره (جه‌لال با‌یار)ی سه‌رۆکی تازه، پشتیوانی یه‌کی به‌ دڵ و کول‌ی له‌م هه‌لوسته ده‌کرد. نه‌وه‌بوو کاتی‌که‌ له‌ سال‌ی ۱۹۵۳دا، واته‌ سال‌ێک پاش نه‌وه‌ی که‌ تۆرکیا له‌ په‌یمانی ناتو وه‌رگیرا، سه‌ردانی‌کی وولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌وه‌کانی کردو رۆژنامه‌وه‌انان هه‌ندێ پرسپاری وه‌ه‌یان لێ‌کرد که‌ رو‌وگیر بێ، هه‌یج خۆی شیلو نه‌کردو بێ له‌ رو‌ودامان بێ ی را‌گه‌یاندن که‌ هه‌یج که‌مه‌ینه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی له‌ تۆرکی‌دا نی یه.

به‌لام مه‌سه‌له‌ی کورد، جاریکی دی و له‌ ناخرو ئۆخری سالانی په‌نجاکان‌دا سه‌ری هه‌له‌دا‌یه‌وه‌و که‌وته‌وه‌ سه‌ر شانۆی سیاسی، نه‌وه‌بوو زه‌عیم عب‌دالکریم قاسم، له‌ عێراقی درا‌وسێ ی تۆرکی‌داو له‌ سال‌ی ۱۹۵۸دا رۆژی پاشایه‌تی عێراقی رو‌خاندو رێگه‌ی دا که‌ سه‌رکه‌رده‌ی نه‌فسانه‌یی کورد "مه‌لا مسته‌فا با‌رزانی" له‌ تاراوگه‌ی یه‌که‌یتی ی سۆفیه‌ته‌وه‌ بۆ عێراق به‌گه‌رێته‌وه‌. هه‌روه‌ها په‌یمانی‌کی نیشتمانی له‌گه‌ل کوردا به‌ست و به‌لێنی دانێ که‌ له‌ ناینده‌دا (ئوتۆنۆمی)یان به‌دات و له‌ حوکم دا به‌شداریان به‌کات.. ئهو بو‌ژانه‌وه‌یه‌ی له‌ ریزی کورده‌کانی عێراق‌دا په‌یدا بوو، پاش یه‌ک سال له‌ کوردستان‌ی تۆرکی‌اش دا ره‌نگی دا‌یه‌وه. ئهو به‌و هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی له‌ وێنده‌ر سه‌ر له‌ نوێ بو‌ژایه‌وه‌و له‌ شێوه‌ی دا‌وا کردنی مافی نه‌ته‌وه‌یی دا خۆی نو‌اند.

به‌لام حه‌کومه‌ته‌که‌ی (مندرێس) یه‌که‌سه‌رو زۆر به‌ توندی به‌ر په‌رچی ئهم په‌ره سه‌ندنه نوێ یه‌ی دا‌یه‌وه. ئهو به‌و له‌ سال‌ی ۱۹۵۹دا چل و نۆ رۆژنهبیری گوردی به‌ تۆمه‌تی نه‌نجامدانی چالاکی رۆژنهبیری قه‌ده‌غه، ده‌ستگیر کرد. هه‌ر چه‌نده حه‌کومه‌تی تۆرکیا تۆمه‌تیکی تریشی دا‌یه‌ پال نه‌و ده‌ستگیر کرا‌وانه، ئه‌ویش نه‌وه‌ به‌و که‌ گوا‌یه‌ پیلانیان

دژی نەمن و ناسایش و سەلامەتی دەوڵەتی تورکیا گێراوه، بەلگەی نەمەش نەو دیە کە گوایە پەڕیوەندییان دەگەڵ "جودا خوازانی بارزانی دا" هەبوو. کەچی کاتێ ماله‌کانیان تەحەری کرا، چ شتیکیان لە مالدای نەوۆزرایەووە تەنیا هەندێ گوتاری دەست نوس نەبێ دەرباری نە دەب و میژوی کورد کە بۆ چاپ کردن نامادە کرابوون. بەو جۆرە بۆ هەمووان دەرهکوت کە نەو هەلوێستە توندو تیژەوی حکومەتە کە میندریس دەرباری نەم جم و جۆنە تازە یە کوردستانی تورکیا، لە راستیدا بۆ شارنەموی نەو رهوشە حەیا بەرە یەو کە تورکیای تێ کەوتبوو.

هەرچەندە وڵاتە یە کەرتووەکان یارمەتی یەکی (۲.۵) ملیارد دۆلاری دا بە تورکیای شەریک و هاو پەیمانی ستراتیژی، بەلام نەم یارمەتی یە بۆ نەو نەبوو کە ناستی بژێوی و ژیا نی پۆلە کانی گەلی تورکی بەرز بکاتەو، بەلکو مەبەستی نەو بوو یارمەتی تورکیا بدات بۆ دامەزراندن و قایم کردنی دەزگا سەربازی یە کانی. وەکو چۆن ئەمریکا هەمان سیاسەتی لەگەڵ هاو پەیمانی تری وەکو ئەلمانیا ی فیدرالیش دا پەیرەو کردو.

لە سالی ۱۹۵۹ دا رێژە ی گرانی لە تورکیادا گەییە پتر لە ۷۰٪ نییدی نەو بوو میندریس حکومەتی عورفی لە وڵاتدا سەپاند تا نەو خۆ پێشاندانانە سەرکوت بکات کە سەرانی سەری وڵاتی گرتیووە هەروەها جموجولی نوپوزسیونی روو لە زیادی سەرکوت بکات.

بەلام نەم هەنگاو حکومەتی رزگار نەکردو نەو بوو نەفسە رانی کە مالیست لە ۲۷/۵/۱۹۶۰ دا کۆدە تایەکی سوپاییان کردو حکومەتیان روخاند. کۆدە تاجی یەکان پاش نەو حوکیمان گرتە دەست بە ماو یەکی کەم، دیسان بایان دایەووە سەربای بەرە بۆر کەوتن تەنگ هەلچین بە (تورکە چیاییەکان). (جمال گۆرسیل) ی سەرکردە ی کۆدە تا تازە گە، بە سالی ک پاش نەو ی جەلەوی کاروبارانی گرتە دەست، پەنجای کەسی لە دیارترین پیاو ماقول و سەرانی بە دەسلەت و پایە داری عەشایەر راگوترا بۆ ناوچە یەکی نزیک ی دەربای هەرمەرە لە هەردوو پارێزگای نیزی میر و بۆرسا. رژی می سوپایی هەفتانە یەکی (۴۵۰) لیبرە یی بۆ هەر یەکی ک لەو دورو خراوانە بری یەو. نەم بەرە پارە یە هەفتانە یی هەرمەرە ی هەرمەرە یی ناوچە یی رۆژ هەلات بوو، دیارە مەبەستی هەرمەرە یی لەم کارە ی نەو بوو کە نەو کە سایە تیانە لە بەر چاوی جوتیارانی نەو خەواری کورد بخات و رقیان لێ هەلگرن و پە یو نەندی خۆیان لە گە لیاندا بپچرن.

کەچی نەفی کردن و دورو خستە نەو ی نەو پیاو ماقولانە ی کورد بوو هۆ ی نەو ی خەلکی نەو دەهە رانە کە سە ل نەو پیاو ماقولانە، پتر لە رژی م بێزار بێن و رقیان لێ ی هەستی. نەو بوو زۆر کە س، گوندی بە پولیس خانە گە مارۆ دراویان بە جی هیش ت و روایان لە چیا کردو کەوتنە رێگری و رووت کردنەو ی نو تومبیلان. بە تایبە تی قافلە ی

سهياحه تچيانى دهوله مەندى رۆژاوايى. حكومت چ چارتيكى نەما جگە لەوێ كە رتيگەى سهياحه تچيان نەدات بچنە ناوچەكانى (توركاني چيايى هۆڤى). ديارە نەنقەرە زۆرى كەيف بەم حالەتە هات، چونكە بۆى بوو بە بيانوو تا نەو هەموو سەريازە لە كوردستاندا بن.

لە بەهاری ١٩٦٠دا هەشت كەس لەو كوردانەى كە بۆ ناوچەى دەرياي مەر مەرە نەفى كرا بوون، درانە دادگاى كى سوپايى لە پايتەخت دا، تۆمەتەكەيان نەوە بوو كە گوايە نەمانە "خەلكانى تىكى كۆنە پەرستى و بانگەشەى كومونيزمى بىلاو دەكەنەو و داواى دامەزراندنى دەوله تىكى سەريەخۆى كوردى دەكەن". بەلام باشتري بەلگەى داتەپيى بارودۆخى توركيا چۆنەتى روو بەروو بوونەوێ مەسەلەى كوردى، ئەو رەفتارە بوو كە لەگەڵ (٤٩) رۆشەنبەرى كوردا كرا كە هەشتا لە زىندان دا بوون. پاش ئەوێ پتر لە سال و نيويكيان كە تەوقيف دا بە سەر بردو، لە كانونى دووم دا، دەست بە دادگاى كردنيان كړو بە كەفاله تىكى دارايى قورس بەردران، كەچى زۆرى نەبرد، حكومت هەمدىس گزتنى يەو و لە ناياردا دانى بە دادگاى كى سوپايى تايبەتى و (٢٦) كەسيان حوكمى نەعدام دان.

ئەوانەى پييان دەلێن كورد!!!

لە سالانى سيبەكانەو كە سەرەتاي شۆرش و راپەرێنە گەورەكانى كورد بوو، توركيا زۆر گزنانى سياسى بە سەردا هاتوو، چەندين جۆرە حوكمى بە خۆبەو ديتو. كە چى هەلوتىستى رەسمى دەرەق بە كورد هېچ گزنانى كى بە سەر نەهاتوو. نەو هەلوتىستە بە درێژايى مېژووى تازى توركيا، وەكو خۆى ماوەتەو. كاتى جەنەرال (گورسيل) هاتە سەر حوكم، لە وەلامى پرسىياريكى پەيامنەرى تاييس-ى لەندەنى دا كە ناخۆ بەتەمايە دان بەمافى كوردا بن؟! دەلێن: "تۆ مېژووت نەخۆندۆتەو؟! لە توركيا دا كەسانى ك نين، پييان بگوترى كورد". جەنەرالى نېتېراو لە ٢ / ١٩٦٠ دا لە كۆبونەوێك دا لە ديارەكەر هەمان بۆچۆنى دوبارەو كردهو و گوتى: "بە هېچ جۆرى كەلتىك نى يە بە نيتوى كورد". لە نيسانى ١٩٦٠ دا حكومت دەستورى دا ئەو كتيبە چاپ بكرتەو كە نوسەرى تورك (شەريف فورات) لە سى يەكانداو لە سەر داواى خودى ئەتاتورك داينا بوو، تا گوايە بە بەلگەى زانستى بېسەلمىنى كە "ئەوانەى بە خۆيان دەلێن كورد، لە راستيدا نەسليان توركە".

كەلەك روداو هاتنە پيشن كە بپونە هۆى زياتر گرژ بوونى پەيوەندى نيوان كورد و تورك. لە ٨ / ٥ / ١٩٦١ دا كە رۆژى سەر لە نوێ دادگاى كوردنەوێ ئەو رۆشەنبەرە كوردانەى كە ناماژەمان كردى، دەيان هەزار خۆ پيشاندەرى كورد، ئەوانەى كە بە قەسەى حكومت بوونيان نى يە، رۆژانە ناو شەقام و باژىتران. خۆپيشاندەران لە شارانى

دیاریه کړو به تلیس و وان و زور شاری کوردی دیدا له لافیته کانیاندا داوای خود موختاری روشنبری و سیاسیان ده کرد. گوډاری (الحقائق الكردیه) که له هنده ران ده رده چوو، له رۆژنامه تورکی یه کانه وه نه قلسی کردوه که حق پیشانده ران نم دور شمانه یان هه لگرتبو: "نیمه تورک نی... نیمه کوردین" و "دهی حکومت دان به مافه کانا دا بنی" و "بروخن گورسیل، مندریس، اینونو و هه دکتا توږکی تری وه کو نه وان". که نه مه خوئی له خویدا ناسازه یه بو نو زولمه تورکی یه ی که ده یان ساله به رده واهه.

نیدی هیزی جهندرمه و نو هیزه سویاییه ی بو یارمه تی هیزی جهندرمه نیردرا بو، به زهبری چک و گولله به ناو خو پیشانده ران که وتن و بلاوه یان پتیکردن. له شاری ماردین دا (۱۲۱) کس کوژان و ۳۵۴ کمیش بریندار بوون. له دیاریه کردا ۱۹۴ کس کوژان و ۴۰ کس بریندار بوون. رۆژنامه ی (جمهوریت) ی تورکی که به زمانی حالی جهنه رال گورسیل دهمیتردی، دیاریه ی نه و رودا وانه ده لئ: "هه کسیتک گوتی من کوردم تفتیک بکه چاره ی" نیدی سیاسه تی تورکاندن رۆژ به رۆژ شه قلسی توندتری گرته خو.

له کو تایی سالدا، نو دوو رۆژنامه یه ی که له سالی ۱۹۶۳ ده و بو ماوه یه کی کورت به هه ر دوو زمانی تورکی و کوردی ده رده چون، داخران. له هه مان ماوه دا (۱۳) قوتابی ده ستگهر کران که دوانیان کوردی عیراق بوون، به وتومه ته ی که گوايه "به فیتی بیتگانه خهریکی پیلان گیتان بوون" نه مهش نو حه قیقه ته ده رده خات که ژماره یه کی زور له رۆله کانی که مینه ی نه تمه ویه ی چه و ساوه له تورکیادا، زرگاری خو یان له وه دا ده بیی که هاوکاری و هه م نا ههنگی له گه ل مسته فا بارزانی دا بکه ن که له خه باتی به رده واهدا بوو دژ به حکومه تی ناوه ندی عیراقی.

له ۱۷/۱ ک/ی هه مان سالدا، حاکمی گشتی تورکی داوای نیعدام کرنی ۲۳ تا وانه یاری کوردی کرد به و تومه ته ی که گوايه هه ولیان داوه: "ده وله تیکی کوردی سه ریه خو" پتیک بیتن. حاکمی گشتی لیره دا نه وه ی روون کرده وه که پتشت دام و ده رگا ره می یه کان له زور بوئندا دوباره یان کرد به روه وه، نه ویش نه وه بوو که به روه کی دامه زاندنی ده وله تی کوردی له خاکی تورکیادا، کاری کومونیزمی جیهانی به و نه وانهش که نه وان پتیا ن ده لئین کورد، له رووی نه ژادو ده گ و ره چه له که وه تورکن.

خه لکی ناوچه کانی رۆژه لاتی، هاوولاتی پله دوون

نه وه ی له سالی ۱۹۷۲ دا رویدا، به لکه یه کی تری نم سیاسه ته ره گز په رستانه یه یه، ناژانسه کانی ده نگ وباسی جیهانی رایان که یاند که حکومه تی تورکی، له و ساله دا سه دان هه زار هاوولاتی خو ی ناچار کرد، که زۆریه یان خه لکی ناوچه کوردی یه کان، که

روو بکه نه وولاته پېشمه سازی په کان و، له ویندو دوی برتوی خو بکه ون، بهم کاری کوچاندنه به رده واهه توانی ناوچه یه کی سنوری فراوان له کورو خالی بکات. "نم دوه لته له همدان کاتدا ده یووی تورکیا بکات به نېشتمانی هم موو تورکی دنیا له هر کوئی په یک بن. ناژانسه کانی دهنګوباس ناژه پان بژ نموه کرد که نم سیاسه ته دووفاقی په نه و کاته که شف هوو که تورکیا رایګه یاند که ناماده یه (۲۰۰۷) په نابه ری نه فغانی که له پاکستان، وهریگری و له روه لاتی تورکیادا نېشته جیتان بکات".

شایانی باسه نهو نه فغانیه نهی باسمن کردن، کومه له قهرغیزکی نه فغانین و به زمانی تورکی قسان ده کن و نسل و ره چله کیان کا زاخی و نوزیه کی یه. په یقدا ریک به نیوی ریک خراوی فدرعی (UN) ی تاییه ت به کازوباری په نابه رانه وه له جنیف رایګه یاند که فروګه ی سویایی تورکی نهو په نابه رانه راسته وخو بژ تورکیا ده گوازیته وه، هره وها کاری پیوست بژ گواستموه ی مهر مالاته کانیانش نه نجام دراوه.

مروث که له سایکولوژی ته تورک و بیرکردنه وه ی ره گز په رستانه پان ورد ده پیته وه و نهو نه زمون و تجربه بانه دینیته به رچاو که له م بواره دا کردویانه، ده گاته نهو نه نجام گیری یه که نم پر و سه به به راستی جی به جی کراوه نهو ها وولاتی یه تورکه تازانه له پایزی سالی ۱۹۸۲ دا له کومه لیک گوندی چپایی ده فوری هه کاری نېشته جی کران؛ نهو ده فوره ی که لهو خیزانه کوردانه چول کراون که چندین سده یه لهو نېشته جی.

له لایه کی ترمه نه گمر چاو ریک به رهوشی کوردستانی تورکیادا بگتپن، ده پین دام و دزگای راګه یاندن و که نال و لایه نه رسمی یه تورکی یه کان، هممیشه مه سله ی کوردیان کردوه به بیانوو، به هوکاری هم موو نشوست و گیرو گرفته ناویری و سیاسی و داروخانه کانی بارودوخ کومه لایه تی تورکیا پان له قه لم داوه. کاتی هیزی عدا لمت به رچه رایه تی (سلیمان دیبریل) له ه لیزاردنی په رله ماندا بریدی یه وه دیبریل پوستی سه روکایه تی و وزارت ی وهرگرت، بارودوخ بژ کوردو کوردستانی تورکیا وه کوخوی مایه مو هیچ گوزانته کی به سه ردا نه هات. جه مال نه بزم، که مامو ستایه له زانستګه ی نازادی به رلین، له کتپنی کوردستان و شو رشه که یدا که له نه لمانیای فیدرالی دهرچوه باسی نهو ی کردوه که تورکه کان به شتوازی زور خراتر لهو شتوازی نهی که نازی په کان له کاتی دووم جه نگی جیهاندا دژ به روله کانی گه لانی سلاقی به کاریان دپنا، ده پانه وی کورد بکه نه به ها وولاتی پله دوو.

کاتی وه زیری ناوخو (خلدون منتس نوغلو) سه ردانی شاری (فارتو) ی کرد که له سالی ۱۹۶۶ دا به روم له رزه لیت ی دا، له بری هم موو دلدا نه وه یه که به سه ر خه لکی لیکه و ماوه که یدا نه راند: "نم هم موو هات و ها واری بژ چی یه؟ نا له م شاره دا ته نیا سی هزار که س مردووه. تمه شای قیتنام بکمن، له ویندو تا نهو پتر له سی هزار

کەس مردووێ. کە کوردەکان ناره‌زایی خۆیان لە هەر نەم رەفتاری دەریری، وەزیری نیو براو نەو حەقیقەتی وەبیر هێنانەو کە دەبێت هەمیشە لە بیرمان بیت و نەوسا بەرویاندا هەلشاخی: "مەن دەنگی کۆمەڵێک حەییوانات دەبیستم کە لە زاری بەشەرەو دەردی. ئەوێ لەم وولاتە رازی نی یە دەرگا کراوێو بە بڕوات لە ولاتی کەدا بێی کە پێی ی خۆشە".

لە ١٤/٢/١٩٦٧ دا فەرمانی کارگیری ژمارە (٧٦٣٥/٦) دەرچوو، و لە رۆژنامە ی رسمی تورکی دا بڵاو کرایەو. ئەم فەرمانە قانونیەت بە سیاسەتی چەوساندنەو دەبەخشی، بەمەش سیاسەتی چەوساندنەو گەیه‌نرایە چلەپۆیە، حکومەتی دێیریل، لە کۆتایی مانگی کانونی دوویدا بپاری لە سەر ئەم فەرمانە داو پەسندی کردو ناوی نا (یاسای رێکخستنی رۆشنپیری) بەپێی ئەم یاسایە زمانی کوردی بە تەواوەتی قەدەغە کرا، ئەم یاسایە هەموو کاریکی زانستی و کشتیب و گۆلارو رۆژنامەو بەلگەنامە یەکی بە کوردی نوسراو قەدەغە دەکات و تەنانت گۆزانی کوردی سەر کاسیت و قەوان و هەر نامیترکی دیکە ی تۆمار کرن قەدەغە دەکات. وێرایی هەموو ئەم چەوساندنەو تەنگ پێی هەلچینیەش، لە رۆی زانستی یەو ئەوێ ساغ بوەتەو کە زمانی کوردی زمانیکی هیندو چەرمانی یەو یە کججار دوورە لە زمانی تورکی یەو. نەمە جگە لەوێ کە ٨٥٪ خەلکی رۆژەلاتی تورکیا قەسە ی پێدەکەن، کاریکی یە کججار زۆری کردۆتە سەر زمانی تورکی هاوچەرخی. زانی نەلمانی (اندریاس تیسە) ی پسپۆز لە لیکۆلینمەو ی تورکی دا نەمە ی لە لیکۆلینەو یەکی دا کە سالی ١٩٦٤ لە ئێسنا بڵاوی کردۆتەو، دەرپاری ووشە ی کوردی و فارسی لە زمانی تورکی و نازاریا یجانی ساغ کردۆتەو و سەلماندیەتی.

رۆژی نەتەرە، لە لایەن رۆژنامەو رێکخراوە تورکی یە شۆفینی یە کەنەو هان دراو کە بەردەوام بێ لە سەر سیاسەتی پاکسازی کورد لە رۆژەلاتی تورکیا. حکومەتی تورکی بە خۆی ناگری دژمنایەتی کوردی خۆش کردو، بە ناشرکرا تورکی هاندەو کە بە کۆمەڵ کورد بکوژن، بێ ئەوێ دەسەلاتی قەزایی تورکی ورتە ی لێوە بیت یان رای گشتی جیهانی ناوێک لە دۆزی کورد بداتەو. هەر لە چوار چێو و دێژێ ی ئەم پڕۆسە ی تۆانەو چەوسانەو یە دا دەنگی وەها بەرز بوەتەو کە هەزار و یەک کەسەر داخ دەرین کە لە جەنگی جیهانی داو لە گەل قەتل و عامی نەرمەنە کاند، کوردیش قەتل و عام نەکران و بەیە کججارەکی لە نیو نەراون. بۆ وێنە رۆژنامە ی (ئوتوکن)، هەر مەشی لە هاو وولاتیانی ناوچەکانی رۆژەلات کردو کە واز لە داوکردنی زمانی تایبەتی و قوتابخانەو بەرنامە ی رادیۆیی و کەنالی بڵاوەرێوەو گۆشکردنی کوردیە جیاکایەت و نەفسانە ی کوردی بەتێن. پێی راگەیانندون پێویستە نەوێ بزانی کە تاقە هۆیەک هێشتونیەتی یەو و بەدەستی تورک قە نەکران لە کاتی راو دایانی نەرمەنەکان، ئەوێو کە کوردەکان پەنایان وەبەر چیا سەختەکان بردو. ئەگینا بەمڕۆ کە لەو ناوچانە دا

که زۆرینه، دهبونه که مینه . ههروهها له سهری دهروات و دهلی: "نهو خودموختاری یه کورد له هزرو خهیاالی خۆیدا پهروهدهی دهکن، تهنیا خهونهو پیتوسته تازوه نهو خهونه له میتشکی خۆ دهریکهو و چاو پۆشی لی بکهو بهر لهوهی خویان به فهوتاندنی یه کجارهکی بدن. نهژادی تورکی به سهبره، بهلام که توپه دهبی ئیدی دهبی به شیری ههلهچو کهس خۆی له بهردهمی ناگرئ، ههکه میتشکیش نه مهی نه دیوه دهتوانئ پرسپاریک له نهرمه نهکان بهکات تا حهقیقه تی ئیمه بهناسیت".

بزافی کوردی کهنگی ههموو بهلاکه

حکومه ته که ی دیپریل له روداو هکانی نازاردا روخا.. بهلام نهوهی له ۱۹۷۱/۳/۲۱ دا رویدا، کو ده تابه کی سوپایی بو وه کو ههموو نهو کو ده تا سوپایی نهی که میتووی تازی تورکیا به خۆوهی بیخی. کو ده تاچی یه کان نه مجارهش هۆی کو ده تا که یان گیرایه وه بو "گورت چولوک-مه سه له ی کوردی" له ناوچه کانی رۆژه لاتدا. نه مهش به لکه یه کی دی یه بو نهو شتوازه نامه نتیقی یه ی که حکومته یه ک له دوا یه که کانی تورکیا ده رهق به دۆزی کورد به کاریان هتیاوه. پینده چیت سوپاییه تورکه کان، ههموو هه به م مه نتیقه کار بکهو: له کاتیکدا که سورن له سه ر حاشا کردن له بوونی ماددی کورد، له هه مان کاتدا نه گه ر به روه ونندی و نا مانجه کانیان به خوازی نهوا خیرا با دمه نه وهو (بزافی کوردی) به رجه سه ته ده کن و بایه خی تایه تی ده ده نی.

له نه نجامی نه م مه نتیقه دا که بزافی کوردی به کانه گای هه موو گیرو گرت و به لاو نه گبه تی یه ک داده نی، سه ر له نو ئی حوکمی عورفی به سه ر ناوچه کانی رۆژه لاتدا سه پینراو کرا به ناوچه ی عه مه لیاتی سوپایی. ههروهها دایه ره کانی (ته جنید)ش ژماره یه کی یه کجار زۆر سه ر بازی نیجباریان بو ناوچه که نارد به بیانیوی "به گژا چونه وه ی عه مه لیاتی تیروستی" که (جودا خوازه کانی کورد) نه نجامی ده ده ن. هیرشیکی گرتنی بهر فراوان له هه موو لایه کی کوردستانه وه دهستی پیکرد، نهوه بوو تهنیا له شاری دیار به کردا پینچ ههزار کهس دهستگیرکران.

سه رانی کو ده تایی ۱۹۷۱ جگه له وه ی له سه ر هه مان رتبازی حکومتانی پیش خویان ده رۆشتق، نه خشه یه کی تازه شیان هتیا به گۆڕی که برستی بوو له دامه زرا ندنی کۆمه لیک پرۆژی کشتوکالی حکومتی له ده ره ری سنو ری هاو به شی عیراق و سو ریا، که وه رزتری خه لکی ده ره ری رۆژا وای به زۆرینه تورک یان نهو تو رکه قوبرسییانه ی بو تورکیا هه لاتبون، کاریان له م پرۆژانه دا ده کرد.

مه به ستی نه م پرۆژانه نه وه بوو که رۆله کانی کوردستانی تورکیا له برا کورده کانی عیراق یان دابرن، به تایه تی که بارزانی له وینده رو پاش خه باتیککی ده سالی توانی بووی نیعترافی رسمی حکومتی عیراق به مافی ئوتونومی کورد له عیرا قدا به ده ست

بیتنی. ههروهها مەبەستێکی تری ئەو پرۆژەیه ئەوەبوو کە کوردستانی تورکیا لە کوردی نێران و سوریا دا بپێت.

کاتێ کە ئەناله رسمی یەکانی تورک نەگرتی لە بوونی کورد دەکەن، ئەمە زۆر جار کێشەو گێڕگرتی لایەلا بۆ خۆیان دروست دەکات. بۆ وێنە لە ساڵی ۱۹۶۸دا نوسەر زانای کۆمەڵایەتی (م.ی.بۆز ئەرسەلان) بەهۆی نوسین و چاپکردنی کتێبێکەوە دەرباری بنەماکانی نوسین و خوێندنەوی زمانی کوردی، دەستگیر کراو درا بە دادگا. کە دادوەری گشتی ئەو کتێبی بە دەستەوەر گرت و لێ ی پرسی: "ئەمە چی یە؟" بۆز ئەرسەلان وەلامی داوە: "تایب جەناپت بەمە نیگەرەن بێت، چونکە ئەگەر راست بێ کوردو زمانی کوردی نەین، ئەوا ئەم نامیلکەیش بوونی نی یە. تەکا لە جەناپتان دەکەم رێم بەدەن بچمەو بە مالی خۆم و لە نێو مال و مەدالە کەمدا بژیم.. هیچ ماقول نی یە لەسەر شتێک دەستگیر بکەیم کە بە هیچ جزوێ بوونی نی یە."

لە ساڵی ۱۹۷۳دا، حیزبی گەلی دیموکراتی سوسیالیستی کۆماریسخواز، لە هەلبژاردنەکانی پەرلەماندا سەرکەوت و بەمەش حوکمی سوبایی کۆتایی هات و جارتیکی دی حکومەتی مەدەنی کەوتە سەرکار. حیزبی نێو براو هێندە کوردی ی بە دەست هێنا کە بێتوانیشت حکومەتیکی نیشتمانی دا بچەرزێن، ئەم روداو بە گۆڕانکارییەکی سیاسی گرینگ لە مێژووی تازە ی تورکیادا هاتە ژمارتن. بەلام دیاربوو کە ئەو نیشتمانی بە هۆی ناکۆکی نێو خۆ و دوو بەرەکی لایەنەکانی یەو زۆر ناخاپەنیت، ئەوەبوو روداوکانیش دروستی ئەم بۆجۆنەیان سەلمان.

هەڵبەستێکی دەستەبەندی ئەجاوید لە دیمەنیەکانا لە گەڵ دێر (شپیگل) ی ئەنەمە

کاتێ (بەلند ئەجاوید) ی سەرۆک وەزیران بۆ یەکەمجار دانی بە بوونی کورد لە تورکیادا نا و هەر بەناو و بێ پەرە ووشە ی (کورد) ی بەکار هێنا، واتا رێک بە پیچەوانە ی جارێوە کە بەرپرسانی تورک لە بری ووشە ی کورد (تورکی چیا یی) یان بەکار دەهێنا، ئەمە تورسکە هیوا یەکی خستە دلی کوردەو. بەلام ئەم شتە لە ناو تورکیادا رووی نەدا، بەلکو لەسەر لاپەرەکانی گوفا ری (دیر شپیگل) ی ئەنەمانیدا روویدا کاتێ کە دیمەنیەکی لە گەڵ ئەجاوید ساز دا بوو.

کاتێ ئەجاوید بۆ تورکیا گەڕایەو لایەنەکانی حکومەتەکی لەو هەلوێستە ی نازاری بوون، ئەویش پای دا بۆوە پەشیمان بوو. بەمەش ئەو تورسکە هیوا یە کۆرا یەو کە کوردەکان پێیان وا بوو دەتوانن رێگە ی ناست بوونەو ی ئەتەو یی نێوان حکومەتی تورک و کوردەکان روانا کە بکاتەو.

بەلند ئەجاوید لە ساڵانی ۹۷۳- ۱۹۸۰ دووجاران سەرۆکایەتی حکومەتی نیشتمانی گرتە دەست. بە درێژایی حوکمرانی ئەو ج گۆڕانیێک بەسەر باروودۆخی کوردانە هات.

که جه نەرال (که نعان نیفرین) له سالی ۱۹۸۰د به زه بری کوډه تایه کی سویایی هاته سر حوکم ، بارود وڅی کورد، وهکو سرده مانی نه تاتورک وایو. هه رچه نده شینوازی حوکم و سیاسه تی ره سمی حکومته جیاوازه کانی توکیا ، چون یهک نه بوون، به لام هه موو لهو خاله دا یه کیان ده گرتوه که گوايه له جهنگی کی رانه گه یه نراودان له گهل کوردا. نهم حالته دوژمنکارانه یه، له سیاسه تی دابهش کردنی سویا و پوڅسته گرینگه کانداه به سر نه فسراندا، به جوانی دهرده که وئ. هه روه ها چوڼیه تی سهریازگیری نیجباری که بیست مانگ له خزمه تی نالای وولاتدا به سر دهبه خوی له خویدا رهنگ دانهموی لایه نیکی تری نهم حالته دوژمنکارانه یه یه. سهریازانی کوردی خه لکی ناوچه کانی روزه لات دهنتردین بۆ سهریازخانه کانی که ناری دهریای سپی نافین و یان دهریای رهش و له ویتنده به بهرنامه سیاسه تی تورکاندنیان له گهلدا به کار ده پئتن.

لهم لاشه وه سهریازی نیجباری (تورک) ی خه لکی ناوچه کانی رۆژاوا رهوانه ی نهم ناوچه نه ده کمن که زۆریه یان کوردن. دیاره نهرانه هیچیان زمانی کوردی نازانن و هه ز نهم زمان نه زمانه ده بیته مایه ی سر هه لدانی چه ندین حالته ی بهد حالی بوون و زحمه تی مامه له کردن له گهل خه لکی ناوچه که، به تاییه تی که پرۆسه ی ته حهری و گهران بهدوای نه دمیاتی کوردی قه ده غدا بهردوامه ، یان گهران بهدوای (خه لکانی له یاسا لادهر) و گهران بهدوای چه کدا که جوتیارانی کوودو خه لکی ناوچه کوردی یه کان به هۆیه وه توشی لیندان و جنتو پیتدان و ناموس بردنی دهرنده دهن. نهم هه موو هه تزه چه کداره له کوردستانی تورکیا دا، له لایه کی تره وه بۆ خۆ نواندن و ترساندنی کورده، نهمهش سیاسه تیکه له سهرده می نه تاتورکه وه په یرموی کراوه ده کرتی. سهرکردایه تی سویایی، له زۆریه ی ناوچه کانی کوردستانی تورکیا دا ده ستوریان بۆ خه لکی دهرکردوه که بهردو تاوتران کۆ بکه نه وه بۆیه ی سپی بکمن و له دوورپانه سهره کی یه کانداه دای بنهن، تا له دوروه وهکو نیشانه و دروشمی گه وره بیته بهرچاو.

له سالی ۱۹۸۱د هه ر که سیک ری ی بکه و تایه ته تورکیا لهم بایه ته دروشمانه ی بهر چاو ده کوت : (یهک وولات) یان "ته وه ی خوی به تورک بزانن به خته وه ره". نهمه جگه له وه ی که له بهردهم بهچوکنترین مه خفه ی پولیس دا له کوردستان، کۆته لیک یان به لای که مه وه ویتنه یه کی گه وره ی که مال نه تاتورک قوت کراوه ته وه، نهم نه تاتورکه ی گوايه به بابی شهرعی هه موو چهو ساوه کانی کوردی تورکیا ده زمیتردی. هه روه ها له هه موو دایه ره حکومتی یه کانداه ویتنه ی هه لواسراوه و زۆر جار ویتنه ی سهرکردی نهم دوا کوډه تایهش (که نعان نیفرین) ی به ته نیشته وه هه لواسراوه.

له شاری ماردین دا، حاکمی عورفی گشتی ناوچه که ده ستوریکه دهرکرد که قسه کردن به زمانی کوردی و عهره بی له شرتنه گشتی یه کانداه قه ده غه یه. هه روه ها تابلۆیهک هه لواسراو لێ ی نوسرا: "لێره دا جگه له زمانی تورکی ناخافن به هه ر زمانیکی دی

قه دهغه یه. هر چه نده زۆریه ی خه لکی ماردین کوردن و که مینه یه کی عه رب و نهرمه نیش لهو شاره دا ده زین، نه و جاش له قوتابخانه کاندایه زمانی تورکی ده خویندږی، دیاره نه مه به لای نهو منداله کوردو عه رب و نهرمه نانه وه که بهر له چوونه قوتابخانه، له کوچه و کولاندایه قیری زمانی زکماکی خو دهین شتیکی سه یرو عه ننتیکه یه! حکومه ته که یه جه نهرمال نیفرین، ریکه یه بانگه شه و ریبازی نیداری بهو سه لماندنایه شایسته یی خو ی نه گرت بهر، به لکو هه مان ریبازی حکومه ته کانی پیتش خو ی گرت بهر و ریبازی سه رکوتکارانه ی دږندانه ی بهو دامرکانده وه ی هه راو هه ننگامه کانی ناوچه کانی رۆژه لات گرت بهر. به که یه سوپایی و جه ندرمه و هتیزی کۆماندۆ به بیانیو که پان له چهک و ته قه مهنی و نه ندام و لایه نگرانی ریکه خراوه کوردی یه کان، هتیشیکی که وره یان کرده سه ر ناوچه کانی کوردستان و نییدی ناژاوه و نیسکه رانی و ترس ناوچه کانی گرت وه. هه روها جوتیاره کورده کان تووشی هتیشیکی، تری تالان و بهرو زیده کانی ی له به به تی روداوه کانی سالانی سپیه کان بهوون له لایه نه مفرزه سوپاییه تایه تی یه کانه وه.

گۆفاری (دیرشپیگل) ی نه لمانی و که ناله کانی راگه یانندنایه رۆژاوا، روداوکیان بلاو کرده وه که ده رکت به به لگه یه کی به چهندو چونی نهو حاله ته دا به نږی: "هتیزی جه ندرمه، کتیشه یه کی شه خسی نیوان یه کتیک له پارێزهره دا بهر سه گشتی یه کان و سه رۆکی عمشیره تی (ژیرکی) کوردییان کرد به هه نجته و په لاماری "شارۆچه کی بیت شباب" و زۆر گوندی دهو رو بهریان دا له ناوچه ی هه کاریدا. دوو هه زار جه ندرمه رۆانه نهو ده قهره به ناهق خورتی پیتنج سه د کوردیان رشت که له ترساندا په نایان وه بهر چیا بهر دبو! نه مه وای کرد هه زاران که سی دی له ترسی گیانی خو یان هه لئین و بهر هفن.

هه ر چه نده هتیزی جه ندرمه ناوچه که یان ته نی و نه یان ده هتشت چ که سیک به چته ناوچه که وه به چاوی خو ی روداو هه کان به دینن و په شان له سهریان بهی به شایهت، نه و جاش رۆژنامه نویسی تورک (گورماس) ی په یامنتیری رۆژنامه ی (حویرهت) ی تورکی، که له نهسته مو له ده ده چته، توانی خو ی به گه یه نیتته په ناگه ی کورده کان و قسه یان دگه ل بکات و چه ندین و تهنیان به گرت.

رۆژنامه نویسی نیو بهراو له رۆژی ۱۸ تا ۱۹ دا شارۆچه کی (بیت شباب) ی به جت هتشت. به لام په یوانی هیت نهو تومبیله که یان راگرت. داویان لیکرد ریکه کورده ره که ی و نهو کاسیتانه یان به داتن که دیمانه ی کورده هه لاتوه کانی له سه ر تو مار کردون، به لام (گورماس) نه یدانن. نهو بهو دوای چه ند رۆژیک خه لکی گونده کانی نهو دهو رو بهره هه واتیان بهو مه خفه ریکه جه ندرمه بهر که جه نازه یه ک له نهو تومبیلنیک دا دۆزرا وه ته وه له قه راخی جاده که نه یی دراوه.

به لگه نامه یه کی بن چمنو چون له لایهن ریکه خراوی نه منیستی نه نته رنانشالهوه:

ریک خراوی نه منیستی نه نته رنانشال لهم دوا بیانه دا به لگه نامه یه کی بلا و کرده وه که چندین نمونه ی رفتار ی هژمانی دهره ق به کورد تیتدا تۆمار کراوه. له سالی ۱۹۷۵ دا جه ندرمه ی تورک هموو خه لکی گوندی (هفریش) یان خه کرده وه، دوا بیان لیکردن زانیاریان دهر یه قاچاخچیان بده نی، به لام که کهس زانیاری نه داننی، له سزای نه وه دا که هاوکاری بیان له گه ل حکومه تدا نه کرده وه، ناچار یان کردن که چندین کیلو خوی بخۆن. ههروه ها جه ندرمه به چه ر خه کان یان ردینی پیرمه تری گونده کان یان ده سوتاند. به لگه نامه ی نیویراو ناماوه بۆ زۆر جوړه نه هه قی ده کات که تورک له کوردی ده کهن، به لام باوترین جوړی شو نه هه قیانه بریتی یه له فلاقه، لیدان، کاری بنی ناموسی، ته عهروزی ناموس، کاره با پتوفنان.

«گه رمای (هه تاوای) هاوچه وخ» نه میس یه کی که له شتوازه کانی نه شک نه ده دان. نه م شتوازش زۆر به کار دیت. نه مه شتوازی که که خدیالی نه بخۆشی نه فسه رتی که جه ندرمه ی تورک دایه تاوه: نه مه بریتی یه له وهی که کوردی گومان لیکراو دیتن، روت و قوتی ده که نه وه، هیچ جوړه جلیکی له بهر نایه لن، نه و جا ناچار ی ده کهن له سه ر چندین پلیتیکی گه رم گه رم و به پشتدا راه کشیت و به بهرده واهی پروانیتته هه تاو، خو نه گه ر یه کی که به ناچار ی چاوتکی بنوقیتن، نه و جه ندرمه به دۆنکی تن بهرده و و ناچار ی ده کات زه زه ق پروانیتته هه تاو. شایه تیکی عه یان که به خۆی له دوا ی کرده تا سوپایه که ی سالی ۱۹۸۰ دا، کاتن به کوردستاندا رهت بووه، به چاوی خۆی جه ندرمه ی دیتوه خه لکی گوندی (میدیات) یان ناچار کرده خو روت بکه نه و له سه ر سک به نیو په رتیکی تازدها به رۆن و وازی لن نه هیتان و تا هه مو سک و سینگیان بووه به یه که پارچه به رین و خۆینی لن چۆراوه، نه مه ش به و هه نه ته ی که گوايه نه فسه رتی که جه ندرمه گوتویه تی (پاخی) یه کان که پولیس تاقیبیان ده کهن، به وینده ردا رهت بوون.

هه روه ها نیقرین وه کو پیشترش ناماژه مان بۆ کرد له ووتنه که یدا له مه لاتی یه دانی به وه دا نا که له رۆژی ۱۲/۹ دا که ده کاته رۆژی پاش کوده تا که: "ژماره یه کی زۆر له خیانه تکارانی نیشتمان له پروسه یه کی ته هه ریدا دستگیر کران، نه وانه ش که دستمان پتیا ن نه گه یشتوه هه ر کاتن به جۆلینه وه، فرمان ده رده که ین که ته هه ری بکرتنه وه، ناچار بوین زۆر جار ان ته م پروسه یه دوباره بکه ینه وه". هه روه ها له ووتنه که یدا نه ویش دوپات ده کاته وه که به ته مان له ناینده دا چی دهره ق به و خیانه تکارانه بکه ن و ده لن: "هیزی جه ندرمه سوپا، هه ر که نه و خیانه تکارانه به جۆلینه وه، دستگیر یان ده کات نیدی له هاوین بنی یان له زستان دا، پاکیان ده که ینه وه و مل که چی دستورو فرمانه کانی خۆمانیان ده که ین".

قەوان و (كاسىت)ى گۆزنى و موسىقاي فولكلورى كوردى لى رىزى پىشەمەنى شە قەدەغەكاندا بون: ديارە نەمەش ھۆبەكى بەجنى ى خۆى ھەيە: لەوساوە كە رۆژنامەو چاپەمەنى بە زمانى كوردى قەدەغە كراوە، ھەرچەندە كاتى كە دەرىش دەچون زۆر بەكەمى دەخۆتێرانەو، چونكە رادەى نەخۆینەوارى لى نێو جوتیارو ھاو ولاتیانى كوردا زۆر زۆرە، نىدى رۆلى (دەنگ بێژان) زىادى كردو نەمەش ھەراسى لەبەر پەرسان ھەلگرت، چونكە ھونەرمەندان و دەنگبێژانى كورد ھەولەدەن نەو بۆشايە پەركەنەو كە سىياسەتى چەوساندەنەوى رۆشنبەرى توركى، دەرھەق بە كورد، دروستى كرد. زۆرجار رىك دەكەوى كە ھەزاران كورد لى شاران دا كۆ دەنبەو تا گوێ لى دەنگبێژى كورد بگرن، ديارە پاش نەوى ژىراو ژىرو بەدزى يەوە دەماو دەم و بە چە بانگەشەى پىترىستى بۆ دەكرێ. جەندەرمە لى سەرەتادا وىستيان گوێ بەمجۆرە كۆرۆ ناھەنگ و كۆپەنەوانە نەدەن، پىتيان وابوو نەمە شتىكە لى بابەتى ناھەنگى زەماوەندو نەو جۆرە بۆنانە، بەلام كە لى نەبجامدا پەيان بە دەلالەت و نىوەرۆكى سىياسىانەى نەم كۆپەنەو جەماوورىانە برد، نىدى پەلامارىيان دان و بلاوہيان پىكرەن و قەدەغەيان كرد.

شاعىرى بەرھەمانى (شقان) مەترسى يە بۆ نەسايى دەولەت

سترانىيژ (شقان)ى ناسراو بە (شاعىرى بەرھەمانى) لى سەرەتاي ھەفتاكاندا يەكەتەك بوو لى ھونەرمەندە بە نىو بانگەكانى نەو مەيدانە. جەندەرمە زوو ھەستيان بە خەتەر و مەترسى نەم ھونەرمەندە كرد. بۆيە ھەرھەموو كۆرۆ كۆپەنەو بونەيەك، كە شقان نامادەى بى، قەدەغە كرا. ھەروەھا جەندەرمە نەو فەندو فەلتانەشى كەشف كرد كە بە ناوى بۆنى كۆمەلەيەتى يەوە وەكو پەردەيەك بەكار دەھێنران تا شقان لى سايەيدا ناھەنگ بگيرى. لەگەڵ نەوھشدا گۆزاني يەكانى ھەموو لەمپەر و سنورىكى ھى و بە ئاسانى خۆى بە ھەموو مالىكى كوردا دەكرد چ لى شاران و چ لى گوندان. ھەرچەندە قەدەغەكرا كە لى بۆنە تاشكراكاندا گۆزاني بلى و ژمارەيەكى زۆر لى كاسىت و قومەنانەى كە گۆزاني شقانيان لى سەر تۆمار كرابوو دەستيان بە سەردا گىرا، نەو جاش ھەموو خەلىكى گوتيان بۆ دەنگى شقان رادەدێرا كە لى دورەو لى كاسىت و بلىدگۆكانەو دەپىرسى: كوردستانم كا؟

شقان، بەگۆزاني ھەستى كوردى جۆش دەدا، داواى لىدەكردن لى پىتاوى نازادى و مافى خۆياندا بھەبەن و دەقى سترانى شۆرەشگێرانەى پىشكەش دەكردن وەك:

"كوردستانم كا... نىشتەمانم كا؟

كا رەزو باخمان.. كىلگەو مەزرامان، كا نىشتەمانم؟

كوردستان گوليلكا سورا من

من لى نىشتەمانم، لى كوردستانم دەگەرتم و نايدۆزمەو.

دۆمنان، بىست بە ب تيان داگير كردوو.

یان:

کوردستان نیمه‌ی هیتا... کردییی به به‌ته‌ر

شهو ده‌بێ هەر رۆژ بێتیه‌وه

هه‌تاو له نوێ هه‌لێتیه‌وه.

کوردستان ئه‌ی نیشتمانم.. له‌ به‌یڕت ناکهم .. نا نا له‌ به‌یڕت ناکهم*.

ش‌فان له‌ ساڵی ۱۹۷۶ و له‌ نه‌نجامی راه‌وه‌دانانی به‌رده‌وامه‌وه‌ ناچار په‌نای وه‌به‌ر هه‌نده‌ران بر‌د. له‌ نه‌روپادا که‌وته‌ گۆزانی گوتن بۆ نه‌و کرێکاره‌ کوردانه‌ی که‌ له‌ کوردستانی تورکیاوه‌ هاتیبون و ده‌رفه‌تیا‌ن بۆ ره‌خسا به‌و که‌ هوشیاری رۆشن‌بیریی نه‌تمه‌ویی خۆ په‌روه‌رده‌ به‌کهن و بۆ یه‌که‌مجار له‌ ژیا‌نیاندا ناشایستی کتێبی کوردی و میژووی نه‌تمه‌وه‌و گه‌لی خۆ به‌و به‌ون. له‌ ساڵی ۱۹۷۷ دا ده‌رفه‌تم بۆ هه‌لکه‌وت له‌ ئاهه‌نگێکی گۆزانی گوتندا به‌ی‌دینم، گۆزانی بۆ سه‌دان که‌س له‌ رۆله‌کانی نه‌تمه‌وه‌کی خۆی ده‌گوت. له‌ ئاهه‌نگێکی کۆمه‌له‌ی دۆستایه‌تی کوردو نه‌لساندا له‌ شاری سانی نوگستین ی ناوچه‌ی (راین)ی نه‌لسانی نه‌م ئاهه‌نگه‌ی ده‌گیرا. (مه‌یرکامه‌ران به‌درخان)ش که‌ ته‌مه‌نی ۸۰ سا‌ل به‌وری به‌و، له‌ پارێسه‌وه‌ بۆ نه‌و ئاهه‌نگه‌ هاتیبو تاگۆی له‌ ش‌فان به‌گ‌ری که‌ گۆزانی (کوردستانم کا)ی ده‌گوت.

له‌و مه‌واقه‌شه‌و به‌سانه‌دا که‌ له‌وێ ده‌کران و نۆتیه‌رانی به‌زایی کوردی-ش ئاماده‌ی به‌ون، نه‌و به‌زایی که‌ جه‌نه‌رال بارزانی و پارته‌ی دیموکراتی کوردستان رێبه‌ری ده‌کهن، نه‌ومم بۆ ده‌رکه‌وت که‌ نه‌و کورده‌ په‌نا به‌رانه‌ی نه‌و روپا، که‌وتونه‌ته‌ خۆ بۆ نه‌وه‌ی یه‌کیته‌ی یه‌ک له‌ نێو هه‌ر هه‌موو نه‌و رێبازه‌ کوردی یه‌ جیاوازانده‌ا دروست به‌کهن که‌ له‌ پێناوی روخاندنی هه‌موو نه‌و رێتیه‌ چه‌وسینه‌رانده‌ا تی ده‌کوژن که‌ له‌ هه‌موو پارچه‌کانی کوردستان دا کورد ده‌چه‌وسینه‌وه‌. دیاره‌ نه‌مه‌کارێکی مه‌حالی نی یه‌ و به‌گ‌ره‌ زۆریش له‌ گوینه‌، نه‌گ‌ره‌ نه‌وه‌ له‌ به‌ر چاوبه‌گ‌رین که‌ رۆله‌کانی گه‌لی کورد بۆ یه‌که‌مجار ده‌توانن یه‌کدی به‌دیخ به‌ به‌ن نه‌وه‌ی ناچار به‌ن نه‌و سه‌ن‌وانه‌ به‌ین که‌ له‌ لایه‌ن هێزی سه‌پایه‌وه‌ چاودێری ده‌ک‌رن.

نیدی به‌م‌جۆره‌ ده‌رفه‌ت بۆ کوردی مه‌حافه‌زه‌کارو ناسیونا‌ل عه‌شایه‌رو شۆرش‌گه‌ڕانی سوسیالستی وه‌کو ش‌فان و مه‌یرانی کۆنه‌ فیه‌دالی وه‌کو (مه‌یر به‌درخان) و داواکارانی ریفورمی کشتوکالی، رۆشن‌بیرانی کوردی کوردستانی عێراق و کرێکارانی ساده‌ی دو‌اکه‌وتوترین ناوچه‌ی کوردستانی تورکیا، ره‌خسا که‌ به‌ ئاسانی یه‌کدی به‌دیخ و به‌وه‌به‌ری ئازادی و له‌ گۆشه‌ نیگایه‌کی ناینده‌گه‌ری یه‌وه‌ مه‌واقه‌شه‌ی نه‌وه‌ به‌کهن که‌ چ هه‌نگاوێک به‌ن و چ نه‌خشه‌یه‌ک دا به‌ن بۆ وه‌دی هاتی ناوات و خه‌ونه‌کانیان، بۆ زرگاری و ئازادی وولاته‌که‌یان.

هه‌روه‌ها هه‌زاران کوردی تورکیا، بۆ یه‌که‌مجار له‌ ژیا‌نیاندا ده‌رفه‌تیا‌ن بۆ هه‌لکه‌وت، یه‌که‌مه‌ین نامیه‌که‌ی فێر به‌ونی خۆتنده‌وه‌و نویسی کوردی، به‌ زمانی کوردی به‌دیخ.

دیاره نهمه یان له قوتابخانه ~~سره خپه کانی~~ (به تلیس)، (دیاریه کر)، یان (وان) دا نه مننه کوله باره گاکانی کومه له وسه ندیکا کرتیکاری په کوردی په کانی شارانی (دورقوند) یان (نوبرتال) یان (بدرلین) ی نهمانیای فیدرالی دا بینیان، هه چهنده کاری هاوبهش و هم ناهنگی خه بات له نیوان کرتیکاران و رۆشنیپیرانی کوردا له بنه رته دا له کوردستانی تورکیاوه دمستی پتکرد، به لام نهم هاوکاری و هم ناهنگی په به شیوه یه کی ناشکراترو خه ملپوتر له نه روپادا درکه وت، چونکه له نه روپادا زور نیمکانات هه په که له ولاتی خویاندا نی په.

له (کارل مای) یهوه جو (کارل مارکس)

گورانی په کانی شقان به لای منوه رهنګدانه وهی رویه کی تری روداوه کانی مهسه له کهن: بزوتنم وهی رزگاریخوازی کورد، لم سالانه ی دواپه دا رته وپکی گرتبه ر که زور دوره له و وینه دیمه رومانسیانه ی که باری سه رنج و تیپینی گه شتیارانی نه روپایی له سه ده ی نوزده دا دهریاره ی کوردستان و کورد له هزو بیرماندا دروستیان کرد بوو. بزوتنه وه که، به تایبه تی له کوردستانی تورکیادا گورا بو بزوتنه وه یه کی شورشگیری سوسیالستی دژ به نیمپریالزم، وه کو چن نهمه حالی هه موو بزوتنه وه رزگاریخوازه نیشتمانی په کانی جیهانی سته م بوو.

گورانی په کانی شقان له هه مان کاتدا ناراسته په بو ناسیونالسته کان و (شورشگیره کان) ش نهمه ش له ناویشان و نیته ورکی گورانی په کاندا دیاره: "... رابن... لیتدن... سه رکه ون به سه رچه وسینه راندا... سهیری دنیای دهره ویرتان بکمن... خه باتی شورشگیرانی دنیا به خوتنه وه... نه وه فه له ستین و ځیتنام". زوریه ی گورانی په کانش به م جوړه کوتایپانه دواپیان دیت: "رؤزی شورشی سه رکه موتی کورد هاتوه، نمو شورشی نالای سوری به رزی شه کاوه رتبه ری ده کات". یان رسته و دسته ولای تری له و بابه ته.

کوردی تورکیاوه هندئی له کوردی نیران، نه وانه ی که تازه له دنیای کارل مای هاتپوونه درئی، په نایان وه بهر کارل مارکس پردو نه ویان به په ناگهی خو زانی؛ دیاره نهمه به شیوه یه کی دیار له نیو لاوندا رهنګی داوه ته وه، نمو لاونده ی به تاسه وه نمو سه ربه ورده نه ته وه یپانه ی له مه ر سولتان محمود یان (سواره ی رمش) هن د خوتنه وه نهمه جگه له و نوسراوانه ی که ماوتسی تونگ و لینین له مه ر شه ری پارتیزانی نوسیویانن. هه روها خه لکچکی زور له وانه ی که خه ون به (نازادی بکوردستان) سه وه ده بینن، هه ولده دن شه رتکی رزگاریخوازی له بابه تی شه ری رزگاری ځیتنام و نه نگولا به رپا بکه ن. (یورگن روٹ) ی نووسه ری نه له مانی که له تورکیادا زبندانی کراوه له سه ر نه وه ی که له سه ر داوی رتیکراوی نه منیستی نه ته ر ناشنال، راپورتکی له مه ر

کوردستانی تورکیا ناماده کرد بوو، ده‌لێ: "کورد، که تو زکیلدوتوانین هه‌مان ده‌ور بگێڕن که باسک له‌ نەسپانیا دا دیگێڕن".

دیاره‌ چەند هۆیک هه‌یه‌ بۆ رووکردنه‌ نهم ره‌وتی چه‌په‌گه‌راییه‌: له‌ کوردستانی تورکیادا نه‌و به‌ره‌ چه‌سه‌پی، که‌ بۆ یه‌که‌م جارو له‌ سالی ۱۹۷۰دا ئیعتزافی ره‌سمی به‌ بوونی کورد کرا، نهم ئیعتزافه‌ش له‌ لایه‌ن حیزبێکی سوسیالستی تورکی یه‌وه‌ بوو، نه‌ویش حیزبی کرێکارانی تورکی بوو که‌ له‌ کۆنگره‌ی هه‌مان سالی خۆیدا ده‌یاتی کرده‌وه‌ که‌: "گه‌لی کورد له‌ رۆژه‌لاتی تورکیا دا ده‌وی". هه‌ر هه‌مان کۆنگره‌ ناماوه‌ی بۆ نه‌و‌ش کرد که‌ "حکومه‌ته‌ یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌که‌کانی تورک، سیاسه‌تی تۆقاندن و توانده‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌بیان دژ به‌ کورد به‌ کار هێناوه‌ و نهم چه‌وساندنه‌و‌یه‌ش له‌ شتیه‌ی هێرشێ سوپایی وعه‌مه‌لیاتی راوه‌دونان دا خۆی نواندوه‌". کۆنگره‌که‌ گه‌یی یه‌ نمو نه‌نجامه‌ی که‌ هۆی دواکه‌وتویی ناوچه‌که‌ ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ سیاسه‌تی دژمنکارانه‌ دژ به‌کوردو هه‌روه‌ها بۆ نه‌و سیاسه‌ته‌ نابووری یه‌ گشتی یه‌ی که‌ نهم حکومه‌تانه‌ له‌ سه‌ری ده‌رۆن". دیاره‌ نهم هه‌له‌و‌سته‌ به‌رانه‌ر به‌ کورد، یه‌کێک بوو له‌و هۆیه‌ سه‌ره‌کیانه‌ی که‌ حکومه‌تی هاندا نهم حیزبه‌ قه‌ده‌غه‌ بکات.

کاتێ دادگای سوپایی سیتیهم له‌ نه‌نقه‌ره‌و له‌ رۆژی ۱۹/۸/۱۹۷۱دا سه‌رانی نهم حیزبه‌ی دادگایی کرد، به‌وه‌ تاوانباری کردن که‌ (مومارسه‌و پشتیوانی له‌ سیاسه‌تی جودا خوازی ده‌کن). حکومه‌ت به‌م کاره‌ی یه‌که‌مه‌ین به‌ردی بناغه‌ی هاوکاری و ههم ناهه‌نگی له‌ نیوان بزایی رزگاری کوردو سوسیالسته‌ تورکه‌کاندا دانا.

ته‌نانه‌ت نه‌وسه‌رکردو رێبه‌ره‌ کوردانه‌ش که‌هێتیان وابه‌و رێکخه‌ستنی بزایی رزگاری کورد له‌جوار چێوه‌ی رێکخراوانی شه‌قل کۆمونیستی- سوسیالستی دا بۆ کورد مه‌ترسی یه‌، نه‌وانه‌ش که‌وته‌ نه‌وه‌ی له‌ روانگه‌یه‌کی تازه‌وه‌ مه‌سه‌له‌که‌ تاوتۆی بکه‌ن: نه‌وانه‌ هێتیان وایه‌که‌ حکومه‌ته‌ تورکی یه‌ یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌که‌کان، له‌ لایه‌که‌وه‌ بوون به‌ شه‌ریکی په‌یمانی ناتۆ و وولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌کانی نه‌مریکا که‌ لافی نه‌وه‌ لێده‌دین که‌ گوايه‌ به‌رگری له‌ نازادی ده‌کن؛ بوون به‌و شه‌ریکه‌ی که‌ تازه‌ نه‌مریکا ده‌ستیان لێ هه‌لناگریت.. له‌ لایه‌کی تره‌و نازادی له‌ وولاته‌که‌ی خۆیاندا؛ له‌ تورکیادا قه‌ده‌غه‌ ده‌کن و به‌ جو‌زیکه‌ی هێنده‌ توندو درندانه‌ کورد ده‌چه‌وسێنه‌وه‌ که‌ به‌ هیچ جو‌زێ له‌و چه‌وساندنه‌وانه‌ که‌مه‌تر نی یه‌ که‌ له‌ سه‌رده‌می ستالین و له‌ سه‌رده‌می فاشیزم دا به‌کار هێتراون.

ناوچه‌یه‌ک، له‌ خوار ناستی نه‌شونه‌وه‌

فاکته‌ری هه‌ره‌ گرینگێ نهم بۆ چونه‌ تا ئیستا، نه‌و حاله‌تی پاشکه‌وته‌ نابووری و کۆمه‌لایه‌تی یه‌یه‌ که‌ ناوچه‌ کورد نشینه‌کانی تێدا ده‌وی، هه‌ر وه‌ها ناستی برتۆی زۆر نزمی سۆرد له‌ تورکیا؛ نه‌و تورکیایه‌ی په‌یه‌سته‌ به‌ جیهانی رۆژاواوه‌ جیهانی

روژاواش ته ماحه نهمه یل هه بیه که بیه به ولایتیکی گهشتیاری وها که سور بیه له سهر پاراستن و قولکردنوهی په یوه نندیه کانی له گه له هاویه یمانانی جیهانی (نازاد)ا، نهمیش له یتگی کهوده تای سوپایی یک له دوا یه کهوه. تا نهمستا له روژه لاتی عه نه دۆل دا ناغاواتی وها همن که په کتیکیان حوکمی پتر له ههشت سهد گوند دهکات. یه کتیک له ناغا یانه ده گوندی (نورفه)ی نزیککی سنوری سوریا په مولکی خوی ده زانی.

پتر له ۱/۳ ی خیزانه جوتیاره کورده کان بیه زهوی زارن. ههر وها کاری قورسی وهرزتری و بهد خۆراکی و که می بایه خدانی پزشکی کاریکی وهای کرده که یتکاری ته مهن له نهم گوردی روژه لاتی عه نه دۆلدا له ۱۵ سال کمترین. له هه نهمی ناوچه ی کوردنشینی وکو هه کاری، مرۆف بۆ نهمی دکتۆریک بدینی ده بیه به پتیبیان یان به سواری قاتر ماوهی (۱۵۰) کیلۆمه تر بهی. خۆ له زستاناندا یان کاتی نهمو چهند دکتۆره که می ناوچه که، له تاو سهرماوسۆله خۆده که یه نهم روژاوا ی تاراده یک گهرم، نهمو ساده ترین نه خۆشی ده بیه مایه مهرگی نه خۆشه که.

به بیه ی ناماریک که له سالی ۱۹۶۵دا نه لجام دراوه، له سهرانسهری تورکیادا ههر (۲۶۸۰) هاوولاتی یک دکتۆریان بهرده کهوئ. به لام له ناوچه کوردنشینه کاندا که به هوی ساردی و سهختی ناوچه کهوه پتیبستیان به دکتۆری زیاتر هه بیه، نهمو ده بیه ههر دکتۆریک (۶۶۶۷) هاوولاتی مالیجه بکات. له شاری تهبلیس دا ههر (۵۷۵۰۲) کهس یک دکتۆریان بهر ده کهوئ. خۆ ریشهی دکتۆری ددان و دهرمانخانه زۆر خراتره لهوه. بۆ وینه له شاری (سیرت)ی کوردی دا ههر (۲۶۴۰۰۰) کهس یک دکتۆری ددانیان بهرده کهوئ. له کاتیکدا که به بیه ی نامار له تورکیادا بهرانه به ههر (۲۰۰۰۰) کهس یک دهرمانخانه هه بهوه، نهمو له ده فهره ههر تهمی هه کاریدا تاقه یک دهرمانخانه نه بهوه. ههروه ها سه بهاره به ناوچه ی (دهرسیم)ش که پتر له جاریک له روی تورکه کان راهه بهوه. له روژی ۱۹۶۹/۵/۱۰دا نه نهمو شاره وانی (چوقورچه نولوده ره) نهم بهروسکه یه یان بۆ لای نه رسمی یه کانی نه نهمه ناردوه: "سین هاوولاتی که له بهرساندا گۆر و گیایان خوارد بهو مردن. له بهر نهمی لعم مه لبه نه ددا چ دکتۆرو چ بهرستاریک نی یه، بۆیه هوی مردنه که یانمان بهم شیه یه دیاری کرد: مردن به هوی خواردنی گۆر و گیاهه."

له سالی ۱۹۷۶دا گۆفاری جقاتی پزشکیانی تورک نوسیه به تی که ریشهی مردن له نهمو مندالانی چوار سالان که متر له تورکیادا دهکاته ۵۴ و ۹٪ له یه کتیک له ساله کاندا شهست ههزار قوریانی ناوچه کوردنشینه کان به هوی نه بهونی مامۆستاره له خۆیندن مه حروم بهون. نهمه له دهکاته دا که ریشهی نه خۆیندهواری له تورکیادا ۴۵٪، نهمو نهم ریشه به له ناوچه کوردنشینه کاندا دهکاته ۷۵٪.

نهم حه حقیقه تانه وایان له پسیژی هندی (مجید رشید جعفر) (*) کړل، که پسیژره له کاروباری فرياکموتنی دهوله تانی نامی دا، ناوچه کوردنشینه کانی تورکیا بکات به بواری لیکولینه وه یه کی خوی که له سالی ۱۹۷۶دا له ژیر ناویشانی "له خوار ناستی نه شوغواوه" له هلنسکی دا بلاوی کردوه وه .

له روانگهی نهم دوا که وتنه گشتی یه و نهم همژاری یه کومه لایه تی و چه وساندنه وه یه وه، له روانگهی گومان کردن له نیازیاکی دنیای رڅاوا، که به و چاوه سیر ده کړی که هاویمانی نه نقره یه وه له دوا نه انجامدان به پرسیاره له و دز و حاله ی کوردی تیدایه، نا له زمینه کومه لایه تی و نابوریه و له گلیک قوتایی و روشنیرو لای کورد له سهره تایی هفتاکاندا له دوری یه کدی خپو ونه وه بزو موناچه شه کردنی رتگه یه کی تازه بزو و دی هینانی نازادی خویان. نهم زمانه سیاسی یه ی نه وان پتی ده و دین زور جیاوازه له زمانه ی که بابیان پتی ده و دان و به وه قایل پلون که خود موختاری روشنیرو بیان بدریتی و سوکه گوزانتیک به سهریانی کومه لایه تیاندا بیت.

بزایی رزگاری نوی ی کورد، که گوزاوه بزو بزانتیکی سوسیالستی رزگاربخوازی نه ته وه یی، رتکخواه چه په تورکه کان، پشتیوانی له نامانجه کانی ده کن، ههنگای بته و له ری ی شه ری پارتیزانی ده نی، پشتیوانی یه کی نایدولوی و پراتیکی ده کړی له لایه ن براکانیا نه وه له نیرانه وه، به تاییه تی دوی روخانی شا.

(*) دکتور مجید جعفر هندی نیبه وه کو له دهه نه لمانی یه که دا پاس گراوه، به لکړ کوردی کوردمستانی عیراقه، له که سایه تی یه نیشتمانی و خوتندکاریه دیاره کانی کورده له نوروپا، سهره نووسر و تیرای شاره زایی باشی له زور لایه نی دوزی کوردی و بزایی خوتندکاری و سیاسی کوردی له نوروپا، نهم هه له یی یه سهردا تی به مری. عبدالسلام بهرواری.

فەسلى شەشەم

جەنەرال سالم ئاتاكىخرف... و سەفەرى باقتۇ.

كوردى ئىيران، بايەخدا ئەمەلىي ئۆيى سۆھبەت بە ئۆزى كوردى.

فرۆكە ئانتۆمەكانى ئىيران بەگرمەگرم بە سەر شارددا تېپەرتىن. كاتتى فرۆكەكان لە ناسمانى شارددا دەنگىيان بەردا، ئاپۇزى خەلكى مەيدانى چوار چىرا زۆر ترسان. ھەرچەندە فرۆكەكان شارى مەھابادىيان بۆردومان نەكرد، بەلام خەلگەكە چ ئومىدىتەكان بەو ناشتى يە ئەما كە لە گۆرۈدا بوو. خەلكى شارو ئەم جوتيارانى كە ھاتىونە نىئو شار، كەوتتە دروستكردنى پەناگە ھەلگەندى سەنگەر و چالە تەيارە: چونكە سوپاى ئىيران روھو شار دەھات و لە دوورى چل كىلۆ مەترى شارددا بوو. بەلام كاتتى ترومبىلى عەسكەرى پەر لە پىشەمەرگەى چەكدارى كورد گەيىنە ناو شار، ھەر ھەموئە ھەستە نىگەرانى ئامىزانە رەوينەو. ديارە پىشەمەرگەكان ئەم چەكانەيان لە و جىبەخانە سوپاىيانەى ئىيران دا گرتىبوو، كە لە و چەند رۆژى دواى روخانى شادا، تەماو لە ھالەتى ھەرس دا بوو. وەختى ئوتومبىلەكان گەيىنە مەيدانى چوار چىرا روھو باكور مىليان نا، نىدى دەنگى ھورا و سرودى پىشەمەرگە لە پىش ھەمويانەو سرودى (ئەى رەقىب) بەرز بوو. ئەم سرودە لە مەھاباد و لە سالى ۱۹۴۶دا لە لاين شاعىرى كورد (يونس رەفەت دلداز) ھەم دانراو: "ئەى رەقىب ھەر ماو قەومى كورد زوبان، ناي شكىنى دانەرى تەقى زەمان. كەس نەلتى كورد مردوو، كەس نەلتى كورد مردوو، كورد زندوو. زندوو قەت نانەوئى ئالاگەمان. جەنگاوەرە كوردەكان ئەم كۆپلەيەى دوايان بە شىوئەكى تايبەت و بە دەنگى بەرزى پەر لە شانازى يەو دەگوتەو: "سەيرى كە خوئناوى يە رابردوو مان. لاوى كورد ھەر ھازرو ئامادەيە گيان فېدايە گيان فېدايە ھەر گيان فېدا"

يەكەم تەق و توق و (پىتكەدان)ى تازەى سوپاى لە مەھاباد و شارى سەى باشورى مەھابادەو دەستى پىكرد، كاتتى رۆژى شا وەكو شىرە بەفرىنە تۆپەو كەوت، كورد دەستيان بە ھىرشىكى كوتەر كورد بۆ سەر سەربازخانەى سوپاى ئىرانى لە مەھاباد، پاش ئەمەى سەربازەكانى لىواى پىادەى (۲۸) ھەلاتن و سەربازخانەكان بە جى ھىشت، كە ئەفسەرىكى ئىرانى بە پەلى لىوا لەم عەمەلىاتەدا بىرىندار بوو، كوردەكان دەستيان بە سەر سەربازخانەدا گرت. تەق و توق لە زۆرەى ناوچە كوردنشىنەكاندا، بۆماوئەى چەند رۆژىك درىژى كىشا.. ھىزى پاسدارانى سەر بە ھۆكمرانى تازەى ئىران (خومەيىنى) پىشتىوانان لە ھىزى ئىران دەكرد. بەپىنى راپۆرە رەسمى يەكان لەم شەرئەدا (۹۱) كەس كوژران، بەلام سەرجاوەكانى تەرى ھەوال، و رادەگەيەنن كە كوشتارى ئەم شەرئە لە پىنج سەد كەس پىر بوو و جگە لە سەدان زامدار.

کوردەکان، لە سەرەتاوە زۆر بەگەرمی پشتیوانیان لە شۆرشى نێران کرد، ... تەمەببون
خۆى خود موختارییان بداتى و نەرم و نیاى يەكى زیاتریان لە گەلدا بەکار بیتی بۆ
وەدى هاتنى داخوازی یەکانیان.

شاندێكى كوردی لە پیاوانى نایى و سەرەك عەشایەرى كورد لە شارەكانى سنەو
كرماشان و مەهابادەو بەردو تاران چوو تا گوێ رایەلى و پشتیوانى خۆى بە خومەینى
راپەگەيەن. بەلام نێمام هێشتا هەر مەستى سەرگەوتنەكانى خۆى بوو، بۆیە بە ناشكرا
رهفزی كرد كه حوكمى خود موختارى بە كورد بدرى. هەروەها بە شاندەكە راگەيەنرا كە
رئ بە كورد نادری نوێنەرى لە ئەنجومەنى شورا دا هەبن؛ چونكە كورد سونى مەزەبن و
نەندامەتى لە (پەرلمەمانى نێمان داران) دا تەنق بۆ خەلكى شیعهیه. كورد، كە ئەم
هەلوێستەیان بهێنى، هیچیان بۆ ئەمایدەو تەنیا ئەو نەهێن كە شۆرش راپەگەيەنن و لە
رژیمی تازه یاخى بن.

سەرگردایەتى تازەى نێران كە لە هەردوو مەیدانى تییورى و پراتیکى دا بێ ئەزمون
بوو، بە ناشكرا راپەگەياند كە (بە زەبرى هێزو بە توندی) یاخى بونى كوردەكان
سەرگوت دەكات و لە نێوى دەبات. بەلام پاش ئەوى هێزەكانیان لە مەهابادو سنەدا
دوچارى شكستى سوبایى بون، رژیم ناچار بوو بایداتەووە رێگەى گەستوگۆ بگرێتە
بەر. ئەو بوو وهزیری ناوخۆ (حاج سید جوادى) و (نايه توللا تالەقانى) كە لە روحانى
یە هەرە دیارەكانى نێران بوو، بۆ ئەم مەبەستە بۆ مەهاباد نێردران.

حوكمرانانى تاران، پیتیستان بە ناگر بەست و راگرتنى شر هەبوو، چونكە ئەو كاتەى
كە بۆ ئەنجامدانی ریفراندۆم و هەلبژاردنى گشتى دانرا بوو، تەواو نزیك بوو بوووەو.
تاران گەفتى بە كورد دا كە (چۆرە سەرە خۆیەكى) لە بابەتى سەرەخۆبى وولاتەكانى
وولاتە یەكگرتووەكانى ئەمریکایان بداتى، بەمەش ئەو هوندەو ناگر بەستەى كە
پیتیستى بوو، داپینی كرد. هەلبەتە ناگر بەستەكە لە سەر بناغەى هەندى گەفت و
بەلێتى فشەل رۆنرا بوو، بۆیە نەیدەتوانى بەردەوام بیت. چونكە كوردو بە تاییەتى
خەلكى مەهاباد بە حوكمى ئەزمونى تفت و تالى رابردویان دەیانزانى كە بەلێن و
بەلێنكارى، چاوەروانى ئەوى لێناكرێ خود موختاریان بۆ داپین بكات.

سەرەخۆبەك كە میژووێكى تاییەتى هەیه

مەهاباد، بەلای كوردانەموە شارێكى پیروزە. چونكە بۆ یەكەم جار لە میژووى كوردا، لەو
شارەدا بەرزترین خۆزیاو هێشيان هاته دی؛ دامەزراندنى دەولەتى كوردی؛ ئەو بوو لە
رۆژى ١٩٤٦/١/٢٣ داو لە سەر سەكۆبەكى بچوكەو كە لە مەیدانى چوار چاردا بۆ
ئەو مەبەستە رۆنرا بوو، دامەزراندنى كۆمارى مەهاباد راگەيەنرا. هەر چەندە ئەم كۆمارە
لە سالتێك كەمتر دەوامى كرد، بەلام میژوى كۆمارەكەو چۆنیەتى دامەزراندنى و ئەو

روداوانه‌ی پیش‌نمو روداو میژووییه که‌وتن و نمو روداوانه‌ش که به گه‌لی که‌وتن، به‌مشیویه‌کی ناشکراو زیاتر له ههر روداو‌یکی دی، نمو واقعیه‌کاره‌سات نامیزه پیشان ده‌دات که ناویته‌ی خه‌باتی کورد له پشناوی سر به خویبیا‌ندا بووه. هه‌روه‌ها پینگه‌ی بزوتنه‌وی رزگاریخو‌ازی کورد له نیتو سیاه‌ته‌کانی زل هیزه‌کاندا له رۆژه‌لانی نا‌قین له لایه‌که‌وو په‌یو‌ست بونی له لایه‌کی تروه به زروف و هه‌لومه‌روجه ناوچه‌یی و نیشتمانی و نیژده‌وله‌تی یه‌کانه‌وه ده‌نوتن؛ نمو به دیارده‌خات که چون سنور بۆ جولانه‌ویان داده‌نت و بواره رۆزه‌کانی هه‌لپژاردنیان لئ‌ن که‌م و سنوردار ده‌کات. خه‌باتی کوردی نیران له پشناوی سر به‌خو‌یی دا کۆنه‌و میژووییه‌کی دورو دریزی هه‌یه. ده‌سه‌لانه ره‌سمی یه‌کانی نیران، وه‌کو تورکیا له هیج کاتجکدا دانیان به‌ودا نه‌ناوه که کورد رۆله‌ی نه‌ته‌ویه‌کی سر به‌خو‌یه. له باشت‌ترین حالتدا وه‌ها سه‌یری کورد کراوه که هه‌ندی تیره و تایفه‌ی نیران و شیره‌زمان و دیالیکتی تایبه‌تیان هه‌یه. زۆر سر چاو‌هی رۆژاوی بئ‌ن چ لیک‌کۆلینه‌وه و تاقیکردنه‌ویه‌ک نهم بۆ‌چونه ره‌سمی یه‌ نیرانی یه‌یان وه‌رگرتوه و پشتیان پئ‌ن به‌ستوه. ته‌نانه‌ت نمو کۆششه زانستی یه‌ تازه‌یه‌ش که پئ‌ن ی ده‌گوتری (تاریخ کمیرج لایران) نهم گوته‌یه‌ی په‌سند کردوه که کوردی نیران به‌وه ده‌زانن گوایه: "گرو‌پتکن له گرو‌یه‌کانی گه‌لی نیران و خه‌سه‌له‌تی نه‌ته‌ویه‌ی تایبه‌ت به خویان نی یه. نه‌مانه (کو‌یو) به‌زۆری کۆچ‌ه‌رو مه‌ردارن و به پله‌ی سه‌ره‌کی خه‌ریکی مال‌ات و نه‌سپ به خیتو کرد‌ن. دیاره به هۆی نهم بۆ‌چونه هه‌لانه‌وه حاله‌تی کورد له نیراندا هینده‌ی دی ئالۆز ده‌بیت، چونکه له حالی حازردا چ شو‌یتیکی جوگرافی تایبه‌ت به خویان نی یه، به‌لکو له نیوان چیا‌کانی نه‌لپوز و خۆ‌اساندا دا‌هش کراون و جگه له‌وه‌ی که له هه‌ردوو پارێزگای نازربایجان و کوردستاندا هه‌ن. کورد، له سه‌ده‌ی هه‌هه‌مه‌دا له خوراسانی نزیکی سنوری نیران-سۆفییه‌ت نیشته جئ‌ن کراون. له سه‌ده‌ی هه‌هه‌مه‌ش دا وه‌کو ره‌یه‌ری بۆالی رزگاری کورد ها‌تونه‌ته سه‌ر شانتۆی روداو‌ه‌کان، به‌لام دوریان له بۆالی رزگاریخو‌ازی هاوچه‌رخ‌ی کوردی دا زۆر که‌مه".

به‌لام هه‌ولی بئ‌ن ووچان له پشناوی سر به خوییدا. هه‌میشه خولپای نمو کوردانه‌ی ناوچه شاخو‌یه‌یه‌کانی رۆژاوی دریاچه‌ی ورمی و ده‌شته به پیت و به‌ره‌که‌ته‌کانی موکریان و زۆریه‌ی ناوچه‌کانی پارێزگای کوردستانی نیران و به‌شیک له پارێزگای کرمانشا بووه. نمو بزوتنه‌وی رزگارییه‌ی که له پاش یه‌که‌م جه‌نگی جیهان له عی‌راق و تورکیا دا سه‌ری هه‌لدا خیرا کاری کرده سه‌ر کورده‌کانی نیرانیش و به ئاسانی به‌ری رزگاریان قبول کرد و وه‌کو هه‌ر هه‌موو نمو گه‌لانه‌ی که له کۆتایی سه‌ده‌ی نۆزده‌دا پیشوازیان له بزاف و به‌ری رزگاریخو‌ازی کرد، نه‌وانیش پیشوازیان لیک‌کرد. کاتج‌که عه‌قید ره‌زاخانی په‌هله‌وی له سال‌ی ۱۹۲۵دا کوده‌تایه‌کی به‌سوپایی نه‌نجام داو قاجاریه‌یه‌کانی له سه‌ر تمخت لادا و خۆی کرد به شاهنشای نیران، نهمه‌ خۆی له خۆیدا نازیرو زه‌نگی خه‌ته‌ر بوو بۆ‌چه‌وساندنه‌وی کورد له نیراندا؛ نمو بوو زمانی کوردی

قه‌ده‌غه کرا، جل و بەرگی نه‌ته‌وه‌یی کوردی قه‌ده‌غه‌کراو تاران په‌نای وه‌به‌ر چه‌که له میترینه‌که‌ی خۆی یردوه که زۆر جاران دژی کورد به‌کاری هیناوه: چه‌کی راگۆیزان و کۆچاندن.

ه هه‌زار دۆلار، له بری دابین کردنی سه‌فه‌ری موچه‌شریکی نه‌مریکی

سه‌ره‌له‌دانێ هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی لای کورد و چه‌وساندنه‌وه‌یان له لایمن دسه‌لاتی ئێرانی یه‌وه له لایه‌ک و که‌ش و هه‌وای گشتی نا‌نارامی ناوچه‌که کردیبه کارێک که دسه‌لاتی ئێرانی له ناوچه‌که‌وه‌ نه‌شینه‌کاندا له‌ق بیه‌ت و له نه‌نجامی نه‌وه‌وه که روس و تورک و ئێران به نۆره دسه‌لاتیان به سه‌ر ناوچه‌که‌دا ده‌گرت، نه‌مه به‌وه هۆی نه‌وه‌ی مه‌یرانی کورد هێزی خۆیان خه‌ به‌که‌نه‌وه و نه‌وه ده‌رفه‌تانه به‌قۆزنه‌وه بۆ وه‌ده‌ست هینانی چه‌ک و ریک‌خسته‌وه‌ی هه‌زه‌کانیان.

له‌لایه‌کی دیه‌مه‌وه، هه‌موونه‌م فاکته‌رانه‌ی که له سه‌ره‌تای ئهم سه‌ده‌یه‌دا له ناوچه‌ کورد نه‌شینه‌کاندا باو بوو له ئێران، کردیبه کارێک که شوێشگی کوردی به سه‌رکردایه‌تی (روبن هودای کوردی؛ سه‌رکرده‌ی خه‌له‌کی (اسماعیل- سمکۆ) به‌ریا بیه‌ت که له پایزی هه‌مان سالدا به هه‌ژشگی سه‌ر هه‌زار که‌سی یه‌وه له دۆله‌کانی عه‌شیره‌تی شکاک، په‌لاماری نه‌وه هه‌زه‌ ده‌ره‌که‌ی ئێرانی دا که له شاری مه‌هاباد جێگیر بوو.

کونسولی نه‌مریکی نه‌وه ده‌مه له ته‌ورێزدا ئاماره‌ی بۆ دیدارێکی خۆی له‌گه‌ڵ سمکۆدا کردوه که (ه) هه‌زار دۆلاری داوه‌تی تا سه‌فه‌ری موچه‌شریکی نه‌مریکی دابین بکات، کونسولی ئێره‌ به‌راو ده‌لت: سمکۆ گه‌نجیکی قۆزو ره‌شید بوو، له که‌ش و هه‌وایه‌کی ناوخته به به‌یره‌وه‌ری کوشتنی به‌را گه‌وره‌که‌ی، که ده‌سال له‌و گه‌وره‌تر بوو، سمکۆ له‌و که‌ش و هه‌وایه‌دا گه‌وره‌ بوو بوو، فووسه‌کان، به‌راکه‌یان بۆ ده‌عه‌وته‌تیکی ره‌سمی شیو خواردن ده‌عه‌وت کرد بوو تاله‌وی به‌یکه‌ن به‌ دادوه‌ری گشتی ناوچه‌ی رۆژاوی ده‌ریاچه‌ی وره‌تی و له سه‌ر خوانی نان خواردن به غه‌در کوشتوبان.

نه‌وه ده‌ره‌کانه‌ی که له مه‌هاباد بوون و سمکۆ په‌لاماری دابوون، شه‌س سه‌د که‌س بوون، تاچه‌ یه‌کیکیان ده‌ر نه‌چوون. ره‌زاشای په‌هله‌وی سووتند ده‌خوات که تۆله‌یان به‌سه‌نیته‌وه. نه‌وه بوو له‌به‌ریه‌کی له سوپا و هه‌ژش ناوخوا‌ی نازریایجان نارد هه‌ر کورده‌کان. کورده‌کان، خۆیان له به‌ر هه‌ژش ئێران نه‌گرت و په‌نایان وه‌به‌ر چیاکان برد. نا به‌وه جۆره شه‌ڕیکی پارتیزانی هه‌لاکساو په‌ر له نۆ سالی خایاند و تا له سالی ۱۹۳۰ دا و له شۆ بۆسه‌یه‌ک بۆ سه‌کو نه‌رايه‌وه و کۆتایی به شۆشه‌که‌ی هات.

په‌تشره‌وی هه‌ژش سوڤه‌ت و به‌ریستانیا له مانگی ۱۹۴۱/۸ دا بۆ سه‌رئێران، کردیبه کارێک که زووفیکی تازه‌ بیه‌ته ناراه‌وه کورده‌کان به هه‌لیان زانی بۆ وه‌ده‌ست هینانی

خواسته نه ته وه بییه کانیان. هاو په میانان له و ساله دا رتیک کهوتن له سر دابین کردنی کۆمهک و نیمدادات بۆ سویای سۆقیه تی له و رتیکه زه مینی یه وه که کهنداوی فارسی به دریا ی قه زوینم وه دهه ست، جا بۆ جی به جی کردنی نه مه نه وه بو له شکرکیشی کرایه سر نیران و بۆ ماوه یه کی کورت نیران داگیر کرا و رها شای یه کهم ناچار کرا واز له کورسی حوکم بهیشتن و کوره نه بالقه که ی (محمد رها) له جی ی دانرا. ههروه ها ری درا که دهوله تیک نیرانی دايمه زری که له بواری بریاراندا نازاد بییه کی سنورداری هه ی. نهم دهوله ته له لای خۆیه وه کهوته ههولدان بۆ نه وه ی دهسه لاتی خۆی به سر ناوچه کانی تری نیراندا بکیشیت و کاروباره ئیداری یه کانی بهرته وه ببات.

کوورد، دل به هیزی داگیرکهری سۆقیه تی خۆش ده کهن

کاتی که روسیا دای به سر نیران دا و دهسه لاتی ناوهندی نیرانی له باکواری رۆژاوی نیراندا داروخا و نه ما، هه لبه ته نه مه به وه مایه ی دلخوشتی کوورده کانی نه و ناوچه و کوورده کانی پارێزگای نازربایجان و دهووبه ری ورم. هه رچه نه ده پارێزگای کوورده ستان که کهوتیه و باشوورده وه له دهست رمسی سۆقیه ت دور بوو، به لام سۆقیه ته کان ههولیان دا کوورده کانی نه و ناوچه ی که داگیران کرد بوو، هان بدن و به جوژی ناراسته یان بکهن که خزمه تی بهر مه وه ند بییه کانی خۆپانیان پێ بکهن. هه رچه نه هیزی داگیرکهری سۆقیه ت روی کرده باشوور بهر مه سنه رۆیی، که چی پاشان پاشه کسه ی کرد و له هتلی شتۆ- میانداوی باکواری مه باباد گیرسایه وه. به لام له باری پراتیک یه وه دهسه لاتیان ده که بییه باشووری نهم هتله و ناوچه کانی (سه قز) و (بانه) و (سه رده شت) یشی ده گرت وه.

به لام دهسه لاتی بهرستانی له باشوردا مایه وه، له کرماشاندا که له و پشندمه وه هتلی هاتو جۆی نیتوان عیراق و نیران کۆنترول کرد بوو. هه لبه ته خه تی ته ماسی سۆقیه تی- بهرستانی به ناوچه ی سه قز- سه رده شت دا ده رۆیی. هه ر چه نه ده سۆقیه تی یه کان، به ناشکرا و بهر له سالتیک و کاتی له گه ل نه لمانه کاند هاو په یان بوون رایانگه یانده که به تهمان بهر مه باشوور پشیره ی بکهن و به گه نه ناوه کانی کهنداوی فارس. که چی پاشان قه ناعه تیان به وه هه نه ده زوی یه کرد که کهوتیه و ژیر دهسه لاتیان چونکه له بهر مه هاو په یانی یه کی تری دژ به نه لمانیا دا بوون و نه مه ش گه لیتک فاکته ری تازه ی لیتکه و ته وه.

سه رقالی دابین کردنی بهر ده کانی پشته وه ی قوقازو نازربایجان بوون که سویای سووری هه لاتیو له بهر ده م پشیره ی نه لمان، په نایان بۆ برد بوو، له لایه کی تره وه بۆ نه وان زه ووری بوو نه و رتیکه و بانانه دابین بکهن، که کۆمهک و یارمه تی نه مریکیان لیت وه بۆ ده نیرا که بریتی بوو له نوتمبیلی گواسته وه و تانک و میکانیکی سوایی که به لای نه وانه وه زۆر گرینگ بوو.

هممو نهم فاکتەرو هۆکاره ستراتیژیانه کردبانه کاریک که روسەکان هێمنی و نارامی له باکووری رۆژاوی ئێران دا بیاریزن.

هەر لەو روانگەیەشەوه. سۆڤیەت کەسایەتی یە کوردەکان و سەرەک خێل و گروپەکانی تری ناوچەکیان هاندای کە پەناو دالدەو بەکرتیگراوان و پیاوانی دۆلەتانی میحور نەدەن؛ دیارە نهم کارە لە سەرەتادا زۆر قورس دەهاتە بەرچاو، چونکە کورد خۆ بخۆ جۆره هاوسۆزی یەکیان لەگەڵ ئەلەمانەکاندا هەبوو. . تێکرای نهم فاکتەرو هۆکارانە وایان لە سۆڤیەت کرد سەرله نوێ بایەخ بەدۆزی کوردی بدەنەوهو پێگەیەکی تایبەتیان لە حیسابات و جەم و جۆلی خۆیاندا بۆ دانا.

بارودۆخی گشتی کورد لەو سەردەمەدا زۆر باشتر بوو لە سەردەمانی پێش هەلایسانی دووم جەنگی جیهانی. کورد چەک و تەقەمەنی یەکی زۆریان وەدەست کەوت، بەتایبەتی کاتی کە سوپای ئێرانی لە بەردەم پێشرومی سۆڤیەت و بەریتانیادا هەلات، کورد چەکیکی زۆریان گرت. لە پایزی ١٩٤١دا زۆر لەو سەرەک خێل و هۆزو سەرکرده سیاسیانە کە شا بەر لە دووم جەنگی جیهانی لەسەر راپەرین و شۆرش نەفی کردبوون، گەڕانەوه بۆ ناوچەکە. نهم سەرکرده و سەرۆکانە زۆر بە گەرمی پێشوازیان کران. جەماوەر لە دەوریان خەبوونەوه و متمانە تەواویان دانئ، جا بەخێرایییەکی وەهاکە نەو سەرۆکانە بە خۆشیشیان پێشان سەیر بوو؛ تومەز سالانی نەفی و دور خستەوه ناوبانگ و کەسایەتی یەکی شکۆداری وەهای بۆ پەیدا کرد بوون، کە خەلکی عەشایەرو هاوولاتیانی شاریش متمانەیان پێ بکەن.

نینگلیز و پاشماوەی دسەلاتی ئێرانی لەو ناوچە داگیرکراوەی ئێران دا بەر لە هەر کەسێک رووبەرویی نهم شەپۆلە گەورەیی هەستی نەتەوهیی کوردی ئێران بوونەوه. پێشرومی بەریتانی و سۆڤیەتی بۆ سەر ئێران بووه هۆی خولقاندنی جۆره ناژاوەیک. بۆ وێنە وەزیری بەرگری ئێران (ئەحمەد نەخشەوان) فرمانتیکێ کارگێری نامەفهوم و ئالۆزی نەوتۆی دەرکرد کە بووه هۆی ئەوهی یەکە ئێرانی یەکان هەموو سەربازەکانیان تەسریح بکەن. . ئەمە تەنیا شارەکانی نەگرتەوه، بەلکو لەو یەکانە سەر سنۆرەکانیش رووی داو بەمەش دوا شتۆی دسەلاتی ئێران لە سەر سنۆری عێراق- ئێران نەماو ئیدی سنۆری ئێران لە بەردەم جەنگاومرانی کوردی عێراق ناوالا بوەوهو پێ کۆسپ و تەگەرە دەیاننوانی هاتوجۆ بکەن.

هەرەها هێزەکانی سۆڤیەت کە لە سەرەتاهە بەرەو باشور کشا. ئەوانیش لای خۆیانەوه بەشدارییەکیان لە خولقاندنی ناژاوای ناو ئێران و ناداریاری باری ئێران دا کرد؛ "سۆڤیەت دەستیان بە سەر سەربازخانە پانەدا گرت، هەموو سەربازەکانیان رەها کردو ناردیاننەوه بۆ مالی خۆیان، بەلام ئەفسەرەکان و ژمارەیک دەرەجەداریان وەکو

یه‌خسیری جه‌نگ له لای خۆ هێشته‌وه و که‌به‌ره‌و با‌کو‌ر پا‌شه‌کشه‌یان کرد له‌گه‌ڵ خ‌وای‌ندا
بر‌دی‌انن.

هێزه‌کانی سو‌فیه‌ت له‌ سه‌ره‌تا‌دا گه‌وره‌ترین شاری کوردی ئی‌ران (سه‌نه) شیان گرت،
که‌چی پا‌شان بۆ یه‌که‌یه‌کی می‌کانیکی له‌شکری هندی سه‌ر به‌ هێزه‌کانی به‌ری‌تان‌یان
به‌جێ هێشت. ئاله‌م کاتانه‌دا پا‌شما‌وه‌کانی هه‌ندئ یه‌که‌ی ئی‌رانی که‌وته‌نه‌ خۆ
رێک‌خه‌ستنه‌وه، به‌ترس و دوو دلی یه‌وه له‌ شاره‌کانی پا‌نه و سه‌نه‌ی دا‌گیر‌کرا‌وا نه‌مه‌یان
ده‌کرد، نه‌وه‌ بوو هه‌ندئ نه‌فسه‌رو ده‌ره‌جه‌داری هه‌لات‌وو له‌ ئه‌سه‌اره‌تی سو‌فیه‌ت
په‌یوه‌ندی‌یان پێ‌وه‌ کردن.

نه‌وه‌ی که‌ له‌ پێ‌تشی پێ‌شه‌وه‌ سوودی له‌م ئا‌ژا‌وه‌یه‌ وه‌رگرت سه‌ر‌کرده‌ی خێله‌کی کورد
حه‌مه‌ ره‌شید بوو که‌ به‌ خۆ چوار سه‌د چه‌گدا‌روه‌و سنو‌ری عی‌راقی به‌ری و توانی د‌وای
دوو رۆژ ته‌ق و ته‌ق و پێ‌کا‌دان له‌گه‌ڵ پا‌شما‌وه‌ی سو‌پای ئی‌رانی له‌ نا‌وچه‌گدا، شاری
با‌نه‌ بگه‌ڕن. نه‌وجا به‌ره‌و شاری (سه‌نه) که‌وته‌ پێ‌شه‌ره‌وی و زۆری نه‌ما بوو نه‌وت‌ش
بگه‌ڕن، له‌شکری هیندی به‌ری‌تانی نه‌ی هێشت. رێک له‌م کاتانه‌دا تاران پا‌ش نه‌وه‌ی
را‌وێژ و ته‌گه‌یری له‌گه‌ڵ به‌ری‌تانی یه‌کا‌ندا کردو ره‌زامه‌ندی نه‌وانی وه‌رگرت، لێ‌وا مح‌مود
امین -ی کرد به‌ حا‌کمی سو‌پای سه‌نه.. به‌لام نه‌م (امین) له‌ با‌ری پ‌راتیکی یه‌وه‌ چ
ده‌سه‌لاتیکی سو‌پایی نه‌بوو. هه‌موو هی‌وا‌یه‌کی نه‌وه‌ بوو که‌ (له‌شکری رۆژا‌وا)ی ئی‌رانی
که‌ به‌ درێژایی سنو‌ری رۆژا‌وا‌دمه‌زرا بوو، سێ سه‌ری‌یه‌ به‌شه‌ش تانکه‌وه‌ به‌ره‌و سه‌قز و
با‌نه‌ ره‌وان کرد بوو، فریای بکه‌وئ و رزگاری بکات.

حه‌مه‌ ره‌شید له‌م سه‌روبه‌نده‌دا توانی گه‌لێک له‌ سه‌ره‌ک خێله‌کان له‌ سایه‌ی خ‌وته‌دا خر
بکا‌تمه‌وه و ژماره‌ی هێزه‌که‌ی له‌ دوو هه‌زار جه‌نگا‌وه‌ر تێ پ‌ه‌ری. نه‌وجا هێزی کورد و
هێزی پێ‌شه‌وه‌ی ئی‌ران لێ‌یان بوو به‌شه‌ر و زه‌ره‌رو زیانیکی گه‌وره‌ له‌ هێزی ئی‌ران که‌وت
و ته‌نانه‌ت (5) تانک له‌و شمش تانکه‌ی که‌ بۆ نا‌وچه‌که‌ نێ‌ردرا به‌وون تێک شکێ‌تران و
کورده‌کان نه‌و پرده‌ دا‌رینه‌شیان سو‌تاند که‌ له‌م نا‌وچه‌ شا‌خ‌وای یه‌ سه‌خته‌دا تا‌قه‌ رێگه‌ی
پا‌شه‌کشه‌ بوو. نه‌وجا جه‌نگا‌وه‌رائی کوردی دلێ‌ر که‌وته‌ په‌لامار دا‌نیان.

به‌لام نا‌کو‌ژی و دوو به‌ره‌کی نێ‌و خ‌و‌ی کورده‌کان، که‌ نه‌مه‌ نه‌خ‌و‌شی یه‌کی با‌وی نێ‌و
کورده‌انه‌. بوه‌ ه‌و‌ی نه‌وه‌ی که‌ هیچ سه‌رکه‌وتنێکی گه‌وره‌ به‌ ده‌ست نه‌هێ‌تێن. نه‌وه‌ بوو
نو‌که‌رائی ئی‌ران توانیان عه‌شه‌ره‌تی (تیه‌له‌کو‌ژ) به‌لای خ‌ودا را‌کێ‌شن و به‌پا‌نکه‌ن به‌ جاش
و به‌ کرێ‌گه‌رت و په‌لاماری هێزه‌کانی (حه‌مه‌ ره‌شید)یان داو تێک و پێ‌کیان شکاند. هه‌ر
له‌م سه‌رو به‌نده‌دا هه‌ندئ عه‌شه‌یه‌ری شو‌ر شگه‌پ‌ری دی شاری سه‌نه‌یان گه‌مارۆ داو حه‌مه
ره‌شید خان به‌ له‌ز به‌خ‌و و پا‌شما‌وه‌ی هێزه‌کانی یه‌وه‌ په‌یوه‌ندی پێ‌وه‌ کردن. کاتێ مح‌مود
امین به‌ خ‌و‌ی گه‌یه‌یه‌ شار، و چونکه‌ نا‌گای له‌ وه‌زع و حا‌لی نا‌وچه‌که‌ نه‌بوو، دا‌وای
گه‌فت‌و‌گۆی له‌ کورده‌کان کرد. نه‌وه‌ بوو کورده‌کان، ده‌ست به‌ سه‌ریان کردو له‌ با‌ره‌گا‌که‌ی

خزیدا هیشتیانم و پاشان فرماندهی بهریتانی لهشکری هیندی بوی تیکهوت و ههنگینی ره‌هایان کرد.

به‌لام (محمود امین) یان تیگه‌یاند که بپوونی نو له خاکی رزگارکراوی کوردستاندا، هیچ ره‌وانی یه. کورد، به‌ده‌وام بپوون له سهر نهم هه‌لویتسته رسمی یه‌یان و داوایان له هیزی داگیرکری بهریتانیش کرد که دان به سه‌ره‌خوی کوردستاندا بپن. به‌لام حاکمی بهریتانی که له‌م روه‌وه چ ده‌سه‌لاتیکی نه‌بوو، و له ناستی بارو دۆخه تازه و نالۆزه‌که‌دا نه‌بوو، ویستی بهر له‌وه‌ی چ هه‌لویتستیکی رسمی ده‌ریپن، ده‌ستی ده‌ستی به کورده‌کان بکات و کاتیان له‌گه‌لدا به سهر به‌رن. پتیوستی به ده‌رۆ بو بهر له‌وه‌ی له رۆژی ۱۰/۳۱/۱۹۴۱دا حمه رشید ناگادار بکاته‌وه که له‌م کاته‌ی نیستا دا نهم ده‌سه‌لاتی نی یه هه‌لویتستی رسمی له سهر به‌خوی کورد وهر به‌گرن.

دیار بوو که به‌ره‌سه‌کانیشی له به‌غدا دا پتیوستیان به ماوه‌یه‌ک هه‌بوو تا نهم زروفه تازه‌یه هه‌له‌نگیتن و لێ ی بکو لنه‌وه بهر له‌وه‌ی دوا هه‌لویتستی خزیانی له سهر ده‌ریپن. به‌لام حاکمی بهریتانی وێرای لاوازی نهم هه‌لویتسته‌ش توانی کاریکی وها بکات که هیزه‌کانی کورد نه‌چنه ناو شاری سنه‌وه. نا به‌مجوره هیزی کورده‌کان جارتیکی دی ناچار بپوون، پاش چه‌ند رۆژیک که هیچ شتیکی رووی نه‌دا، به‌ره‌و شاخه‌کانی (دیوانده‌ره) و (زاعه) پاشه‌کشه بکه‌ن. مێژو نوی سوپایی حسن ارفع، که پاشان بوو به سوپاسالاری سوپای نیران، به‌تمه‌سه‌وه باسی نهم روداوانه‌ی کرده‌وو ده‌لت: "جه‌نگاوهرانی عه‌شایه‌ر نو سه‌ره‌وه‌سه‌له‌وه پیداویتستی یه لوجیستی یه‌یان نی یه که نهم هیتشه چرو پرانه به نه‌نجام بگه‌یه‌ن".

له‌مانگی ت ۲ دا لیوا محمود امین، جارتیکی دی زاتی و به‌ره‌ خۆی نایه‌وو هیتشتیکی به‌رده سهر هیزه‌کانی کورد له هه‌مان ناوچه‌وه که پاشه‌کشه‌یان لێوه کرد بوو. به‌لام به‌م کاره‌ی به‌ره‌و نوو چاره نووسه ملی ده‌نا که بوو به به‌ش و نسیبی زۆریه‌ی نوو هیتشه سوپاییانه‌ی پیتش و پاش نوو مێژوه کرانه سهر کورد: نه‌وه بو له شاری سه‌قز و ده‌ورو به‌ریدا، هیزه‌که‌ی شرو و پرکرا، زۆر له پیاوه‌کانی ده‌ستگیر کران و نه‌وانی تریان چنگ له سهرشان هه‌لاتن و لیوا (نهمین) ش له مه‌یدانی شه‌ره‌که‌دا کوژرا. جاشه‌کانی عه‌شیره‌تی (تیه‌کو) ش پتر له سق سه‌د که‌سیان لێکوژرا. حمه رشید خان به‌ده‌ستی خۆی (عه‌لی خان حه‌بیبی) سه‌روک جاشه‌کانی کوشت. له کاتیکدا ته‌ق و تۆق و پتیکادانی په‌راگه‌نده به‌رده‌وام بوو، داخوازی کورده‌کان بۆ کوردستانی سهر به‌خۆ هیتیر به‌وه‌وه و له هه‌مان کاتدا به‌فر ده‌ستی به‌بارین کردو زۆریه‌ی شه‌رگه‌ نا‌نا‌رامه‌کانی داپۆشی: شه‌رگه‌ی نیوان روس و فوردس و بهریتانی یه‌کان له لایه‌که‌وه له نیوان خودی کورده‌کاندا له لایه‌کی تروه‌وه.

بهره‌بردارانه‌وی هیرشیکي ته‌مبیکاران‌هی گه‌وره

حکومه‌تی نیران له مانگی مایس ۱۹۴۲دا که‌وتنه خو سازدان بۆ هیرشیکي ته‌مبیکاران‌هی گه‌وره بۆ سەر کورده‌کان، به مه‌بهستی تاقیکردنه‌وی هیتی پاشماوه‌ی ده‌سه‌لاتی نیرانی و سه‌روه‌ی نیشتمانی له ناوچه‌که‌دا. سه‌ره‌نگ حسن ارفع سه‌رکردایه‌تی ئهم هیرشه دوو هه‌زار که‌سییه‌ی ده‌کرد، ئهم هیزه چوارده تانکی له‌گه‌لدا بوو، جگه له چه‌کدارانی تیره‌ی تیه‌له‌کو که یه‌که‌پارچه که‌رب و کین بوون. ئهم هیرشه به سه‌رکردایه‌تی حسن ارفع که‌وته پیشه‌روی به‌روو باره‌گاگانی (حه رشید). ئهو نه‌فسه‌ره نیرانی په‌ده‌توسه‌وه باسی تیک به‌ر بوونی هیزه کوردی په‌دژمه‌کان ده‌کات و ئاماژه بۆ ئه‌وه ده‌کات که "یه‌که‌سه‌ر پیاوه‌کانی حه رشید ده‌ستگیر کراون. ئه‌وجا پیاوانی تیه‌له‌کوپی یه‌که‌سه‌ر که‌وتونه‌ته سوتاندنی خانو به‌ره‌ی دوژمه‌کانیان و تالانه‌کردنی ناو‌ماله‌کانیان، هه‌ر له قوژی و کتلی په‌وه تا ده‌گاته بوخچه‌ی بوکینی و هه‌ر شتیکی دی که ده‌ستیای پتی یه‌گه‌سیه‌وه". حسن ارفع له سه‌ره‌تاوه هه‌ولی داوه بکه‌وه‌یته نپوانه‌وه ئهو تالان و پرۆیه قه‌ده‌غه بکات، به‌لام له ئه‌نجام دا بۆی به‌ دیار که‌وتوه که: "وه‌کو ده‌رده‌که‌وی ئهم کارانه به‌ شپه‌یه‌کی گشتی به‌شتیک بوون له داب و نه‌ریستی شه‌ری ختیلایه‌تی".

له‌وکاتانه‌دا که نیرانی یه‌کان وایانده‌زانی له‌م هیرشه ته‌مبیکاران‌یه‌یاندازۆر سه‌رکه‌وتوو بوون، ره‌وتی روداوه‌کان پتیچه‌وانه به‌وه‌وه: ناچار بوون له ژیر گوشاری به‌ریسانی و روسی یه‌کا‌ندا له ناوچه‌ی نپوان سه‌قزو بانده پتیشه‌روی یه‌که‌یان رابگرن و له‌گه‌ل حه رشید بکه‌ونه گفتوگو بۆ دۆزینه‌وه‌ی چاره سه‌ریک له‌گه‌لیدا، چونکه هاو‌په‌مانه‌کان هه‌زیان نه‌ده‌کرد هیچ بونیکی سویایی نیران له هتلی نپوان هه‌ردوو ناوچه‌ی داگیر کراوی به‌ریسانی و سوڤیه‌تی دا هه‌بن. ئه‌وه بوو فه‌رمانه‌ی به‌ریسانی میجور (فلیچر) به‌ خو‌ی له کرماشانه‌وه به‌روو باکور رۆی تا له نزیکه‌وه ئاگاداری چۆنیه‌تی به‌ریه‌چونی ئهو گفتوگۆیه‌ به‌نی که‌ه‌یی بووه ئه‌نجامینی نامه‌نیستی و ره‌نگه ئه‌مه بۆ خو‌ی ره‌نگه‌دان‌وه‌ی تیکرای سیاسه‌تی کوردی به‌نی له کاتی دووم جه‌نگی جیهاندا: ئه‌وه بوو تاران. (حه رشید)ی دژمنی سه‌ر سه‌ختی دوینی ی خو‌ی کرد به‌ حاکمی بانه‌و ریگی به‌ پیاوه‌کانی دا که چه‌ک هه‌لگرن و سنو‌ریکیش بۆ جم و جو‌ل و بوونی هیزی پۆلیس و سویایی نیرانی له‌و ناوچه کورده‌یه‌دا دانرا.

نیرانی یه‌کان، ئاقیبه‌ت به‌کو‌مه‌ک و په‌شتیوانی به‌ریسانی له‌ کو‌تایی سالی ۱۹۴۱ دا ئارامی و هینیان بۆ وولاتی کورده‌ستان گیرایه‌وه. ئهم باده‌نه‌وه‌یه‌ی به‌ریتانیا هی ئه‌وه بوو که ده‌یانزانی بزایی رزگاربخوازی کوردی خه‌ت‌ره و به‌ ئاسانی کو‌نترو‌ل نا‌کری، به‌ تابه‌تی که له عیراقی دراستی نیران دا به‌ ده‌ست هه‌مان کیشه‌وه گیروده بوون، له ئه‌نجامی ئهم باده‌نه‌وه‌یه‌ی به‌ریتانیا، ده‌سه‌لاتی نیرانی تا سالی ۱۹۴۵ و داوتریش له

وێن‌ده‌ر به‌رقه‌رار بوو.

رهوشی پارتیزگای (نازربایجان) که کهوتیوه باکووه و زۆریه خه لکه که ی تورک زمان و که مینه یه کی که وری کوردیشی تیدا بو، زۆر جیاواز بو له رهوشه ی باشوری کوردستان: سۆقیه ته کان هه له سه ره تای کۆنترۆل کردنی ناوچه که وه (۱۹۴۱) هه لوتیتیک ی زۆر چالاکیان له مه ر دۆزی کورد هه بو. وێرای نه وه ی که هه زیان ده کرد کیانی ئێرانی بمتن، به لام له لایه کی تریشه وه هه زیان ده کرد دۆزی کوردی هه ر به گه رمی و به یی ی پتیوست بیه یلنه وه. بۆیه هه یج سه یر نه بو که کورده کان به پتشره ی سۆقیه ت که یف خوش ببن و به رتزو سوپاسگوزاری یه وه لئ ی به وانی، چونکه بوونی سۆقیه تی له ناوچه که دا هۆیه کی سه ره کی جولاندنی دۆزی کورد بو، و زه مینه ی بۆ نه و راپه ینه کوردیه خوش کرد که پاش نه و پتشره ییه به ریا بو. دیاره له به رانه مر نه و هه موه هیا و خۆزیا نه دا که کورد له سه ر پتشره ی سۆقیه تی رۆژنا بو، چاوپۆشی له و رابردوه سه لیه ی سۆقیه تی دژ به ناینی ئیسلامی کرا، هه مو نه و به یره وه ی یه تفت و تالانه ی به گه ل پتشره ی هیزی روسیا بۆ کرماشان له کاتی یه که م جهنگی جیهانی دا که وت؛ له گوشت و به و سه رکوتکاری پشتگۆی خران و، نه وه بو دۆستایه تی و هاو په یانی یه کی کوردی سۆقیه تی ده ستپیت کرد که ده یانسال درێژه ی کتیا.

جه نه رالیکی سۆقیه تی مه شق به کوردان ده کات

له رۆژتیک ی سارد و تۆفی رۆژانی ت ۱۹۴۱/۲ دا، شاندیگ له فارگۆنیک ی تاییه تی غره یه کی نه و قیتاره دا گیرسایه وه که هه فته ی سنجاران له نیوان شاری ته ورزی مه نشور به مافوری چاک و شاری باکو ی ده وله مه ند به نه وت دا ها تو چۆی ده کرد. شانده که، هه مه رنه گ بو، خه لکی جیاوازی له خۆگرته بو. مرۆف ده یترانی نه و پیاوه بئاسیت که به ناوی شانده که وه قسه ی ده کرد. پیاویک بو له سه روی په نجا ساله وه، به لام له ته مه نی خۆی گه بخر ده یواند، پیاویکی تۆکه مه بو. قاتیک ی مه ده نی له به ردا بو. مه حال بو که سه پدی به وه به رێ که نه م پیاوه جه نه رالیکی سوپای سوره. ناوی (سالم ناتاکیخوف) بو له باکو ی نازربایجاندا له دایک بو بو. سه فه ری نه م پیاوه سه فرتیک ی سیاس ی بو نه ک سوپای. نه م نه فسه ره زه ره ک و زه مانلوسه زۆر پابه ندی چن به جی کردنی نه ره که گانی خۆی بو.

چه ند رۆژتیک گه را، چه ندین دیداری له گه ل چه ندین سه ره ک خه یلی کوردی ناکو و ناته بادا که نامه ده نه یون چ سازشیک له گه ل یه کدی بکه ن. سازدا. له و دیدارانه دا هه وتی ده دا زه مینه یه ک بۆ کاری هاو به ش وه م نا ههنگی کوردی - سۆقیه تی له و ناوچه نه دا خوش بکات که سۆقیه ت له باکو ی ئێراندا داگیران کرد بو. له م نه ره که دا دوو که س یارمه تییان ده دا، یه کیتکیان سه ره نهنگ (ئه سلانوف) که نه فسه رتیک ی سۆقیه تی کورد نه ژاد بو، نوویریان هاو پێ (مصطفایوف) بو که له شوینی خۆیدا

خرابه سەر میلای کونسولگری بازارگانی سۆقیەت تا دەوری دەرھینەر ببینی و پێڕۆسەکە لە پشت پەردەوێتی دەری.

هەلبەتە ئەو سێ ئەفسەرە هەقی خۆیان بوو شانازی بە کارەکوو ئەنجامی کارەکانەوێت بکەن. توانیان نزیکی سێ کەس لە دیارترین و گرینگ برین سە، انی تیرە کوردەکان و سەرکرده سیاسییەکانی کورد لەم فارگۆنە تایبەتی یە فارگۆنەکانی هیتی ئاسنی سۆقیەتیدا خڕ بکەنەوێت. سەرکرده کوردەکانیش لە لای خۆیانەوێت بە شادییەوێت ئەو دەعوەتەیان قەبۆل کرد کە بە ناوی سەردانەوێت ئەنجام دەدرن، چونکە ئەوانیش لای خۆیانەوێت بە تاسەوێت بوون بۆ قەبۆل کردنی کۆمەکی سۆقیەتی، تا بێن بە پشتیوانیان لە خەباتی رزگار یخوازاندا.

جەل و بەرگی شاندە کوردی یەکە، خۆی لە خۆیدا تابلویەکی هونەری جوانی پێک دەهێنێت، جگە لە جەل و بەرگی ئەتەوێتی کوردی، هەندێ لەو سەرکرده کوردانە قاتی مەدەنی ئەوروپیانەیی مۆد بە سەر خۆیان لەبەر کرد بوو. سەرکرده کان، بەخۆشیان، تێکەڵ بوون لە بیرو باوەری جیاواز و وابەستەیی چینیەتی و کۆمەلایەتی جیاواز: بۆ وێنە حاجی بابا شێخی بۆکانی کە نێو بانگێتکی ئەفسانەیی لە نێو سەرەک خێلە کوردەکاندا هەبوو، پیاوی وەک (رشید بەگ)، (زێرو بەگ) و (طە)یان لە گەلدا بوو کە ئەمانە نوێنەری سێ بالە دوژمنەکی عەشیرەتی هەریکی بوون کە عەشیرەتێکی زۆر بە هێزو بە توانا بوو. (سالم ئاتاکێخوف) بەزیرەکی و دیپلۆماسییەتی خۆی توانی هەموو دوژمنەکانیش کۆتیکاتەوێت، توانی سەرانێ دوو لایەنە دوژمنەکی عەشیرەتی (مامەش)ی نیشتە جێی رۆژانەیی مەهاباد (حاجی قەدرەنی ئاغا) و (کاگە عەمەزە نەلۆسی) لەسەر یەک خۆیان لە فارگۆنی نێو براودا کۆتیکاتەوێت، کە بە دوو قۆلی کۆیە چای گەرم یان شەرابی پاپیروزی روسیان لە گارسۆنەکە وەرەگرت.

ئەو پیلووی میژوری سێی مەلایینی لەسەر دەکرد

بەلام سۆقیەتەکان، بەچاوتیکی تایبەتی دەیان پوانی یە پیاوتیکی نێو شاندەکە، بۆ خۆیان و بۆ جێ بەجێ کردنی ئەخشەکانی خۆیان لە هەر هەموو ئەو سەرەک خێلانە بەگرینگترین دەزانن، ئەو پیاوێ سەرکردهی کوردی مەهاباد و پیاوی ئایینی (قازی محمد) بوو، کە بەقاتە ئەوروپاییە دەستدروەکی تارانێ یەوێت بە میژورە سێی یەکەوێت، سیمای چینی دەولەمەندی شاران و بووژوای کوردی دەنواند. (قازی عەلی)ی بابی قازی محمد لە کوردستاندا بوو بوو بە ئەفسانە یەکی زیندوو. زۆریە خزمەتی و ئەندامانی بنەمالەکیان پۆستی قازییەتیان هەبوو. قازی محمد لە خانەیی ئەو پیاواندا بوو کە لە جیهانی نیسلاسی دا هەردوو کەسایەتی ئایینی و قەزایی لە خۆ دەگرن.

قازی محمد، به مندالی چو بووه حوچه (به رانبهر به قوتابخانه‌ی سهره‌تاییه) که مه‌لا به‌رتوه‌ی ده‌به‌ن. به‌لام خویندن و فیر بوونی راسته‌قینه‌ی له لای بابی و له‌ننه نه‌وکتی‌بخانه گه‌وره‌یدا ته‌واو کرد بوو که پر بوو له کتیبی همه‌ جوړو به زمانی همه‌جوړ. په‌کهم جار پوستی دایم‌ره‌ی نه‌وقافی مه‌بادی گرته نه‌ستو. کاتی که بوو به قازی نیت‌ر دمه‌لات و نیت‌ر بانگیتکی وه‌های پیدا کرد که قسه‌ی له همه‌مو مه‌سه‌له قانونی په‌کاندا ده‌یخواردو روت بوونه‌وی نه‌بوو. نهمه جگه له‌وی که له هر بونه‌په‌کی کومه‌لایه‌تی و ناینی و سیاسیدا نامه‌ده‌ه‌ویه، نه‌و بونه‌په‌شکو و هه‌پیه‌تی تاییه‌تی وه‌رده‌گرت. رواله‌تی چالاک و به هه‌پیه‌ت بوو، له قسه‌کردندا زور بلیمه‌ت بوو، به سئ- چوار زمانان ده‌ناخفی، به جوړتکی هینده دلگیر ده‌ناخفی که سهرنجی به‌رانبهره‌کی راده‌گیشا. که قسه‌ی ده‌کرد توزیک دمه‌ستا و نه‌وجا له سهری ده‌رویی. هر همه‌مو نهم شته رواله‌تیانه که‌سایه‌تی په‌کی به هیزو کاریگه‌رییان ده‌نواند. له همه‌مو نه‌مانه‌وه مرؤف ده‌توانن بگاته نه‌و نه‌نجام‌گیریه‌ی که قازی محمد نه‌و خه‌سه‌تانه‌ی تیدا بوو که مرؤف بتوانن متمان‌ه‌ی پښ بکات و به په‌کتیک له‌وانه‌ی بزانی که بتوانیت جوله‌په‌کی گشتی به بزوتنه‌وی رزگار یخواری کوردی بدات.

به‌لام بوونی قازی محمد له نیت‌ر نهم همه‌مو سهره‌ک خپله کورده‌لا له راستیدا کاریکی نا ناسایی و نه‌شاز بوو، و له‌گهل کهش و هه‌وا گشتیه‌که‌ی نیت‌ر فارگونه‌کدا نه‌ده‌گوځا: جیاوازیه‌کی زور هه‌بوو له نیت‌وان دیم‌ن و رواله‌تی سهر خپله‌کان و؛ که هر چنده له سیمایاندا نیشانه‌ی دمه‌لات ده‌بینرا، به‌لام ریک له سیمای جوتیارانی دپهات‌ی ده‌چوو، له‌گهل رواله‌تی قازی محمد که نیشانه‌ی پتکه‌یشتی زانستی و مه‌ده‌نی به‌رزی پتوه دیار بوو. له لایه‌کی تره‌وه روانگه ناینی په گشتی په‌که‌ی بۆ دنیا په‌کجار دوور بوو له روانین و، رت‌بازی خانه‌خوتیه کومونیس‌ته‌کانی. به‌لام سؤفیه‌ته‌کان زور زیره‌کانه توانی بوویان هر همه‌مو نهم دژانه له په‌ک شوین دا کو بکه‌نم‌وه و متمان‌ه‌ی سهرانی کورد به ده‌ست بیت‌ن. و وه‌ایان لپیکه‌ن نومید به‌و یارمه‌تی په پیدا بکه‌ن که به‌ته‌ما بوون سؤفیه‌ت پتیکه‌شیان بکات؛ هر چنده چ نامه‌زه‌په‌ک بۆ جوړو چونه‌تی نهم یارمه‌تی په له‌گورئ نه‌بوو.

سهرانی کورد، له پاکژدا سهریان کرد به‌رنامه‌په‌کی تیترو تمسه‌ل و ووردیان بۆ نامه‌ده‌کراوه: کومه‌ل‌تیک سهردانیان بۆ کارخانه و مه‌زرا و کتله‌گی جیاواز و شاهه‌نگی خپتر هینان و سهردانی شانۆ و سینه‌مایان بۆ ساز درا بوو که چنده‌دین روژی خایاند، مه‌به‌ست له‌م شتانه نه‌وه بوو که نه‌و میوانانه‌ی له دپهات‌ه‌کانی نیت‌رانه‌وه هات‌بوون پښ تاقه‌ت نه‌بن. به‌شدارانی سهره‌که هه‌ستیان به‌وه کرد که سؤفیه‌ته‌کان مامه‌له‌په‌کی تاییه‌تی وپر له‌ریز و حورمه‌ت له‌گهل قازی محمد ده‌کن. نهم بایه‌خانه تاییه‌تی په به قازی محمد، عدلی کورپشی گرت‌وه که له‌و سهره‌دا له‌گهل بابی هات‌بوو، و ته‌مه‌نی

هەر ههشت سالتیک ده‌بوو. ته‌نانه‌ت نهم می‌وانه چکۆله‌یه ده‌مانچه‌یه‌کشی له‌خانه خۆتیه‌کاتن یه‌موه پیتدرا. نوسه‌رو دیپلوماتی نه‌مریکی ولیم نیگلتن نهم روداوه‌ی وا لیکداوه‌ته‌وه که ره‌نگه "ناماژه‌یه‌ک بوو بێ بۆ نه‌وه‌ی که له‌ناینده دا چ روو ده‌دات".

(عه‌لی قازی) له‌ سالی ۱۹۷۹دا به‌دهم وه‌بهر هه‌تانه‌یه‌ی به‌روه‌زیانی وان رۆژان، پاش نه‌وه‌ی نه‌ویش بوو به‌ قازی و له‌ دوا‌ی روخانی شا ده‌ورێکی ناوچه‌یی له‌ شوێنی نوێ ی کوردیدا بینی، گوتی: "هه‌رشتییک له‌ پاکۆدا رووی ده‌دا به‌لای هه‌نوه‌ مایه‌ی سه‌رنج بوو. له‌ ژیاغدا و بۆ یه‌که‌مجار موغازه‌یه‌کی پڕ له‌ کالام بینی، به‌لارۆیه‌کی کاره‌با ییم بینی، به‌ درێژایی یه‌ک رۆژی ته‌واو و من بێ ی سه‌رکه‌وتوم و دا به‌زیوم هه‌ر چه‌نده‌ من تاقه‌ منداڵ به‌ووم له‌گه‌ڵ شانه‌که‌دا، که‌ چی سۆفیه‌ ته‌کان به‌ردیانین بۆ سترک، زۆر به‌ نه‌جیبی مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵ ده‌کرین، من بۆ خۆم چه‌ندین دیاریم لێ وه‌رگرتن، یه‌که‌تیک له‌وانه‌ نوسه‌خه‌یه‌کی قورئانی په‌یروو قاتییک و ده‌مانچه‌یه‌کی به‌چکۆله‌ی یانزه‌ خۆر بوو. هه‌روه‌ها سه‌ره‌ک وه‌زیرانی کۆماری نازریایجانی سوسیالستی ی سۆفیه‌تی زۆر له‌گه‌ڵماندا به‌لوتف بوو".

چونکه‌ بابم نه‌ووکاتانه‌ بێ ی ده‌گوتم (کۆری ره‌ش) جعفر باقروف په‌تشیاری کرد که له‌وه‌ به‌دوا به‌ (کۆری سوور) گازم بکات؛ له‌به‌ر نه‌وه‌ی گوایه‌ ره‌سکی ره‌ش، ره‌نگی فاشیزمه‌. بابم به‌ شوێنی یه‌وه‌ وه‌لامی دایه‌وه‌: "هه‌ر چه‌ند من بێ ی ده‌لێم کۆری ره‌ش، به‌لام من پشیم وایه‌ له‌ هه‌موو سوپای سوور نازاته‌". هه‌ر یه‌که‌تیک له‌ سه‌ره‌ک خه‌تله‌ کورده‌کانیش سه‌رو زینی چه‌رمی ده‌ستکردو شه‌ش مه‌تر قوماشی ژنانه‌یان بۆ ژنه‌کانیان به‌ دیاری درا‌ینی. زۆریشیان تا‌پرو تفه‌نگی راوی به‌ره‌مه‌ی کارخانه‌ چه‌ک سازیه‌یه‌کانی سۆفیه‌تیان کړی.

لوتکه‌ی نهم سه‌فه‌ره‌، ئه‌واره‌ نا‌هه‌نگیکی خه‌ر هه‌تانه‌ بوو که باقروف بۆ ریتزلیتانی شانه‌که‌ سازی دا. هه‌ر هه‌موو له‌و گوتانه‌دا که له‌ نا‌هه‌نگه‌دا خۆتیرانه‌وه‌ یان له‌ سه‌ر خوانی نا‌خواردن گۆردانه‌وه‌ به‌ وریایی و جوژه‌ گومانیه‌که‌وه‌ ناماژه‌یان بۆ دۆستایه‌تی سۆفیه‌ت له‌گه‌ڵ گه‌لان و نه‌ته‌وه‌ چه‌وساوه‌کاندا، به‌ تایبه‌تی له‌گه‌ڵ کوردا کرد. باقروف ستایشی خۆشه‌دراوستی یه‌تی نه‌توان کورد و نازه‌ری کرد. به‌لام ناماژه‌ی بۆ نه‌و هه‌ترشی تالانیانه‌ش کرد که خه‌تله‌ کورده‌کان بۆ سه‌ر ده‌رو دراوستییانی خۆیانی ده‌که‌ن و دا‌وا‌ی له‌ کورد کرد که له‌ نه‌یستا به‌دوا‌وه‌ هه‌ول به‌دن "به‌ ناشتی و به‌ریانه‌" له‌گه‌ڵ نازریایجانییه‌کاندا بژین. به‌تگومان هه‌ول‌دان بۆ به‌سته‌نه‌وه‌ی سه‌رانی کورد به‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی سۆفیه‌ته‌وه‌، ته‌نیا به‌ مه‌به‌ستی را‌گه‌یاندنی ها‌وسۆزی و ده‌ره‌پرسی شادی و ره‌زامه‌ندی نه‌بوو، به‌لکو زۆر نامانجی نه‌تینی و جدی تری له‌ پشته‌وه‌ هه‌به‌وه‌. هه‌له‌یه‌ ته‌ سۆفیه‌ته‌کان به‌ ته‌مای ته‌نا‌زولات و سازشی سیاسی و خزه‌تگوزاری دوو لایه‌نه‌ بوون و نهم سه‌فه‌ره‌ سه‌ره‌تا بوو بۆ نه‌وه‌. به‌لام یه‌که‌تییی راو بۆ چوون له‌ نی‌تو

به شدارانی نهم سه فهردها نه بوو سه بارت به وې که ناخو نهم ههنگاه وې سؤفیه ت دوکاته کوئ.

لهو کاتانه دا که قازی محمد نهم ههنگاه وې به ناماژده یک ده زانی بو ناماده وې سؤفیه تا راده وې نهمو ته عتراف به ده ولته وې کوردی بکات، هه لسه ننگانده وې سه رهک ختا مکان لیکدانه وې به چوک بوو، به نه ندازه وې هیق و خوزیاکانی خوبان بوو، نه ونده یان به لاره بهس بوو که سؤفیه ت نارزای نه بوو که له پیش و له کاتی دووم جهنگی جیهانی دا له ناوچهکانی دسه لاتنی سؤفیه تی و به رستانی دا نهو هه موو چه که یان له سوهای نیرانی گرتیوو، به لای نه وانه و نه مه خوی له خویدا نیعترافنی بوو به و ان وه کو هیزتیکی چه کدار.. ویرای جیاوازی بهیرو بوچونیان ده باره وې ههنگاهکانی سؤفیه ت، هه موویان له یک خالدا یک بوون که سؤفیه ت پشتیوانی له کورد دهکات و له روی پراتیجکی یومه تایان ده گرت.

کومارنکی کوردی به موباره کبابی سؤفیه ت

سؤفیه ته کانیش له لای خویانه ووه حوکمی خویان له سه ر نهم سه فهره دابوو، به لام حوکمه که یان زور به پاریز بوو: هه لویتستی سؤفیه ت له مه ر نیمراتوریته نیرانی و له چوار چتو وې سیاسه تی گشتی دا له روژ هه لاتنی نافین هیشتا به ته واده وې روون نه بوو بووه وه. هه روه هه هیشتا وه لامیتکی روون و ناشکراو بنجیر له مه ر چاره نویسی که مینه وې نازربایجانی نهم دیوو و نه و دیوی سنوری نیران نه بوو. ناخو هه ردوو دیوه که یک بخری وه کو. جعفر باقروف ده به وئ؟ یان پتویسته ده ولته تی نیرانی وه کو خوی بهیترتیه و به ونده واز بهیترنی که نیران ناچار بکری سیاسه تیکی سه ر به سؤفیه ت په یروو بکات؟

(حسن ارفع) ی میژوونوس ده باره وې نهم بابه ته ده لئ: "ناشکرا به که هه لویتستی سؤفیه تی له مه ر مه سه له ی کورد، تا نه وساته دوا قالبی خوی وه رنه گرتیوو، نه ویش له بهر نه وې چهنه چه مک و بوچونیتکی ناکوک هه بو که له یک کاتدا کاریان ده کرده سه ربابه ته که. له کاتیکدا که خه تی گشتی بهیروباوه وای له سؤفیه ت ده خواست هه لویتستیکی نیجلی له مه ر دامه زرانندی ده ولته تیکی کوردی هه بی که کوردی نیران و عیتراق و تورکیا بگریته خو و له سه ربانه کار بو دامه زرانندی بکمن، چونکه نهو دمه وه کو پیزانین به چاکه ی سؤفیه ت، ده بیته به ده ولته تیکی دۆست و لایه نگری سؤفیه ت، نه مهش خوی له خویدا دهکاته لاواز کردنی رژیمی حوکم له عیتراق و تورکیا و نیران، که له روانگی سؤفیه ته و ده ولته تانی سه ر به روژاوا بوون. هه ر هه موو نه مهش دهکاته کاریک که ده رگاگان له به رده م سؤفیه ت دا بکه ونه سه رگازی پشت بو نه ووه ی له ناینده دا خو به روژ هه لاتنی نافین دا بکات.

له لایه کی ترهوه، دامه زانندی دهوله تیکی ناوها، له سه زه مینیکی بهریندا که راسته و خو له ژیر دهسلاتی په کیتی ی سؤقیهت دا نه بن، دهیته هوی بهریا بوونی بزاقیتی رزگاری و سه به خو خوازی نهوتو که له گینه له گهل سیاسه تی گشتی سؤقیه تی دا نه گونچیت. له دوا چاردا ترسی نهوش هه بوو که نه م دهوله ته گوردی په تازه به بکه ویته ژیر دهسلاتی روژاوا، به تایبه تی که دهسلاتی راستی له کوردستاندا به دهستی گوره فیودال و سه رهک خیل و ریه رانی ناینی یهوه بوو. واتا نه گه ری نهوه دهیته که خه لکانی موخافه زه کارو ته نانهت کونه په رستیش دهستی به سه ردا بگرن و له مه رمه کانی سؤقیهت نه گهن و دژی دۆزی کۆمونیزم به وستنه وه".

له نه نجامی زالبونی نه م لیکدانه وه کلاسیکی یه دواپی دا، که تا نیستاش زاله به سه ر زوانه نی سؤقیه تی دا بۆ دۆزی کورد، هه لویتستی سؤقیه تی له هاوهی پاش گفتوگو کهدا به هیمنی و جه زه ری مایه وه. به لام هاوهی یهوه یه تی سه رانی کورد و یه کیتی ی سؤقیهت دووپات کرایه وه و کاری ته و او بۆ نه وه کرا. که چاوه روانی دوا هه لویتستی سؤقیه تی بکه ن، نهویش له ریکه ی به لئین و نیمچه به لئین دان و موخامه لاتی شه خسی یهوه. به لام بزاقی رزگار یخوازی کوردی بۆ خو ی ههنگاو تیکی ئیجابی ناو، نهوه ی نه م ههنگاوه ی به قووت ده کرد بلاو بوونه وه ی نهو بۆ چونه گشتی یه بوو که یه کیتی سؤقیهت ناماده به بهرگری و پشتیوانی له کورد هکات.

فەسلەى جەوتەم

سۆيىندە پىرۆزەكەى سەرلوتكەى (دەلان پەر)

كۆمەلەى زىنەمەى كوردستان و فەسلەىكى نوئى لە فەسلەكەى سىياسەتى
سۆيىندەى لە رۆژەلەتەى ناھىيەى دا،

چ شتىك نەبوو كە شارۆچكەى مەھاباد لە شارە كوردىيەكانى دى جىيا بىكاتەو. هەرەها شتىكى نەوتۆى تىتدا نەبوو كە ئىحاو هىماى ئەو بى كە رۆژى لە رۆژان ناوى دەچىتە مێژووە. مەھاباد بىر لەوێ لە ماوەى دوو مە جەنگى جىيەانىدا، بە حوكمى شۆيەكەى كە كەوتىو نەبوو ناوچە داگىر كراو كاتى سۆيىندەى و بىر تانىانى يەو، بىي بەو شۆيەى هەموو هەول و خەباتىكى سەرىخەخۆ خاوى كورد لەوتىدەر خىر بىيتمەو، تا ئەو دەمە تەنبا لای گەرىدەو بازىرگان و موژدە بەرانى ناينى ناسرا بوو، لە لای مێژوو نوسەكان تەواو گومناو بوو، خۆ لەروى سىياسىيەو هەر بوىنى نەبوو. شار، بە خانووە گەلەكانى يەو كەوتۆتە رەخى باشورى روبارى (سوى بولاغ) ئەمە ووشەيەكى توركى يەو بەماناى (بەھارى سارد) دىت. رەنگە هەر ئەم ووشەيە سەر چاوەى ئەو ناو بى كە كورد و تورك لە شارەكەيان نابوو (سابلاغ) ئەمە ناوى شارەكە بوو تا لە سەردەمى رەزا پەهلەويدا و لە چوارچىوێى پەيرو كردنى سىياسەتى فارساندنى ناوى شارەكاندا گۆرسيان بۆ (مەھاباد) ئەو گەرىدە كەمانەى كە ناوى ئەم شارەيان هىناو، زىاتر دىبەندى ئەو گۆرە كۆنانە بوىن كە دەگەرتەو بۆ سەردەمى مەيدى يەكان و كەوتونەتە ناوچە شاخاويەكانى پازنە كىلو مەترى مەھابادەو. (بىلى فرىزى) گەرىدەى نىنگلىزى لە سالى ۱۸۳۴دا چ شتىكى لە مەھ مەھاباد نەنوسىو تەنبا ئەو نەبى كە (شارتىكى جوانە، دەكەوتىتە قەراخ روبارىكى ساف و زولاتەو). بەلام (ئىزابىلا بىرەبىشوپ) لە ناخر و ئۆخى سەدەى رابردودا، دەريارەى مەھاباد نوسىو تەنبا كە شار: "بەمەزەندە پىنج ھەزار كەسى تىتدا نىشتە جىن، ئەمە جگە لەو ھەزار سەريارەى كە بۆ ناوبىزى ئەو كورد و نازەريايەجانيانە دائىرون، كە لە شەرى بەردەوام دابوون".

گەرىدەى نىو براو بارى سەرنجىتىكى ناشرىنى دەريارەى شار لەلا دروست بوو: ئەم گەرىدەيە بەرئ يەكى ھەلەدا بۆ ناو شار ھاتبوو، كاتىكى بە خۆ زانى بوو كەوتۆتە نىو قەبرىستانىكى بى سەرىنەو، قەبر لە پال قەبر، لەم رومە نوسىو تەنبا كە جەنازەكان كە لە قولايەكەى كەمدا نىتراون و غۆلىكى كەمىيان بە سەردا كراو، بۆنىتىكى زۆر ناخۆشيان لىھەلەمستا ھەواگەى دەلەوتاند.

لەگەل نەمەشدا، مەھاباد لەكاتى جەنگى دوو مە جىيەانداو لەو سەرو بەندەدا كە سۆيىت و بىرتانيا بەناو نىران كەوتن و داگىريان كرد، نا لەو سەرو بەندە دا مەھاباد

گوتراو بوو به مه لبه نديکي گرينگي ناوچه دمه تاييه که ي داویني ناوچه شاخاوی به کوردی په کان. ژماره ی دانېشتوانی که بیه شانزه هزاره کس، بوو به مه لبه ندي ناینی زوړ به ی خپله کورده کان، که ش و هوای گشتی مه اباد زوړ لمو که ش و هوایه ده چیت که خوینترانی کارل مای حمزه که من بز شاره کورده کانی تمه سوو بکن؛ نه وې مروژ له باشوروه، واته له مه پیدانی چوار چراوه بز بازاری ناوچه رگه ی شارو تا ده گاته نه و دو جاده یی که مه اباد ده که یمن به روه زاییمو میاندوا و ده بیینی، برستی بوو له تیکه له یه کی رهنګاو رهنګی تیکه چروای، نیوړوکی تابلویه کی هونه ری رهنګاو رهنګ، جوتیاران له چیاګانه وه به روه شار داده گه ران، په زو رانه کانیان وه پیتش دېدا، که چی هیندیکي دی له شار وده رده که وتن و به که روه باری نازوقه وه به په له بز گونده کانیان ده گه رانه وه. کوچو کوژانانی شار پر بوون له کوژه له مندالی جل و به رگ شوژله و خهریکی شار غارتن بوون.

نوسه رو دیپلوماتی نه مریکی ولیم نیگلتن، که کتیبیکي دهرپاره ی مه اباد نویسوه، ده لی مروژ له نیوړه که زه کانی نم وینه و دیه نه وه "ده موچاوی جوانی ژنه کوردی بن په چه وعه پای ده بیینی که سره گرمی کاری خو بوون، یان پیداوېستی په کانی مالیان دابن ده کرد. چ نافرته تیکم نه ده بیینی به شداری نه و قسه و باس و موناقه شانه بکات که له سوچی شه قامه کاندان رویان دېدا. نم موناقه شانه تابیته بوون به پیاوان".

پیاوان چاکه تو پانتولی نه وروپاییان له بهر ده کرد؛ چونکه جل و به رگی نه ته وویی کوردی به فرماني رها شای په هله وې قه ده غه بوو، به لام زوړ به یان دهرسوکتیکیان له سر کلایوکی لبادوه، به شتویه کی هونه ری، ده بېست و له سهریان ده کرد.

چه کدارانی تیره کان، به نیتو شه قامه کانی شاردا و به جلی کوردی ده لب و دهرسوک و میزه ری توند به ستراره وه، به سر به رزی روت ده بوون و هه قیان به ووه نه بوو که له شاردا چ رووده دات. پاش نه وې ده چونه نک به ربه ر، که نه گه ر دنیا خوش بویه له هوای نازادا کاری خوې نه بجام دېدا، و له کرینی پیداوېستی په کانیان ده بوونه وه، له چایخانه یه ک دا لایان دېدا تا پیاله چایه ک بخونه وه یان چند شیشیک گوشتی بژاو بخون، که نه و ساکش به هه مان شتوې نیستای ده فروشرا، برستی بوو له بابوله یه کی نان که جگه لموې گوشته که یان تیده کرد، برنج و سه وزه ی تازه و سه لکتیک پیازیانش تیده کرد.

به نزیکه هر هه موو لایه نه کانی ژیانی بازارګانی به دست کورده کانه وه بوو، ته نیا چند بازارګانیکي نه رمنی و شش بازارګانی جوله که هه بوون که خهریکی نالتونچیتی و مه ی فروشی بوون؛ که له نیتو موسولمانه کاندان حدرام بوو. تاقه یه ک (روسی) اش هه بوو که خهریکی سات و سه ودا ی نه سپ کرین و فروشتن بوو، نم پیاوه له هه مان کات دا قوتنه راتچی نازوقی هیزی داگیرکری سوږیه تیش بوو که له دهری ی شاردا

سەرباز خانەیدەکیان ھەبوو، بە ئوتومبیل سەعاتە رێ یک دەبوو. لە نێو شاری مەھاباد هیچ شۆتەنە واریکی دەسلاتی نێران نەدەبێنرا. مێژوونۆسە نێرانی یەکان بارودۆخی نەوتدەریان، لەو رۆژانە دا کە شاندى کورد لە سەردانی باکو بوو، بەمەجورە وەسف کردووە: "دەسلاتی شار بەرە بەرە کەوتە دەست کۆمەڵێک لە ھاو وولاتیانی کورد".

خوانی چا خواردنەو و سەرھەڵەنی بیرۆکەى کوردستانی گەمەورە

ھەستى نەتمووی کوردی نێران، دواى سالتیک لە گفتوگۆی کورد و سۆڤیەت لە باکو، شەقلێکی تەواو سیاسى وەرگرت. ئەم کارە لە سەرەتادا وەھا دەھاتە بەر چاوە کە ھەولێکی رۆمانسیانە یەو چ بایەختیکی سیاسى نایبێت: رۆژی ۱۶/۹/۱۹۶۲، پانزە پیاو لە سەر خوانیکی چاخوردنەو و شیرینی خواردن دا، لە سێبەری دارو درەختی باختیکی رەخی روباری (سابلاغ)ی باکوری شاردا خڕ بوونەو.

بچوگترین کەسی ناو ئەم مەجلیسە گەنجیک بوو کە ھیشتا نۆزدە سالی تەواو نەکرد بوو، و تازە خوێندنی نامادەیی لە رەزایبە تەواو کرد بوو، گەمەورەترین کەسی نێو مەجلیسە کەش تەمەنی پەنج سالتیک دەبوو، و پەریوەبەری دایەری توتنی حکومەتی بوو لە شاردا. چ شتیکی دیمەن و روالەتی ئەم پازدە کەسە لە خەڵکانی دی جیا نەدەکردووە. بەلام بۆ مەبەستیک کۆبووبوونەو کە نامادە تەمبەرداری بێن: نوێش پەلە کردن بوو لە دامەزراندنی حیزبێکی کوردی نوێ کە بێتانی تەسەرکردایەتی و رێبەرایەتی نەو باس و مواناقشانە بکات کە سالتیک بوو دەرباری سەر بەختی کوردستان دەکران. ھەروەھا دەبایە ئەم حیزبە بکری بە دەزگایەک کە لە پێناوی وەدی ھێنانی وێستەکانی گەل و کەلکەلەى سەر بەختیان بھەت.

(میرحاج)ش کە کوردی عێراقی بوو نامادەى ئەم کۆبونەویە بوو. ئەم پیاو لە سەپای عێراقی دا تەقیب بوو. نامادەبووان لە سەر ئەو رێک کەوتبوون کە وەکو راوژگارێک دەعوەتی بکەن. ئەمیش سلاو و ریزی (کۆمەلەى ھېوا)ی پێ گەياندن، ئەم کۆمەلەى، کۆمەلەى کى نەتێ کوردی بوو، و لە عێراقو لە سەردەمی انتدایی بەرستانیانیدا دامەزرابوو. چالاکی ئەم کۆمەلەى لە نێو رۆشنیرانی شارو نووسەران و رۆژنامەوانان و ئەفسەرانی سەپادا بوو. میرحاج بە خۆی تەجەربە و ئەزموونی دەیان سال چەوساندنەوی کوردی عێراقی لە لایەن ئینگلیزو عێراقی یەکانەو ھەبوو، ئەمە جگە لە تەجەربەى عمەلێ کە نامادە بوو لە شێوێ نامۆگاری و زانیاریدا، بە خوشحالی یەو پێشکەش بە برا کوردە نێرانی یەکانی بکات.

میرحاج، نامۆگاری کردن کە دەبێ زۆر وریا بن و بەو پەری نەتێ یەو حیزبەکیان رێک بھەن. ھەر چەندە دەکرێت دامەزراندنی حیزبەکە رابگەیندرێ، بەلام دەبێ بزوتنەو کە لە چوار چێوێ زنجیرەبەک شانەى پێشکەو بەستراودا رێک بھێرێ

به مهر چنگ نندامانی هر شانه یک جگه له نندامانی شانه کی خزیان نندامانی چ شانه یک دی نناسن، و ناین هیچ په یو نندییک له نیوان شانه یک و شانه یک تردا هین، پنده چن لهو نیوهر دانیشتنه دا چ که سیک به ووی نه زانی بن که نه ووی بریاریان له سر دا شینوای شیوعیانه ی ریکختنی حیزه. هر ووه ها هیچ که سیک له ناماده یوان مونا قه شعی پیتشنیاره کی (میر حاج) ای نه کرد که حیزه که یان نیو بنه ن (کومه له)؛ نه و بو ریک که و تن له سر نه ووی ناوی بنه ن (کومه له ی ژبان نه ووی کورد) او به و جوړه کوپونه و ده که تمواو بو، و بلا و دیان لیکرد.

وه کو له زور بونه ی میژووی تریش دا باوه، نم روداوه که له سره تادا کم پایه خ دهاته بهر چاو، بو به هویتن و سره تای کومه لیک روداوی میژووی هره گرینگ. کومه له ی نیو براو پاش شمش مانگ له دلمه زانندی، توانی نریکی سده هاوولاتی شاری مهاباد له ریزه کانی خویدا ریک بغات. وهرگرتی نندام له کومه له دا به شتوی نوردی دبو. هر که سیک پیوستایه بیتنه نندامی کومه له، دهجو به ناماده یون و شایه تی سی که س سوتندی به قورعان دهواردو دبو به نندام. له نیسانی ۱۹۴۳ دا و به شتوی نهی، کومیته یک کی ناو مندی له نندامانی ریکختن هاته هه لیزاردن. نم بزوتنمه ویه زور زو په لوپزی بز نیو خپله کورده کانی دوروبه ری مهابادش هاویشته. له سره تادا و له بهر هندی هوی ناشکرا، تهرکیز له سر ناوچه کانی پاکوری سه قز کرا، واته روو کرایه نم ناوچه یی که نه دمه لاتی بهر تانی تیدا بو نه هیزی تیرانی تیدا بو تا بنه کوسپ و ته گره له ریکگی پهره سندن و گشه کردنی کومه له دا.

سهرانی عه شایه رش په یو نندیان به کومه له وده کرد له وانه سر وکی عه شیر هتی هر کی به هیزو امین خان شهریقی ی سر وکی هوزی شکاکی به نیو بانگ. له لایه کی دییموه سهرانی کوردی عیراق و تورکیاش دلیان به کومه له خوش کردو چند سهر دانتیک له نیوانیاندا روویدا بو نه ووی مونا قه شعی نه و به کیری که چ ریکه یک بو کومه ک و یارمه تی په کدی بگرنه بهر مونا قه شعی نه خشه کانی کار کردنی ناینده بکن. نا به مجوره نم روداوه ناوچه ییه که له سره تادا بن پایه خ و گچکه دهاته بهر چاو، بو به هویتن سر هلدانی بهر وکی دلمه زانندی دمه لاتیکی په کگرتوی نه و تو که هه سوو کوردی نیران و عیراق و تورکیا بگریته خو، واتا بو به هویتن سر هلدانی بهر وکی کوردستانی گه ووه. له نایی سالی ۱۹۴۴ دا نه و روداوه به نیو بانگه رویدا که ده کرت له گه ل (سوتندی روتیلی) ی به نیو بانگ دا به راورد بکری؛ نه و شوتنه ی که سوپسری په کونه کان (سوتندی روتیلی) ی به نیو بانگیان تیدا خوارد، وه کو ریوایه ته که ده یگریته ووه، گه و تپوه رهخی ده ریاجه ی (اوریز)، نم شوتنه به دیواری تا و تیری بهردان و گزو گیا ته نرا بو، له ریزی چوار شه می بهر له ریزی جعونی

(القدیس مارتین) له سالی ۱۲۹۱، ناماده ېوان له ویدا سوتندیان خوارد که (فوکت) له کان وده درنیتن و سټ ناوچه کې خویان (شفیتز)، (نوری) و (نونترفالډن) پدې ځایونه و له دسه لاتی پنه مالې (هابسبورگ) رزگاری پکېن.

بەلام بەشدارانی سوتیندە کوردیە مێژووییە، دەبایە سەفەرتکی زۆر قورستر لە هیئەکەی باپیرانی سویسری یەکان بکەن، تا بگەنە ئەو شوێنی که لیبراپوون سوتیندی تێدا بخۆن. کوردەکان خالی یەکانگیری سنووری عێراق، تورکیا، ئێرانیان بۆ ئەم مەبەستە هەلبژارد که وەک سێکۆجەکی سنور دەکەوتتە سەر چپای (دەلان پەر) ئەو که (٢٦٠٠) مەتر لە رووی دەریاوە بەرزە. پیاوێکێک چەندین سەعات بە چیاوەکەدا هەلگەران و لە وتێندەر (پەیمانی سنوور)یان مۆر کرد که لە نێتو کوردان دا پایە یەکی ئەفسانەیی زیندوی هەیە.

له په پمانه کېدا، به لټن دراوه که هه موو لایه ک یارمه تی په کتر بدن و نهو نیمکاناته مادی و به شه ریانه به کار به یتن که خزمه تی نامالجه یه که خستنی کوردستانی که وره ده کات.

نوڤتەری کوردی نێزان لەم پەیمانەدا (قاسم قادری) ی ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی کۆمەڵە بوو. (شیخ عەبدوللە) نوڤتەری کوردی عێراق بوو. (قازی مەلا وەهاب) ش نوڤتەری کوردی تورکیا بوو.

تەماشىلىرىدىكى خاكى دۆلەتى ئۆمىدان

مرؤف دهیوانی له سهەر تروقهکی (دهلان پهرا) وه خاکی سێ دهوله تان بدینی، که چی نهو کوردانهی لهو روژانهی مانگی نای ۱۹۴۴دا وهختی روانیانه دهووبه هری خویان تنیا پهک خاکیان دهینی: خاکی دهوله تی کوردستان، پهکگرتی ئابنده.

نوڤنه رانی (کۆمهله) نه خشه په کيان بۆ نو دهوله ته ی دلخوازی خوځان ناماده کردبوو، دپاره لم نه خشه په د پشيان به هوله کانی پيشوتري سه کردايه تی کۆمهله ی خوځبون بهستبوو. خوځبون، کۆمهله يکي کوردی بوو، سه کرده کانی کۆمهله ميرو روژشني پرتکي کورد بوون به سه روژگايه تی مير به درخان. دپاره له تاراوگو ده به دره ديدا، به تاييه تی له بهيروت و قاهره و پاریس دا، چالاکی خوځان نه نجام ددا، هه لبه ته نه واندي که نه خشه ی سنوره کانی دهوله تی چاوه روان کراويان کيشا بوو، زۆر به سه خاوه ته وه دهستان شل کرد بوو له بهرين کردنه وه پانتايی نه م دهوله ته و زۆر شوځيان خستبو سه پانتايی نه سلی کوردستان له نيوان چپاکانی نارارات له باگوره وه و بۆ ده شته کانی ديچله و فورات له باشوره وه. شاری که رکوکي پر نه وتيش به شتيوه يک خرابوه سه سر نه م نه خشه يه که به لای نه وانوه شتيک بوو برابوه وه و چهند و چونی هه لنه ده کرت؛ هر چنده کورد له و ننده ردا زۆري ي هه ره زۆري خه لکه که يان يتيک نه ده هيتا، به لام له جاو

نهو تورکمان و عه‌ره‌بان‌دا که له‌ویندەر دژیان، گه‌وره‌ترین که‌مینه‌ی نه‌ته‌وه‌بیان پتیک ده‌هیتنا هه‌روه‌ها پتر له‌ نی‌وه‌ی دانیش‌توانی شاری که‌رکوک کورد بوون.

پتیده‌چیت نارم‌زوی دارپ‌ژهرانی نه‌خشه‌ی کوردستانی یه‌گگرتوو که‌هه‌زیان ده‌کرد ده‌وله‌ته‌که‌یان ده‌روه‌یه‌کی له‌ سه‌ر ده‌ریای سه‌پی نافین و که‌نداوی فارسی هه‌بن، کاریکی زۆری لێ‌کردین و له‌ کاتی دیاریکردنی سنوره‌کانی کوردستاندا، هه‌ندێ له‌ واقع و واقیعه‌یی دوری خستنه‌وه. چونکه‌ مرۆڤ نه‌و هه‌قه‌ی هه‌یه‌ که‌ به‌رسیت ناخۆ به‌ونی چه‌ند گوندیکی کورد له‌ هاگوری شاری حه‌له‌ب دا، ده‌کاته نه‌وه‌ی که‌ ده‌بیت راره‌وتیکی زه‌مینی له‌ ناوجهرگی کوردستانه‌وه‌ بۆ ده‌ریای سه‌پی نافین بکشیت و نه‌و راره‌وه‌ به‌ به‌شینک له‌ خاکی کوردستان بپته‌ ژماردن؟ که‌ چی راره‌وی دووم که‌ ده‌گاته سه‌ر که‌نداوی فارسی زۆر زیاتر جێ ی چه‌ندو چونه: چونکه‌ عه‌شایه‌ری لوپو به‌ختیاری هه‌لویتیان به‌رانبه‌ر به‌ کورد وه‌کو هه‌لویتستی فلامی یه‌کانه‌ به‌رانبه‌ر به‌ ئه‌لمان یان وه‌کو هه‌لویتستی نوکرانی یه‌کانه‌ به‌رانبه‌ر به‌ روسه‌کان. دارپ‌ژهرانی نه‌خشه‌که‌ هاتوون نه‌وانه‌یان به‌ تیره‌ی کوردی نه‌سل داناوه. هه‌روه‌ها به‌شدارانی په‌یمانی سه‌نور له‌ سه‌ر نالای ده‌وله‌تی یه‌گگرتوی کوردی ش رێک که‌وتن. ره‌نگی ئالاکه‌ سو‌رو سه‌پی و که‌سک بوو، هه‌مان ره‌نگه‌کانی نالای نیرانی بوو، به‌لام به‌ریز به‌ندییه‌کی پتیه‌وه‌انه‌وه. وینه‌ی ئا‌رمی ره‌سمی کوردی له‌ ناوه‌ندی به‌شه‌ سه‌پیه‌که‌دا کیشرا: هه‌تاوتیکی پرشنگداری به‌ گوله‌گه‌نم ده‌وردراو، له‌ پشت هه‌تاوه‌که‌وه‌ چیا یه‌کی به‌فرگرتوو و قه‌له‌میک دیاره.

کۆمه‌له‌ که‌نجیکی نه‌ندامی (کۆمه‌له‌)ش له‌ ژێر کاریگه‌ری بو‌ژانه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌بییدا که‌وته‌ خۆ بۆ ناماده‌ کردنی داستانیکی نه‌ته‌وه‌یی. ئهم شانونامه‌ شیعریه‌ بۆ یه‌که‌مجار له‌ مه‌هابادا غاییش کرا، مه‌به‌ستی هه‌ره‌ سه‌ره‌کی ئهم شانونامه‌یه‌ بریتی بوو له‌ به‌رزکردنه‌وه‌ی و‌ره‌ی گه‌لی کورد. ئهم شانو‌نامه‌یه‌ (دایکی نیشتمان) له‌و شانونامه‌ ئۆپرایانه‌ ده‌چوو که‌ له‌ په‌کین داو له‌ سه‌رده‌می به‌ناو (چوار شه‌قاوه‌)دا غاییش ده‌کران و زیاتر پشتیان به‌ فاکته‌ری جۆش‌دان و هاندانی جه‌ماوهری راسته‌وخۆ ده‌به‌ست. نێ‌هه‌رۆکی ئهم شانونامه‌یه‌ یه‌که‌جار راسته‌وخۆ و ساده‌ بوو: نیشتمان، شو‌به‌نیرابوو به‌ ئافره‌تیک، ئهم ئافره‌ته‌ خه‌ت‌ه‌ری له‌ سه‌ر بوو، دژمن توانی کۆت و زنجیری بکات، به‌لام رۆله‌ شو‌ر‌ش‌گه‌یره‌کانی له‌ نه‌نجامدا رزگاری ده‌که‌ن. غاییشی ئهم شانونامه‌یه‌ کاریکی یه‌که‌جار زۆری کرده‌ سه‌ر نه‌و جه‌ماوهری که‌ بۆ یه‌که‌م جار روو به‌رووی کاره‌ساتی نه‌ته‌وه‌ی کوردکرانه‌وه، ئهم کاریگه‌ریه‌ گه‌لیک پتر بوو له‌ کاریگه‌ری هه‌ر خۆبه‌یه‌ک یان گوته‌یه‌کی سیاسی دی. شایه‌ت حال‌تیک به‌م شینویه‌وه‌ وه‌سفی ده‌کات: "غاییشه‌کانی شانو‌نامه‌که‌ شه‌قل‌ت‌یکی ئاینی خواپه‌رستانه‌ی له‌ خۆ ده‌گرت". پاش نه‌وه‌ی زۆر سه‌رکه‌وتنه‌و بۆ چه‌ند مانگ‌ت‌یکی یه‌ک له‌دوای یه‌ک له‌ مه‌هاباد غاییش کرا، تیه‌به‌که‌ که‌وته‌ گه‌ران به‌ کوردستاندا و شانو‌نامه‌که‌ی له‌ شارۆچکه‌ جۆراوجۆره‌کاندا غاییش کرد. سه‌رکه‌وتنی باشی به‌ ده‌ست هیتنا و نه‌و ناما‌نجانه‌شی پتیکا که‌ بۆی دانراو

هو، و بریتی هو له جوښدانی سؤزی نه ته وایی و گیانی شور شگیری... وختی نه م شانونامه یه له ناوچه کانی ژېتر دمه لاتی سؤفیه تدا غایش کړا، کؤمیسر ټکی سیاسی نه شاره زه له که لکه له و خولیا کانی کور، ناره زایی له وه دهری که نه وانه دایکه که یان کؤت و وزجیر ده گرد به نه سپ بشو بهیترین. پېشنیازی گرد با نه وانه نه لمانه نازیپه کان بن، به لام سودی نه هو. به لام هندی بهررسی سؤفیه تی له و شاره زاتر له دؤزی کور، توانیان خواسته کانی خویان به وه بهیینه دی که سوکه دهستکاریه کی کؤتایی شانونامه که بکړی و با یه کیتک له وانه ی که دایکه که رزگار ده که ن، سه ربازی سوپای سوور بی.

به و جوره دهیین که (کؤمه له) بهری له هم هو وردو درشتی کی چؤنیه تی دابین گردنی پتدارستی یه کانی وده یه اتی سه ربه خوی چاوه نوز کړاو گرد هو وه. به لام بهیوه و سه ر سام له که سایه تی یه کی سه ر گرده یی وها ده که پان که بترانیت سه ر گردایه تی نه و ده ولته کور دیپه له نه ستو بگری و بهر ته و ی به ری. نه و ی سه ر هو سؤفیه ت که بو خوی پارته رو سه ر په رشتیاری به زوتنه و ی (کؤمه له) هو، له مامه له گردنیاندا له که ل کؤمه له، وازبان له و شتوازه ته قلیدی یه هینا که ده وایه هر بزاقی کی رزگار یخوازی بگورن بو بزاقی کی چه پکه ری رووت و له ممداری سؤفیه تی دا به خولیته وه. کاتی که نه ندانانی کؤمه له ده که و ته مونا قه شه ی نه وه که کن بو سه ر زکایه تی ده ولته تی چاوه نوز کړاو هه لېژن، ناوی پیاویتی زور نیوداری مه باد، پتر له هر ناویتی دی ده هاته سه ر زارو بهر هزوو بیران، که چی کؤمیته ی ناوه ندی هه میسه دوو دل هو له قبول گردنی نه و پېشنیاره، چونکه چاک ده یان زانی که ناوو پایو دمه لاتی قازی محمد و ته قلیدی له لای سؤفیه ته کان، کؤمیته ی ناوه ندی ده خاته خانه ی دوو می سه ر گردایه تی سیاسیه وه. به لام له لایه کی تریمه وه له پیناوی ناماچه نه ته و یپه گشتی یه کاند، ناماده هوون بی دوو دلی و راهه ستان قازی محمد به نه ندانی (کؤمه له) قبول بکه ن. نا به مجوره قازی محمد وه کو میوان له یه کیتک له ماله کانی مه بادا و به ناماده هوونی پتر له بیست نه ندانی (کؤمه له) پېشوازی کړا.

نه وه هو له بهر هوئی نه منی تمنا دوو نه ندانی کؤمه له، له پشت په رده یه کی قوما شه وه له که ل قازی محمد او بهر هوونه وه و له نامانج و نه خشه کانی کؤمه له یان ناگادار کرده وه که کاری بو را که پاندنی ده ولته تی کورستان ده کرد. هه روه ها داوایان لیکر که بی به نه ندانی کؤمه له و پینان را که یاند که نه که ره فزی گرد، نه و اچ شتی کی له سه ر نی یه ته نیا نه وه نه بی که نه و ماله به جی بهیلتن، خو نه که ر قاییل هو، نه و ا چه زده که ن له به رده م هم هو ناماده هووان دا سر پند بخوات.

پنډه چی نه م هم هو پینچه به دور و یه له زیاده هوو بی. چونکه قازی محمد یه که سه رو هر له و ی داوا که یانی قبول کردو هو به نه ندانی کؤمه له. یه کیتک له میژو نوسه کان

دولتی قازی محمد آلهو ساتهوه نیدی بوو به دنگ و سر کردهی حیزب، نه گهرچی قهتاو قهت به نندامی کومیتتهی ناودندی (حیزب) ش هله نه بئیردرا".

کورده سهریازی شهترنجن

(سؤقیه تەکان) ش، له هه مان کاتدا که سهرقالی دارشتنی نه خشه وه هه لوتستی خویان بوون له مهر کورد، دوو دهستپتیکیان ناماده کرد بوو، تا به هۆمه وه بچنه ناو نهو پیشپرکتی شه تره نجی سیاسیه وه که له پیناوی وه دهسته تانی پتگی دهسلات له رۆژه لاتنی ناڤین دا دیان کرد. به لام هیشتا دلتیا نه بوون له وهی که کام دهستپتیکیان دیانگه یه نیتته نامالجه دیاریکراوه کانپان. له لایه که وه توانیان دۆستایه تی هه ردوو گه لی نازریایجانی و کورد له ناوچه کانی دهسلاتی خویاندا به دهست بهیتن و پشتیوانی له خه باتی جیابورنه وه خوازیان له نیران بکه ن و هانیان بدهن که داوی سهریه خۆی بکه ن. له لایه کی تره وه خویان حازر کردبوو که له رتگی دامه زرانندی حیزبی توده وه که داوی یه کپارچه یی خاکی نیرانی ده کرد، گوايه هه موو نیران بگۆزی بوو دهوله تیکی سهر به کومونیزم.

به لام نه لجامی هه لئیراردنه په رله مانی یه کانی نیران له سالی ۱۹۴۲ دا جه زره به یه کی پرژان بوو له ناوه ندی سؤقیه تە که وت، که گره وی له سهر نهم ریتبازی داوی ده کرد: حیزبی توده ته نیا هه شت کسی بو گه یه رایه په رله مانی نیران، سیپانیان له سهر داوا و گوشاری راسته و خۆی به ریتانییه کان بوو، که به هیوا بوون لهو رتگه یه وه سؤقیه تە کان نارام بکه نه وه، چواری تریش به گوشاری راسته و خۆی هیزی داگیرکری سؤقیه تی گه یشتنه په رله مان. واتا حیزبی توده توانی ته نیا یه ک که س، که به راستی له لایه ن گه له وه هه لئیردرا بێ، بگه یه نیتته په رله مان؛ سؤقیه تە کان که نه مه یان بینی پایاندایه وه و ریتبازی خویان گۆزی، نه وه بوو له سهره تای سالی ۱۹۴۳ وه دهستیان به گه مه که ی تریان کرد، و کهوتنه جولانندی سهریازه کوردی و نازریایجانی یه کان. جهنگی جیهانی دووم ته و او بوو؛ نازییه کان شکان. نه مه ش نه و ترسانه ی له لای سؤقیه تە کان ره وانه وه که نه گهر بێت و له ناوچه کانی باکوری رۆژاوی نیراندا گۆتانکاری به کات، نه و نه گهری کاردانه وه ی جیهانی چێده بێت. نه وه ی پترش هانیدا نه وه بوو کاتی که ههر سن دهوله ته به لتیکی یه که و ناوچه ی بیسارابیای رۆمانی و به شیک له فنله نده ی داگیر کرد، تا داوی جهنگ چ کاردانه وه یه کی جیهانی لینه که و ته وه؛ ههروه ها قاییل بوونی رۆژاوا به وهی که یه کتیی سؤقیه تە چهند به شیکی تری پۆله نده به خاته سهر خاکی خۆی؛ نه مه له کاتی که دا بوو که دهوله ته رۆژاوا یه کان قشه ی نه و یان ده کرد که گوايه بۆیه چوونه ته دووم جهنگی جیهانه وه تا پارتیزگاری ناسایش و یه کتیی ی نه م پۆله ندایه بکه ن.

دوا جارېش په کيښي سؤفيه تواني نوو خاکانه ي ودرگرتهوه که له سالي ۱۹۱۸ دا به پي ي پيماني بريست- لیتوفسک دابوي به نلمانیا، هرودها قرم يشي ودرگرتهوه که له سالي ۱۹۲۱ دا تهنازولي لیکرد بوو بۆ تورکيا. له بهر هر هه موو نم هويانه، سؤفيه تکان تاقه يک پرسياريان له خؤ ده کرد: ماداميتکي هه سه له کان بهم شتو هيه نيدی بؤجي گه مدي وده پنهاني نامانجه گشتي يکان بهرو کهنادوي فارسي به دستپيکتیک له رۆژ هه لاتی نالينه وه دست پينه کړی؟

کومونيستي دمو رانچيده (پيشه وهری)، و کؤماری نازربايجان

سؤفيه تکان، يکه م نقله پيان له نازربايجانوه دستپيکړد. نوو بوو له سالي ۱۹۱۴ وه کؤمونيستیکي کارامه ي دمو رانچيده پيان بۆ نارد که نک هر به به لکه دلسؤز و کارامه و خاوه نهموني دورو دريژ بوو، به لکو له گهل نموانه شدا نازهری و خه لکي ته ورزي نيران بوو، نو کؤمونيسته جه عفره پيشه وهری بوو که له سالي ۱۹۲۱ وه خزمه تي به لشمويکه کاني کرد بوو؛ وانا لهو کاتوه که به لشمويکه کان حکومه تیکي سر به خويان له ناوچه ي گيلاتي نيران دا دامه زران، نوو حکومه ته چنده هه فته يک دوماي کرد و له ۱۹۲۱/۲/۲۶ هه رمي هتناو روخا. شاياني باسه نوو پيمانه ي که سؤفيه تکان نوو رۆژگار له گهل نيرانيه کاندما موريان کرد و بهو پي يه له نيران کشانه وه، مافي نموي دابووني که هر کاتيک پتيوست بکات سنوري خويان له باشوردا هه ليرين و نوو پيمانه تاکو نهمرؤش وهکو خؤي ماوه توه.

پيشه وهری، سالاني يکه ممي نيوان هه رمه پنهاني نوو نهموني جوداخوازييه و هه لايساني دووم جهنگي جيهاني له تاراوگه وله يکيښي سؤفيه تدا به سر برد؛ له ويندهر رۆز پؤستي حيزي به رزي کرته دست. وهخت که گهراپوه بۆ ته ورزي، سه دان نازهری لهو نازهرپانه له گهل خؤيدا هينايه وه که له باکو له دايک بويون. هتزو خوشويستي نم پهاوه کيشي نه توه يي نازهر بوو که به پي چاره سر ماپوهو. به پي ي پيماني سالي ۱۹۲۱ ي نيوان نيران و سؤفيه ت، روباري ناراس کرا به سنوري نيوان همرک دولت. به لام روباري ناراس نک هر سنوري هه ردو وولاتي جيا ده کردوه، بگره بوش به رمزي دله شکردني گه لي نازهری؛ چونکه نوو گه له تورکي زمانه دابه شبون به سر دوو وولاتا؛ نزیکه ي يک مليون نازهری بون به هاو وولاتي سؤفيه تي و نزیکه ي مليون و نيوتک وهکو هاو وولاتي نيرانی مانه وه. هه لبه ته ده سه لاتی حوکمراني په هله وي که وته به کار هيناني سياسي تیکي ره گز پرستانه دؤ به نازهرپه کان و چه وساندنمويان، وهکو چؤن هه ميشه نم سياسي ته ي له گهل کورد و که مينه نه توه ييه کاني تري نيون نيراندا به کار هتناوه. هر نه ممش هه نجه تي بۆ ناسيونالسته نازهری يکان خولقاند که بۆ ده رويهک بگه رپن لهو سياسي ته ره گز پرستيه رزگاريان بکات.

میژونوسی نیرانی نیمچه رسمی (امیر صادق) ش ره خنهی لهو سیاسته نیرانی یه گرتوه که لهو سهرو بهنددا پهیرهو کراوهو له کتییکی دا که له سالی ۱۹۷۷دا چاپ و بلاو بوته وه نویسیو یه تی: "رهزای یه که مامه لهی هاو ولاتی پله دوی له گهل هاو ولاتیانی ناوچه کانی نازریایجان ده کرد، یان به هاو ولاتی کزیله ی فارسی ده زانین که ده بیت به زوترین کات له باری نه ته وه یه وه به توتی نه وه. به کار هتانی زمانی تورکی نازریایجانی (نازیری) قه ده غه کرد. کاتی سؤقیهت له سالی ۱۹۴۱دا به له شکر وه هاته نیو نیران، هر به مه به مستی پروپاگنده ریگهی رۆژنامه یه کیان دا که به زمانی نازیری ده ریچیت، نه مه وای کرد نازره کانی نیران سه رنجیکی نهو دیوی سنور بدن: براکانیان له وه به ری روپاری ناراسه وه بی چ گیر و گرفتیک زمانی زکماک و نه ته وه بی خویان به کار دین، جگه له دهو چوونی چن دین کتییی نه دیی و سه ره لدانی بزافی شانزگه ری به زمانی نازیری، که هه مو نه مانه خویان له خویاندا به شتیکی گرینگن له سه لماندن ناسنامه ی نه ته وه بیان. پشه وه ری و هاو پیکانی له سالی ۱۹۴۵دا توانیان نه م ناسنامه ی نه ته وه یه به کن به بیانو و پی ی له سه ر دا بگرن و پشی پی بیست".

پیشه وه ری یه کتیک بو لهو نوینه رانه ی که یه کتییی سؤقیهت بو (په رله مانی نیرانی) نارد بوونی، به لام نه نجومهن رازی نه بو نهو په یاه وه لبرتیردری و ریگهی نه دا لهو ده وه په رله مانی یه دا به شداری هکات که له سالی ۱۹۴۴وه ده سته کار بو. به مجوره چالاکی پیشه وه ری و ته گیر که ره سؤقیهت یه کانی له چوارچیتوی ته وریتز قه تیس ما. به لام پیشه وه ری، هر گیزو بو ساتیک له وه غافل نه ده بوو که باشترین نه بجام له م (نه قله به جوکه وه) به ده سبتینن. نه وه بوو زور به له ز له سیاستی کومونیستی بایدایه وه رو یکرده خه تی حیزی جه ما وه ری، خه تی به ره ی نیشتمانی، یه که م هه نگا ویش له م به اردها نه وه بوو ناوی ریکخستنی حیزی توده ی نازریایجانی گوډرا بو حیزی دیموکراتی نازریایجانی.

جه نه رال (سالم ناتاکیخوف) له ۱۹۴۵/۹/۳دا بانگه یشتنی قازی محمد و سه رانی (کۆمه له) ی کرد که له کۆبونه وه دامه زاندنی حیزی دیموکراتی نازریایجانی دا ناماده بین. هه لیه ته جه نه رال ناتاکیخوف زۆری مه به ست بوو شانندی کوردی به شداری کۆبونه وه که بین و بایه غی زۆری پتهدا، کورده کان، که به درژیایی میژووی خویان دۆست و هاو په یانی نازره یه کان نه بوون، سه یریان کرد له ته وریتزا زور به گه رمی مامه له یان له گهلدا کرا، دیاره نه مه به نه مری راسته وخۆی ناتاکیخوف بوو. هه رچه نه کوردو نازره نهو میانه یه یان نه بووه، به لام کورده کان نه م ته گیره ی سؤقیهت یان بو ریکخستنی نه م کۆبونه وه یه، زور به لاوه پسند بوو.

هیزی پیاده ی سؤقیهتی به پشتیوانی چهند زرتپۆشتیکه وه به ره ره چی نهو هیزی نیرانه یی دایه وه که نیران به له ز له تارانم وه نارد بووی تا به زوترین کات نهو بزافه

جوداخوازییه سه رکوتیکات. نهوه بوو هیزی سؤقیهت نهیهیشت نهو هیزی نیران بین
 بنیته خاکی نازربایجانوه شۆرشگیرانی (نازهری)ش به پشتیوانی سؤقیهت ههندی
 خاکی سنوری و پشگیه سویا و پۆلیسی نیرانییان له پاریزگاکه دا گرت.
 سؤقیهتەکان، جوداخوازه کانیان به چهکی نهلمانی چهکدار کرد، که له قوناغینکی دواتر
 دا کوردەکانیش سویدیان لتهورگرت. سؤقیهتەکان له سالی ۱۹۴۲دا، له عهمارتیک
 چهکی سه رهکی تاراندا، دهستان به سه ره دههزار تهنهنگی نهلمانیدا گرت، بیانوشیان
 نهوه بوو که له به ره کانی شهردا پتورستان پیتهتی و سوود لهو ههوهو تهقه مه نییه
 وه ده گرین که له سویای نهلمانی گرتیویان. به لام نیرانی یه کان پاشان توانیان
 پیتهجه وانهی نهو بیانوهی سؤقیهتەکان به سلیمین، کاتی سهریان کرد نهو چهکانه به
 هیچ جۆری له نیران نهراونه ته دهی، نهویش به بهراورد کردنی ژماره کانیان له گهمل
 ژمارهی نهو تهنهنگانهی که پاش روخانی ههردوو کۆماری کوردی و نازربایجانی ته مهن
 کورت، دهستان به سهردا گرتهوه. حامیهی رهزاییه تاقه سهربازخانه بوو که توانی
 له روی شۆرشگیره کاندایه بوست، نهویش تا رۆژی ۱۷/۱۲/۱۹۴۵ که سؤقیهتەکان
 هه ره شیان لیکرد دهین ته سلیم به هیزه کانی حیزی دیموکراتی نازربایجان بیتی. نهوه
 بوو فهرمانهی حامیه که نیردرا بۆ تهوڕیز و لهوئ به تهومهتی به ره ره کانی شۆرش
 دادگایی کراو و حوکمی نیتهدامی بۆ ده ره جوو. به لام نیتهدام نه کراو به ژماره بهک لهو
 کۆمونیستانه گۆردرایهوه که له تاران گیرا بوون.

پیشوازییهکی گهرم له باکوڤا

جگه لهوی باسکرا، وهکو نامازه مان کردی سؤقیهتەکان لاهه ره بهکی نوتیان سه بهارهت
 به په یه وهندی دگهله مه سه لهی کوردیدا کردهوه. نهوه بوو قازی محصود ههندی له
 سه رانی کورد، که هه نیتکیان به شداری سهردانی یه کهمی باکو (۱۹۴۱)یان کرد بوو،
 جارتیکی تر ده عوت کران تا سهردانی شاری باکو ی پایتهختی کۆماری نازربایجانی
 سؤقیهتی بهکن. کوردهکان، نه مجاره یان دهوایه زۆر به نهی نی بجوتنهوه. نهوه بوو
 یه گهم ههنگاو په یه وهندی به پزیشکی کهوه کرا له رهزاییه، نهو جا به پاس بران بۆ
 تهوڕیز. نیدی له وێنده رهوه سه فه ره که یان به هه مان شیهی سه فه ره که ی سالی ۱۹۴۱
 به قهتار دهسپتکرد و به قهتاری سؤقیهتی له سنور په رینه وهو گه پشته نه باکو.
 کوردهکان نه مجارمهش زۆر به گهرمی پیشوازی کران: شاندیکی پیشوازی رهسی له
 ویستگهی قهتاردا له پیشوازییان وهستا بوو. کۆمهله کیژوله یهکی مه که ته بهلی چه پکه
 گولیان پیشکهش کردن و له نه لجامدا برانه نوتیتلیکی گه وره ی باکو ی شار.

بۆ به یانی رۆژی دوا یی، کۆسونه وه بهک له نیوان شاندی کوردی و راوێژگاره
 سؤقیهتی به کاندرا، تا باسی نهو داخوازیانه بهکن که کوردهکان له نیواره ی هه مان
 رۆژدا دهیخه نه بهر دهست (باقرووف)ی سه رهک وه زیرانی کۆماری نازربایجانی

سۆڤیەتی. (قاسم نیلخانی زاده) یان هەلبژارد تا رەشئوسى داخوایىبەکان بنوسیتەو؛ چونکە دەستخەتێى خۆش بوو. کورد، تەنێ چاود نۆزى پارەوچەک بوون لە سوڤیەت، چونکە پێیان وابوو مەسەلەى ئیعتراڤ کردن بە ئوتونومى براوەتەو و پێویست بەو ناکات گفتوگۆى لە سەر بکړی.. بەلام کاتێ شاندە کوردییەکە ئەو داخوایانەیان ھستە بەردەم راویژکارە سۆڤیەتەکان، زۆریان پێ سەیر بوو کە داویان لیکرا جارى ئەو مەسەلەىە دوا بەخەن، لە کاتیکدا گرینگترین خالى سەفەرى کوردەکان مەسەلەى پارە و چەک بوو، کەچی سۆڤیەتەکان تەنانت بەر لەوێ لەلایەن (باقروف) -ئەو بەرەمى پێشوازی لە شاندی کوردی بکړی، ئەو ھەلوستە سارد و سڕەیان نواند.

باقروف، بە لەھجەبەکی تورکی وھا کە کوردەکان تی ی دەگەشتن دەستی بە قسان کرد، بەدور و درێژى باسی ھەلوستى سۆڤیەتی لەمەر کێشەى ئەو نەتوانە کرد کە ھێشتا کێشەکانیان چارە سەر نەکراو. لە قسەکانیا و لە نێوان چەپلەى کوردەکانەو رابگەیاندا کە ھەرگەلیک زمان و رۆشنبیری تایبەتی خۆی ھەبێ، دەبێ خۆی ھوكمى خۆی بکات. ھەر لە ھواری باسی گەلانى ناو چوار چێوێ ئێراندا، ناماژەى بۆ فۆرسى فارسى زمان و گەلانى گیلەکی زمانى کەنارەکانى دەریای خەزەر و گەلى نازەرى تورکی زمان و خەلکى کوردستانی کوردی زمانى کرد. ناماژەى بۆ ئەو کرد کە ھەلوستى سۆڤیەت بەراتبەر بە ئێران ئەوێە کە ھەر یەکیک لەو گەلانی پێویستە سەریخۆیى خۆى ھەبێ و تورکی نازەریایجان یەکمە کەس دەبێ کە بەم مافە شاد دەبێ.

سەرانی کورد، بەدەم گوێگرتنەو سەرى رەزامەندییان دەلقاندو زۆر بە ھێمنی گوتیان لە ووتەکى دەگرت و چەپلەیان بۆ لێدەدا. بەلام ئەم ھێمنییەیان لە دەستدا کاتێ کومونىستى فێلجەز ھاتە سەر کێشەى کورد و ناماژەى بۆ ئەو کرد، ئەو گوتەنى بۆ بێ بەختى، مەسەلەىەکی زۆر پەلەنییە و وەدیهاتنى نازادى کوردان نابێ بەو لێک بدریتەو کە تەنیا نازادى کوردی ئێرانە، بەلکۆ دەبێ ئەم نازادییە رۆلەکانى کورد لە عێراق و تورکیادا بگرتەو.

لە سەرى رۆبى و گوتى ئەوێ کە لە نایندەدا خەبات بۆ وەدیهاتنى بکړی ھىتى یە لە دامەزاندنى دەولەتیکى کوردی سەریخۆو یەکخستنى ھەموو گەلى کورد. جا تا ئەو رۆژ و دەرفەتە دێتە پێشێ، پێویستە لە سەر کوردی ئێران خۆیان نامادە بکەن کە لە چوار چێوێ نازەریایجانى خۆمبوختارا بژین. باقروف، پاش درکاندنى ئەو دوا پەرەگرافانەى کەمێک وەستا و روانیە دەورووبەرى تا کاربگەرى قسەکانى لە سیمای مێوانە کوردەکانیدا بخوێنیتەو. مەژۆ زۆر بە ئاسانى دەیتوانى ھەستى نیگەرانی لە سیمای زۆرەمى کوردانەدا بخوێنیتەو. کە زمان حالیان دەپیرسى، ناخۆ دەعوەتى نەمجارەیان بۆ ھاکو، بۆ ئەو بوو کە ئەم قەرارە نۆمێد برەیان بە گوتدا بدری.

هەر چه‌نده قازى محمد تازه هاتبوه نيتو كه‌مه‌ى سياسيه‌وه و هيتشتا سالتىك به سهر ژيانى سياسى پراتىكى و مه‌يدانى نه‌ودا نه‌بورى بوو، كه چى زور هيتمن و به نه‌عسابى سارده‌وه ره‌فتارى كرد. نيتدى نه‌وه ناشكرانى يه كه ناخونم هه‌لوسته‌ى زاده‌ى زانبارى پيشه‌وخته‌ى خوى به‌وه دهر هه‌ق به‌مه‌نيتقى بير كرده‌وى باقرؤف، يان پيتشت له‌گه‌ل لايه‌نه مه‌سوله‌كانى ترى سؤفيه‌تدا له مه‌ر خودموختارى كورد قسه‌ى كرد بوو، يان نه‌وى هه‌لئيجا كه باقرؤف به‌وقسانه راي برا نازهرى يه‌كانى خوى بو نه‌وان دهرده‌بئى، كه دياره جه‌زيان ده‌كرد نازربايجان به يه‌كگرتوى وه‌ميتنى و له نيتوان كورد و نازهدا دابه‌ش نه‌كرت.

نيتدى هه‌لوسته‌ى قازى محمد به ههر چيه‌ك پشت نه‌ستور بوو بئى، گرنگ نه‌وه‌يه كه هاته سهر بهر په‌رچدانه‌وى گوته‌كه‌ى باقرؤف، گوته‌ى كورد بو نه‌وه خه‌بات ناكه‌ن كه له ده‌سه‌لاتى نيترانى رزگار ببن و بچنه ژير ده‌سه‌لاتى نازربايجانه‌وه كه تازه به‌وه به ده‌وله‌تى سهره‌خؤ. هه‌روه‌ها له سهرى رۆبى و گوته‌ى نه‌وى نازربايجانى يه‌كان بو خۆيان به باشو گونجاوى ده‌زانن، كورد به شتىكى زور خراب و كه‌مه‌ياهى ده‌زانن بو خۆيان. گوته‌كه‌ى به‌مه كوتايى هيتا: "تيمه سهرور ده‌بين له سهر داواى سهره‌خؤبى بئى نه‌وى مه‌سه‌له‌ى كورد له دوورو له نزىكه‌وه به چاره‌نوسى نازربايجانى تازه‌وه بيه‌ستينه‌وه".

تايه‌كيتى سؤفيه‌ت هه‌بئى

پاش نه‌وى باقرؤف، بئى چوئى ده‌وله‌ته‌كه‌ى خوى سه‌باره‌ت به مه‌سه‌له‌ى كوردى ساغ كرده‌وه و كه نه‌وى بارتىكى قورسى له سهر شانى خۆى لادابئى هه‌ناسه‌يه‌كى قۆلى هه‌لكيشا و هاته سهر موناقه‌شه‌ى داخوازيه‌كانى كورد، نه‌وه بوو كۆله‌مبستى گوشى و كيشاى به سهر ميژه‌كه‌دا و به هه‌ماسه‌وه گوته‌ى: "تا يه‌كيتى سؤفيه‌ت هه‌بئى، پئى ناوئى كورد نيتگه‌رانى چاره‌نوسى خۆيان بئى" نه‌وجا قازى محمد هه‌ستايه سهر پيتيان و به هه‌ماسه‌وه رايگه‌يانده كه گه‌له پيئده‌سه‌لاته‌كه‌ى شادمانه به گوشينى نه‌وه ده‌سته دوستانه‌يه‌ى كه بۆى درژر كراوه و گوته‌ى: "تيمه نه‌ك ههر نه‌وه ده‌سته ده‌گوشين، به‌لكو ناماده‌بين ماچيشى بكه‌ين". وهختى به‌وردى ده‌ست به موناقه‌شه‌ى داخوازيه‌كانى كورد كرا، قازى خواناسى له مه‌باباده هاتوو، تواناى ديلۆماسى خۆى، كه تازه به‌ده‌ستى هيتابوو، نواند. هه‌روه‌ها غونه‌يه‌كى هونه‌رى گيتانه‌وه‌شى نواند كه كورد هه‌زاران ساله‌و له رتيگه‌ى گيتانه‌وه‌ى داستانان و به‌سه‌ره‌هاتى ميژرويه‌وه په‌راوه‌يان له سهر كرده‌وه، قازى محمد به ناووتو نه‌وه حيكايه‌ته كورديه‌يه‌ى بۆ ناماده بيوان گيتايله‌وه كه ده‌لتى: "جارتىك، ناغايه‌ك تازى يه‌ك ده‌دات به جوتيه‌ارتىكى روتى هه‌زارى كورد. رۆزى دواى جوتيه‌اره‌كه ده‌پيته لاي ناغا و له راده‌به‌ده‌ر سوپاسى ده‌كات و منه‌تبارى خۆى بو دهرده‌بئى. ناغا قسه‌كان به جوتيه‌اره‌كه ده‌بئى و لئى ده‌پرستيت، ديارى يه‌كى هيج نه‌م

هموو منهت و شاباشه‌ی بژی یه؟ جوتیاری همزار ده‌لی: من ددزانم لهو ساوه که نم تازییه چاکت پیشککش کردوم، لیترای نه‌سپیکیشم پیشککش بکیت، ناخر چۆن به بی نه‌سپ راوم پنده‌کرت؟ دیاره پاش نه‌وی نه‌سپه‌کم پیشککش ده‌کیت، به که‌ره‌می خۆت خۆزاک بۆ خۆم و نالیک بۆ نه‌سپه‌کم دابینه‌ده‌کی. هه‌لبه‌ته دنیاشم له‌وی که دوا دیاربت ژبیرناکیت و کاتتی تازییه‌کات دامن بیرت لێ کردۆته‌وه: خانوو یه‌ک بۆ خۆم و نه‌سپه‌که. نا نه‌مه وام لیده‌کات نم هموو سوپاسه بکه‌م و نه‌م‌رۆکه خۆم به به‌خته‌وه‌ترین کسی نم دنیا به بزاتم.

باقروف، یه‌کسەر وایدە‌رخست که له‌م چیکایه‌ته‌وه له‌ وێست و مه‌به‌ستی قازی محمد حالی بووه؛ نه‌وه به‌و گفتی دا که هەر هموو نه‌و داخوازانه‌ی له‌ لیسته‌که‌یاندا نوسراون جێ به‌جێ ده‌کرتن: تهنه‌نگ، چه‌کی نوتوماتیکی، نالییات، هه‌روه‌ها گفتی دا که جگه له‌ داخوازییه‌کانی دی، ده‌ستور ده‌رده‌کات که به‌ زوترین کات تانک و (زرتپوش)ش بۆ مه‌هاباد بنێردرێ. جگه له‌وانه، له‌سه‌ر گۆمه‌کی دارایی و دانێ ده‌زگایه‌کی چاپ و رادتییه‌ک و ته‌رخانه‌کردنی چه‌ند کورسییه‌کی خۆندن بۆ ژماره‌یه‌ک لاوانی کورد له‌ نه‌کا‌دی‌یای سوپایی باکو، رێککه‌وتن.

له‌کو‌تا‌ییدا باقروف پێشنیازی کرد که ده‌زگای سیاسی (گۆمه‌له) و ناوه‌که‌ی بگۆرن و گوتی: "نه‌م‌رۆکه به‌ته‌وا‌وه‌تی نه‌لمانیا و یابان له‌ ده‌سه‌لات که‌وتوون و دیموکراتییه‌ت له‌ جیهاندا به‌ هۆی گۆمه‌کی راسته‌وخۆی وولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌کان و به‌ریستانیای مه‌زن و یه‌کیتی ی سۆفییه‌ته‌وه، سه‌رکه‌وت.. نه‌م‌رۆکه بزافی زرگاریخوازی نه‌ته‌وه‌ی (کورد)ش ده‌توانیت له‌ سایه‌ی دیموکراتییه‌ت دا به‌ ناما‌نج‌ه‌کانی خۆی بگات". شاندی کوردی هیچ ناره‌زاییه‌کیان ده‌رباره‌ی نم پێشنیازه‌ ده‌ر نه‌بری: مادام‌یکێ زله‌تی‌زکی وه‌کو یه‌کیتی ی سۆفییه‌ت بووه به‌ دۆست و هاو‌یه‌مان، نێدی هەر ناو‌یک له‌ بزافه‌که به‌ری گرینگ نی یه‌و شایانی مونا‌قه‌شه‌ نییه‌.

شاندکه‌ بۆ‌رۆ‌ی دوا‌یی له‌ باکووه بۆ مه‌هاباد وه‌رێ که‌وت، هەر نه‌ندام‌یکێ شاندکه‌ وێنه‌یه‌کی ره‌نگاو‌ره‌نگی له‌ چوارچێوه‌ گیرای هاو‌ری ستالینی بۆ خرایه‌ جانتا‌که‌یه‌وه. سۆفییه‌ته‌کان بۆیه‌ نم دیارییه‌یان به‌ یه‌ک به‌ یه‌ک نه‌ندامانی شاندکه‌ دابوو تا بیته‌ به‌ ره‌مزیک که‌ (ستالین)ای مه‌زنی مۆسکۆ نیشینی تازه‌ سه‌رکه‌وتوو له‌ دووم جه‌نگی جیهاندا، له‌ پشت تێکرای نه‌و مه‌سه‌له‌یه‌وه‌یه که له‌ سه‌ری رێککه‌وتوون.

یه‌که‌م وه‌جبه‌ تهنه‌نگی نه‌لمانیا

کوردە‌کان هەر که‌ گه‌‌رانه‌وه‌ خێرا ده‌ستیان به‌ جێ به‌ جێ کردنی نه‌وشانه‌ کرد که له‌ باکو له‌ سه‌ری رێککه‌وتبوون. قازی محمد راپۆزکی دورو درێژی له‌ مه‌ر سه‌فه‌ره‌که‌یان، خسته‌ به‌رده‌م کۆبو‌نه‌وه‌یه‌کی سه‌رکه‌ردایه‌تی (گۆمه‌له). راپۆزه‌که زۆرشتی تیدا بوو:

لەسەر سەفەرەكە، لەسەر ئەو بەلێنانەى كە سۆڤیەتەكان پێیان داڤوون، لە سەر نازەزووى سۆڤیەتەكان بۆ گۆرپى ناوى بزووتنەوێكە بە جۆرێ كە دەلالەت لە نێوهرۆكى دیموكراتى و كار كردن لە سایەى دروشمى دیموكراتییەتدا؛ ئەوە ڤوو كۆمەلە نێوى خۆى گۆزى و كردى بە حیزبى دیموكراتى كوردستان. بەلام هەيكەلى رێكخستنى كۆمەلە هەر وەكو خۆى هێنرايەو و شەقلى كۆمونیستیانەى نەگرتە خۆ و قازى (محمەد)اش ئەو سەركردهیه ڤوو كە كەس شانى لە شانى نەدەدا.

ئەوە ڤوو كە بهیاری لە سەر بەرنامەى حیزبى دیموكراتى كوردستان دراو گرینگترین شتیك كە مەرووف لە حەوت خالى بەرنامەكەدا بەدى دەكرد ئەوە ڤوو كە داواى سەرەكى كۆمەلە، كە بریتى ڤوو لە دامەزراندنى دەولەتێكى كوردى سەرەخۆى یەكگرتوو، گۆرا ڤۆ خەبات لە پێناوى وەدەست هێنانى خودمۆختارى لە چوار چێوى ئێراندا. پێدەچیت سەركردهایەتى سیاسى، مەهەستیان ئەوە ڤوو ڤێ كە ئامانجەكانیان داڤەش ڤەكەن بەسەر ئامانجى نزیك و ئامانجى ستراتیژیدا و لەمەشدا ئایندەى ناديارى ئێرانیان لە بەرچاوترین. ئامانجە دورو ستراتیژیەكانیان وەكو خۆى مایەو: كوردستانی گەورە، لە چىای ناراراتەو لە باكور، بۆ باكورى دۆلى دوروڤار لە باشور، لە حەلەبەو بۆ كەنداوى فارس لە رۆژهەلات. بەلام ئامانجە هەنوكەییەكان، بە كورتى لە بەرنامەى حیزبدا دیاریكرا ڤوون و ئێمانە ڤوون:

۱- كوردی ئێران داواى خودمۆختارى دەكەن لە هەموو ڤواره ناوچهییەكاندا.

۲- زمانى كوردى، زمانى رسمى دەبێت، خۆیندن لە كوردستاندا بە زمانى كوردى دەبێت.

۳- پێتۆستە ڤەلە بكرێ لە هەلبژاردنى نەنجومەنى پارێزگای كوردستاندا، كە بەپێى دەستورى ئێرانى مەسئولەتى حوكم كردنى ناوچهكە دەگرتە ئەستۆ.

۴- هەموو فەرمانبەرانى حكومەتى لە كوردستاندا دەبێ كورد ڤن.

۵- دەرمانەتى گشتى كوردستان، لە ناوچهى كوردستانداو لە ڤوارهجیا جیاگانیدا سەرف دەكرێ.

۶- حیزبى دیموكراتى كوردستان، هەموو هەولێكى پێتۆست دەدات بۆ خۆشكردنى برایەتى و دۆستایەتى لەگەڵ گەلى نازەرو كەمە نەتەواییەكانى تری ناوچهى كوردستان.

۷- حیزب بەلێن دەدات كە كار بكات بۆ بەرز كردنەوى ئاستى كۆمەلایەتى و تەندروستى و رەوشى ئابورى گەلى كورد، ئەویش لە رێگەى پەرەپێدانى دەزگاكانى پەرەورده و تەندروستى و بازرگانى و گشتوگالاییەو.

لەكاتێكدا كە ئێرانییەكان بە ترس و سەرسامییەو دەیانروانییە نەم داوايانە، كوردهكان بە هەنگاوى زۆر میانەڤرویان دەزانى. هەرەها چاودێرە بیانییەكانیش پێیان وا ڤوو

کۆمەڵە بەم داوا میانەروانەیی دەیهوێ خۆی لە بەرگیتیکی دیموکراتیانەدا بنوێتی. (ولیم نیگلتن)ی دیپلوماتی ئەمریکی لەم بارەیه وەنوسیویەتی: "کە بزوتنەوی رزگاریخوازی کورد، ئەم شەقلە دیموکراسیانەیی گرتەخۆ، ئەمە خۆی لەخۆیدا گوزارشت بوو لەو پەرەسەندنەیی کە بەسەر کۆمەڵەدا هات. چونکە کۆمەڵە تا سالتیک پێشتر کۆمەڵەییەکی دەستە جەمی بوو لە قوناقی موناقلەشە کردنی تیوری و پێشنیاز کردندا دەخولایەوه، ئەم کۆمەڵەییە گۆرا بۆ رێکخراویکی سیاسی کاریگەر و بە توانا و پشت نەستور بەسەرگردایەتی یەکی بە توانا، گۆرا بۆ رێکخراویک کە پشت بە ئەزمون و ناموژگاری سۆڤیەتی بێست.

بزایی سیاسی تازه، سەرگردهیکی جەماوەری خۆشەویستی هەبوو، و غونەپەک بوو لەو سەرگردانەیی کە لەگەڵ قوناقی ستالینی یەتدا نەدەگوتجا. نوێش قازی محمد بوو کە شەقل و دەسلالتی شەخسی خۆی بە سەر بزایی نەتەوهیی کوردا کێشا. هەلبەتە ئەمە نەو شتە بوو کە ئەندامانی (کۆمەڵە) هەر لە سەرەتاهە لێ ی دەترسان. دیارە سۆڤیەتەکان ئەمیان پێ باشتر بوو لە کەسانی تر بۆ پۆستە تازهکەیی نامادە و پەروردهیان دەکرد. نوێش لە لای خۆیەوه پێ ی وا بوو کە رێگەیی سۆڤیەتی، هەر چەندە خوارو خێچیش بنوێت، تاقە رێگەیی دروستە کە لە ئەنجامدا دەبێتە مایەیی سەرکەوتنی گەلی کوردستان."

بەلام ئەو کۆمەڵە سۆڤیەتی یە کە قازی محمد و هاوڕێکانی دلی خۆیان پێ خۆشەکرد و بە تەمای بوون، بەو خێراییه نەگەیی کە چاوەنێی دەکرا. بەلام یەکەم وەجەیی چەک زۆر بە خێراییی و بە شەو گەیی؛ بریتی بوو لە هەزار و دووسە تەنگەیی نەلمانی و تەقەمەنی یەکی یەکجار زۆر کە سۆڤیەتەکان لە هێزی دەرەکی نێرانیان گرتبوو. لە سەرەتای کانونی یەکەمدا ئەو چاپخانەییەش گەیی کە باقرووف گەفتی دا بوو بنێرێ. ئەوه بوو زوو یە زوو چەندین بلاڤۆکی کوردی و لە پێش هەموویانەوه رۆژنامەیی کوردستان دەستیان بە دەر چوون کرد.

نالەم کاتەدا رهوشی نازربایجانی ئێرانی زۆر بە خێراییی و بە کۆمەکی سۆڤیەتی گۆرا؛ ئەوهی کە لە سەرەتای مانگی ئەیلولدا روویدا؛ بریتی بوو لە دامەزراندنی حیزبی دیموکراتی نازربایجانی و وەهرناتی پاشماوهی دەسلالتی ئێران لە پارێزگاکە، لە رۆژی ۱۲/۱۲/۱۹۴۵دا گەییە ئەوهی کە دامەزراندنی کۆماری نازربایجانی خود موختار بە سەرۆکایەتی کومونیستی دەوراندیده (جەغفەریشەوه‌ری) رابەگەینرێ.

ئەوه بوو وەکو لاسایی کردنەوهی رۆژمسی کومونیستی سۆڤیەتی، ئەنجومەنێکی نیشتمانی بەپێ هەلبێژاردن و تەنیا لە ئەندامانی حیزبی دامەزرا. مولکایەتی زەوی و زار هەلوەشایەوه و فیودال نەهێلرا، ئەمەش بوو هۆی هەلاتنی فیودال و خاوەن زەوی و

زاران و نوینه‌رانی بورژوازی نیرانی بۆ تاران. هه‌موو بواره‌کانی ژبان گۆزانه‌کاری سۆڤیه‌تیه‌یان به‌ سه‌ردا هه‌تێرا! ئێدی هه‌ر له‌ دامه‌زراندنی ده‌زگای په‌ره‌سه‌ندوی سانسۆره‌وه‌ بیه‌گره‌ تا ده‌گاته‌ گرتنی به‌ کۆمه‌ڵ و له‌ نێو بردن وپاکسازی و دامه‌زراندنی ده‌زگای ناسایشی غونه‌یی وه‌ک هه‌یه‌کانی ستالین.

له‌ سه‌ر پێداگرتنی کومونیسته‌ نازریایه‌جانی یه‌کان و هه‌روه‌ها له‌ سه‌ر داوای (سۆڤیه‌ت)ش، قازی محمد چه‌ند نوینه‌ریکی کوردی بۆ نه‌نجومه‌نی نیشتمانی ته‌وریز نارد تا له‌ وێنمه‌ر نوینه‌رایه‌تی خه‌ڵکی کوردی ئه‌و پارێزگایه‌ بکه‌ن. به‌لام نوینه‌رانی کورد له‌ کۆی (١٠١) کورسی ته‌نیا پێنج کورسییان درای. نوینه‌رانی کورد هه‌ر له‌یه‌که‌م ساته‌وه‌ ئه‌وه‌یان بۆ روون به‌وه‌ که‌ حکومه‌تی نازریایه‌جان، که‌ ژۆر به‌ په‌له‌ بوو بۆ به‌لشه‌فاندنی ناوچه‌که‌، به‌ ته‌ما نی یه‌ به‌جۆگرتن ده‌رفه‌ت به‌ کورد به‌دات تا به‌شداری ده‌سه‌لات بکه‌ن؛ بۆیه‌ فراکسیۆنی کورد پاش چه‌ند رۆژێک له‌ نه‌نجومه‌نی ته‌وریز کشانمه‌ و بۆ مه‌هاباد گه‌ڕانه‌وه‌.

به‌مجۆره‌، هه‌موو نیشه‌نه‌کان ئه‌وه‌یان ده‌نواند که‌ کورد پێویستی به‌ نه‌زمونی خودمۆختاری له‌ سایه‌ی ده‌سه‌لاتی نازریایه‌جانیدا نی یه‌. وه‌کو چۆن نوینه‌ره‌کانیش ئه‌مه‌یان به‌ خودی (باقروف)ی سه‌ره‌ک وه‌زیران راگه‌یانده‌ بوو. ئه‌و بیه‌ریان له‌ لا چه‌سپی بوو که‌ پێویسته‌ له‌ پال کۆماری نازریایه‌جاندا، کۆماری (کورد)ش دا به‌ه‌زری.

فەسلى ھەشتەم

كۆماری يانزە مانگە

نەوت و جەنكى سەردە خەمنى سەرىپە خۆيى كورد لە بارزە مەن.

دەمەنەكە ھەر لەو تابلۆ بەنێو بانگە دەچوو كە (لینن) ی تێدا یە و شۆرشى نوكتەبەرى سالى ۱۹۱۷ را دەگە یە نیت. كریكارانى رۆژى پێشوتر لە مەیدانى چوار چرادا سەكۆزەكى دارینی گەورەیان دروستكرد بوو. سەكۆزەكە بە ھەر سێ رەنگى سور و سەبزی و كەسك، كە رەنگەكانى ئالای كورد بوون، رازنرا بوو. ئالای حیزبى دیموكراتى كوردستان (كۆمەڵەى جاران) بە ھەر چوار دەورى مەیدانەكەدا ھەلكرابوو. شەنە بایەكى ھێدی ئەم ئالایانەى دەشەكاندەوێت لە ھەموو لایەكەوە سێبەریان بە سەر مەیدانەكەدا بلاق دەكردەوێت. ئەو بەفرەى كە دوێنى بارى بوو، ھێشتا لە سەر شەقام و بەسەر بانى مالا نەو ما بوو.

ئەو رۆژە، رۆژى ۲۳/۱/۱۹۴۶ بوو. واتە دووم رۆژى مانگى رێبەندانى كوردی بوو. بەلام لە رۆژ ژمیری مێژوودا، ئەو رۆژە یەكەمرۆژى تەمەنى یەكەم كۆمارو دوا كۆمارى تا ئێستای كوردە. ھەزاران كەس ھەر لە نێو پۆو رۆیان كرده نوێنەر: ئێدى لە خاوەن پێشەو فەرمانبەر و كاسبكارانى شارى مەھابادەو بێگەرە تا دەگاتە میران و جەنگاوەرانى ھۆزو تیرەكانى دەورو بەرى مەھاباد وەكو (گەورەك)، (مامەش)، (مەنگو)، (ھەركى) و (بەگزادە). ھەر ھەموو بەكورتەك و شەڕۆل و مێژەرو دەرسۆكى خۆمالى كوردییە ھاتبوون.

بەلام نوێنەرانى ھەردوو ھۆزى (شەكەك) و (جەلالى) كە لە باكۆرەو ھاتبوون، جەلەكانیان لە جلی قوقازییەكان دەچوو، بە قاپۆتى لێادو سەرگلاوى لێادەو دیمەنێكى خەمگینیان ھەبوو لە چاودەمەنى رەنگاوەرەنگى جەل و بەرگى نوێنەرانى تیرە و ھۆزەكانى دى دا. زۆریەى خەلكى شار قاتى مەدەنى ئەوروپاییان لەبەر دا بوو، كە بۆ پۆنە گرینگەكان لە بەریاندەكرد: زۆریەیان لەگەڵ چاكەتو پانتۆلدا دەرسۆك و مێژەرى كوردیان لە سەر كرد بوو، تا دیمەنێكى كوردی- ئیسلامى وەرگیرن.

شاندێك لە ئەندامانى كۆمەڵە چوون بۆمالى سەرۆكەكەیان و لە وێو لەگەڵیدا بۆ مەیدانى چوار چەرا ھاتنەو. قازى محمد جەل و بەرگى تاپەتەنى بەم پۆنە یەو لەبەر كرد بوو: لە تەوێز خەیا تێكى تاپەتەنى جەل و بەرگى سەربازى راسپارد بوو كە قاتى ژەنەرا لێكى روسى بۆ بدروێ تا لەم رۆژەدا بۆ یەكەمجار لەبەر بێكەت، ھەندێ لە ھاورێكانى، ئەوانەى زۆر مەیلیان بەلای روسى دا نەبوو، داوايان لێكرد كە كلاوى روسى لە سەر نەنن، بۆیە لەگەڵ جەل روسییەكاندا عەمامە سەبزی یەكەى خۆى لە سەرنا

وه گورهمز و هتیمایهک بز پایه ناینی یه کهی. نهوجا بهر لهوهی سهر بکهویتیته سهر سه کۆیه که، پالتۆ ناریکه کهی داکه ند. که سه روکی حیزب کهوته نوتقی دان، ناپوری خه لکه که گرو بینهنگ بوون.

قازی محمد، له نیتو ناپورای خه لکه کهدا ههستی به بوونی ناچه یهک روسی کرد. نهو پیاهه نهفسه رتیک بوو که راسپهتر درابوو، مو تابه عدی مه سه له کوردییه گان بکات. نهو نهفسه ره له سهر جیپینکی نه مریکی یهوه چاودتری ناههنگه کهی ده کرد. گوته کهی قازی محمد له چاره که سه عاتیک پتری نه خایاند. به کورتی و به روونی بز ناماده بووانی ناشکرا کرد که کورد گه لیکه میژوو، و زمان و روشنبیری تایبه تی خۆی هه یهوه له سهر خاکی خۆی، له کوردستاندا دهژی و مافی خۆیه تی دهوله تی تایبه تی خۆی هه یه. بۆیه نالیرهوه دامه زانندی کۆماری مهابادی کوردی راده گه یه نیت. سوپاسی کۆمیه تی ناوه ندی حیزبی کرد که وهکو نوته نری گه لی کورد و له بری گه لی کورد، نهو یان (قازی محمد) به سه روکی نهو کۆماره هه لێژاردوه.

ههر چه نه وه ته که کورت بوو، به لام قازی محمد نه وه نه دی ده رفه ت هتیا که سوپاسی یه کیتی سوڤیه ت بکات بز نهو کۆمه که مه عه وهی و مادیانه ی پیتشکه شی کردوون؛ نیدی چ نهو کۆمه که ی که وه ریان گرتبوو، چ نهوش که هیتشتا وه ریان نه گرتبوو. ههر وه ها پیرۆزیایی له برا نازه ری یه کانیش کرد به بۆنه ی سهر به خۆیه انه وه، چونکه نهوانیش کۆمه کی چاکیان پیتشکه ش به گه لی کورد کرد بوو، هه ره وه ها چاوه روانی نهوشیان لیده کرا له ههر ده رفه تیکدا کۆمه کی پتووست پیتشکه ش به کورد بکمن. که قازی محمدی سه ره ک کۆمار، دامه زانندی کۆماره که ی راگه یاند و وستی له نیتو چه پله رتانی هه شاماتی خه لکه که وه بپته خوار، نیدی بوو به ته قه ی خۆشی و نزیکه ی سن سه د جه نگاوه ری کورد به جاری ته قه یان به ناسماندا ده کرد.

هه میشه له ماله وه به شی میوانه روسه گان، هودگا وه لاهه نرابوو

پاش ماوه یه کی کورت نه وه ده رکه وت که راگه یاندی کۆماری کوردی و گفت و به لینی پیتشکه ش کردنی یارمه تی به برا نازریایجانی یه گان، هیتشتا زوو بووه... وا دیاره قازی محمد، مهوعیدی راگه یاندی کۆماره که ی به سوڤیه ته گان نه گوته بوو، و بۆیه نهوانیش (سوڤیه ته گان) له لای خۆیه انه وه نه یانتروانی بوو هاوړیکانیان له ته ورێژدا بز نهو هه واله ناماده بکمن، چونکه نهو هه واله به لای نهوانه وه (نازریایجانی یه گان) بریتی بوو له وه ی به شیک له خاکی کۆماری نازریایجانی خود موختار بپته دا به رین و دهوله تیکی کوردی له سهر بپته دامه زانندن.

نیشانه گانی ناره زایی و واته وات ده رباره ی نهو ره فتارو کاره کوردییه به ناشکرا له رووداوێکی بچکۆله دا ده رکه وت، که دوو هه فته پاش نهو کۆمونه وه میژوو ییه ی

مهیدانی چوار چرا روویدا، دوو نهدامی گه وودی حیزی دیموکراتی کوردستان له نه ورین بوون بۆ نه نجامدانی هه ندی کاروباران، دکتور سه مه دۆف، که نه فسه ریکی گه وودی سۆقیه تی بوو، و سۆقیه تی بۆ مه بهستی خۆیان له خسته خانه ی ته ورین وه کو پزیشک دایان نابوو، جا نه مه نه فسه ره لێ ی پرسی بوو که بۆچی کوردان بێ نه ووی دوا ره زامه ندی سۆقیه تی وه رگرن، سه ره به خۆی خۆیان راگه یاندوه و ده وله تیان دامه زواندوه؟ دیاره که قسه کانیان درێژه ده کیشیت، قسه یان لیکدی هه لده به زیتوه.

دوای چه ند رۆژیک که قازی محمد رێ ی ده که ویتته ته ورین هه مان پرسیاری لیده که ن. قازی محمد وه لامی دابه وه که (پرماکوف) ناگاداری ته داره ک. دیتنی کوردان بووه. به چاوی خۆی و له سه ر نوتمیله که یه وه له دایکبونی کۆماره کی دیتوه. پرماکوف، به وه خۆی په راندوه که گوايه وهرای هه موو نه وه ش چرای کمسکی بۆ راگه یاندنی کۆماری نیو برا وه نه کردوه. به لام پێده چیت جه نه زال (سالم) ناتاکیخوف) که راسپێردرا بوو سه ر په رشتی کاروباران له کوردستاندا بکات، قه ناعه تی به بۆچه نه کانی قازی محمد کردبێ یان له موسکۆ و باکووه نامۆزگاری بۆ نێردرا بێ. بۆیه که وته به ر په رچدان وه ی سه رۆکی توهری نازربایجانی و هینی کردنه وه ی و که وته ستایشی هه نگاره کانی کوردان. (دیریک کینان) که وه کو دیپلوماتیک له (UN) کاری ده کرد و له نه نجاکاندا بایه ختیکی تایبه تی به دۆزی کورد ددها، ناماژه ی بۆ نه وه کردوه که گوايه (سالم) ناتاکیخوف) به ر له و گفتوگۆیه و وه رگرتنی نه وه له لۆسته، له مۆسکۆ به ته له فون ره زامه ندی وه رگرتوه. نیدی له و دیمانه و دیداره دا سه رۆکی تازه کورده ی کورد تینگه یه ترا که حکومه تی مه باباد ناتوانیت روو به رووی تاران و نازربایجان و ره نگه وللاتانی تریش به وستن، نه گه ر پشتیوانی زله تیریکی نه بێ. ناشکرایه مه به ست له و زله تیزه یه کیه تی سۆقیه تی بوو، که سه روشی رودا وه کانی نه و وه ختانه وایان لیده کرد که بهی به تاقه زله تیریک به توانی نه و ده وه به دین.

قازی محمد توانی رو به روی نه و بۆچه نی سۆقیه تی بهیته وه که ده یوست ناوچه ی کوردستان به خرتیه ژیر ده سه لاتنی نازربایجانی. قازی محمد بۆ نه مه مه به سه سیاسه تیکی ناقلاته و هیمنی گرت به ر، له لایه که وه نه یده وست پشتیوانی سۆقیه تی به دۆزینی و له لایه کی تروه پشت به هه ستی نه ته وه یی خۆشاوی مه بابادی نه و رۆژگاره، هه له لۆستی توندی نه ته وه یی ده وانده سازشی له سه ر مه سه له نه یه وه یه به گان نه ده کرد. تابه مجۆره توانی له نه نجامدا ره زامه ندی سۆقیه تی به ده ست بهیته بۆ راگه یاندنی کۆماری کوردی له مه باباد. به لام له گه ل نه مه شدا په یه ونه ی نیوان سه رکرده یه تی کۆماری کورد و پشتیوانه سۆقیه ته کانی هه ر رواله تی بوو، چونکه بۆچه نی قازی محمد له مه ر باردۆخ و ره وش کۆماره که ی زۆر دوور بوو له بۆچه نی سۆقیه ته کان و هه له لۆستی گشتی یه کیتی سۆقیه تی.

کورده‌کی قازی محمد، که له باسی سه‌فهری یه‌که‌می کورده‌کان بۆ باکو، ناماژده‌مان بۆ کرد، له سالی ۱۹۷۹ دا که دیمانه‌یه‌کم له‌گه‌لدا ساز دا، نه‌وه‌ی بۆ دوپات کردمه‌وه که سۆفیه‌ته‌کان میوانی نیمچه‌دایمی بوون له ماله‌ گه‌وره‌که‌یاندا له مه‌باد: "له وه‌خت و ناوه‌ختی رۆژدا و هه‌ندی جارن له نیوه شه‌ویش دا ده‌هاتی و له‌و ناوچه‌یه‌دا ده‌یانکرد به رۆژی خۆیان، سه‌رده‌که‌وتنه سه‌ریانای خانوه‌که و به پهن ده‌یانکتیشا به سه‌ریانه‌که‌دا و به‌ده‌نگی به‌رز دا‌وای خواردنه‌وه‌یان ده‌کرد. هه‌ر چه‌نده باهم مه‌ی نه‌ده‌خواردوه، به‌لام هه‌میشه قۆدکای له ماله‌وه هه‌لگرتبوو بۆ میوانه رووسه‌کان".

له شوباتی ۱۹۸۶ دا یکه‌م وه‌جه کۆمه‌کی سۆفیه‌ته‌ گه‌یی. کورده‌کان پاش نه‌وه‌ی نمو چه‌کانه‌یان وه‌رگرت که له جه‌ندرمه‌ی ئێترانی گه‌رابوون، پینچ سه‌د پارچه چه‌کیان به‌دوو وه‌جه له سوپای سۆفیه‌تی وه‌رگرت. چه‌که‌کان به‌رتی بوون له تهنه‌نگ و ده‌مانچه‌ی سوپایی چیکی و نه‌مریکی و تهنه‌نگی رمشاش. هه‌روه‌ها رادپویه‌ک دانرا، له سه‌عات چواروه‌هه‌ تا سه‌عات ده‌ی شه‌وئ به زمانی کوردی به‌رنامه‌ی به‌لاو ده‌کردوه. نه‌مه یه‌که‌مین رادپویه‌ بوو که به زمانی کوردی په‌خشێ ده‌کرد. رادپویه‌ ده‌نگی کوردستان له شه‌سته‌کان و هه‌فتاگاندا لاسایی نمو رادپویه‌ی ده‌کردوه.. هه‌روه‌ها سۆفیه‌ته‌کان، که‌رمسته‌و تفاقێ ته‌واوه‌تی تپتیکی موسیقایی سوپایشیان نارد. نه‌م تپیه مارشی سوپایی و سه‌روودی شوێرشگیتیری کوردی لێده‌دا، به تایبه‌تی سه‌رودی نه‌مه‌وه‌یی (نه‌ی ره‌قیب) که یونس ره‌وف دلداری شاعیر له مه‌بادا دا‌ینا بوو.. هه‌روه‌ها نامیره موسیقی یه سۆفیه‌تی یه‌کان: ناوازی خۆیان له رادپوه‌ و بۆنه رسمی یه‌کان و غایشه‌کانی سوپای کوردی تازه دامه‌زاوردا لێده‌دا.

نه‌قیب سه‌لاح‌مه‌دین قاسه‌وف مه‌شق به سوپای کورد ده‌کات

قازی محمد، له‌و ماوه‌یه‌دا له دامه‌زراندنی وه‌زاره‌ته‌که‌ی بووه. (سیف الدین) ی‌ه‌ی برای کرا به وه‌زیری به‌رگری به‌هۆکمی نه‌وه‌ی که تا ناخرو ئۆخری دووم جه‌نگی جیهانبیش نه‌فسه‌رتیکی گه‌وره‌ بوو له (ده‌ره‌ک) ی‌ ئێترانیدا. هه‌ر چه‌نده مه‌به‌ست له دامه‌زراندنی نه‌م وه‌زاره‌ته ته‌نیا نه‌وه نه‌بوو که به‌ین به‌ ده‌زگایه‌کی سوپایی چالاکی ئه‌وتۆ که به‌رگری له سنووری کۆماره‌که بکات دژی ژێده‌گافی یه‌ چاره‌روانه‌که‌وه‌کانی ئێتران، به‌لکو به‌ شتیه‌یه‌کی سه‌ره‌کی بۆ نه‌وه‌ بوو که به‌ین به‌ بناغه‌ی ده‌زگایه‌کی کارگیتیری (اداری) ئه‌وتۆ که پشته‌ی پهن بیه‌ستری بۆ دا‌ین کردنی هاوسه‌نگی ناخۆ، و به‌ریکاری نه‌وه هه‌یزه‌ به‌ن که خه‌ینه‌ جه‌نگاوه‌ره‌کان هه‌یان بوو، و پشته‌یان پێنه‌ده‌به‌سترا. له‌به‌ر نه‌م هۆیه قازی محمد، (سیف الدین) ی‌ه‌ی برای خۆی کرد به وه‌زیری به‌رگری و به‌خۆشی به‌شداری له هه‌له‌بژاردنی فه‌رمانده و نه‌فسه‌ره‌کانی سوپای کوردیدا کرد. نه‌وه‌ بوو تپیه‌که‌یه‌کی سه‌یر له هه‌فتا نه‌فسه‌رو ده‌ره‌جه‌دار دامه‌زرێتران تا ناوه‌ندی سه‌رکرده‌یه‌تی سوپا پێک به‌هێن. نه‌رکی نه‌م سه‌رکرده‌یه‌تی یه‌ نه‌وه‌ بوو که رێبه‌رایه‌تی نه‌وه هه‌یزه سوپاییه بکات که قه‌رار بوو

و دو کۆ سه ره تا له (١٢٠٠) سه ریا ز پتیک بیت. کۆماری مه باد له مه سه له ی نه فسه راندا ده یترانی پشت به و ده نه فسه ره گه بجه به ستی که به هوی هه لوتستی نه ته وه ییانه وه له سوای عیراقی هه لاتیمون و تازه په یوه ندییان به کۆماره ساواکه ی مه باد وه کردبوو، نه مانه نه فسه ری راسته قینه بوون له سوای عیرا قیدا، به لام قازی محمد و ده ور به ره که ی له بری نه وه هه ستان زۆری نه فسه ره کانیان له کهسانی با وه پتیکراوی بنه ماله کانی مه باد دامه زاندا.

له مانگی نازاردا راویژکاری سوای سۆفیه تی، نه قیب (سه لاهه دین قاسموف) گه یشته مه باد، تا کادری پتویست بۆ سوای کوردی ممشق دابدات و پین بگه یه نیت. ئهم نه فسه ره گه بجه له کورده کانی یه کیتی سۆفیه تی بوو. کۆماری کوردی پله ی سه ره هنگی دای، که چی پتیا ن ده گوت، "ای ناغا. دامه زانندی ئهو سه با بچکۆ له یه هه ره مو وه رزی به هاری خایاند، له و ما وه پدا مه شقیکی یه کجار به زه ره و توندیا ن پین کرا که بریتی بوو له ممشقی دو ئیل (مه ارزه) و به کار هیتانی تفهنگ و چه کی ره شاش و نارنجۆکی ده ستی.. هه ره وها ژماره یه ک سه ریا ز مه شقی شو فیریا ن پتیکرا بۆ ها ژۆتی ئهو نو تومبیل و زیرپوشانه ی که سۆفیه ت نارد به یان.

مروڤ زۆر به ناسانی و هه ره به ته مه شا کردنیکی ره وته نی ئهو کۆمه کانه ی که سۆفیه ت پتیشکه ش به کۆماره که یان کرد بوو، ده یترانی دیدو بۆ چونی سۆفیه ت سه باره ت به و کۆماره ی که به ره زامه ندی خۆیا ن ها ته دامه زانن، بزانی ت، بۆ وینه کۆمه که که بریتی بو له: ده نو تومبیلی سۆفیه تی، ده نو تومبیلی نه مریکی، ده جتیب قیاده، که نه مه به هه مووی نه یده کرده تاقه دلۆپتیک له و ده ریا کۆمه که ی که نه مریکا له ما وه ی دووم جهنگی جیهانیدا بۆ سۆفیه تی هه لوتیشت، کورده کان له سه فه ری دووه میاندا بۆ باکو لیستیکی چه کی قورسیان پتیشکه ش کرد، لێ ئهو چه که قورسانه نیستاشی له گه ل پین نه گه ییشتنه ده ستی کوردان. نه ئهو تانکانه ی که (با قروف) ی سه ره ک وه زیران گه فتی دا بوو بۆ مه بابادیا ن بنیترئ و نه ته په کان. ته نه اته ئهو چه که دژه تانکانه ش که سۆفیه ته کان ده یانگوت نارد به یان، وه ختی گه ییشتنه جی، بریتی بوون له قوبه له ی مولوتوف نه ک چه کی دژه تانک. دیاره سواییه کورده کان به مه زۆر تو ره و ناو می د ده بوون. سۆفیه ته کانی ش، هه ره چنده کورده کان داوا ی کۆمه کی سوای زیا تریان ده کرد یان داوا یان لیده کرد به لای که مه وه به لینه کانی پتیشویان پتینه دی، ئهو به لته نی چو ری تازه یان ددا و هیچ ی دی..

هیچ جو ره کۆمه کیتیکی دارایی نه نیتردا، ئهو داوا یه ش جی به جی نه کرا؛ که کورده کان لێکدا لێکدا داوا یان ده کرد را دیویه کی به هیزی نه وتۆیا ن بۆ بنیترن که کوردی عیراق و توورکیاش به تران به رنامه کانی وه رگرن و گو تیا ن لێ ی بێن. ئهم هتیا یانه نه وه ده که به ن که سۆفیه ته کان ئهو گه رم و گو پیه ی جارانیان له مه ره نه زمونی کوردی نه ماو

نهو جۆشو خرۆشهی ههوه لێیان دامرکایه وه وهستا. ههر چهنده نهوه شتیکی ناشکرا و دیار بوو، بهلام قازی محمد و نهندا مانی حکومه ته که ی نه مه یان به هه ند وه رنه گرت و بهو ناماژه یه یان نه زانی که ناینده و چاره نوسی کۆماری کورد دیاری ده کات.

کاربێگه ریه کی ناخۆش و وره روختن

نیدی مه باد به ره به ره بوو به مه لیهندی سه ره به ره ی بزا ئی رزگار یخوازی کوردی، بوو بهو مه لیهندی زۆر هێز و رێبازی فیکری کوردی رووی تێبکه ن. له چیا گانه وه میرو سه ره ک خێله کان به خۆ جهنگا وه رانیانه وه په یوه ندی یان په ته کرد. زۆری نه برد دوا نزه هه زار جهنگا وه له ده وری مه باد خرکرایه وه، به تایبه تی له باشو ری شاردا و له نزیک ی سنو ری ئی رانی خه نیم دا. هێزه که ی هۆزی شکاک به سه رکردایه تی تاهیر خانی کو ری سه رکرده ی نه فسانه یی، سه مکو له هه زار و سه س سواره پێک هات بوو. لقه جیا وازه گانی هۆزی هه رک ی -ش هه زار سواره وهوت سه د پیا ده یان نارد بوو. هه مه رشیدی جهنگا وه ری ده ورا ندی ده ش که چه ند سه لیک پێشتر له ناوچه گانی سه قز ویا نه دا شه ری ئی رانی یه گانی کرد بوو، به خۆ و سه س جهنگا وه ره په یوه ندی به کۆماری کورده وه کرد. نیدی کۆمار له نیوان خۆی و هێزی هه ر خێلێک دا نه فسه رتکی په یوه ندی دامه زرا ند. مه باد نا زوقه و خۆراکی هه موو نهو جهنگا وه رو خێله کیانه ی دا به ن ده کرد.

توانای شه ر کردنی نه م هێزانه له هۆزێکه وه بۆ هۆزێکی دی جیا واز بوو، له کاتی که دا هه ندی له م خێلانه شتوازی شه ری خۆی به جو ریک کو ری بوو که ده یوانی زبانی گه وه به دژمن بکه یه نی، هه ندی خێلی دی له سه ره هه مان شتوازی شه ری سوارچاکی که زۆر جا ران گه ریده رۆژا وایه کان سه تایشیا ن کرد بوو، و شه قلیکی شاعیرانه و رۆمانسیانه یان پێدا بوو، ما بو نه موو چ کو رانیکیان به سه ردا نه هات بوو. دیاره سواره و سوارچا گانی کورده به نه قیانگ بوون له م جو ره شه رانه داو زۆر به توانا بوون له به کار هێنانی رم و سه ره نه تزان دا به را ده یه ک که زۆر جا ران سه رکه وتی گه وری یان به سه ر سوپای نی زامیده به ده ست هێنا بوو. به لام دا هاتنی ته ده نگ ی نو تو ماتیک ی و ده وری گرینگ ی له پاراستنی هێزه گانی پیا ده له سالانی دوایی سه ده ی را بر دو دا، وای کرد که سواره ی کورده نهو بالا ده سه ته یی جا رانیان به سه ر دژمنی خۆدا نه میتن. له بهر نه و ی هه ندی هۆزو خێل هیشتا تازه له هه وه لی فیر بوونی شتوازی تازه ی شه ردا بوون، یا ن هیشتا به شه ره ی پراتیک ی مو مار سه یان نه کرد بوو، بۆیه کۆماره سا واکه ی کورده له سه ری بوو، بایه خ ی زۆر به دامه زرا ندی سوپا یه کی هاو چه ره ب دات که زه بت و ره بی تێدا بیت و سه رکردایه تیه کی کارامه ی وه های هه بی که به توانیت سه رکه وتن به ده ست بیتنی، پا ش نه و ی نهو سه رده مه به سه ر چو و ته نیا سوار چاکی و نا زا یه تی به توان سه رکه وتن و بالا ده ستی سوپایی سه زگه ر بکه ن. میژو نوسی ئی رانی (حسن ارفع) که

به خوی سرکردایه‌تی چندین هیرشی سرکوتکاری شۆرشه‌کانی کردوه له سالانی ۱۹۲۰ و ۱۹۴۰دا، له یاداشتنامه‌کانیدا زۆر به دورو درێژی و به ستایشه‌وه باسی چۆنییه‌تی شەری کوردی کردوو نویسیویه‌تی: "هه‌رحه‌نده زۆریه‌ی جه‌نگاوهرانی کورده به سواری نه‌سه‌پی کوردی توندو تۆڵ هیرش ده‌که‌ن، به‌لام شتیوازیان یه‌که‌جار دورو له شتیوازی ناسایی سوارچاکان که به پله‌ی یه‌که‌م پشت به‌رم و نێزه و شمشیر ده‌به‌ستیت، چونکه سواره‌ی کورده هه‌ولده‌ده‌ن به چه‌کی سه‌پیه‌وه بێنه مه‌یدان و به خه‌نجهران که زۆر لێهاوتوته‌وه عمه‌لی دێن به خیراییه‌کی سه‌ر سوڕ هێنه‌ری وه‌ها که ته‌واو له دژمنیان نزیک ده‌گاته‌وه هیرشی دێن، نه‌وسا له نه‌سه‌په‌کانیان داده‌به‌زن و به ده‌مانچه‌و تفه‌نگه‌کانیان ده‌که‌ونه شه‌ر".

زۆر جار، دوو سوار سواری یه‌ک نه‌سه‌پ ده‌بن، یه‌که‌تیکیان له رێگه‌ داده‌به‌زی و ده‌که‌وتنه ئه‌م سه‌نگه‌رو نه‌و سه‌نگه‌رو به‌و شه‌یه‌یه ده‌که‌وتنه مژولکرنی هێزه‌کانمان، به‌مجۆره سوارچاکی دووم ده‌پارتژی که به‌په‌له ده‌که‌وتنه‌وه بۆ دواوه تاسوارچاکیکی دی له‌گه‌ڵ خۆیدا بێتی که نه‌ویش هه‌مان کاری سوارچاکی یه‌که‌م دووباره ده‌گاته‌وه. نه‌وانه‌ی به‌و جۆره بۆ نزیکترین شوێنی سه‌نگه‌ره‌کانی بێشه ده‌گوازانه‌وه، کوێرانه ده‌که‌وتنه ته‌قه کردن له نێمه‌و سه‌نگه‌ر گۆزکیه‌یان ده‌کرد و به‌مه‌شێ ترسییان ده‌خسته دلی سه‌ربازه‌کانمانه‌وه. ئه‌م تاکتیکه‌یان مریستی بوو له‌گرتنی هه‌موو گردو به‌رزاییه‌کانی ده‌وربه‌ری سه‌نگه‌ره‌کانی دژمنه‌که‌یان، نه‌وجا پاڵه‌ی که‌مارۆکه‌یان به‌ره‌ به‌ره ته‌نگ ده‌کرده‌وه تا راده‌یه‌ک که بتوانن دژمنه‌که‌یان له نێو به‌رن یان ناچاری به‌که‌ن که خۆ به ده‌سته‌وه به‌ه‌ن".

"هه‌ر چه‌نده من له سالانی ۱۹۲۱دا و ۱۹۲۲دا شه‌ری (شکاگ)م کردوه، له سالی ۱۹۴۷دا شه‌ری (میریغای)م کردوه له سالی ۱۹۴۵دا شه‌ری (حه‌مه رشید)م کردوه؛ به‌لام یه‌که‌مه‌جار که له ناوجهرگه‌ی هیرشیکی کوردیدا خۆم بێنی یه‌وه، رۆژی ۱۹۲۲/۷/۲۴ بوو، نه‌ویش له کاتی چه‌نده هیرشیکی ناوهمیدانه‌دا به‌و بۆ سه‌ر که‌تیبه‌یه‌کی پیاده‌ی په‌هله‌وی. کورده‌کان به‌ده‌م هیرشه‌وه هاوارتیکیان ده‌کرد که هه‌ر له هاواری عه‌زه‌به‌کانی چه‌زایر ده‌جوو کاتێ که هیرشیان بۆ فه‌ره‌نسییه‌کان ده‌برد... خۆ که شه‌ر له گوندو باره‌گاکیان نزیک ده‌بووه، ژنانیش هه‌مان هاواریان ده‌کرد (هۆی هۆی). نه‌له‌هه‌تی ئه‌م هاوارانه زۆر ناخۆش و وره روخین بوون".

کۆمه‌ک له عێراقی دراستیه‌وه

سویای کورده له دوانزه هه‌زار که‌س پێک هاتبوو، هێزه‌که‌ی مه‌لامه‌سته‌فای بارزانی له هه‌موو هێزه‌کانی دی به‌زه‌بت و ره‌یت تر و پر نه‌زمون و خۆراگه‌تر بوو له مه‌یدانی شه‌ردا، روداوه‌کانی دواتریش دروستی ئه‌م بۆ چونه‌یان سه‌لماند. مه‌لا مسته‌فا بارزانی

که به راستی به چاکترین سه‌رکرده‌ی سویای کوردو بلیسه‌تی نهو مه‌یدانه دیته ژماردن، یه‌کیتک بوو له سیاسیه زیره‌ک و لیهاتوه‌کانی نیتو کوردی عیراق، نهم پیاهه له ناوچه‌ی بارزانی نزیک‌ی نیران شۆرش‌ی دژی حکومتی عیراق و هاویه‌یانه ئینگلیزه‌کانی به‌ریا کرد. زۆر جار شهر‌ی هیتی نیزامی حکومتی عیراقی کرد بوو، به‌مه‌ش شاره‌زاییه‌کی باشی له شه‌ردا په‌یدا کرد بوو. دوا شۆرش‌ی نهو بوو که له مانگی ۴/ ۱۹۴۵دا هه‌لایسا وتا مانگی نه‌یلولی خایاند و ناچار بوو پاشه‌کشه‌ بکات و له به‌رده‌م هیتی عیراقی بالا ده‌ست به‌ سه‌ر جه‌نگاوه‌رانی دلیری بارزانی دا، به‌گه‌رتته‌وه، چونکه هیتی عیراق له‌روی ته‌کنولۆیاوه زۆر بالا ده‌ست تر بوو له جه‌نگاوه‌رانی دلیری بارزانی. به‌تاییه‌تی دوا‌ی به‌شدار یکرده‌نی فرۆکه‌کانی هیتی ناسمانی به‌ریتانیا له شه‌ره‌کاندا و بۆردومان‌کردنی درنده‌نی سه‌نگه‌رو گوندی کورده‌کان.

بارزانی، لهو پاشه‌کشه‌یدا، خۆی له ناوچه کوردیه‌کانی تورکیا نه‌دا، چونکه شارمه‌زای سوپای تورک بوو، و ناگاداری نهو هه‌موو رق و که‌رب و کینه‌ش بوو که نهم سوپایه له کوردی هه‌لگرته‌بوو و چاره‌نۆی ده‌رفه‌تیک بوو بۆ لێدانی کورد. هه‌روه‌ها به‌لاو بوونه‌وی هه‌والی دامه‌زراندنی کۆمارتیک‌ی کوردی له مه‌هاباداو رزگار بوونی ناوچه‌یه‌ک له ده‌سه‌لاتی نیرانی و به‌ریسانی له کوردستانی نیران دا، مه‌لامسته‌قای بۆ نه‌وتنه‌در راگیتشا. بارزانی تامه‌رزۆی هه‌ر ده‌رفه‌تیک بوو تا له‌ رووی سیاسیه‌وه به‌ دیار بکه‌وێ و توانای سوپایی و فه‌رماندیه‌ی خۆی بنۆتین، نه‌مه‌ش هۆیه‌ک بوو بۆ به‌یاردانی یه‌که‌جاره‌کی: بارزانی به‌یاریدا له‌ سنۆری نیران به‌یه‌رتته‌وه، سێ هه‌زار جه‌نگاوه‌ری له‌گه‌لدا بوو، په‌تر له هه‌زار و دووسه‌ که‌س له‌وانه شه‌رکه‌رو جه‌نگاوه‌ری یه‌که‌جار به‌توانا و گوێ رایله‌ی شه‌خسی فه‌رمانه‌کانی بارزانی بوون. ژماره‌ی یاوه‌رانی بارزانی گه‌یهه په‌تر له‌ دوانزه هه‌زار که‌س.

زۆریه‌ی جه‌نگاوه‌ره‌کان مال و مندالی خۆیان له‌گه‌ل خۆدا هینابوو، و له‌ کاتیکی باشدا، واتا به‌ر له‌ ده‌سته‌تیکردنی وه‌رزێ زستان که نه‌یدی چ هه‌ره‌که‌یه‌ک لهو ناوچه شاخواه‌ی یه‌ سه‌خته‌دا نامتی، په‌ری بوونه‌وه. گه‌لێک لهو نه‌فسه‌رانه‌ش که په‌یه‌مندییان به‌ بارزانی یه‌وه کرد بوو، به‌گه‌لی که‌وتن و هاتنه نیرانه‌وه. دیارترینیان نه‌قیب عبدالعزیز گه‌یلاتی بوو، که کۆری گه‌وره‌ی میری کورد شیخ عبدالله بوو، شیخ عبدالله یه‌که‌تیک بوو له‌ دیارترین، و به‌ ده‌سه‌لاترین سه‌رانی کوردی عیراق. به‌گه‌ر به‌مه‌اله‌ی عبدالله سه‌رکرده‌ی راسته‌قیسه‌ی بزووتنه‌وی رزگار یخوازی کورد بوون به‌ر له‌ ده‌رکه‌وتنی قازی محمد له‌ شانۆی روداوه‌کان. له‌ ترسی نه‌وه‌ی نه‌بادا گیشه‌ی ریه‌رایه‌تی بکه‌وێته نیران نهم دوو به‌مه‌اله هه‌فرکه‌وه، سۆقیه‌ته‌کان چاره‌سه‌ریکی زیره‌کانه‌یان بۆ نهم مه‌سه‌له‌یه‌ دۆزییه‌وه: نه‌وه بوو هه‌رکه نه‌قیب عبدالعزیز له‌گه‌ل بارزانییدا گه‌یهه مه‌هاباد، رۆسه‌کان ناردیان بۆ خۆبندن سوپایی له‌ یه‌که‌تیک له‌ نه‌کادییا سوپاییه‌کانی سۆقیه‌ت. به‌مه نه‌و

پیاوه‌یان له ناوه‌ندی روداو‌ه‌کان دور خسته‌وه و (قازی محمد) یان له گ‌یرو گ‌رفت‌ی نوو
رزگار کرد.

سۆڤیه‌ته‌کان له لایه‌کی تروه به وه‌رگرتنی نهم خوتندکاره سوپاییه نیت‌واره، نه‌وه‌یان بۆ
خۆ مسۆگ‌هر کرد که نه‌گ‌هر زروف بخوازی له کاتنی پت‌یوست داو له رت‌گ‌ه‌ی نه‌وه‌وه
گوشار بخه‌نه سه‌ر بابی. سۆڤیه‌ته‌کان له هه‌مان کاتدا هه‌ولیان دیدا که بارزانی به
خه‌یرایی ده‌سه‌لاتی سیاسی په‌یدا نه‌کات، چونکه چاک ده‌یانزانی که که‌سایه‌تییه‌کی به
هه‌ت‌ه‌ه و که‌لکه‌له‌ی رت‌به‌رایه‌تی له سه‌ردایه. ته‌نانه‌ت باق‌روف-ش له دوا سه‌فه‌ری
سه‌رانی کوردا بۆ باقۆ، به خه‌بسه‌ته‌وه ناماژه بۆ نهم مه‌سه‌له‌یه ده‌کات و ده‌لتی نه‌گ‌هری
نه‌وه هه‌یه که بارزانی له‌سه‌ر داوای به‌ریتانییه‌کان بۆ ئه‌یران هات‌ین و به‌یه‌وی نه‌زمونی
ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆی کوردان تیک به‌دات و ویستی به‌ریتانییه‌کان به جی بیتی.. له‌م
دوو غونه‌یه‌وه نه‌وه‌مان بۆ به‌دیار ده‌که‌وی که سۆڤیه‌ته‌کان له‌م بۆنه‌یدا هه‌مان شت‌وازی
نامه‌ردانه‌و نزم و زیره‌کانه‌یان به کار هه‌ت‌ناه که ده‌وله‌ته گ‌وره‌کان له مامه‌له کردنیاندا
له‌گ‌ه‌ل نه‌و باهه‌تانه‌دا که په‌یوه‌سته به به‌ره‌وه‌ندی زیندوی که‌لانی به‌ج‌وکه‌وه، په‌یره‌وی
ده‌که‌ن. واتا هه‌ر له هه‌وله‌وه جم و جولی هه‌ر هه‌موو سه‌ربازه‌کانی شه‌تره‌نجی نهم که‌مه
په‌یوه‌سته‌یان به‌نه‌زمونی کوردوه له مه‌بابادا، دیاری کرد به‌و.

به‌لام په‌کیت که له سه‌ربازه کوردانه، که‌سایه‌تییه‌کی به‌زکماک زیره‌ک و سه‌رناس به‌و،
توانایه‌کی زۆر گ‌هری هه‌به‌و له ده‌رک کردنی ره‌وتی کاروباران و شیک‌کردنه‌وه‌یان و
وه‌رگرتنی هه‌لو‌ت‌ستی راست و دروست ده‌رباره‌یان. هه‌ر هه‌موو نه‌وانه‌ی له‌م قوناغه
کۆلیونه‌ته‌وه و واقیعیانه هه‌لیانسه‌نگاندوه هه‌ستیان به‌وه کردوه که نه‌و که‌سایه‌تی به
ده‌پروانی به روداو‌ه‌کان و چاره‌نۆری ده‌رفه‌تی گونج‌او‌ی کردوه تا ده‌سه‌لات و توانای
رت‌به‌رایه‌تی خۆی بنۆت‌نی. ناشکرشه بارزانی، له‌م ره‌وه‌وه گ‌هری له سه‌ر ده‌وری
سۆڤیه‌ته‌کانیش کردوه. هه‌ر که گه‌یبه‌وته مه‌باباد، به به‌رده‌وامی هات‌و‌چۆی نه‌فسه‌رو
راو‌ژکاره سۆڤیه‌ته‌کانی کردوه، له چه‌ندین دیداردا له‌گ‌ه‌ل نه‌فسه‌رانی سۆڤیه‌ته‌یدا،
هه‌والی داوه نه‌وه‌یان بۆ سه‌له‌ت‌ینی که هه‌ر نه‌و کوری رۆژه و پت‌یوسته پش‌تیوانی لێ
بیت‌ه کرن و مه‌تانه‌ی پت‌یک‌رێ و چاره‌نۆری ده‌ست‌که‌وتی لیت‌یک‌رێ. بارزانی زۆر به
توندی له روی هه‌موو نه‌و که‌سانه وه‌ستایه‌وه که ناقاییل به‌وون به‌وه‌ی په‌یانیکی توندو
تۆل له‌گ‌ه‌ل سۆڤیه‌ته‌دا هه‌بن؛ به‌لگ‌ه‌شی بۆ نه‌مه نه‌وه به‌و که ته‌نن سۆڤیه‌ته ده‌توانن
مانه‌وه‌ی کۆماره‌که دا به‌ن به‌کن یان هه‌ولی له نیت‌ودانی به‌دن، هه‌رگیز به‌و هه‌نجه‌تانه
قاییل نه‌به‌و که ده‌یانگوت له حاله‌تی په‌یانی نیت‌وان کورد و سۆڤیه‌ته‌دا، نه‌مه‌ریکا و
ئینگلته‌را ده‌سته‌و نه‌ژنو دانانیشتن.. به‌لام دوا‌ی چه‌ند مانگ‌یک. پاش له ده‌ست
چوونی ده‌رفه‌تان، ماهیه‌تی نه‌و یاسایانه‌ی ده‌رک کرد که به‌وون و مانه‌وه‌ی کۆماری
(کوردی) یان دیاریده کرد.

بارزانی یه کتیک بو لهو چوار که سهی که کۆماری کوردی له سویای خۆیدا، پلهی جهنهرالی دانن. لهناوهندی شارددا خانویهکیان بۆ کرد به بارهگاوا تا رۆژگاری نهمرۆش ماوه و لهم دواپهانهدا کرا به نوێیل. له سالی ۱۹۹۷دا رێزدار (جعفر عبدالجواد)ی خاوهنی نهم خانووهم بیستی و بهدهم گێترانهوی بیرهوه رییانی خۆی سهبارت بهو رۆژانه گوتی: "دیمهن و روالهتی بارزانییهکان زۆر جیاباواز بوو له دیمهن و رولهتی کوردی مهباباد. زۆر متمانهیان به خۆ ههبوو، زۆر متمانهیان به سههرکهوتن ههبوو، چ ترسێکیان له مههر نهوه نهبوو که ناپنڊه چی پێ یه و چی پێدهی. هههرچنده زۆر چاک دهیانزانی که ههلهژاردی سویای کۆمارن و له ههموو هێزهکانی دی به تواناتر و پر نهزموستن، بهلام نهمه هیچ جۆره له خۆبایی یوونتیکیان لی نهدهیین."

بارزانی، رهزانهندی قازی محمادی وهرگرت تا بهشتیک له هێزهکی له نزیکي مهباباد بهیشتتهوه، نزیکه ههزار جهنگاوهری گویزایهلی فهرمانهکانی خودی بارزانی له ناو مهباباد جێگیر بوون، ئیدی باقی هێزهکهو خێزانهکانیان دابهشکران به سههرگندهکانی باشورو رۆژاوی مههاباد. بئهمالی بارزانی له شارۆچکهی نهغهدهدا جێگیر بوون. که نهوساکه چ بایهخیکي نهبوو، کهچی رۆژگار وای هانی که نهم شاروچکهیه دهوێکی دی له میژوی بئهمالی بارزانیادا بدین؛ نهویش نهوه بوو بارزانی ناچار بوو پاش سی سال لهو میژووه، خۆی و خێزانهکی و ژمارهیهک له یاهوهرانی له سالی ۱۹۷۵دا وپاش داروخانی شۆشی ۹۷۵/۹۷۴ لهو شارۆچکهیدا نیشه جێ ببن.. پاش نهوی هنری کسینجر و ریچارد نیکسون به شتیهیهکی ههیا بهرانه له بهلینه درۆگانی خۆیان ژێوان بوونهوه پهشتیان کرده بزایی کوردی. له سالی ۱۹۷۵ له نهغهده دهپانهیهکی رۆژنامهوانیس لهگهڵ بارزانی دا کرد. رهنکه نهم دهپانهیهی من دوا دهپانهی رۆژنامهوانیکي بێگانه بووین لهگهڵیدا، بهر لهوی به نهخۆشی شتیهیهی پێی. ههستم کرد ههموو ناواتیکي نهویه، پاش پتر له نهو سهده رێبهریکردنی شهربی پارتیزانی دژی عێراقی یهکان و تورکهکان، که پتوانن له نۆژهن دهست بهشۆش بکاتهوه.

پهچۆانی شهری شاخ

له نهجمی مهشقی بهردهوام و چروهر ههنگاوانی گورج و گۆل له باری ریکهستهوه، له مانگی نازاری ۱۹۴۶ دا سویای کۆماری کوردی بهیه کجبارهکی هاته دامهزاندن و له دایک بوو. زۆریه سهرانی کورد لهو رۆژانهدا له مهباباد خپ بوو بوونهوه. بارزانی له ههر ههموویان بهجۆشتر بوو بۆ شهڕ، ههجمانی لههر برابوو، و بۆ دهرفهتیک دهگهرا که توانای سویایی خۆی بنوێتی.

بارزانی یهکانیش تینوی پێکادان بوون لهگهڵ سویای نێرانییدا که هێزهکانی له سههر سنووری باشوری دهولهتی کوردی، له سهقزو سههردهشت و بانهدا خه کرد بووهوه و دهیوست لهویزه لهشکرو تۆشهن بکاته سههر خاکی کوردان.

کورددکاني له لای خوځایانه باسی پېنځره وییان بڼه باښور ده کړد؛ تا نه و خپل و هژور کورددنې پاريزگای کرمانشا، که هېشتا له بن دمه لاتې نيرانيه کاندایوون، زرگار بکهن. هر ودها باسی نه گهری په لاماردانی خودی کرمانشایان ده کړد تابه زه بری چهک نه و ناوچانه شې بڅنه سر کڅماری کوردي. که دوو کمښه هېزی سوپای نيراني بهرو سه قز که وته پېنځره وی، بارزانيه کان بڼه سيکیان بڼه نايه وده و چاوه وړانيان کړد تا بکه وېته بڼه سيکه وده ولې ی بدن. بارزانی يه کان به جوکمی غوښونی زوريان له شېری هېزه کانی عتراق و تورکيا که چندين سالی خپاند هو، شاره زاپيه کی زوريان له بواړی نه و جوره شهزاده دا پيدا کړد هو.

(پسپورتاني شېری شاخ)، نهمه نه و ناوه هو که زېږدار (روان روېسن) ی حاکمی عمسکهری عتراق له سرده می انتدابی بهریتانيدا له بارزانی يه کانی ناهو. جا نه و پسپورتاني شېری شاخ هېنده به سپرو حوسه له بوون دهانترانی يهک روژی ته و او بڼه نه وده جولده بکهن له ناو سهنگره کانياندا بېتنه وده. تا هېزی دژمن به ته و او ده تی بکه وېته بڼه سيکه يانه وده و دلنیا بېن له وده کی شونته که يان قايه و پشتيان به تال نيه، نه و جا په لاماری بدن؛ بڼه زه رېری گيانيان يه کجار کم دهو. يه کتيک له نامير به تلخونه کانی حوزی ره واندوز، پاش تېيمر بوونی چندين سال به سر نه و رود او ده بڼی گيرامه وده که "نهيني شهزادگانم له وده ايه که هولو دده يان خه ساره تان کم بڼه".

نوره ی (فورس) اش هات، که به له ز نيردرایوون تا له نزيکه وده به چاوی خوځان له و روژی مانگی نيسانی ۱۹۴۶ دا نه و نهيني يه بدين و به دهستی بارزانی يه کان تالو بڼوشن. کاتې هېزی نيراني گييه (گوهه ناوا) سيريان کړد دنيا کړو کپه و چ شتيک له گوږی نيه، نهمه ته ماحی خسته بهر که پشويه بدن، به تايه تی ماوه يه کی زور به پای پياده هاتبوون و شکهت هو بوون. نيدی بارزانی يه کان به بڼه خشه له هممو لايه که وده هيرشيان کړده سر وده ساره تنيکی يه کجار گه وره يان ليد او ناچار يان کړد به په له پروژي و سر لږ شتواوی بهرو سه قز پاشه کشه بکات. دپېلوماتی نه مريکی (ديريک کينان) به ته وده وده باسی نه وده شهزاده کات و ده لتي: "بارزانی يه کان فه رمانيان به هېزی نيران دا که بهرو دوا پروات".

هېزتيکی تری (نيراني) اش به سر کړد ايه تی نه قيب (خه مروي) که کورده خه لکی سننه هو، تووشی هه مان چاره نووس هو؛ کاتې که له روژی ۱۹۴۶/۵/۲ دا ويستی هېزتيکی بارزانيه کان راوبڼ، بارزانی يه کان بڼه سيکیان بڼه نايه وده به دژه هيرشيتکی له نکا وده غافلگير يان کړد و زه روو زياتيکی گه وره يان له نيرانيه کان هاو نه قيب (خه مروي) به خوځشی له ميدانی شهزاده کورزا. نيگلتن، که له مها باد و ده ورو به ريدا چاوديري روداو کانی ده کړد، نوسيوه تی که: "هم روداو هه تره شې نيرانيه کانی برد و وره يان بڼه نه ماو به جاري نه تره يان بهردا" نيراني يه کان هيرتيکی

سویایی پینچ هزار که سیان به پشتیوانی تانک و توپ و فرۆکه و به سه رکردایه تی خودی (رهزم نارا) ی سوپا سالاری نهو وهخت، نامادهو ته یاز کرد. هیزی کوردیش خۆی له سیزده هزار که سیک ددها که له خه لکی عه شایه ر پینک هاتیون و له نیوان سه قزو سنوری عیراقدا خه بیرونه وه و هیزی تایبه تی بارزانی یه گانیسیان له گه لدا بوو؛ که خه لکه که به هه لئارده ی هیزی کوردیان ده زانین، چه کی هیزی کورد ته نیا چه کی سووک و چند سووک ته پینک بوو. هیزی کورد تاقه یه ک چه کی دژه تانک و دژه فرۆکه یان نه بوو.. بۆیان ده رکهوت که نهو چه که ی (دۆسته سۆقیه ته کان) به ناوی چه کی دژه تانکه وه بۆیان ناردوون، قوبه لی مولوتوف بوو.

له گه ل نه مه شدا، رهوش و بارو دۆخه که ئالۆز بوو، چ که سیک نه عجام و ناکامی شه ره که ی بۆ پیتشبینی نه ده کرا. نیرانی یه کان له سه ره تاوه هه لیا نه ددها وا بنۆتخ که گوايه حه زیان به چاره سه رته کی ناشتایه یه، هه ر چه نده نهو نه گه رهش له سه ر زاران بوو که گوايه نیران یه کان به فیتل و ده هۆن و ده یانه وئ ده رفه تی پتر وه ده ست بیتن تا بتوانن ده سه لاتی خۆیان بۆ هه مو ناوچه کان بگه ریتنه وه، به تایبه تی دوا ی کۆتایی دوو هه جه نگی جیهانی و سالانی داگیرکاری به ریشانی و سۆقیه تی. نیدی نهو هۆزانه هه ر چیه که بن که نیرانییه گانیان هانده دا رتگی ناشتی بگه رنه بهر، (رهزم نارا) پیتشبنیازی کرد که لیژنه یه کی کوردی- نازریا یجانی هاو بهش بنیردری بۆ بانه تاگفتوگۆی له گه لدا بکات ده رباره ی نهو ی که رتگی ناردنی نازوقه و پتداویستی سوپایی بۆ سه ر یازخانه ی بانه نه یه ته گرتن و نهو رتگیه کراوه ی.

هه ر چه نده سه رۆکی شاندی کوردی بهر له چه ند رۆژیک گفتی نه گرتنی رتگیه کی دابوو، لی نیرانی یه کان زۆریان دل پتوه بوو به لیتن نامه یه کی نو سه راویان لهو باره ی ده وه ده سته که وئ.. به لیتنی نهو هشیان دا که رتگی به دن لیژنه یه کی کوردی به شتیه یه کی بهر دهوام له شاری بانه دا هه ی، نه گه ر کورده کان به لیتنی نهو به دن که هیژه گانیان بهر نه دوری سن کیلۆمه تری باکووری شارو دوری چوار کیلۆمه تری رتگیه ی نازوقه ی سه ر یازخانه ی بانه.

به لام نه ندامانی شاندی کوردیش له لایمن خۆیا نه وه پتیا ن له سه ر نهو داده گرت که نهو به لیتن نامه یه راسته وخۆ له لایمن حکومه ته که یانه وه له مهاباد، په سنده بکری، چونکه نه مه یان به جۆره دان پتدانانیکی راسته وخۆی نیرانی یه کان، به حکومه تی کوردی مهاباد ده زانی. ئابه مجوره پیتشه و ی هه ردوو هیژه که راگیرا. هه روه ها نهو هیتشه کوردیی هه که نه خشی بۆ دنا رابوو به رهو باشور بکری، به فه رمانی سه رکردایه تی راگیرا، هه ر چه نده بارزانی زۆر پنی له سه ر زه روره تی ده سته پتکردنی هیتشه که داگرت.

کۆماری مهباد... وولاتىكى نموونهىيى بوو؟

پايتهختى كۆماری كوردی، لهو ماوهیهدا شان به شانی كۆمارهكه گهشی سهندو پهرسهندنێكى باشی به خۆوه بینی، واته رێك به پێچهوانهی كۆماری نازربایجانی دراوستیانهوه، كه به ناشكرا روالهت و شه قلی ستالینی یهتی پێتوه دیار بوو. له كاتیكدا كهش و ههواى نازربایجان، كهش و ههواى مولكایهتی گشتی بوو.

هوكمی پۆلیس و تیرۆری فیهكری زāl بوو. مهباد لهوكاتانهدا بۆیهكه مجار بوژانهوهی ئابوری و نازادییهكى سیاسی نهوتوی به خۆوه بینی كه ئهم گهله له هیچ قوناغیكى میژووی دورودرێژی خۆیدا به خۆیانهوه نهبینی بوو. حكومهت خهرجی و مەسرهفی خۆی له باج و خهراج كۆ دهكردهوه، حیزب ئابونهی نهئادامانی خۆی وهردهگرت و خهزانه دوولهمندهكانیش پیتاکیان دهدا. سهرهك خهڵهكانیش بۆ ئهوهی گۆزرایهلی خۆیان بۆ حیزب بهسهلمهتن پیتاکیان دهدا. بازار، به هۆی گهل و پهلێ قاجاغی عێراقهوه كه ههندێ جار دهگهیه به بازارهكانی تهوڕیزو تهناهت بازارهكانی (تاران)ش، بوژایهوه. بهلام ئهو قهرزی كه له حكومهتی نازربایجانی و له مانگی كانونی دوهم دا وهرگیرا بوو، له دهرامهتی نهوشهكره درایهوه كه كارگهی شهكري (میانداو) بهرهممی دههیتا. به پێچهوانهی ئهو وهز و حاله له نازربایجاندا باوبوو، هاوولاتی كۆماری كوردی دهیتوانی بهو پهری نازادی بێ و بچق و سهقههركات. ههموو هاوولاتی یهك بۆی ههبوو چك ههلبگرێ، ناسایش بهرادهیهك بهركهمال بوو كه پۆلیسی كوردی به درێژی یهك دانه سال تهنیا پێنج كهسیان گرت.

هیچ سانسۆرتك له سهڕ رۆژنامه نهبوو، یهكهمین كتیبی درسی ی قوتابخانان به زمانی كوردی هاتهنوسین و بۆ چاپ ئاماده كرا. گوێگرتن له رادیوی بیتگانه ناسایی بوو له پال گوێگرتن له رادیوی كوردی كه رۆژانه شهش سهعاتان كاری دهكرد و بهرنامهی بهلاو دهكرهوه. ئیدی دهسهلاتی سۆقیهتی له وێنهر بوو به سفر. ههر چهنده حیزب، رێكخراوی قوتابیان و لاوانی له سهڕ شتیهی سۆقیهتی دامهزراند و بهرپرسانی كورد له كاتی قسه كردندا ستایشی سوپای سوربان دهكرد و زۆرجار له گوتاری رسمی و بهیانات و گوتاری رادیوییدا ئاماره بۆ یهكیتی ی سۆقیهتی مهزن دهكران، لهو بۆنانهدا زاراوهی وهك: ماركسیزم، لینینیزم، ریفۆرمی كشتوكالی و خومالی كردن.. هتد بهكار نهدههێران. زۆر به دهگهمن وێنه ستالین له دایهركانی كۆماری دادههێنرا. به پێچهوانهوه وێنه قازی محمد له چوار چێوهی رهنگا و رهنگ بهرهنگی ئالای (كۆمهلهی جاران) له ههموو شونتیک داو به تهنیشت نهخشهی كوردستانی گهورهوه ههلواسرا بوو، كه كۆماری كوردی وهكو خالێكى بچووك تێیدا نیشانه كرا بوو.

خهلكی كۆمار، له حالهتی خهونێكى نهتهوهیی رهنگین دا دهژیان. سرودی نهتهوهیی بۆ ههموو پارچهكانی كوردستان دهگوترا. جگه له ههستی نهتهوهیی، نهوت-ش یهكێك

بوو له و فاکته رانه ی که سنوری خهونی کوردی دیاری ده کرد، و ده کو له م برکه سروده نه ته و دیبه دا به دیار ده کوئ:

نه فتم ناوی ژبانه له سیرت و کهرمانشانه،

بابا گورگور ده زانه له موسلیش هه مانه.

کورد، به راده یه که له خهونی ناپنده ی خۆدا نقوم بوو بوون که که سیان هه ستم به وه نه ده کرد که کیشی دهوله تان له سر شو ناوچه یه ی که نه وان تییدا ده ژین، له رابستیدا بۆ ده ست به سهر گرتنی شو ناوی ژبانه یه. له گه له نه وه شدا ده شیا بگه نه شو نه بجا مگیری یه، نه گه ر زه مینه ی میژوویی و هیمار ناماژه سهر تاییه ناشکر اکانیان هه لسه نگاندا یه و هیناخوتن دباوه که به ناشکرا به ره وه شو ناراسته یه ده چوون: روس و به ریتانی یه کان له سهر تای سده ی بهیسته مدا ریک که وتبوون له سهر دابه شکردنی ناوچه پر نه وتنه کانی باکور و باشوری نیران. ههروه ها له سهر هه م نا ههنگی هاوبه ش ریک که وتبوون که چۆن له ناوچه که دا روو به رووی ده سه لاتنی نابوری گه شه کوردی نه وسای نه لمان بوسته وه.

وه ختی به لسه ویکه کان، له سالی ۱۹۲۱ دا له نیران کشانه وه و ده سهر داری هه موو شو ما فانه ی خویان بوون که شو به یه مانه بۆی دابینه کردبوون، کاروباره کان گۆران.. به ریتانی یه کان به پتی یه یهانی سالی ۱۹۰۹ به ره نه وته کانی خویان پاراست و له ریکه ی کومپانیای نه وتی نه نگلو- نیرانی یه وه که وتنه رهعه مه ل هیتانی. هه رچه نه ده تاران بۆ ماوه یه کی که م نه م یه مانه ی هه لو مه شانه وه، به تاییه تی له و کاتانه دا که ره زای شای یه که م سیاسه تیککی تازه ی بۆ دانی مافی به ره مه هیتانی نه وت دانا.. له پهریتانیا سالی ۱۹۳۳ دا مافی به ره مه هیتانی تری به پتی یه مه رچی تازه و ده ست هیتانه وه.

وه ختی جهنگی جیهانی دوم کوتایی هات و بارودۆخی نیران هاته وه تا یم، به ریتانیا و دنیای رۆژوا به چاوی گومانه وه ده یانروانی یه هه وله کانی سۆقیهت بۆ گه رانه وه ی ده سه لاتیان له نیران و له وه شه به وه ی مافی به ره مه هیتانی (نه وت) ش وه ریکری.

پیتروۆل و جهنگی سارد

پیتده چیت سهرانی کۆماری مه باباد نه م زه مینه میژوویی به یان له بهر چا و نه گرتب. ههروه ها نه وه نه گاه وه ی تری سۆقیه تیانش که له سالی ۱۹۴۴ دا نایان، به جدی وه رنه گرتب. له و کاتانه دا که سۆقیه ته کان مژولی جولاندنی به ریزانی شه ترجه که یان بوون له کورده ستان و نازریایجاندا و خه ریکی ناماده کردنیان بوو بۆ گه ری (جوله) ناینده، مافی ده رهیتانی نه وتیان له سهر انسه ری باکوری نیران دا و ده ست هیتا، له حکومه تی نیران مه سه لمی یه کد لایی کردنه وه ی نه م بابه ته ی بۆ دوا ی جهنگ دوا خست.

بیاننوشی بز نه مه قهاری تکی و دزاری پیشو بو له لایه که وه و هه نه ته تی نه و مهش بوو که بهر ده و امیوونی شهر رنگه نادات نه م نیستیازو مافه به یه کیتی ی سو قیته بدری.

له بهر نهم هۆپانه سوڤیه ته کان به لایه کی تر دا پایاندا یه وه؛ نه ویش بریتی بوو له پشتیوانی و به هیز کردنی جوداخوازی کورد و نازمر، لڼ لم هه وه لایاندا روو به رووی ناره زایی و مقاومه تی توندو تیری حکومتی نیرانی ده بو نه وه که تامه زر و وتینی نه وه بوو هه موو خاکی خوی له رووی سیاسی و سوپاییه وه بښتیه وه ژیر رکښی خوی، له و کاتانه دا که کورد مژولی تمواو کردنی بینای یه که م ده ولته تی خویان بوون له مه باد و دیا نیو یست بۆ هه موو جیهانی به سه لیتن که ده توانن خویان به رتیه بهرن، حکومتی نیرانی په نای و بهر هه موو که نالیتی که مده دیپلوماسی ده بر د تا شاره کانی باکوری- رزواوی و هریگریتمه و له مه ترسی ده ریان به یتن.

و دختی ها و پیمانان له سالی ۱۹۴۱ دا چوونه خاکی نیرانه وه، بدلیتیان دا که له گهل ته و او بونی جهنگدا بکشیته وه. به راستیش سالی ۱۹۴۶ دانرا بۆنم کشانه پوهه. نموه بوو نه مریکی په کمان له رۆژی ۱۲/۳۱/۱۹۴۵ دا کشانه وه. دوا سدریازی بهرستانیش له رۆژی ۲/۳/۱۹۴۶ دا له خاکی نیران کشاپوه. لئی سؤقیه ته کان به پیچه وانه ی بدلیته کانه وه بونی سدریازی و سیاسی خۆیان له نازریایجاندا زیاده کرد و راویکارانی سؤقیه تی له مهابادا مەشیان به سوپای کورد ده کرد.

تیرانییه‌کان هه‌موو هه‌ول و ته‌قلایه‌کی خۆیان وه‌گه‌ر خست تا سۆفیه‌ته‌کان ناچار بکه‌ن
خاکی تیران به‌ جێ بهێنن، نیدی له‌ رێگه‌ی پارانیه‌وه‌ تکه‌او به‌یگه‌ر تا رۆژده‌یوان له‌ سه‌ر
پیشکەش کردنی داخوازی رسمیی و گوشاری نه‌مریکی و به‌ریتانی. به‌لام ئهم هه‌ولانه
که‌م و زۆر هه‌لوێستی سۆفیه‌تی نه‌ده‌گۆژی. به‌لام سه‌رۆکی تازه‌ی نه‌مریکی (هاریس
ترومان)، سه‌ر به‌و له‌ سه‌ر شه‌وی که‌ روو به‌رووی کاریگه‌ری سۆفیه‌ت بوسته‌نوه‌، ئهو
سۆفیه‌ته‌ی که‌ هه‌موو هیتماکان وایان ده‌وانده‌ که‌ به‌ره‌و شه‌وه‌ ده‌چن به‌ی به‌ ده‌وله‌تییکی
زله‌یتر، به‌ تایبه‌تی دواي نه‌مانی ئه‌لمانیای نازی، جا نه‌گه‌ر ئهم له‌روو وه‌ستانه‌ له
رێگه‌ی نه‌ته‌وه‌ یه‌که‌گرتوه‌کانیشوه‌ به‌ن که‌ نه‌مریکا له‌و سه‌رو به‌نده‌دا سه‌ر په‌رشتی
دامه‌زراند. ده‌کرد.

نۆپتەرى ئىتران لە رۆژى ۱۹/۱۰/۱۹۹۶دا سکالا نامەيەكى دايە ئەنجومەنى ناسايشى ئىتودولەتى و شکاتى کړم. ھو کہ سۆفیت دەست لە کاروبارى نیتو خۆى ئىتران وەر ددات. وولاتەيەگرتوگانی ئەمريکا و بەریتانیا و فەرەنسای ھاوپیانی ئەمريکا پشتیوانیان لەو سکالا پدی ئىتران کرد. ئەمە يەكەمین سکالا ھو کہ دواى دوو رۆژ لە دامەزراندنى ئەنجومەن ناسايشى ئیتودولەتى درا بە ئەنجومەنى نیتوراو، بەر لەوہى ئەم ئەنجومەنە ھیتشا پەيرەوى ناوخرى دانابن. لە مانگی نازاردا نۆپتەرى ئەمريکا و بەریتانیا لە مۆسکۆ، نارەزایی نامەيەكى رەسمیان دژ بە رەفتارى سۆفیتى پيشکەش

کرد. دیگول، به‌خوی بانگه‌واز تکی ناراسته‌ی کرملین کردو داوای کرد له نئیران پاشه‌کشه بکات.

هەر چه‌نده نه‌نجومه‌نی تاسایش نه‌یتوانی بگاته به‌یاریکی نیلزاسی، ته‌نانه‌ت پاش سکالای دووه‌می (نئیران)ش که له ۱۸/۳/۱۲ و ۱۹۴۶/۴/۱۹ پیتشکه‌شی کردووه. به‌لام یه‌کیتی ی سۆفیه‌ت که ده‌ترسا تووشی گۆشه‌گیریه‌کی نیو ده‌وله‌تی به‌ی، نه‌یتوانی به‌رگه‌ی نه‌و هه‌موو گوشارانه‌ بگری که له لایه‌ن رای گشتی جیهانی یه‌وه ده‌کرا به‌ سه‌ری.

کاتیک که سه‌ره‌گ وه‌زیرانی نئیران (احمد قوام) که له مانگی ک ۲ نه‌م پۆسته‌ی وه‌رگریو، نیشاره‌تی دایه سۆفیه‌ت سه‌باره‌ت به‌ مافی ده‌ره‌تانی نه‌وت، سۆفیه‌ته‌کان لیجیران گۆزانی به‌نه‌رتی له سیاسه‌تی خو‌دا له رۆژه‌لاتی نافین بکه‌ن و له سه‌ر بناغه‌یه‌کی تازه‌ سیاسه‌تی خو رۆینه‌نه‌وه. به‌یاریاندا جاری کۆمه‌ک و پشتیوانی نازربایجانی یه‌کان و کورده‌کان رابگیرن وله‌بری نه‌وه هه‌وله‌به‌ن له گه‌ل حکومه‌تی نئیراندا بگه‌نه ریکه‌وتنیک و هه‌ا که له لایه‌که‌وه یه‌کیتی نئیران به‌یاریزی و له لایه‌کی تره‌وه روسه‌کان مافی ده‌ره‌تانی نه‌وت وه‌دمست به‌یتن. (ج.س هوروفیتس) ی نه‌مریکایی پسپۆز له کاروباری رۆژه‌لاتی نافین، له سالی ۱۹۴۶ دا له ته‌علیقیکتی دا له سه‌ر نه‌م باه‌ته ده‌لت: "له‌روانگی سۆفیه‌تی یه‌وه نه‌م کاره‌ بریتی بوو له گرته‌به‌ری دوو ریکه‌ بۆ یه‌ک نامانچ، نه‌ویش نزیک بوونه‌وه بوو له کهن‌داوی فارس".

(احمد قوام) له مانگی نازاردا نه‌م گفتوگۆیه‌ی له‌گه‌ل سۆفیه‌ته‌کاندا که‌بانه‌ دوا قۆناغه‌کانی. وه‌زیری ده‌ره‌وی سۆفیه‌ت (گرۆمیکو) له کاتی نالۆزبوونی ته‌نگه‌که‌دا رایکه‌یاندا که هیزه‌کانی سۆفیه‌ت به‌م زووانه و له ماوه‌ی که‌مه‌تر له شش هه‌فته‌دا خاکی نئیران به‌ جێ دێلن "نه‌گه‌ر روداوی تازه‌ی چاوه‌نۆز نه‌کراو نه‌یه‌ته پیتن". ره‌نگه‌ ویستبیتی به‌م رسته‌یه‌ی دواپی، سه‌ره‌که‌وتن یان سه‌ره‌که‌وتنی گفتوگۆی نئیران و سۆفیه‌ت، به‌ مه‌سه‌له‌ی مافی ده‌ره‌تانی نه‌وتوه به‌ه‌ستیه‌وه.

به‌لام ره‌وتی کاروباره‌کان زۆر به‌ خیرایی چووه پیتن: له‌ ئای نیساندا قوام و سه‌فیری سۆفیه‌ت له نئیران (ا.گ. سادخیکوف) ره‌شنوسی دامه‌زراندنی کۆمپانیای نه‌وتی نئیرانی- سۆفیه‌تیان خسته به‌رده‌م رۆژنامه‌وانان. نه‌وه راگه‌به‌نرا که نه‌م ریکه‌وتننامه‌یه به‌ ماوه‌ی په‌نجایه‌ سال به‌رده‌وام ده‌بی و له سالی ۱۹۶۶ دا کۆتایی دیت. ریکه‌وته‌که نه‌وه‌شی تیدا بوو که سۆفیه‌ته‌کان له ۲۵ سالی یه‌که‌مدا ۵۱٪ ی به‌شه‌کانی کۆمپانیاکه ده‌به‌ن و پاشان که‌م ده‌گریته‌وه بۆ ۵۰٪ هه‌روه‌ها له به‌شیکتی تایبه‌تی ریکه‌وتننامه‌که‌دا نامازه بۆ نه‌وه گرا بوو که ناوچه نه‌وت‌او‌بیه ده‌وله‌مه‌نده‌کان بریتین له هه‌ردوو پارێزگای نازربایجان و کورده‌ستان، واتا هه‌موو ناوچه‌ی باکوری رۆژاوی نئیران به‌دریژی سنوری عێراق و تورکیا.

روحانی ماله کلرتونی یه که

رتیکه وتتنامه که هەر نه وهندهی مابوو نه نچومه نی نویتنه رانی ئیترانی له ماوهی که مەتر له شەش مانگ پەسندی بکات و نمو سا سۆفیهت هه موو نه وشتانه یان چنگ بکهوئ که مه به ستیان بوو.

قوام هەر بۆ نه وهی نیازیاکی خۆی نیشان به دات ههستا دوو نویتنه ری حیزبی توده ی له کابینه ی وهزاره تی ئانی وه رگرت. ئیدی سۆفیهت بئ سۆ و دوو قوربانیان به سه ریازی شه تره لچیی نازربایجانی و کوردی داو به خواردنی دان.

له و کاته نه دا که سه فیری سۆفیه تی (سادخیکوف) له کۆنگره یه کی رۆژنامه وانیدا ناماژه ی بۆ نه وه کرد که مه سه له ی نازربایجان (مه سه له یه کی ناوخۆی ئیترانی یه) و پیوسته ده ست به گفتوگۆی ناشیانه له نیوان تاران و نازربایجاندا بکری تا نازربایجان بکه رتیه وه باوه شی ئیتران و جۆره خود موختارییه کی هه بی، له هه مان نه و کاتانه دا ده سه لاتنی ناگومونیه ستی له مه بابادا پشت گوئی خراو سۆفیه ته کان به تمواوه تی فه رامۆشیان کرد، بئ نه وهی گوئی به وه بدن که چاره نویسی به کوئی ده گات و نه وه بوو له کاتی گفتوگۆی نه وت دا به جاری پشت گوئی خرا. سه فیری نه وکاتی ئه مریکا له تاران، له م باره یه وه ده لی: "داروخانی مالی کارتونی نازربایجانی و کوردی سه رکه وتن بوو بۆ سیاسه تی دروست و هه لویسته ی بنجیری نه ته وه یه کگرتوه کان به رانه ر به یه کیتتی سۆفیه ت". هه ره وه له سه ری ده روات و له پێشبینی یه کیدا که ره نگه بۆ هه شتاکانی ش دروست بئ، ده لی: "ناهی باوه ر به وه بکه ین که کرملین به م شکسته هه امبه ریه رازی ده بی و، وه ده ست هیتانی مافی ده رکردنی نه وت وای لیتده کات که هه ولنه دات ده سه لاتنی سیاسی و ستراتیژی له سه رانه ری ئیتراندا وه ده ست بپێت".

ئیدی یوکه له کانی ده ستی مۆسکۆ له ته ورزدا خیرا بایاندا یه وه، که وتنه خۆ سازاندن له گه ل ره وت و، رتیبازی تازه ی سۆفیه تدا، ته نانه ت هاوڕێ پێشه وه ری رایگه یاند که رتیکه وتن له گه ل تاراندا (به داخوه) زه ورری یه "چونکه ئه مریکا و به ریتانیا مه سه له ی نازربایجانیان کردوه به هه نه جت بۆ خولقاندنی گیروگرفت بۆ دۆستی گه وره مان؛ یه کیتتی سۆفیه ت". ئابه مجوره گفتوگۆ له نیوان نازربایجانی یه ستالینی یه هاوسۆزه کانی کۆمونیزم و حکومه تی ئیترانی له تاراندا ده ستپێتکرد، حیزبی توده هاته مه یداننی سیاسیه وه و چه ندین خۆپیشاندان و مانگرتنی له سه رانه ری وولاتدا رتیک خست.

ئه م ره وه تازه یه و نه و نزیک بوونه وه دیاره له یه کیتتی ی سۆفیه ت کردیه کارتیک که عه شایه ری که مه نه ته وه بی تری وه ک (به ختیار) و (قه شقه یی) له باشوری وولاتدا که شه قلیکی ناینی هه بوو، به پشتیوانی و هاندانی ئینگلیزه کان راهه رن و روو

بهرووی حکومت بینه‌وه داوای لیبنکه‌ن که سنوړیک بۆ نهم سیاسه‌تی (داشکان به‌لای چهپ) دا دابنځ. هه‌روه‌ها به‌رنامه‌ی کۆمه‌کی نه‌مریکی-ش که‌وته له‌قین و نه‌مه‌ش وای له (قوام) کرد که له مانگی ت ۱/۱۹۴۶ دا گۆرانکارییه‌ک له وه‌زاره‌تدا بکات و وه‌زیره‌ کۆمونیسته‌کان ده‌ر بکات و وه‌زاره‌تیکی به‌هیزی وه‌ها دابنځ که سور بیت له سه‌ر په‌یرو کردنی سیاسه‌تیکی سه‌ر به‌خۆی دوور له سیاسه‌تی سۆفیته، پۆیه هه‌ر هه‌موو نهم کارانه‌ی کرد چونکه ده‌یزانی ره‌وتی گشتی کاروباره‌کان هاوتۆته‌وه تایی خۆی و به‌ج ناراسته‌یه‌کدا ده‌روات.

له‌م کاته‌دا سوپای ئیتران که‌وته‌وه سه‌ر پهنیان و نه‌وسوکایه‌تی په‌گه‌وره‌یه‌ی له‌بهر کرد که له ماوه‌ی داگیرکردنی ئیتراندا به‌سه‌ری ها‌تبوو. پێته‌ چوو رازی بڼ له‌و ده‌وره‌ی که (قوام) له‌م قوت‌ناغه‌دا بۆ سوپای دا‌تا بوو؛ که به‌رتی بوو له‌وه‌ی ده‌زگایه‌ک بڼ هه‌نگاوای گونج‌اوای نه‌وت‌و بڼځ که چاره‌نوسی وولات دیاری بکات. سه‌ره‌ک وه‌زیران له ۲۵/۱۱/۱۹۴۶ دا فه‌رمانی به‌ سوپادا که نازریایجان و گوردستان، به‌هه‌نجه‌تی نزیک‌بوونه‌وه‌ی ریفرا‌ندۆمی گشتی به‌گرتنه‌وه و هه‌ر به‌رگرییه‌کی چه‌کدارانه‌ی له‌م دوو پارته‌زگایه‌دا ها‌ته رڼ سه‌رکوتی بکات. نه‌وه‌ی هه‌ست ده‌ور‌وژیتن، له‌هه‌ره‌تی نهم گۆرانکارییه‌ خه‌یرایانه‌ی ئیتراندا، نه‌وه‌ی بوو که قازی محم‌د له‌و کاتانه‌دا له‌ تاران بوو، به‌روسکه‌یه‌کی ناره‌زایی نارد دژی نه‌و نه‌خشه‌یه‌ی که بۆ داگیر کردنی کۆماری کوردی دا‌نرا بوو. هه‌روه‌ها به‌ پشتی دۆسته سۆفیته‌کان، له‌و گفت‌وگۆیه‌دا که له‌ مانگی نه‌یلول دا له‌ تاران کردی، زۆر به‌ توندی ره‌فزی نه‌وه‌ی کرد که مه‌هاباد بۆ با‌ومشی ئیتران به‌گه‌رتنه‌وه. کاتێ هه‌یزه‌کانی ئیتران به‌ سه‌ر‌و‌کایه‌تی نامیر لی‌وا (هه‌مایونی) له‌ سنوړی هه‌ردوو کۆماره‌ بڼ خا‌وه‌نه‌که نزیک به‌ووه، هه‌نگینځ کورده‌کان که‌وتنه‌ گومان له‌ دروستی کۆمه‌کی یه‌کیتی سۆفیته‌تی مه‌زن بۆیان.

شان‌دیتکی کوردی له‌ سه‌ره‌تای مانگی کانونی یه‌که‌مه‌دا به‌له‌ز چوو بۆ شارێ ره‌زاییه‌ تا چا‌وی به‌ (هاشموف)ی کونسولی سۆفیته‌تی له‌وێندهر به‌که‌وئ، له‌وه‌و به‌زانن که هه‌لوێستی سۆفیته‌تی چیه‌. هاشموف، هه‌موو هه‌لوێتکی وه‌گه‌رخست تا‌گورده‌کان تڼ به‌گه‌یه‌نتځ که نه‌نجاسی کاره‌کان نه‌نجامیتکی باش ده‌بیت و تاران به‌ ته‌مایه‌ چه‌ند یه‌که‌یه‌کی سوپایی ره‌مزی بڼیرئ بۆ سه‌ره‌رشتی کردنی ره‌وتی هه‌له‌بژاردنه‌کانی ناینده‌و هه‌ره‌که هه‌له‌بژاردن ته‌وا‌و بوو، ئیدی سوپا له‌ خاکی هه‌ردوو کۆماره‌که ده‌کشیتنه‌وه. له‌بهر رۆشنایی نهم قسه‌یه، نه‌نجومه‌نی جه‌نگی له‌ مه‌هاباد فه‌رمانی بۆ هه‌یزه‌ کور‌دییه‌کان ده‌رکرد که هیچ جۆره‌ مقاومه‌تییک له‌ به‌رانبهر پشه‌ره‌وی هه‌یزه‌کانی ئیتران نه‌که‌ن. به‌لام دا‌ی چه‌ند رۆژتکی که‌م به‌ نا‌شکرا نه‌وه ده‌رکه‌وت که چاره‌نوسی کۆماری مه‌هاباد له‌ راستیدا په‌یوه‌ست بوو به‌ چاره‌نوسی کۆماری نازریایجان‌ه‌وه.

له رۆژی ۱۳/۱۲/۱۹۴۶ دا پشینی هیزی نیرانی خۆی به شاری تهوڕیزدا کرد، بێ نهوی یه کیتی ی سۆقیهت چ کاردانه وهیهک دهبرێ بۆ زرگار کردنی سیستهمی ستالینی نهو رژیهمی که خۆی به شداری له دامهزراندنیدا کرد. له نهجایمی نهو رهفتاره توندو تیزانهدا که دهزگای ناسایشی حکومهته که ی پشهوهری کردیان، چهند گروپیکی نهنتی کومونیزم کهوتنه پهلامار دان و داگیر کردنی بارهگا هیزی و حکومهتی یهکانی تهوڕیز و گهلهک ناژاوه و پیکادان بهریا بوو، و چهماوههری توپه چهندین کومونیستیان کوشت. خهڵکی ناژاوهچی زانییان که (محمد بیریا ی وهزیری پهروهردی جارن پهنا ی وههر خهستهخانه ی سۆقیهتی پردهو لهویندهر خۆی شاردۆتهوه، نهوه بوو پهلاماری خهستهخانه ی نیو براویان داو کابریان گرتو بهستیان به ئوتومبیلکهوهو تا مردن ههر رایانکیشا. پهلام پشهوهری و نهندامانی گرینگی وهزارهته که ی، لهکاتی خۆیدا بۆ باکو ههلاتن و لهویندهر پهنا یان وههر هیزهکانی سۆقیهت بردو، ئیدی کوڕهکانیش یهقینیان پهیدا کرد که چاره نوسی کوواره که یان پاش روخانی تهوڕیز، نه مان، و روخانه. نهوه بوو له رۆژی ۱۷/۱۲/۱۹۴۶ دا چاره نوسی کوڕ دیاریکرا.

بێلارهکانی مهیدانی چوار چوا

قازی محمد سواری ئوتومبیلکه ی (سیدان) خۆی بوو. نهم ئوتومبیله سۆقیهتهکان به دیاری داہوینان. جلی مهدهنی لههر کردو جلی سویایی سۆقیهتی بۆ یهکجارهکی لهبهرداگهاند. چهندکهستیک له یاوهه نزیکهکانی لهگهلی چوون. قازی محمد که یی بهریاریکی پشچهوانی راو تهگبیری زۆریه خهڵکی، ههروها بارزانی زۆری لهگهڵ کوته که له مهباد وههرکهو و پهنا بۆ یهکیتی سۆقیهت یان عیراق بهری، پهلام سودی نهبوو: قازی محمد بهریاریدا که له نیو گهلهکهیدا بیتیتهوه، له نیو نهو گهلهدا که سۆقندی خوارد بوو ریهرایهتیان بکات و بیانپارتیقت. ئیدی وهکو داب و نهیری کوڕدان، لیبرا له شار دهرکهو و بچیتته پیشوازی سههرکهوتوو، و خۆ تهسلیم بکات.

ئوتومبیلکه ی قازی محمد و یاوههکانی به سههر جاده ی زوقم و شخه گرتودا بهروو باکو روو رهزاییه وهی کهوت، کاتی ئوتومبیلکه که ۱۳ کیلومهتران ریگی بهری و گهییبه نزیککی گوندی (قهرهتپه) بهراییی هیزه که ی جهنهرا له ههایونی به دیارکهوت. ههنگین قازی محمد دمستوری به شوقیره که ی دا که بوستیت. ئیدی لهپال ئوتومبیلکهدا وهستا وچاوهروانی گهیشتنی ههایونی کرد. ههایونی سههرکهوتوو بهریزهو داوای لیکرد که سواری ئوتومبیلکه ی خۆی بی و لهگهڵ هیزه کهدا بهروو مهباد بچیت. نیرانی یهکان بۆ نیوا رهشاره که یان داگیر کرد. شار، لهتوایه شاری شههنگانه، چ مقاومهتیکی نهکرد. جهنهرا له ههایونی ههله مهیدانی چوار چوا ره کوژی کوماره که ی راگه یاند و نهوی راگه یاند که ئیدی شار گهرايهوه باوهشی نیران. ئیدی قازی محمد به دمستبهههری له مالی خۆیدا مایهوهو سههرکهکانی تر گیران.

دوله‌تی کوردی، بهر له چەند روژتیک هه‌بیهت و بوونی راسته‌قینه‌ی خۆی له ده‌ست دا‌بوو؛ به هۆی نه‌وناکوکی یه‌ی که له سه‌ره‌تای دامه‌زراندیه‌وه له نیتوان (شیران) و (هه‌له‌رستان) دا هه‌بوو. له نیتوان چه‌کدارانی عه‌شایه‌رو بو‌روژایانی شاردا هه‌بوو، نه‌و نا‌کوکیانه‌ی که کو‌مار به درێژایی ته‌مه‌نی خۆی نه‌یتوانی چ چاره‌سه‌رتکیان بو‌ بدو‌ژێته‌وه. سه‌رانی هه‌ندێ خێل و یه‌ستیه‌ان به‌رگری تایبه‌تی بکه‌ن، وه‌کو خێلی (گه‌ورک) و (زرا‌ی) که لی‌کو‌له‌روه‌ی نه‌له‌مانی په‌سپۆ له کاروباری نه‌رم (الیه‌مات هاو‌یت) با‌سی دلیری و بو‌ترانی کردو‌وه.

به‌لام نه‌و هاو‌اره‌ی که نه‌وان به‌ردیانه به‌ر عه‌شیره‌تی شکاک، له لایه‌ن سه‌ره‌کی نه‌م خێله‌وه (ئه‌مه‌یرخان شریفی) یه‌وه که کو‌ماری کوردی پله‌ی جه‌نه‌رالی دا‌بویت، وه‌ها وه‌لام درایه‌وه که: "مخا‌به‌ن ناتوانین هیچ یارمه‌تییه‌کشان بده‌ین چونکه هه‌موو نه‌سه‌په‌کان ره‌وانه‌ی پاوان کرا‌ون". به‌ پێچه‌وه‌انه‌ی شکاکه‌وه نه‌سی پی‌اوانی (هه‌رکی) (به‌ پاوان ره‌وانه نه‌که‌رابو‌ن) به‌ل‌کو هه‌ندیک له رو‌له‌کانی نه‌م خێله، سواری نه‌سه‌په‌کانیان بو‌ون و به‌ په‌له به‌ره‌و ره‌زاییه‌و ته‌ورێز وه‌ریکه‌رتن تا به‌شداری بکه‌ن له له‌نیو‌ بردنی کو‌ماری نا‌زربایجانی درا‌وستیانه‌دا. ئیدی به‌ره‌ به‌ره هێزه‌کانی تری کو‌ماری مه‌هاباد که‌وته هه‌ره‌س هێتان و له نی‌و چو‌ون. ته‌نیا نه‌و هێزه‌ به‌چوکه نه‌به‌ی که هه‌له‌ب‌را‌رده‌ی هێزه‌کانی کو‌مار بو‌و، به‌نیو‌ به‌ره‌و سه‌رمادا به‌ره‌و سه‌نوری عێراق و ئێران کشایه‌وه و خۆی له گونده شا‌خاوییه‌ دوره‌ ده‌سته‌کاندا په‌نادا.

گه‌رچی نه‌م کو‌مه‌له جه‌نگاوه‌ره تو‌انیان خۆیان ده‌رباز بکه‌ن، لێ چاره‌نوسی قازی محمد و یاوه‌ره نه‌زیکه‌کانی زۆر زو‌و دیاری کرا. له سه‌ره‌تای سا‌لی ۱۹۴۷ دا داد‌گایه‌کی سو‌پایی ئێرانی له مه‌هاباد دا‌نا و قازی محمد و هه‌ردوو وه‌زیری به‌رگری و ناو‌خۆی کو‌ماری کوردی به‌ تۆمه‌تی یا‌خی بو‌ون و خیانه‌تی گه‌وره تاوانبار کردو‌و حوکمی له سێ‌دا‌ره‌دانیه‌ان به‌ سه‌ر دا‌را. چونکه (محمد ره‌زا شای په‌هله‌وی) سو‌ر بو‌و له سه‌ر جێبه‌جێکردنی نه‌م حوکمه، بۆیه هه‌موو هه‌ولێکی ته‌میز کردنه‌وهو سو‌گ‌کردنی نه‌م حوکمه بێ نا‌کام مایه‌وه. له‌و کاته‌دا که هاو‌په‌مانانی سه‌رکه‌وتوو له دو‌وه‌م جه‌نگی جیهانی‌دا، شاری (نورن‌برگ) ی نه‌له‌مانییه‌ان، به‌ حوکمی پێش‌گه‌ی تایبه‌تی شاره‌که، هه‌له‌به‌زارد بو‌و داد‌گایی کردنی تاوانبارانی جه‌نگ، شای ئێران سو‌ر بو‌و له سه‌ر نه‌وه‌ی که حوکمی ئیعدام کرنی قازی محمد له مه‌یدانی چوارچادا جێبه‌جێ بک‌رێ. نه‌و چوار چرایه‌ی که له‌وتێنده‌وه جیا‌یوه‌نه‌وه‌ی مه‌هاباد له ئیمه‌را‌تو‌ریه‌تی ئێرانی را‌گه‌یه‌ن‌را.

له ئێواره وه‌ختیکی دره‌نگی رو‌ژی ۱۹۴۷/۳/۳۰، ده‌نگی پاچ و پێلی نه‌و سه‌ربه‌ازه ئێرانیانه‌ی که خه‌ریکی دا‌چه‌قاندنی سن قه‌ناره بو‌ون له مه‌یدانی چوارچرا، وه‌ستاو خام‌وش بو‌و، نه‌وه بو‌و له به‌ره به‌یانی رو‌ژی ناینده‌دا و هه‌ر له‌وت‌دا نو‌نه‌رانی یه‌که‌مین کو‌ماری کوردی له سێ‌دا‌ره‌دان. له مانگی ناینده‌ش دا (۵) سه‌رکه‌رده‌ی تری کورد ها‌تنه

خه‌فاندن و سی و یک سه‌رکردی تریش خرا‌نه زیندانه‌کانی ش‌اود و بین سه‌رو س‌ترین کران وک‌س نه‌یزانی چ‌ییان به‌سه‌ر ه‌ینرا.

پاش شکست و داروخان

مه‌لاسته‌فای بارزانی، که رۆژیک پ‌ش روخاندنی مه‌باد، خۆی گ‌یاند بووه نه‌وت‌ندهر تا قه‌ناعه‌ت به پ‌شه‌وا قازی محمد بکات که له مه‌باد وده‌رکه‌و‌یت و خۆی به ده‌ست ه‌یزه‌کانی ئ‌یرانه‌وه نه‌دات.. ن‌م پ‌یاوه یه‌که‌م که‌س بو که به هوشیاریه‌وه ده‌ستی به‌رو‌تی کاروباره‌کان کرد. لای ناشکرا بو که نه و بریاره‌ی دژی به‌رژوه‌ندییه‌کانی کو‌رد در‌اوه، به‌پارتیکی سیاسیه، شکستی کو‌رد پ‌تر شکستیکی سیاسیه تا شکستی سوپایی ب‌ت. ه‌ندئێ هاو‌عم‌سری خۆی گو‌ییان لێ ی بو که چۆن ناو‌م‌یدی خۆی له دۆست و هاو‌په‌یانی خۆیان؛ له یه‌که‌ت‌ی سۆفیه‌ت ده‌ری بو، گو‌ت‌ب‌وی: "ه‌یزی ئ‌یران به‌سه‌ر کو‌ردا سه‌رنه‌که‌وت‌ون، به‌ل‌کو به‌ریتانیا و وول‌اته یه‌که‌گرت‌وه‌کان به سه‌ر یه‌که‌ت‌ی سۆفیه‌تدا سه‌رکه‌وت‌ون".

هه‌لبه‌ته نا‌کامی نس‌کو‌که، سه‌باره‌ت به بارزانی و هاو‌له‌کانی ج‌یا‌وا‌تر بو له هی پ‌یاوه‌کانی تری کو‌ماری کو‌ردی: چون‌که نه‌وان ئ‌یرانی نه‌بون، هاو‌ول‌اتی ع‌یرا‌قی بو‌ون؛ بۆیه نه‌ده‌کرا به خ‌یا‌نه‌تی گه‌وره تۆمه‌ت‌بار به‌ک‌ر‌ین. بارزانی ده‌یزانی که نه‌و‌یه‌رکه‌ی ته‌سلیم به ع‌یرا‌ق ده‌ک‌ر‌ینه‌وه، بۆیه بارزانی، پاش نه‌وه‌ی قازی محمد خۆی به ده‌سته‌وه‌دا، سه‌ردانی جه‌نه‌را له‌ه‌مایونی فه‌رم‌انده‌ی ه‌یزه‌کانی ئ‌یرانی کرد و نا‌گاداری کو‌ردوه که خۆی و خه‌ل‌که‌که‌ی که ژماره‌یان دوا‌نزه هه‌زار که‌س ده‌بن، به‌ته‌مان بۆ ز‌یدی خۆیان؛ بۆ بارزان به‌گه‌رت‌نه‌وه؛ به مه‌رجی به‌ریتانیا گو‌شار به‌خاته سه‌ر ع‌یرا‌قی یه‌کان و گ‌یا‌نیان به‌پارت‌یز‌ی. هه‌مایونی بایه‌خ‌ت‌کی تایبه‌تی به بارزانی ده‌دا، نه‌مه‌ش له‌وه‌دا ده‌رکه‌وت که هه‌موو ده‌سه‌لات‌یکی خۆی وه‌که‌ر خست تا زه‌مه‌ینه بۆ بارزانی خۆش‌ب‌کات که سه‌فه‌ری تاران بکات و به‌خۆی ن‌م پ‌شنیازه‌ی به‌خاته به‌رده‌م به‌ریتانییه‌کان. بارزانی پ‌تر له هه‌یشه‌ک له (به‌ه‌وای نه‌فسه‌ران دا له تاران مایه‌وه. ژۆر به‌رت‌زه‌وه وه‌کو م‌یوان‌ت‌یکی ره‌سمی مامه‌له‌یان له‌گه‌ل‌دا کرا.

کات‌ی به‌ریتانی یه‌کان پ‌تیان را‌گه‌یاند که وه‌لامی به‌غدا نه‌وه‌یه که گوایه نا‌ک‌ر‌ی ن‌م داوایه‌ی ج‌یه‌ج‌ی به‌ک‌ر‌ی، ئ‌یرانی یه‌کان پ‌شنیازی نه‌وه‌یان کرد که بارزانی یه‌کان له ناوچه‌کانی چ‌یای (الوند)ی رۆژا‌وای (هه‌مه‌دان)ی ده‌ورو به‌ری ناوچه‌کو‌رد‌ن‌ش‌ینه‌کانی ئ‌یران نه‌شته ج‌ی به‌ک‌ر‌ین. هه‌رچه‌نده بارزانی د‌لی پ‌ت‌وه بو که ن‌م پ‌شنیاره قه‌بو‌لب‌ک‌ر‌ی، به‌لام ش‌یخ نه‌حه‌دی برا‌گه‌وره‌ی، که سه‌رۆکی ره‌سمی عه‌شیره‌ت بو، و دوا‌پ‌ر‌اش به ده‌ستی نه‌و بو، پ‌شنیازی گو‌ر‌ینی ره‌فز کرد. هه‌لبه‌ته به‌و‌نی ن‌م ه‌یزه چه‌کدارو شه‌رکه‌رو چه‌له‌نگه، له‌م ناوچه سن‌ورییه‌دا که تازه‌نا‌زد کراب‌وه، مایه‌ی

نیکه رانی همایونی بوو، نهمه پالی پتوه نا که بچیتته نهمه دد و سەردانی شیخ نهمه دد بکات و داوای دوا وهلامی لیبکات و بزانی به ته مای چیه. بهلام شیخ نهمه دد نهیده ویست ههروا سوک و ناسان گرتی دلی خوئی بۆ بکاتهوه. بۆیه پنی ی گوت به خو و خیتله که یهوه، زهمانه تی به ریتانی و عیراقی هه بین یان نه بین، بۆ عیراق ده گه ریتنهوه. له سەری رۆیی و گوتی چاوه روانی به هارده که ن تا رتکه بکرتنهوه و به توان ناوچه سنوری به سهخته کان بیهن. ههمایونی، نهم هه لویتسه نادیارو نالۆزه له بهرگران بوو، سه بری سواو به شیخ نهمه دی گوت که ته نیا سن رتکه تان له بهره و چوارمی نی یه: یان ده موده ست و بهن چاوه روان کردنی خو شپونی ههوا بۆ عیراق بگه ریتنهوه، یان چهک دابه ن و ته تسلیم به نیران بهن و گوئی رایله ی به یاری نیران بهن، ده نا به پتچه وانه وه ده بی خو بۆ شه ری سوای نیران نامه ده بکهن. ههمایونی نهمه ده ی به جی هشت و گوتی دوو رۆزی دی به هتیره که یه وه دپته وه بۆ وهلام و به یاری کوردان. به راستیش دوا ی دوو رۆزان هاته وه. بهلام کاتی هتیزی سوای نیران به پشتیوانی توپ و تانک، پاش دوو رۆزان هاته نیتو نهمه دده، تاقه یه که بارزانی ی له و داوانزه هه زار بارزانی یه ی نه بین، له تو وایه زهوی قووتی داو.

شتیک بوو له بابته تی مه حال که هیچ تاقمیک به توانیت به و زستانه سهخته، که له زۆر شویتدا به شهوان پله ی گهرمی ده گه ییه سی نهمی خوار سفره وه، نمو رتگاوبانه شاخاوییه به بری و چوار سه د کیلومه تر رتگا به نیتو زریان و ره نوو و ههرمی به فردا به روات. که چی بارزانی یه کان به حوکمی وره به رزی و خو راگری و خوشه ویستی و گو تیرایه لی بۆ سه رۆکه که یان نه مه یان کرد. نهم کوردانه باشتیرین چه کی ناو عمارته ی کۆماری مه بابادیان، به رله وه ی هتیره کانی نیران دهستی به سەردا بگرن، له گه ل خۆدا هیتا بوو، له وانه: پتر له سن سه د تفه نگی هه لپژارده، سه دو بهیست ره شاش، دوو تقیی مه یدانی و کۆمه لیک نارنجۆکی دهستی زۆر.

محمد رهزا شای په هلهوی هه لویتستی توند بوو

بارزانی یه کان، له سه ره تادا، له لایه ن هتیره کانی جه نه رال ههمایونی یه وه ته نگه تاو نه کزان. جه نه رال ههمایونی پنی و ابوو مانه وه ی له به ره گای زستانه ی خویدا زۆر چاکتره له وه ی نه و کوردانه راوینتی که ته واو دوو ره که و ته بونه وه. بهلام شا که هه زار کیلومه تریک له ویتنه ره وه دوو بوو، زۆر توند بوو، سوور بوو له سه ره نووی که ده بی هتیره هه لپژارده که ی کۆماری مه باباد ده رس و په ندیککی وه ها دابه رت که هه رگیز ژمیری نه کات. نیرانییه کان له سه ره تادا وستیان به پنی ی سیاسه تی (کوتی بکه و کۆتی بکه) عه شیرته ی هه رکی بکه ن به گز بارزانی یه کاند، بهلام نهم هه وله یان سه رنه گرت. نه وه بوو هتیره کانی سوای نیرانیان خسته مه یدان وه و بارزانی یه کان به ره و سنوری عیراق چوون؛ دیاره ههم که شو ههوا له بهر بوو، ههم شاره زای ناوچه که ش

بارزانی، له به غداود زانیاری دروستی بو هاتیوو، و زۆر چاک دەیزانی که هه مان چاره‌نوسی نمو نه‌فسه‌رانە‌ی ده‌بێ و ده‌سه‌لات‌دارانی بوغز له‌زگی عێراقی زۆر لێ ی به داخه‌ن. بۆیه له‌ نایاری ١٩٤٧دا لێهرا له‌ عێراق وه‌ده‌ر بکه‌وێ. هه‌ر چه‌نده‌ ده‌یزانی ده‌بێ جارێکی دی بکه‌په‌توه‌و بۆ نێران، نمو نێرانە‌ی که‌ بارزانی و جه‌نگاوه‌ره‌کانی خۆتی چه‌نده‌ نه‌فسه‌رو سه‌ریانه‌یان رشتیوو، و نه‌مه‌ خۆی له‌ خۆیدا زۆر کۆسپی ده‌هه‌تیایه‌ رێگی خۆی و جه‌نگاوه‌ره‌کانی، به‌لام نمو کاره‌ پێویستی به‌ موناقه‌شه‌ نه‌ده‌کرد؛ چونکه‌ چ رێگه‌یه‌کی دی له‌ به‌رده‌م نه‌بوو. هه‌روه‌ها زۆر چاکی ده‌زانی که‌ (تورک)ش ناماده‌ نه‌ن پێشوازی سه‌رکده‌یه‌کی کوردی نه‌سه‌وت بکه‌ن و له‌و ناوچه‌ کوردیه‌دا نه‌شته‌ جێ ی بکه‌ن، که‌ سوپای تورک به‌ هه‌زار نا‌ری عه‌لی کۆنترۆلی کردوه‌.

رووی میژووپی بۆ یه‌کیتی ی سۆفیه‌ت

نابه‌مجه‌زه‌ هیچ شۆن و ولاتیگ نه‌ما بارزانی و هاوه‌له‌کانی رووی تییکه‌ن ته‌نیا هاوه‌یه‌مان و دۆسته‌که‌ی دۆینیان، یه‌کیتی سۆفیه‌ت نه‌بێ. پێده‌جیت (هاشموف)ی کونسولی سۆفیه‌ت له‌ ره‌زاییه‌، یاش روخانی کۆماری مه‌هاباد به‌لێنی به‌ بارزانی دا‌بووبێ که‌ خۆی و هاوه‌له‌کانی هه‌رکاتی بیانه‌وێ روو بکه‌نه‌ یه‌کیتی ی سۆفیه‌ت، نه‌وا له‌وێنده‌ر پێشوازی ده‌کړین و په‌ناده‌دێن.

بارزانی، له ١٩٤٧/٥/٢٠دا جه‌نگاوه‌ره‌کانی کۆ کردوه‌وو نمو به‌ریاره‌ی پێراگه‌یان‌دن و گو‌تی هه‌ر که‌مێک له‌ خۆی راده‌یه‌تی و جه‌ز ده‌کات له‌گه‌ڵ نه‌ودا به‌روات و هیچ په‌یه‌ه‌ندییه‌کی خه‌تراند‌ری نای به‌ سه‌تیه‌توه‌، ده‌توانیت لعم سه‌فه‌رو ره‌وه‌ نادیاره‌دا به‌ گه‌لی بکه‌ویت. هه‌له‌به‌ته‌ کیشه‌که‌ له‌وه‌دا نه‌بوو که‌ کێ بیه‌ته‌ هه‌له‌بژاردن تا له‌گه‌ڵ بارزانی دا بۆ نمو سه‌فه‌ره‌ نادیاره‌ بجیت، به‌لکه‌و به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ خه‌لکه‌که‌ نه‌وه‌نده‌ زۆر بوون، بارزانی ناچار بوو ژماره‌یه‌کی زۆریان ره‌فز بکات، به‌ تایبه‌تی له‌وانه‌ی که‌ هه‌ستی ده‌کرد به‌رگه‌ی نمو سه‌فه‌ره‌ دژوارو دو‌رو درێژو نادیاره‌ ناگرن. له‌ نه‌جمه‌دا بارزانی پێنج سه‌د که‌سی هه‌له‌بژارد‌ه‌ی له‌ رووی توانای به‌ده‌نی و خه‌مه‌لینی فیکری و توانای جه‌نگاوه‌ریه‌وه‌ هه‌له‌بژارد. هه‌ندێ ژنده‌ران ده‌لێن ژماره‌ی هاوه‌لانی بارزانی له‌ هه‌شت سه‌د که‌س پتر بوون.

به‌ره‌به‌یانی ١٩٤٧/٥/٢٧ به‌روو باکو‌ر که‌وته‌ رێ و ده‌بوايه‌ ماوه‌ی ٣٥٠ کیلو مه‌تر رێگه‌ به‌ پێیان به‌رن. چه‌ندین نه‌سپ و هه‌ستیه‌تیانه‌ش له‌گه‌ڵ خۆدا برد بۆ گواسته‌وه‌ی چه‌کی قورس و ئازوقه‌ و سواری به‌رینه‌داره‌کانیان، به‌ تایبه‌تی له‌ دوا قوناغه‌کانی سه‌فه‌ره‌که‌دا. به‌فر لوتکه‌ی چپای (ده‌لان په‌رای) دا‌پۆشی بوو، (دالان په‌ر) نمو چپایه‌ بوو که‌ سێ سا‌ل له‌وه‌ به‌ر نو‌تیه‌رانی کوردی تو‌رکیا و عێراق و نێران له‌وینده‌ر کۆبو‌ونه‌وه‌ و سو‌تیدیان خوارد بوو که‌ هه‌رکاتیک پێرس‌ت بکات کۆمه‌کی یه‌کتر بکه‌ن

و لیبیران بکهونه ههنگاونان و زهمینه خوشکردن بۆ دامه‌زاندنی دهوله‌تی کوردی
یه‌کگرتوو، نهمه‌ نه‌و نامانجه‌ بوو که له‌و رۆژی مانگی مایسی ١٩٤٧ دا له‌ ههر
کاتیکی دی دوورتر دهاته به‌ر چاو.

بارزانی یه‌کان له‌ یه‌که‌م رۆژی سه‌فه‌رکه‌ یاندا سنوری تورکیایان به‌ری و بۆ سه‌بی به‌یانی
خۆیان به‌ خاکی ئێراندا کردو به‌روو باکور دێژیه‌یان به‌ریگهی خۆیان دا، له‌ سه‌ره‌تا‌دا به‌
کۆمه‌ڵ دۆلی (ته‌رگه‌وه‌م) یان به‌ری و به‌ناو دۆلی (سوما‌ی) که‌وتن و شه‌ره‌کانی
(شه‌پور) و (قه‌تور) یان به‌ری به‌ نه‌وه‌ی چ هێزێکی ئێرانی یان عێراقی رێگه‌یان
پتێگرتی. هه‌م‌ایونی له‌و رۆژانه‌دا له‌ شاری (خوی) بوو و چاره‌روانی هاتنی شا بوو که
قه‌رار بوو یه‌که‌م سه‌رده‌انی باکوری رۆژاوا‌ی ئێران بکات.

له‌ (خوی) هه‌والی جم‌ و‌جولی بارزانی یه‌کانی پتێگه‌یی، شا په‌رینه‌وه‌ی بارزانی یه‌
چه‌که‌داره‌کانی به‌ خاکی ئێراندا به‌ یه‌کیته‌ی سۆلیه‌ت، به‌ ته‌حه‌دا‌ی شه‌خصی خۆی له‌
قه‌له‌م دا. بۆیه‌ فه‌رمانی ده‌رکرد که‌ ده‌ست به‌ جێ بارزانی یه‌کان راوبه‌نرێن و له‌ نێو
به‌رین، نه‌وه‌ بوو به‌ پێی نه‌خشه‌یه‌کی دارێژراو به‌یاردرا که‌ دوو که‌تیبه‌ی ئێرانی له‌
دۆلی قه‌توردا رێ به‌ بارزانی یه‌کان بگرن و به‌یانیه‌تته‌ ناو شه‌ره‌وه‌ هه‌ر هه‌موویان قه‌تل
و عام بکه‌ن و نه‌یه‌لن شتاقیان ده‌ر به‌جێت. هه‌روه‌ها‌چهند یه‌که‌یه‌کی سوای‌ی دیکه‌ش بۆ
باکوری دۆله‌که‌ نێردران تا ناگادارین نه‌وه‌ک بارزانی یه‌کان له‌ بۆسه‌که‌ ده‌ر بازبێن.

به‌لام هێزه‌کانی ئێران له‌ ناستی نه‌زمون و توانای جه‌نگاوه‌ری پتێشه‌رگه‌ کورده‌کاندا
نه‌بوون. نه‌وه‌ بوو کۆمه‌لێک جه‌نگاوه‌ری کورد له‌ باکوری قه‌توره‌وه‌ سه‌ریان هه‌لدایه‌وه‌و
به‌مه‌ش ده‌رکه‌وت که‌ بارزانی جاریکی تریش گه‌مارۆی ئێرانی یه‌کانی تێک شکاندو
ده‌ریاز بوو.

بارزانی یه‌کان جاریکی دی خۆیان به‌ ناوچه‌ شاخاویه‌کانی باکوری رۆژاوا‌ی (خوی)دا
کرد و خۆیان له‌وێندهر حمشارداو له‌ چاو وون بوون، هه‌رچه‌نده‌ شا به‌ خۆی هێشتا له‌
ناوچه‌که‌دا بوو، و فه‌رمانی شه‌خصی ده‌رکرد بوو که‌ تاقیبه‌ی بارزانی یه‌کان بکری و به‌
هه‌ر نرخێ به‌و له‌ نێو به‌رین و هه‌ره‌شی له‌ فه‌رمانه‌ی هێزه‌ سواییه‌که‌ کرد که‌ نه‌گه‌ر نه‌م
کاره‌ نه‌نجام نه‌دات و سه‌رکه‌وتن به‌ ده‌ست نه‌هێنی ده‌یداته دادگای سوای‌ی. به‌لام نه‌و
زیانه‌ی که‌ هێزه‌کانی ئێران له‌ بارزانی یه‌کانیان دا هیچ نه‌بوو له‌ چاو نه‌و زیانانه‌دا که‌
به‌ هۆی که‌ش و هه‌وا و دژواری شاخه‌کانه‌وه‌ لێیان که‌وت. هه‌رچه‌نده‌ قه‌د پال و زه‌ندۆل
و به‌ناری شاخه‌کان په‌ناگهی چاک بوون و بارزانی یه‌کان له‌ هێرشێ ناسمانی ئێران
ده‌پاراست، به‌لام ژماره‌یه‌ک هیستر و نه‌سپ و کۆمه‌لێک نازوکه‌ی زۆریان له‌ ده‌ست دا،
به‌ تایبه‌تی له‌ کاتی په‌رینه‌وه‌ی یاندا به‌و پرده‌ هه‌لواسراوه‌ی سه‌ر روپاره‌ تیه‌زگانی قولا‌یی
دۆله‌کاندا. هه‌روه‌ها‌ ژماره‌یه‌ک له‌ جه‌نگاوه‌رانیان به‌ هۆی روودا‌وی له‌و به‌به‌ته‌
گیانیان له‌ ده‌ستدا. هێزه‌کانی ئێران له‌ نه‌نجامدا توانیان راسته‌وخۆ بکه‌ونه‌ شه‌ره‌وه‌

له گمڵ هیزه‌کانی مه‌لامسته‌فادا. هیزتکی پیاده‌ی نیرانی له رۆژی ١٩٤٧/٦/٩ ویستی له دوری چل کیلومه‌تری باکوری (خوی)دا بۆسه‌یه‌ک بۆ بارزانییه‌کان بنێته‌وه؛ له‌کاتی‌که‌دا نه‌و هیزه‌ به‌رپوه‌ بو بۆ شێنی دانانی بۆسه‌که‌، له‌وده‌مه‌دا که‌ به‌قه‌د پالێکی هه‌زار به‌ هه‌زاردا تێده‌په‌رین، له‌ نکاوادا خۆیان له‌ ناو بۆسه‌یه‌که‌دا بیینی یه‌وه‌ که‌ په‌سپۆزانی جه‌نگی شاخ، بارزانی یه‌کان بۆ نه‌وانیان نابوووه‌، له‌ نێو تاوێرو ره‌وه‌زگانه‌وه‌، له‌بناو قه‌دیاله‌کانه‌وه‌ گولله‌ به‌سه‌ر ئێرانیه‌کاندا دا‌باری. پاشان به‌ر نارنجۆکی ده‌ستی و موشه‌کی کو‌ردان دران. هه‌ر چهنده‌ ئێرانی یه‌کان تا‌قه‌ یه‌ک کو‌ردیان نه‌بیینی، که‌چی سه‌د جه‌نازه‌یان له‌ مه‌یدانی شه‌ره‌که‌دا به‌جه‌یه‌شت و ناچار بوون دوا‌ی شه‌رتکی یه‌ک سه‌عاتی به‌شه‌ره‌زیی و په‌شێوی پاشه‌کشه‌ بکه‌ن و به‌سنداره‌کانیان به‌ دووی خۆیاندا رابکێشن و له‌م پاشه‌کشه‌یه‌دا (١٦) که‌سیان که‌وته‌ ده‌ستی کو‌رده‌کان. له‌وشه‌ره‌ به‌دواوه‌ ئیدی هیزه‌کانی ئێران به‌ خۆدا چوونه‌وه‌و دو‌راو دو‌ور که‌وته‌ تا‌قیبی بارزانی یه‌کان و ئیدی خۆیان له‌وه‌ بوا‌رد که‌ شه‌ری راسته‌وخۆیان له‌گه‌لدا بکه‌ن.

له‌ رۆژی ١٩٤٧/٦/١٠دا بارزانی یه‌کان هه‌ستیان کرد له‌ مه‌قسه‌دی خۆ نزی‌ک بوونه‌توه‌، به‌ تایبه‌تی کاتی که‌ به‌ ده‌سته‌ چه‌پاندا لوتکه‌ی چ‌بای ناراراتی به‌فر گرتوی به‌رزتر له‌ ٥ هه‌زار مه‌تریان لێ به‌ دیار که‌وت. نهم چ‌بایه‌ به‌ دوا خالی با‌کوری وولاته‌که‌یان دێته‌ ژماردن و کو‌ردان به‌م لوتکه‌ گرکانی یه‌ ده‌لێن (چ‌بای نوح). که‌چی دیمه‌نیک‌ی دی هینده‌ی دی و‌ری بارزانی یه‌کانی به‌رز کو‌رده‌وه‌، نه‌ویش دیمه‌نی نه‌و دۆله‌ بوو که‌ رو‌باری (ناراس)ی پێدا ده‌رۆی، نهم رو‌باره‌ بۆ نه‌وان با‌یه‌خی می‌ژو‌وی تایبه‌تی هه‌بوو، چونکه‌ ناو‌م‌رۆی رو‌باره‌که‌ هێلی جیاکه‌ره‌وه‌ی نی‌وان تو‌رکیا و ئێران و یه‌کێتی ی سۆفیه‌تی پێک ده‌هێنا و به‌ستینی نه‌و به‌ری رو‌باره‌که‌ بۆ نه‌وان ده‌یکرده‌ سه‌لامه‌تی و ناسوده‌یی و کو‌تایی هاتن به‌و سه‌فه‌ره‌ سه‌خت و دۆوا‌ره‌یان که‌ له‌ ماوه‌ی دوو هه‌فته‌دا و به‌ نێو به‌فرو زریان و هه‌لگه‌ران و داگه‌ران به‌ چ‌باو دۆل و لوتکه‌ و زنا‌رندا (٣٥٠) کیلومه‌تریان به‌ری.

بارزانی، دوو که‌سی له‌ هاوه‌له‌کانی خۆی نارد تا خانه‌خوێ یه‌ کو‌مونیسته‌کانیان، له‌ هاتنیان ناگادار بکه‌نه‌وه‌. دوا‌ی چ‌هند رۆژیک نه‌و خه‌لکه‌ شه‌که‌ت و ماندوو، به‌ جل و به‌رگی شه‌ره‌و خۆیان به‌رو‌باری ساردو زنده‌ته‌زی ناراسدا، دا. که‌ یه‌که‌م زرت‌پۆشی ئێرانی له‌ نێو قامیشه‌لانه‌کانه‌وه‌ ده‌رکه‌وت، سه‌پریان کرد چ‌هند ته‌فنه‌گیک و جه‌نازه‌ی دوو پێشه‌مه‌رگی خنکاو له‌ ناوی ساردی ناراسدا له‌ره‌خی رو‌باره‌که‌دا که‌وتوون. به‌لام مه‌لامسته‌فای بارزانی به‌ خۆ (٦٤١) که‌سه‌وه‌ گه‌یی بوونه‌ نه‌و به‌ری رو‌باره‌که‌و ژیا‌نی غو‌ریه‌ت و ناوا‌ره‌بیان له‌ یه‌کێتی ی سۆفیه‌تدا ده‌ست پێک‌کرد و نه‌وه‌ بوو بۆ ماوه‌ی یانزه‌ سا‌ل و چوار هه‌ی‌قان له‌ شانۆی روداو‌ه‌ سیاسیه‌یه‌کان دو‌رکه‌وته‌وه‌، به‌ر له‌وه‌ی له‌ نوێ به‌ دیار بکه‌ونه‌وه‌ و ریزی پێشی پێشه‌وه‌ی روداو‌ه‌ سیاسیه‌یه‌کانی رۆژه‌لاتی نا‌فین بگرن.

فەلسەئى نۇپەھ

خەباتى كوردى عىراق لە راى نوتونومى دا.

مەدەنىيەت رۆلەى نەمەگەدار

زەھىم عبدالكريم قاسم، لەبەرە بەيانى ۱۹۵۸/۷/۱۴، كودەتايەكى سوپايى بەريا كرد. رۆژمى پاشايەتى روخاند، خۆى كرد بە سەرۆكى ولات و بوو بە بەهێزترین پياوى عىراق لە بەغدا. نەم پياووە بروسكەيەكى بۆ بارەگای كرملىن نارد. (نىكىستا خروشوف)ى سەرۆكى كرملىن، بروسكەكى وەرگرت. نەم بروسكەيە رەوتى كاروبارانى گۆرۈ. داوا لە سەرانى سۆڤيەت دەكات رىگەى مەلامستەفا بارزانى بەدەن كە بۆ عىراق بگەرێتەو.

نەم نەفسەرە عىراقىيە (عبدالكريم قاسم) ھەرھەمان نەفسەر بوو كە ۱۳ سال لەو بەر توانى بووى بە پرۆسەيەكى لىتھاتوانە، راپەرىنى شۆرشگىترانى كورد لە ناوچە شاخاويەكانى باكورى رۆژھەلاتى عىراقدا سەركوت بكات و ھىزى سەرەكى كوردان بە سەرگەردايەتى بارزانى، راوبىنى و ناچارى بكات لە عىراقەو بەرەو ئىتران بچىت، بەمەش رۆژمى پاشايەتى عىراقى بۆ ماوہى پتر لە دە سالتىك لە كىشەى كورد خەلماسند.

وھو لە فەلسەئى پىشتەردا ناماژەمان بۆ كرد، بارزانى و ۶۴۱ كەس لە نزىكترین ياوہرو ھەفالىنى، پاش روخانى كۆمارى مەھاباد، ناچار بوون پەنا وەبر يەككىتى سۆڤيەت بەرن.. ديارە بارزانى و ياوہرەكانى لە تاراوگەش دا ھەر چاويان لەوہ بوو كە دەرڤەتەكيان بۆ برەخسىت و جارىكى دى بۆ زىندو نىشتەمانى خۆيان بگەرێتەو.

ھەلبەتە، مامەلەى سۆڤيەت لەگەل كوردەكاندا باش نەبوو. شايان ئوانە نەبوو كە تا دۆينى دۆستيان بوون. ھەرۆھە ئو بانگەشەيمەش كە گوايە بارزانى بە درۆزايى سالانى مانەوہى لە سۆڤيەتدا، خوشگوزەرانەو بە پەلەى جەنەرال لە سوپاي سۆڤيەتدا پياوہ، تەنيا زادەى خەيالى رۆژنامەوانانى ئەمريكى بوو؛ وھو چۆن ناوى (مەلای سور)يان لىنا. ئەوہى سەيرە (دەريك كىنان)ى دپلوماتى سپۆر لە كاروبارى رۆژھەلاتى ناڤين دا، لە باسى مېژووى كورد نەم لەقەبەى (مەلای سور) بەكارھىناوہتەو.

لەن ھەقىقەتى مەسەلەكان لەوہ واقىعەى ترە: بارزانى لەقەب ونازانوى (مەلای) لە سەردەمى لاويداو لە بارزان وەرگرتەو. نەویش نەوگاتانە بوو كە كەوتە سەر ئو بىرەى خۆى فېرى نوسين و خۆتەندەوہ بكات بىن ئەوہى بچىتە ھىچ قوتابخانەيەكى رەسمى.. ئەوہ بوو كەوتە خۆتەندەوہى ئو كىتبانەى كە بە پىترىستى دەزانير تا جىھانبىنى و

— سه فدییه کی تاییه تی ده باره ی جیهه به لا دروه — بکات. نه مهش وای له دیتانییه کان کرد وهکو زاناو شاره زایه ک تمهشای بکهه وهکو چۆن تمهشای هه مه لایه کیان ده کرد.

هه له به ته نهو هانگه شه یه ش که گوايه له یه کیتی سۆقیه تدا خۆشی گۆزه راندوه، نه مهش هه هینه دی له قه بهی (مه لای سور) دروسته. خۆی و یاوه ره گانی له سالانی یه که مدا، به ته واوه تی له کورده گانی یه کیتی ی سۆقیه ت دابه رتیران و له گونده جۆراو جۆره گانی ده ور به ری شاری باکو ی پایته ختی نازه ریا جانی سۆقیه تی دا نیشته جی کران.

گه لیک له نزیکترین نزیکانی بارزانی بۆیان دو یات کرد و مه ته وه که نهو بارزانی یه ی له سوپای کۆماری مه بابادا جه نه رال بوو، له یه کیتی سۆقیه ت دا ناچار بوو کار بکات و به ره نجی شانی خۆی قووتی رۆژانه ی خۆی پهیدا بکات. بۆ وینه سه به ته وه ده ستکیشی ده چنی.

له پایزی سالی ۱۹۷۳ دا، سه فدییه کی ناوچه کوردییه گانی نزیک سیوری (عیراق- ئێران) ام کرد. له مه سه فده رم دا پیاوێکم له گه ل بوو، که له روه ی سالی ۱۹۴۷ دا بۆ یه کیتی سۆقیه ت، گاردی تاییه تی بارزانی بوو. نه م پیاوه به دهم وه بیر هیتانه وه ی یاده وه ریه گانی نهو رۆژگارانه وه بۆی گیترا مه وه که: "سالانی یه که می مانه وه مان له یه کیتی ی سۆقیه ت دا ناخۆش بوو. هه ستمان نه ده کرد له نیو دۆست داین. وهکو میوانی ناوه خت مامه له مان له گه ل دا ده کرا. هه رچه نه ده هه ندی فره مان به ری کوردی زافان به ده ور وه هه بوو، به لام نهو نامرۆگاری و زانیاریانه ی بۆمان ده هاتن، هه میشه به زمانی روسی یان نازه ری بوو. که سمان نه بوو نهو دوو زمانه بزانی. زۆر جار گوماغان ده کرد که گالته مان پیده کهن و به نیمه ی جوتیه ری پاشکه و توو راده بو تیرن".

بیگومان سۆقیه ت ده ترسان له وه ی کوردی سۆقیه تش بکه وه نه ژێر کاریگه ری به ری رۆژگار یخوازی یا وه رانی بارزانی یه وه، به تاییه تی لهو ده مه دا که توندترین هیتیه سی ره کو تکاری و تواند نه وه ی نه ته وه بی، نه ته وه نا جو رچی یه گانی ناوچه ی قه فقا ز له لای نه ستالینه وه جی به جیده کرا. له لایه کی دی یه وه سۆقیه ت چ کاریکیان بهو کورده نه ما که شو ئێکی تاییه تیان له گه می نهو شه تره نه جده بۆ دانرا بوو، که سۆقیه ت به ته مابوو له ناوچه ی رۆژه لاتی نا فین دا نه نجامی بدات.

کاتێ باروود خۆی ناوچه ی رۆژه لاتی نزیک و رۆژه لاتی نا فین له سه ره تای په نجاکاندا که وته گۆزان، سیاسه تی سۆقیه تیش دهره ق به مه سه له ی کورد که وته گۆزان و له نو ئی سه ری هه لدا یه وه. تورکیا، که کیشه ی کوردی هه بوو، و هیشتا به چاره نه کراوی مابوه وه، بوو به نه ندامی نا ئۆ. هه روه ها رۆژمی پاشایه تی عیراق به که مینه ی کورده وه، که له ر قونا غه دا که مینه به کی هیدی و نارام بوو، بوو به نه ندامی په یانی (سه نتو-)

به‌غدا) که له به‌ره‌تدا در به سۆفیه‌ت بو. به‌ممجۆره کورد باوی هاته‌وه بوو به فاکتەریکی گرینگ بۆ سیاسەتی سۆفیه‌تی؛ چونکه ده‌یتوانی بیانجۆلێتی، یان له هەر کاتی‌که‌دا بیه‌وی بیانجۆلێتی، سوودی‌ان لێ وەرگیرێ و بیانکات به فاکتەری گوشاری ناوخۆ دژی ئێو دوو دۆله‌ته‌ی (تورکیا و عێراق) که له ناوچه‌که‌دا بڕه‌ری پشته‌ی سیسته‌می هاو‌په‌مانیه‌تی رۆژا‌ویان پێک ده‌هێنا. ئێوه بوو سۆفیه‌ته‌کان له ناوچه‌ی قه‌مقازدا رادپۆیه‌کیان به‌ نێوی (ده‌نگی کوردستان) ه‌وه‌ دانا. نهم رادپۆیه‌ به‌ یاره‌مه‌تی مه‌لامسته‌فا بارزانی و په‌نا به‌رانی دی یه‌وه له‌ په‌نجاکاندا به‌رنامه‌ی بانگه‌شه‌یی و ه‌اندانی په‌خش ده‌کرد. خه‌لکیکی زۆری کورد گوێیان لێ‌ده‌گرت؛ چونکه چ رادپۆیه‌کی کوردی دی نه‌بوو. هه‌روه‌ها چه‌ند کورسیه‌کی خۆ‌په‌ندێش له‌ زانسته‌گه‌کانی باکوو تاشقه‌ندو مۆسکۆ بۆ کۆرده‌ ناواره‌کان ته‌رخان کرا. خودی (بارزانی)ش له‌ دوا سالانی مانه‌وه‌ی له‌ یه‌کیته‌ی سۆفیه‌ت، جوگرافیا و ناهو‌ری و می‌ژوو و زمان‌ی روسی له‌ زانسته‌گه‌ی موسکۆ خۆ‌په‌ند.

هه‌لبه‌ته‌ تێکه‌لا و بوون له‌ گه‌ل هاو‌ولاتیانی کوردی سۆفیه‌تیش دا روویدا. ئێوه بوو که‌لیک له‌ یاره‌رانی بارزانی کێژه‌ کوردی سۆفیه‌تیان خواست. هه‌روه‌ها هه‌ندێکیان کێژه‌ رووسیان خواست. له‌ خه‌فتاکاندا سه‌ردانیکی کوردستانم کرد. کۆمه‌لێک پێشمه‌رگه‌ی قۆزهردی چاوشینم بینی، که‌ دوا‌یی بۆم ده‌وکه‌وت ئه‌مه‌انه‌ توخم و تۆ‌ی ئێو ژن و ژنخوا‌زییه‌ی نێوان کورد و روسه‌کان... به‌ تێپه‌ر بوونی رۆژگار و به‌تایه‌به‌تی پاش مردنی ستالین، بارزانی توانی بازنه‌ی ئێو گو‌شه‌گیری یه‌ بشکێنێ که‌ به‌ سه‌ره‌یدا سه‌په‌ت‌را بوو. هەر له‌وتیه‌ په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل کوردی عێراقدا به‌رقه‌رار کرد. نهمه‌ جگه‌ له‌و په‌یوه‌ندیانه‌ی که‌ له‌گه‌ل پایه‌دارانی ره‌سمی و حیزبی سۆفیه‌تی دا به‌رپای کرد.

ده‌زگای ساواکی ئێرانی له‌ ناوهراس‌تی په‌نجاکاندا هه‌سته‌ی به‌ هاته‌وجۆی زۆر نه‌هێنی په‌یک و ته‌ته‌رانی کورد کردوه و له‌لای خۆی تۆماری کردوه، که‌ به‌ خاکی ئێران داو له‌ نێوان یه‌کیته‌ی سۆفیه‌ت و کوردستانی عێراقدا رویداوه.

ژێده‌رو سه‌رچاوه‌ ئێرانی یه‌کان ده‌لێن ئێو ته‌ته‌رانه‌ی، زانیاری سیاسیان له‌ مه‌لا مسته‌فاوه‌ برده‌و بۆ هه‌واداران و لایه‌نگرانی بارزانی له‌ عێراق و به‌ پێچه‌وانه‌شه‌وه‌ مه‌لومات و زانیاری زۆر وردیان ده‌رباره‌ی دوا روداوه‌کانی عێراق برده‌وته‌وه‌ بۆ بارزانی که‌ له‌ تاراوه‌که‌دا و له‌ یه‌کیته‌ی سۆفیه‌تدا ده‌ژیا.

نزیكبوونه‌وه‌یه‌ك له‌گه‌ل حیزبی شیوعی عێراقیدا

دوو‌ری بارزانی، کردی یه‌ کاریک که‌ بزافی رزگاربخوا‌زی کوردی له‌ عێراقدا به‌ شیوه‌یه‌کی تازه‌ ریک به‌خه‌رته‌وه‌. حیزبی هیوا که‌ له‌ سالی ۱۹۳۹دا وه‌کو کۆمه‌له‌یه‌کی نه‌هێنی دامه‌زراو پاشان وه‌کو حیزب هاته‌ کۆ‌ری خه‌بات و چالاکی و چه‌له‌نگی

باشکراوه، خۆی هه‌لوه‌شاندوه. هه‌روه‌ها شتیح محمودش که سه‌رکرده‌یه‌کی دیکه‌ی کورد بوو، به‌چهند سالتیکی کهم دوا‌ی دووهم جه‌نگی جیهانی وه‌فاتی کرد. نهم سه‌رکرده‌یه‌یه به‌یسته‌کانداو له‌به‌ر رۆشنایی به‌ئینی هاوپه‌یمانان که ئوتونومی به‌کورد بدن، ده‌وله‌تی کوردستانی دامه‌زراندو خۆی کرد به‌مه‌لیکی نه‌و ده‌وله‌ته. ئینگلیزه‌کان له‌سه‌ره‌تا‌دا دانیان به‌خۆ‌اگرت و ته‌حه‌مولی بارودوخه‌که‌یان کرد. چونکه شیخ هه‌موو چالاکی یه‌کی خۆی بۆ باشوری کوردستان ته‌رخانه‌کردبوو. نه‌وه بوو ئینگلیزه‌ره‌فته‌یان بۆ ره‌خساو به‌ناسانی ده‌ستگیریان کردو تا سالی ۱۹۴۴ له‌زیندان دا‌مايه‌وه‌و پاشان نازاد کرا.

کاتی بارزانی، له‌سالی ۱۹۴۵ دا له‌ولایت وه‌دەرکه‌وت، بۆشاییه‌ک که‌وته به‌زوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی یه‌وه. جا بۆ پرکردنه‌وه‌ی نهم بۆشاییه‌ نه‌ونه‌رانی رۆشنیرانی شار که زۆریه‌یان کۆنه‌ نه‌ندامی کۆمه‌له‌ی هیوا بوون، له‌ناهی ۱۹۴۶ دا پارتی دیموکراتی کوردیان دامه‌زراند. نهم پارت له‌سه‌ر شتیوه‌ی چیزیی دیموکراتی ئێران دامه‌زرا، بارزانی به‌سه‌رۆکی پارت هه‌لبێژدرا. به‌لام له‌به‌ر دووری بارزانی، سه‌رکرده‌یه‌تی سیاسی پارت درایه‌ ده‌ست میرحاج نه‌حمه‌دی نه‌فسه‌رو هه‌مزه‌ عبداللهی نه‌وقات.

جگه‌ له‌پارتی دیموکراتی کورد، که پاشان بوو به‌پارتی دیموکراتی کوردستان، شیوعییه‌کانیش توانیان بنکه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری له‌کوردستانی عێراقدا، به‌تایبه‌تی له‌نیۆکریکارانی سه‌رچاوه‌کانی نه‌وتی که‌رکوک و وه‌رزێرانی کورد دا‌به‌ه‌زێن. چیزیی شیوعی عێراقی له‌سالی ۱۹۳۴ دا دامه‌زرا. خۆی به‌نه‌وتنه‌رو تاقه‌ پارێزهری به‌رژه‌وه‌ندی چینی کریکارو جوتیاری عه‌ره‌ب و کورد ده‌زانی. به‌دژایی خه‌باتی بن‌ووجانیان دژی رژیمی پاشایه‌تی عێراق، به‌زوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردیان به‌کۆسپی سه‌رریگه‌ی خه‌باتی چینه‌یه‌تی زانیه‌وه‌ به‌"خه‌انه‌تی ورده‌ بووژوایان له‌قه‌لم داوه‌ ده‌ره‌ق به‌شۆشی جیهانی".

قوناغی نه‌توان دامه‌زراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان و گه‌هانه‌وه‌ی بارزانی، وه‌کو (هاینر گشتراين)ی په‌سپۆری سوپسری له‌کاروباری رۆژه‌لاتی ناڤین دا، ده‌لێت: "پتر قوناغی نا‌کۆکی نه‌توان پارت و چیزیی شیوعی عێراقی بووه‌ تا قوناغی‌تک به‌ت له‌قوناغه‌کانی خه‌باتی رزگاریخوازی کورد".

چیزه‌که‌ی مه‌لامسته‌ط پابه‌ندو هه‌لگری بیرو باوه‌ریکی نایدولۆژی ووشکی وه‌ک هی شیوعییه‌کان نه‌بوو، به‌لکه‌و هه‌ر له‌سه‌ره‌تای دامه‌زراندنی یه‌وه‌ کۆکه‌ره‌وه‌ی گه‌له‌ک رێبازی نه‌یکری باوی نه‌تو بژافی رزگاریخوازی کورد بووه. توانای نه‌وه‌ی هه‌بوو شان به‌شانی یه‌که‌دی و به‌هێنی ی پتیویست گروپی: نه‌ته‌وه‌یی، دیموکراتی، سوسیالیستی، کۆمارخوازی، یان نایینی موخافه‌زه‌کار بگرتته‌ خۆ. پارتی ده‌یتوانی له‌بارودۆخی کونج‌اودا دروشمی کۆنج‌او له‌گه‌ل نه‌وه‌لومه‌رجه‌دا به‌رز بکاته‌وه. نهم پتیکه‌اته‌یه

یارمه‌تی پارتی ده‌دا که وه‌کو هاوپه‌یمان و شه‌ریکی ریتیازه سیاسییه جیاوازه‌کان خۆی بخاته روو. پارتی هه‌ر له سه‌ره‌تاوه رایگه‌یاندوه و تا‌کو نه‌مرۆش باوه‌ری به پراسنسیپی پتیکه ژبانی عه‌ره‌ب و کورد له چوارچێوه‌ی عێراقی یه‌ک‌گرتودا هه‌بووه‌و نه‌م پراسنسیپی کردووه به یه‌ک‌تیک له نامانجه سه‌ره‌کی یه‌کانی خۆی.

نیدی نایا پارت نه‌م دروشمی به‌راستی یه یان زروف ناچاری کردوه!! وه‌لامی ته‌واوی نه‌م په‌ر سپاره قورسه زۆر جاران که مونا‌قه‌شهم له‌گه‌ڵ کادرانی پارتی دیموکراتی کوردستاندا، له‌سه‌ر نه‌م باه‌ته بووه، نه‌وم بۆ به‌ دیارکه‌وتوه که نه‌م دروشمه تاکتیکی یه‌ خۆبه‌خۆ هیندئ نێوه‌زۆکی دروشمه ستراتیژییه‌کی کوردی له‌ خۆ گرتوه که بریتی یه له دامه‌زاندنی ده‌وله‌تییکی کوردی وه‌کو چاره‌سه‌ری یه‌که‌جاره‌کی دۆزی کورد؛ ده‌وله‌تییکی یه‌ک‌گرتوی کوردی که هه‌موو رۆله‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ تورکیا و ئێران و سو‌ریا ش دا بگه‌رته‌خۆ. هه‌روه‌ها نه‌وم هه‌ڵه‌نجاوه که هه‌ر نه‌م نامانجه ستراتیژییه بووه‌ته مایه‌ی به‌رز کردنه‌وه‌ی وه‌ری شۆرشگێڕانی کورد و کۆنه‌دانیان.

هیندئ کوردی توند‌په‌و، ره‌خنه له پارتی ده‌گرن که گوايه دروشمی کاتی هه‌ل‌گرتوه‌و داوا‌ی چاره‌سه‌ری جو‌زئ مه‌سه‌له‌ی کورد ده‌کات، داوا‌ی براه‌تی کوردو عه‌ره‌ب ده‌کات. به‌لام پارتی دیموکراتی کوردستان، هه‌میشه توانیویه‌تی هه‌موو نه‌و گروپه سیاسییه کوردییانه‌ی که سه‌نگ‌تیکیان هه‌یه، کۆ بکاته‌وه. هه‌موو هێزه سیاسییه‌کان، جگه له شیوعی یه‌کان، له ده‌وری خۆی خر بکاته‌وه.

حیزبی شیوعی له چله‌کان و په‌نج‌اگاندا تاقه حیزب بوو، که شان به‌شانی پارتی دیموکراتی کوردستان، به‌رنامه‌ی سیاسی و کادرو هه‌یکه‌لیتیکی رێک‌خراوه‌یی وه‌های هه‌بوو به‌توانی‌ت رێک‌خه‌ستیکی نه‌هینی زۆر چالاک و چه‌له‌نگ به‌ری‌وه‌به‌ری. دوا‌ی راپه‌ڕینه سیاسییه‌کانی سالانی ۱۹۴۸ و ۱۹۵۲ و پاشان قه‌ده‌غه کرنی چالاکی یه‌کانی حیزب له‌لایه‌ن حکومه‌تی نی‌زامی (سویای، عه‌سکهری) وه‌خته‌وه، نیدی جو‌زه هه‌ماهه‌نگی و کارتیکی هاوبه‌ش له نێوان شیوعی یه‌کان و نه‌ته‌وه‌یییه‌کانی کورددا په‌یدا بوو، به‌ تایبه‌تی که له سالی ۱۹۵۲ دا بۆ یه‌که‌م‌جار کوردتیک بوو به‌ سکرته‌ری حیزبی شیوعی عێراق، ناوی نه‌هینی نه‌م کورد (باسم) بوو. هه‌ڵبه‌ته نه‌مه خۆی له‌خۆیدا سه‌ره‌تاو بانگه‌وازی‌ک بوو بۆ ره‌وینه‌وه‌ی تممی ساردی نێوان کورد و حیزبی شیوعی عێراق.

باسم، سه‌ر‌گر‌دایه‌تی ستالینی جارانی بووه تاوانبار کرد که ریبازیکی هه‌له‌په‌رستانه‌ی دهره‌ق به‌ دۆزی کورد گرتۆته‌ به‌ر، هه‌روه‌ها په‌شتیوانی خۆی بۆ کورد راگه‌یاند که کورد مافی دیار‌یک‌کردنی چاره‌نووسی خۆیان هه‌یه، نه‌گه‌ر کار بگاته نه‌وه‌ش که نزیکه‌ی ۱-۳ی خه‌لک و رووبه‌ری عێراق له ده‌وله‌تی عێراق جیا بک‌رته‌وه. پاش مه‌رگی ستالین و ته‌واو بوونی سیاسه‌تی توان‌دنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و دژایه‌تی کردنی هه‌موو گه‌لانی غه‌یره

جۆرجى ناوچهكانى پشتى قەققاز كە لەلایەن دكتاتۆرەكەى سۆڤیەتەو پەیرەوى دەكرا، نەم رەبازە تازەییەى حیزبى شیوعى عێراق دەرەقق بە كورد گرتى یە بەر، لەلایەن سۆڤیەتیشەو پەشتگیری تەواوى لێكرا.

هاریكاری نافیەرا هەردوك حیزبى شیوعى و پارتى گەییە رادەپەك كە هەردوك حیزب بە تەما بوون بە یەك لێستى هاوبەش بەشداری هەلبژاردنى پەرلەمانى سالى ١٩٥٣ بکەن. لە یەكێك لە كونفرانسه حیزبیەكانى سالى ١٩٥٦ى حیزبى شیوعى دا، داخوازیەكانى كورد بە شتوویەكی زۆر رونتر، نەگەر چى لەگەڵ بەرزەوهندى نەتەوویەكانى كورد نەدەهاتەو، لە پرۆگرامى حیزبدا تۆمار كرا. لە لایەكى دییەو پەيوەندى نافیەرى هەردوك حیزب هێندە گەرم بوو كە هاپەیمانى كوردی- شیوعى، كوردیە كاریك كە هەندى لە كادرانى سەرگردایەتى شیوعى لە ناوچه كوردیەكاندا پەيوەندى بە پارتى دیوكراتى كوردستانەو بکەن.

جەمال عەبدولناسەر هاوسۆزى خۆى بۆ كورد دەردەبێت

هەر لەم كاتانەدا هێزێكى سیاسى دیکە هەبوو، نامادە نەبوو ببێ بە هاوپیەمانى شیوعیەكان. بۆیە كەوتە گفتوگۆى نەو كە جۆرە هاوپیەمانیەكی دى لە عێراقدا بەهێزترتە گۆڕى.

بزافێكى سیاسى بەرفەر لە سەر ناستى هەموو نیشتمانى عەرەب دەستى كرد بە بانگەشه بۆ دەستپێنانى یەكێتى یەكى عەرەبى یان هەر جۆرە یەكێتى یەكى عەرەبى لە سەر بناغەى كۆمارى- نەتەوێى، نەم بزافە لە نێو گەنجەكان و سەرگردەكانیاندا زۆر بڵاوى باو بوو. لە سالى ١٩٥٤ دا لە میسر جەمال عبدالناصر حوكمى گرتە دەست و بوو بە قبیلهئەلى هەموو ئاوات و نامانج و هیوا نەتەوویەكانى عەرەب.

شاندێكى هاوبەشى كورد، لە سالى ١٩٥٧ دا، سەردانیكى جەمال عبدالناصریان كرد، دكتۆر جەمال نەبەزش وەكو نوێنەرى رەوتى سێیەم لەگەڵ شاندی نیویراودا بوو. نەو دكتۆر جەمالەى كە ئێستا لە زانستگەى بەرلین دا دۆزى كورد بە دەرس دەلێتەو. ناسر، بە تەواوەتى پشتگیری خۆى لە مەسەلەى كەمە نەتەوویە ناعەرەبەكان دەربەرى. هەر لە ئەنجامى نەم سەردانەو رادپۆى قاهیرە دەستى بە بڵاوکردنەو بەرنامەى یەك بە زمانى كوردی كرد، دیارە نەم جۆرە ئێنكەبەریەك بوو لەگەڵ رادپۆى دەنگى كوردستان كە لە خاكى سۆڤیەتەو بە كوردی بەرنامەى بڵاو دەكردو. كە لە سالى ١٩٥٨ دا یەكێتى ی لە نێوان میسر و سوریا دامەزرا، و كۆمارى عەرەبى یەكگرتوو هاتە گۆڕى، كوردی سوریاى هەندى ناسانكاریان لەگەڵدا كراو نەوگوشارانەى بە سەرباندا سەپێنرا بوو هەندى كەم كراتەو.

بارود و خه که بهراده یهک هاته بار، که کوردی کی نهدامی په ره مانی عیراقی پیشنیاری کرد ماده یه کی تاییهت به مافی گه لی کورد به خرتیه دستوری ولاته وه. ده بویه بۆ پشتیوانی و جتی به جیکردنی نهم پیشنیاره نیمزایدکی زۆر له سهرانسهری عیراقدا کوکیرته وه. به لام دهسه لاتی عیراقی وای به چاک زانی جارتی سه بر بکیرئ و چاره روانی رودای ناینده بکیرئ؛ وه کو چۆن پتر له دهسالیکی بو له پاش ته وای بوونی دووم جهنگی جیهانی و رزگاری کوردستانی عیراق وه کرد بووی به عادهت نهم جۆره ههلوسته بئی مویالاتانه یه هه بی دره هق به دیاری کردنی چاره نوی خه لکی کورد که ژماره یان له سئ ملیون کس پتره ونیشه جتی ی پاکور واکوری رۆژه لاتی عیراقن.

حکومه ته یهک له دوا یه که کانی عیراق، هیزی ئه تیدایی به ریتانی و دهوله تی عیراقی پاش استداب، هه موو به لیشه کانیان دره هق به کورد هاته سه ره وهی چهند قوتابخانه یه کی که متر له قامکی دهستان به کوردی بکه نه وه ری به درچونی تاقه یهک گوهاری مانگانه ی کوردی بدن. رۆژنامه وانی چیکوسلوفاکي م-سیگموند، له سالی ۱۹۵۷دا سه فدریکی بۆ عیراق کرد وه یه کتیک له قوتابخانه یه بی نیمو له گه رانه ویدا به مجۆره و سه فی کرد وه: "دهرگای قوتابخانه که بریتی بو له په رده یهک که له گوونی نارد دروست کرا بو. ژۆرتیکی ۵x۷ مه تری له پشت نهم په رده یه وه بو، ئیدی سه ندوقه شکاوو کورسی و ره جله ی دارو قه ره وێله و چهند فانۆستیکی سه قه تی به ناریک و پیککی تیدا دانرا بو. شانزه زه لامی زل قوتابی بون و ده بویه فیتری خویندن و نو سین بن".

قوتابخانه که نیوی (که شتی نوح) بو. نهمه ده برین و زار وه یه که، رۆژنامه وانی نیو براو گوته نی پر به پیستی بارود و خه هه موو ناوچه که یه؛ واتا هه موو ناوچه ی کوردستان، که حکومه تی عیراقی پاش ده سال نارامی و کچی سیاسی و سوپایی به ئانقه ست به وجۆره پاشکه وتوه ی هیشه بوه وه. نهمه هه موو به شداری و هه ول و کوشتشیکی حکومه تی عیراقی بو بۆ چاره سه رکردنی مه سه له ی کورد له هه موو روه یه کی رۆشنییری و ئابوری و کۆمه لایه تییه وه. وه نه بی ته نیا وه زع و حالی کوردستان وای بو بی، به لکو شوئانی تری عیراق-ش به ناشکرا پاشکه وتوو بون.

هه رچه نه هیتی و ئاواتی نه لجامدانی پرۆژه ی نه شو فای گه وه هه بو، به لام عیراقی سالی ۱۹۵۸ له هه موو کۆنه کۆلۆنی یه کانی عوسمانی پاشکه وتوو تر بو.

زعمیم قاسم، حوکمی پاشایه تی عیراق ده روخینی

کاتیک که له به ره به یانی ۱۴/۷/۱۹۵۸دا، رۆژی پاشایه تی عیراق له رتگه ی کوده تابه کی نیزامی یه وه رووخا، مه لیک فه یسه لی دووم، که له نه وه کانی شریفی به

ناٺ و ددنگی مکه بوو، له کمال نوری سه عیدی دپلوماتی بلیمه تی دا، که سیاسه تی نیوخوی پشتگویی خستبوو، روو به رووی کومه لښک گیروگرفت بوو بونوره که چاره سرکردنیان به لاره زور قورس بوو: له لایه که وه جیاوازییه کی په کجار گوره له نیوان ناستی کومه لایه تی و برتوی دهر به گان و گوره مولکداران و جوتیاران و به دودا هه بوو. نو جوتیارو به دووانه کی که خزمیان بوون یان له روی خیتلایه تی پموه گوترایه لیان بوون. نه مانه ته ناهت خاوه نی نو پارچه زویانه ش نه بوون که کاریان له سر دهر کرد، هه روه ها گوندی عیراقی هیشتا له و نزع و حالیکا دویا وه کو نه وی له سرده می حامو رایی دا بن، بارودوخی ته ندروستی زور خراو بوو. له ۳۰٪ مندالانی ساوا دهر دن. په تاو نه خوشی واگیری وه ک بلهارزیا و ته راخوما و سیل په کجار بلاو بوو. به لام عبدالکریم قاسم زور له نکاودا میژووی وولاته کی گوزی، وه ک میژو نوی نیرانی حه سنی نه رفه ع ده لښ به خیرایی و کوتوپری چه خماخه ی ناسمان وولاته کی گوزی.

له وکاته دا (جهلال بایار)ی سر وکی تورکی له فروکه خانه ی نه سته مول چاوه روانی نو فروکه یه بوو که دهبویه گوره سیاسه توانانی عیراقی به گیه نیته تورکیا تا به شداری له کونگره ی ده وله تانی په یانی سه نتودا یکه که قه رار بوو نو روزه به تته گردان.. ریک له و ساتانه دا بوو ددنگی دستریژی گولله ی مفره زه کانی جی به جیکرکی فهرمانی نیعدام له به غدا ده گیه به کشکه لانی فله ک. مه لیک فیه سل و هه موو نه ندانمانی خانمواده کی له هه ول رۆزی کوده تاکه دا کوژان. نوری سه عید جلی ژنانی له بهر کردو ویستنی هلی، لی پیاوانی شوش پتیان زانی وجمماوهری خه لکی توره لاشه کیان له ت وپه ت کردو بز ماوه ی چه ندین سه عات به شه قامه تزوا یه کانی به غدایا رایانکیتشا.

شوپشگیران بز رۆزی دووم به رنامه ی سیاسی تازه ی خویان راگه یاند: رژی می پاشایه تی هه لوه شینرایوه و رژی می کوماری له جن دانراو رایگه یاند که به ته مایه له په یانی سه نتوی نیمه ریالستی بکشیته وه، به مه ش کیشه یه کی دی هاته گوزی که خوی له خویدا هه رشه بوو له نه من و ناسایشی رۆژواو له ناوچه ی رۆژه لاتی نافین دا. نه م کیشه یه ش بوو به سر باری کیشه ی گزی نیوان عه رب و نیسرائیل و کیشه ی به ریا بوونی په کیتی ی له نیوان میسر و سوری.

له مهیدانی سیاسه تی نیوخودا، سر کردایه تی کوده تاکه رایانگه یاند که به نیان نو بیر نه وتانه خومالیی که من که کومپانیاکانی به ریتانیا تالانیان دهر کرد. هه روه ها هه موو زیندانیه سیاسی یه کوردو شیوعی په کانیش نازاد کران.

رژی می تازه ی عیراق به لښی به کورد دا، که بز یه که مجار له به لکه نامه یه کی رسمیدا وه کو (برا) ناماژه یان بز کرا، که و نزع و حالی یاسایان له چوارچیتوه ی کوماری

سەرەك وەزیران و وەزیری ناوێز عەبدولسەلام عارف سانسۆری عەسكەری خەستەسەر
 ھەموو بڵاو كراوە چاپەمەنییە كوردییەكان، (عەبدالكەرىم قاسم)ی سەرەك وەزیران لە
 رۆژی ۷/۲۷ دا پێشوازی لە شاندیكی كوردی كرد بە سەرۆكایەتی ابراهیم ئەحمەد كە
 یەكێك بوو لە سەركرده دیارەكانی پارتی دیموكراتی كوردستان. كورد بە شتیوەیەکی
 گشتی پشتگیریان لە رۆژی تازە دەكرد و چاوەڕوانی شتی زۆریان لێدەكرد،
 پشتیوانیان لە روخانی مەلیك فەیسەل و كەشەنەو لە پەیمانی سەنتۆی كرتگرتەیی
 رۆژاوا كرد. لەو كاتەدا كە پارتی دیموكراتی كوردستان و حیزبی شیوعی پشتیوانی
 خۆیان لە رۆژم راکەیاندا، جەمال نەبەز، كە نوێنەری رەوتی سێیم بوو، پشتیوانی
 خۆی بۆ رۆژی تازە بۆهوە بەستەو كە ئەم رۆژمە تا چەند بە دەنگ داخوایەكانی
 كوردەو دەت و جێ بەجێیان دەكات.

قاسم، پێشئۆسی دەستوری تازە عێراقی كە ناماژەییەکی تێدا بوو بۆ ئەوێ كە
 عەرەب و كورد شەریكەن لە عێراقدا، خەستە بەردەم شاندی كوردی، بەلام ھەر ھەمان
 دەستور مادەییەکی ناشكرانی گرتبۆو خۆ كە دەلیت عێراق بەشێكە لە نەتەوێ
 عەرەب؛ دیارە ئەمە لەگەڵ بۆ چونی كوردا نەدەگونجا. بەلام سەرباری ئەمەش پەيوەندی
 نێوانیان ھەر بەخۆشی ماوەو.

بارزانی گەراپەو، ھاوسەنگی ھێز بە ناشكرا بە قازانجی كورد شكایەو. ژمارەیی
 ئەندامانی حیزبەكەیی بارزانی گەییە پتر لە بیست ھەزار ئەندام. ئیدی بۆژانەوێكی
 رۆژنبیری كوردی راستەقینە دەستیپێكرد. چەندین كتیب و گۆڤاران بە زمانی كوردی
 بڵاوكراوە. ئەمە جگە لە رێدان بە خۆتندن بە زمانی كوردی لە سەرئاسەری قوتابخانە
 سەرەتاییەكانی باكوری وولات. لە بەغدای پایتەخت-شدا كۆری زمانەوانی كوردی
 ھاتە دامەزراندن، رادیوی بەغدا كەوتە بڵاوكردنەوێ بەرنامەییەكی تاییەتی بە زمانی
 كوردی. رەمزێكی دی بۆ نارامی كۆماری تازە زیاد كرا كە بریتی بوو لە خەنجەری
 كوردی لە پال شمشیری عەرەبیدا. لە ھەاری سالی ۱۹۵۹دا، دوا پەناوەری كورد لە
 یەكیتی سۆقیەت گەراپەو. ھەلبەتە ئەمە نیگەرانی دەخستە دل و درونی حوكمرانانی
 وولاتانی پەیمانی سەنتۆی دراوسێو. ئێران و توركیا قاییل نەبون پەناوەرەكان بە
 خاکی ئەواندا بگەپێنەو. چونكە ئەدەكرا فرۆكەیی عەسكەری سۆقیەتی بۆ ئەم مەبەستە
 بەكار بەھێرئ بۆیە لە رێگەیی دەریاوە گۆیزانەو. یاوەرانی جارانی بارزانی، بەخۆ
 مال و مندالەو لە مینای ئودیسی دەریای رەشەو سواری ئەو كەشتیانە بون كە بۆ
 گواستەوێان تەرخانكرا بون. ئازانسێ دەنگوباسی یونایتدپرس بەمبۆرە باسی ئەو
 روداوەی كردوو: "كەشتی كروسیا، كە ۱۱۰ ھەزارتۆن ھەلدەگرئ، بەرەو بەسرە كەوتە
 رێ، ۸۵۵ جەنگاوەری كوردی ھەلگرتوو لە وێندەر جنسی یە عێراقییەكانیان
 دەدەنەو". بێئەووە لە دەزگاكانی حیزدا كار بكەن، بەلام زۆریان بۆ زێدو نیشتمانی

خوځان گه پانوده. گه پانوده بۆ ناوچه کانی میترگه سور، بارزان، یان نامیدی. نه مانه، پاش
تینکچونی کورد له گه کاسم دا، بیون به کۆله که و بهرهری پشتی بزافی چه کداری نوی ی
کورد.

بارزانی، له نیسانی ۱۹۵۹دا، مۆله تی دهرکردنی یه کهم رۆژنامه ی رۆژانه ی کوردی
به ناوی (خه بات) وه گرته.. له سالی ۱۹۶۰دا مۆله تی رهسمی بۆ پارتی وهرگیرا که
بتوانیت به ناشکرا چالاکی و چه لهنگی یه کانی خۆی نه نجام بدات، دیاره نه مه یه کهم
جار بوو له میژووی پارتی دا ری بدری به ناشکرا چالاکی نه نجام بدات، چونکه پشتر
له بهر نه م هۆ یان نه و هۆ مه حروم بوو له نازادی کاری سیاسی، هه له به ته نه موه گفت و
به لیتی ئوتونومی یه ی به کورد درابو، به شتوه به کی ناسایی نه ده رۆی. چونکه ههر له
سه رتا دا ناکۆکی ناشکرا له نتيوان هه ردوولا دا هه بوو، به تایبه تی له سه ر نه م مه سه لانه:
دیاری کردنی سنوری ناوچه کوردنشینه کان له گه ناوچه عه ره ب نشینه کاند.. ئایا کانه
نه مه ته کانی کهرکوک و خانه قین به رینه سه ر ناوچه ی ئوتونومی به موه سه ساوه زۆریه ی
دانیشترانیان کوردن؟ ریشه ی ده راهه تی نه مه ته کانی بۆ کوردستان ته رخانیگری تا له
هه ردوو رووی ناویری و کۆمه لایه تی یه وه گشه بکات و له پاشکوه وتووی رزگار به ی؟
هه تری چه کداری ناوچه ی ئوتونومی تا چه ند سه ره خۆ به ی و تا چه ند په یه مه ست به ی به
ده مه لاتی ناوه ندیه وه؟ خه لکی عه شایه ری کورد ری ده درین چ جۆره چه کیتک و چه ند
چه ک هه لگرن، به تایبه تی که پاش شۆرش چواره ی ته موز راده ی چه کداری زیادی
کروه؟.

بیتروۆل؛ خالی ناکۆکی سه ره کی

به لام نه مه ته کانی هه ره له هه وه له وه تا کو نه مرۆ فاکته ری هه ره گرهنگی مه سه له کانی پیتک
هه تانه. سیاسه تی رۆژه لاتی نافین و جیهان و زله تیره کان، هه ره هه مووی به ده موری
نه مه ته کانی سوپاره ته وه. هۆی هه لگه رسانی هه موو شه ره کانی ناوچه که، له نیله وه به یگه ره تا
که نداوی فارسی له سالی سییه کانی نه م سه ده یه وه یان له پشناوی کۆنترۆل کردنی
ناوچه په رنه وه ته کان بووه یان له پشناوی ریگه خۆشکردن بووه بۆ گه یشتن به و کانه
نه مه تانه.

ناشکرایه له پشناوی نه موه ئامانه ده دا ده یان شه ره هه لگه رسته تراره و چه ندین رۆژم
روختراون. هه له به ته عه تراقی یه کان و کوردش له نزیکه وه هه ستیان به و به به ته
سته راتییه ی نه مه ته کانی کردوه؛ له سه ره تا کانی سالی ۱۹۵۸دا هه تری په یاده ی ده ریای
نه مریکی له لوئیسانا دا به زی. فه وه نساو په رتانیای په لاماری که نالی سووس-یان دا.
هه تری به یگانه پشته یوانی و کۆمه کی حوسه یینی مه لیکی نو رده یان کرد دۆ
فه له ستینییه کان هه ره هه موو نه م کارانه بۆیه نه نجام دران تا به رۆژه وه ندیه کانی رۆژوا له

نەوت بېتتە پاراستن، تەنانت دامەزراندن و دروستکردنی پەیمانی (سەنتۆش) بریتی بوو لە دامەزراندنی پشتمنەیک لە وولاتانی سەر بە رۆژاوا، وەک: تورکیا، عێراق، ئێران، نەفغانستان تا دەگاتە پاکستان.

نەگەر ناگامی کارسات نامۆزی کۆماری مەهاباد غۆنەیک بێ و هێشتا لە هزر و بێزنگیتتەوه، ئەوا کورد پێویستیان بەم بەلگەیە نەبوو کە چارەنوسی نەتەوهییان بەمبۆرە پەيوست بوو بە نەتەوه و هەر نەوت ئەم بایەخە ستراتیژییە بۆ ولاتەکیان پێک هێناوه. کورد نێوی گرینگترین سەرچاوە کانیگای نەوتیان لە سێرودە نەتەوهییەکانیاندا تۆمار کردووه.. بارزانی و کورد سور بوون لەسەر ئەوێ کوردیش بەشیان لە گری فانۆسە سێحرییەکی عەلادین دا هەبێ و بەو قاییل نەبن عەرەب و کۆمەنیا رۆژاویەکان هەر خۆیان لەبەر ئەو گرە سەحرییە گەرم بکەنەوه. هەلبەتە بوونی زەخیری (احتیاطی) نەوت لە سێگۆشەیی نێوان موسڵ و کەرکوک و خانەقین دا، شتێک بوو لە هەزاران سالەوه زانرا بوو: "قەشتەکانی خوا دا بەزێنە سەر زەوی و مەشخەل و شولە ناگرەکیان لە کوانۆی ناگردا خەفە کرد". (دانیاڵ-۳). ئەم ناگرە کە نەبوخەز نەسری پاشای بابلی بەر لە ۲۵۰۰ سال، جوله کەکانی پێ دەترساند، تانھۆزی هەر لە بێتسەدا یە.

باوەگورگور، ئەو ناوێیە کە کورد لەو گری غازە هەلایساوێ هەلقولای نێو تاوێرەکانی باکووری کەرکوکیان ناوێ لە سالی ۱۹۲۷ وە زێری رەش لە ناوجەرگەیی خاکی کوردستانەوه دەردەهێنێ. بۆ وێنە کۆمەنیا ی نەوتی عێراقی بەرستانی لە سالی ۱۹۶۰دا توانی نزیکەی پەنجای ملیۆن تۆن نەوت لەو کانیگایە دەر بێنێ کە بایی دوو سەد ملیۆن جۆنەبەیی سافی بوو.

بەپێی ئەندەک مەزەندان، بێرەنەوتەکانی کەرکوک لە سالی شەست دا بە تەنق بایی بیست ملیار مارکی ئەلمانی بەرھەمی داوه. دیارە ئەم پارە بەشی ئەو دەکات هەموو کەسێکی خەلکی عێراق لە ژبانی نێو زنج و کەپران دەرباز بکات. کەچی وەکو هانز هاووز-ی رۆژنامە نوسی ئەلمانی کە لە سالی ۱۹۷۵دا سەفەریکی کوردستانی کردوو ناماژێ بۆ ئەم حەقیقەتە کردووه: تەنیا کورد بێتەش بوون لەم سەرودە و سامانێ کە لە خاکی ئەوان دا دەردەهێنێ.

ئەندازیاریکی بەرستانی کە بە خۆی لە کۆمەنیا ی نەوتی عێراقدا کاری کردووه بە چاری خۆی ئەو ساتە مێژووییە دێتو کە بۆیە کەمجار نەوت لە بێرە نەوتەکانی باوەگورگورەوه فێچقەدی کردووه.. لە وەسفی ئەو ساتانەدا دەلێ: "کاتێ کاری هەلکەندغان گەییە بیری باوەگورگور، نەوت هێندە بەتەوژم فێچقەدی کرد، هەر هەموو دەزگاکانی هەلکەندنی برد بە حەوادا. نەوت و غاز هێندە بە تەوژم بەرز بووه. کەوتە سەر ووی هەموو بۆرج و ریکەکانەوه، بۆیە هەورێکی رەش و هەلمێکی کوشندە

بەسەر کەرتکارەکاندا داياراند. نێدی نەوت بە ھەموو دۆل و کەلتێنەکانی دەورو بەرماندا ری ی کرد، خۆشەختانە نەوتەکە گری نەگرت، کەچی لەکەل نەوشدا چەند کەستیک خەنگان. نەوانی دی زۆر قارەمانانە کەوتنە زۆگار کردنی ھاوڕێکانیان. پاشان بۆمان بە دیارکەوت کە نەم بێرە نەوتە یەکیکە لە بێرە نەوتە ھەرە مەزنەکانی ھەموو جیھان.

یەکیک لەو ھۆیانەی کە کوردی ھاندا پشتیوانی لە شۆڕشی قاسم بکەن، نومییدی نەو ھوو کە پڕۆسەی تالانکردنی بەردەوامی سامانی نەتەو ییان لەلایەن کۆمپانیایەکانی رۆژاواوە ھەستێت؛ چونکە رژیستی تازە، رایگەیاندا کە بەنیازە روو بە رووی نەو پڕۆسەی تالانکرنە ھەستێت و سنووری بۆ داہێت. کوردەکان زۆریان پەلە نەکرد لە داوا کردنی بەمشە نەوتی خۆیاندا، چاوەنۆزی نەو پڕۆزە ھوون کە چیتەر نەم سامانە بەرھو ھەندەران نەبێت. بە ھیوا ھوون کە رژیستی عێراقی بە خۆی نەم مافە ھەستێت. بەلام راگەیاندا نەوتی خۆمانی کردنی نەوت لە لایەن قاسمەو، دواي سن سالان نەوجا ھەست بە جێ بەجێکرنی کرا، واتا لە کانونی یەکەمی سالی ١٩٦١ ھە کە بریار ھوو لەو رۆژەدا ٩٩٪ ی کانا نەوتەکان خۆمانی بکێت.

لە ماوەی نەو سن سالەدا، درۆنگی کەوتە نیتوان عێراق و کورد و بە ناشکرا پەڕمەندییەکانیان تێک چوو. ھەرچەندە ھەبێ ی ماددە ی ستییەمی دەستوری کاتیی عێراقی: "عەرەب و کورد شەریکەن لەم ولاتەدا". بەلام لە مەیدانی پراتیکی دا نەو بە دیارکەوت کە ھۆکمرانانی تازە، نامادە نەبوون بە جدی گھروگرفتیی کەمە نەتەو ییەکان لە ھەرچا و بگرن.

دیار ھوو (قاسم) ش وەکو فێودالەکانی بەرلەخۆی، عێراقی بە دەولەتییکی عەرەبی یەگەرتوو دەزانی. رژیتم بە نانقەست خۆی لە جێ بەجێکرنی بەلێنەکانی دەدزی یەو کە قوتابخانە ی کوردی بکاتەو، بگرە لە ھەندێ شوتندا پاشگەز ھووو بەلێنەکانی بەتەولوتی پشتگوێ خست.

کاتی رژیتم رایگەیاندا کە بە تەمایە مەرج و باجی زێدە لەسەر چاندن و فروژتی توتن داہێت، کە بەرھەمییکی سەرەکی کوردستانی یێکدە ھێنا، بارودۆخە کە ھێندە ی دی گرژ ھوو. قاسم پەنای وەبەر نەو شێوازە کۆنانە ھەروە کە رژیتمانی ھۆکەم لە عێراق و ئێران و تورکیادا ھەرھەق بە کورد پەڕەویان کرد ھوو؛ نەویش ھیتی ھوو لە ھاندانی کورد لە یەکترو تەفرەقە نانەو لە نیتوانیدا، بۆیە قاسم کەوتە چەکدارکرنی عەشایەری زۆیارو رێکایی کە لە رۆژانی کۆماری مەھابادەو دژایەتی بارزانیاں دەکرد؛ نێدی قاسم کەوتە ھاندانی نەم خێلانە لە بارزانی و دزی بارزانی.

له لایه کی دی یوه روداو ده رانځست نهو پالېستانه ی که قاسم هالی دابو پتووی، پالېستی زور لاوازن. نهمه نه وکاته ده رکوت که (عبدالسلام عارف) ی جتگری سهرک وه زیران، له نیلوی سالی ۱۹۵۸ دا ویستی پیلان له قاسم بکات، نهوه بوو پیلانه کی سهری نه گرت و یارو ده ستگیر کراو پلهو پایه کانی له دست دا.

له نازاری سالی ۱۹۵۹ دا هندی نه فسه ری (ناسری) سر به جمال عبدالناصر، ویستیان له سهری زخانه ی موسسه وه کوده تایه کی نیزامی بهر پا بکن، له وه بوو بگه نه به غدا نه گهر قاسم فریا نه که وتباو بارزانی بن لایمن نه کرد با و پاشان په نای بو یه که چه کداره کانی شیوعی یه کان نه برد بویه بو سرکوت کردن و دامرکاندنه وی کوده تای نیوبراو؛ بویه ش په نای وه بر یه که چه کداره کانی شیوعی برد، چونکه نهیده توانی هیزه کانی خزی له به غداوه فری بکات.

به لام دکتاتور، وه فای بو نهو شیوعی پانه نه بوو که رزگار یانکرد. نهوه بوو لیان به لکه پرایه وه سدان کادرو نه ندامی حیزی شیوعی ده ستگیر کرد، نهم هیرش و په لاماری گرتن و راوه دونانه مسمیعی یه کانیشی گرتوه، که زوریان ناچار بوون بو کورستان ه لیتن و نه مش وای له قاسم کرد هینده ی دی گومان له کورد بکات.

له و سهره مه دا دژایه تیکردنی کورد پتر پهری سندا، نهمه ش زمینه ی بو ته قانده وه ی بارودوخه که خوشکرد. نهوه بوو له سالانی ۱۹۶۱-۱۹۷۰ دا شورشی رزگار یخوازی کورد بهرپا بوو و ه لایسا. زور نه فسه ری کورد له سویا دهرکران، فهرمان به رانی کورد له کار دهرکران، ریکخواه پیشیه کوردیه کان داخران و ه لوه شترانه وه. روظنامه و گوفا ره کوردیه کان قه ده غه کران.. روظنامه ی (خه بات) ی نوزگانی پارتی دیوکراتی کورستان له وتاریکیدا له نازاری ۱۹۶۰ دا حکومتی به وه تاوانبار کرده که ماده ی سییه می ده ستوری کاتی، که باسی شریکایه تی و برایه تی عهر ب و کورد له حوکمرانی عیرا قدا ده کات، نهک خر سه پاندنی نهمیان به سر نه ویاندا، پیشتگویی ده خات.. نهوه بوو (خه بات) ش هاته داخستن و ژماره یه کی زور له سیاسه توانانی چه له نگ و چالاک ده ستگیر کران.

قاسم، دابو و گازی کوردان پشتگویی ده خات

له هاوینی ههمان سالدا، شانديکی کوردی ویستی قاسم بدپنی، قاسم جواوی لی گیرانمده که مانگیکی دی چاوه نوز بکن، که چی دوا ی مانگه که ش هدر نهیدیتن و تنها نه ونده ری به شاندي نیو برلو درا که یاداشنامه یه ک بو قاسم بنوسن، یاداشنامه که، به پاره کانی پارتی دیوکراتی کوردستانی سهارهت به نوتونومی کورد، له جوارچینوی کوماری عیرا قی تیدا بوو. خالی گرینگی نیو یادداشتنامه که بریتی بوو له م خالانه که له ههمو هه وله کانی دواتریش دا دوباره بوونه توه:

۱- زمانی کوردی، له پال زمانی عه‌ره‌بیدا، ده‌بیت به زمانی رسمی و په‌سند له ناوچه‌کانی ئوتونومی دا.

۲- پولیس و سویا له ناوچه‌ی ئوتونومی دا ده‌بن کورد بن و زمانی کوردی زمانی قسه کردن و کاروباری رسمی ده‌بیت.

۳- نه‌لجومه‌نی جق به‌جێکردنی ناوچه‌ی ئوتونومی خۆی به‌رپر‌سیار ده‌بیت له هه‌موو کاروباری‌کی په‌روه‌ده‌و فێت‌کردن و رۆژنامه‌وانی و راگه‌یاندن و ته‌ندروستی و کارگێری ناوچه‌یی.

۴- سیاسه‌تی ده‌روه‌و به‌رگری و نابوری و دارایی کاری ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی ده‌بیت، به‌مه‌رجی کورد به‌شی خۆی له هه‌موو مه‌له‌بنده سه‌رک‌دا‌یه‌تی یه‌کانی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی دا هه‌بن، هه‌ر له جێگ‌ری سه‌رکۆماره‌وه به‌یگ‌ره تا ده‌گاته وه‌زیره‌کان و یاری‌ده‌د‌ه‌رانی وه‌زیره‌کان.

قاسم، وه‌لامی نهم داوایان‌دی نه‌دا‌یه‌وه. بارزانی یه‌که‌م که‌س بوو هه‌ستیک‌رد قاسم، نه‌و پیاو‌هی له سه‌ره‌تا‌دا زۆری به‌ بالا دا هه‌ل‌گوت‌را، نایه‌و‌ی ئوتونومی بۆ کورده‌ستان دا‌ی‌ن بکات و ناشیه‌و‌ی دیوک‌راتیه‌ت بۆ عێراق به‌گێرت‌ه‌وه یان کار بۆ وه‌دیه‌ات‌نی یه‌ک‌یتی ی عه‌ره‌بی بکات. بارزانی هه‌ستیک‌رد که هه‌موو خه‌م‌یک‌ی قاسم نه‌وه‌یه شو‌ت‌ه‌که‌ی خۆی به‌پاریز‌ی و له لوت‌که‌ی ده‌سه‌لات‌دا ب‌ن‌ن‌یت‌ه‌وه به‌وه‌ی هه‌یزه سیاسی و نه‌ته‌وه‌یی و نای‌نی یه‌کان لێ‌ک‌دی تی‌ز بکات و هان بدات و به‌گ‌ز یه‌کیان‌دا بکات.

له پای‌زی سا‌لی ۱۹۶۰دا بارزانی و قاسم به یه‌که‌ج‌اره‌کی لێ‌ک‌دی جودا بو‌ونه‌وه: له‌کات‌یک‌دا بارزانی به سه‌ردانی‌کی ئی‌ع‌لامی چو‌و بو‌وه مۆس‌کۆ. قاسم به‌وه تاوان‌باری کرد که کرێ‌گ‌رت‌ه‌ی په‌مانی سه‌نتۆیه. له‌و کاته‌دا که قاسم نه‌و تۆمه‌تان‌ه‌ی ده‌دا‌یه پال بارزانی، بارزانی له ته‌ن‌یشت نیک‌یتا خه‌روشوف و سه‌رانی تری سو‌فیه‌تی دا له سه‌رت‌ری‌بونی شه‌ره‌ف وه‌ستا بوو و ده‌پ‌روانی یه مه‌یدانی سوور و له‌گه‌ل نه‌وان‌دا ته‌مه‌ش‌ای نه‌و غم‌ایشه سو‌پا‌یه‌ی ده‌کرد که به سه‌ر رێ‌گه‌ی به‌فر‌گ‌رت‌ودا و به بۆ‌نه‌ی یادی شو‌رش‌ی نو‌کت‌یه‌روه رێ‌بان ده‌کرد.

هه‌رچه‌نده نهم سه‌ردانه‌ی بارزانی ده‌نگ‌دانه‌وه‌یه‌کی باشی بوو و له هواری راگه‌یان‌دن دا سه‌رکه‌وت‌نی به ده‌سته‌تا، به‌لام بارزانی له مۆس‌کۆ گه‌رایه‌وه ب‌ن نه‌وه‌ی سه‌رکه‌وت‌ن‌یک‌ی عه‌مه‌لی نه‌وت‌و به ده‌ست ب‌ن‌ن، هه‌روه‌ها نه‌یتوانی چ گ‌فت و به‌ل‌ن‌ن‌ت‌یک له سو‌فیه‌ت وه‌ر‌یگ‌رێ که یاره‌تی به‌دن. بارزانی، فه‌رمانی دا ژماره‌یه‌ک له جه‌نگ‌اوه‌رانی گو‌ترایه‌لی خۆی له بارزانه‌وه ب‌نن بۆ به‌غ‌دا تا پاسه‌وانی ماله‌که‌ی و باره‌گای جه‌زب بکهن و خۆی و باره‌گاکه به‌پاریز‌ن. وا دیاره نهم کاره پاکانه‌ی خۆی هه‌بوو: له مانگی کانونی یه‌که‌مه‌دا کرێ‌کارانی عه‌ره‌ب، به‌فیتی حکومه‌ت له به‌رده‌م مالی بارزانی و

باره‌گای پارت دا که‌وتنه خۆ‌پیشان‌دان و هوراکیشان دژی کورد و داوا کردنی یه‌کیتی
ی عه‌ره‌ب.

کاتێ خۆ‌پیشان‌ده‌ران ویستیان په‌لاماری خانووه‌که‌ ب‌ه‌من، کیش‌کچی یه‌کانی بارزانی
ته‌قه‌یان لێ‌کردن و چه‌ندین که‌سیان لێ‌کوشتن و برین‌دار کردن. به‌مه‌ش داوا پردي کاری
هاوبه‌شی نێوان کورد و عێراق له‌ سایه‌ی حوکمرانی قاسم دا رووخا.

نا به‌م‌جۆره‌ نه‌و زنده‌ خه‌ونه‌ خۆش‌خۆشانه‌ی که‌ له‌ سالی ۱۹۵۸ وه‌ ده‌ست‌پێ‌کرد،
په‌چه‌ل به‌وه‌. پاش به‌ سه‌ر چوونی وه‌رزی (به‌هاری کوردی- عێراق) پای‌زگی تاري
جێ‌گیرته‌وه‌؛ بارزانی ده‌یزانی ماوه‌یه‌کی ساردو سړی سه‌هۆلبه‌ندانی پر له‌ کیشه‌ی تفت
و تال له‌ سه‌رده‌سه‌لات، نه‌م قوناغه‌ی خه‌باتی که‌له‌که‌ی ده‌گیرته‌وه‌و نه‌م قوناغه
ده‌پێ‌چیتته‌وه‌. بۆیه‌ له‌ مانگی کانونی دووه‌می سالی ۱۹۶۱ دا ماله‌که‌ی له‌ به‌غدا به
جێ‌هێشت؛ ده‌سته‌رداری نه‌و هه‌موو خۆشگۆزه‌رانی یه‌ بوو که‌ حکومه‌ت له‌ به‌غدا بۆ
دابێن کردبوو، ده‌سته‌رداری مالی زۆر و ئوتومبێله‌که‌ی و ماسی و موچه‌ی مانگانه‌ی مۆل
بوو، و گه‌رایه‌وه‌ بۆ شاخ.

دهسسی دهیهم

"... له نه زانانه وه فیر هووم..."

جمنگی نههلی عیراقی - کوردی ئا سالی ۱۹۷۰

"ههواتیک له بهغدادا دهگۆرتیهوه وهماو دم دهکات که گوايه هیزی ناسمانی عیراقی سالی پار پتر له سهده گوندی کوردی له گهل عاریدیدا تهخت کردوه که تنیا ژن و مندالیان تیدا بووه؛ چونکه هه موو پیاوهکان دابوویانه شاخ. له بهغدا یا کهس باوه ناکات سوپای عیراقی بتوانیت به سه رهنگاوه رانی کوردا سه ره بکویت با ژمارهشیان کهم بیت. چونکه سوپای عیراق، یه کهی جه وهلی لیها توی نییه. نه وانهش که شاهه زاییان له شه ری شاخ دا ههیه هه موو کوردن. له کاتی کا حالی حازر پتکدادانی تازه له نزیککی شاری سلیمانیدا دهستی پتکردوه، ده ره تهی سه ره که وتنیکی نه و تو له گۆی نییه که شایه نی باس بیت. له لایه کی دییه وه نه م کاره سوپاییانه سه رکیشی و قوماریکی گه ورهیه بو خودی قاسم، چونکه ناچار بووه نه و یه که سوپاییانه بنیتریت بو شه ره که کان که له بنه ره ت دا. بو پاراستنی پایتهخت و کۆنترۆلی کاروباره کانی پایتهخت ته ره خان کرا بوون."

رۆژانه نویسه لمانی دیار (گیزل هیرفرزنگ) ی سه ره نوسه ری گۆفاری (مه سیحی یه کان و جیهان) له سالی ۱۹۶۲ دا به ره رستانه ی سه ری پوخته ی نه و ویتانه ی به ره جه سه ته کرد که خه ری ک بو له رۆژاوا دا ده ره ی (کورده ستانی هۆفی) و نه و جمنگی رزگاریه خوازییه ی که خه لکه کورده که ی هه لیان گیرساند بو، دروست ده بو.

نه م شو ره ی که به گه وره ترین شو ره ی میژوی گه لی کورد ده ژمی ره دی، له سه ره تا دا به شیوه ی که دهستی پتکرد له تو وایه تنیا هه ندی رودای په راگه نده یه له نه نجامی نا کوکی و پتکدادانی ناوخوی کورده وه دروست بووه. بارزانی، له سه ره تای پایزی سالی ۱۹۶۰ دا توانی به که متر له ۵۰۰ جهنگاوه ر زۆریه هه ره زۆری ناوچه ی باکور، له و خیتانه پاک بکاته وه که چه کیان له حکومت وه ره گرتبو بو دژایه تی بارزانی و پارته دیوکراتی کورده ستان. نییدی نه وه بو ناو پکی ناشیرین و حیا به ره له و ناغا وات و شیخ و پیاوانه یان ترا که قاییل بوون حکومت به ناره زوی خۆی جله ویان بکات، وه که چۆن نه مه حالیان بو له سی یه کان و چله کاند. نه م ناوهش که پر به پتستان بوو بریتی بوو له جاشی شهست و یه ک - ۱۹۶۱. نه م ناوه تا کو رۆژگاری نه م رۆش له سه رانه سه ری کورده ستاندا باوه به هه موو نه و کورده ده گوتری که هاوکاری حکومت ده وژمه کان ده که ن و چه ک دژی شو ره شکیترانی کورد هه لده گرن. که بارزانی توانی جاشه کان راو بنن و به ته واده تی ته نگیان یه هه لچنن، زۆریه لاونی نه و خیتانه

وازیان له جاشایه تی حکومت هینا و کهرانه وه بۆ کوردستان و په یوندییان به هیزی پیشمه رگه ی بارزانی یه وه کرد.

بارزانی بهو پهری توانا و عهزمی به تینه وه له ماوه ی چهند مانگی پاشتردا که وته قایم کردنی سهنگه ره کانی و بینا کردنی بکه یه کی مادی و به شهری نه وتو که به توانیت خوی له بهردهم هیرشی ناینده ی هیزی چه کرداری نیزامی و سویایی و پولیس و دهره ک رابگرئ. بارزانی، توانی تا هه یشتی ١، رووبه ریکی ههشت ههزار کیلومه تری چوارگوشه له ناوچه شاخاوییه سهخته کانی نزیککی سنوری نیران رزگار بکات و عه ماری نازوقه و نوردو گای مه شقی سه ریا زی و باره گای سه ره کی شوچی سه رانه مری سنوری عیراق له گه ل نیراندا که وتنه ده ست هه تزه کانی بارزانی و سنوری عیراق- نیرانیان لی پاک کرایه وه، تا رینگه خوش بهی که له ناینده دا که لویه لی پتیرست له و دیوه وه بگانه شوچگیران.

ژماره ی چه کردارانی بارزانی، به مه زنده ی سوپا سالاری نه و ده ختی نیران، له کو تایی سالی ١٩٦٠ دا که ییه نزیککی حهوت ههزار جهنگاوه ر، بارزانی، توانی به هزی نه م هه تزه و ژور ناوچه ی گرینگکی ستراتیژی له شاخ و دۆل و گوزهر و پردو مه خفه مری سنوری بگرئ. پولیسی مه خفه ره کانی سه ر سنورو سه ریا زی سه ریا زخانه بچوکه کانی نیو دۆل و شاخه دووره ده ستان، هه موو چه ک کران. بارزانی، نه م جار ههش، وه کو سالی ١٩٥٤، رئی ی به سه ریا زو پولیسه چه ک کراوه کان دا به گه پته وه بۆ مالی خویان.

به رانه ر بهم رهوش و بارودۆخه، حکومتی به غدا هه مان نه و هه له یی دوباره کرده وه که حکومتی تورکیا بهر له سه د سالتیک به رانه ر به یه کتیک له شوچه کانی کورد کرد بهو ی. هیلمو ت فون مولتکه، که نه و سه رده مانه راویژکاری نیزامی عوسمانییه کان بوو، له کتییکی دا به نیوی (چهند نامه یه ک له تورکیا وه) باسی نه و با به ته ی کردو وه گه راویژتی یه وه که چۆن له سالانی ١٨٣٨ و ١٨٣٩ دا هه تزه ک له سه ریا زانی نیجباری کورد رهوانه ی لوسریا ده کرت بۆ دامرکانده ی نه و په شتیویه ی له و پتندر به ریا ده بیت. جا نویسیویه تی و ده لی: "نه و کوردانه ی که پتر له نیوه ی هه تزه که مانیان پتیک دینا له راستیدا دژمنی یه که مان بهو ی. که وتنه ته قه کردن له نه فسه رو سه ریا زه نا کورده کان، زۆریه ی دهره و، ویهاده رئی یه شاخاوییه کانیان لیگرتین. زیاد له جاریک هه و لیاندا خودی حافظ پاشای فه رمانده ی گشتی هه تزه که له په ناوه بکوژن. هه ندیککی تریان چه که کانیان فری دا و جله سه ریا زییه کانیان دراندو به دهم گوزانی یه وه به خوشحالی یه وه بۆ گونده کانی خویان گه رانه وه."

ژور زه حه ته فه رمانده و سه رکرده سوپاییه کانی عیراق، کتیبه که ی نه م راویژکاره شاره زایه یان دیتبه. چونکه نه وه بهو رژیمی عیراق له نه یلولی ١٩٦١ دا چوار که تیبه ی سوپایی بۆ سه نشمه رگه کانی بارزانی نارد، زۆریه ی هه ره زۆری نه م قوه ته له و

کوردانه بوون که به نیجباری گیرا بر . . . بویه له گهل یه کم ته قهده به چه و جل و بهرگه کانیا نه وه په یوهند بیان به هیزی پتشمه رگه وه کردو پاشان هه زاران سه ربازی کوردی عیراقی دیکهش هه مان ریچکه ی نه وانیان گرت بهر.

۱۹۶۱: سه ره تای شو رشی کورد

گهل یک له کورده کان و ژماره یه که له چاود تیران، که ره وتی روداو ه کانیا ن ده بی نی، هه ستیا ن ده کرد نه م شو رشه تازه به هه وینی ری با زی کی تازه ی له هه ناوی خو یدا هه لگرتوه که راپه رین و بزاف و شو رشه کانی پتشیوی کورد به خو یه وه ی نه بی نی بو. نه مهش وایده کرد که له شو رشه کانی پتشیو جیاواز بیت. کورد نه مجاره یان ته نیا، مؤلتکه گوته نی (به زکماک جه نگاوه ر) نه بوون، به لکو نه مجاره یان دیار بو که بۆ ناما نجی کی دیار ی کرا و ده خه بیتین. بۆ یه که مین جار رو شنبیرانی شارو پیاوانی عه شایه ری جه نگاوه ر، سوسیا لستانی داواکاری ری فورمی زوی و خه لکانی ره وند له یه که بهر ده کو بنه و مو له پتتاوی دیار ی کردنی چاره نوس و جۆری ژیا نیاندا ده جه نگی ن، هه رچه نده نه مه دوا ی هه ولتی کی زۆر و چه ندین نسکو ها تبه وه دی. نه مه جگه له وه ی که شو رشی تازه هه ر له سه ره تای سه ره له دانی یه وه گهل یک مه و دا و ره هندی سیا سی روون ولایه نی سو پایی و جه نگاوه ری له خو گرت بو.

حه سه ن نه رفه عی نه فسه رو میژو نوی نیرانی ده رباه ی نه م خاله ده لئ: "هه لو مه رج و زرو فی نه مجاره یه که جار جیاواز بو؛ حکومه تی عیراقی په شتیوانی نینگلیزی له گهل نه بو. هه ر خو ی روو به رووی کورده کان بوو به وه. گو رانی کی ریشه یی له هوشیا ری نه ته وه یی و سیا سی کورده کاند روو یدا. رو لئ یه گهل یک له و خیتلانی که تا نه وکاتانه له گهل حکومه تدا بوون، په یو هند بیان به هیزی پتشمه رگه وه کرد. نه مه جگه له په یو هندی کردنی ژماره یه کی زۆر له سه ربازو نه فسه ری کوردی ناو سو پای عیراقی، به شو رشه وه. نه و را دتوپانهش که له ده عشق و قا هیره وه به زمانی کوردی بهر نامه یان په خش و بلا و ده کرد وه، په شتیوانیا ن له کورد ده کرد و ره یان بهر ز ده کرد نه وه و نه وه یان ده سه لماند که شه ری نه مجاره شه ری نیوان خیتله کورده کان نییه، به لکو خه با تیکه ناینده یان دیاری ده کات و رزگار بوونیا ن له کو ت و زنجیری عیراق، به نده بهر شو رشه وه."

قاسم، بۆ بهر په رچه دانه وه ی نه م شتوازه تازه یی شه ری نه مجاره ی کورد، په نای برده بهر هه مان شتوازه که زۆر حوکمرانی تری روژه لاتی نا لئین بۆ (چاره سه ری) گیر و گرفته کانیا ن له گهل که مهنه ته وه ییه کان و گروه نه ژادییه کان به کاریان هیتا بو: نه وه بوو فره مان ی به هیزی ناسمانی دا که په که مجار ناوچه ی بارزان بۆردومان بکات و نه و جا هه مو ناوچه کانی تری ژیر ده سه لاتی پارتی بۆردومان بکات. که چی له گهل نه و م شدا هیزی حکومه ت هه ر له پاشه ک شه دا بوو، خو فره مانده سو پاییه کانی نه گه ر به

قافله و بهشتیوانی تانک، هممو پیداوړستی په لوجستنی په کانیان پینه که به نرایه، نه یانده توانی لهو شوته که مانه شدا و همتن که له ژتیر کونترولی خزاندا بوو. نیدی فروکه کانی قاسم، بهو ده فروکه نه فاسه په شوه که له ناو هممو سواکانی روژه هلاقی ناییندا، تنیا سواپی عیراقی هه بیوون، که وته په لاماردانی گونده کان و پاوان و هوپی خپله رهنده کان و تنانهت شاروچکه کانیش.

نم بوردومانانه بوونه مایه کی کوشتنی ژماره کی زور له ژن و مندل و خه لکی بن تاوانی مدهنی بن نهوپی چ په یوه نندیه کیان له گمل شومش و بزاقی چه کداریدا هه بن. به لام نه مه وری کوردی نه پوخاندو نه تره یان به رندا، که وته گوستنه وپی مال و بنکه کانیان بز نیو دژله قول و پې پیچ و پناگان. په کجار وریایانه و شاره زایانه نهو لوتکه و قهه پاله نستیانیه یان به کار دهیتنا که فروکه نه یانده توانی که شفیان بکات و هاتو چویان بدینی.

فروکه وانیکی عیراقی باری سرنجی خزی دهرپاره ی نهو گیروگرفتانه ی که رووبه رووی خوی و هاوریکانی دهیوه، به مجوره دهرپاره: "چالاکسی هیزی ناسمانی زور سنورداریو، له رووی ستراتیژی یوه له نرخی نه بوواندا بوو، چونکه لوتکه قوچه کان و دژل و زهنویره تنه گان بوریان نه ده دا فروکه کافان به نزمی بفرن و کاری خو بکن که تنیا لهو ریگه یوه ده یان توانی دهست بوه شین". هه چنده هه مو نه مانه فاکته ری یاریده دهر بوون بز کوردو بهر هه لست وکوسپ بوون بز کاری هیزی نیزامی عیراقی، نه و جاش زبانی کورد که له لک بوو، به تاییه تی له نیو بردنی ران و گاهل و مالات که به مایه کی به نه رته برتوی و ژبانی پیک دهیتنا. نه مه جگه له سوتاندنی مه زراو پاوان و پوش، هه هه مو نه مانه گیروگرفتی که وره یان بز کورد دهنایه وه.

سهره پای هه مو نه گیروگرفتانه ی که حکومت بز شومشگیرانی کوردی چیده کرد، نه و جاش نه ییده توانی شومش که یان سهرکوت بکات و له نیوی به ریت یان رایبگریته. به لکو به پیچموانده نه هیرشه توندو تیژانه ی حکومت بووه مایه ی نریکبونه وپی ناشکرای روهت و رتبه ازه کوردیه جیاجیاکان لیکدی و زیاده بوونی چالاکسی هاوبه شیان، تنانهت ته یاریکی چه پی پارتی دیوکراتی کوردستان که له دواي دهرچونی بارزانی، له به غدا مابوه به ناوی نهوپی گواپه هاواناهنگی له گمل باقی ریکخراوه چه په کان، به حیزی شیوعی عیراقی شوه دهکات، تنانهت نه ته یاروش باره گای لیکناو لیبرا په یوه ندی به شومشده بکات. به ممش هه مو ده زگا حیزی په که هاته شاخ.

نم دووا گوزانکاریه، یارمه تی شومشگیره کانی دا که له رووی ریکخسته وه خویان به هیز بکن، که تا نهو کاته لهو روهو لاواز بوون. نهو بوو کادران و نه دمانی لیهانوی پارت تهرخان کران بز کاری حیزب و که وته به هیز کردنی لایه نی سیاسی مه سه له که،

که نه ویش تا نه و کاته بڼی خودان و پشکوځی خراو بوو، نه وه بوو کادران و نندامانی
 حیږی روویان کرده ناوچه دوره دهمستان تا هوشیاری سیاسی له نیتو جه ماوهری
 جوتیاراندا بلاقه نه وه. هر له و کاتانه وه دیار بوو که جوړه دابه شکر دنیکی کار له نیتو
 شوړندا هه یه: له و دهماندا که ده زگای حیږی، که بارزانی سه روکی بڼی هه فرکی بوو،
 خوی بڼی چله نگی و چالاکي سیاسی ترخان کرد بوو، بارزانی هه موو هه ولو کوششی و
 کاتی خوی بڼی پرۆسه ی بنیاتانی سویای شوړش ترخان کرد.

سویایه کی شوړشگير له جهنگوهرانی شهري پارلیزانی

وه کو چوڼ هوشیاری سیاسی له لای کوردی عیتراق په رهی سهند، له هواری
 جهنگاوهریش دا په رهنندی دیار رویدا. بڼی که معیار له میژووی خه باتی چه کداری
 کوردا هینماو نیشانه کانی له دایکپوونی سویایه کی شوړشگير له ناسووه ده رکه وت.
 کورد جاران پشتيان به جهنگاوهرانی هه مه جوړی خپله کان دهمست و هه به و
 شپوه بهش له سده کانی رابردوودا شهري نیران و عوسمانی یه کانیان کرد بوو. نه و
 شپوه بهش بریتی بوو له وهی که ناو به ناو داوا له خپله کان ده کرا بهمداری له کرده ی
 سویایی دا بکن، جا نه وانش پاش نه وهی کاره کانیان نه انجامده دا ده گرانده بڼی گوندو
 شوینی خوځان و درتړویان به ژبانی مدهنی ناسایی خوځان ددها، وهک مه رومالات به
 خپوکردن و کشتوکال کردن. چه که کانیان، له ده ری ی گوند، یان له نه شکوته دوره
 دهسته کاند ده شاردوه تا حکومتی عیتراقی نه توانی بیان دوزیتوه و دهستان به
 سه ردا بگری و خاوه نه کانیان به ناوی یاریده دانی شوړشگيرانه وه، دهستگیر بکات.

هه لبه ته نه م سیستمه، زور لایه نی خراوی هه بوو. له پش هه مویانه وه نه وه بوو که
 پیارانی خپله کان گوږایه لی سیستمه میکی یه کگرتوی ورد نه بوون، کونترول کردن و
 ناراسته کردنیان زه حمت بوو. هه روه ها زه حمت بوو له هه موو کاتیکی پتویست دا
 بانگ بگری بڼی چه هه لگرتن؛ چونکه هه ندیکیان خه لکانی سه به خپلی کتوچر
 بوون یان له و کاته پتویستانه دا سه رقالی کاری جووتیاری و وه رتړی خوځان ده بوون و
 نه یانده په رڼا. به لام نه زمون و ته جره بهی میدهانی بارزانی و کارکردنی له لمشکری
 نیزامی کوماری مهاباد گنیاندی یه قه ناعه تیک، که دام و ده زگاکانی پارتیش هه مان
 قه ناعه تیان هه بوو، که پتویسته هیزکی سویایی دایمی هدی و له رووی سیاسیه وه
 ناماده و په رورده بگریت. راو و بڼوچونی هه ردوک لا له و خاله دا یه کیانگرتوه که
 قوناعی نیستا و ده خوائ له شکریکی نیمچه نیزامی (عه سکه ری) له هیزی پشمرکه
 پیک بهتری که به توانی نه رکه میژوویه کان له نه ستو بگری.

هه رجه نده هتلی جه بهش له م شوړشده هتلیکی نه چه سپاو ناجیگیر بوو، به لام
 له گه نه وه شدا پتویست بوو چه نه پتوکه و سده رتکی پشته ووه رتگوابان و پرد

بپاريزرين و تهنيا پشت به گرتنى شونتاني کاني نهبه مستري، بدلکو نهو شونتانه
بخريته ژير رکيني تهاوته و بردهوامي شورش يان هيچ نهين بو ماوه يه کي زور له
بن دمستي شورش دا بچينته وه.

سروشتي جوجرافي کوردستان که پره له دۆل و شوني شاخوي و سخت و عامي و
قايم، ري ي لمشکريکي نيمچه نيزامي ددها که له شيوه شوري پارتيزاني دا چالاکي
خويان نه نجام بدن و له ناوچه رزگار کراو نيمچه رزگار کراوه کانه وه ده رچن و په لاماري
هيزو سهنگه رو پيگه کاني دژمن بدن و پاشان بگه پته وه بو شونه سخت و قايمه کاني
خويان تا له ويندهر وه هستن و خو بۆکاري نيزامي و هيرشي تازه ساز بدن.

له سالي ۱۹۶۲ وه نيدی (لمشکري شورشي کوردستان) دامه زرا. سهربازاني نهم
له شکره پتيان ده گوترا پيشمه رگه. نه فسه ره کان پتيان ده گوترا سهرمه رگه. بربار درا
له شکري نيو براو يهک جزره جل و بهرگي ههين که برتي بوو له جلي کوردي خاکی و
قه مسه له و شاشکي کوردي. پيگهاته ي نهم له شکره به مجوزه بوو: دهسته، پهل، لق =
۱۰۰ جهنگاوهر، به تالپون ۳۰۰-۴۰۰ جهنگاوهر.. فرماندهو ممسولي ناوچه کان و
هيزه کانيش ديارى کرا. هيز برتي بوو له ۲۰۰۰-۵۰۰۰ جهنگاوهر.. هر هيزهک
به ناوي نهو ناوچه يه يان شارۆچکه يمهو نيوده نرا که له سنوري دا بوو. نهم هيزه له
سهرى بوو پيشمه رگه کاني بجولپنين و مه شقيان دابدات و هاواناههنگي دهگه ل
جهنگاوهراني خيله کانداکات.

چهکي پيشمه رگه هه مه جزو بوو: سهرچاوه ي چهکيان، هه موو دهوله تاني دنيا بوون؛
به تايبه تي نهو دهوله تانه ي خاوه ني پيشه سازي سويابي بوون. مه حال بوو به چهکي
شاني پيشمه رگه دا بزاني که چ دهوله تتيک چهک به کورد ده دات. چهکي هه مه جوريان
له شان بوو: بهرستاني، به لچيکي، نه مريکي، روسي، تفهنگي نه لمانی ي مونتاژ
کراوي نيران، ماوزه ري تورکي، ره شاش و ده مانچه ي (برتن) و (ستين) و چهند
بازو کايه کيان - ش پي بوو که هه ندئ ژنډه ده بيژن گوايه کورد له کومه له ي (دمستي
رهش) يان کپوه. هه روها هه ندئ نارنجوکی دهستي و ميني دژه تانگي دهستکردي
خوماليان هه بوو، هه ندئ هاوه ني جه وه لي که له هيزه کاني عيراقيان گرتبوو. هه ندئ
دهسته و مه فرزه ش لهو چه کانه يان پي بوو که کاتي خو ي بارزاني يه کان له دواي
روخاني کوماري مه باد و گه رانه ويان له سالي ۱۹۴۷ له نيران. له گه ل خو دا هينا
بوويان.

به لام سهرچاوه ي هه ره سهره کي چهکي له شکري کوردستان خودي سويای عيراقی بوو.
عبدالله يشده ري که يه کتيک بوو له نامير هيزه کان بۆي گيرامه وه: "ده جوينه لايان و به
پي ي پتيوستي خومان چهک و ته قه مه نيماي ليته ورده گرتن. هه روها نهو خه لکانه ي که
له ناو سويای عيراقی يمه هه لدهاتن و په يوهندييان به نيتمه وه دهکرد، هه رجييه کيان

له چەك و تهقه مەنى و شتى دى بەر دەست بكه و تايه له گەل خۆدا دەيانهتينا. نەمەش بۆ خۆى چەك كىكى زۆرى بۆ دابىن دەكردين". بەپەنى مەزەندەو تهقدىرى نەو چاودىترە سوپاىيانەى كه چاودىترى نەم بزاڤه كوردىيەيان كرددوه، ژمارەى نەو سەربازو پۆلىسانەى كه پەيوەندييان بە شۆرشەو كرددوه تا سالى ۱۹۶۲ گەيپووتە پتر له ۳ هەزار كەس. هێزهكانى بارزانى، كه ژمارەيان ۱۰-۲۰ هەزار كەسێك دەبوو، توانيان بەهاوکاری جەنگاوەرانى خێله كوردەكان، له كۆتايى سالى ۱۹۶۲ دا دەسلەت بەسەر بەشى هەرەزۆرى كوردستانى عێراقدا بگرن و رۆژنامەوانانى بێگانەيان دەعووت كرد تا سەردانى ناوچە رزگاركاراوەكان بكەن و رووداوو دەنگوو باسان تۆمار بكەن. هەرودها رێكخراوى خاچى سورى نێو دەولەتیش داواى كرد رێى بدرێ چەند يەكەيەك بئێرێ بۆ ناوچەكە تا يارمەتى خەلكى مەدەنى و قوربانيانى كارى تيرۆزى هێزى ناسمانى عێراقى بدەن. بەلام حكومەتى عێراقى زۆر بە توندى نەو داوايەى رەتكەرەو قايىل نەبوو كه خاچى سور چ يەكەيەك بۆ نەوێندەر بئێرێ.

شايت عەيانتيكى ئێرانى، كه لەو سەروەندەدا له ناوچەكە بوو، بە تەوسەو بە مجۆرە باسى وەزە و حالى هێزى عێراقى كرددوه: "دەزگا رەسميەكانى راگەياندى عێراقى، هەر كاتى قافلەيەكى زۆرپۆش و تانكى عێراقى بێتوانيايە بگاڤە يەكەيەكى عێراقى گەمارۆدراو له لایەن پێشسەرگەو يان يەكەيەكى جێگر لەو ناوچانەى كه ژێر دەسلەتسى پێشسەرگەو بوون، نىدى دەيكر بە رۆژى خۆى و نەمەى وەكو سەركەوتنى سوپايى گەورە پلاو دەكردهو و نىدى نەم جۆرە جەم و جۆلە وا دەرەخرا كه سەركەوتنى گەورەيە بە سەر هێزى ياخى بوواندا.

بەلام شۆرشگێران هەموو شاخ و بەرزاييەكانى دەوروبەرى نەم يەكانەيان دەگرت و هەموو رێبەريان لێدەگرت. جا نەو هێزە عێراقىيانەى بە هەزار شەپەشق و بەخەسارەتى زۆرەو دەگەيى نەو شۆتەنە، كاتى كيان بە خۆ دەزانى چاودەورىان گيراوو هەپەشى نەمانيان له سەر و ناتوان پەل بێزێون. له ئەنجامدا چ چارتيكان نەدەما تەنيا نەو نەبێ له شۆتى خۆدا سەنگەر لێدەن و خۆيان قايم بكەن و چاوەنۆر بێن بەفرۆكە نازوقەو خواردەمەنى و پێداويستى يەكانى تريان بۆ بخەرتە خوارەو. يان رێگەى پاشەكشە بگرنە بەرر زەرەو زيانتيكى زۆرى گيانى و ماددى قەبوڵ بكەن و ناوچەكە بۆ كوردەكان بە جێ بھێلن و بگەپنەو بۆ نەو بنگانەى كه لێوى ھاتبوون".

ديارە نەم كردەى پاشەكشەيە، بۆ سوپاي عێراقى كه شارەزايى لێى نەبوو، قورسترين كردەى سوپايى بوو، زۆر جار هێزتيكى پشتيوان دەنێردا بۆ يارمەتى نەو يەكانە تا بە سەلامەتى پاشەكشە بكەن. ھەنگيتن شۆرشگێرانى كورد پەلامارى نەو هێزى پشتيوانەشيان دەداو بەمەردەى يەكەكانى تريان دەبرد. ھەلبەتە سوپاي عێراقى زەرەتيكى يەكجار گەورەى لەم كردارە سوپايە بێ ناکامانە كرد. ژمارەى كۆژاوانى

سویای عیراقی له سالی ۱۹۶۱ دا گه‌یهه پتر له سن هه‌زار کەس، وه‌کو ناماژمان بۆ کرد سن هه‌زار کەسی تریش په‌یوه‌ندیان به‌ هتیزی پتشمه‌رگه‌وه کرد.

ئیمه گەلی ناینده‌ین

هه‌قیقه‌تیک له‌ گۆڕی بوو که‌ رۆژ به‌رۆژ پتر روون ده‌به‌وه تا وایلیهات له‌ لای هه‌مووان هه‌مان مه‌عنا‌ی په‌یدا کرد، نه‌ویش نه‌وه بوو که‌ هه‌یج په‌کتیک لهم دوولایه‌نه ناکۆکه نه‌یده‌توانی به‌ین کۆمه‌کی ده‌ره‌گی به‌سەر لایه‌که‌ی په‌یدا سه‌رکه‌وێ. به‌لام زله‌یه‌نه‌کان وێرایی نه‌وه‌ی که‌ به‌م هه‌قیقه‌ته‌یان ده‌زانی، نه‌وجاش نه‌یانده‌ویست خۆ لهم کێشه‌و ناسته‌نگه‌ هه‌لقوریتین، به‌ تایبه‌تی که‌ هه‌شتا چ ناسۆ و مه‌ودایه‌کی روونی دیار نه‌به‌و. په‌کتیتی ی سۆفیه‌ت که‌ کاتی خۆی بارزانی دالده‌ دابوو و مافی په‌نا به‌ری سیاسي دابوو، هه‌لوێستی به‌رانبه‌ر به‌ شۆرش رارا بوو. نه‌و ده‌نگهباس و هه‌والانه‌ش که‌ گوايه‌ فرۆکه‌گانی سۆفیه‌ت به‌شمو دینه‌ ناسمانی کوردستان و چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی و پێداویستی په‌ لوجستی په‌کانی دی بۆ شۆرشگیرانی کورد ده‌خه‌نه‌ خواره‌وه، هه‌یج به‌نج ویناوانیکی نه‌به‌و، به‌لکو زاده‌ی خه‌یالی رۆژنامه‌ نویسیکی خه‌لکی نه‌لمانهای فیدرالی بوو که‌ هه‌شتا له‌ که‌شو هه‌وای جه‌نگی ساردا ده‌ژیا و پێی و ابوو سوپای سۆفیه‌تی خاکی کوردستان وه‌کو په‌ردیکی زه‌مینی به‌کار ده‌ین بۆ گه‌یشتن به‌ ناوی که‌نداوی فارس. وه‌ختی ته‌نگه‌ژو قه‌یرانی نه‌توان قاسم و کورد گه‌یهه‌ لوتکه، قاسم، شانیدیکی ره‌سمی بۆ مۆسکۆ نارد تا وا له‌ سۆفیه‌ت به‌گه‌یه‌نی که‌ بارزانی به‌کرتگیراویکی نیمه‌ریالزمه، و داوای کۆمه‌کی سوپایی له‌ سۆفیه‌ت به‌کات بۆ رۆژمی عیراقی. وا دیاره‌ سه‌رانی کرملین، وه‌کو چۆن گۆفاری (دیر شپیگل)ی نه‌لمانی نویسیویه‌تی، هه‌لوێسته‌که‌یان به‌مجۆره‌ هه‌له‌سه‌نگاندوه‌و تاوتوێ کردوه: قاسم که‌ قه‌رزاریارو چاو به‌ره‌خواری چاکه‌ی سۆفیه‌تی ده‌بیت، له‌ رۆژه‌لاتی نافین دا بۆ سۆفیه‌ت چاکه‌ترو که‌لکی زیاتر ده‌بیت له‌ سه‌رۆکی کوردی (ره‌وه‌ند) لهم پێودانگه‌وه، سۆفیه‌ت چ کۆمه‌کتیکی راسته‌وخۆی کوردی نه‌کرد. به‌لکو به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ چه‌ندین فرۆکه‌ی جه‌نگی تیژه‌فری دا به‌ رۆژمی به‌غدا.

بارزانی له‌و رۆژگاردا له‌ ده‌رگای لایه‌نه‌که‌ی تر، واتا له‌ ده‌رگای وولاته‌ په‌گه‌رتوه‌کانیشی داو داوای لیکرد که‌ یارمه‌تی گه‌لی کوردی چه‌وساوه‌ به‌دات. بارزانی هه‌مان ناوه‌رۆک و گازی له‌و به‌روسکه‌یه‌شه‌دا دوباره‌ کرده‌وه که‌ ناردی بۆ نه‌ته‌وه‌ په‌گه‌رتوه‌کان. بارزانی له‌ سالی ۱۹۶۲دا به‌ دانا ئاده‌م سمیث-ی رۆژنامه‌ نویسی گوت: (ئیمه گەلی ناینده‌ین) به‌ سه‌ر کۆماره‌که‌ت بلتی: "ئیمه قاسم له‌ نێو ده‌به‌ین و توانای نه‌وه‌مان ده‌بیت به‌ردی بناغه‌ی هه‌یمن ترین و جێگیرترین ده‌وله‌تی رۆژه‌لاتی نافین دابه‌ین، نه‌گه‌ر نه‌مه‌ریکا ده‌ستی یارمه‌تیان بۆ درێژ به‌کات". به‌لام واشنتون به‌رانبه‌ر به‌و داواو گازی په‌ بێده‌نگ بوو و له‌ جێی خۆی نه‌جولا.

ههروهه دهوله تهكاني ديكهش، نهوانه ناوچه كه يان به لاوه مه بهست بوو، زۆر به هيمنى و دوو دلى يهوه چاوه روانى پهره سندننى روداوه كانيان ده كرد و چاوديريان ده كرد. گه ليك له بهرعووه و مهسولانى ئيسرائيل رايانگه ياند، كه له كاڤيكا نازادى هه ر نه ته وه يهك به رهوا و پيوتست ده زانن، به لام له رۆژگارى ئهمرۆدا پاراستنى نارامى و سهقامگيرى ناوچه ي رۆژهه لائى نافين بو ئه وان له هه ر شتيكى دى پيوتست ترو گرنگتره. دياره حالى كه ناله كاني راگه يانندن له وه چاكر نه بوو. له مۆسكۆدا مقومفق پيدا بوو گوايه ترسى نه وه له گۆرئ يه هاوكارى له نتيوان كورد و جوله كه دا بهر قه رار بى. رادپوى بهرستانياش سۆڤيه تى به وه تاوانبار ده كرد كه پشتگيرى بزافى كوردان دهكات. له هه مان كاتدا رۆژنامه گهري ئه لمانياى ديوكراتى، حكومه تى ئه لمانياى رۆژاواى به وه تاوانبار ده كرد كه پشتيوانى ريگخستنه نهينى په كاني كورد دهكات.

دهوله مه ندرين وولاتى كودەتاي سوييى له رۆژهه لائى نافين دا

جياوازى راو بو چونان له مه ر ته بيهعت و ماهيه تى بزافى كوردى رهوشى سوييى له خودى كوردستاندا نه گۆرى. له وكاتانه دا كه شۆرشگيرانى كورد زۆر به مكومى ناوچه رزگار كراوه كاني ژيروهه لائى خزيان ده پاراست، خۆشه ويستى ميللى قاسم به هۆى ناكامى له شكركيشى په كاني بو سهر كورد، تهواو هاته خواره ووو ئه و خۆشه ويستى په جاراني له لاي خه لكى نه ما. ههروهه شيوعى په كان و نه ته وه بيه ناسريره كان له مهيدانى سياسته تى نتيوخۆدا كه وتنه گوشار خستنه سهر قاسم. قاسم سه يرى كرد ته نيا يهك رى له بهره تا له م ناستهنگه دهرياز بى و هه م دلى نه ته وه بيه كان و هه م دلى هيزه كاني دژه نيمپيرالزم رازى بكات؛ ئه ويش قومارى داگير كردنى كويت به هيزى سوييى. ئه م داوايه ي عيراق هه مان هه راو ههنگامه ي نايه وه كه له سهرده مى مهلييك غازى يه كه مه دا نايه وه. جا بو جى به جتيكردنى ئه م مه بهسته، قاسم هه ستا چه ندين هيزى سوييى گه وري له كوردستان و هه له به ته له روى نه زانپيه وه له خودى به غداوه كيشايه وه و له نزىكى به ندهرى به سرده دا خرى كرد نه وه. به لام ئه م قوماره بۆى بوو به تومقى شهرو بهر له وهى دهست به جى به جتيكردنى بكات، چوه گه زدنى خۆى به يانى رۆژى ١٩٦٣/٢/٨ چه نه ئه فسه رتيكى ههوادارو سهر به حيزى به عس كوده تايان ليكرد. به مهش قوناغيتكى تازه له ميژووى عيراقدا دهستيپيكرود بوو به دهوله مه ندرين وولاتى كوده تاي سوييى له رۆژهه لائى نافيندا؛ ئه وحيزى به عسدى كه له ديه شق دامه زراو له نايه ده دا دهورى كاريگه ي له ميژووى گه لى كوردا بيهى، خۆى به حيزيتكى ناسيونال سوسپالست ده زانى و له پيتاوى بوژانه وه و ژيانه وهى نه ته وهى عه ره بدا ده خه تى. ئه م حيزه له عيراقدا دهه لائى گرته دهست و ئه يدى دواى سالتيك له سوريش هاته سهر حوكم. سهر كرده ي كوده تاكه عبدالسلام عارف بوو كه له رۆژانى هه وه لى شۆرشى ١٩٥٨/٧/١٤ جتيگري سهره ك وه زيران و وه زيرى ناوخۆ بوو.

پاش سهرکه وتنی کوده تاي سالی ۱۹۶۳ پلهی موشیری به خوی دا. قاسم، له ناو وهزاره تخانه ی بهر گریدا بوو که هیزی کوده تاجیهه کان به فرۆکه و تانکه وه پهلایاریان دا. ههر چنده بهرگری له خوی کردو هیزیکی شش سهدکسی له چه ترهزان پشتیوانیان لیکردو تا دوافیشهک شهریانکرد، به لام له نهیامدا هیزی کوده تاجیهیان خویان به نیق وهزاره تخانه ی بهرگری دا کردو قاسم-یان له ژیر دارو پهردوو اندا دهرهیناوا هوار ی به سهردا دهکردن: "من رزگارکری گهلی عیراقم" نهو بوو پاش ماوه یهکی کووت به پتی ی "داب و نه ریتی عیراقی" نیهدام کراو ری و رسمی نیهدام کردنه که یان له رادیقوه راسته وخو بلاو کرده وه.

کوردد بوو بوون به هیزیکی سویایی گرینگ. عیراق له روی نایینی و سیاسی و نه تهمه ییمهوه حالی شهوو. کورد نهم گۆزانکارییهی رژیمیان به دهرهفت زانی بو گه پانده نهوهی هاوسهنگی سیاسی له عیراقدا. پارتی دیموکراتی کوردستان، پشترو ژیراویتر په یوه ندیمان له گهل گه وه له پسرراویکی بالی سویایی حیزی به عس دا، له قوناعی خن ناماده کردندا بو نهم کوده تایه، کرد بوو. نمو رۆژه قه رار درابوو کورد پشتیوانی رژیمی ناینده ی به عسی بهکات و نه وانیش له بری نهمه دن به نوتونومی کوردستانی عیراقدا بنهن. بۆیه کومیه تی ناوهندی پارتی، یه کسه رو پاش سهرکه وتنی کوده تاکه، بروسکه یهکی پیروزیایی بو حوکمرانی تازه نارد.

له و کاتانه دا که عارف سهرقالی هیرشی پاکسازی بوو که زۆر جارن شتیه ی قه ساوخانه ی به شیری دهگرته خو. لهم هیرشانه دا دوا لایه نگرانی قاسم له نیوهران و هزاران شیوعی دهستگیرکران و کوژران. ریک لهم کاتانه دا یه که مین گفتوگو له نیوان حکومت و کوردا دهستییتکرد. له مانگی نازاردا فه رمانه وای تازه به خشینتیکی گشتی بو هه موو جهنگاوه رانی کورد ده رکرد. کهچی (شانیدیکی میللی) له به غداوه به ره و چیا سهرکهش و سهخته کانی مه لبهندی بارزانی که وته ری. شانیدی نیوپراو رووبه رووی پیاویکی نهرمونیهانی دلاوا بوونه وه، که به خوشیان باوه ریان نه ده کرد. بارزانی دهستبهرداری زۆر داخوازی لاوه کی بوو، و ههر هه موو نمو گومانه ی رهوانده وه که گوايه به نیازی جیا بوونه وه یه.

به لام بارزانی له ههمان کاتدا به دوودلی و ترسه وه ده پروانی یه نمو گۆزانکارییه گشتیه نه ی که له مهیدانی عمره پیدا روویان دهدا. توانی سوود له گفتوگوی یه کیتی ی فیدرالی نیوان عیراق و سوریا و میسر له قاهره بگری و یه کتیک له پیاوه کانی خوی (که پاشان بوو به یه کتیک له خنیهه کانی)؛ جهلال تاله بانی له گهل وه فدی عیراقیدا بو نهویندهر بنیتر. تاله بانی، له به یروت، به دهم رتیه بو قاهره، به نوتنه رانی رۆژنامه گری راگه یاند که گفتوگو له گهل حکومت دا ساردی تیکه وتوه، نه پچراوه و ته نیا دوا خراوه؛ چونکه مه سه له ی یه کیتی ی عه ره ب بو حکومتی عیراقی پتیویست

ترو گیرینگترو و کوردش ده یانه وی له نزیکه وه چاودیری نهم گفتوگۆیه بکهن و نهو شوتنه بزائن که وهک نه ته وه به کی ناعه رب له نیومالی عه ره بی هاو به شدا بۆی دانراوه. جه مال عه به دولن سر، له قاهره وهکو هه موو جارێک، هاو سۆزی خۆی بۆ دۆزی کوردی ده ره پری، بێ نه وه ی قسه یه کی وه ها بکات که بێ به مال به سه ره یه وه، هه رو وه ها وه لامی نهو پیشنیاز هشی نه دایه وه که جه لال تاله بانی پتیشکه شی کردو بریتی بوو له وه ی هه رتیمیکی کوردی له نیو هه رتیه کانی ده ولته تی فیدرالی تازه دا هه بێ و کوردی پارچه کانی تری کوردستانیش به توان بته ناوی یه وه له گه لی تیکه ل بێ.

(لوموند) ی نه ره نسی لهو ماوه یه دا راگه یانده تیکی رۆژنامه وانی عبدالناصری به لاو کرده وه که ده لێ: "به بۆچونی نهو شه م دژی کورد کاریکی ناپه سنده هاوکاری عه ره بی به رانه بر به نیسرا نیل لاواز ده کات". ناماژه ی بۆ نه وش کردوه که کورد "رۆله ی نه ته وه یه کی ره سه نن و میژووه یه کی دهرنیان هه یه". هه ر لهو راگه یانده رۆژنامه وانی یه دا ده لێ: "کورد رۆژگاریکی دورودرێژ له گه ل دراسنی عه ره به کانیاندا ژباون" عبدالناصر له سه ری ده ورات و ده لێ نهو پیشنیازو بیرو بۆ چو نانه ی که نوته رتیکی به ازانی پێ ی راگه یانده وه رای نهو (ناسر) قابیلی جێ به جێکردنه، ده شتی ناموزگاری (موشیر عارف) ی کرده وه که داخوازیه ره وا کانی کورد قه بول بکات.

سیاسه تی هه ره شهو ته ماح خسته بهر

به لام ناموزگاریه که ی ناسر و ناماده بی ناسر که گوشار بخاته سه ر رژی به عسی به غدا تا به قسه ی بکهن و کورد به لای خۆدا راکیشتن و نه مه قازانجی عه ره به، سه رینه گرت. هه رچه نده گفتوگۆیه که زۆر به خاوی و سستی ده رۆژی، به لام وا دیار بوو حکومه تی به غدا به یاری دا بوو له سه ر هه مان سیاسه تی کۆن، واتا سیاسه تی شه ق و نان، به ورات. له لایه که وه قانونی کارگیری لاهه رکه زی که له ۱۹۶۳/۷/۱ ده رچوو، و وه زع و حا لی که مه نه ته وه یه کانی ره چاو کرد بوو؛ هه ر به پێ ی نهو قانونه رتدرا زمان ی کوردی وه کو زمانی ره سمی له پارێزگای سلیمانیدا که تازه له سنی یه که ی کارگیری پتیک هینرا بوو، به کار به ت.. له لایه کی تره وه حکومه ت که وته گۆپنی واقیعی نه ته وه یه نهو شوتنه ی که کورد به چاوی تایبه تی یه وه ته ماشایان ده کرد و بریتی بوون له ناوچه په نه وته کانی که رکوک و خانه قین و ناوچه نێزدی نیشته کانی نهم به رو نهو به ری رو باری دیج له (شێخان و ژهنگار) نه وه بوو ده سترکا به ده رکردن و راگۆزانی کورد لهو ناوچانه.

ناشکرایه حکومه ت ده یو یست به م گاره ی، رووبه ری ناوچه کوردنشینه کان که مه بکاته وهو بریتی بێ له ناوچه شاخاوی یه سه خته دووره ده سته کانی باکوری رۆژهلات و ناوچه کوردنشینه په نه ته وه کان بکات به ناوچه ی عه ره بنشین. نه وه بوو له ماوه ی ۲۴ سه عاتدا هه زاران مالباتی کورد لهو ناوچانه وه به نوتمییلی سوای یی باره بر، بۆ قولا یی

بیابانه‌کانی باشوری عیراق راگوتیزان و له نیو که پرو چیخ دا نیشته‌جی کران و به تۆبزی ملکه‌جی سیاسه‌تیککی داپتیزاوی توانده‌وهی نه‌توده‌یی کران. له‌م لاشه‌وه هه‌زاران کرتیکاری عه‌رب به‌خۆ عه‌یاله‌وه گواسترا‌نه‌وه بۆ نه‌م ناوچه پر نه‌وتانه‌وه له‌وینده‌ر ناکنجی کران. "ته‌سکه‌ره‌و ناسنامه‌ی درۆشیان بۆ پرگرا‌یه‌وه که گوا‌یه له دایک بوو و دانیشتی‌ی نه‌و ناوچه‌یه‌ن".

به‌لام حکومه‌ت هه‌ر زوو نیازی راسته‌قینه‌ی خۆی ده‌رخست و هه‌موو نه‌ندامانی نه‌وشانده‌ کوردی یه‌ی گرت که بۆ گفتوگۆ له به‌غدا بوون.. نه‌وه بوو حکومه‌ت له شه‌وی ۹-۱۰/۶ دا به‌راشکاوی رایگه‌یاند که گفتوگۆی له گه‌ل کوردا به‌ری و شه‌ریان له‌گه‌ل ده‌کات. مېترۆنۆسی تورک (جمال‌الاداغ) له باسی بزاف‌ی رزگار‌یخوازی کوردی عیراقدا، به‌مجۆره باسی روداویکی نه‌وسای شاری سلێمانی کردووه: "له‌و شه‌وه‌دا که حه‌یزێ به‌عس لێب‌را په‌لاماری کورد به‌دات، هه‌رس قه‌ومی به‌عس، ۲۶۷ که‌سیان له رۆشن‌به‌یرو مندال و نیشتمان‌به‌روه‌رانی کوردی شاری سلێمانی له نیو جینگه‌ هه‌ینانه ده‌ری و بۆ ده‌ری‌ی شار‌یان بردن و له وینده‌ر فرمان‌یان پێک‌را که گۆرتیککی ده‌سته‌جهمی هه‌لکه‌نن، نه‌وسا هه‌موو به‌ر ده‌ست‌ریژی گولله‌ دران و هه‌موویان له‌و چاله‌دا نه‌یژان، رێک وه‌کو نه‌و قه‌ساب‌خانا‌نه‌ی که هه‌تله‌ر بۆ جوله‌که‌ی دانان".

بۆ رۆژی دوا‌یی هه‌ر‌شه له لایه‌نگرانی بارزانی کراو داوایان لێک‌را به‌ی هه‌یج مه‌رجێک خۆ به‌ ده‌سته‌وه به‌دن و له‌یه‌ک کاتدا به‌ تۆمه‌تی کۆمونیستی و زایونیستی و جودا‌خوازی تاوان‌بارکران. هه‌روه‌ها هه‌ر‌شه‌ی کوشن له‌وانه‌ک‌را که هه‌ز ده‌ک‌ن له‌ ریزی بارزانی‌دا ب‌چینه‌وه‌و به‌گۆر سوپای عیراقی دا بچن که به‌روه‌ناوچه‌که پێش‌ه‌روی ده‌کات.

هه‌ر‌شه‌ی نه‌وه‌ش ک‌را له هه‌ر گوند‌تکه‌وه تاقه‌ یه‌ک فیه‌شه‌ک به‌ته‌قینری و تاقه‌ ته‌قه‌یه‌ک له سوپای عیراقی یان هه‌رس قه‌ومی یان جاشه‌کان بک‌ری، یان هه‌ر گوند‌تک دالده‌ی (یاخی) یانی کورد به‌دن، نه‌وا نه‌وگونده ته‌خته‌دک‌ری. نه‌وجا خه‌لات و پادا‌شتیککی سێ ملیۆن مارکی، که دواتر زیاد ک‌را بۆ پا‌زده ملیۆن مارک، ته‌رخانه‌ک‌را بۆ هه‌ر که‌سی‌ک مه‌لامه‌سته‌فا به‌زنده‌وتی یان به‌ مردو‌یه‌تی ده‌ستگیر بکات. نا به‌مجۆره له‌شکر کیشی گه‌وره‌ بۆ سه‌ر نه‌م که‌مه ته‌تو‌یه‌یه که ناماده نه‌بوو ملکه‌جی فه‌رمانه‌کانی رۆژم به‌ی، ده‌سته‌پێک‌رد.

ده‌م‌ن‌تۆنی وه‌کو کۆتر راویان بکه‌ین

ناکۆکی به‌ینی کورد و حکومه‌ته‌ یه‌ک له دوا‌ی یه‌ک‌کانی عیراق، سه‌ره‌رای گۆرانی حکومه‌ته‌کانیش هه‌ر وه‌کو خۆی مایه‌وه: ئیدی له سه‌رده‌می عبدالکریم قاسم پێیا‌وره تا عبدالسلام عارف و زه‌عیم عبدالرحمن عارفی ب‌رای (۱۹۶۶) و تا ده‌کاته لیوا احمد حسن البکر.

(بیرنهارد لیبیرمان) ی رۆژنامه‌وانی نەمسای له گۆڤاڤ (یانە ی نوێ) دا بەمجۆرە باسی ئەو حالەتە ی کردوو: "حاله‌تکه له هه‌وه‌له‌وه به گه‌شگۆ دەربارە ی نو‌تو‌نومی بۆ کورد دەست پێدەکات، ئەوجا نۆزە ی چەند هێرشێکی کۆچاندن و راگۆیزان دێت، پاشان هێرشێ ناسمانی دەست پێدەکات و له ئەنجامدا شەری سەخت و بەرفراوان هەڵدەگیرسێت".

رێسایەکی دیکەش له هه‌موو ئەم قۆناغاندا خۆی دوبارە کردو‌و به نەگۆزی مایه‌وه له هاوینی ١٩٦٣شدا هەر به نەگۆزی مایه‌وه. لەشکرکێشی و هێرشەکانی عێراق وەکو چاوەنۆز دەرکرا ج سەرکەوتنێکیان به سەر شۆرشگێڕانی کورد نەهێنا. هێزی پێشمەرگە، بەرفەقانی و بەرگری له سەنگەر و پێگەو شوێنەکانی خۆی کردو توانی پاشەکشە به هێزەکانی عێراق بکات که ژمارەیان پتر له شەست هه‌زار سەرباز دهبوو. بۆ یەکەمجارو له مەیدانی ئەم شەڕاندا کارایی و کاریگەری رێکخستنی نێمچە نێزاسی لەشکرێ کورد بەدیارکەوت، ئەو لەشکر و هێزانی وایان لێهات تەنیا به‌وه‌نده نەوسێت که پەلاماری هێزی پشتیوان و یاریدەدەری عێراقی بدەن و ناو به ناو سووکە هێرشێک بکەنە سەر دژمن. بە‌ل‌کو یەکە کوردییە مەشق دیدەکان گەییە ناستیک بتوانن به پێ ی نەخشە ی تاییەتی دژ هێرش بکەن و هێزی دژمن تەفرۆنا بکەن.

بۆ یەکەمین جار هێزێکی گەورە ی پێشمەرگە ی پتر له یەک لیوا جەنگاوەر، له مانگی تەموزدا و له چپای هەبیبە سولتان دا رووبەر ووی هێزێکی حکومەت بوونەوه، هێزی حکومەت که هەستیکرد دەرەقەت نایەت و تیشکانێکی پێ شەرمەزاری له بەردەمە، به ناچاری له مەیدانی شەڕ هەلات و پاشەکشە ی کرد. هەروەها له ناوچە شاخاویە سەخت و عاسییەکانی دەورو بەری رەواندۆزا که پەرە دۆل و شیرو لوتکەو زنا‌رو پێچ و پەنایان، که تێبە یەکی پیادە ی عێراقی له بن و بساتەوه له نیو‌را، هەروەها که تێبە یەکی تریش تەفرۆ توناکراو زەرەر و زیانیکی مالی و گیانی زۆری لێکەوت.

تیمیک له بەیامنیترانی دەرگای رادیو تەلەفزیونی ئەلمانیای فیدرالی (NRD) پاش سەفەرێکی دژواری مەیلەو ئەفسوناوی، خۆی گەیانده ئەو ناوچانە و به چاری خۆیان ئەو روداوانەیان بهینی و فلهمی سینەمایان له سەر ئەو شەڕانەو ئاگامەکانی ئەو شەڕانە نا‌هاده کرد.

(ک. دیتمان) ی رۆژنامه‌وان بەمجۆرە باسی ئەو روداوانە ی گێراوه‌تەوه: "شەڕەکه رۆژیک درێژە ی گێشا. پێشمەرگە رۆژی پێشوو پردێکی ناسنیان تەقاندەوه که وا مەزەنده دەرکرا قافلە یەکی نێزاسی دەیه‌وێ به سەریدا بیه‌رتەوه. ئەوجا پێشمەرگە له دووری سەد مەتریک له پشت پرده‌کەوه، له پال تاوێرە بەردەکاندا سەنگەریان گرت و چاوەروانی هاتنی هێزەکانی حکومەت بوون. هەرکە بەرایی ئەم هێزە ی حکومەت

گه یی، فرماندهی هیزی حکومت فرمانی دا نوتومبیلیکی جیب قیاده بنتردری بۆ پشت پرده که تا شناسایی ناوچه که بکات و بزانی له ویندەر چ باسه، کاتی قافله حکومتی یه که هیچ نشاره تیکی به گومانی له جیبه که وه پنه گه یی، نه مه دلنای کردن که گویا دنیا نارامو چ شتیک له گۆز دا نی یه، هر چهنده جیبه که نه شگره ایه وه. ههر که قافله حکومتی یه که وه گهر کهوت نییدی له هه موو لایه که وه گولله بپنه وو دهریژی رهشایی عیار ۱۲/۷ ملم وه کو بارانی بو هاری له سهر گهره کانی پیشمه رگه وه به سهریاندای دباری، سهر گهری پیشمه رگه به بهرزاییه کانی دیار جاده که وه بوون، به مهش قافله حکومتی یه که بوو به هه ده فیکی ناسان و زهق و کهوته بهر رحه تی گولله ی نهنگتهوی کوردی ناسراو به ده ست راستی و قافله که به جارئ شو و بپوو.

رۆژنامه وانی نیویراو، پرۆسه یه خسیر کرنی نهو سهر باز انشی تۆمار کرد وه که له شه که دا نه کوژان و به سه لاهه تی دهر چوون و له خانویه کی به بهر دهر دوستکراوی نزیک کی شوینی بۆسه که دا ههس کران. ههروه ها دهر یاری جاده که می نویسه که چون بپه وه له پاشماوه ی نوتومبیلی نیزامی بار بهری سوتاوو جیب قیاده روسی. پیشمه رگه، بۆ به یانی رۆژی دوا یی، سهر یازه برینداره کانیان؛ نهوانه ی برینه کانیان قورس بوو، به نوتومبیلی نیزامی نارده وه بۆ یه که وه سهر یاز خانه کانی خۆیان به لام یه خسیره کانی دی، له سهر یازو نه فسر، بۆخسته خانه کانی پشته وه ی شویش رهوانه کران. دهر یاری چاره نویسی خه لکه که ی دی، دیتمان به شتواریکی نهوتو نویسیه تی که ترسی پتیه دیاره؛ ترس لهو تارمایی مهرگی که بالی به سهر هه موو ناوچه که دا کیشاوه: "سهندو فیکی له پهتوه پتچراوی له خۆلا چه قیو.. یه کم جه نازه بوو که چارم یی کهوت.. تا له لوتکه قوچه کان نزیکتر ده برینه وه جه نازه ی زۆرمان دهاته ری. نهو رۆژه ۱۷ یا ۱۵ بگره پتر له چل جه نازم ته نیا لهو لوتکه یه دا بینی.. کوردیکی ردین زهره یاوه رمان بوو، به زمانی ئینگلیزی و به داخ و کهسه ره وه گوتی: "نازانم بۆ ویستویه بگه نه نه لوتکه یه. ئایا پتیان وا بووه ده توانن تیتدا بمیننه وه و بیپارزن، تا هیزی کۆمهک و پشتیوانی سوپایی تر یانده گاتن؟ هه له ی کوشنده یان نه مه بوو؛ چونکه نیمه دهمانتوانی وه کو کۆتر راویان بکه یین.. جه نازه ی دیکهش له نیتو داروده وه نه گاندا همن گهر ههز ده که ی بیاندینی".

دیتمان ده لێ ژماره ی تهواوه تی نهو جه نازانه ی که له مهیدانی شه که دا ژماردونی، پتر له ههشتا جه نازه ی سهر یازانی سوپای عیراقی بووه، نهو سوپایه ی که له بنه رده دا بۆ شه ری دهشت و بیابان ناماده گرا بوو نهک بۆ شه ری نیتو چیا یان: "ههشتا جه نازه ی لاوی هاوته مهنی من، که دهکرا له به غدا یان له موسل دا بیاندینی. ههشتا جه نازه ی بێ جوله که ورده وردو به پتی ی تیهه ر هونی کات رهنگی خا که یان وه رده گرت؛ کاتی ههتاو له لوتکه ی چیا بهرزه کان نزیک ده بووه بو بهرو خۆر نشین داده کشا".

وا دیاره کوردەکان هەموو جەنازەکانیان نەناشتن، نەمەم پاش دە سالی بۆ روون بوووە کاتێک لە پایزی سالی ١٩٧٣دا بە پاوه‌ری وێنەگریکی ناژانسی سفین سیمون و چەند پاوه‌ریکی کورد سەردانی ناوچەکەم کردووە.

ئەو رۆژە بە چیاکەمی تەنیش ت شاری رەواندۆز دا هەلگەراین، نەوچپایەمی کە کەتیبەیه‌کی عێراقی تێدا لە نێو برابوو. لێرەو لەوێ نیشک و پروسکی رەنگ بواردوومان دەبین. کە دەستم دایە یەکیەک لەو نیشکانە بۆم دەرکەت کە نیشکی رانە، کە زیاتر ناوچەکە گەراین، نیشک و پروسکی پترمان بەرچاو کەوت، نیدی هەتاو و باو باران کاریان تێ کردبوون و رەنگتێکی ئامال قاوه‌ییان وەرگرتبو. زۆر بەرێزو حورمەتووە نیشکەکاغان لە جێ ی خۆ دانایەو. دیارە پاوه‌رەکانیشمان لە ناستی ئەم دیمەندا کپو بێدەنگ بوون. کاتێ ئیوارێ چووینە خانوێکی لە بەرد دروستکراو کە بەتەما بووین شو لەوێندەر رۆژ بکەینەو هەموو شنگمان لەبەر برا بوو. ئەوکاتە حەقیقەتی شتەکەمان بۆ بەدیار کەوت و زۆر سەرسامی کردین: کاک عبدالله پشەوری کە پێشمەرگەیه‌کی دەوراندیده‌ بوو و پتر لە شۆرش و راهەربینیکی بینی بوو، بە شێوازیکی زۆر هێندی و بێ ئەوی خۆی شێلو بکات بۆی باسکردین کە کورد بۆیە هەموو جەنازەکان ناشارنەو تا نەگەر حکومەتی بەغدا قوڵتێکی دیکی نیزامی بنێرێ بۆ ئەم شاخانە، با سەربازەکان بە چاوی خۆیان بیدین کە چ چارەنوسێکیان لە پێشە.

تابلۆیه‌کی سەریالی لە ناسن و خشت

کوردیش، لە شەڕەکان و بێگەرە لە نێو خەلکی (مەدەنی)یش دا زەرەر زانی زوریان وێکەوت. هێزی حکومەت لەم هێرش و لەشکرکێشی یەدا ٨٧٥ گوندی کوردیان داگیر و تەخت کرد. خەلکی ئەم گوندە بێ دیفاعانە، بەر لەوێ فرۆکەیی عێراقی بکەوێ بۆردومانی گوندەکانیان، پەنایان وەبەر دۆل و بناران برد بوو، تا لە پال تاوێران دا خۆ پەنا بدەن؛ بۆیەش ئەمەیان کرد بوو، چونکە دارو درەختی قەد پال و بنارەکان گەلەک تەنگ بوون و بەشی خۆ و هشارانی ئەو خەلکەیی نەدەکرد. فرۆکەیی عێراقی زەبری کوشندەیان لە کورد دا، بە تاییبەتی لە قوڵاغەکانی هەولێ هەلگیرسانی شەردا. چونکە خەلکەکە، بە تاییبەت ژن و منداڵ ئەزمونی ئەوەیان نەبوو لە کاتی هاتنی فرۆکاندا چۆن خۆ و مێشێن، بۆیە هەزیکە گۆتییان لە دەنگی هاتنی فرکان دەبوو، لە مال دەردەپەڕینە دەری و دەکەوتنە ئەو ئاساکە گۆرە و ئیدی فرۆکەیی سەر بە هێزی عێراقی و دەستکری بەرستانی و سۆفیەتی، دەکەوتنە دروێنەیان.

تییەکی رۆژنامەوانی سەر بە گۆفاری (شتیرن)ی ئەلمانی و وێنەگری فەرەنسای (کلود دیفارچی) و نوسەری ئەلمانی (گوردیان ترویلر) توانیان هەندێ بەلگەنامەیی

زیندوو به دەست بێتن که نەم کارە تیرورکاری و کۆکۆژییە مەدەنیانی بێ چەک مەحکوم بکات، نوێش لە ڕێگەی وێنەگرتن و تۆمار کردنی دەنگی خەلکی یەو. نەم تیسەرە دوای بیست و چوار سەعات ڕێ بە پێت و بە سواری قاتر، بە شەگەتی و ماندووبەتی لە ڕێگەی ئیترانەو خۆیان بە یەگەم شاری کوردستانی عێراقیدا کرد. گوردیان، دەریارە ی نەم سەفەرە ی نوێیەو دەلی: "پاش نەم سەفەرە دۆوارە پیاو تەنیا بێر لە یەک شت دەکاتەو نوێش ئەو یە بەزەیی بە حالی خۆیدا بێتەو، ژێوان بێ لەو ی که نەم هەموو ئەزەتە ی خۆی داو ئەمجا بۆ شوێنی بگەڕێ که لێ ی پال بگەوێ. بەلام ئەو دیمەنی دێتمان، بەس بوو بۆ ئەو ی بێر لە هیچ شتیکی زاتی نەگە یەو. بە سەراسامی لە بەردەم دیمەنی شادا و مستاین، سێ یەکی خانووەکانی شار بەر بۆردومانێ فرۆکە جەنگی یەکانی عێراق کەوتی و روخاوی و بوو بوون بە دارو پەردو. نیمیچە مەحال بوو پە یەو نەدییه کی مەنتیقی لە نێوان ئەو خەلکی که بەر لە بۆردومانە که لێرە دۆیان و لە نێوان شێو و دیمەنی ئەو خشت و شیش و ناسنە دا بدۆزی یەو که تەواو لە تابلۆی کی سوریا لی دەچوو. بەلام هەستمان دەکرد تا تۆزیک لە مەو بەر ژیان لەبەر دارو پەردو ی نەم شارە چکۆلە یەو هەلەدەقولا، پێم وایە جەنازی هەژاریک هەست و سۆزی مەزانی زیاتر دەهاریوژینی تا دەوڵە مەندیکی تێک شکاو.

کاتی چەند پیاویکی چە کداری کورد لە نێو دارو پەردو کەنەو وەردەر کەوتن و بەرمو پیرمان هاتن، هەستم کرد هەر هەموویان مژول و سەرقالی بنیاتنانەو ی ماله روخاوەکان: نەگەر وایان نەکردبایە، شەوێ لە سەرماندا رەق دەبوونەو. هەر هەموو بە مندال و ژن و پیرمێرەو بە شداری بیناتنانەو ی خانووەکانیان دەکرد. که خودا قووت و ماندونەبوونیان لێکدی دەکرد، چ رونکی و بەزەکی نەدەکوته سەر سیمایان. زۆر سەرمان لە هەلسوکهوت و جەم و جۆلی بێت و وچانی نەمانە سورما؛ رەنگە هۆیەکی ئەو بووین که لە ناخی خودا زانیوانە ئەو ی ئەمرۆ رۆژدەنەو، سەبەیتی دەبێت بە هەدەفی بۆردومانێکی ترو دەروخیتەو. چونکه چ چەکیکی دژە ناسانی نەبوو که نەم شارە بپاریت و لەو چارەنووسە سەیرە ی دوربختاوە.

پشتیوانییەکی دبلومەسی لە بلۆکی رۆژەلاتەو

هەموو هەول و تەقەلاکانی حکومەت بە فەرۆ چوو. بارزانی لە کۆتایی سالی ۱۹۶۳ دا فەرمانڕەوای راستەقینە ی هەموو کوردستان بوو جگە لە دەشتاییەکان و هەندێ شاری گەورە. هێندە ی هێز هەبوو بتوانی چاودێری ئەو روداوە سیاسیانە ی جیهان بکات که سالی ۱۹۶۳ لە گەڵ خۆیدا هێتانی. سۆفیە تەکان، لە لایە کەووە حەزبان نەدەکرد یەکیکی ی عەرەب سەرگرتی و لە لایەکی تریشەو رۆژی عارف کەوتە راوەدوونانی شوعییهکان، بۆیە دانیان بە شۆڕشگێڕانی کوردا ناو ئەو پڕۆسە ی کۆکۆژی و قەتل و

عامه‌یان که له عێراق دا به‌رقه‌رار بوو "مه‌حکوم کرد. رادیوی موسکۆ له حوزه‌ییرانی سالی ۱۹۶۲ دا، رایگه‌یاند که "کورده‌ تاقم و ده‌سته‌یه‌کی ته‌عه‌دا که‌رنه‌ن، به‌لکۆ خه‌بتینی وان، به‌رگری یه‌ له‌ خوێان".

سوڤیه‌ت نه‌و هه‌موو چەک و ته‌قه‌مه‌نی و تفاقه‌ سوپایایانه‌شیان راگرت که له‌ دوا‌ی شوڤشی (قاسم)وه (۱۹۵۸) بۆ عێراق ده‌نێردا. به‌لام به‌ریستانیای به‌له‌ز نه‌مه‌ی قوژتموه، نه‌ک هه‌ر چه‌کی قورس و ته‌قه‌مه‌نی به‌ عێراق دا، بگه‌ نه‌رکی مه‌شقدادانی نه‌فسه‌رانی عێراقیشی گرت نه‌ستۆ. یه‌کیته‌ی سوڤیه‌تیش له‌ لای خوێه‌وه‌ که‌وته‌ هه‌ولێ دۆزینه‌وه‌ی رێگایه‌ک تا دۆزی کوردی بگه‌یه‌نێته‌ که‌ناڵه‌ جیهانی یه‌کان و بیه‌خاته‌ به‌رده‌م نه‌توه‌ یه‌کگرتوه‌کان که‌ نه‌و ده‌مانه‌ هێشتا رێکخراپکی نێو ده‌وله‌تی نه‌وتۆ بوو که‌ متمان به‌ خوێ و به‌ سکرته‌یره‌کی (یوئانت) ده‌کرا. له‌ مانگی حوزه‌ییراندا مه‌نگولیا‌ی میللی. که‌ له‌ هه‌موو ده‌وله‌ته‌کان پتر گوته‌رایه‌لی موسکۆ بوو، له‌ یادداشتنامه‌یه‌که‌دا داوا‌ی له‌ سکرته‌یری نه‌توه‌ یه‌کگرتوه‌کان کرد که‌ مه‌سه‌له‌ی کورد به‌خێته‌ خشته‌ی کاره‌کانی کۆبو‌نه‌وه‌کانی ناینده‌ی کۆمه‌له‌ی گشتی یه‌وه. هه‌نجه‌تی مه‌نگولیا نه‌وه‌ بوو که‌ نه‌مه‌ نا‌ره‌زاییه‌که‌ ده‌رباره‌ی نه‌و قه‌سابخانانه‌ی هێزی ناسانی عێراقی دژی خه‌لکی مه‌ده‌نی به‌ریایان کردوه‌و بانگه‌وازیه‌که‌ بۆ راگرتن و وه‌ستانی ده‌سته‌بە جێ ی شه‌ر... یه‌کیته‌ی سوڤیه‌تیش داوا‌یه‌کی له‌و چه‌شه‌نی خسته‌ به‌رده‌ست نه‌نجومه‌نی نابوری و کۆمه‌لایه‌تی نه‌توه‌یه‌کگرتوه‌کان. هه‌روها که‌ناڵ و ده‌زگا‌کانی راگه‌یانندی ده‌وله‌تی بلۆکی رۆژه‌ه‌لات، به‌ تایبه‌تی نه‌لسانیای دیموکراتی، گه‌له‌ کۆمه‌کییه‌کی به‌ریلایان کرد بۆ پشته‌یوانی و هاوکاری گه‌لی کورد... رهنگه‌ ته‌نیا رێکه‌وت بوو بێ که‌ رێکخراوی به‌رگری له‌ مافی مرۆڤ، له‌ مانگی ۱/هه‌مان ساڵدا حکومه‌تی عێراقی یه‌وه‌ تاوانبارو مه‌حکوم بکات که‌ (قه‌تل و عام) ده‌کات. نه‌م هه‌له‌مه‌ته‌ ده‌لۆماسییه‌ به‌ر فراوانه‌ی ده‌وله‌ته‌ کومونیسستی یه‌کان بۆ پشته‌یوانی له‌ دۆزیکێ ره‌وای حاشا هه‌لنه‌گری وه‌کو دۆزی کورد، کاریکی وایکرد، هه‌لو‌بستی نه‌و ده‌وله‌ته‌ رۆژاوا‌ییانه‌ی که‌ دروشمی به‌رگری له‌ مافی مرۆڤیان هه‌لگرتبوو، زۆر لاواز بکه‌وته‌ روو.

(دیریگ کێنان)ی دیپلومات، توانی نه‌وکاره‌ساته‌ میژوو‌یه‌ی که‌ له‌ سالی ۱۹۴۵ وه‌وتا نه‌ه‌وێ بزلفی رزگاریخوازی کوردی گێژ ده‌دا، روون بکاته‌وه‌و له‌م باره‌یه‌وه‌ نویسی: "(رای گشتی) له‌ زۆریه‌ی وولاته‌ دیموکراتییه‌کاندا دورو نزیک چاوده‌ییری ره‌وتی خه‌باتی رزگاریخوازی کوردی ده‌کرد و به‌ ناشکرا هاوسۆزی ده‌گه‌ل ده‌کرد. به‌ تایبه‌تی که‌ وێنه‌ی کورد له‌ ه‌زرو به‌یری عه‌وامی خه‌لکی نه‌و وولاتانه‌دا، وێنه‌ی پیاوانی ره‌شید و جوامیترۆله‌ی نه‌توه‌ی کۆن و ره‌سه‌ن بوو، و له‌ به‌ده‌بختی خوێاندا به‌ سه‌ر سه‌ن وولاتاندا دابه‌شکرا‌ه‌بون، رێک وه‌کو حاالی پوله‌ندای به‌رله‌ سه‌ده‌ییه‌ست ساڵ. له‌

روژاواش دا بایه‌خ به کورد ددرا ئیدی چ بایه‌خ بهو لایه‌نی رۆمانسی یه‌ی له مهر کورد و وولاتی کورده‌واری بیستیرابوو، چ وەکو جۆره‌ هاوبه‌شی یه‌کی وێژدانی بووبه‌ی له‌و چاره‌نوس و قه‌ده‌ره‌ی به‌ سه‌رکورددا سه‌پنرا بوو.

له‌لایه‌کی دی یه‌وه، به‌رتانیا و ولاته‌ یه‌کگرتوه‌کان هاوبه‌یانی تورکیا و ئێران بوون و نه‌یانه‌وێست نه‌و وولاتانه‌ له‌ خۆ به‌ره‌نجێن و هه‌ستیان به‌بێندار بیکه‌ن. وه‌ختی یه‌کیته‌ی سوڤیه‌ت ده‌سته‌به‌رداری ناردنی چه‌ک بوو بۆ عێراق، به‌رتانیا و نه‌میریکا جێگا که‌یان گرتوه‌. ئه‌مه‌ وای له‌ یه‌کیته‌ی سوڤیه‌ت کرد که‌ ئیسه‌ریالیزمی روژاوا به‌وه‌ تاوانبار بکات که‌ شه‌ریکه‌ن له‌ هه‌له‌ته‌ی قه‌رکردنی نه‌ته‌وه‌ی کوردا که‌ له‌ پشناوی نازادی خۆیدا ده‌خه‌بتن؛ ئه‌له‌قه‌ی یه‌کیته‌ی سوڤیه‌ت له‌م خاله‌دا له‌ سه‌ر هه‌ق بوو. کورد، که‌ دیتیان یه‌کیته‌ی سوڤیه‌تی مه‌زن نه‌ک هه‌ر له‌ رووی راگه‌یانه‌وه‌ کۆمه‌کیان ده‌کات به‌لکه‌و ئه‌وه‌تا له‌ بواری (په‌راتیک)ش دا که‌وتۆته‌ خۆ بۆ پشته‌یوانی دۆزه‌که‌یان، ئیدی هومیدیکیان وه‌به‌ر هاته‌وه‌ دلخوشتی خۆیان به‌وه‌ ده‌دا یه‌وه‌ که‌ سوڤیه‌ت ده‌ست به‌ده‌نه‌ بال دۆزه‌که‌یان و ته‌نانه‌ت به‌ره‌یان وابوو که‌ کۆمه‌کی بواری راگه‌یاندن خۆی له‌ خۆیدا کاریگه‌رییه‌کی زۆر گه‌وره‌ی هه‌یه‌ و خزه‌تیکی گه‌وره‌ی دۆزی گه‌له‌که‌یان ده‌کات. به‌لام کاتی کۆمه‌له‌ی گه‌شتی سه‌ر به‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان له‌ مانگی ئه‌یلول دا ده‌ستی به‌ کۆتونه‌وه‌کانی خۆی کرد، کورده‌کان توشی ناهومیدی یه‌کی گه‌وره‌ بوون: مه‌نگۆلیا به‌ی هیچ روونکردنه‌وه‌یه‌ک یادداشتنامه‌ی خۆی وه‌رگرتوه‌وه‌ ژێوان بووه‌. دیاربوو یه‌کیته‌ی سوڤیه‌ت، که‌وا ده‌زانرا له‌ پشت ئه‌م هه‌نگاه‌وه‌ بووبه‌، جاریکی دی سیاسه‌تی خۆی به‌رانه‌ر به‌ گه‌لی کورد گۆزی و هه‌مدیس به‌ لای عێراقدا بایدایه‌وه‌.

بازرانی، که‌ به‌م گۆڕاکیه‌یه‌ ریشه‌یه‌ی سیاسه‌تی سوڤیه‌تی زانی، رایگه‌یاند که‌ روژتیک له‌ روژان باوه‌ری به‌وه‌ نه‌بووه‌ "کورد به‌توانن له‌ رێگه‌ی دیپلوماسیه‌یه‌وه‌ به‌مافه‌کانی خۆی بگات". و "سه‌رکه‌وتنی ئێمه‌ ته‌نیا له‌ لوله‌ی تهنگه‌دا یه‌وه‌ هه‌ر تهنگ و قه‌وت نه‌یجاسی خه‌باتمان دیاری ده‌کات". به‌لام له‌ قسه‌که‌یدا بۆ هاوڕێکانی، حه‌قیقه‌تیکی باس نه‌کرد ئه‌ویش ئه‌وه‌ بوو که‌ کورد رهنگه‌ به‌ خۆیان هه‌یه‌ک بووبه‌ بۆ ئه‌م بادانه‌وه‌ کوته‌په‌رگه‌ گۆڕینه‌ له‌ نکاوه‌ی سوڤیه‌ت.

ئایا هه‌موو عه‌ره‌ب نه‌ژادن؟

جگه‌ له‌و باسانه‌ی سه‌رئ، کورد هه‌ندێ ده‌ستکه‌وت و سه‌رکه‌وتنی نه‌یاسی به‌ ده‌ست هێنابوو که‌ مژده‌ی سه‌ر که‌وتنی پێ بوو، عێراق له‌ کۆتایی ساڵی ۱۹۶۳ وه‌ دووچاره‌ کێشه‌ و ململانی ی به‌رده‌وام بوو به‌وه‌ له‌ سه‌رده‌سه‌لات. عارفی سه‌رکۆمار له‌م ململانی یه‌دا سه‌رکه‌وت و بالی چه‌پی حیزبی به‌عس له‌ سه‌ر حکوم لادا. سوپا زۆر ماندوو بوو، عارف و بالی راستی حیزبی به‌عس به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی احمد حسن البکر، که‌ پاشان له‌

سالی ۱۹۶۸ دا بوو به سهرکوماری عیراق، له گهل کوردا که و تنه **گفتوگودا** له شوبانی ۱۹۶۴ دا به لیبیان دا که له چوار چیتوهی گهلی عیراقدا مافی نه **توونی** فچود بدن. نهوه بوو به ناوېشوانی (جهمال عبدالناصر) و (احمد بن بلای **مورگی** جه زایر، شهر وهستا و ناگر بهس راگه یه نرا. بهلام رتسا گشتی یه کی په کی **په یوه ندی** کوردی- عیراقی زوری دوام نه کرد، عارف جن پی ی خوی قایم کرد، هر که **هستی** به قوه دی خوی کردو جله وی حوکمی گرتو دست، رتسای گوزین دوباره **هوه**. نهوه بوو میدالیک تازو داهینراو نیوترا میدالی نازایه تی. نه م **میدالیه** و **کسانه** ده به خسرا که به شاربیان له دامرکانده وی یاخیبونی یاخیبان و **همانه** تگاران و پاک کردنه وی خاکی وولاتی خوشه و یستمان له جودا خوازان و نوکهرانی **لیسریالیزم** ده کرد. زور مرسول و بهر عود وی رهسی به ناشکرا رایانگه یاند که "نهوه رابستی پی گه لیک نی یه به نیوی کورد. نهو خیل و تیرمو تایفانهش که نیژن کوردین، بهرگ و نهژاد عهره بن". نه مه دهقاو دهق کاویر کردنه وی نهو قسانه په که مرسول و بهر عوده تورکه کان کردویه به بنیشته خوشه ی ژیردانیان. نهوه بوو جاره کی دی شهر هه لگیر سایوه.

له لایه کی دی یوه، یه کم قهرانی نیو سهرکردایه تی کوردی سهری هه لدا. جهلال تاله بانی، بارزانی یوه تاوانبار ده کرد که له **گفتوگودا** له گهل حکومت هه لوتستی تاکه روانی دکتاتوراندی هه یوه. دیاره نعه هه **نجه** تیک بوو تا له سهرمه کوده تایه که له نیو ریزه گانی پارتی دیموکراتی کوردستاندا بهر پاکات، (نیسانی ۱۹۶۴) بهلام نه یستوانی به سهر (لایه نگرانی بارزانی) دا که زورینه بوون له نیو پارتی دا، سهریکموی. تاله بانی هیچی به هیچ نه کردو ناچار له گهل تاختیک له هه وادارانی **خویدا** بو نیژان هه لهات.

بارزانی، پاش سهرنه که و تنی نه م هه ولی دو بهر کی یه، پایه ی خوی به هیز کرد. له مانگی تشرینی یه که مدا قهرمانی داو نه **نجومه** نیکی سهرکردایه تی شوړش له ۶۳ کس **پیکه** هیز، تا ده زگایه کی نوتونومی له کوردستانی عیراقدا یه که لایه نه داپهن پی نهوه وی گوی بهر زامه ندی حکومتی ناوه ندی بدن. نه **نجومه** نی نیو بره نه که هه نوتنه ری خه لکی ناوچه رزگار کراوه گانی له **خو** گرت، به لکو جگه له **گورد**، نوتنه ری مه سیحی یه گانی کوردستانیسی، که بریتی بوون له ناسوری و نه رسه دؤکس و کلدان و کاسولیک و نوتنه ری تورکمانیشی گرتو **خو**.

بارزانی، له کوتایی سالی ۱۹۶۴ دا کومه لیک داخوازی، که له لایه نه م نه **نجومه** نهوه دارنژا بهوه، پتیشکهش به حکومت کردو داوای ناشتی و نوتونومی ته واده تی بو کوردستانی عیراق کرد. هر چنده نهو په یوه ندی و **گفتوگوزیانه** له نه **نجامی** نه م هه ناووه هاتنه گوزی هیچ ناکامیتکیان نه بوو، بهلام بایه خه کی له ودها بوو که نهو

بیرو بۆجوانەیی لەو قۆناغەیی گفتوگۆ کەدا موناقدەشە کران، پاشان بوونە بناغە بۆدایشتنی نێوەڕۆکی بەیانی نازاری ۱۹۷۰ و بوو بە بناغەیهکی بێتو بۆ هەموو ئەو گفتوگۆیانەیی بەهەبەستی چارە سەری یە کجاریهکی ناکۆکی یەکان دەکران.

ئەگەر چی لە شاری سلێمانی دا قۆناغێکی تری گفتوگۆ دەست پێکرایهوه، بەلام لە راستیدا بەهەبەستی خۆسازدان بوو بۆ شەر، ئەو بوو لە نایاری سالی ۱۹۶۵ دا هێرشێکی سوپایی گهواره دەستپێککرد. ئەم هێرشەش مایه پوچ مایهوهو بوو هۆی "روخان و وێران کردنی گوندێکی زۆر بە هۆی بۆردومانی ناسمانی یهوه. ویرانی یهکی نابوری فراوان هەموو کوردستانی گرتەوه. ئەمە جگە لە هەشت هەزار کوژراو و پێنج هەزار بریندار لە ریزهکانی سوپای عێراقی دا". وەکو میژوونوسی میسری (القمرای) لە سالی ۱۹۶۷ دا باسیکردوه. لە کۆتایی سالی دا (عبدالرحمن البزازی) پۆستی سەرەک وەزیرانی عێراقی وەرگرت؛ سێ یەم کەس بوو کە لەو سالی دا ئەم پۆستە لە ئەستۆ بگرێ. ئەم پیاویش لە سەر هەمان سیاسەت بەردەوام بوو. ئەو بوو لە سەردهمی نوادا هێرشێکی دی دەستپێککرد بەهەبەستی پێشپهوی بەرهو سنووری عێراق- ئێران و پاشان لەتکردنی بەرهی کورد بۆ ناوچهی باکوو ناوچهی باشوور. هێزهکانی حکومهت سیاسەتی (زەمینی سوتماک) یان زۆر بەفراوانی بەکار هێنا. ئەمە وای لە کورد کرد هێندەیی دی رق نەستور بن و عەزەمیان جەزم بکەن و زۆر بن لە سەر شەری مان و نەمان و بەرگری و بەرههانی لە هەرسته خاکیکی خۆیان. نا بەمبۆرە ئەم هێرشەش کە تا مانگی ک ۲ سالی نایندە بەردەوام بوو، دووچاری شکستێکی گهواره بوو؛ ئەم شەڕ بە هەساوی تەعلیقێکی رادیوی دەنگی کوردستان رۆژی یەک ملیۆن دۆلار لە سەر حکومهتی عێراقی دەکەوت.

پاش ئەوەی فرۆکە هەلیکۆپتەرەکی عبدالسلام عارفی سەرکۆمار کەوتە خواروهو و ئەفسەرە بەعسی یە حوکمرانهکان (عبدالرحمن عارف) ی برایان لە جێی دانا، لە نیسانی ئەو سالی دا (۱۹۶۶) قوناغێکی دیکی گفتوگۆ دەستی پێکرد. ئەو دەچیت بارزانی زۆری هیوا بە عبدالرحمن عارف هەبوو بێ، چونکە ئەو بوو خێرا لە ۱۷/۴/۱۹۶۶ دا پێشنیاری کرد کە شەڕ بۆماوهی مانگیەک بۆست. عبدالرحمن عارف ئەم پێشنیازەیی بە لاهو سەپرو چاوهروان نەکراو بوو، خێرا پتی ی قاییل بوو، و بگره سەرۆکی کوردی دەعوەت کرد بۆ بەغدا تا راستەوخۆ گفتوگۆی لەگەڵ بکێ. بەلام بارزانی پیاویکی پر ئەزموون بوو، هێشتا ئەو بەلێنە جۆراوجۆرانەیی لە بیر مابوون کە فەرمانڕهوايانێی عەرەب دابوایان و پاشان لێی پاشگەز بوو بوونەوه، بۆیه لە وەلامی ئەو دەعوەتە دا گوتی: (لەنەزانەوه قێر بووم) و ئەم گوتهی چووه میژووه.

روداوەکانی نایندە، دروستی ئەو هەلوێستەیی (بارزانی) یان سەلمانە، عارف لە سەر هەمان سیاسەتی هەلپەرستانەیی دوو فاقی فەرمانڕهوايانێی پێش خۆی بەردەوام بوو:

لهو رۆژه‌دا که بارزانی بۆ سەردانی بەغدا دەعوەت کرد، قەراریکی دەرکرد زەعیم شکری العقیلی، که زۆر له کوردان کۆلدار بوو، بکڕی بە سويا سالاری سویای عێراق و ژێراوژێر داوای لێکرد "بەیکجاره‌کی کێشه‌ی کورد له نێو به‌ڕی و پاکی بک‌ته‌وه".
 نه‌وه‌ بوو له ١٩٦٦/٥/١ دا جاریکی دی شهر له دۆل و چیاکانی کوردستان ده‌ستی پێک‌ده‌وه. عوقه‌یلی زۆر به له خۆپایی بوونه‌وه رایگه‌یاند که "خاینان له سه‌رخاکی پێرزی کۆماری عێراقدا قه‌ده‌کات".

وانه‌یه‌ک له مه‌ڕ به‌رێوه‌بردنی شه‌ڕی جه‌وه‌لی

بۆ یه‌که‌مه‌جار، له سه‌ره‌تای ده‌ست‌پێک‌کردنی هێرشێ عه‌سکهری بۆ سه‌ر کوردستان، حکومه‌تی عێراق توانی که‌تیبه‌یه‌کی جه‌وه‌لی به‌خاته ناو شه‌ره‌که‌نه‌وه. فه‌رمان به‌م که‌تیبه‌یه‌ درا که ته‌وه‌ری نێوان ره‌واندۆزو سنووری ئێران بک‌ڕی، و نه‌و تا‌قه‌ رینگا هه‌ره‌ گرینگه‌ به‌ڕی که کورد به‌ کاری دێنن بۆ هێنانی پێداوێستی یه‌ لوجستی یه‌کانی خۆیان له نێران نه‌وه، نه‌وجا که له داگیر کردنی ته‌وه‌ره‌که‌ بووه، نه‌وجا قه‌ر به‌خه‌نه هێزی کورد له جه‌وزی ره‌واندۆزدا. به‌لام نه‌وه‌بوو شه‌ڕی کانی یه‌ کورده‌ قه‌وما! هه‌لبه‌ته ره‌وتی نه‌م شه‌رانه هێنده پڕ نه‌زمون و په‌ندو ده‌رس بوو که تا نێستاش له زۆر کۆلیرو ده‌زگای نێزاسی رۆژه‌لات و رۆژاوا ده‌خوێنری و هه‌لده‌سه‌نگینری. نه‌وه‌ بوو پاشان به‌ بۆنه‌ی نه‌م سه‌رکه‌وته‌نه‌وه زۆر ئافه‌رین و ستایشی کورد کرا، پاش نه‌وه‌ی رۆژنامه‌وانان و نوسه‌رانی رۆژاوا، هه‌م‌وو ووردو درشتیکی شه‌ره‌که‌یان تۆمارکرد و مانشتی هه‌میشه‌یی له سه‌ر لاپه‌ره‌ی رۆژنامه‌کان ده‌رکه‌وت، وه‌ک: "هێزی پێشه‌ره‌که‌ چه‌ندین لیوای سویای عێراقی ده‌به‌زێن و قه‌ده‌کن".

نه‌و زانیارو ژماره‌ دروست و ناماره‌ ده‌وله‌مه‌ندانێ له سه‌ر شه‌ره‌که‌ به‌لاو بوونه‌وه، له راپۆرتیکی فه‌رمانده‌ی کوردی (عبدالله پشه‌ری) و لێکۆڵینه‌وه‌یه‌کی زانستی پشپوورتیکی نێزاسی نه‌له‌مانی، که له سالی ١٩٧٠ دا نامه‌دی کرد بوو، وه‌رگیراون، هه‌لبه‌ته نه‌مه له پایه‌ی نه‌و ده‌ستکه‌وته مه‌زنه‌ی کوردان که‌م ناکاته‌وه. به‌ پێی نه‌م لێکۆڵینه‌وه زانستی یه‌، سویای عێراقی یه‌ک لیوا و نیوی له هێزه‌کانی خۆی، به‌پشتیوانی سن یان چوار که‌تیبه‌ توپخانه‌و پۆلیک فرۆکه‌ی جه‌نگی، له جه‌وزی ره‌واندۆزدا خه‌ر کرده‌وه. نه‌خشه‌ی گشتی شه‌ره‌که‌، که دوا‌ی شه‌ره‌که‌ له پاره‌گای لیوای چواره‌می جه‌وه‌لی دا، له به‌ناری چپای هیندرین؛ که ٢٨٧٥ مه‌تر به‌رزه‌، دۆزایه‌وه، وا ه‌ی بووه که هێزه‌کانی عێراق، زنجیره‌ چیاکانی نێوان لوتکه‌ی هندرین ولوتکه‌ی زۆزک که (٢٢٠٠) به‌رزه‌، بک‌رن، نه‌وجا پێشه‌روه‌ی بک‌ن و له هه‌ردوو ره‌خی رینگه‌ی هاملتون دا‌به‌زێن. نه‌وجا نۆزه‌ی که‌تیبه‌ی تانک ڤه‌یت تا به‌ رینگا نێو ده‌وله‌تی یه‌که‌دا پێشه‌روه‌ی بکات بۆ نه‌و هه‌مه‌ده‌فی بۆی دانراوه.

بەلام سەرکردایەتی شۆرشى كورد، زانیاری تەواویان دەرباری ژمارەى سەربازو جەزى چەك و سەعاتى سەفرو نەخشەى شەرى هێزەكانى عێراق هەبوو، نەم زانیاریانە لە رێگەى پیاوانى شۆرشووە، لە بەغداوە هاتبوو. كە باسى ئەو شەرم لە مسعود بارزانی پرسی، وەلامى داىووە، كە پیاوانى دەزگای پاراستن ئەو زانیاریانەیان وەدەست هێناوە. هەر چەندە پەسپۆوانى نێزامى بێگانە پێیان وایە كورد لە رێگەى هاو ناھەنگى تەواوى موخابەرەتى كوردی و موخابەرەتى دۆلەتێكى بێگانەو تەفاسیلی نەخشە عێراقى بەكەیان دەست كەوتوو.

بەھەر حال كورد نەخشەى كە بەرگریان لەو تەوەرە گرینگە بەسەر رەشتى فەرماندەییەكى ناوەندى، دانا. فەرماندەیی مەیدانى بە عبدالله پشدرى سپێردا. ئەم پیاووم لە شەركانى ۱۹۷۴/۱۹۷۵ دا بێنى و ناسیاویم لەگەڵ پەیدا كرد، پیاوێكى بارىكەلەى چاوشین بوو، بەروالت لە نێچیرفانێكى هێدی و هێمن دەچوو. پشدرى هێزێكى (۳۵۰) كەسى خەركردبوو. كە عێراقى یەكان بە هێزێكى (۲۰) هەزار كەسییەو و پاش بۆردومانێكى چرو پر هێرشیان دەستپێكرد، كوردەكان زۆر بەتوندی بەر پەرچیان دانەو، بەر پەرچدانەو یەك كە لە ئەقل دا نەبوو. رەوشەكە بوو بە كارەساتێكى ئالوزوكاو. شەم لە هەمسو قۆلەكانەو كەرم بوو، لە ۵/۱ تا ۱۹۶۶/۵ بەردەوام بوو.

كوردەكان بەرگری و بەرەفانییەكى قەھرمانانەیان كرد: كەتیبەى چواری جەوڵى هەمسو چىای هەندێنى گرت. هێزى حكومەت لە قۆلى زۆزكەومش، هەر چەندە خەسارەتێكى زۆرى لێكەوت، پێشەرەوى خۆى هەركرد. حكومەت لەم شەپانەدا پتر لە دوو هەزار جەنگاوەرى لە دەست دا. هێزى عەسكەرى تەواو شەپزە بوو، دەبایە هێزە هێرشبەرەكەیان كە تەواو وەرى روخا بوو، و نەترەى بەردا بوو، و شنگى لە بەر بربوو، بگۆڕن و بەگۆترەى روداو تازەكانى شەركە سازى بەدەنەو دایە زریقن، بۆ ئەمە پێوستیان بە دوو رۆژان هەبوو.

پشدرى، لە شەوى دوانزەى ئایاردا، كە دڵنیا بوو ئەم تەوەرە هەرە گرینگە هەمسو قوربانی یەك دێنن، بەخۆى فەرماندەیی هێرشێكى سەرکەوتوى وەهاى كرد كە لە بنج و بناوانەو رەوتى شەركانى گۆزى و راستەوخۆ كاری كرده سەر ناكامى شەركان. هەندێ مەفرەزى بچوكى پێشمەرگە، بە شەوو بە دزییەو خۆیان بە بەینى هێزەكانى عێراقدا كردو لە وێنەر خۆیان لە سەنگەرى نادیارى ئەوتق نا كە هێزە عێراقى یەكان پێشان نەخەستین و لەوێ چاوەنۆزى ئەمسو فەرمانى فەرماندەیی خۆیان كرد. نەخشەكەى پشدرى وەها بوو كە دۆ هێرشى كوردان لە پاش نیوڕۆى رۆژى دواییدا، بەر لەخۆنشین بە چەند سەعاتێك بكڕن: مەبەست ئەو بوو كە هێزەكانى عێراق بخرێنە شەرى شەوێكى یەو، كە هیچ شارەزاییەكیان لێ نەبێ، لە لایەكى تریشەو

هیزی پیشمه‌رگه له شه‌ری فرۆکه‌ی عێراقی بخره‌سن، که به بولتلی نیواران و به شه‌وان ده‌ورو کاریگه‌یه‌یان نه‌ده‌ما.

سه‌عات چواری نیواری، توپبارانی کوردی ده‌ستپێکێرد، هه‌ر چه‌نده‌ نهم توپبارانه‌ بۆ نه‌و بابته‌ شه‌ره‌ هه‌نده‌ که‌م نه‌مۆد بوو، مایه‌ی پێکه‌نین بوو. به‌لام به‌لای کورده‌کانه‌وه هه‌یزیکێ زۆر که‌وره‌ بوو. پشده‌ری شه‌ش ته‌قی عه‌یار (٢٥) ره‌تلی هه‌ینا. نه‌م ته‌یانه‌یان له شه‌ره‌کانی پێشوترا له سوپای عێراقی گرتبوو، کورد بۆ یه‌که‌مه‌جار توپیکێ په‌یوه‌ندی بێته‌لیان به‌ کار هه‌ینا بۆ ئاراسته‌ کردنی هه‌ر شه‌ش ته‌په‌که‌. پشده‌ری فه‌رمانی دا هه‌ر شه‌ش ته‌په‌که‌ به‌ جارێ باره‌گای که‌تیبه‌ی چواری جه‌وه‌لی له‌ بناری چیا‌ی هندری‌ن دا توپباران بکه‌ن. باره‌گای نیه‌راو زۆر به‌ چری توپباران کرا.

که‌ دنیا تاریک بوو باره‌گای نیه‌راو به‌ته‌واوه‌تی دا‌روخاو و تران بوو. کاتی قوه‌ت و یه‌که‌ عێراقی یه‌کان له‌ باره‌گای فه‌رمانه‌یه‌ی عه‌مه‌لیاته‌کان دا‌هران و نه‌و پیشمه‌رگانه‌ش که‌ ده‌یان کرد بووه‌ نیو هه‌تله‌کانیانه‌وه، به‌ر ده‌ستپێژی له‌ په‌ستاو بێ پسانه‌وه‌یان دان، که‌وته‌ پاشه‌کشه‌ له‌ شوته‌نانه‌ی که‌ گرتیویان نه‌وسا پشده‌ری فه‌رمانی دایه‌ پیشمه‌رگه‌ که‌ په‌لاماری هه‌یزه‌ شه‌رتیه‌کانی عێراق به‌دن. نه‌وه‌بوو له‌و قوناغه‌دا نه‌و پێنج که‌تیبه‌ عێراقی یه‌ی له‌ هه‌رشه‌که‌دا به‌شداریه‌یان کرد بوو، واتا که‌تیبه‌ی ٤.١، ٥، و ١٤.١٣، هه‌ر هه‌موویان ته‌فروتونا بوون و هه‌یزی پیشمه‌رگه‌ش بێ نه‌وه‌ی ره‌حمیان پێدا بکه‌ن تا شه‌ش سه‌د مه‌تری باره‌گای سه‌ربازه‌خانه‌که‌یان له‌ (ره‌ولندوز) راویان نان.

پشده‌ری له‌ دوا راپۆری خۆیدا به‌ نه‌عسابیکێ ساردو گوزارشتیکێ شاعیرانه‌وه‌ باس ده‌کات که‌ سه‌دان جه‌نازه‌ "هه‌شتا له‌ لوتکه‌ی هندری‌ن دا له‌ بێ دا‌ریه‌روان دا که‌وته‌وه، که‌له‌ک جه‌نازه‌ش له‌ نیوگولناری به‌هارداو له‌ ژیرتیشکی هه‌تاودا، ساردو سه‌رکه‌وتون و تیشکی هه‌تاوه‌که‌ش ناتوانی زه‌ره‌یه‌ک که‌رمی به‌و جه‌نازانه‌ بیه‌خشیت". نه‌وجا به‌ کورتی له‌ سه‌ری ده‌روات: "هه‌موو ده‌ستکه‌وته‌کان به‌که‌لکی به‌کار هه‌ینان دێن". نه‌وجا ژماره‌ی کوژراوانی هه‌یزی عێراقی به‌ ١٨٠٠ که‌س مه‌زنه‌نده‌ کردوه. هه‌یزی پیشمه‌رگه‌ جواییان بۆ هه‌یگی سو‌ری عێراقی ئارد که‌ خه‌لکانیک بێترین بۆ وه‌رگرتنه‌وه‌ی نه‌و (٥٠٠) سه‌ربازه‌ عێراقی یه‌ی که‌ به‌زامداری یه‌خسیر بوون.

هه‌له‌به‌ته‌ ناشکرایه‌ که‌ کورد نه‌م سه‌رکه‌وته‌ مه‌زنه‌یان به‌ نرخیکێ که‌م به‌ ده‌ست هه‌ینا: په‌نج‌ا و دوو شه‌هیدو سه‌دو سی برینه‌دار. ده‌ستکه‌وته‌کانیان نه‌مانه‌ بوو: چواره‌ ته‌قی جه‌وه‌لی، دوانزه‌ ته‌قی هاو‌ن، شه‌ش ته‌قی ره‌شاش، چل و چوار ره‌شاشی مام ناوه‌ندی، سێ سه‌د ره‌شاشی سو‌وک، پتر له‌ هه‌زار ته‌فنگ، چل و شه‌ش جیه‌ازی بیتمل، ته‌قه‌مه‌نییه‌کی یه‌که‌جار زۆر، نه‌وه‌دو دوو خه‌یه‌تی که‌وره‌ی نیزامی (عه‌سکه‌ری) و پتر له‌ پێنج سه‌د په‌تۆ.

قوناغی گفتوگو

پاش نهم شکسته گه ورده ی عیراق، نیدی هردو ولا جه زیان به دست پشکردنی قوناغی کی نری گفتوگو هه بوو. هه چهنده نمو سه رکه وتنهی کورد له چاو خویدا له سه رکورد هه زان کهوت، به لام یارودوخی نابوریان زور خرا و بوو. به تایه تی پاش زستانیکی زور تووش که به دست کهمی نازوقه وهو له نهجایم نابلقه ی نابوری عیراقه وه دودی سه ری زوریان دیت. (عبدالرحمن به زاز) ی سه رکه وه زرا نی عیراق، که بز نزیکه ی بیست سال ده چوو، یه کم سه رکه وه زرا نی مه دهنی بوو، له گوته یه ک دا رایگه یاند که تاقه رتکه ی ده ریز کردنی وولات لهو تنه گزه نابورییه ی دو چاری بووه، کوتایی هیتانه به شه ری پاکورو رتکه وتنه له گهل شورشگیترا نی کوردا.. نه وه بوو رتکه وتننامه یه کی دوانزه خالی له رژی ۱۹۶۶/۶/۱۶ دا له رادیو وتله لفزیونی به غداوه راگه یه نراو له میژوودا به (رتکه وتنی به زاز) ناسراو ری.

له کوتایی مانگی حوزیران دا، (بارزانی) ش ره زامه ندی خوی له سه ر رتکه وتنی نیویراو راگه یاند که گرینگترین خالی نه وه بوو زمانی کوردی ده بیته زمانی خویندن و زمانی رسمی له ناوچه کوردیه کانی وولاتدا. خالیکی تری رتکه وتننامه که لیبوری گشتی بوو بز جه نگاهورانی کورد، ناماده کردنی به رنامه یه کی ناوه دانکردنه وهی ناوچه ی کوردستان که جهنگ ویرانی کرد بوو. هه روه ها گه پانه وهی نمو کوردانه ی که له سالی ۱۹۶۳ دا راگوئیرا بوون، بز ناوچه کانی خویان. هه روه ها رتکه وتننامه ی گزین هه ندی به ندو خالی نهیتی تیدا بوو ده رباری دامه زرانندی پارتیزگایه کی کوردی له شاروچکه کوردنشینه کانی سه ر به پارتیزگای موسل و، به ردان و نازاد کردنی هه موو زیندانی یه سیاسییه کانی عیراق نه ک تنیا کورده کان. به زاز له سه ر مه مسئولیه تی خوی به ندو خاله کانی نهم رتکه وتننامه یه ی دارشتبوو، هیچ پرس و رایه کی بهو خه لکه نیزامییانه نه کرد بوو که له کوتایی مانگی حوزیراندا ویستیان گووه تایه ک به کن و نهو جا رتکه وتننامه که ره فر به کن. نه وهی به زازو عبدالرحمن عارفی له کموتن زرگار ده کرد تنیا نه وه بوو ده سه برداری نمو به لیتانه بین که به کوردیان دا بوو، و ده ست به گه پتکی نوی ی گفتوگو به کن.

له گهل نه ومش دا به غدا له ماوه ی دوو سالی گفتوگودا، زوریان له بهر کورد داهیتا، رهنگه هوی نه مه نهو ترسه بوو بی که له شکستی هندرتین دا دو چاری بوون و هیتشا له بهر چاویان بوو. نه وه بوو رتکه درا له به غدا رزژنامه یه کی رزژانه به هه دوک زمانی کوردی و عاره بی به نیوی (برایه تی) (التاخی) دهرچیت. نیدی عوقه یلی له کوردان کولدار له پسته که ی لا براو وه زاره تخانه یه ک بز کاروباری باکور دانراو وه زیرتکی (کورد) ش بز کابینه ی وه زاره تی عیراق زیاد کرا. نه وه بوو دواتر، به زاز رایگه یاند که ده شیا نهم سه رتایه بی به بناغه یه ک بز چاره سه ری یه کجاری کیشه ی

کورد له عیراقدا. بهلام جارتیکی دی و له ۱۹۶۸/۷/۱۷ دا (نهخوشیه عیراقی یهکه) سهری ههله دایهوه؛ به عسی یه ههفرکه کانی عارف، به سهرکردایهتی احمد حسن البکر و پشتیوانی چهند نهفسهریک کوده تایهکیان بهر پاکرد، نهوه بوو احمد حسن البکر دواى سیازده رۆژو له کوده تایهکی پشتردا، له ۱۹۶۸/۷/۳۰ دا ههمان نهوه نهفسهرانهی که پشتیوانیان لیکرد، دوری خستنهوهو تهوی کردن.

ههر چهنده له بهیانی یه که می نهنجومهنی سهرکردایهتی شۆرش دا، که نهلبهکر دایه زواند، نامازه یهک بۆ مهسه لهی کورد نهکرا، بهلام له ههندی پریارو ههنگاوی دواتردا، بهشداریهکی باشی کرد له سووک کردنی کیشهو تهنگزهی نیوان کورد و حکومهتی ناوهندی، که بهلای زۆریه چاودێرانه مهیهی سهرسامی بوو. بۆ نمونه حکومهت رایهگه یاند که به نیازه زانستگه یهکی کوردی و کۆرتیکی زانیاری کوردی دایه زینتی که باره گاکه ی له بهغدا بین. (رۆژی نهورۆژ)ش که جهۆنی نهتهوهیی کورده، کرا به پشوری رسمی له عیراقدا.

بهلام نهو باری سهرنجیه گشتیانهی که له مهر نهه ههنگاوانه گهلاله بوون، نهوه بوو که حکومهت گهره کهیهتی له دهسهلاتی بارزانی که مهیکاته بوو دوو بهره کی بهخاته نیو کوردانهوهو تهرهقه یان تی بهخات. به تایهتی که حکومهت له بهغدا حیزیتیکی کارتونی به نیوی حیزبی (رزگاری) دروست کرد و نهوجا که وته گفتوگو له گهل جماعهتی تاله بانی له لایهک و له گهل شیخ و سهرانی خێله دژمنه کانی بارزانی له لایهکی دی یهوه. ههرهوها هیزتیکی چه کداری له کریگرتی کورد و عهرهب به نیوی (سواره ی سهلاحه دین) هوه دامه زواند، واتا به ناوی که سایهتی ناسراوی کورد (سهلاحه دینی نهیوی) یهوه ناوی نا.

نایالم و قهسابخانانی بهشهری

جگه لهو کردوانه ی سهری، حکومهتی عیراقی زاتی نهوهی له خۆیدا بینی که دهست به گهرتیکی تری شهر ی عهسکهری بهکاتهوه. نهوه بوو له مانگی نازاری سالی ۱۹۶۹ دا، هیزتیکی شهست ههزار کس ی به سهرکردایهتی خودی نهلبهکر پهلاماری پارێزگاکانی پاکوری دا؛ ههله به ته نهمه بووه هۆی ههلهگیرساندنهوهی شهرتیکی بهت رهزا له مابهیانی حکومهت و بارزانی دا. نه مجارهش سوپای عیراقی پر چهک و چه کدار به تازهترین چهک و پێداویستی سوپایی، نهیتوانی به سهر هیزی لهشکری کوردا، که ژماره یان گهیی بووه سی ههزار پێشمه رگه، سهر بهکوئ.

کوردش لهلای خۆیان هوه لهوه حالی بوون که ناتوانن بهت کۆمهکی دهرهکی کاریگهر، حکومهت ناچار بهکن مل بهت ناشتی بدات. تاقهشتیک، که سهبارت بهم قوتناغه ی شهر، که دهساله بهردهوامه له هزروبیردا ماوه تهوه، نهو قهسابخانه بهشهریه

سامناکانه په که هیزه کانی عیراق دهرهق به خه لکانی مه دهنی بی چهک و دیفاع به ریا یان کردوه. زور په یامنتیری رۆژنامه وانانی سویری و په یامنتیرانی (لوموند) ی فهره نسی باسی نه و هیان کردوه که چۆن دانیشتونانی مه دهنی به بۆمبای ناپالم و هیشی بۆردومان کراون.

ههروهها باسی نه و هشیان نویسه که پیاوانی ده ولت سوکایه تیان به ره به نانی دیری کلدانی شاروچهکی نه لقوش کردوه و له مانگی ته موزی ۱۹۶۹ دا ده ست دیرژیان کردونه ته سه. له نابی ۱۹۶۹ دا (۷۶) ژن و مندالی گوندی (داگان) یان له نزیکي گونده که یاندا سه ره یه یوه گونده که یان کردوون به ساکه گۆز. ههروهها باسی نه و هیان نویسه که سه ریا زانی عیراقی له مانگی نه یلول دا خه لکی گوندی (صوریای) ناشوریان کوشتوه له هه مان مانگدا گوندیکی تریان له گه ل عاردی دا تهخت کردوه و هه موو خه لکه که یان، که سه دو بیست و یهک کهس بوونه، تیر یاران کردوونه؛ له بهر نه و له نزیکي گونده که یان دا مینیک به نو تو مبیلیکی عه سه که ریدا ته قیه و ته و نه و نه فسه ریک تیدا کوژراوه... نه و جا هه ره هه مان نه و سه ریا زانه که و نه ته گه ران به دوی نه و مندالاندا که له ترسا سه ری خۆیان هه لگرتوه و پینچ مندالیان له ده ستگیر کردون و تیر بارانیان کردون که ته مهنیان له نیوان ۲-۸ سال دا بووه... ده مندالی دیکه یان به بيشکه کانیان نه و ته و دا و ته رو یان تکه وه.

دیاره نه م دیمه نانه ریک له دیمه نی نه و تاوانانه ده چن که له سالی ۱۹۴۲ دا دهرهق به (لیدیس) کران. یان له سالی ۱۹۴۵ دا له ناوچه ی (سودیت) نه نجامدران یان له (مای لای) فیتنام دا کران. له مانگی تشرینی یه که می سالی ۱۹۶۹ دا زور به لگه نامه ی بنجهر دران به سه کرتیری گشتی نه ته وه یه که گرتوه کان که به ناشکرا نه و هیان ده سه لماند که هیزه کانی حکومه تی عیراق سه هه زار گوندی کوردیان بۆردومان کردوه ماله کانیان یان روخاندوه یان سوتاندوه. به لام هیه لایه نیک له جی ی خۆی نه یزوت تا جله و ی عیراقی هاروژه کان به گرتی؛ یه کیتی ی سۆلیه ت په یه و نه دیه کی به تینی له گه ل رۆمی عیراقدا هه بو. ناوه نه د پيشکه و تو خوازه کانی نه و روپای رۆزاو اش کیشه ی فیتنامیان بهس بو تا به و بیانه وه ناره زایی خۆیان ده ریا ره ی مل هه ره په کانی نه ره یکا ده رپن.

حکومه تانی نه و روپای رۆزاو اش لایان وابوو کو تایی هاتنی جهنگی شه ش رۆژی مابه ینی نیسرا ئه یل و عه ره ب له ۱۹۶۷/۶/۶ دا نیسجه نارامی یه کی به ناوچه ی رۆژه لاتی نافین گیرا وه ته وه. هه ره چهنده له نارامی و کپی گۆرستانان ده چو، به لام به و حاله شه وه نارامی و هیشی یهک به و که نه و حکومه تانه به جدی له خه می پاراستی دا بوون. به و سه ساره ی زامنه به و ده ست هینانی پتیدا یستی یه کانیان له نه وتی ناوچه که، نه و نه وتی که کوردش ده ست به ده ورو کاریگه ره که ده کهن. به لام رۆزاوا هه ولی دا وه وینه ی واقعی نه م که له و نه و کاره ساتانه ی به سه ریدا ده هینری پشت گو ی

کەس نەم پرسیارانەو پرسیارێ دیکیان لە خۆ کرد، دواى راگەیانندى رێکەوتنامەى یازدەى نازارو ھەر بەم چاویلکە یەش تەمەشایان کرد. کە چى بارزانى بە خۆیشى لە تەعلیقاتى دا لە سەر بەیانى نیتو براو، کە پاشان وەکو قسەى نەستەقى لیھات دەلى: "چاوەدوان دەکەین، تا بدینین سەینى چ لە گەل خۆیدا دینى".

فەلسەي يازدەيەم

بۆ يەكەمجار كورد يەك دەگرن

كورد، شەرى ۱۹۷۴/۱۹۷۵ بە پشتگيرى ئىرانى-ئەمىرىكى دەكەنەو

رۆژتىكى خوش بوو. لە رۆژانى مۆلەتى پايزەي (تيسينى)ى دەچوو. هەتاو پرشنگدار بوو. شنه بايەكى پاگ و بۆنخۆش لە چياگانەو دەها. لە بانيزەي ميوانخانەي چۆمان، لە سەر كورسى دانىشتبووين و ناغان دەخوارد، ميوانخانەكە دەيروانى يە سەر شارى چۆمان. عەلى، كورتيكى شازدە سال بوو، بۆ جارى ستييم چاي لەگەل خواردنى بەياني دا بۆ (ئەفەنديياني ئەلەماني) تىكرەدەو. عەلى ناوە ناوە دەچوو سرجىكەو بە شەكر شكىنەكەي دەكەوتە قەندە شكاندن. زۆر وەستايانە قەندەكەي دەشكاند، دىكرە بە كولۆي بچوكى يەكسان و لەگەل چايەكاندا بۆي دادەناين. نيمەش هەنگونى خاليسەمان بەناني تيرى گەرمى ئەو بەياني يەو دەكرد، نانەكە لە پارچە قوماشيكەو پيچرا بوو تا سارد نەبەتەو تامى تازەيى بىتىنى و پارومان لە ماستى مەردەدا.

چوار دەورى بانيزەكە ئىنجانەي گول بوو. ديار بوو دەستىكى كارامە لە قوتى بەتال دروستى كرد بوون. خيژانەكەي ئەندازيارى تەلاركارى (دارا بىدار) گولى جۆراوجۆرى تيدا روواند بوون. (گولتي) كە كيرتيكى هەشت سالەي زەرى وەش بوو، بە درۆيايى رۆژ و بە شەوقەو گولەكانى ناو دەدا. كە تيشكى هەتاوەكە لە قوژ زەردەكەي دەدا، رەنگيكي ئالتونى جوانى پيئەبەخشى.. بوونى ئەو لەو، سيمايەكى واقيعى ئەوتۆي بە شۆينەكە دەدا كە پەر بە پيئەست و شايسەي ناوەكەي (گولتي) بوو.

لە نەتەر چەر دارستانى چنارو بەروووە مال و كوچەو كۆلتاننى شارى چۆمان مان دەبينى كە بە هەردوو رەخى جادەي نەتەر دۆلەكەدا بلابوو بوونەو. دانىشتوانى شار، نزيكەي (۱۵۰۰) كەسيك دەبوون. بىناي و پيئەستگەي كارەبا كە تازە دروستكرا بوو، لە نەتەر سەريانى تەختى خانەكەي دى يەو، كە گايان پيئە كرا بوو، بەرز بوو بوو. و پيئەستگەكە، كە گونەكانى دەورووبەري (چۆمان)ش بەنۆرە سوديان لى دەبينى، بەبۆيەيەكى سەي تۆخ بۆيە كرا بوو. سەريانەكەي كوچەكەي بوو؛ لەسەر شتووي سەريانى ئەوروپايى دروستكرا بوو. سەريانى ئەو خانوونەش كە لە ميوانخانەكەدا بوون، هەر يە هەمان شتووە دروستكرا بوون. ئەمە جۆرە بىنايە غەريب نەبوو. چونكە (دارا بىدار) كە سەريەرشتى ئەم خانوونەي كرد بوو، ئەندازەي تەلاركارى لە (درسەن) خوتەن بوو و پاشان لە (ناخن) تەواوى كرد بوو. هەر چى يەك لە ئەلمانىا

فیر بوو، له گهډل خوی هینا بویه وده لیره؛ له کوردستاندا له خشت و بینای هاو
چهرخ دا به کاری دهینا. چهند داینه مویه کی کارها، زور به په لومو ناریک و پتیکی
دانرا بوون تا له ناوی روبری باله کموه، که زور به له زشان به شانی جاده که نشیو
دهبوه، کارها به رم بهیځن، نا به مجوره دارا بیدار، ته کنولویای په رهمندوی
گواستېوه بۆ نم گونده دوره دهستی (کوردستانی کوئی).

نه نجومه نی گوند، جگه لومو کاره بایان بۆ ناو گونده که راکتیا بوو، پرژوهی ناوی
لووله کیشیانیش دامه زړند بوو. به سونده ناویان له کاتی و سرچاوه کانی سر
چیا گانه وده بۆ نیتو پیره گوندی هم سیتی دۆله که، راکتیا بوو. بویه ژان بۆ خو
حسابونه وده به گۆزه تهنه که و پیپ و به شان ناویان بۆ ماله وده نه دهینا. رتگی
نیتو ماله کانیا چاک کرد بوو. باره گایه کیان بۆ لیژنه ی کاروباری کومه لایه تی که وده کو
نه نجومه نی گوند واپو، دروست کرد. سرباری هم مو نه مانه، کرتیکاران سهرگرمی
دروستکردنی بینایه کی دی بوون، که له رۆژهلاندا باوو په سندن ی په.

نیمه له بانیژهی میوانخانه که وده گویمان له دهنگی مه کیڼی بلوک دهبوو. کرتیکارو
به نناگانان دهینی چۆن به عه ربهانی دهستی خشت و بلوکیان ده گواسته وده له
وینده وده به دهسته به رهمند خست بۆ سربانی نهومی یه کم تا دهست به
دروستکردنی نهومی دووم بکن. (دارا بیدار) ی نه دازیار به شانازیه وده له
ناو مندی نه وده راو هنگامه یه دا وده ستاو فرمانی به وستا و کرتیکاره کان ده داو
رتیونی ده کرد؛ له تو وایه سهری رشتی کومه لیک کرتیکارو وستا ده کات که
تازه ترین سلینگی کاره بایی و عه ماری خشت و گه لایه یان له خزمهت دایه!!... بریار
بوو نم بینایه، که له ته واپو بوندا بوو، بکری به بازاریکی هاوچه رخ. قه رار بوو هه
همو دوکان و موغازه کان بگوازیږنه وده بۆ ناو نم بینایه و چالاکي بازارگانی به
چاودیری لایه نه به ریرسه گاندا نه نجامیدری.

دارا بیدار، بهی لومو ده کرده وده که قه ساو خانه یه کی هاوچه رخ کاشیکراو دروست
بکات و له وینده رهمرومالات سهر بهی دری و گوشت بفروشی و پزشکی تاییه تی
سهری رشتی بکات وده کو چۆن له نورویا باوه. من بۆ خوډ سودان و نیران و تورکیا و
نه فغانستانم دیتبون و هه ندی نه زمونم لا دروست بوو بوو، نم پرژوه کوردیه له چاو
واقیعی نه وولا تانه دا، ناواقیعی، یان زور دوور بوو له واقیعه وده. نم پرژوه یه
دوایی و چهن دین پرژوهی دی که له و رۆزه ی پایزی سالی ۱۹۷۳ دا دیتسن،
رهنگدانه وده همول و هیسه تی گمشینانه ی کوردی عیراقی نه و رۆژانه بوو،
رهنگدانه وده نه و هیواو غوزیایانه بوو که پتیان واپو به و زووانه دیته دی... سنی
سالان به سهر دهست پیکردنی ناشتی دا تیه پری. رهنگدانه وده نه ناشتی یه بوو که
پاش راگه یان دنی رتیکه و تننامه ی یازدهی نازاری ۱۹۷۰ هاته دی. هه لته نه

ناشتی یەک بوو که له میژ بوو ناوچه شاخاوییه‌کانی باکور به خۆیانهوه نه‌بینی بوو، که ناوچه‌یەک بوو پتر له ۱/۲ ملیون کوردی کۆی سێ ملیون کوردی عێراق، تێیدا ده‌ژیان.

بارزانی و سویا شۆرش‌گێڕه‌کی (هێزی پێشمه‌رگه‌ی کوردستان) لهم ناوچه‌یه‌دا بالا ده‌ست به‌وون. به‌ په‌ڕۆشه‌وه‌ چاوه‌نۆچی نه‌و رۆژه‌ به‌وون که ناشتی یه‌که‌جاره‌کی به‌رقه‌رار به‌ی. ده‌به‌وایه‌ له‌ به‌هاری ۱۹۷۴ دا نێوه‌ڕۆکی به‌یانی یازه‌ده‌ی نازار جێ به‌جێگیر و ئوتونومی به‌ کوردستانی عێراق بدرێ؛ واتا پاش تێپه‌ر به‌وونی چوار سال به‌ سه‌ر ئه‌مێزا کردنی رێکه‌وتنه‌نامه‌که‌دا. هه‌له‌یه‌ ته‌ نه‌و کوردانه‌ی له‌ ناوچه‌ پاشکه‌وتوه‌ و نابوری و کۆمه‌لایه‌تی په‌ عاسی و سه‌خته‌کانی ده‌له‌ری سێ سنووری عێراق و تورکیا و ئێران دا ده‌ژیان، سوودێکی زۆریان له‌ سێ سالی ناشتی و ناگره‌ست وه‌رگرت.

پشت به‌خۆ به‌ستن

پارتی دیموکراتی کوردستان، که‌بالی سیاسی بزاڤی رزگاری خوازی گه‌لی کورد بوو، توانی له‌ ماوه‌ی نه‌و سالانه‌دا به‌جێته‌ ناوچه‌رگه‌ی جه‌ماوه‌ری خه‌له‌که‌وه. خه‌له‌کتیکی یه‌که‌جار زۆر، به‌ تایبه‌تی له‌ خورده‌ جوتیاران، به‌وون به‌ نه‌ندامی پارتی. به‌ تایبه‌تی پاش نه‌وه‌ی پارت هه‌لوێستی بنجیرانه‌ی دژی گه‌وره‌ مولکداران و سه‌ره‌ک عه‌شایه‌رو فێودالان وه‌رگرت؛ به‌ تایبه‌تی به‌رانبه‌ر به‌وانه‌یان که‌ چوو به‌وونه‌ پال حکومه‌ت و له‌وتیه‌ دژایه‌تی شۆڕشیان ده‌کرد. نه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که‌ پارتی دیموکراتی کوردستان، له‌ کۆنگره‌ی هه‌شته‌می دا له‌ سالی ۱۹۷۰، بیریاری له‌سه‌ر نه‌وه‌دا که: "په‌شتیوانی ته‌واو له‌ ریفۆرمی کشتوکالی ده‌کات له‌ عێراقدا".

هه‌روه‌ها له‌ نێو به‌ردن و نه‌هێشتنی په‌یوه‌ندییه‌ فێودالی یه‌کانی کرد "به‌یه‌کتیک له‌ نامانجه‌ سه‌ره‌کی یه‌کانی خۆی". هه‌روه‌ها یه‌کتیک له‌ خاله‌کانی پرۆگرامی کۆنگره‌ی نێو به‌راو ده‌لێ؛ پارتی به‌رگری له‌ به‌رژه‌وه‌ندی جوتیارانی کورد ده‌کات "له‌ پێناوی نه‌هێشتنی هه‌موو نێمیتیا زاتیکه‌ی ده‌ره‌به‌گان له‌ به‌واری مه‌رو مالات به‌خێر کردندا وه‌کو پاوان کردنی له‌وه‌رگه‌و سه‌رانه‌ وه‌رگرتن و هه‌موو جۆره‌ هه‌نجه‌ت و بیانیویه‌کی تری فێودالی".

پارتی، له‌ ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی حکومه‌تیش دا، بزاڤی رۆشنییری کوردی پیش خست و نه‌م بزاڤه‌ بوو به‌ هه‌له‌مه‌تیکه‌ی سیاسی یه‌که‌جار کارتگه‌رو، نه‌وه‌ به‌و هه‌له‌مه‌تیکه‌ی رێک و پێکی نه‌هێشتنی نه‌خۆینه‌واری ده‌ست پێکردو پتر له‌ دوو سه‌د قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی به‌ی چ کۆمه‌کتیکه‌ی حکومه‌تی ناوه‌ندی له‌ سه‌ر هه‌ساوی خۆی و به‌یارمه‌تی خه‌له‌کی ناوچه‌کان دروستکرد، نه‌مه‌ جگه‌ له‌ دروستکردنی (۷۵) قوتابخانه‌ له‌ گونده‌ دوره‌ ده‌سته‌کانی نێو چیا سه‌خت و عاسییه‌کان.

ههروهه زانستگه به کی کوردی که ونه ووسه وهی وانهی بابه ته زانستی و نینسانی به جۆراو جۆره کان تا پرۆسهی ناماده کردنی پیشه یی بالا نه که ویتته ژیر کاریگه ری حکومه تی ناوه ندی و ناره زووه کانی حکومه تی ناوه ندیه وه، و دکر نهمه له زانستگه ی سلیمانیدا وا بوو. ههروهه پارت له بواری تهن دروستی دا ههنگاوی پراتیکی باشی نا؛ نهو بواری که حکومه ته یهک له دوا ی یه که کانی عیراق به نانقمست له ناوچه کوردیه کان پشت گوئیان ده خست و له بنه رتدا نه یانده ویت ناوچه که پیشبکه وئ. جگه له وهی پارتی زۆری هه ولدا که موکوپی و نو قستانی کادرو ده زگا تهن دروستیه کان پر بگاته وه، پتر له ده خسته خانه ی تهواری و تیمارخانه ی له گونده کاندایا کرده وه. ژماره ی نهو پزیشکانه ی له م خسته خاته دا کاریان ده کرد زۆر که م بوون، بۆیه ده بوایه و پترای کاری پزیشکی خۆیان، پزیشکیارو پیشخزمه ته کانی نهو تیمارخانه ش فیر بکمن.

به توانایه کی که مه وه، زۆر بواری ژبان چاک کران. نه وهی هاتبوه کرن نو قلاته ی دوا رۆژتکی خوشتر و جوانتری پئ بوو. نیدی به گۆیره ی نهو په ند ه کوردیه ی که ده لئ: ته ی شیر پشت به چنگ و په لی خۆت بیهسته، پیاوچاکان به تنیا فربات ناکه ون له مه ی نه ته ی یه کاندایا. کورده کان، له پال نهو بزافای ناوه دانی یه وه، هتیزی چه کداری خوشیان چ به نه یینی و چ به ناشکرا رتیک خست و بیسات نایه وه. من و (قولکر ههش) ی وینه گر که له سه فهری نهو پایزه دا، له ماوه ی شهروستاندا، له که له م بوو، به لنگه ی بنجیرمان چنگ کهوت که کورده کان له رووی نیزامی یه وه خه ریکی خۆ سازدان و خۆ ته یار کردن بوون.

رنگه ی هاملتون- رهگی ژبانی شه رگه

سه رکردایه تی کورد، جیبیکی لاندروقهرو چمند پاسه وانیک و ته رجومانیکی میوانخانه ی چۆمانیان خستبوه خزمه تمان. سواری پیره لاندروقه ر بووین و به جاده ی چۆمان- هه ولیردا وه رتکه و تین. نه م جاده یه به شیکی گرنیکشه له و جاده یه ی که تاران به موسله موو به رزاییه کانی ئیران به دهشتاییه کانی عیراقوه ده ده ستن. دوا ی نیو سه عاته رئ، له م هه ره ته ناشتی یه دا، که شو هه وای جهنگ و کوشتارم وه پیر خۆ هه نایه وه.

نه م جاده یه ی که به ناوه ندی دۆلی قول و گه لی ی پرپیچ و په ناو به سه ر پردی تنگ و ته مسکی سه ر روباری به هاره و هاژی بالهک و ناوچه یه کی شاخاوی سه خت دا تیده په ری، به درتژیایی شه ری نه هلی کوردان له سالانی شه سه کاندایا، رهگی ژبانی شه رگه کانی پتیک دینا. هه ر بۆیه ش خۆیناوی ترین شه ر له ده ورو به ردا کراوه به مه به ستی کۆنترۆل کردن و ده ست به سه راگرتنی دا. نه م جاده یه که به ناوچه رگه ی

کوردهستاندا تپیده پەڕی، نەک هەر شوێنەوارو کاریگەری لە مێژووی کوردستاندا بە جێهێشتووە، بگەر ئەم مێژووشی گۆڕدەبوو. ئەو ڕێگەیە لە لایەن (هاملتون) ی ئەندازیاری نیوزیلاندی یەو دروست کراووە هەر بە نێوی ئەویشەووە نیتوێراوە. ئەم جادەییە لە شاری ئەریسلای دەستکردی ئەسکەندەری مەقدونی یەو کە ئەمەڕ (ئەریسل) پێدەگوتی، دەست پێدەکات و بە زێدی سۆلتانی هەرە نیتواری کورد سەلاحەدین دا تە ئەپەڕی و دەگاتە سنوری عێراق- ئێران. سادەترین جوتیارانی کورد کە زۆریە هەرە زۆریان نەخوێنەوارن نێوی هاملتون دەزانن؛ چونکە ئەم جادەییە کە ئەو دروستی کردووە تاگو ئەوڕۆکەش گەرنگترین ڕێگەی (تەمبە) و بەراستی بەو ڕەگی ژیاوە دەژمێردی کە هەموو هیواو ئاواتێکی کوردی عێراقی پێتو بەندە بۆ و دەستپێتانی رزگاری و نازادی.

ئەو تەرجومانە کە لە گەلماندای بوو دەیویست پایە تایبەتی ئەم ئەندازیارەمان لە نیتوێ کوردان دا بۆ دیاری بکات، بە تایبەتی کە دوا ساڵەکانی تەمەنی بۆ کورد و دۆزی کوردی تەرخانکرد بوو. هاملتون، لەو ساڵەدا مرد کە نێمە ئەم سەفەرەمان تێدا کرد. (١٩٧٣)، لە ساڵی ١٨٨٩ دا لە نیوزیلاند لە دایک بوو. داک و بابی ئەسکەتلاندین. ئەندازیاری ڕێگاوبان بوو، بۆیە حکومەتی انتداب لە ساڵی ١٩٢٨ دا داوای لێکرد کە سەرپرشتی دروستکردنی ڕێگەیک بکات کە تەنیا قاترو و لاخ پێیدا دروێشتن... هاملتون، تەنیا بە کرێکاری ناوچە کە جادەکەی دروستکرد. ناچاربوو تاوێرە بەردی زۆر زەلام بەتەقینیتەووە قەدەمە لە قەوپالە زۆر رۆو پکەکان دروست بکات. لە ماوەی کار کردندا لە کوردستان، سیستەمێکی چاکی بۆ دروستکردنی پردی ئاسن داھێناو بەکار ھێنانی ئەم سیستەمی بیناسازییە لە جەنگی دوەمی جیھان و سالانی پاشتردا شۆرەت و نیتوانێکی جیھانیان پێ بەخشی.

هاملتون، دەچوو پارچەی بچوک بچوکی دروست دەکردو لەزروفی زۆر سەخت دا دەگوازانەووە بۆ ئەو شوێنە دەیسترا پردهکە ی لێ دروست بکری، لەوێندەر ئەم پارچە بچوکە لێکەدران... بە مجۆرە پتر لە هەزار پرد لە (پردەکانی هاملتون) لە شوێنە جیاواژەکانی ئیمپراتۆریەتی بەریتانیادا دروستکران، ئیدی لە پردی پەڕنەووی ریتووارنەو لە سەر ئوتوانەکانی بەریتانیایەو بێگەر تا دەگاتە پردی (مانگلا) ی بە نیتو بانگ لە سەر روبراری (هندوس) ی پاکستان. هاملتون، هەر هەموو ئەم پردانە کاتێ دروستکرد؛ پاش ئەوەی لە ساڵی ١٩٣٠ دا لە دۆل و شیشو هەزار بە هەزاراندا تاقی کردەو کە روبراری رەواندزی پێدا دەروات. واتا ڕێگەی هاملتونی کوردستان بوو بە سەرچاوەی ئەزموەکانی پاشتری.

هاملتون، بە خۆی ناماژە بۆ گەرنگی و بایەخی ئەسکەری ئەم جادەییە کردووە لە سالانی دواتردا نوسیویەتی و دەلی: "بەمجۆرە نیتوێرام بۆ کوردستان، کوردستانی

چی! له لایه کموه ههزه کورده کان که لکه لهی نازادی و زرکارییان که وتیوه سهرو له لایه کی دی یهوه حکومتی ناهندی له ههولنی نهوه دا بوو نم ناوچه شاخاوی یه دواره کونترۆل بکات و دسه لاتنی خۆی تیتدا بسه پیتی، ههه هه مو نه مهش وای ده خواست که رینگه که به زوترین کات له ویتده بکریتهوه.

هاملتون، به هۆی دروستکردنی ئهم رینگایهوه، بوو به نزیکیترین دۆستی کورد و لایه نگرێ دۆزی کورد. زۆر به توندی رهخنه ی له سیاسهتی رسمی بهریتانی، بهرانبهر به کورد، دهگرت. پاشان سیاسهتی هه موو حکومته عێراقی یه یهک له دوا ی یه که کانی پاش تهواو بهونی استداب، بهرانبهر به کورد، خسته ژیر ورده بیینی رهخنهوه. له سالی ۱۹۶۸ دا ووتاریکی له (دهیلی تهلهگراف دا) نویسهوه دهلی: "فرۆنتی نهوت به رۆژاوا که سهروهت و سامانیکی بێ سنور بۆ عه ره ب دا بێن دهکات، و له هه مان کاتدا کوردستان وێران دهکات و هه زاری و دواگه وتنی به سه را دیتی، من بۆ خۆم نه مه به گه وره ترین شه ره زاری ئهم سه دهیه ده زانم و هه یچ پاگانه یه کی بۆ نی یه. نه وه ی به لای منه وه سهیره، بۆ چی حکومتی عێراقی هه ولنادات رینگه یه کی دی بجه ربیتی: پتوبسته ئوتونومی بۆ کوردستان، به مه لا مسته فا بدری و کورد به شی خۆیان له ده رامه تی فرۆشتنی نهوت وه ریکرن و هه بێ. پتوبسته نه گه ر بۆ ته جره به ش بێ نه مه بکری تا به زانری که نه گه ر رینگه یه کی دی له گه ل کوردا بگه یه ته بهر، ناخۆ کاروباره کان باشتەر ده رۆن؛ نایا نه عجامی ئهم رینگه و شتوازه تازه یه چ ده بیته؟ نازانم خه لکی نه وی بۆ هه ولنادن به م شتویه بهر بکه نه وه؟".

کورده کان تا کو نه ورۆش ریزو ته درتیکی زۆر له (هاملتون) ی نه ندازیاری هاو سۆزی خۆیان ده نه ن، طار ق عه راوی ی رۆژنامه وانی کورد، له گو تار یکی دا له مه ر هاملیتون ده لی: "ته به یه ته نه سه که تلان دییانه ی و هه لسه که وتی له نێو چیاکانی نیوزیلانده، وایان لیکرد بوو، که لیقاتی نه وه ی هه بێ. بێ په روا له گه ل کور دی ناوچه که دا به یته راوی و که شفرکردنی نه شه که وتانی نێو چیا یان. هاملتون شانازی به وه وه ده کرد که له گه ل کوردیک دا پششبرکی ی شاخه وانی کردووه. ههروه ها له چه کبازی و نیشانشکینی دا هاوتای باشتیرین ته فه نگچی کورد بوو. مه علومه که کورد له ته فه نگچیتی و سه گفانی دا بنا ف و ده نگن".

دیبه نه گانی ئاشتی

په ره لاندروقه ر به رینگه ی هاملتون دا به ردینی. به یانی بوو. دنیا هه تاو بوو. رۆژ، رۆژیکی مانگی نوکته بهری سالی ۱۹۷۳ بوو. رینگامه ی ده هات. هه ر په ی کاب و لوری یه شووتی بوو به ره و گه لاله ده چوو. تووشی چه ندین تراکتۆری پر له سێۆ هه رمی و هه نارو تری بووین. چه ندین ئوتومبیلی دیکه مان بیینی که به

رەقەمەکانیاندا دیار بوو ئیترانی بوون؛ نەمانە پر بوون لە گۆنێ یە شەکرو چای. هەروەها پر بوون لە سەندوق کە نوسینەکانی سەریان بۆ نەدەخوتراوە. جوتیاران، لەمبەر و لەو بەری رینگەکەو و وڵاخەکانیان داوێ پێش و بارەکانیان ھەستی بوو لە بەرپو نۆرتە و کر و بۆ شاریان دەبرد تا لە وێندەر بە نازوقە و خوار دەمەنی بدن، یەگجەر بە دەگمەن دیەنی ئەو سوارچاکە کوردانە دەبێرا کە لە کتییی گەپدە و کتییەکی کارل مای و کتییی (خودان گورگ) ی جۆرج ھالبان کە لە سالی ۱۹۷۵ دا دەرچوو، وەسف کرا بوون و ناویان دەرکرد بوو.

شوفتەرەکانمان ناوی ئەحمەد بوو، داوامان لێدەکرد کە ناوێ ناوێ بووستی تا تەماشای دیەنی ئەو مندالە مەکتەبلییانە بکەین کە بۆ ناو خۆیندەوێ سەرژمێری لە ریزدا دەوستان. یان لە لای ئەو بەنزینخانە بووستی کە لە کەناریکی رینگاکەو دانراو بوو، ئەم بەنزینخانە بە ترومپایەکی دەستی کاری دەکرد، زۆرمان پێ سەرپر بوو کە دەیانگوت نرخێ یەک لیتر بەنزین لە ۱۲ (فینک) ی ئەلمانی پتر نابیت. یان لە قاوێخانە یەکی نزیکێ جادەکە لابدات و جگەرە بکڕین، ھەموو جۆرە جگەرە یەک ھەبوو. بە تاییەتی جگەرە بەریتانی و ئەمریکی. دواێ مونا قەشە یەکی زۆر جگەرە ی جەمھوری شیان بۆ ھێناین. ئەمە تاقە جگەرە ی عێراقی بوو، کە لە چاکی دا کەم وێنە یە، بەلام ئەمان توانی بۆ تاقە جارتیکیش پارە ی ئەو پاکە تانە بدەین کە دەمانکڕین، ھەموو کەرەتیک پێیان دەگوتین: "نای، ئێو ئەلمانی و میوانی کوردستان، ھەراکتێ دێنە سەردانی کوردستان بە خێر بێن، ئێمە دەزانین میوان لە ئەلمانیا ش دا پتووست ناکات پارە ی پتداووستی ی خۆ بدن، نە وسایە؟".

ھەر ھەموو ئەم دیەنە، ئەو باری سەرنجە لای مەرۆژ دروست دەکات کە لەم ناوچە شاخاوی یەدا چالاکی یەکی بازرگانی چەلەنگ ھەیە و رەنگدانەوێ ژبانیکی ھێدی و نارامە، کە رەنگە مەرۆژ لە ناوچە شاخاوی یە کەم پەرەسندووەکانی ناوچە ی دەریای رۆژھەلاتی نافین لە ئەورپادا نەبێن. بەلام ھەموو دیەنەکانی لە دوا ئەلجامدا رەنگدانەوێ دیەنی ئەو ناشتی یە بوون کە زۆر لە مێژ بوو کوردستان بە خۆوێ نەبێنی بوو. لە لایەکی دی یەو ھەر ھەموو ئەو کوپانە ی لەم سەفەرەم دا دیتن، چەکدار بوون؛ ئیدی یان تەفەنگیان پێ بوو یان دەمانچە یان خەنجەر. تەنانت مندالتیکی دوازە سالانم بینی کە زۆر بەشانازی یەو کلاشینکۆفی ھەلگرتبوو. بەلامانەو سەر نەبوو، بەلکو ئاسایی بوو بۆ وولاتیک کە چەک ھەلگرتن تیایدا نیشانە ی پیاوێتی پێ، ئاسایی بوو بۆ رۆلە ی گەلێک کە دەپوێ بە ھەموو شتوێ یەک دەسلالتی حکومەتی مەرکەزی رەفر بکات. بەلام ھەر زوو باری سەرنجیکێ ترمان لا دروست بوو، ئەویش ئەو بوو ئەو ناشتی یە کە دیەنەکانیمان دەبینی، ناشتیەکی کاتی و تەمەن کورت بوو. و ئەمە ھێمنی و نارامی بەر لە ھەلکردنی باھۆز بوو.

تۆناغیتک بوو بۆ پشوردا نیتک و خوسازدانهوه بۆ شهر، پشور دانیتک بوو که هم خه لکی کوردستان و هم حکومتی ناوهندی بهغدا پیوستیان پتی ی بوو؛ چونکه نهم سه فهری نیتکه که له سایه ی ناشتیدا ده مانکرد، بهو مهبهسته بوو که سهردانی نۆردو گایه کی هیزی پیتشمه رگه ی بارزانی بکهین.

پیتشمه رگه: هه میشه ئاماده ی رووبه روو بوونهوه ی مهرگه

لاندروژه ره که مان، له پر خۆی کرد به گه لی یه کی زۆر تهنگی جاده ی هاملتون دا. نهم بهرو نهو بهری رتگه که تاوتره بهردی زهلام زهلام بوو. زۆر له پرو له نکاو گه پینه نیتره. شوفیتره که مان، ئوتومبیله که ی بۆ رتگه یه کی فهرعی سوپاندوه، به گه لی یه کی تهنگه بهردا روت بوو. خالی نۆمه داری له مبهرو له و بهری جاده که دا هه بوو؛ بهلام هیتنه نادیار بوون، نه گر که سیتک خۆی نه بوایه، ههر ههستی پیتنه ده کردن. تا زیاتر سهرده که وتین ژماره ی بازگه کان زیاتر ده بوو. پاش نهوه ی دوو سه د مه تریک رۆشتین لاندروژه ره که ویتا، شوفیتره که پیوستی به نزمترین گتیر بوو تا بهردوام بیت له سهر که وتن. له پر دیمه نیتکی ترمان هاته پیتش؛ له سهر لوتکه ی شاخه که دا پاناییه ک هه بوو چوار دهوری چپای بهرزی ۲-۳ ههزار مهتری بوو. نهوه نهو نۆردو گایه بوو که بۆی دهچووین. یه کیتک بوو له سهر بازخانه زۆرو زه بهنده کانی کوردستانی نهو سهرو بهنده. نۆردو گاکه رتک له بهرده هماندا بهو. نزیکه ی ۵۰۰-۶۰۰ سهر باز له نۆردو گاکه دا بوون و خهریکی مهشقی نهزامی بوون. که سهرنجمان دا نزیکه ی سه د که سیتکیان، مهشقیان بهواتی دی ده کردو وهکو ده ره جه داری نیتو ههر سوپایه کی جیهان کرد بوویان به ههرا: (... چه پ.. راست.. هه موو.. بهو سقا:...) ههر چهند نیته له وشه کان حالی نه ده بووین، بهلام ده مانزانی فهرمان و نه مری لهو بابته بوون.

نهوه ی سهرنجی راکتشیان، جل و بهرگی چونیه کی زهیتونی سوپاییان له بهردا بوو. هه مان نهو جله بوو که سوپای عیراقی به کاریان دیتا.. له لایه کی ترهوه چهند سه د که سیتک جل و بهرگی کوردی ناسایی پیتشمه رگه یان له بهر بوو: جل و بهرگی خاکی و شاشک. جه ماعه تیتک مهشقیان له سهر قورسترین جۆری رۆشتن به سهر عار دیدا ده کرد: سکه خشکتی، چهند مه فره زه یه کیش ده رسی چۆنیه تی به کار هیتانی تۆپی قورسی فرۆکه شکتیان ده خوتند که له سهر ست پایه دانرا بوون، یان ده رسی به کار هیتانی ره شاشی ناوهندی و قورس و تۆپی تانک شکتیان ده خوتند. کۆمه لیک فهرمانده ی سوپایش له سوچیکه وه ده رسی تاکتیکیان ده خوتندو نه فسه رتک له سهر تهخته یه ک، نیشانه و ره مزی، ره سم ده کرد.

دیمه نی تفهنگه کان وایانده ئواند که زۆر شهریان دیتین، چونکه له زۆر شوینه وه ناسنه کاریان به ده ره وه بوو، دیار بوو په له یان لی رنرا بوو. قایشی زۆریه یان گۆراو

بوو به قایشی چه رمی دهستکردی خومالی، یان له جیاتی قایشی په تیان پتوه بهسترا بوو. نهو کلاشکوف و دهمانچانهی که هندی پشمه رگه له کیف دا بزیان ده رهیځین، دهستکردی سؤقیهت و چین بوون.

نامیر به تالیونیکي گه نجی که پوو به رانی، نیگاگهشی چاو که وهی، که ته مهنی له ۳۰ سال تینه ده پری، پتیشوازی من و فولکرهانس-ی وینه گری کردو له گه لماندا هات بو سردانی گروهه جیواز هکان. بوی باسکردین که به تالیونه که پتیک هاتوه لهو سربازانهی که هستی نه ته و هی هانی داو له سویای عیراقی هه لیتن و به شداری نهو روداوو گه ورانه بکه که هه موو که سیک پی ی وایه بهم نزیکانه روو ددهن.. نه و جا له سهری رژی: "ژماره یان زور زوره. لهوه زورتین بتوانین بیانگرینه خو نه گهر پاره و چکمان هه بویه دهانتوانی زور به ناسانی سویا په کی سد هه زار که سییان لی دروستیکه ین". که سردانی نهو په که سربازانه مان کرد، بومان درکهوت که زور به چاکی ته یارو نامه کراون، که به سهر گروهه کانداهه گر این، داوام کرد ریگه مان بدن به بن هه لیراردنی نهوان، دیانه له گه ل چند سربازتیک دا بکه ین. به لام په کم سهر باز که دیانه مان له گه ل کرد، گنجیکي ته مهن بیست و چوار ساله بوو. ژنی هیتابوو. دوو مندالی هه بوو: که نهوی بو ده گتیر اینهوه چاره کانی پرشنگیان ددها. خیزان و که سوکاری خه لکی نزیکی شاری هه ولیر بوون، و ده رفه تی زور کم بوو بو سردانیان. که لیم پرسه له بهر چی بووه به پشمه رگه، هه ردوک دهستی له گیرفانی شهرواله کی ناو کوتی: "چونکه من روله په کی گه لی کوردم و حکومتی عیراق قاییل ناییت له که مان به مافی خوی بگات، بویه له سهرمانه هه موو چه که هه لیگرین و لهو پتیاوه دا به خبتین".

سرباز هه کی دی که چاومان پتیکهوت، پیایوکی بالا به رزی رتیک بوو؛ ده رکوت عمر په. کابری فه رمانده زور خوشحال بوو که نهو سرباز هه عمره به مان هه لیرارد. بوی گتیر اینهوه که خه لکی به غدا په و هه ر له و تندر له دایک بووه گه وره بووه... به رله چند هه فته په که په یوه ندی به هیزی پشمه رگی لهشکری کوردستانهوه کرد بوو... له سهری رژی که مده سیحی پهو سهر به په کتیک له که نیسه مده سیحی په کانی عیراقه و چونکه ری نادرین به نازادی سرووته (طقوس) ناینی په کاغان نه انجام بده ین، بویه لیرام روو بکه مده ده رتیک که ده سلاتی رژی په عسی لینه بیت. نهویش نهو ناوچه په بوو که کورد تییدا ده سلاتاره؛ چونکه ده توانم لیره به ناره زوی خو و چونم بوئ ناوها برین، به تایبه تی کورد سامه له په کی زور باشم له گه ل ده که ن و ریمده ده ن سرووته ناینی په کانی خو و نه انجام بدهم. نه گهر شه هه لگیر سیته وه منیش به شداری ده کم، رهنکه له پتیاوی کوردا شه نه کم، به لام به شداری شه ده کم دژی نه لیه کرو دکتا توریه تی نه لیه کر.

له فرماندهی نوو گروپانهم پرسی، بهر له‌وهی ههمان پرسیار له خودی جه‌ن‌رال بارزانی بکهم، نه‌گه‌ر شه‌ر هه‌ل‌گه‌یرستنه‌وه چ ده‌قه‌ومنی؟ کابرای فرمانده ماوه‌یه‌کی باش له‌فکران را چوو، نه‌وجا چاوی هه‌ل‌بهری و به ده‌ست ئاماژه‌ی بۆ دوور کرد، ئاماژه‌ی بۆ لای پێشمه‌رگه‌کانی کردو گوتی: "ئه‌وانه شه‌ر ده‌که‌ن، هه‌موومان شه‌ر ده‌که‌ین". هه‌ر چه‌نده ئهم ولامه زۆری کار تێک‌کردم، به‌لام من له سه‌ری رۆژێستم و پرسیم: "تا که‌نگی ده‌توانن به‌رده‌وام بن له شه‌ر؟" نه‌وجا نیه‌گایه‌کی تیزی تی‌کردم و به ده‌نگی نزم وه‌لامی دایه‌وه: "هه‌میشه پێشمه‌رگه ده‌بن که جێمان به‌گه‌رنه‌وه و به‌رده‌وامی به شه‌ر بدن". نه‌وسا ته‌رجومه‌مان به چه‌ بۆی شروقه‌ کردین که ووشه‌ی (پێشمه‌رگه) له باری زمانه‌وانی یه‌وه واتا: نه‌وانه‌ی ئاماده‌و له سه‌ر پێین بۆ رووبه‌ روو به‌ونه‌وه‌ی مه‌رگ.

هه‌وسه‌نگی یه‌کی له‌ق

که‌ش و هه‌وای ئهم ئوردوگایه وای لێک‌کردین هه‌ست به‌وه بکه‌ین که کوورد ده‌ستیان له‌و ناشتی یه‌ به‌رده‌وامه‌ شتوه که له ماوه‌ی ناگه‌ر به‌ست و هه‌دنه‌ی ئازاری ۱۹۷۰ وه له لایان دروست به‌و. که له مانگی نوکتۆبه‌ری ساڵی ۱۹۷۳ دا دیانه‌یه‌که له‌گه‌ڵ سه‌ر‌زۆکی کوورد، بارزانی دا سازدا و لێم پرسی که تا چه‌ند ده‌رفه‌تی جێبه‌جێک‌کردنی نیته‌و‌زۆکی به‌یانی یازده‌ی ئازار له‌ گۆڕی یه؟ وه‌لامی دایه‌وه: "من پێم وانی یه به ناشتی به‌گه‌ینه‌ نوتونومی، له‌به‌ر هۆیه‌کی زۆر ساده، نه‌ویش نه‌وه‌یه‌که حکومه‌تی عێراقی له‌ خه‌و‌نیشی دا به‌ر له‌وه ناکاته‌وه نوتونومی راسته‌قینه‌و ته‌واومان به‌داتی. که حکومه‌ت ناچار ده‌بێت گه‌فتو‌گۆمان له‌گه‌ڵ به‌کات، مه‌به‌ستی نه‌وه‌یه له‌م ناوچه ته‌سه‌که‌دا که‌مار‌زمان به‌دات، که نیستا به‌زه‌بهری چه‌ک به‌رگه‌ری لێده‌که‌ین، به‌لام ئهم ناوچه‌یه ته‌نیا به‌شێکی بچوکی کووردستانه؛ چونکه کووردستان خه‌لقین و که‌رکوک و ده‌و‌روبه‌ری (موسل) ده‌گه‌رته‌وه ئێمه ده‌ست له‌و ناوچه‌یه‌ هه‌ل‌ناگرین هه‌ر چی یه‌ک رووبه‌دات، چونکه خۆمان به‌ به‌رپرس ده‌زانین به‌رانبه‌ر به‌و کووردانه‌ی له‌و ناوچه‌یه‌دا ده‌ژین، به‌ هه‌مان نه‌ندازه‌ی که له‌ به‌رده‌م میژووی گه‌له‌که‌مان هه‌ست به‌ پرسیاره‌تی ده‌که‌ین".

نه‌گه‌ر رووداوه‌کانی ساڵی پاش رێکه‌وتنه‌نامه‌ی ساڵی ۱۹۷۰ پێشینه‌وه به‌رچاوی خۆمان، ره‌نگه تا راده‌یه‌ک هۆی ئهو ره‌شبینی یه‌ی بارزانی مان بۆ به‌ دیار بکه‌وێ. رێکه‌وتنه‌نامه‌ی ئازار له‌ سه‌ر ئهو به‌نه‌مایه‌ دار‌پێژا که نیعترافی ته‌واو به‌ که‌سایه‌تی نه‌ته‌وه‌یی و رۆشن‌پرسی کوورد به‌کات، به‌ پێی رێکه‌وتنه‌نامه‌که ده‌به‌وایه: ناوچه‌ی نوتونومی، ناوچه‌یه‌کی خود گه‌ردان به‌وایه و رێ به‌ ده‌رکردنی چاپه‌مه‌نی کووردی به‌دری، و نیعتراف به‌ره‌سمیه‌تی زمانی کووردی بکری چ له‌ کاروباری به‌ر‌توبه‌ردنی

ناوچه‌که‌و و ج وه‌کو زمانی ناخافتنی رۆژانه‌ی خه‌لکی، هه‌روه‌ها نیعتراف به پارتی دیموکراتی کوردستان بکری وه‌کو لایه‌نیککی گفتوگۆیه‌که. کورد به‌گۆیره‌ی رێژی خۆیان له چاو خه‌لکی عێراقدا، نه‌ندامیان له‌و په‌رله‌مانه‌دا هه‌بێ که ده‌بوا به کار بۆ دامه‌زراندنی بکری. کورد، جێگری سه‌رکۆمارو ژماره‌یه‌ک وه‌زیران له نێو حکومه‌تی ناوه‌ندی دا هه‌بێ، نه‌مه جگه له په‌ره پێدانی نابووی و کارگێری ناوچه کوردپیه‌کان که به ته‌واوه‌تی پشتگۆی خرا بوو.

له به‌رانه‌به‌ر نه‌وه‌دا، کوردش له سه‌ری به‌و دان به سه‌روه‌ری نیشتماندا بنێ و گۆتراه‌لی یاساکانی عێراق بێ و هه‌موو نه‌و چه‌که قورسانه تسلیم بکه‌نه‌وه که له کاتی شه‌پدا که‌وتبووه ده‌ستیان. هه‌روه‌ها له سه‌ر نه‌وه‌ش رێکه‌وتن که کرده‌ی ده‌ره‌تانی سامانی سروشتی به ده‌ستی حکومه‌تی هه‌رکه‌زی بێت و ده‌ستیشانکردنی دوا سنووری ناوچه‌ی ئوتۆنومی کوردستان له‌و ناوچه‌دا که مشت و مریان له سه‌ر به‌و، له رێگه‌ی ریفاراندۆمی گشتی و سه‌رژمێری خه‌لکه‌که‌وه یه‌ک لایی بکریته‌وو نیدی سنووریک بۆ نه‌و حااله‌ته دابنری که چه‌ندین ساڵه هه‌ره‌شه له پارچه‌کردنی عێراق ده‌کات.

هه‌ولاتی نه‌ره دوو؟

که‌واته هه‌ردوک لا متحانه‌یان به یه‌کدی نه‌بوو. کورد، که سالانی شه‌ر شنگی له‌به‌ر به‌پیوون، هه‌موو هه‌ولتیککی خۆیان بۆ ناوه‌دانکردنه‌وی وولاته‌که‌یان که شه‌ر وێرانی کرد بوو، ته‌رخانه‌کرد. هه‌ر چه‌نده حکومه‌تی به‌عس، پێنج کسێ له نه‌ندامانی کۆمیسته‌ی ناوه‌ندی پارتی دیموکراتی کوردستانی سه‌ر به بارزانی خسته نێو حکومه‌ته‌وه‌وه لێرته‌ی ناشتی دامه‌زراند تا سه‌ره‌یه‌رشتی وچاودێری جێبه‌جێکردنی رێکه‌وتنه‌وه‌که‌و پاراستنی رێکه‌وتنه‌وه‌که‌ بکات، به‌لام له‌ولا شه‌وه هه‌ندی له توانایدا بوو هه‌ولی ده‌دا کورده‌کان دوو ریه‌خاته‌وو به‌شداری پراتیککی له هه‌یج شتیه‌یه‌کی حکومه‌تایه‌تیدا نه‌که‌ن، هه‌ر له یه‌که‌م رۆژانی پاش رێکه‌وتنه‌وه‌که‌وه هه‌موو کلێله‌کانی ده‌سه‌لاتی راسته‌قینه‌ی گرت به‌ست خۆی. هه‌رچه‌نده نوێنه‌رانی کورد، له‌وانه رۆژییه‌ی پشپور له کاروباری ده‌روه‌ه، سامی ره‌حمان (که له سالی ۱۹۸۰ وه به سه‌کرته‌یری پارت) له پۆستی وه‌زاره‌تی دا دامه‌زێرێن وه‌کو وه‌زاره‌تی کشتوکال و نیشته جێکردن و کاروباری کۆمه‌لایه‌تی یان وه‌زیری بێ وه‌زاره‌تخانه (وه‌زیری ده‌وله‌ت) به‌لام مه‌له‌بهنده گرینگه‌کانی وه‌کو وه‌زاره‌تی ناوخۆ و ده‌روه‌و به‌رگری به ده‌ستی پیاوانی به‌عسه‌وه مانه‌وه. نه‌ک هه‌ر یه‌که‌ک له لایه‌نگرانی بارزانی، بگه‌ر هه‌یج کوردێک له نه‌نجومه‌نی سه‌رکراوه‌تی شوێندا که سه‌رچاوه‌ی راسته‌قینه‌ی ده‌سه‌لاته، قبول نه‌کرا. وه‌زیریککی کورد له سالی ۱۹۸۳ دا ناماده‌ی کۆنگره‌ی خوتنه‌کارانی کورد له نه‌روپا ده‌بێت، زۆر به‌وردی پایه و ده‌سه‌لاتی خۆی و هه‌قاله

كورده‌كاني له وه‌زاره‌تخانه دا ده‌ستنيشان كرد بوو و گوتبوى هر چه‌نده وه‌زيربو مانگانه‌يه‌كى باش وه‌رده‌گري و هه‌قى هه‌يه نوتومبيلي حكومت به‌كار بهيتنى، به‌لام هيچ ده‌سه‌لاتيكي نيه، ته‌نانه‌ت ناتواني ده‌رگاوانتيك يان پيش‌خزمه‌تيك دامه‌زرتين. له هه‌ردوو كولييجي سوپايي و نه‌ركاني به‌غدا دا كه (٢٣٠) خويندكاريان هه‌بوو، چهند خويندكاركي زور كه‌مي كورد وه‌رگيرا بوون، كه نه‌گر به پي رتري كورد له چاو هه‌موو خه‌لكي عيراقدا وه‌رگيرايه‌ن، ده‌بايه نزيكه‌ي (١١٠) خويندكاري كورد له هه‌ردوك كولييجي نيوروا وه‌رگيرايه‌ن. كه چي له سالي ١٩٧١ دا ته‌نيا هه‌شت خويندكاري كورد له دوو كوليجه‌دا هه‌بوون. هه‌رچه‌نده پاريزگاري كورد بو هه‌ر سني شاره كورده‌كه دامه‌زرتين، به‌لام ده‌سه‌لاتي راسته‌قينه له وينده‌رش هه‌ر به ده‌ستي به‌ريوه‌به‌راني ناسايش بوو، كه راسته‌وخو په‌يوه‌ست بوون به حكومه‌تي ناوه‌ندي به‌غداوو په‌يوه‌نديان به پاريزگاروه نه‌بوو.

ته‌نانه‌ت كارگيري‌خويي (الاداره الذاتيه) كه له به‌ياني نازاردا باسكراوه، تاكو‌تايي سالي ١٩٧٠ هه‌ر پشت گوي ده‌خرا و ده‌ست به جيبه‌جيتكردي نه‌كرا، كه جيبه‌جيش كرا به‌وجوزه نه‌بوو كه كورده‌كان ده‌ياتويست: نه‌وه‌بوو نه‌ندامي نه‌مجومنه په‌يوه‌نده‌كان وه‌كو قه‌رار بوو، به‌هه‌لژاردن داينرتين، هه‌له‌نه‌بژتيردان؛ و له لايه‌ن حكومه‌تي ناوه‌ندييه‌وه دامه‌زرتين، بو‌يه نه‌مانه لهو كوردانه نه‌بوون كه نوته‌ري بزاڤي چه‌كداري كورد بن، به‌لكو هه‌موويان كوردي شارو هه‌له‌به‌رستي داموده‌زگا كارگيري به حكومه‌تي به‌كان بوون، به‌لكو هه‌نديكيان خه‌لكي قاچاغ و ياساشكين بوون و له‌وانه بوون كه كو‌مه‌لگه‌ي كورده‌واري تروي كرد بوون. هه‌ندئ له په‌يقداراني (ناطق) كورد نه‌م كارانه‌يان شوته‌اند بهو كارانه‌ي كه مه‌ليتك لويسي شازده‌يه‌م، به‌ر له هه‌لگيرساني شو‌شي فه‌ره‌نسا، كردني. سامي ره‌حمن له‌م باره‌يه‌وه ده‌لت: "هه‌لگيرسانه‌وي شو‌ش سه‌ر له نيواره‌ دياره".

سه‌باره‌ت به ناينه‌دي ناويري پاريزگا كوردي به‌كان، زور به ئالوزي و ناديارى مايه‌وه، ويري موئاقه‌شه‌وه چهندو چوني زور، پرياري بودجه‌يه‌كي تايه‌تي بو ناوچه‌كه نه‌درا. حكومه‌تي ناوه‌ندي رايگه‌يانده كه هه‌ر كاتيكت پتيويستي كرد رتي ده‌دات پاره‌ي پتيويست سه‌رف بكري. نه‌مه نه‌وه ده‌گه‌يه‌ني كه به‌ته‌مايه‌سياسه‌تيك، له مه‌سه‌له‌ي بوژاندنه‌وي پرۆه‌كاني ناوه‌نداكردنه‌وه بيناكاري ناوچه‌كه‌دا، به كار بهيتي كه له‌گه‌ل به‌رزه‌وه‌نديه‌كاني خوي‌دا به‌گوئجتي.

به‌لام حكومت ناماده بوو به‌زوترين كات داخوازييه روشنبيرييه‌كاني كورد جيبه‌جيبكات: له زور قوتابه‌خانه‌ي سه‌ره‌تايي داو ته‌نانه‌ت لهو ناوچانه‌ش كه له ژير ده‌سه‌لاتي هيري بارزاني دا نه‌بوون، به‌ر له‌وي كتيتب و پتداويستي به‌كاني خويندن ناماده بكري، خويندن به زماني كوردي ده‌ستپيكردي. به‌لام ژماره‌ي خويندكاراني

کورد له نه‌نستیتۆ زانستگه‌کاندا هەر که‌م بوو، له ۲/ تا ۱۰/ی خۆتندکارانی نه‌نستیتۆ و زانستگایانه‌یان پشکده‌هینا، هه‌لبه‌ته‌ نه‌م رۆژه‌یه‌ له‌ پارێزگایه‌که‌وه‌ بۆ یه‌کیکی دی جیاواز بوو. رێگه‌ درا به‌ نازادیه‌کی زۆره‌وه‌ چالاکی روشنبیری نه‌نجامدڕی، نه‌مه‌ش به‌ مایه‌ی بوژانه‌وه‌ی بزافێکی نه‌ده‌یی نه‌وتۆ که‌ ناستی هوشیاری هه‌ر سێ ملیۆن کۆرده‌که‌ی عێراقی گه‌شاندوه‌. هه‌روه‌ها له‌ سالێ ۱۹۷۲ داو به‌ره‌زانه‌ندی حکومه‌تی ناوه‌ندی زانستگه‌یه‌ک له‌ شاری سلێمانیدا کرایه‌وه‌ که‌ هه‌ر له‌ کۆنه‌وه‌ مه‌لبه‌ندی سه‌ره‌کی رۆشنیری بوو له‌ کۆرده‌ستاندا، به‌لام نه‌و زانستگه‌یه‌ هه‌ر وه‌کو خۆی مایه‌وه‌و په‌ره‌ی نه‌سه‌ند.

ناکۆکی له‌سه‌ر دیاریکردنی سنۆری نه‌تسه‌وه‌یی ناوچه‌ی ئه‌وێنه‌وه‌ی

له‌ هه‌ڵا نه‌م فاکته‌ره‌ نیجایی و سه‌لبیانه‌دا، بابه‌تێکی تریش هه‌بوو که‌ به‌لای کۆرده‌وه‌ مه‌حه‌مکی سه‌ره‌کی هه‌موو پشکه‌وتنیک بوو له‌ بواری جێبه‌جێکردنی رێگه‌وتنه‌نامه‌ی نازار، نه‌ویش مه‌سه‌له‌ی سه‌رژمێری بوو له‌و ناوچه‌نه‌دا که‌ له‌ سه‌ری ناکۆک بوون. به‌ پێی ی رێگه‌وتنه‌نامه‌که‌ ده‌به‌وایه‌ نه‌م سه‌رژمێری یه‌ له‌ سالێ یه‌که‌می نه‌و چوار ساله‌دا نه‌نجام بدری که‌ بۆ جێبه‌جێکردنی یه‌که‌جاره‌کی خه‌ڵه‌کانی رێگه‌وتنه‌نامه‌ی نازار دانرا بوون. هه‌رچه‌نده‌ لایه‌نه‌ رسمی یه‌کان دو‌پاتیان ده‌کۆده‌وه‌ که‌ به‌و زووانه‌ ده‌ست به‌ سه‌ر ژمێری یه‌که‌ ده‌کری. به‌لام نه‌م سه‌رژمێری یه‌ به‌ درێژایی نه‌و چوارساله‌ هه‌ر نه‌کرا! هه‌ر چه‌نده‌ هه‌موو که‌س نه‌وه‌ی ده‌زانی که‌ چاره‌ نویسی رێگه‌وتنه‌نامه‌که‌ به‌نده‌ به‌و سه‌رژمێری یه‌وه‌و هه‌ر نه‌ویش ره‌وتی رێگه‌وتنه‌نامه‌که‌ دیاری ده‌کات که‌ ناخۆ به‌ره‌و ناستی ده‌جێت یان به‌ره‌و شه‌ڕ.

پشکه‌پاته‌ی دانێشتوانی شاری هه‌ولێرو سلێمانی و ده‌ۆک ناشکراو دیار بوو، بارزانی به‌ پتییستی نه‌ده‌زانی سه‌رژمێری له‌و شارانه‌دا به‌کری. به‌لام مه‌سه‌له‌که‌ له‌ شارانی وه‌کو خه‌نقین و که‌رکوک و ژه‌نگار و نه‌بوو، حکومه‌ت بابه‌خێکی زۆری به‌و ناوچه‌نه‌ ده‌دا چونکه‌ گه‌نگاو سه‌رچاوه‌ی هه‌ره‌ گه‌وره‌ی نه‌وت بوون، حکومه‌ت، له‌ ماوه‌ی ده‌ سالێ شه‌ڕدا زۆر گۆڕانکاری له‌و ناوچه‌نه‌ دا کرد بوو. چه‌ندین هه‌لمه‌تی عه‌ره‌بانه‌ندی له‌وه‌تێده‌ر نه‌نجامدا بوو تا واقعیی نه‌ته‌وه‌یی نه‌و شارانه‌ به‌گۆڕی. هه‌رچه‌نده‌ به‌ پێی رێگه‌وتنه‌نامه‌که‌ ده‌به‌وایه‌ نه‌و ماله‌باتانه‌ی راگۆزرا بوون، به‌گه‌ڕینه‌وه‌ سه‌ر جێگا و ناو ماسی خۆ، به‌لام حکومه‌تی ناوه‌ندی له‌ سالێ ۱۹۷۰ و ۱۹۷۱ دا خۆی له‌ جێبه‌جێکردنی نه‌و به‌لێتانه‌ دزی یه‌وه‌، به‌و هه‌نجه‌ته‌ی که‌ ۲۰ گوند له‌ کۆی ۲۲ گوندی راگۆزراوی ده‌روبه‌ری که‌رکوک به‌وه‌ به‌ ناوچه‌ی مه‌حه‌مه‌ی سوپایی و تازه‌ مه‌حاله‌ خه‌ڵکی نه‌و گوندانه‌ به‌گه‌ڕینه‌وه‌ شوێنی خۆیان. حکومه‌ت هه‌ر به‌وه‌نده‌وه‌ نه‌وستا به‌لکو که‌وته‌ به‌کار هێنانی سیاسه‌تێکی شوێنیه‌ی وه‌کو نه‌وه‌ی شوێنیانی بولنی له‌ سالێ ۱۹۱۸ دا له‌ (کولیدور) و (راینه‌هارد هایدرش) ی نازی له‌ سالێ ۱۹۴۱

دا له بوهیمیدا و زایونی په کان دهرهق به فلهستین به کاریان هینا: له سر داوای و دزارهتی ناوختو هندی کومپانیا هاته دامه زراندن و لمریز پهردهی جوړاوجوړو یان به ناوی ودهمی جیپاوازه کهوتنه کپینی زوی و زاری ژماره یه کی زور له کورده کان. هندی کهس دهلین په کتیک له و کیلانه عدلی ده حامی عهره ب بوو که توانی بهو فیله زوی و زاری یازده گوندی کورد له په کتیک له دهره به گه کورده کان بکړی، پاشان نو کرینمانه (عقدایجار) که جوتیارانی کورد له گدل دهره به گی نیوپراودا موریان کردبو، هلیوه شانده وه داوای له دانیشته کورده کان کرد که ناوچه که به جی بیلین و هر که ناوچه که چولکرا کومه لیک مالباتی عهره ب له باشوره وه هینان و له ویندهر ناکنجی کران.

به عسی په کان، چه کی کارگیریشیان (اداری) به کار هینا: حکومت هر له سهره تای سالی ۱۹۷۰ وه زور به شینه یی و دوور له چاوی رای گشتی، که و ته تقسیم به ندیده کی نیداری تازی نه و تو که له گدل سیاسه تی عهره باندا بگوئجیت... پدیامنتری روژنامه ی (نویه تسوریه تسایتونگ) ی سوسری، له روژه لاتنی نالین دا په کهم کهس بوو که نم کاره خه ترناکه ی حکومتی عیراقتی به رانبهر به کورد ده یکرد، له قاوداو لهو باره یه وه بلای کورده وه که: "وای لیتهات بشیت ناسنامه ی نه ته و یی چه ندین په که ی نیداری کوردنشین بگوئدری، نویش له ریگه ی په یوستکرنی په که ی نیداری عهره بنشین پتیانه وه، به شتیه یک که له یه که نیداری په تازه که دا عهره ب بین به زورینه و کورد بین به که مینه".

له سهره تای هاوینی سالی ۱۹۷۱ وه نیداره ی کومپانیای نه و ت له ژیر گوشاری حکومت دا، که و ته جتیه جتیکردنی نه و کارانه ی که پیشتر دژی کورد کردبوونی، نه وه بوو چوارسه د کرتکاری کومپانیای نه و تی که رکوک به خو خاوخیزانه وه نقل کردن که نمه ده کاته گوئزانه وه ی پتر له دوو هزار کهس" بو ناوچه کانی باشور له ناوچه رگه ی ناوچه عهره یی په کاند، به فرمانی خودی وه زیری نه و ت و کانه کان. له هه مان کاند کومه لیک کرتکاری تریش له کار ده کران و له بهر بیکاری ناچار بوون وولاتی خو به جی بهیلن و هیجرت بکه ن بو شار یان باشور. هر ده موده ست سه دان کرتکاری عهره ب له جتیهان دامه زرتیران پاش نه و ی داوایان لیکرا به مال و مندالوه بین بو نه و ی. سرچاوه کورده یه کان دهلین له نیوان سالانی ۱۹۶۱-۱۹۷۱ دا پتر له ۲۰ هزار کورد له ناوچانه راگوئزاون و پتر له ۳۰ هزار عهره ب له ناوچه جوړاوجوړه کانی عیراقتوه هینران و له جی ی نه و ان ناکنجی کران. نوینه ی په کتیک له ریکخراوه کورده یه کان له هه ندران بو (هانزهاوزر) ی نوسری نه له معانی باسکرده که کورده کان پتیان وایه حکومت به نانقه ست مسله ی سرژمیرییه که ی دوا خسته وه خو ی لیدزیه و ته وه، به تاییه تی که کومه له کادرتیکی خو ی راسپاردبو

شناساییه کی نهیتهی واقعی نه تهوویی نو ناوچانه بکهن، نهوه بوو چهند لیژنه به کی وه همی له ژیر په ردهی خو سازدان بۆ پرۆسهی سه رزمیتری، پتیکهات و ههر چی زانیاری پیویست هه بوو کۆیانکر ددهوه، وهختی نهم لیژنه وه همیانه له کاره کانیان بوونه وهوه حکومت سهیری نه عجمه کانی کرد، نییدی نهم لیژنه هه لو هشیترانه وهوه سه رزمیتریه کهش نه کرا.

هه رچه نهده مصطفی بارزانی سه رکردهی کورد بهوه به نیتو بانگه که مرفیچی هیمن و به سهبرو جهوسه له ورد وهلامه، که چی لهو دیانه یه مدها که له سالی ۱۹۷۳ له گه لیم سازدا، وهختی هاته سه ر باسی نهو خاله خوی پهنه گیراو هه ندی ووتو رستهی توندی نهو توئی به زاردا هاتن که ته رجومانه که زۆر به زحمهت ده ره قه تیان ده هات و پتیاندا راده گه یی. بارزانی گوتی: "هه ر مه که به یی یه ک به گری له هه ر سوچیکی سه رزمین دا زۆر شت ده زانی دهر باری قه سا به خانه کانی تورک دژی نه رمن، دهر باری قه کردنی جوو به دهست نه لمان، که چی به غدا به کامی دل، هه رچی یه کی بوئی ده بکات و تاقه که سینگ له م جیهانه نهو نه زیته وه بهر خوی ناخات ناما ویه ک بۆ نهم رهفتاره بکات یان کاریکی وهها بکهن که سنوریک بۆ نهم رهفتارانه دابنری.. مادامیکی نهوت هه بی و بگاته کۆمه لگه پشه سازیه کان، نهوا هیچ که سینگ روژی له روژان بیر له م حه قیقه ته ناکاته وه که نهم نهوته تیکه ل به خوتنی رۆله کانی گه له که مه، نهو خوتنه ی حوکمرانانی به غدا رشتیوانه. نهم خوتنه ش، له گه ل نهوته که دا بۆ هه ر کۆی یه بیرئ. دهروات"، "تیازیکی گلاوو ناکامیکی سامناک" بارزانی بهو رسته یه پوخته ی رای خوی له مه ی سیاسه تی رژی می به عس ده ره هق به گه له که ی لهو سانه دا دهر پری.

رژی می به غدا هه ر له سالی ۱۹۷۰ وه که وته نهوه ی که شو هه وایه کی بیباوه پری و بی متسانه یی له نیتوان هه ردوو لادا دروستیکات. رهنگه رژی م بهو مه بهسته نهوه ی کرد بی که ناکۆکی لاهه کی و دووبه ره کی تازه به خاته نیتو ریزه کانی بزوته وه ی رزگار یخوازی کوردی یه وه، وهکو چۆن پشترش نه مه ی ده کرد، واتا دووبه ره کی نانهوه له ریزی کورداندا له ریه گی خۆ دزینه وه ی حکومت له گفت و به لینه کانی و دۆزینه وه ی نهو زاری تازه بۆ گوشار خستنه سه ر کورد که له به نه رتدا رقی لیتیان بوو، و نه یده هویان دن.. جاوه کو زه مینه خۆش کردنیک بۆ خولقاندنی که شو هه وای بی باوه پری قه راری زۆر زالمانه ده رجوون سه به اهرت به داخستنی ده زگا رۆشنبیری یه کوردیه کان بۆ ماوه یه ک و پاشان گردنه وه یان یان هیتشته وه یان به داخراوی. ههروه ها حکومت لهو بودجه یه ش ژیتوان بهوه که قه رار بوو بۆ ریک خراوه کانی لاهان و قوتابیان و نافرتهانی کوردستان ته رخانبکری، به پتیچه وانه وه پاره یه کی یه کجار مۆل بۆ نۆکه ران و هاوکارانی رژی م سه رفکرا.

ههواره کانی تیرورو هه‌له مه‌لایان

ده‌زگای نه‌منی عێراقی که‌رت نه‌خشه‌دانان و هه‌ولدان بۆ تیرورو کوشنی سه‌روکی کورده و فه‌رمانه‌کانی تری کورده. له‌ هاوینی سالی ۱۹۷۱ دا له‌ کاتی که‌دا شاندیکی کورده به‌ مه‌به‌ستی گه‌توگۆ له‌ به‌غدا به‌ بوون، به‌ نارنجوکی ده‌ستی هێرشیک کرایه‌ سه‌ر ئوتومبیله‌که‌یان و نه‌م هێرشه‌ به‌وه‌ مایه‌ی کوشنی شو‌فتیری ئوتومبیله‌که‌و به‌رینه‌دار بوونی نه‌و دوو سیاسه‌توانه‌ی ده‌نیو ئوتومبیله‌که‌دا بوون. هه‌رچه‌نده‌ گارده‌ کورده‌کان توانیان کابرای تاوانکار به‌گرن و ته‌سلیم به‌ دادگای عێراقی به‌کن، که‌چی ته‌نیا بۆ ماوه‌ی شش مانگان چه‌پس کراو پاشان به‌په‌له‌ نازاد کراو له‌ شاری به‌سه‌ر دامه‌زراو پۆستیکی به‌رزیان داین.

روداوه‌کانی پاشترش به‌ ناشکرا نه‌وه‌یان سه‌لماند که‌ حکومه‌تی عێراقی نه‌م جۆره‌ هه‌ولانه‌ی به‌ شیرازکی ناسایی ده‌زانی بۆ به‌ره‌هه‌کانی که‌مینه‌ی کوردی و سه‌رداره‌کانی. له‌ سالی ۱۹۷۷ دا ده‌زگا نه‌منی یه‌ تایبه‌تی یه‌کانی وه‌زاره‌تی ناوخی نه‌مسا، ده‌زگا تایبه‌تی یه‌کانی نه‌لمانیای فیدرالی ناگادار کورده‌وه‌ که‌ (۵) که‌س له‌ نۆکه‌رانی نه‌منی عێراقی له‌ رێگه‌ی نه‌مساوه‌ خۆیان به‌ خاکی نه‌لمانیادا کردووه‌و به‌ مه‌به‌ستی کوشنی نه‌و سه‌رکورده‌ کوردانه‌ نێردراون که‌ له‌ نه‌لمانیای رۆژاوا ده‌ژین. به‌راستی له‌ سالا‌تی پاشتردا نه‌لمان توانیان ته‌حقیق له‌ چه‌ندین هه‌ولی تری له‌و بایه‌ته‌ به‌کن که‌ نۆکه‌رانی نه‌منی عێراقی له‌ ژێر په‌رده‌ی حمسه‌نه‌ی دبلومه‌سیدا، راسپێرداوه‌وون کاری تیرورسی دژی نه‌و هاوولاتی یه‌ کورده‌ عێراقییانه‌ نه‌نجامبه‌دن که‌ له‌ نه‌لمانیای فیدرالی ده‌ژیان.

یه‌کتیک له‌ نێکهانی بارزانی باسی هه‌ولتیکی تیروور کردنی بارزانی بۆ گێترامه‌وه‌، نه‌م پیاوه‌ی که‌ قسه‌ی بۆ ده‌کردم لا‌تیکی له‌ ده‌ست داوه‌و. له‌ حوزه‌یرانی سالی ۱۹۷۱ دا تاقه‌ ناخونده‌یکی شیعه‌ی عێراقی داوایان کرد رێیان به‌دێ بارزانی به‌دین و باسی نه‌وه‌ی له‌گه‌لدا به‌کن که‌ داخوا بارزانی ده‌توانن ده‌سه‌لاتی خۆی و په‌یوه‌ندی دوستانه‌ی له‌گه‌ل رژیمی به‌غدا دا که‌ هیشتا تیک نه‌چوووه‌و، به‌کار به‌ینی.. به‌لام نه‌وه‌ بوو کاتن شاندی نێتیراو له‌ رۆژی ۱۹۷۱/۶/۲۹ دا گه‌یه‌ به‌اره‌گای بارزانی له‌ حاجی نۆمه‌ران، ته‌نیا نه‌و چوار ناخونده‌ شیعه‌یه‌ نه‌بوون که‌ دیاریکرا بوون، به‌لکه‌و هه‌شت مه‌ه‌لا بوون، یان راسته‌ر هه‌شت پیاو بوون و جلی مه‌لایان له‌به‌ر کرا به‌و. لیکولینه‌وه‌کانی دواتر سه‌لماندیان که‌ ده‌زگای استخباراتی عێراقی سور به‌وه‌ له‌ سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ چوار که‌س له‌ نۆکه‌رانی راگه‌یانده‌وه‌ که‌ ریکۆرده‌ر له‌ ژێر جیه‌گانه‌وه‌ قایم کراوه‌، پتیرسته‌ هه‌ر که‌ ده‌ست به‌ قسان کرا له‌گه‌ل سه‌رداری کوردا، ریکۆرده‌ره‌کان به‌خه‌نکار تا هه‌رچی یه‌ک دژی ده‌وله‌ت و حکومه‌ت ده‌لتی تۆماری به‌کن.

هه‌ل‌به‌ته‌ کورد میلیله‌تیکه‌ ریزی ناین و حورمه‌تی پیاوانی ناینی ده‌گرن، بۆیه‌ گارده‌کان شاندی نیو‌ه‌رویان نه‌پشکنی و رتگه‌یان دا بروات. وه‌ختی بارزانی وه‌ ژوورکه‌وت چ گومانیککی له‌وه‌ نه‌بوو که ده‌زگای استخباراتی عیراتی داویتیکی وه‌هایان بۆ نایب‌تسه‌وه‌. له‌ کاتی‌که‌دا کوریککی گه‌نج چای بۆ میوانه‌کان داده‌نا! چای گولی مه‌جلیسه‌ و کورد تا چای دانه‌نێ ده‌ست به‌ قسان ناکات. یه‌کتیک له‌ نۆکه‌ره‌کانی استخباراتی عیراتی، وه‌کو له‌سه‌ری ریک که‌وتیوون، ده‌ستی به‌ ریکۆرده‌که‌ی ژیر جبه‌که‌یدا نا، تا قسه‌کان، که‌ خه‌ریک بوو ده‌ستپێده‌کرد، تۆمار بکات.

به‌لام نه‌م نۆکه‌ره‌ هه‌نده‌ نه‌ژیا تا قریا بکه‌وی و بپیننی نه‌وانه‌ی که‌ به‌م کاره‌یان راسپاردوه‌ ته‌فره‌یان داوه‌ و له‌ خسته‌یان بردوه‌، تومەز له‌ بری ریکۆرده‌ر، بۆمبایان له‌ ژیر جبه‌که‌یدا تاقه‌ت کرد بوو تا هه‌ر که‌ ده‌ست به‌ دوگه‌ی ریکۆرده‌که‌وه‌ بنێ، یه‌کسه‌ر به‌ته‌قینه‌وه‌. نه‌وه‌ بوو ته‌قینه‌وه‌یه‌کی یه‌کجار گه‌وره‌ جه‌سته‌ی خۆی و کوره‌ لاوه‌ چاپچی یه‌که‌ی پارچه‌ پارچه‌ کردو بردنی به‌ حه‌وادا، نیدی بۆمبه‌کانی دیکه‌ش ته‌قینه‌وه‌ وه‌ هه‌موو ناخونده‌ راسته‌قینه‌ و ساخته‌کان پتکه‌وه‌ مردن. تومەز بۆمبه‌کان به‌ جوژی له‌ ژیر جبه‌کانیاندا قایم کرا بوون، هه‌رکه‌ یه‌کتیکیان ته‌قی یه‌وه‌، نه‌وانی تریش به‌ شیه‌یه‌کی ئوتوماتیککی به‌ته‌قنه‌وه‌. به‌لام بارزانی که‌ گوشاری ته‌قینه‌وه‌که‌ هه‌لی داوه‌وه‌ سوچیکی ژوورکه‌وه‌، ساغ و سه‌لامه‌ت ده‌رچوو. ته‌نیا تۆژی ده‌ست و ده‌موچاوی روشاو هه‌یچی دی. کاتی شوفتیرانی ئوتومبیله‌ توپوکانی ده‌ره‌وه‌ که‌ له‌ نزیکی باره‌گاکه‌دا چاوه‌ روانیان ده‌کرد، گوتیان له‌ ته‌قینه‌وه‌ زله‌که‌ی ژوورکه‌وه‌ بوو، وه‌کو له‌ سه‌ری ریک که‌وتیوون، که‌وته‌ نارنجۆک بارانی ده‌وروبه‌ریان تا رتگه‌ی هه‌لاتن بۆ خۆ بکه‌نه‌وه‌.

به‌لام گارده‌کانی بارزانی ده‌سته‌بجی هاته‌نه‌ ده‌ست و به‌ ده‌ستریژی کلانشکوف هه‌موو نه‌و ئوتومبیلانه‌یان داپێژت که‌ وسته‌یان هه‌لێن. یه‌کتیک له‌و شوفتیرانه‌ بۆ چه‌ند سه‌عاتیک ژیا، له‌و چه‌ند سه‌عاته‌دا نه‌وه‌نده‌یان زانیاری لێهه‌رگرت که‌ بچه‌ بنج و بناوانی پڕۆسه‌که‌ و به‌زانن گتی نه‌خشه‌ و پیلانه‌که‌ی داڕشته‌وه‌. هه‌ر چه‌نده‌ جیگری سه‌رکۆماری عیراق سه‌دام حوسین، که‌ ده‌سه‌لاتداری راسته‌قینه‌ی عیراق بوو، یه‌کسه‌ر له‌ رۆژی ۲/۱۰/۱۹۷۱دا بروسه‌که‌یه‌کی بۆ بارزانی نارد، خۆشحالی خۆی ده‌ربه‌ری به‌ بۆنه‌ی رزگار بونی بارزانی له‌و روداوه‌ پسرۆزیایی شۆرش و حکومه‌تی پتراهه‌یاند، به‌لام کورده‌کان نه‌و بروسه‌که‌یه‌یان به‌ کاغه‌زیککی سه‌پی بپیاوه‌خ زانی.

زۆریه‌ی کورد، به‌ خودی (بارزانی)شه‌وه‌ که‌ هه‌میشه‌ به‌ چاری گومانه‌وه‌ ده‌روانی یه‌ حکومه‌تی به‌غدا، وێه‌ی هه‌موو رواله‌ت و قۆناغه‌کانی ناشتی و دۆستایه‌تی که‌ حکومه‌ت ده‌ری ده‌به‌ری، وا سه‌یری نه‌و رووداوه‌یان کرد "روداوی ته‌قینه‌وه‌ی مه‌لاکان له‌ حاجی نومه‌ران" که‌ نه‌و هه‌ولانه‌ی ناشتی که‌ به‌ هۆی رتکه‌وتنه‌نامه‌ی نازاره‌وه‌

هاتبونه ناراو، که بیسونه ته کویره کۆلان و چ هیوایه که له گۆڤی نه ماوه و کاتی خو ناماده کردن بۆ قوناغیتکی تری شهر هاتوو. نهم روداووش به لگهی سور بونی حکومت له سهر دستپیکردنی نهو شهر، نیدی نه نجامة که ی ههرچی یک بیت.

نهمجارهش دهرکهوت که خو پهسندی و عوجیزلی عهره بی و هاوسهنگی هیز له نیو حکومتی عیراقیدا، ریتادات هیچ جوړه داهینانیتکی (تنازل) راستهقیسه بۆ گه وره ترین که مه نه تهو بی ناعهره ب له ولاتدا بکړی. دانی نوتونومی به کورد به لای حیزی به عسهوه، که حیزی سوسیالستی عهره بی یه، ته نیا له چوار چیهو ی عیراقی یه کگرتوودا قابیلی تسمه ووه. باشتترین به لگهی نهو بۆ چونهش نهو گوتاره یه که رۆژنامه ی (الجمهوریه) ی به غدای نیمچه ره سمی له ناوه راستی سالی ۱۹۷۱ دا بلاوی کردهوه: "تهو کوردانه ی نهم هسته نیشتمانی یه یان نه بی، و اتا هستی په یوه هستگی ته وواو به عیراقی یه کگرتووه. نه وانه خه لکانیتکی بیتگانو غه واره نهم نیشتمانه".

هنری کیسینجر، بونی کورد کهشف دهکات

له نه نجاسی نهم گۆرانکاری و شته تازانه وه، سه رکردایه تی شوږشی کورد که وته بیر کردنه وه له ووی که واز له وه بیتنی هه موو قورساییه کی خوی بخاته سهر حکومتی عیراقی. ههر له چوار چیهو ی بیناکردنی سیله تی ناینده ی خوی، سه رکردایه تی شوږشی کورد، سهر له نوئی که وته گهران به دووی دۆست و لایه نی دهره کی دا تا یارمه تی بدات. جارتیکی دی بیره وه ریه کانی سه رده می کۆماری مه پاد که له سالی ۱۹۶۶ دا به کۆمهک و پشتگیری سۆقیهت دامه زرا، بوژایه مو زنده بووه. ههر چه نده سۆقیهت له هه فتاکاندا دۆستی تزیککی حکومتی عیراق بوون و له بهر خاتری به رۆه وه ندییه کانی خۆیان کۆمه کی به رده وامی کوردی عیراقیان نه کرد، به لام به به رده وامی په یوه ندییان به کورده وه هه بوو، هه لویستی به لایه نانه یان دهره ق به کورد هه بوو. به لام پاش شوږشی عیراق، گۆرانکارییه کی ریشه یی به سهر نهم هه لویسته دا هات. ههر له کوده تای سالی ۱۹۵۸ ی قاسمه وه، نیدی حکومت عیراقی یه یک له دوا یه که کان هه لپان داوه میانه یان له که ل سۆقیهتدا دۆستانه و خوش به. چونکه پتیان وا هوو پشتگیری سۆقیهت فاکته رتکی زۆر گرینگ هوو بۆ وه دیه اتنی نامانجه تاییه تی په کانیان: دهرچوون له په یانی به غدا، خۆمالی کردنی کۆمپانیاکانی نهوت، هه لویستی بیلایه نی نیجایی.

پاش کشانه ووی به ریتانیا له ناوچه ی که نداو، که له سالی ۱۹۶۷ دا ده ستپیکردو له سالی ۱۹۷۱ دا ته وواو هوو، عیراق بایه ختکی تاییه تی و ستراتیژی له لای سۆقیهت و بۆ سۆقیهت په یدا کرد. چونکه به به عیراق نه یانده توانی چاودتری گۆرانکاریه کانی

ناوچه‌ی که‌نداو بکه‌ن و کاری لێ بکه‌ن. سۆڤیه‌ته‌کان، به‌ره‌به‌ره قه‌ناعه‌تیان هه‌تیا که عه‌ی‌راق واقه‌عه‌تیکه‌ی سوپایه‌ی و سیاسیه‌ی له‌ به‌رانبه‌ر نێه‌ران دا؛ که رۆژ به‌ رۆژ په‌یوه‌نده‌ی و هاوئاهاه‌نگی له‌گه‌ڵ وولا‌ته‌ په‌که‌رتوه‌کانی ئه‌مه‌ریکا‌دا زیاده‌ی ده‌کرد. له‌به‌ر ئه‌م هه‌یه‌ سۆڤیه‌ت له‌ ناوه‌ندی سالانی هه‌فتا‌کان‌دا ئاماده‌ بوو فرۆکه‌ی میکی (۲۱) به‌ عه‌ی‌راق به‌فرۆشه‌یت، به‌مه‌ش عه‌ی‌راق بوو به‌ په‌که‌مه‌ین ده‌وله‌تی ناوچه‌ی که‌نداو که فرۆکه‌ی له‌ زه‌تر له‌ خه‌یرایی ده‌نگی هه‌بن. (شارام جوین)‌ای په‌سپۆری رۆژهه‌لاتی ناڤین له‌ لیکۆله‌یه‌وه‌ په‌که‌یدا که له‌ سالێ ۱۹۸۰ به‌لاوه‌ته‌وه‌، ده‌لێ راده‌ی چه‌کداری عه‌ی‌راق له‌ هه‌ی نێه‌ران زیاتر بوو، ئه‌گه‌ر ژماره‌ی خه‌لک و به‌ر هه‌مه‌په‌نانه‌ی نیه‌ستمانی هه‌ردووک وولا‌ت به‌راورد به‌که‌ین. له‌ نیسانی سالێ ۱۹۷۲‌دا په‌یانی دۆستایه‌تی درێژخایه‌ن له‌ نێه‌وان سۆڤیه‌ت و عه‌ی‌راق مۆکرا، به‌مه‌ش ئاستی هاریکاری نێه‌وان هه‌ردووک وولا‌ت به‌رز به‌وه‌، ئه‌مه‌ش ره‌وتی گه‌شتی سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی عه‌ی‌راقی به‌تو‌تر کرد.

تاران و (واشنتون)‌ش له‌ لای خۆیا‌نه‌وه‌ به‌ گومان و دوو ده‌لی په‌وه‌ ده‌یانوانی په‌ره‌سه‌ندنێ ئه‌م میانه‌یه‌. چوار هه‌فته‌ به‌ سه‌ر نیه‌زا کردنی په‌یانه‌نامه‌ی نێه‌ر براوا نه‌بوری، که ئه‌وه‌ به‌ ئاشکرا ده‌رکه‌وت که گه‌راتی کورد به‌ دووی هاوپه‌یانه‌دا، له‌گه‌ڵ به‌رژه‌وه‌ندی نێه‌رانی ئه‌مه‌ریکی دا، که بریتی بوو له‌ که‌مه‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی سۆڤیه‌ت له‌ ناوچه‌که‌دا، له‌ زۆر خالی هاوبه‌ش دا په‌که‌نگه‌یر ده‌بن.

(ریچارد نیکسون)‌ای سه‌ره‌ۆکی نه‌و ده‌می ئه‌مه‌ریکا، له‌ ۱۹۷۲/۵/۳۰ دا سه‌ردانه‌تیکه‌ی کورتی بیه‌ست و چوار سه‌عاتی نێه‌رانی کرد. له‌و سه‌ردانه‌دا به‌ خۆی مه‌سه‌له‌ی کوردی هه‌تیا‌یه‌ گۆژی. نیکسون له‌ دانیه‌شتنیکه‌ی تایبه‌تی دا له‌گه‌ڵ شای خانه‌خوێ و هاوپه‌یانی دا، که هه‌ری کیسه‌نجری راویژکاری نه‌می نه‌ته‌وه‌یی ئه‌مه‌ریکی-ش ئاماده‌ی دانیه‌شته‌که‌ بوو، نیه‌گه‌راتی خۆی ده‌ریاره‌ی زیاده‌ی بوونی کاره‌ راویکالی په‌که‌انی عه‌ی‌راقی دراوسێ ی نێه‌ران ده‌رپێ.

سیاسه‌تی سوسیالستی راویکالی و عه‌ره‌بی و ناسیونالستی حکومه‌تی به‌عسی به‌غدا که به‌ند بوو به‌ ئارامی و عه‌ره‌بانندی عه‌ی‌راقی فره‌ نه‌ته‌وه‌و په‌یانه‌ی به‌ستنی پتر له‌گه‌ڵ سۆڤیه‌ت‌دا، ئه‌مه‌ گۆسپ و ته‌گه‌ره‌ بوو له‌رێ ی وه‌دیه‌اتنی ئاره‌زووه‌کانی شاهنشاه‌ی رونا‌هی ئاریان، که بریتی بوو له‌ وه‌دیه‌ت هه‌تیا‌نی هه‌یزو ده‌سه‌لاتی پتر. هه‌روه‌ها که به‌عسی په‌که‌ان له‌ سالێ ۱۹۶۸‌دا هاته‌نه‌ سه‌ر حوکم، ئه‌مه‌ خۆی له‌ خۆیدا بوو به‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی خه‌ته‌ری راسته‌وخۆی له‌ گوین به‌ژ شا، نه‌ک هه‌ر له‌ رێگه‌ی په‌شتیوانی کردنی راسته‌وخۆی نه‌و موهاجیرانه‌وه‌ که نه‌یاری شاپوون، به‌لکو، ئه‌گه‌ری نه‌وه‌ش هه‌به‌و بێن به‌خه‌ته‌ریک که هه‌ره‌شه‌ له‌ ئارامی مه‌یرنیه‌نه‌ عه‌ره‌بی په‌که‌انی وه‌کو کویت و قه‌ته‌رش بکه‌ن. هه‌ر وه‌ها نیکسون بایه‌خ و گرینگێ کانه‌گا نه‌وته‌که‌انی ناوچه‌که‌و نه‌گه‌ری هه‌ره‌شه‌کردن له‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌که‌انی ئه‌مه‌ریکای له‌م رووه‌ باسکرد. به‌لام کیسه‌نجر

هه‌موو هه‌زوو بېرېرې خۆی بۆ نه‌وه ته‌رخان کرد که چۆن ده‌سه‌لاتی سۆڤیه‌تی که‌مبکریته‌وه.

پێده‌چیت هه‌ردوکیان رای شایان پرسییێ که چ بکریێ تا گوشار به‌خړیته سه‌ر کۆماری عێراقی هه‌مبێزی دۆلی دوو رویارو نا‌زاوه و به‌شیونی تی به‌خړی، به‌و مه‌به‌ستی زه‌مینه بۆ نه‌و رۆژه خۆش‌بکریێ که به‌توانیێ جارتیکی دی عێراق به‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی ئێران- نه‌میریکا و ته‌فانه‌ت رۆژاواوه به‌سه‌ستیته‌وه، وه‌لامی شا نا‌شکراو روون بوو؛ له‌ کاتی‌کا هه‌موو قورساییه‌کی نه‌میریکا بۆ فیتنام ته‌رخانه‌کرا بوو، هه‌تێ پێشمه‌رگه‌ی بارزانی له‌ سالی ۱۹۶۱ وه‌ توانی سه‌ن جاران زه‌ره‌ری که‌وره له‌ هه‌تێ نێزاسی عێراق به‌دات و به‌یگه‌یه‌نیته که‌ناری داروخان و حکومه‌تی عێراق ناچار به‌کات دا‌وای ناگر به‌ست و شه‌ر راگرتن به‌کات. (تاران)ش ناگادار بوو که نه‌م ناگر به‌ستی دوا‌یه‌ش که به‌ هۆی مو‌ر کردنی رێکه‌وتنه‌نامه‌ی نا‌زاره‌وه هاته‌بووه گۆڤی، زۆر له‌قه‌و هه‌ر سالی بروخێ ده‌روخی و مو‌رۆف ده‌توانی به‌پێ مانه‌وو بوون، پێشمه‌رگه‌کانی بارزانی به‌گه‌ریتیتته‌وه بۆ سه‌نگه‌ره‌کانی شه‌ر. نیکسون و کیسنجر، بېریان کرده‌وه که زامنه‌کردنی کۆمه‌کی ئێرانی و به‌لینیککی نه‌میریکی که کۆمه‌کی کو‌رد به‌کن، به‌سه بۆ نه‌وه‌ی هه‌تێ نه‌نتی کومونیسته‌کانی بارزانی، له‌ جیاتی خۆیان، واته له‌ جیاتی ئێران و نه‌میریکا به‌خه‌نه شه‌ره‌وه دژی حکومه‌تی به‌عس و سۆڤیه‌تی هاو‌پیمانی حکومه‌تی به‌عس. به‌لام شا، زۆر دلی پێوه نه‌بوو به‌شداری نه‌م پرۆژه‌یه به‌کات؛ به‌ تایبه‌تی که هه‌شتا نه‌و زه‌ره‌رو زیانه سویا‌یه گه‌ورانه‌ی بېرما‌بوو که له‌ سالی ۱۹۷۰دا له‌ نه‌جاسی شه‌ری پاکستانی هاو‌پیمانی ئێران دژ به‌ هند، پێی که‌وتبوو. له‌ لایه‌کی ته‌روه شا، سه‌رگه‌رمی نه‌وه بوو میان‌ه‌ی خۆی له‌ گه‌ل وولاتانی عه‌ره‌یی و هه‌موو وولاتانی ئیسلامی دا‌کو‌ک و خۆش به‌کات. بۆیه وای به‌چاک ده‌زانی خۆی له‌ کاروباری ناو‌خۆی عێراقی درا‌وست و مو‌سولمانی هه‌له‌قه‌وریتتی، به‌ تایبه‌تی له‌ رووی سیاسی و سویا‌یه‌وه.

چه‌کی سۆڤیه‌تی، له‌ نه‌میریکه‌وه ده‌نێردری

له‌به‌ر نه‌م وه‌زع و حا‌له تایبه‌تی یه‌ی شا، ده‌هوا‌یه زۆر به‌ جوانی هه‌موو هه‌نگاهه‌کانی ناینده‌ی نه‌م پرۆسه‌یه تاوتووی بکریێ و زۆر به‌ نه‌نتی. پێنیتته‌وه. هه‌ر به‌مه‌به‌ستی پاراستنی نه‌م رازو و نه‌نتی کاری یه‌، شا چه‌م‌د پرسیارتیکی خسته‌ روو: نایا نه‌مه راسته، له‌ په‌رو راسته‌وخۆه‌مان چه‌کی نه‌میریکی که‌ دراوه به‌ سویای ئێرانی، به‌دری به‌ پێشمه‌رگه؟ نایا واشنتن ناتوانی نه‌و چه‌که سۆڤیه‌تی و چینایه به‌دات به‌ کو‌رد که له‌ شه‌ره‌کانی فیتنام و که‌مبودیا گرتوونی؟ خۆ نه‌گه‌ر نه‌و چه‌کانه به‌ش نه‌کات نایا نه‌میریکی یه‌کان ناتوانن دا‌وا له‌ جو‌له‌که به‌کن نه‌و چه‌ک و ته‌فاقه سۆڤی یه‌تیانه بۆ کو‌رد بنێرن که له‌ جه‌نگی شه‌ش رۆژه‌ی سالی ۱۹۶۷ دا گرتوایه؟! چونکه گومان له‌وه‌دا نی یه‌ ده‌بی ئیسرائیل پشتیوانی له‌ هه‌ر پرۆژه‌یه‌ک به‌کات که له‌ نه‌جاسدا

دهبیته مایه‌ی لاواز بوونی عیتراق که ناشکراو له هەر بونه‌یه کداو زب له هەر ددوله‌تیکی تری عهره‌بی، دژمنایه‌تی خۆی به‌رانبهر زایونیزم و نیسرائیل راده‌گه‌یه‌نی.

نیکسون، که به خۆی زۆری حمز له کاری نه‌یینی ده‌کرد، مالاوایی له شا کردو به‌لێتیکی زۆری دایق هەر که گه‌یشته‌وه واشنتون هه‌موو لایه‌نه‌کانی ئهم کرده‌یه به‌زوترین کات تاوتوێ ده‌کات. به‌لام وه‌ختی نیکسون گه‌رایه‌وه و ئهم مه‌سه‌له‌یه‌ی له راویژکارانی خۆی گه‌یاند، به‌ تایبه‌تی راویژکارانی کاروباری ده‌ره‌وه و نه‌منی نه‌ته‌وه‌یی، ناک هەر دلایان پێوه‌نه‌بوو، بگره هه‌ولێندا نامۆژگاری بکهن که واز له‌م سه‌رکێشی یه‌ بێتی، به‌ تایبه‌تی (ولیم روجرز) ی وه‌زیری ده‌ره‌وه (ریچاره‌یلزم) ی سه‌رۆکی ناژانسی موخابه‌راتی ناوهندی زۆریان هه‌ول دا ژێوانی بکه‌نه‌وه، هه‌نجه‌تیشیان نه‌مه‌ بوو، که نه‌مریکا به‌شی خۆی و زیاتر گه‌یروگرفتی له‌ باشوری رۆژه‌هلای ناسیادا هه‌یه، نه‌مه‌ جگه له‌و هه‌موو زیانه‌ی که له‌ قیستام لێتیکه‌وت، هه‌روه‌ها کۆمه‌لێک پرۆژه‌ی نه‌تی ی دیکه‌ش له‌ که‌مبودیا و لاوس هه‌بوون.

جگه له‌م هۆکاره ده‌ره‌کیانه، ئالۆزکانی سیاسه‌تی ناوخۆش له‌ زیاد بووندا بوو، نه‌وه بوو ده‌ست به‌ جێبه‌جێکردنی پرۆسه‌ی واته‌رگیت کرا له ۱۹۷۲/۶/۱۷ دا. به‌لام نیکسون ناک هەر به‌ گۆی راویژکاره‌کانی خۆی نه‌کرد، بگره هه‌موو توانایه‌کی خۆی وه‌گه‌ر خست تا زه‌مینه‌ بۆ ئهم پرۆژه تازیه‌ خوشبکات و به‌زوترین کات جێبه‌جێ ی بکات. چونکه ولیم روجرز و ریچارد هیلزم نه‌ندام بوون له‌ لیژنه‌ی چوار قوڵی نه‌تی دا، که ئهم لیژنه‌یه بۆ خۆی به‌شیکه له‌ نه‌نجومه‌نی نه‌منی نه‌ته‌وه‌یی و ده‌بیت هه‌موو پرۆژه‌ کردنه‌ نه‌تی یه‌کان بچیت به‌رده‌ستی، بۆیه نیکسون خۆی له‌ لیژنه‌ی گۆرین بواردو داوای له‌ کسینجری راویژکاری کاروباری نه‌منی نه‌ته‌وه‌یی کرد که به‌ خۆی سه‌ر په‌رشتی جێبه‌جێکردنی ئهم پرۆژه‌یه بکات. له‌ حوزه‌یرانی سالی ۱۹۷۲ دا چون کونالی "که جاران وه‌زیری ده‌وله‌ت بوو له‌ دارایی و هه‌نوخه سه‌فیری گه‌رۆک بوو" و یه‌کێک بوو له‌ نزیکانی سه‌رۆک، خۆی گه‌یاند تاران تا به‌ شاو نوته‌هرانی بارزانی بێتی که ئه‌و چه‌کانه‌ی بۆ کورد ته‌رخانه‌کراون، نه‌هه‌دن و هه‌ندیکی به‌رتویه بۆ نێره.

دیاره ئهم رێکه‌وته‌ی نێوان نه‌مریکا و ئێران کاریکی زۆر گه‌وره‌و ناراسته‌وخۆی کرده سه‌ر هه‌لوێستی کورد له‌ قوناغه‌کانی دواتری گفتوگۆیان له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عێراقیدا. هه‌روه‌ها وه‌کو پاشتر بۆمان روون ده‌بێته‌وه، کاریکی کوشنده‌شی کردنه سه‌ر. پارتی دیموکراتی کوردستان به‌راده‌یه‌ک هه‌ستی به‌ به‌هیزی خۆی کرد که له ۱۹۷۲/۸/۱۳، وانا پاش سێ هه‌فته له‌ سه‌فهره‌که‌ی کوتای بۆ تاران، هه‌ره‌شه‌ی هه‌لگیرسانه‌وه‌ی شه‌ری کرد، نه‌گه‌ر عیتراق به‌ پیر داواکانی کورده‌وه نه‌یه‌ت و له‌زێ له‌ جێبه‌جێکردنیان نه‌کات.

هەر له و ماوهیدا، میانەى نێوان (نێران-کوردا)ش پەردەى سەندو خۆش بوو. بەهاری
 هەمان سال بارزانی، نەفسەرانى پەيوەندى خۆى لە رەزايە دانان. لە تارانیش دا
 دۆستانە مامەلە لەگەڵ نوێنەرانی پێشمەرگەدا دەکرا. بەلام سەرەرای ئەمەش، بارزانی
 زۆر واقعیع بێسانە دەپروانى یە شتەکان، چونکە لە ئەنجامى ئەزمونى خەباتى
 درێژخایەنى پتر لە سى سالەى خۆیەوه شارەزای سڕوشتى سیاسەتى رۆژھەلاتى ناڤین
 بوو، و دەیزانى ئەگەرى گۆرانکاری کۆت و پڕو گۆزانی بەرژووەندییە دوو لایەنى و
 چەند لایەنى یەکان لەوێندەردا زۆرە. بارزانی حماسارى بۆ هەموو ئەو پەرەسەندن و
 گۆرانکاریانە دەکرد کە لە ماوهى سالانى رابردوودا بە سەر بزاقى رزگارىخوازى
 کوردیدا ھاتبوون: رێکەوتننامەى نازار، کە بارزانی لە سالى ١٩٧٠ دا لەگەڵ
 حکومەتى بەعسى بەغدا دا مۆرى کرد، دانى بە جۆرە نۆتونومى یەکی کوردا دەنا کە
 نە لە قۆناغەکانى پێشوترى خەباتى کوردی عێراقو نە لە وولاتەکانى دراوسێ ی
 عێراق دا شتى وەھا ھەبوو.

بەربار بوو لە سالى ١٩٧٤دا، واتا پاش تەواو بوونی ماوه رەوتەنى یە چوار سالى
 یەکە، دەست بە جێبەجێکردنى ئەو نۆتونومى یە بکړی. لە لایەکی ترەوه، لە ماوهى
 ئەوسالانەدا کە بەسەر مۆر کردنى رێکەوتننامەکەدا بوو، حکومەت چەندین گەفت و
 بەلێنى دا، کە یان جێبەجێ ی نەکردن یان لێیان ژێوان بوو. ھەرەھا بارزانی-ش
 ئەو ھەموو ھەولانەى تێرور کردنى لە بێر نەکرد کە حکومەت بۆ لە نێو بردنى ئەو،
 دانى. ھەر چەندە ئەم ھەولانە سەریان نەگرت، بەلام بارزانییان والێک کرد کە بەعسى
 یەکان نێو بنن: (بەعسییانى غەدداروگلاو) بۆیە ھەموو ئەم لایەنە سەلبیانەى
 میانەى کورد و عێراق کردیانە کارێک لایەنى بێباوەرى و بێ متمانەیی بە عێراق،
 زال بێنن و باوەر نەکړی کە حکومەت نێو رۆکى رێکەوتننامەى نازار جێ بە
 جێدەکات. ھەر چەندە لە ئەنجامدا تاي تەرازووى کۆمەکى نێرانى -نەمریکى قورس
 بوو، و ھااتە ھەلبژاردن، بەلام بارزانی نامادە نەبوو ئەم کۆمەکانە بى چەند و چون و بێ
 تاقیکردنەوه وەرگیرى.

بارزانی ھەر لە سەرەتاهە ھەستى دەکرد شا، زۆر جدی نی یە لە پشتگیری دۆزى
 کوردا، (شا)ش زۆر چاک دەیزانى کە نەگەر شۆرشى کوردی عێراق، کە ژمارەیان
 سێ ملیۆن کەسە، سەرەکەوى چ ناکامیتكى خەتەرى دەبێت، بێگومان ئەمە
 کاریگەرییەکی ئەفسوسناوى دەبێت و چوار ملیۆن کوردی نێران و ھەشت ملیۆن
 کوردی تورکیا بۆ لای خۆى رادەکێشێت و بێداریان دەکاتەوه. ئەمەش ئەو
 دەگەیمەنى کە ھەر سەرکەوتنێكى کوردی عێراقى دەبێتە مایەى تەقاندنەوى
 بارودۆخى گرژی رۆژھەلاتى ناڤین و زەمینە بۆ سەرھەلدانى چەندین بزاقى نەتەوئە
 لە ناوچەکەدا خۆش دەکات. بارزانی و ژمارەیک لە نزیکانى بارزانی، بە تاییبەتى

لهوانه‌ی که به چاوی خۆبان روخاندنی کۆماری مه‌باب‌دین، له‌لایهن هه‌یزه‌کانی نێرانه‌وه، بێنی بوو؛ به‌گومان بوون له‌ودی که ناخۆشا کورد (وه‌کو تازی راوی) بۆ مه‌رام و له‌ پیناوی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ خۆر‌دییه‌کانی خۆیدا به‌ کار ناهێنت، ئایا نه‌گه‌رێکی زۆری نه‌وه له‌ گۆڤێ نی‌یه که هه‌ر که‌ شا به‌ مه‌رامه‌کانی خۆی گه‌یی، پشت ناگاته کوردو ده‌سته‌به‌رداریان ناهێت؟ هه‌مان نه‌وه مه‌به‌ستانه‌ی وایان لێکرد نه‌مه‌مه‌وو دۆستایه‌تی یه‌ بۆ کورد به‌وێنت.

بارزانی دواتر پێی گوتم: "نه‌وه پرسیارو گومانانه سه‌نگی مه‌حه‌کی بابه‌ته‌که‌ بوون، به‌لام نه‌وه‌ی هه‌ل‌ئێسته‌که‌ی لێ ده‌نال‌ئۆزاند، نه‌وه‌ بوو نه‌مه‌ده‌توانی به‌گه‌مه وه‌لامی بنجیرو دروست" هه‌ر له‌ پێت‌وانگی نه‌مه‌ گومان و دوو دلی یه، بارزانی سوور بوو له‌ سه‌ر نه‌وه‌ی هه‌مه‌وو گفت‌وگۆکانی نێوان نێران و کورد، به‌ ناماده‌بوونی نوێنه‌رانی بالا‌ی تاقه‌ ده‌وله‌تی دنیا پێی که‌ متمانه‌ی پێی مایوو، که‌ وولاته‌یه‌ که‌گرت‌وه‌کانی نه‌مه‌ریکه‌یه، نه‌ه‌نج‌ام‌بدړئ. کۆمه‌لیک تێبینی و ه‌اری سه‌رنج له‌مه‌ر نه‌مه‌ هه‌ل‌ئێسته‌ی بارزانی، له‌ بروسکه‌یه‌کی دورو درێژ دا هات‌وه که‌ مه‌له‌ندی نا‌وانسی استخیراتی ناوه‌ندی له‌ تاران‌وه‌ بۆ واشنتونی نارد‌وو مه‌له‌بند ناما‌ژه‌ی کرد‌وه که: "بارزانی له‌ چه‌ندین بۆنه‌دا گوزارشتی له‌ گومانی خۆی به‌رانه‌به‌ر به‌ نیازه‌کانی نێرانی هاو‌په‌یمان کرد‌وه. به‌لام وه‌کو له‌ زۆر قسه‌یدا ده‌رده‌که‌وێ به‌را‌ده‌یه‌ک متمانه‌ی به‌ وولاته‌یه‌ که‌گرت‌وه‌کان هه‌یه که‌ نه‌و متمانه‌یه‌ی به‌ هه‌یج زه‌له‌تێرێکی دی نییه. رایگه‌یاند‌وه که‌ نه‌گه‌ر دۆزه‌کی سه‌ر بکه‌وێ نه‌وا کوردستان ده‌بێت به‌ په‌نج‌اوه‌که‌مین وولاتی، وولاته‌یه‌ که‌گرت‌وه‌کانی نه‌مه‌ریکا".

پێده‌چیت بارزانی هه‌ر له‌ رۆژی خۆیدا ناگای له‌وه هه‌بوو پێی که‌ سه‌ره‌ک نیکسون هه‌مه‌وو ده‌زگا نه‌مه‌ریکی یه‌ تابه‌تی یه‌کانی بوارد بوو، و هنری کیسنجری راسپارد بوو به‌ خۆی سه‌ره‌شتی جێبه‌جێکردنی پرۆژه‌که‌ بکات. بارزانی پتر له‌ جاریک ئیعه‌جابی خۆی سه‌به‌رته‌ به‌م په‌یاوه‌ ده‌ری‌په‌وه به‌ (مه‌ریخ)ی سه‌ده‌ی بێستی زانیوه. بارزانی دیاری شه‌خسی پێشکه‌ش کرد‌وه: جاریکیان سێ پارچه‌ پێشه‌سازی ده‌ستی ی خۆمالی بۆ نارد و جاریکیان به‌بۆنه‌ی ژن هه‌ینانی کیسنجرو به‌ بارزانی ملوانکه‌یه‌کی مرواری بۆ بوکتی نارد. به‌لام بارزانی هه‌ینه‌د ژیا که‌ کۆمه‌لیک به‌لگه‌نامه‌ی لیژنه‌یه‌کی سه‌ره‌به‌ نه‌ه‌نج‌ومه‌نی پێرانی نه‌مه‌ریکی به‌دین، که‌ پاشان نه‌و لیژنه‌یه‌ بۆ نه‌وه‌ دا‌ئرا که‌ له‌م پرۆژه‌یه‌ بکۆتێته‌وه‌و تاوتوێ ی بکات. نه‌وه‌ ده‌مه‌ رووی راسته‌قیسه‌ی سیله‌ستی نه‌مه‌ریکی و مه‌رامی له‌م سه‌ره‌کێشی یه، بۆ بارزانی روون بووه: ره‌زامه‌ندی نه‌مه‌ریکا له‌سه‌ر یاره‌تی دانی کورد، له‌ راستیدا ره‌زامه‌ندییه‌کی ره‌مزی بوو، وولاته‌یه‌ که‌گرت‌وه‌کان بۆیه‌ له‌ دۆزی کورد هاته‌ پێشه‌وه‌ تا لایه‌که‌وه‌ هه‌ل‌ئێستی ه‌اریکاری خۆی بۆ که‌مینه‌ی کورد را‌بگه‌یه‌نێ و له‌ لایه‌کی دی یه‌وه، هانده‌ریک پێی که‌ شا ده‌سه‌به‌رداریان نه‌بێ.

نەو ساعاتی رزگار بونەنی کە لە باربارا

نیجە تاکو رۆژگاری نەمرۆش نازانین نەو پەیمان و بەلێنەنی کە نەمریکا بە کوردی داوون تا چ رادهیهک و بە چ شتیهیهک لە بواری پراتیکی دا جێ بە جێ کران. بارزانی تا دوا رۆژانی ژبانی هەر دهیگوت پەیمان و بەلێنەکانی نەمریکا زۆر حدی بوون، مەن شەش مانگیگ بەر لە هەلگیرسانەوی شەری عێراق و کورد، لە مانگی ١ و ٢ ت/ ١٩٧٣ دا لە حاجی نۆمەران دیانەیهکی رۆژنامەوانییم لە گەڵ بارزانی داگەرد، لە قسەکانیا هەستی دەکرد باوەرو متمانەیی تەواوی بە سەرکەوتن هەیە. چونکە لەو سەرۆ بەندەدا بە گۆمەلێک راسپاردەوێ چووم بۆ لای، دەر فەتم بۆ رەخسا دیانەیهکی دورو درێژی لە گەڵ ساز بەدم، بە تاپەتی وەختێ کە بۆی باسکردم کە لە لایەن دۆستانەو زەمانەتی دراوەتی.. زەمانەتیکی وەها کە نەمجارەیان دەبێتە مایە دیار خستنی دۆزی کوردو یارمەتی دانی بۆ وەدیھاتی نەو بازەرقەیی لێ ی چاوەروان دەکرێ. "نیجە پشت بە وولاتە یەگەرتووەکانی نەمریکا دەبەستین و متمانەمان پێ ی هەیە".

بەلام هینری کیسنجر، لەو نیفادەیه دا کە لە بەردەم لیژنەیهکی سەر بە ئەنجومەنی پیرانی نەمریکا داوێتی، لە بەردەم نەو لیژنەیهی کە تاپەت بوو بە لیکۆلێنەو لەم پرۆژەیه، نەو لیژنەیه لە سالی ١٩٧٦ دا دامەزرا، کیسنجر لە بەردەم نەو لیژنەیه دا حاشای لەو کردووە کە پەیمان و بەلێنی لەو بابەتە هەبوو بێ.. هەرچەند پروتوکۆلی لیژنەیی نییروا ناماژە بۆ نەو دەکات کە نیفادەیهی کیسنجر مەنتیقی و واقعیی نەبوو.. هەر وەها یادداشتنامەکانی کیسنجرش چ نیشارەت و ناماژە یەکیان تێدا نی یە کە نەم مەسەلە یە پتر روونبکا تەو، یان ناماژە بۆ وەلامێکی بنجیری نەم پرسیارە بکات.

بەھەر حال، یە کەم وەجەبی نەو چەکانە ی کە نیکسون لە شەرگەکانی باشوری رۆژھەلاتی ئاسیا کۆی کرد بونەو، بە چەند کاروانیکی جیا جیا گەییشتە بارەگا خەلفی یەکانی کورد لە باکوری رۆژھەلاتی ناوچە شاخاوی یە سەختەکانی عێراق. دەیان ھەزار کلاشنکۆفی ئوتوماتیکی سۆڤیەتی، کە بەشتیکی زۆری مۆنتاژی کارخانەکانی چین بوو، لە گەڵ ژمارە یەکی زۆر لە دۆشکای فرۆکەشکێتن، لە رێگای ئێرانەو بە قافلە ی ترومبیلان، یان بە کاروانی وولاخان گەیمەرایە ناوچە کە. لە ھارینی ١٩٧٣ دا نزیکە ی شەست ھەزار پیشمەرگە ی سازو تەیارو نامادە ھەبوو، کە لە سەر پێ بوون بۆ گەرتیکی (جولە) تازە ی شەر. نەم ھێزە نەک ھەر لە توانایدا ھەبوو خەزەتی دۆزی کورد بکات، بگرە دەستوانی بەرژووەندییەکانی ئێران و نەمریکا ی زلھێژش وەدی بێت و بپاریزێ. تاقە مەسەلە یە کە ھێشتا نەبێرتنرابووە، دیاریکردنی سەعاتی سفر بوو بۆ دەستپیکردنی ھێرش. ھەلومەرجی زاتی لەبار بوو،

چەك زۆر بوو. تاقە پرسىيار نەوہ بوو كە: ناخۆ كەنگى ھەلومەرجى بابەتى ش لەبار دەبىت بۆ دەستپىتكردنەوہى شەپ؟ بەيانى رۆژى ۱۹۷۳/۱۰/۶ گويەندەو بىژەرى راويوى بەغدا، پاش لىدانى چەندىن سرودو مارشى عەسكەرى و ھورا و دروشمى سەرگەوتن و ستايش و شانازى؛ راىگەياند كە ھىژەكانى مىسرى ھاوپەيمانى بەعسىيان، لە چەند قۆلتىكمەوہ لە كەنالى سويس پەربونەتەوہو كەوتونەتە پاك كردنەوہى سينا لە ئيسرائىلى يەكان نەمە لەوہ دەجوو.

كە ئەو سەعات و دەرفەتە زۆر پەنە بۆ كە گەلى كورد لە سەرەتاي سەرھەلدانى بىرى نەتەوہىيانەوہ چاوەنۆرى بوون؛ لەشكرى كورد لە ھىچ كاتىكدان نەوہندە پر چەك و چەكدار نەبوو، دۆستى بە ھىژيان ھەبوو، بەلتيان داھوونى كە چاويان لتيان بۆ و بە بەردەوامى چەكيان بۆ بنيترن و چەكى قورسيانش بەدەنتى. دۆژمنەكەيان، كە سوپاي عىراقى بوو، راستە زۆر لە كورد تەيارترو پر چەك ترو ھاوچەرخانەترو بوو، بەلام بەشتىكى زۆرى ھىزى سوپاي عىراقى، بە تايبەتى ھىزى زۆرپۆشى سى و چوار لە سوريا بوو و لەبەرى شەرى عەرەب- ئيسرائيل دا بوون. (*)

(ئيسرائيل) ش، كە لە سالى ۱۹۶۵ دە نەفسەرانى پەيوەندى لەگەل كوردا ھەبوو؛ مەبەستى بوو ھىزى تايبەتى عىراقى لە سنورەكاي خۆى دوورخاتەوہو بە شۆرشتىكى نوێى كوردى يەوہ سەرقال و گىرژدەى بكات. ئيسرائيل بەر لە ھەلگىرسانى جەنگى رۆژى كىپور كەوتە ناردنى چەك و راويژكارانى نيزامى بۆ كوردستان. ھەروەھا لە سەر داواى وولاتە يەكگرتەكانى ئەمەريكا، كەوتە ھەناردنى ھەندى لەو چەكە سوڤيەتى و چىنى يانەى كە لە عەرەبى گرتبوون و لە حەيفادا عەمار كرا بوون، بۆ كوردستان. بەلام كاتى ھىزى بروسكەى ئيسرائىلى زلا بوون بە سەر وەزەعەكەدا، ئىدى گۆرانيكى رىشەيى بە سەر رەوتى شەرى سىنادا ھات. ئيسرائىلى يەكان توانيان بە ھىكمەتى سەرگردايەتییەكى زىرەك و نەخشەيەكى تۆكە و پەزەبرى بالا دەستى چەك و تەفاقى جەنگى، سوپاي سى مىسر لە ناوچەيەكى بىاباندا بە جۆزى گەمارۆ بەدەن كە مەھال بۆ لە رەخى رۆژھەلاتى كەنالى سويسەوہ بەرگرى لىپىكرى و ئىدى قۆشن و ھىژە مىسرى يەكان بە جارى شنگيان لەبەر براو كەوتنە بەر ھەپەشەى قەركردنى تەواوہو. جارتىكى دى كىسەنجەر، كە ھەلوستى ئەو دەورتيكى بىنجەرى لە ديارىكردنى چارەنوسى كىشەى كوردى- عىراقى دا ھەبوو، بە پىنى وىستى خۆى كەوتەوہ گەمەكردن بە پىادەكانى شەترەنجەكە، سەر لە نوێ و بەو جۆزى كە خۆى پىنى راست بوو، پىادەكانى لە سەر تەختەى شەترەنجەكە رىزكردەوہ. سوڤيەت چەند ھىزتيكى چەتر بازى خۆى خستە نامادە باشى يەوہو ئەمەريكاي ناگادار كوردەوہ كە

(*) ئەوہى نووسەر باسى دەكات تەنبا لە رۆلگەبەكى رۆژنامەوانى پەروەيو بۆجۆنى خۆيەتى بۆ تىكرای مەسەلەكە وەكو نەوروى يەك- وەرگەلى عەرەبى.

نەگەر رینگەى نيسراييل بدرى سوياى سى مىسر قىر بىكات، ئەوا تەدەخولى سوياى راستەوخۆ دەگەن لە ناوچەى رۆژھەلاتى ناڤىن دا، كىسنىجر ترسا لەوہى لەم سات و ەختەدا پىيادە كوردى يەكان (گەمەى شەترەنجەكە) بچولتەن، چونكە نەمە خۆى لە خۆيدا نيسرايىلى يەكانى ھان دەدا و چەمشەى دەگەردن تا درىژر بە شەرى مىسرى يەكان بەدن كە بەخۆيان شەرەگەيان ھەلگىرساند، نەمە يەگىتىك بوو لەو خالانەى كە كىسنىجر ھەستىدەكرد لە سەرتى رى لىبىگىر و نەيەلن رووبدات.

لەلایەكى تەرەو شا نامادە نەبوو رى بە كورد بدرى كە نەم لاوازى يە كاتى يەى ەمرەب بقۆزەو و سور بوو لەسەر ئەوہى نەم دەرەتەيان لە كىس بدات و نەيەلن سەرکەرتنى يەكجارەكى و بنجر بە سەر حكومەتى عىترادى بىتەن، چونكە نەگەر شا بەو قايىل بوایە ماناى وابوو يارمەتى كورد دەدا تا لەوگەمەى شەترەنجەكەدا، لە پىيادەيەكى سادەى گەمەكەو بىن بە ەزىرىك كە كەس نەتوانى رەفتارو ھەلوتىستى نايندەيان بخۆتەتەو يان پىششىنى بىكات. لەبەر نەمە بەرژووەندىيەكانى ئەمەريكا و ئىران وایاندەخواست كە چ گۆرانكارى يەك لەو كاتانەدا لە بەرەى كوردى - عىراقى رووبدا. جارىكى دى بۆمان ھەيە تەسەورى "ھەلبەتە لەروانگەى بىر كەردنەوہەكى رۆژاوايىو - ەركىرى ەمرەبى" ئەو بەكەين كە ئەو روداوانە دەرەتەتەكى زىرنى لەبار بوو بۆ كورد كە نازادى و سەربەخۆى خۆيان بە دەست بىتەن، دەرەتەتەك بوو رەنگە مەھال بى دەرەتەى وەھا دووبارە بىتەو، چونكە خەلكانىك ھەبوون خۆيان بە دوستى نەم گەلە دەزانى و ھەوليان دا نەم دەرەتە لە بىتشكەدا خەفە بەكەن و لە گۆرى بنەن.

بەلام كورد بە خۆيان، نەگەر بىكرایە بابەتەكەيان لەم گۆشەنىگایەو بەدیتبايە، ھەوليان دەدا خۆ بە بىزافىكى وەھاوہ بىستەنەو كە ناكۆك نەبى لەگەل ئەو تەسەوراتانەى لە ھەرزو بىرى ئىرانى يەكان و ھەرى كىسنىجر دا دروست بوو بوو. چونكە ئىران تاقە پەنجەرەيەك بوو كە كورد ھەناسەى لىتو دەدا و لەوێو گرىنگەرتىن كۆمەكى چەك و تفاقيان بۆ دەھات؛ نەگەر ئىران نەم رەگى ھەياتەيان بىرئ و ئەمەريكا چىدى چەكەيان بۆ نەئىرئ، ئەوا لەم ھالەتەدا ھەر ھىرشىكى كورد بۆ سەر سوپاى عىراقى، دەيكردە رەفتارىكى ناھەجئ و لە گوین بوو كارەساتى گەورە بە سەر كورد بىتەن. . . يەگىتىك لەرەخنەگرەكانى ئەمەريكا دەربارەى ئەو بارودۆخە، نەخت و پوخت دەلئ: "رەنگە ھەر لە سەرەتاوہ سەر كەردەى پىسپۆرو شارەزای جەنگى پارتىزانى، ئەوہى زانىبى كە نەم دەرەتەى لە ئەنجامى ھەلگىرسانى شەرى رۆژى كىيەرەو رەخساو، دووبارە نەبىتەو، بەلام گەل و بەلئىنى لەگەل ئەمەريكى يەكاندا ھەبوو. ھەر چەندە بىزار بوو، و تورەيى خۆى دەرەى، بەلام ھەر نەجولا. نا بەمەجۆرە ئەو دەرەتە مێژوويە لە دەست چوو بىن ئەوہى سوودى لى بىنرئ".

مەملەتتىكى موسكۋو ۋاشىنتون ئەسەر ناۋچەسى دەسلەپتە

لەيلايەكى دىيىمە تازە كار لەكار ترازى بوو، و وەختى ئەو نەمابوو ھەملىتىكى دى لەگەل بەغدا پەردى ئەسەر پناغەى جىيە جىكرەدى بەندەكانى رىكەوتنامەى نازار، ئەو شەپە قسانەى كە لە كۆتايى سالى ۱۹۷۲ دا لە نىوان رۆژنامەى التاخى (زمانى ھالى پارتى) و رۆژنامەى الشورە (زمان ھالى بەعس) دا روويدا و زۆريان تاوان و تۆمەت لىكەدى باركرد، ھىندە بەزمانىكى ناشكراو زوق بوو، ئەو ھەيان بەديار خست كە ھوارى ھىچ جۆرە سازشەك نەماوو و كاروبارەكان گەيىرنەتە كۆپرە كۆلان. بەعسى پەكان دەيانگوت پىشمەرگە تەقەيان لە ھىزەكانى عىراق كوردوو لەم لاشەو پارتى دىمكراتى كوردستان، عىراقى بەو تۆمەتبار دەكرد كە چەندىن زىدەگالى و پىشەلكارى كوردوو: دەيان ھەزار كوردى رەوند بۆ نىتران و توركىا دەرگراون بە ھەنجەتى ئەو ھى گۆيايە جىسى يەى عىراقىيان نى يە. فرۆكەكانى عىراق گوندەكانى ناۋچەى بىرلەشكەن ۋەنگارىيان لە سايمەى قۇناغى ناشىدا بۆردومان كوردوو. ئەمە جگە لەو ھى كە ھۆكۈمەتى عىراقى چەندىن گوندى كوردى لە ناۋچەى خانەقەن دا بەر بىلدۆزەران داو ھەم تەختى كوردون. ئەمە جگە لەو ھى بۆمبى وىرانكەر بۆ بارەگاكانى حىزب و رىكخراو پىشەيەكانى حىزب نىترارو ھەم مەبەستى تەقەنمەو. ھەروەھا ھەملى تەپرۆر كەردنى بارزانى جارىكى دى ھىنرايەو گۆپى و ھەبىر خەلەكى ھىنرايەو.

ئەو ھى كە پىتر رەوشەكەى ئالتۇزاندو پەيۋەندىيەكانى خراتر كەرد ئەو ھى بوو، ئەو كاروانە كۆمەكانەى لە رىكەى نىترانمە بۆ كورد دەھات، لە ھۆكۈمەتى عىراقى شارمە نەبوو. بە تاييەتى نىتران دۆژمىنى عىراق بوو، بۆيە كارىگەرى ئەمە بۆ يەكەتىكى ۋەكو (سەدام) ۋەكو كارىگەرى پارچە پەردى سۈر بوو بۆ گا. كاتى بارزانى لە دىپانەيەكى رۆژنامەوانىدا لەگەل (جىم ھواگلاتدى) پەيامنەرى رۆژنامەى (ۋاشىنتون پىست) دا، ھەم ۋە رەقەكانى خستەنەروو، بەغدا ۋەتەكانى بارزانى لەبەر گران بوو، و بە نىكەبەرەيەتيەكى ناشكراو زوقى لە قەلەم دا بە تاييەتى كە ۋەتەكانى بارزانى زۆر روون و ناشكرا بوون و ئومىدى ئەو ھەيان نەھىشت كە پەيۋەندىيەكان لەگەل رۆژىم دا، جارىكى دى ئاسايى بىنەو، بە تاييەتى گوتەى ۋەك: ". نىمە فاكەتەرىكى گرىنگەن لە رۆژھەلاتى ئاقىن دا كە لە بەردەم دەسلەتتى سۆفەتى دەستىن و سۈپەى عىراقى ي دۆست و ھاو ھەيەتتى سۆفەت مژول دەكەين. نىمە ئامادەين ھەر كارىك كە لەگەل سىياسەتى نەمىريكا لەم ناۋچەيەدا بىگۇنجەت، بىكەين ئەگەر نەمىريكا لە گورگان بىناپارىزىت، خۆ ئەگەر كۆمەكى پىپىست و كارىگەر بىكرەين ئەو دەتوانىن كانگاكانى ئەوتى كەركوك بىكرىن و تەسلىم بە يەكەتكە لە كۇمپانىياكانى ئەوتى نەمىريكاى بىكەين، خۆ خۆمالى كەردنى ئەوت لە لايەن عىراقەو كارىك بوو دۆى كورد".

هەر چەنده نەم گوتانە خۆی لەخۆیدا راگەیانندی شەر بوو دژ بە بەکیتی سۆفیەتی
 دۆست و هاوڕێیانی عێراق، بەلام دیلماسییەتی سۆفیەتی لە دوا ساتەکاندا
 فریاگەوت و نەیهێشت قۆناغێکی تازە ی شەری عێراق و کورد ھەلگیرسێتەو.
 ھەندێ نێردراوی سۆفیەت ھەر لە کۆتایی سالی ١٩٧٢و ھەولیاندا بکەوێت بەینی
 بەغدا و بارزانی یەو، ئەو ھات و جارێکی دیکەش کەوتنەو ھۆ تا شەری چەکداری لە
 نێوانیاندا ھەلگیرسێتەو. ھەلبەتە ھۆی ئەم ناوڕیزی سۆفیەت روون و ناشکرا بوو؛
 چونکە سەدام حوسەینی بە نزیکترین هاوڕێیانی خۆی دەزانی لە نێو عەرەبەکاندا..
 موسکۆ مەبەستی بوو ئارامی ناوھۆ لە عێراقدا بەرقەرار بێ؛ چونکە ھەلگیرسانەوی
 شەر لەگەڵ کورد، رژێمی بەعسی بەغدا ی لە زۆرک دەکرد و بەرەو روخانی
 مسۆگەری دەبرد. ئەو حەقیقەتەیان لەبەر چار بوو کە ھەموو ئەو گۆرانکاریانە ی لە
 لوتکە ی رژێمانی عێراقدا روویانداو ھەموو ئەو کودەتانیزامیانە ی لە سالی
 ١٩٩٠و لە عێراقدا بەریا بوون، ئەنجامی راستەوخۆ ی لاوازی سوپای عێراق بوو
 کە لەگەڵ کوردا گیرۆدە ی شەر بوو.. بۆیە سۆفیەت پێیان وابوو نەگەر کاریکی و ھا
 بکەن سەدام نەکەوتیتە شەرتکی عەسکەری تازەو لەگەڵ کوردا، ئەوا نامانجە کەیان
 دیتە دی و سەدامی دۆستیان لەسەر حوکم دەمینیتەو؛ ئەگینا ناچار دەبن لە رووی
 مادی و لەشکری یەو پشستگیری و پشستوانی یەکی زۆری بکەن دژی کورد، کە
 ئەمەش خۆی لە خۆیدا ھەلوستیتیک بوو سۆفیەتەکان بە خۆیان پێ ی خوشحالی
 نەبوون و دژ بە شتوازی خۆیان بوو. ھەر چەندە لە ئەنجامدا ھەر ناچار بوون بەکرەو
 ئەم ھەلوستە وەرگیرن. رۆژنامە ی (نویە تسویریکە تساتیونگ) ی بناف و دەنگ،
 بلاوی کردووە کە گواہی لەسەر چاوەکی باوەر پێکراو وە زانیوێتی کە سۆفیەت لە
 کۆتایی سالی ١٩٧٣دا بارزانی دەعووت کردووە بۆ موسکۆ تا قەناعەتی پێبکەن کە
 ھەلوستە ی خۆی یگۆزێ.

پایزی ١٩٧٣ ھات. گەلێک لەو مەسەلە گرینگانە ی کە کاریگەری گەورەیان لە سەر
 دیاریکردنی رەوتی کاروبارەکاندا، لە سالی نایندەدا دەبوو، پێشوەختە دیاریکرا،
 بەلام دوا ریزینەندی ھەمووفاکتەرەکان ھێشتا تەواو نەبوو بوو. ھەلبەتە دەبوا یە دوا
 بھیار دواخەرت بۆ بەھاری نایندە، چونکە زستان بەر دەرکە ی بە ھەموو لایەک گرتبوو.
 کاتێ کە لە کوردستان گەرامو ھە رۆژنامە ی (Die welt) دا بلاومکردووە کە: "لە
 نازاردا شەر دەست پێدەکاتەو" پەر بەدل حەزم دەکرد پێچەوانە ی ئەو پێشبینی یە
 مین رووبەدات و دلنیا نەبوو لەو ی کە ھەموو دەرگاگان داخراون لەبەردەم رەوتی
 کاروبارەکاندا و بە چ ئاراستە یەکی دی دا ناروات.

بەھار، بەرە بەرە دەھاتە پشست، رۆژاوا پشتر بایەخی بە دۆزی کورد دەدا.
 سیاسەتوانانی ئەمریکی و نێرانی نامادە یی خۆیان پێشاندا بۆ قاییل بوون بە بۆچونی

کورد، که چی نهوان له سالی رابردوا سور بوون له سهر نهوهی بارزانی نه چیتته شه پتیکهوه که خۆی له خۆیدا دهرفه تیکی زترین بوو بۆ کورد. له لایهکی دی یهوه په یوهندی و میانهی نیران- عیراقی، که له بنه پتدا دۆستانه نه بوو. روهی کرده گزوی و ناخوشبوون. دهزگای (ساواک) ی نیرانی نهوهیان که شف کرد که نۆکه رانی دهزگای موخا بهراتی عیراق به قاچاغ چهک و تفاح بۆ عه شایه ری بلوچی نیشته چی ی باشوری نیران ده نترین؛ بلوچه کان له شه پدا بوون دژی رژیمی نیران و داوای جیا بوونه وهیان له نیران ده کرد.

ههروه ها عیراق کۆمه کی زۆری بۆ شۆرشگێرانی زهفار ده نارد که له لایه ن یه مهنی باشوره و پشتیوانی ده کران و، نهم شۆرشگێرانه دژی نهو سوپا نیرانی یه ده جهنگین که (قابوس بن سعید) ی سۆلتانی عه مان داوای له نیران کرد بوو بینیری بۆ عه مان تا یارمه تی بدن له دامرکانده نه وه سه رکوتکردنی شۆرشه که دا؛ ههروه ها به غدا بوو به دالده و په ناگه ی کۆمونیسته نیرانی یه کان و پاشماوه ی لایه نگرانی به ره ی نیشتمانی نیرانی سه رده می سه ره ک وه زیرانی پیتشو (مصدق). ههروه ها ده رکه وت هه ندی مه فره زی کۆمونیستی قیدایمانی ناو شار، که له لایه ن حیزبی به عسی به غداوه له هه ردوو روه ی نایدولوی و نیزامی یه وه پشتیوانی ده کران، چه ند کرده وه یه کیان دژی مه خفه ره نیرانی یه کان و دامر ده زگا کانی سوپای نه مریکی نه تجماع داوه.

دیاره نه مه پتچه وانه ی چه زو ناره زه کانی شا بوو. که ده یوست نیران بکات به هیتیکی گه وه ی نارام و په ره سه ندوو؛ نه ممش یه وه ده هاته دی که میانه ی عه ره بی و نیرانی خۆش و دۆستانه بیت. له م لاشه وه احمد حسن البکر و صدام حسین، دژایه تی نه م سیاسه ته یان ده کرد و هه ولیان ده دا نه یه ته دی. شا، سه بری سووا تووه بوو، بۆیه هه ستیکرد و ختی جولاندنی پیاده کوردی به کان هاتوه و پتویسته به قازانچی خۆی وه گه ریان به خات. له و لاشه وه بارزانی چ رتکه یه کی له به رده م دا نه بوو، ته نیا نه وه نه بی که پشت به کارتی نیرانی- نه مریکی به سه تن. نا به و خۆره له نازاری سالی ۱۹۷۴ دا گه وره ترین شه ری گوردی عیراق هه لایسه یه وه، شه رتکی که تا نیستا به خۆپانه وه نه دیتوه.

ناتوانی عیراق له به لینه کانی به خشین

نهو هه ناگه ی که ته نگه ده کی ته قانده وه له لایه ن بارزانی یه وه نه نرا، به لکو له لایه ن به غداوه نرا. هه ر چه منده هه ردوو حیزب، سه به رت به چۆنیه تی جتیه جتیکردنی ئوتونومی و ناوکوی یه ریشه ییه کان نه گه یینه رتکه و تتیکی یه گجاره کی وه کو نه وه ی سالی ۱۹۷۰، که چی نه نجومه نی سه رکردایه تی شۆرش به عس یه ک لایه نه ره به به رپاری ژماره ۲۴۸ یاسای ئوتونومی ده رکرد. له هه مان کاتدا رژیم داوای له شۆرش

کورد به سەرۆکایەتی بارزانی دەکرد که چه که قورسەکان و رادیۆیه که یان تەسلیم به حکومەت بکەن.

نەحمەد حەسەن نەلبەر، بە خۆی چوو بۆ نێژگە ی رادیۆو تەلەفزیۆنی بەغداو هەولێ دا بە هەموو شێوەیەک، و بە نامەدەییۆنی نوێنەزانی رۆژنامە رەسمی یەکان، نەم بپارە پراوتنیتەوه، یان وەکو دەلێن هەنجەت و بیانوان بۆ هۆیه کانی ناکامی گفتوگۆ لەگەڵ کوردا بێنیتەوه. احمد حسن البکر، که سەرۆکی تیکۆشەریان پێدەگوت، روهی کردە جەماوەری گەلی عێراق و گوتی: "نە ی گەلی عێراقی مەزن، جەماوەری شۆرشە سەرگەوتەوه که مان" ئەوجا لە سەری رۆژی و هەلیدایین: "لە پێناوی بە هێز کردنی پەڕەنداییە نیشتمانی یەکان و بپارەتی مێژوویی رۆژەکانی عێراق بە عەرەب و کورد و کەمینەکانی ترهوه، ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش لێرا نوتوومی لە کوردستاندا جێبەجێ بکات". و لە سەری رۆژی: "نەم نوتوومی یە تەنیا چوار چێوەیەک نییە بۆ دەستەبەر کردنی مافە نەتەوهییەکانی گەلی عێراق لە سنوری وولات و نیشتمانیکی یەکگرتودا، بەلکو خۆی لە خۆیدا گۆرانیکی ریشەیی یە لە بپارە مامەلە کردن لەگەڵ مەسەلە ی کوردا، لە چار نەو سیاسەتە نادروستانەدا که حکومەتە دکتاتۆرە کۆنەپەرستەکانی پێشوو پەڕەویان دەکرد". نەلبەر، گوتارەکی بەوه کۆتایی هینا که: "نوتوومی ناسۆیک ی بەرینتر لە بەردەم رۆژەکانی کوردا دەکاتەوهو یارمەتییان دەدات که بە دلتیاییهوه بکەونه سەر رێگە ی گۆرانی دیموکراتیانە بەرهو سوسپانم".

بەلام کورد، لە روانگە یەکی دییهوه دەیانروانی یە سەرپای مەسەلەکه. چوار سال بەسەر مۆز کرنی رێکەوتننامە ی نازاردا بوری و هەلوێستی عێراق بەرانبەر بە کورد هیچ گۆرانیکی نەوتۆی بە سەردا نەهات. بۆیه نەو (بپارەتی یە مێژووییە) ی که نەلبەر لە گوتارە کهیدا ناماژە ی بۆ کرد تەنیا قەسە ی رووت بوو. هەرچەندە بەندی دووهەمی رێکەوتنی نازار، تاکید لەسەر ئەوه دەکات که بێ جیاوازی و بە رێژە یەکی دادوەرانه، خەلکی کورد و ناگورد لە وهزێفە حکومەتی و خزمەتگۆزارییەکان بێنە دامەزراندن، بەلام کورد لە نازاری سالی ۱۹۷۴ دا ئەم وێنە یەیان لە بەردەم خۆیاندا دەبینی:

- لەکۆی دوانزە ئەندامی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش تا قە یەک کوردی تێدا نەبوو، هەرچەندە ئەم ئەنجومەنە سەرچاوه ی سەرەکی دەسەلات بوو لە عێراقدا.

- لە سەرکردایەتی سوپادا، لە وهزیری بەرگرییهوه تا دەگاتە ناستی نامیرفە وجەکان تەنیا دوو کورد هەبون.

- رێژە ی خۆپێندکارانی کورد، لە زانستگە ی سوپاییدا پتر لە ۲-۵٪ ی کۆی خۆپێندکارانی، زانستگە ی نیوبراو نەبوو.

- ریزه‌ی خۆندکارانی کورد له زانکۆی فرۆکه‌وانیدا هیچ نه‌بوو.

- له کۆی (۵۰۰) دهلوماتی عێراقی دا ته‌نیا یه‌ک کورد هه‌بوو. له کۆی هه‌شتا سه‌فیری عێراقی، تاقه‌یه‌ک سه‌فیری کورد هه‌بوو، نه‌ویش سه‌فیری عێراق بوو له رۆما.

- وه‌زاره‌تخانه‌ی عێراقی که پێکهاتبوو له ۲۳ وه‌زیر، ته‌نیا پێنجیان کورد بوون، له‌و پێنجه‌ سیانیان وه‌زیری بێ وه‌زاره‌ت بوون و دوانه‌که‌ی تریان وه‌زاره‌تخانه‌یان گرینگ نه‌بوو.

- تاقه‌یه‌ک کورد له نیۆ هێزی نه‌من و استخباراته‌دا نه‌بوو.

- له هه‌موو نه‌مانه‌ش گرینگتر نه‌وه‌بوو که مه‌سئله‌ پنجبرو گرینگه‌کانی نوتونومی به‌ ئالۆزی و بێ چاره‌سه‌ری ریشه‌یی هه‌لترانه‌وه، وه‌ک دیاریکردنی سنوری نه‌ته‌وه‌یی و دانانی نه‌خشه‌ی پێویست بۆ په‌ڕسه‌ندنێ ناویری.

بۆیه. حیزبه‌که‌ی بارزانی پاش ۲۴ سه‌عات، له دوا‌ی راگه‌یاندنی یاسای نوتونومی له‌لایه‌ن حکومه‌ته‌وه، وه‌لامی دایه‌وه‌و یاسای نیۆیروای ره‌فز کردو به‌ یاسایه‌کی ناته‌واوو په‌چراوی له‌قه‌لمه‌دا. حکومه‌ت، پارته‌ی ناگادار کردوه که به‌جێته‌ به‌ره‌ی نه‌ته‌وه‌یی پێشکه‌وتنه‌خوازه‌وه، که به‌ریتی بوو له‌ حیزبی به‌عس و حیزبی شیوعی ی لایه‌نگری سوڤیه‌ت: هه‌له‌ته‌ پارته‌ی نه‌م هۆشداریه‌ی حکومه‌تی ره‌فز کرد.

بارزانی، نه‌وشتانه‌ی که رۆژیم بۆ کوردی ته‌رخان کرد بوو، به‌سه‌ده‌قه‌یه‌کی مایه‌ی به‌زه‌یی زانی، بۆیه هه‌لگیرسانه‌وه‌ی شه‌ری هه‌زار جار پتی چاتر بوو له‌وه‌ی که قاییل بێ حکومه‌ت هیواو ناواته‌کانی که له‌که‌ی زنده‌ به‌ چال بکات.

بارزانی بۆی روونکردمه‌وه‌و گوتی: "ناچار بووین ده‌ سالان شه‌ر بکه‌ین و داوا له‌ رۆله‌کانی که له‌که‌مان بکه‌ین، که مه‌ینه‌تی دنیای به‌ سه‌ردا هات، به‌ هه‌موو قوربانیه‌یکه‌ی رازی ببن تا بتوانین حکومه‌ت ناچار بکه‌ین، نه‌م رێکه‌وتنه‌نامه‌یه‌ مۆر بکات، بۆیه ناتوانین چاوپۆشی له‌ حکومه‌ت بکه‌ین که له‌و به‌لته‌ن و گفتانه‌ی پاشگه‌ز بپێته‌وه‌ که له‌ سالی ۱۹۷۰ دا په‌یمانی دا جێ به‌جێیان بکات و بۆ خۆی ناشتی پتی کړی".

هێرشێ گه‌وره‌

هه‌ر بارزانی به‌ ته‌نێ له‌م روانگه‌یه‌وه‌ مه‌سه‌له‌که‌ی نه‌ده‌بینی، به‌لکو گه‌لیک له‌و چاودێره‌ بێگانه‌ش که چاودێری روداوه‌کانی عێراقیان ده‌کرد، هه‌مان روانگه‌و بۆچونی نه‌ویان هه‌بوو. میر به‌درخان له‌ تاراوگه‌وه‌؛ له‌ پارێسه‌وه‌ ده‌رباره‌ی نه‌م

مەسەلە ھە دەلتى: "حکومەتى عىراق کە لە رابردوا بۆتاقە جارىکيش دوژمنايەتى خۆى دەھەق بە کورد نەشاردۆتەو، نەمجارديان رەفتارىکى زيرەکانەو رىاکارانەى ناشکراى بەکار ھىنا، نەو ھە بۆ ياساى بىناو نوتونومى بۆ کوردستانى عىراق دەرکرد؛ کە لە راستيدا برىتى يە لەو ھى ھەموو ناوچەکانى کوردستانى خستۆتە ژير دەسلەلاتى سياسى و ھەسکەرى حيزبى بەعسەو. ديارە بەم ھەلوستە ويستويەتى راي گشتى جيهانى ھەندئ ھتير بکاتەو، پاش نەو ھى دژى ھەستا دواى نەو ھەموو ھتيرى قى کردنەى کە بە درۆزايى دەيان سال کردى يە سەر کورد".

ھەر ھە پەسپۆرى رۆژھەلاتى ناڤين لە رۆژنامەى (نويەتسوپريخە تسايئونگ) زۆر بە دروستى گوزارشتى لەم مەسەلە بە کردووە نامازەى بۆ نەو ھى کردە کە سياسەتى رەسمى بەغدا نەو ھە کە "حيزبى بەعس دەيەوئ نوتونومى يەکى روالەتى بە کوردان بدات و لە لاين دەسلەلاتى ناوھندى بەعسەو ناراستە بکړئ. نەو نوتونومى يەى کە لە بىيانى تازارى ١٩٧٤ دا خراپە سەر کاغەز، رىک و دەقاو دھق و ھوگن نەو نوتونومى يەى کە دەسلەلاتى مەزکەزى سۆڤيەتى داويەتى بە کۆمارە بىناو سەر بەخۆکانى خۆى. نەمەش. لاسايى کردنەو ھى حيزبى بەعسە بۆ حيزبى شيوعى سۆڤيەتى، واتا بەعس بىيەت بە حيزبى ھۆکمران و تاقە سەرچاوەى دەسلەلات و ھەموو کاروبارەکان". رۆژنامەى (لوموند) (فەرەنسى)ش لەم بارەيەو دەلتى: "راگەياندنەى ياساى نوتونومى لە يەک لاين نەو ھە بۆ رەچاوکردنەى بەرژەوندییە ريشەبەھەکانى کورد، زمينە بۆ بارودۆختى خەتەر لە باکورى وولاتدا خۆشدەکات". بەلام رۆژنامەنوسى ئەلمانى (نيمانويل گايىس) زاناي چالاک و چەلەنگ لە بزافى ماڤى مەدەنى گەلانى بن دەستى روو لە نەمان، زۆر بەتوندى رەخنەى لەو رەفتارەى عىراق گرتو گوتى ئەم نوتونومى يە "تەنيا پەردەيەکە بۆ داپۆشيني دەست پىکەردنەو ھى پۆسەيەکى نوێ ي نيزامى، کە ئەم رەفتارە پىشتەر لە ڤيتنام دا بە کار ھىناو بوو ھۆى ھتيرشکى بەرغراوانى ناڤەزايى".

حکومەت، ماو ھى دوو ھەفتەى بۆ بارزانى دانا تا خۆى ساغ بکاتەو ھوشدارى يەکەى حکومەت جىبەجى بکات، بەلام بارزانى کە ھەستى کرد حکومەت نەو ھى و ھوگن لاينىکى گفوتگۆکە فرامۆش کردووە، نەو یش لای خۆيەو حکومەتى ناگادار کردووەو ماو ھى دوو ھەفتەى بۆ دانا تا نوتونومى يەک جىبەجى بکات کە لەگەل نۆڤەروکى رىکەوتننامەى تازاردا بگۆجىت. ھەر ھە داواى لە حکومەت کرد رۆژەيەکى زۆر لە دەرمانەتى نەوتى عىراق بۆ ناوچەى نوتونومى تەرخان بکات. لە ھەمان کاتدا ھەر ھە ھى نەو ھى کرد کە نەگەر حکومەت داواکان جىبەجى نەکات نەوا لە دام و دەزگاگانى کومپانيای نەوتى کەرکوک دەدەن. لەم ماو ھەدا ھەندئ سووکە پىکادانى پەراگەندە لە ناوچە سنورىيەکانى نزىکى تورکيا وئيران روويدا. پىشەمەرگە مەخفەرە

سنوری یه کانی عیراقیان گرت؛ چ پۆلیس و سهربازیکیان تیندا بوو گرتیان، تا رینگا سنوری یه کان بۆ خویان دابین بکهن. رادیوی (دهنگی کوردستان) که وتیه وه کار، بانگهوازی بۆ پیتشمهرگهی کوردستان دهرکرد که چهک هه لگرنه وه، نه مهش خۆی له خۆیدا نه فیر عام بوو.

سهرکردایه تی عسکه ری (عیراق)ش چوار لهشکری نیزامی ته یارو ناماده کرد. یه کیتک له وانه هیزی ههشت بوو که ههلیکۆپته ری (هیلیوت)ی فهره نسییان به کار دیتا؛ نه م هیزه، هیزی مغاویرو چه تر بازان بوو. نه م چوار لهشکره له لایه ن دوو قوه تی هیزی زرتیپۆشی سه ن یه م و هیزی زرتیپۆشی ده یه مموه پششیوانی ده کران. به مهش ژماره ی نه و تانکانه ی بۆ شه ری کورد ته رخا ن کرا بوون گه ییه (۳۵۰) تانک، نه مه جگه له هیزه کانی فرۆکه وانی که پشتر له (۲۰۰) فرۆکه ی هه بوو، و ههر هه موو فرۆکه کانی ش سۆقیه تی بوون. ههر چه نده فرۆکه ی مێکی ۱۷ و ۱۹ له روی سوپاییه وه کۆن بوون، به لام بۆ لێدانی کورد، که چه کی فرۆکه شکستیان نه بوو، زۆر کاریه گر بوو. سۆقیه ت جگه له م دوو مۆدێله فرۆکه یه، مێکی ۲۱ و سوخوی ۷ توپولیفی ۱۶ شیان به عیراق دا. زوو زوو پشکادان له نه توان هیزی پیتشمهرگه و سوپای عیراقی دا روویده دا. به لام له سنوری پشکادانی په راگهنده تینه ده په ری. پیتیه چه ی باران و ته روتوشی که تا مانگی چوار به رده وام بوو، هۆیه ک بوو یه بۆ هه لنه گیرسانی شه ر و هیتشی به ریلارو. سهرکردایه تی هه ردوو لایه ن هه ولپیان ده دا نه م سه عاتی سهره دوا به خه ن که به هه موو توانایاته وه خویان بۆ ناماده کرد بووه. به غدا له لای خۆیه وه رایگه یانده که روداو هه کانی نه م دوا ییانه به ناماژه نازاتی بۆ هه ره سه یه تانی نه و ناگر به سه تی که له ۱۹۷۰ وه به رده وامه.

هه ره وه ها له به غدا پیتشوازی شان دیککی دیکه ی کوردی کرا که به سه ره کایه تی رۆژنامه نووس (دارا توفیق)ی باوه ره پشکراوی بارزانی بوو. زۆر هه ولدرا ده ست به گه رتکی (جوله) تری گفترگۆ بکریته وه، به لام بپه ره ده بوو. ههر چی یه ک هه بوو گوته را. به لگه وه دژه به لگه خرا نه روو. دیار بوو سه یسه تی به غدا نه مه بوو که دوو به ره کی به خاته ریزه کانی کورده وه به وه ی سووکه په یوه ندییه ک له گه ل پالتیکی حیزیدا به یه یلێته وه و هه ولپیدا بزاقی رزگار یخوازی کورد بکات به دوو که رته وه؛ پالتیکی رادیکالی و پالتیکی واقیعی و که ناله کانی راگه یانده ی عیراقی سیفه تی (کونه په رست) و (نۆکه ری نیه سهریالیزم) و (جوداخوازی) بداته پال باله رادیکالی یه که.

(کریچکۆ) ی وه زیری سۆقیه تی

رۆژی عیراقی له سه ر داوا ی سۆقیه ت نه م دوا هه نگاوه ی نا تا شه ر هه لنه گیرسیته وه.

کرچکۆی وهزیری بهرگری سۆفیه تی، بهر له هه لگیرانه و دی شهر، به خۆی سهردانی احمد حسن البکر و (صدام حسین) ی کرد، له ۳/۲۳ تا ۳/۲۶ دا گفتوگۆیه کی چرویری له گه له ههردوو پیاوی دهسه لانداری عیراقیدا کرد. بێگومان بابته تی لایه نه پراتیککی په کانی په یانی ده ستایه تی عیراق- سۆفیه تی، تاقه بابته تی نه وه موو دیدارو موناقمه شانه نه بووه. به لکو نه وه سه رکیشی یه چاوه وانکراوه کی سه دام به ته ما به وه ده رهق به کوردی بکات، په کتیک به وه له بابته کانی ریزی پیتشه وه ی خسته ی کاری نه وه دیداره و گفتوگۆ یانه.

سۆفیه تی، پیتش نیاریان کرد ده ست به شهرو هیتیشی راگه یاندن بکری، که کومونیسته کان ده وری بالایان بدریتی و له م هیتیشی راگه یاندنه، بارزانی وه کو ده ره به گ و فیو دال به خرتیه بهرچا وه مه به سته ی له خورده جوتیارانی کوردی دا بهرن و له ریکگی دیپلوماسییه وه له پایه و دهسه لاتی بدری نک په ناوه بهر ریکگی عهسکه ری بهری. که سۆفیه تی سوو بهون له سه ر نه وه ی به عس خۆی له شتوازی نیزامی بیوئری، نه مه ته نیا له بهر هۆی سیاسی نه بوو، به لکو گه لیک فاکته رو هۆکاری نه یزامی و (سایکولوژی) اش هانیدان نه م دوا هه وله به دن.. ده ترسان کرده سوپاییه کان ناکام و نه یجای خراپیان بیتی به تاییه تی که تانکی مۆدیلی (ت-۵۴) و (ت-۵۵) و فرۆکه ی تازه بابته تیان به عیراق دا بوو، و بێگومان له م شهر دا بۆ لیدانی خه لکی مه ده نی باکووری عیراق به کار ده هینران، دیاره له بهر پایه و سه نگی ده ولی خۆیان نه مه یان پین خوش نه بوو.

کرملن، له وه دلنیا نه بوو که نه و رای گشتی جیهانی یی به درێژیی سالانیککی زۆر ناره زایی سه به رت به ره رفتاری نه مریکی له ئه شتنام دا ده رپری، قوو قه پ و ده سته و ئه ژنۆ دانیشی و چاوه دیری فرۆکه سۆفیه تییه کان بکهن و به بهرچاوی هه موو دنیا وه گوندو شارو خه لکی مه ده نی بۆردومان بکهن. به تاییه تی که خۆیان زۆر چاک ناگایان له درنده یی و ره رفتاری نامسه ولانه ی عیرا قی یه کان بوو که چۆن له شه ره کانی پیتشه ودا هیزی نامسانیان بۆ لیدانی خه لکی مه ده نی به کار هینا بوو. هه ره ها سۆفیه تی، چه زیان ده کرد هه لوئستی کورده کانیش له بهر چا و بگرن و هه لبه دن لیان نزیک بینه وه. کتی ده زانی، ره نگه رۆژیک له رۆژان سۆفیه تی پتوئستی به م گه له بیتی که ژماره ی له (۱۵) ملیۆن کهس پتر ده بیت، وه کو چۆن نه مه له دوا ی دووم چه نگی جیهانیدا روویدا؛ تا له بهاری جم و جۆلی خۆیدا له ناوچه ی کهندا و به کاریان بیتن.

به لام احمد حسن البکر و صدام حسین، هه موو نامۆگاری و پیتش نیازه کانی سۆفیه تیان پشتگوئ خست؛ چونکه نه یانده و سته ده رفه ت بۆ گه لاله بهونی بژوته وه یه کی چه پره وانه ی چه ما وه ری بهر خست که کۆنترۆل کردن و دامرکانده وه ی زۆر زه حمه ت تر بیت له دامرکانده وه ی بژوته وه یه کی میلیلی به سه رۆکایه تی بارزانی. نالیره وه

سەرەتا کانی گرژی لە پەڕیوەندییەکانی عێراق و سۆڤیەت دا سەری هەڵدا و دەستیپێکرد و نەمەش کاری کردە سەر تێکرای روداوەکانی نایندە. لە کاتی کەدا بەغدا پیتیستی بە سۆڤیەت بوو، و سەرچاوەی چەک و تفاقێ جەنگی بەغدا هەر نەوێندەر بوو، خۆ عێراق زۆر زۆر پیتیستی بەو چەک و تفاقە دەبوو لە حالی هەلگیرسانموی شەڕدا. سۆڤیەتش، لە لای خۆیانمۆوە حەزبانە کرد یارمەتی بەعس یەکان بەدەن تا شەڕەکیان لە گەڵ کورددا یەک لایێ بکەنەو، نمو شەڕی کە سۆڤیەتەکان لە بنەڕەتەووە حەزبان بە هەلگیرسانی نەدە کرد، بەلام نامادەش بوون کارێک بکەن کە بەزوترین کات کوتایی پێ بیت و دەستی خۆیانی لێ بشۆن. گریچک، دوو رۆژ بەر لە تەواو بونی ماوەی سەردانەکی، لە بەغداوە بۆ سۆڤیەت گەڕایەو. دمیگۆ و اتەوات بلوو بوووە کە هۆی زووگەڕانەوێ وەزیری نیتویراو، ئەو بوو کە لە هەلویستی توندڕەوانەیی سیاسەتوانی بەعسی پێ تاقەت بوو تۆراو. بەهەر حال، لەبەر هەر هۆیک بوو پێ، نیدی بۆ رۆژی دوایی احمد حسن البکر لە رادیو تەلەفزیوئەو رابگەیان کە گفتوگۆ لە گەڵ کوردەکاندا هیچ نەنجامێکی نەبوووە ئوجا لە سەری رۆژی کە گواپە حکومەت پابەندە بەوێ کە یەک لایەنە، نو یاسای نوونومی یە کە رابگەیاندووە، جێبەجێ بکات.

شانێ کوردی، بە سەرۆکایەتی دارا توفیق لەو ماوەیەدا گفتوگۆکە ی بێ و لە بەغداوە بەرەو چیما گەڕایەو. هەروەها وەزیری کوردەکانی نیتو وەزارەتخانەیی عێراقیش دەستیان لە پۆستەکانیان هەلگرت و بە مال و مندالەو روویان کردە ناوچە رزگار کراوەکانی ژێر دەسلەاتی بارزانی و پێشمەرگەیی کوردستان. پاش ئەوێ چەند هینێکی سوپای عێراقی بەرەو سلێمانی و هەولێر کەوتنە پێشپەڕی، پارێزگاری هەردوو شارە کە پەڕیوەندییان بە شۆرشگێتەرەووە کردو کوردی سەر بە حکومەتیان لە شۆتێن دانرا. هەروەها سەبارەت بە وەزیرەکانیش هەمان کارکرا. یەکیک لەو وەزیرە کوردانەیی کە سەر بە حکومەتی عێراق بوون، عەبدوللە مصطفی بارزانی ی کوردی بارزانی سەرۆکی کورد بوو، کە زۆر لەو پێشتر خۆی تەسلیم بە حکومەت کرد بوو؛ چونکە دوو سالان بوو لە گەڵ بابی ناخۆک بوو. ئەو بوو حکومەتی عێراقی لە دەری ی وولاتدا سوودیان لیتەرگرت و کردیان بە زورنای بانگەشەو، حکومەت چەندین سەفەری وولاتانی ئەوروپای بۆ ریکخست و لەو سەفەراندە چالاکی یەکی زۆری راگەیاندنێ دژی بابی خۆی کردو بەو تاوانباری دەکرد کە (کۆنەپەرستە) و (فیودالی یە) و (فاشی یە). هەروەها عەبدوللە، سەبارەت بە خۆشی ئەوێ روونکردووە کە ئەو لە گەڵ رەتی پێشکەوتوخوازی بەعسیاندا یەو نەمە تاقە ریکگە یە کە خوشگۆزەرائی و پێشکەوتن بۆ کورد دانێندەکات. پاش ماوەیەکی کورت پۆستی جێگری سەر کۆمارش پەرگرایەو و طە محی الدین لەو شۆتێندا دامەزرترا. نەم پیاووە کوردە. تەمەنی پەنجای و یەک سالە. بەزەبیری هەلپەرستیی خۆی توانی

سەرکه و تێکی وه زێفی دیار به دهستی نێ. دوا پۆستی نهم پیاوه، سه فیر بوو له رۆما. رۆژنامه ی (نویه تسویریه تسایونگ) لهم باره یه وه ده لێ به غدا "کۆمه لێکی زۆر چکۆله له کوردانی خایه ن له نامبێز ده گری". چونکه هه لۆستی راسته قینه ی تیکرای گه لی کورد به رانه ر به حکومت هه لۆستێکی روون و پێچه وانه ی هه لۆستی نه وان بوو. له سه ره تا گانی نیساندا پرۆسه ی (ریفراندومێکی میلی به پتیان) به هه موو مانای ووشه ی ریفراندۆم ده ستی پیکرد؛ نه ویش دوا ی نه وه ی هه موو هیواو ناو ته گانی کورد، که به گفتو گو کوه په یه وست به و ن، زینه به چالکران؛ نه وه بوو لێشا وێکی ده سه ته جه می کورد له شا رو گو نه گانی ناوچه ده شتانی په کانه وه به ره و ناوچه گانی ژیر ده سه لاتی بارزانی، ده ستی پیکرد.

نهمجاره به ئامانجه گمان ده گه ی ن

پرۆسه ی په یه ونه ی کردنی به کۆمه ل، دیار ده یه ک به و که پێشتر وێنه ی نه بووه. ته نیا له مانگی نیساندا پتر له (۱۳۰) هه زار کورد چوونه چیا. له مانگی مایس دا هه فتا هه زار که سه ی دی په یه ونه ییان کرد، من نه و ده مه له ناوچه رزگار کراره گانی ژیر ده ستی بارزانی دا بووم. ده ره تم بژ هه لکه وت خه لکانه ی بدم که به خۆ مال و منداله وه له هه ر چوارنگالی عیتره وه هات به و ن، هه ندیک له شاری که رکه وه، که حکومتی نه زامی تیدا به رقه رار بوو، هات به و ن. هه ندیک له هه لێرو سلیمانی په وه هات به و ن. هه ندیک دی له شارانی زۆریه عه ره بی وه کو موس ل و به سه رو ته ناته ت به غدا وه هات به و ن. زۆریه نه و خه لکانه به چوار هه فته ری گه یی به و نه ناوچه رزگار کراره گان، زۆرجار ناچار بوو به و ن به پتیان یان به سواری و ولاخ به و ن.

باره گاکانی پارتی له حاجی نۆمه ران و چۆمان جه میان ده هات له خه لکی گه لجه ی خوێن گه رمی تهنی پێشمه رگایه تی و چاویان له پێشمه رگه کۆنه گان ده کرد و هێنده به تاسه وه به و ن ده شیا کاری قاره مانانه ی وه نا نه لجام به و ن که شان له شانی کاری نه وانه بدات که قال بوو به و نه و نه و هه نه ره گانی شه ریان جه رباند بوو، هه ر چه نه نه نهم گه لجه نه هێشتا فیری به کار هینانی کلشینکوف نه بوو به و ن، به لام رواله تی په سندی جه نگا وه رییان هه بوو. هه ر له و باره گایانه دا کۆمه لێک سیما ی گه ش و پری نه گادیانی ته مهن نزیکه په لجا سال ده بیتران که له به غدا وه هات به و ن، ده ستیان له مالی خۆش و گو زه رانی باش هه لگر ته بوو، و ژیتانی نێو کوخ و نه شکه فتنیان هه لێارد بوو ته نیا له به ر نه وه ی (به شداری شۆرش) ی میلی ته تی خۆ بکه ن.

دکتور محمود عوسمانی نه ندامی مه کته بی سیاسی پارتی دیو کراتی کوردستان و پزیشکی تایبه تی بارزانی، له دیانه یه ک دا که له په نا گاکه ی خۆیدا له گه لیم سازدا، په نا گاکه ی ژوربک بوو له زه و ی دا هه لکه ترا بوو، هه ر چوار لای به به رد هه لچه رابوو،

خیتوتیکی به سردا درا بوو تا دیار نه‌بیت، جا دکتور محمود عوسمان نم په‌ناگه‌بی کرد بوو به باره‌گاش، ناله‌م شوینه‌داو له و دیانه‌یه‌دا که له‌گه‌لیم کرد سهرنجی بز لایه‌نیتیکی زور گرینک راکتیشام. دکتور محمود پتی گوتم: که له سالی ۱۹۶۶دا، ناوچه‌یه‌کی به‌رینی خاکی کوردستانمان رزگار کرد، ژماره‌ی خه‌لکی نه‌و ناوچه‌یه میلیونیک ده‌بو، تاقه دکتوری هه‌موو ناوچه‌که من بووم.. له سالی ۱۹۶۹ دا ژماره‌ی دکتورانی ناوچه رزگارکراوه‌کان له ژماره‌ی په‌نجی‌یه‌یک ده‌ست تینه‌ده‌پین. باسی که‌می و نه‌بوونی دهرمان و که‌رسته‌و تفاقای پزشکی هه‌ر مه‌که. به‌لام نه‌م‌رۆ که (۶۰) دکتوری پسرپورمان هه‌ن له هه‌موو بواره جیاجیایگاندا. هه‌موو عه‌یاده‌و موشته‌ری په‌دوله‌مه‌نده‌کانیان له شارد! به جیه‌تشتوه‌و له ژیر خیتوت و خه‌سته‌خانه مه‌یدانی یه‌گاندا! دکتوری خویان ده‌گه‌ن.. من وه‌کو رۆژنامه‌وان دهرغه‌تم بز وه‌خسا هه‌ندئ له دکتورانه بدینم و بناسم.

یه‌کیتکیان که پیاویکی بالا به‌ری میانه سالی قز زهری نامال سور بوو، به نه‌لمانی یه‌کی ره‌وانی باوی نیو چاخانه‌کانی ئینا قسه‌ی ده‌کرد، پتی گوتم له ئینا کاری رادیولوگی کردوه "واته دکتوری پسرپور له نامیری تیشک"، له بواری کاری خویدا دیار بوو، و له سهری رۆی: "بیرم له‌وه کرده‌وه که نم قوتاغه، شه‌ری توند به خۆوه ده‌بینی و ژماره‌ی برینداران زور ده‌بن؛ به هۆی ته‌بیعه‌تی شه‌ری شاخوه که خه‌لکی زور، پارچه‌یان به‌رده‌که‌وئ. نییدی مه‌حاله ژبیتی نه‌و جۆره بریندارانه یان ده‌ست نیشان‌کردنی پتیکرانه‌کانیان به بیت نامیری نه‌شعه‌و تیشک رزگار بکرتی و نه‌نجام‌بدری. بۆیه لیبرام په‌یوه‌ندی به شوپ‌شوه بکه‌م". به‌لام تاقه‌ گرفت‌ی نه‌و پیاوه نه‌وه بووکه به درژیایی ماوه‌ی شه‌ر تاقه نامیریکی تیشکی به ده‌سته‌که‌وت.

جگه له دکتوران، ۱۰۰ نه‌وقات و ۳۰۰ نه‌ندازیارو ۶۰۰ مامۆستای ناماده‌یی و هه‌زار مامۆستای سهره‌تایی و هه‌زار فهرمانبه‌رو چوار هه‌زار سهریاز و پولیسی کوردی عیراقی په‌یوه‌ندیان به شوپ‌شوه کردبوو. هه‌روه‌ها هه‌موو خۆتندکارانی زانسته‌گی سلیمانی، که سالی پتیشتر دامه‌زرابوو، له‌گه‌ل ستافی مامۆستایانی زانسته‌گی نیو‌اروا که ژماره‌یان (۴۵) مامۆستای زانکو بوو، هه‌ر هه‌موو به شیوه‌یه‌کی ریک و پتیک په‌یوه‌ندیان به شوپ‌شوه کرد بوو، ژماره‌یه‌کی زور له رۆشنیهرانی کورد له هه‌نده‌ران و یان له شوینه‌ناکوردیه‌که‌نه‌وه گه‌رانه‌وه بز ناوچه رزگار کراوه‌کان. چه‌ندین دکتورم بینی که کاره‌کانیان له خه‌سته‌خانه‌کانی نه‌لمانیادا به جی هتشتبوو. هه‌روه‌ها نه‌ندازیاریکم بینی تاقیکردنه‌وی کوتایی له نه‌مستردام به‌جی هتشتبوو: له نیو نه‌واته‌دا که ناسیم، پسرپوری قانونی ده‌ستوری، دکتور شه‌فیق قه‌زاز بوو. نم له زانسته‌گی هارثارددا کورسی مامۆستایه‌تی هه‌بوو، و سهرۆکی به‌ش بوو، که چی وازی له و هه‌موو نازونه‌مه‌ته هتتابوو، و هاتبووه‌وه تا لیته و له‌گه‌ل یارزانی دا کار بکات. به پیاویکی خۆتنده‌وارو رۆشنیهرم هاته به‌رچار، به‌هه‌ریه‌کی تاییه‌تی هه‌بوو له

زمانپارای و قسه کردندا.

هر هممو نهوانه په یوه نډیپان به شپږشوه کړد بوو، و لږابوون به کړدوه به شداری دوزی کورد بکهن. مرږث وای ههست ددکړدو دهینی که کوردی عیراق به هممو توږ و چینه کانیاموه به جوړی له سایه یه ک نالادا په کیانگرتووه، که پیشتر نه مەیان به خووه نه بینیه.. (لورد کلبراکن) ی روژنامه وانی لیرلەندی، له لیکو لپنه ویه کی روژنامه وانی تایبەت به هه لسه نگاندن و توږینه وای نهم رایه پینه مەزنه، ده لئ: "پیده چیت کورد به شپوه کی گشتی که یینه قه ناعه تی ته و او که شپوش له هممو کاتیکي پیشتر به هیزتر بوو پتو یستی به خزمه تی هممو که سیک هیه له هر براریک دا کار بکات، و ده توانن له قوناعی شهردا سر بکهن و خاکی خویان روزگار بکهن".

هه روه ها دکتور محمود عوسمان له کو تاییدا گوتی: "گوزانیکی ریشه یی ناشکرا رویدا. ته نانت نیمه له سر کردایه تی دا نهم کار دانه و نیجایی یه ی روژله کانی که له که مان پی شتیکی کوتوپر بوو.. ژماره کی زور پیشمه رگه و جهنگا وری بی چه کمان هیه و چه کمان نی یه پیانده ینی. نه گهر عیراقی یه کان شه بکهنه وه، نه مجاره ده توانن سرکه و تنی چاوه روانکراو به دهست به تین".

فەلسەئى دىۋانزەھىيەم

”گەۋدە تەرىپى ھەلەي ژيانم نەۋە بۇيۇق ھاۋەدەرى تەۋاۋم بە نەمىرىكا كورد“

ھەنرى كىسەنجەر دەستبەردارى كورد دەبىئەت

(صفا، شىلال) نەقىبىي فرۆكەۋانى غىراقى، بەختى يار نەبۇر كاتىتىك بەيىانى رۆژى ۱۹۷۴/۸/۲۳ بە فرۆكەۋى مەئكى (۲) لە ھەنكەي ھەۋايىي مۇسەلەۋە ھەستە، تا نەۋ نەركە جەن بەجەن ھەكەت كە بۆي دىيارى كرا ھەۋە؛ كە جەمەتى ھەۋە لە بۇر دىۋەمانى نەشانە جەتتەگىرۋ جۇلاۋەكان بە ھەمۇو جۆر تەكىيانەۋە. نەمەش خۆي لە خۆيدا دەيكرە دەست نەپاراستن و بۆردەمانكەرنى گۇندە سەنگەرۋ پەناگەي خەلگى مەدەنى و سەنگەرەكانى ھەنرى لەشكرى كوردستان.

لە كاتىتىكدا زۆر بەنەزمى بەسەر دۆلى بەلەكدا دەسۋاپەۋە، تا ئوتومبەيل و كامبەنەكانى سەر جادەي ھامبەلەي، كە لە رۆۋى لوجەستى يەۋە رەگى ژيانى كورد بۇو، بەر بۆمبەۋ مۇشەكان بەدات، رەتك لەۋ كاتەدا بەر دەستەتەتەي چەكى زەمەنىي كورد دراۋ، نەۋە بۇو ھەۋەسەنگى فرۆكەۋەي تەتەك چەۋ، مەگىنەكەي بەركەۋەت، نەمەش ۋاپەكرە كە نەتوانەن لەۋ ناستە نەزمەي خۆي بەر زەتەبەتتەۋە، بۆيە صفا، شىلال، بە ناچارى كورسى نەجاتى بەكار ھەتتاۋ خۆي لە فرۆكەۋەي مەدەنىيەت. بەلام لە لايەكى دى يەۋە بەختەۋەر بۇو. چۈنكە بە يەنە نامارى كوردان، فرۆكەۋەي نەۋ سى ۋەشەمەن فرۆكەۋەي بۇو كە لە سەرەتەي دەستەتەكردنەۋەي شەپەۋە خراپە خوارەن. صفا، شىلال، تاقە فرۆكەۋەتەي بۇو لە كۆي نەۋ ھەمۇو فرۆكەۋەنە، بەزىندەيەتەي مەيەۋە دەستەگەر كرا. ھەندەن شۋان دۆزىبەيەنەۋە ناچارىيان كوردەۋە خۆي تەسلىم بەكات، ھەچەندە تاقە چەكى دەستە شۋانەكان تەنبا بەرد بۇو؛ پاشان تەسلىمى ھەنرى پەشمەرگەيان كورد بۇو. فرۆكەۋەي صفا، شىلال، لە دورى پەنجا مەترى پەردەتەي سەر چۆمى بەلەك كەۋەتە خوارەۋە سۋوتا. دۋاي چەند سەعاتەتەك لە كەۋەتە خوارەۋەي فرۆكەۋەي، بەر تەكەۋەت مەن بە ۋەتەندەرا رەت ھەۋەم. ھەشتا دۈكەل لە لاشەي فرۆكەۋەي ھەلەدەستە. دۋو پەشمەرگە نەتەشكەيان دەگرت تا نەيەلەن نەۋ خەلگەي لەۋەتەندەر خە بۇو بۇونەۋە، لىچى نەزىك ھەنەۋە پارچەكانى بەرن.

مەن نوسراۋى تايەتەي بارەگەي بارزانەم يەن بۇو. نوسراۋەكەم چە جامى لاندەۋەرگەۋە چەسەپەند بۇو؛ گاردەتەك و تەرجۈمانەتەك لەگەل بۇون، بە ھۆي نەم نوسراۋەۋە رەتەيان داين كە ھەيئە دىيار فرۆكەۋەي.

پەشمەرگەيەك، پارچەيەكى بەچۈكى لە بەلى فرۆكەۋەي بەر يەۋە دايەن، ۋەكە بەلگەيەك بۆرەلمەندەن دۋوستى خەستە خوارەۋەي فرۆكەۋەي ۋەكە دىيارى يەكەش

که له گهڼ خۆمدا بۆ نelmanایای بهرمهوه. نو پارچه یه دراهه به من، قه پاغی مه خزدنی فیشه کی یه کیتیک له رهشاشه گانی فرۆکه که بوو. زۆر به ناسانی پیته روسی یه کانی سهری ده خوێنانهوه. ته رجوهانه که، که پارچه فرۆکه که ی دامی، به سوعیهت و شوخی یهوه گوتی: "له گهڼ خۆندا بیسهوه بۆ بۆن و لهوئ بیدهوه به سهفاره تخانه ی سوڤیه تی تا بیستینهوه بۆ نهو شوینه ی فرۆکه که ی لیهو هاتوه". من، نو کارم نه کرد، به لام وام پت چاکتر بوو نه م پارچه یه له مالی خۆمدا هه لېگرم، وهکو بیره وه ی یه کی نه م روداوانه دوا ی دوو ههفته نیزن نامه م وه رگرت که دیمانه یه که له گهڼ پارۆی فرۆکه وانی یه خسیردا به کم. صفاء، شلال، به تنیاو له خانویه کی به ردین دا دانرا بوو. زۆر به توندی ئیشکیان ده گرت. چووم بۆ نهوئ، که نیزن نامه کم پیشانی مه سولی زیندانه که دا، قاییل نه بوو، پت ی راگه یاندین که چ که سیتیک بۆی نییه فرۆکه وانه که بدین. به لام من سوو بووم له سه ر دیتنی، نییدی پتشمه رگه یه کی تایبه تییا ن بۆ باره گای گشتی نارد. پاش سق سمعاتان گه راپه وه وه لامی هتیا یه وه نه و جا مه سولی نۆسه داره کان ری ی دام فرۆکه وانه یه خسیره که بدینم. که فرۆکه وانه که زانی من نه له مانیم، به له ز له سه ر جیگا که ی هه ستا و به رهو پیرم هات، هیواو هتقی له چاوانی یه وه پرشنکی ده داو گوتی: "راسته تو له نelmanایاو هاتووی؟ له نelmanایای دیمو کراتی یه وه؟" که تیم گه یاند به لئ من له نelmanایای دیمو کراتی یه وه، له خودی (هون) وه هاتووم، جارێکی دی برۆکانی ویک هتیا نه یه وه گو مان و دوو دلئ که وه ته سه ر سیما ی وشانه گانی هه لته کاندن و پت ی راگه یاندیم که نامه ده نی یه قسم له گهڼ بکات "چونکه بۆن، مه خابن له به ره که ی تر دایه" له به ره ی "تیمپریالیزم و کۆنه پرستیدا" یه. ماوه یه کی زۆر بوو، نه و جا که من هتووی و زمانی کرایه وه، که چی له بهر هۆیه کی زۆر ناشکرا، خۆی له وه دوور ده گرت، که له گه لم دا بکه ویتته هه ر جۆره مونا قه شه یه کی سیاسی یه وه.

نیا کوردستان بوو به مهیدانی مشتقی نیزامی سوڤیهت؟!

کا برای نه فسه ری یه خسیری عیراقی، له رۆژانی هه وه لئ پاش که وتنی فرۆکه که ی، نهیده توانی خۆی له به سی کلروباری سیاسی بیوتی. رادیوی دهنگی کوردستان، هه ر نوو رۆژه، هه وه لئ خستنی فرۆکه که وه یه خسیر کردنی فرۆکه وانه که ی وهکو هه وه لئکی سه ره کی به هه ر سن زمانی کوردی، عه ره بی و ئینگلیزی بلأو کرده وه. هه لبه ته رادیو که نامه ی بۆ نه وه نه کرد که فرۆکه وانی کلتۆل، پاش نه وه ی یه خسیرکرا، بۆ ماوه ی چهند رۆژێکی دوا به دوا یه که خرایه به رده م لیکۆلینه وه ی چروپه وه له لایه ن ده زگای (پاراستن) مه وهو دکتۆریکیش له م لیکۆلینه وه یه دا به شداری کردو چهند شریقه یه کی له فرۆکه وانه که دا تا زمانی بکرتته وه؛ چونکه لیبرا بوو چ قسه یه ک نه کات.

نەم بە خەسیرە بۆ کورد، ھەر بەلگەی زندوی ئەو ھەقیقەتە نەبوو کە فرۆکە جەنگی یەکانی عێراق خەلکی مەدەنی کورد و ژن مندالیان لە گوند و شاران بۆردومان دەکرد. بەلکو نیفادەکانی ناوەرۆکیکی سیاسی گرینگی ناشکرا دەکرد. لە درێژی نیفادەکانیدا، راستی و دروستی ئەو زانیاریانە، ھاتە سەلماندن کە پیاوانی پاراستن گەیانەبویانە سەرکردایەتی خۆیان و بریتی بوون لەوێ کە ھێرشە ئاسمانی یەکانی عێراق بۆ سەر کوردستان تەنیا لەلایەن فرۆکەوانانی عێراقی یەو نەئجام نەدەران؛ بەلکو لە ژێر دەستی کۆمەڵێک راویژگاری سۆڤیەتیدا کاریان دەکرد، کە پرۆسە ئاسمانی یەکانی عێراقیان ئاراستە دەکرد؛ تەنانت ھەندێ لەو راویژکارە سۆڤیەتیانە بە خۆیان بەشداری ھاوژتن و بە کار ھێنانی فرۆکەکانیان دەکرد. بەتایبەتی ھی ھەندێ لە فرۆکە تۆپلێفی (۲۲) کە تازەترین فرۆکە بۆمبا ھاوێژی سۆڤیەتی بوو، و رۆژانە لە بەرزایی ۱۱-۱۸ ھەزار مەتری یەو، ناگرو ئاسنی بۆمبایان بە سەر گوندانی کورد ھەلدەپشت. نەم فرۆکانە تازە بۆ عێراق نێردرا بوون و لە چوار چۆنی پەیمانی دۆستایەتی درێڤخایەنی دوولایەنەدا نێردرا بوون. ھەلبەتە نەدەکرا ھەروا زوو بەزوو و لەو ماوە کەمەدا فرۆکەوان و تاقمی عێراقییان بۆ پەت بگەیەنن و مەشق داڤەرتن، بۆیە راویژکارە سۆڤیەتی یەکان، کە بە قسە شەلال (۳۰۰) کەس بوون، بە شێوەیەکی کاتی، خۆیان کەوتنە بەکار ھێنانی نەم فرۆکە بۆمبا ھاوێژانە.

لەوتو وێژتیک دا کە لە گەڵ بەرپرسی دەزگای (پاراستن)دا، مەسعود بارزانی، سازم دا، بۆی بەسکردم کە قسە سۆڤیەتی فرۆکەوانەکانیان وەرگرتووە و بەروسی قسەیان کردووە. پاشان چاودێرانی بێ لایەنیش دروستی نەم ھەقیقەتیان سەلماند. بۆ وێنە رۆژنامەی ھیرالدترینیون، لە نوکتەبەری ۱۹۷۴دا، لە زمانی فەرمانبەرانی ئەمریکی یەو بەلاوی کردووە، کە دەزگا دوور مەداکانی نینساتی ئەمریکی، کە لە زۆر شوێندا دانرا بوون، یەکتیک لەو شوێنانە چپای ئارارات بوو، توانیویانە ھەندێ گفتوگۆ وەرگیرن کە گومانێ تێدا نی یە بە زمانی روسی یەو فرۆکەوانانی سۆڤیەتی فرۆکە عێراقییان ھاوژتووە گوندەکانی کوردستانی بۆردومان کردووە. ھەروەھا ئاماژەی بۆ ئەوەش کرد کە نەم بەشداری یە پراتیکی یە سۆڤیەتی لە رووی نێزاسی یەو پایەخی خۆی ھەیە. چاودێرانی ئەمریکی پێیان وایە سێ ھۆ لە پشت نەم ھەلوێستە سۆڤیەتووە ھەیە: وەختی نەم فرۆکە پێشکەوتوانە لە مەیدانی مەشقدا بەکارداخێن، بۆ کۆکردنەوێ ئەزموونی زانستی پتر، بێ ئەوەی چ خەتەرێک لە گورێ بێ، کە لەلایەن کوردەکانووە بخرێنە خوارووە، چونکە چەکی وەھایان نەبوو دەرەقەتی ئەو فرۆکانە بێت. ھەزیش دەکەن پەشتیوانی خۆیان بۆ عێراق بەسەلێن. ھەروەھا سۆڤیەت نەم ھەلوێستە بە دەرڤەت دەزانی بۆ بە ھێزکردنی دەسلالەتی خۆی لە عێراقدا، کە سالانە بای ۸۹ ملیار دۆلار نەوت بەرھەم دێنێ، نەمە جگە لەوێ وولاتیکی دەولەمەندە و دەتوانن پارە یە چەکە پێشکەوتووەکانی سۆڤیەت بەدات.

یازده رۆژ شه؛ گرتنی سهد کیلۆمەتر

هێزی عێراقی، بە بەرده‌وامی له سۆڤیه‌ته‌وه چه‌کی بۆ ده‌هات و له‌رووی چه‌ندیتی و چۆنیه‌تی چه‌که‌وه زۆر بالا ده‌ست بوو، راویژکاران و پسیقزانی نیزامی سۆڤیه‌ت راسته‌وخۆ به‌شداری کرده سوپاییه‌کانیان ده‌کرد، که‌چی به‌م بالا‌ده‌ستی په‌شه‌وه، سه‌رکه‌وتنی هێزه‌کانی به‌عس تا سه‌ره‌تای مانگی ناب، له‌ چار خۆیدا زۆر که‌مبوو. شه‌رو پتیکادانه‌کانی سه‌ره‌تای مانگی نیسان هه‌ینده توند بوو که سالانی ۱۹۶۴/۱۹۶۵ش که قوتاغی شه‌ری گه‌وره‌ بوو، شه‌ری وایان به‌ خۆه‌ نه‌پینی بوو. کو‌رد، به‌هوکمی نه‌زمونی زۆرو زه‌به‌ندیان له‌ مه‌یدانی شه‌ردا، هه‌ر له‌ رۆژانی په‌که‌می ده‌سته‌پیکردنه‌وه‌ی شه‌رده‌وه، سنوره‌کانی مه‌رزێ ئێران و تورکیایان بۆ خۆ دا‌هێن کرد. هه‌روه‌ها هێزه‌کانی سوپای عێراقی له‌ ناچه‌ شاخاری په‌ سه‌خته‌کاندا گه‌مارۆ‌دران.. یه‌ک لیوای سوپای عێراقی له‌ شاری زاخۆی باکو‌ری موسلی نزیکێ تخو‌وبی سو‌ریا - تورکیا- عێراق که‌وته گه‌مارۆ‌وه. هه‌روه‌ها چه‌ندی هێزی عێراقی به‌ درێژایی ناوچه‌کانی زاخۆ بۆ هه‌له‌بجه‌ که‌وته گه‌مارۆ‌وه؛ واته‌ له‌و په‌ری باکو‌ری رۆژه‌لاته‌وه بۆ نه‌و په‌ری باشو‌ری رۆژه‌لات؛ نه‌مه‌ ناوچه‌یه‌ک بوو درێژیه‌کی ۳۵۰ کیلۆ مه‌تر بوو، له‌ هه‌موو ئه‌م ناوچه‌انه‌دا کو‌رد بالا ده‌ست بوون.. هێزی پتیشه‌رگه‌ی کو‌ردیستان به‌ شێوه‌یه‌کی کاتی پان هه‌میشه‌یی ده‌ستیلن به‌ بێ‌هره‌گه‌وه جاده‌که‌تا گرتبوو، و ده‌یان‌توانی جم و‌جولی سه‌ر با‌زانی نه‌و سه‌ربازخانه و سه‌نگه‌ره عێراقیانه کو‌نترۆل بکه‌ن که له‌ نزیکێ نه‌و جاده و رینگاوبانه لۆجسته‌یه‌ بوون؛ زۆرجار دژمن نه‌یده‌توانی سه‌ر له‌ سه‌نگه‌ره‌کانی ده‌ربیتی. بۆیه سوپای به‌عسییه‌گان ده‌بوا‌یه به‌ هه‌ولو ته‌قه‌لاو مه‌سروفتیکی په‌که‌جار زۆر نه‌وجا ناب‌لوقه‌ی سه‌ر نه‌و هێزانه‌یان لاهه‌رن و له‌ باری لوجستی په‌وه فریایان بکه‌ون، ته‌نانه‌ت ده‌بوا‌یه به‌فروکه‌ له‌ ئاسمانه‌وه خواردن و نازوقه‌ش بۆ هه‌ندێ له‌و هێزه‌ گه‌مارۆ درا‌وانه به‌ر به‌دریته‌وه.

له‌کو‌تایی نیسان و سه‌ره‌تایی مانگی مایس دا، حکومه‌تی عێراق ویستی خۆی له‌ کرده‌یه‌کی سوپایی دا تا‌قی بکاته‌وه، نه‌وه‌ بوو سه‌رگر‌دا‌یه‌تی گشتی له‌ به‌غدا دا به‌ریاری دا، هه‌ولبه‌دات گه‌مارۆی سه‌ر با‌زخانه‌ی زاخۆ بشکێنێ و سه‌ربازه گه‌مارۆ‌درا‌وه‌کان که هه‌زار سه‌ربازیک ده‌بوون، رزگار بکات و سنو‌وری نی‌وان عێراق و تورکیا بکاته‌وه.. له‌یه‌ک کات دا چوار فه‌وجی پیاده‌دابه‌زێنرایه‌ نی‌و سه‌ربازخانه گه‌مارۆ‌درا‌وه‌که تا و‌ره‌ی سه‌ربازه‌کانی ناو سه‌ربازخانه‌که به‌رز بکه‌نه‌وه، قوه‌تیکی دوو فه‌وجیه‌ش له‌ هێزی ده‌ی زێ‌پۆش که‌وته شه‌رتیکی قورسه‌وه له‌گه‌ل هێزی پتیشه‌رگه‌ دا له‌ ده‌ۆکه‌وه تا زاخۆ.. نه‌وه‌ بوو هێزی پتیشه‌رگه‌ پاش به‌ره‌ڤانییه‌کی کم پاشه‌کشی کرد؛ چونکه‌ نه‌ ناوچه‌که به‌که‌لکی شه‌ر ده‌هات و نه‌ چه‌کی قورس و نه‌ چه‌کی ده‌بابه‌شکێناش هه‌بوو. نه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که قوه‌ته عێراقی په‌که‌ به‌ تانکی

ت/۶۲ و ت/۵۵ ی پیتشکه و تووی سوڤیه تی هیتشی ده کرد. (نیدریس بارزانی) به برسی فرماندهی لشکری کوردستان، بۆی باسکردم که نهم به یاری پاشه گشه یه "همم جی ی داخ بوو، همم دروست ش بوو".

به لام شاری ناگرتی نهوت کیلومه تری باگوری رۆژه لاتنی موسل، تا مانگی مایس هیتشتا له لایهن کوردوه که مارۆ درا بوو.. ههلبه ته هیزه کانی عێراق زۆر به زهحممت هاتوچۆر په یهوندی نیتوان شارانی سلیمانی و ههولیترو که رکوکیان دابین ده کرد. سوپای عێراق هه له مانگی نازاردا که رکوکێ گرت، خو نه گهر سوپای عێراقی بهیوستانیه هاتوچۆی نیتوان ئهشارانه دابین بکات، نه مه ی به یهن خهساره تی زۆری گیانی و مالی بۆ نه دهاته دی.. قافله یه کی زرتیپوشی عێراقی به ۱۱ رۆژ شه ری خوتناوی ئهوجا توانی جاده ی نیتوان سلیمانی و کرکوک، که سه د کیلومه تر که مته ر، بگرتی و بکاته وه.

زه ره رو زیانی هه ردووک لا، له ههفته کانی هه وه لی شه ردا زۆر زۆر بوو. به غدا له پاش ته وای بوونی شه ر دانی به وه دانا که تا ناخیری مانگی مایس پته ر له (۱۰۷۰) کوژراو و زیاته ر له (۷) هه زار برینه داری هه بووه.

هه روه ها کوردیش دانیان به وه دانا که تا سه ره تای مانگی مایس (۳۳۷) کوژراو و (۴۸۵) برینه داریان هه بووه، دیاره نه مه بۆ کورد ریتیه کی زۆره له چاو نه زمونی شه ری چیا یان و شتوازی شه ری که رکوکیان که هه میشه کردویه تی کارتی که خهساره تیان که م بیت.

شه ر له یازده قۆله وه لمیه ک کاته

کورد، به ره به ره بۆیان ده رکه وت که هیزه کانی عێراق له چاو سالاندا زۆر لیتها توه شه ر ده کهن. ته نه انت ئه فسه ران و سه ربازانی عێراقی له ناستیکی هیتنه به رزدا ده جه نگی که به ناشرکا جی ده ستی پسپۆزانی روسی، ته نه انت له ئاماده کرنی هیزی زمینی عێراقیشدا، ده بینرا. پیتشه مرگه یه کی نه ندازیار بۆی باسکردم که "هیزه کانی عێراق تا سالی ۱۹۷۰، وێرای نه زمونی ده سال شه ریش، نه یانده توانی به شتیه یه کی هاوئا نه نگ ۱۲ تۆپ پیکه وه بته قیتن. که چی نیستا کن هاوئا نه نگ یه کی ته وای له نیتوان هیزی پیا ده و پشتیوانی هیزی ناسانی و تانک و تۆپخانه دا هیه".

کورد، بۆ یه که مجار کاریگه ری پسپۆز و راوێژکارانی سوڤیه تیان له شه ری یازده رۆژه ی رینگای که رکوک-سلیمانی دا به دی کرد؛ تۆپه کان به جۆری نیشانه کانیان ده پیتکا مایه ی سه رسامی بوو.. هه روه ها نه و هاوئا نه نگ یه ی که له نیتوان هیزی زرتیپۆش و هیزی چه تر بازاندا، که له نزیک ی زاخو دابه زین، هه ر هه مووی به هۆی پسپۆزانی روسی یه وه نه بجا مدران.

له په کتیک له دیمانه زوره کاند له گهډ (ادیس بارزانی) دا، رای خوی له مهر شینوازی تازه جینگینی هیزه کانی عتراق، بۆ باسکردم و گوتی: "نیمه ههسته ده کین هیزه کانی عتراق، تاکتیککی تازه له شهزادکانیادا به کار دین، له بری هیرش و په لاماری شهرزه، که جاران هه میسه شهرزه بوون، نه مجارهیان له شوین و سهنگه ری زور هه لپژاردو و به پشتیوانی بالا دهستی یه کی ناشکرای مادی و به شه ریبه وه هیرش دین. پیم وایه نه م تاکتیکه هی نه لمانه کان به وه سؤفییه ته کان له کاتی دووم جینگینی جیهانی دا، له وانیان وه رگرتوه، که بریتی یه له وهی یه که به دوو له گهډ هیزی دوژمندا بکړی نه که سوکه شهرو پتیکادان و دوره ته قه ی له گهډ بکړی، هه روه ها پراتیککی گشتی نه خشه که جوړه زیره کی یه کی تیدایه که پیشتتر له عتراقی یه کانمان نه بیینی بوو. هاواناهه نگینی ته واول له نیوان چه که جیاوازه کاند که کیشمان به دوژمنده کات، چونکه به کار هینانی ته وای هیزی زریوش و توپخانه و فرۆکه ی جینگینی و هیزی پیاده ی به هه لیکوتتر گوزراوه، هینده ی دی بالا دهستی عتراقی یه کان له رووی چه که وه پتر ده کات، قه ناعقان وایه که پسپوزانی سؤفییه تی له پشت نه م تاکتیکه تازه یی جینگینی عتراقی یه کان وهن و بیتگومان نه و پسپوزانهش له مهیدانی کاری خویاندا کارامه و لپهاتوون".

له گهډ نه ممشدا پېشهروی هیزه کانی عتراق خاو بوو، چونکه سروشتی جوگرافی تایبه تی کوردستان، ری ی نه وه نادات سویایه کی نیزامی هاوچه رخ هه رچی یه که له مهیدانی مهشدا فیر بوو به به شتوهی پراتیککی به کار بیتی که بوی دانراوه. نییدی له ناخرو نۆخری مانگی ته موزدا بۆ هه موان روون به وه که سه رۆکی عتراقی زیاد له پتیرست گه شین بووه، کاتی له رۆزی ۱۳/۳ داو پاش نه و سه رکه وتنه سه رته تایبانه ی که هیزه کانی به دهستیان هینا، رایگه یاند که "له ماوه ی چند رۆژیککی که مدا خاکی پیرۆزی عتراق له پیسی چه ته کانی بارزانی پاک ده گرتته وه". نه وه بوو نه لپه کر دواتریش ماوه یه کی تری بۆ له نیو بردنی (چه ته و رتگران) دانا، هه و له جار مانگی نه یلولی دیاریکردو پاشان کردی به مانگی کانونی یه که م. به لام نه و مانگانه بورین، به نه وهی قسه کانی نه لپه کر بیتنه دی.

مانگی ته موز شه رتیککی زور قورسی به خۆوه بیینی. له یازده قۆله وه شه ر گهرم بوو. هیزی پتشمه رگی کوردستان نه و شه رگانه یان کرد بوو به دیواری عاسی له به رده م هیرشی عتراقی یه کاند. شه رگه کان نه مانه بوون: دهشتی هه ولیر. زمانکوی ده ور به ری سلیمانی. ناوچه ی خانه قین، (باواچی) ی نزیکی که رگوک. چپای کۆبه. شارانی دهوک، شیخان و ناگری ی پاکوری رۆژه لاتی موسل. ناوچه ی (هه ریر) و (بالهک) له دۆلی (کهلی عه لی بهک) که له هه مان شوتندو له سالی ۱۹۶۶ دا یه که لیوای سووری جینگینی قهرکرا. نزیکی قه رده داغ. سه فین نزیکی ره واندوز.

ناوچه‌کانی دیوریه‌ری (بەندای دوکان). هەرودها کورد تاکو نوو دەمانەش زۆر شارو شارۆچکەیی وەکو قەلادزە، هەلەبجە، پنجوین، رانیە، رەواندز و شاری نامیدی یان لە ژێر دەست دا بوو؛ نەو نامیدی یەیی بە هۆی (کارل مای) یەوێ کە لە رۆمانە کەیدا ناماژێ بۆ کرد بوو، شۆرەتی پەیدا کرد بوو. تەنیا شارە گەورەکان بە دەست حکومەتەو بوون. لەلایەکی دی یەوێ شەرگەکان بە جۆزێ چوو بوونە ناو یەکتەرەو کە بە نامانی هێتلی شەرگەکان دیاری نەدەکرا. هەلەبەتە نوو نەخشە یەنایانەیی رۆژنامە نووڕوویی یەکان لەگەڵ لیتکۆلینەو رۆژنامەوانی یەکاندا بەلایان دەکردەو، سەنگەر و شۆتە گێراوەکانیان لەلایەن ئەم لایەن یان ئەو لایەنەو دیاریدەکرد، ئەو دەست نیشانکردنە بە پێی پێوانە ناساییە سوپاییەکان زۆر واقعی نەبوون. دەست نیشانیک بوو بە دەگمەن لەگەڵ دابەش بوونی هێزەکانی ئەم شەرە سەرەدا دەگوێجاو دەهاتەو. بۆ وێنە جاری وا دەبوو جادەیک بە رۆژ بە دەستی هێزی حکومەتی یەوێ دەبوو، بەلام بە شەوان بە دەست پێشمەرگەو دەبوو. یان هێزەکانی حکومەت لەو رزێک دا رێگە یەکیان بۆ گواستەوێ سەربازو تانک و پێداویستی لوجستی یەکان بە کار دێتو بایەخی هەبوو، کە چی هەر هەمان رێگە، لە کاتیکی دیداو لە وەرزی باراندا یان لە زستاندا خۆ بەخۆ لەکەلک دەکەوت و ئەو بایەخی نەدەما.. تەنانت شاریک کە بارەگای سەربازی عێراقی تێدا دەبوو، و بە روالت لە ژێر دەسلاتی حکومەتدا دەبوو، بەلام لە هەموو رووێکانی ترەو لە ژێر دەسلاتی هێزەکانی کوردا دەبوو.

سەیتەری هەمیشەیی یان کاتی بە سەر شۆتانی دیاریکراو بەلای پێشمەرگەو زۆر گرینگ و مەبەست نەبوو. بەلکو ئەوەیان مەبەست بوو ئەو رێگاوبانە نەگرینگ و لوجستیانەیی کە هێزەکانی عێراقی پێکەوێ دەبەست، یان ئەو رێگایانەیی کە عێراقی یەکان تازە گرتەوێیان، بە بەردەوامی لە پوردی تۆپخانەیی کوردی دا بوايە.. کوردەکان، بە بەردەوامی ئەو رێگایانەییان تۆپباران دەکرد تا رێگەیی هاتوچۆ لە هێزەکانی عێراق بێرن و نەیدێن نازوقەو پێداویستی سوپاییان بگات و زیانی تازە لە دوژمن بدەن. کوردەکان، بە پێی ناماریکی نێزاسی، لە نیوێ دووهمی سالی ۱۹۷۴دا توانیان دەست بە سەر ۴۲ نۆتۆمبیلی حکومەتدا بگرن یان تێکیان بشکێن و بەمەش کۆی زیانەکانی حکومەت لە سەرەتای شەرەو، لە بەهاری ۱۹۷۴دا، گەییە (۳۰۰) نۆتۆمبیل. لەو نامارەو بایەخی ئەم شەڕی نێستزافە بەردەوامەمان بۆ دەرەکەوێ و چۆن سەرچاوەیەکی گرینگش بوو بۆ پێداویستی یە لوجستی یەکانی هێزی لەشکری کوردستان.. هەر لەو نامارەدا خانەییەکی تایبەتی لەم رووێ دیاری کراو بە ناوی (دەستکەوتە کافان).. دیارە تەنیا ناماژە بۆ دەستکەوتە جەنگی یەکانی کورد، کە لە هێزەکانی عێراقیان گرتبوو، وەکو تەفەنگ و رماش و تەقەمەنی و تۆپی هاوێن و موشەکی دژە تانک نەکرا بوو، بەلکو بەرێکی زۆر لە نازوقە

و کەلو پەلی دی بە هەمان بایەخی دەستکەوتە جەنگی یەکانەوه، لە خانەی نێو براودا
تۆمار کرا بون، لەوانە (٤٠٠) تەنەکە رۆنی چیشت، ٢٥٠ دوو سەدو پەنجای کارتۆن
سابون، هەزار پەتۆ و سەد بیتل.

هەلبەتە سفرەگە ئێمەین

هەرچەندە چەکی دژە فرۆکەی کوردان، لە چاو هێزی ناسمانی عێراقی دا، چ نەبوو،
کەچی هێزی پێشمەرگە لە هەردوو مانگی تەموزو ئاب دا، سەرکەوتنی یەکجار
سەریان بە سەر هێزی ناسمانی عێراقیدا بە دەستپێتا؛ ئەگەر چی لە چەند توپێکی
فرۆکە شکێن و چەند رەشاشێکی کەم زیاتر چیدیان نەبوو. یەکتێک لە فەرماندە
کوردەکانی شەرگی رەواندۆز، لە وڵامی پرسبارێکی مندا دەربارەی هاوسەنگی
هێزی هەردووک لا لە نێوچەگەدا، بە تەوسەوه گوتی: "بەلا دەستی هێزی ناسمانی
عێراقی؛ واقعی پراتیکی شەرگەکان ئەوه دەسەلمێن کە ئەم جۆرە پرسبارە بێ مانا
بێنە بەرچاو؛ لەبەر هیچ نا تەنیا لەبەر ئەوهی ناشیت و ناگرێ هێزی ناسمانی
هەردووک لا بەراورد بکری. بۆیە ئێمە لە روانگە یەکی ترەوه دەروانینە ئەم مەسەلەیە
و هاوکێشەکش زۆر سادەیه: بەعس چەکی ناسمانیان هەیە، ئێمە نیمانە.

هێزەکانی حکومەت، تانک و موشەکی جۆری فروگی سۆڤیهتی زەوی بە زەویان هەیه
و ئێمە نیمانە. بەم پێی یە رێژەکان وەها دەرەچن، ٢٠٠ بەرانبەر بە سفر، ٥٠٠
بەرانبەر بە سفر، هەزار بەرانبەر بەسفر، لە هەموو هاوکێشەکاندا ئێمە سفرەکەین.
حالی عەرزم هەیت؟". نوسا پێم گوت: "کەواتە بەرانبەر بەم واقعیە، دەبێ
پێشمەرگەکانتان هێندە لێهاتوو بەهەرەدار بن کە بزانن چۆن شتێک لەم سفرە
دروستبکەن". فرۆکەکی صفاء شلال، کە پێشمەرگە خستیان، تاقە فرۆکەی عێراقی
نەبوو کە بە چاوی خۆم ببینم. بەلکو پارچە و پاشماوی چەندین فرۆکەی میکی تری
عێراقیم بینی کە لە ناوچەی رەواندۆز خراپە خوارەوه. هێزی پێشمەرگە لە
١٩٧٤/٧/٢١ دا، لە نزیکی (کەرەفان)، فرۆکە یەکی سۆڤۆی (٧) یان خستە
خوارەوه. پاش هەفته یەک پارچەی فرۆکە یەکی تری سۆڤۆی کەوتە نێو مالهەکانی
هەمان ناوچەوه. هێزی پێشمەرگە لە ١٩٧٤/٣ دا، لە بەینی رەواندۆز جوندیاندا
فرۆکە یەکی میکی (١٩) یان پێکاو فرۆکە وانه کە یان (هشام قدو)، کە لە نێو
پارچەی فرۆکە کەیدا مرد، لەگوندی (ناوپردان) بە خاک سپارد.

لە نزیکەوه ئەومە بینی کە پیاوانی هێزی بەرهەانی ناسمانی کورد، گوتی بە فرۆکە
عێراقی یەکان نادەن و بە هەندی ناگرن. ئەومە بە سەردانییک بۆ توپخانهی کوردی بۆ
دەرکەوت. ئەم توپخانهیە لە نێوان حاجی ئومەرەان و سنووری تێراندا بوو. پێیان
دەگوت قوتابخانەی توپخانهی شۆرش. قوتابخانەی چی! ناویکی ناسک بوو، لەو ساکە

دهشت و چەند خێوەتە پەرەگەندەییە نوێنەدریان، نابوو. لەگەڵ ئەوەشدا زۆر بێباکەو پەیتا، پەیتا، بێگوتدان بە ئەگەری هێرشێ ناسمانی عێراقی، مەشقی سوپایی نەنجام دەدرا.

شاخ و گەردەکانی دەورووبەری ئەم (قوتابخانە) بە دۆشکا تەنرا بوو؛ ئەم چەکە بریتی بوو لە رەشاشیکێ سووکی مۆدکۆنی روسی و مونتازی چینی، کە ئەمریکا بۆ گوردی ناردبوو. هەموو رۆژێک فرۆگەییەکی توپولیفی (١٦)ی زەلام، لە بەرزاییەکی زۆر بەرزەوه، لە مەدای دۆشکا بەدەر، بەسەر ئەم شوێنە دا دەسوڕایەوه. هەمیشە دوو فرۆگەی میک وەکو جووڵەلەیی دووی مریشک، بە دوویەوه بوون. ئەم سوپانەویە تەنیا بە مەهەستی شناسایی بوو.

زۆریە قوتابیانی (قوتابخانەی تۆپخانه)ی نیوبراو خۆتندکاری زانکۆکان بوون. مامۆستاکانیان لەو ئەفسەرەنە بوون کە بە هاری ١٩٧٤ سوپای عێراقیان بە جێ هێشتبوو، و پەییوەندییان بە شۆرشەوه کرد بوو؛ هەر بە سیمای قەلاقات و جەل و بەرگی رێک و پێک و دەرسۆکە حەریەرە سپی یەکانی ملیاندا دەناسرانەوه. بۆم دەرکەوت کە ئەم ئەفسەرەنە لە کاتی کە لە ریزی سوپای عێراقیدا خەزمەتیان دەکرد وەزە و حالیان هێندە باش بوو، بووون بە بەشیک لە تۆتۆ و چینی (هەلبژاردە) کۆمەڵگەی عێراقی، کە جگەرەیان بە نێمەمانان دەدا لە قوتوی زیوینی تایبەتیان دەردیتا. کەچی لەگەڵ ئەوەش زۆر بەرەزەماندی و شادی یەوه لەم کەشەوهەوا سەرەتاییەداو، لە رووی سوپاییەوه، لەم ناوچە شاخاوی یە پاشکەوتووەدا، سەرقالی نەنجام دانی کاری خۆیان بوون.

یەکیەک لە قوتابیانی، قوتابخانەی تۆپخانه، خۆتندکاری زانکۆی کشتوکال بوو، دەپوێست بێت بە پەسپۆر لە بواری ناوێریدا، ئەم قوتابی یە مەشقی لە سەر بەکارهێنانی هەر هەموو ئەو تۆپانە تەواو کرد بوو کە کورد هەیبوون. یەکیەک لەو تۆپانە، تۆپیکێ مەیدانی ٢٥ رەتل بوو، کە هێزی پێشمەرگە چەند ژمارەییەکیان لەو تۆپە هەبوو. کە چی بوو بە پەسپۆر لە دۆشکادا. مامۆستاکی، کە کۆنە ئەفسەر بوو، چاویلکەییەکی رەشی لە چاودا بوو، و بە نەباوەری یەوه سەری دەلەقاندو بۆی دەگێتەرەوه کە چۆن پیاو لە سوپای عێراقداو لە هەلو مەرجێکی زۆر لە بارتەدا، بە لای کەمەوه پتوێستی بە سێ هەیفان هەیه تا تۆپچی یەکی باش پێ بگەیهنێ، کە چی ئەم قوتابی یە تەنیا بە سێ هەفته فێر بوو. ئەم کۆپە تاقە تۆپچی دەرچووی قوتابخانەی نیوبراو نەبوو، بەلکۆ هەم لێرە و هەم لە شەرگەکاندا زۆری تری وەکو ئەو هەیبوون. زۆر جار مەفرەزەییەکی ئەم قوتابخانەیه وەکو مەفرەزە فریاد رەس، بە تایبەتی لە کاتی پتوێست دا، بۆ شەرگە جۆراو جۆرەکان دەنێردان. ئەفسەرەگەنجەکە بە دەم زەرەدەخەنەوه حیکمەتی ئەو کارە بۆ شەرە دەکردم: "تا بە کۆمەوه فێر بێت".

تانکه‌کانی سەر ڕێگهی هاملتون

قوتابیانی مه‌دره‌سه‌ی تۆیخانه‌ی کوردی، ده‌رفه‌تی زۆریان بۆ ره‌خسا تا مو‌ماره‌سه‌ی "سه‌ره‌تای- مه‌دا- فیتربوون له‌ مه‌یدانی عه‌مه‌لی دا" به‌کن. له‌وه‌ ده‌چوو چیگرێ سوپا سالاری سوپای عێراقی لیوا (اسماعیل النعیمی) به‌یاری دابن که‌ مل بۆ نه‌و جه‌نگی استنزافه‌ نه‌دات، که‌ هێزی پێشمه‌رگه‌ تیایدا قاتل بوو بوونه‌وه‌ و له‌گه‌ڵ سروشتی جوگرافی ناوچه‌ شاخاوییه‌کاندا ده‌گه‌نجا.

سه‌رکردایه‌تی عێراقی، له‌ به‌ری مل دان بۆ نه‌م واقیعه‌، له‌ کۆتایی مانگی ئاب دا به‌پاریدا ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی بارزانی به‌کات به‌ دوو به‌شه‌وه‌، نه‌ویش به‌ په‌لاماردانی نه‌و ته‌وره‌ی گرێنگه‌ی به‌ره‌و نێزان ده‌چوو.

هێزه‌کانی بارزانی له‌ ناوچه‌یه‌کدا بوون، درێژیه‌کی ۲۵۰-۳۰۰ کیلومه‌تر و پانی یه‌که‌ی پتر له‌ په‌نجای کیلومه‌تر ده‌بوو، هه‌لبه‌ته‌ ڕێگه‌ی هاملتون، له‌ رووی نه‌و کۆمه‌که‌ لوجستیانه‌وه‌ که‌ له‌ نێزان وه‌هاتن، بۆ کورد زۆر گرێنگ بوو. عێراقی یه‌کان لێبڕا بوون هه‌رچی هێزیان هه‌یه‌ کۆی یکه‌مه‌وه‌ و په‌لاماری نه‌م ڕێگه‌یه‌ بده‌ن و به‌یگرن. ژێده‌ره‌ کوردیه‌یه‌کان رایانگه‌یاند که‌ دوو لیوای زرتپۆش له‌ به‌غداوه‌ بۆ نه‌و مه‌به‌سته‌ هێنران، نه‌م دوو لیوایه‌ دوا هێزی عێراقی بوون که‌ تا نه‌و ده‌مه‌ به‌شه‌دارییان له‌م شه‌ره‌دا نه‌کرد بوو. نه‌م هێزه‌ زرتپۆشانه‌ توانیان له‌ کۆتایی مانگی ئاب دا له‌ باشوره‌وه‌ به‌گه‌نه‌ قه‌لاده‌ و له‌ ناوه‌راسته‌وه‌ به‌گه‌نه‌ ره‌واندز، هه‌لبه‌ته‌ پاش شه‌ریکی زۆر توندو به‌رگرییه‌کی قاره‌مانانه‌ له‌ لایه‌ن هێزی کورده‌وه‌، که‌ مانگی‌ک به‌ر له‌ ده‌ست پێکردنی نه‌و هێشه‌، له‌به‌ر بۆردومانی فرۆکه‌، ره‌واندزیان چۆلکرد.

پێنده‌چوو، سه‌رکردایه‌تی عه‌سکه‌ری عێراق، په‌ندو ده‌رسیان له‌ شکسته‌کانی سالی ۱۹۶۶ی خۆیان، له‌م ناوچه‌یه‌، وه‌رگرتی؛ بۆیه‌ به‌ پێچه‌وه‌انه‌ی پێشبینی کورده‌وه‌، نه‌و هێزه‌ عێراقیانه‌ی که‌ له‌ هه‌ولێره‌وه‌ هاتن، له‌به‌ری له‌ قۆلی رۆژاواوه‌ به‌ره‌و حموزی ره‌واندووز هێرش به‌ن، له‌ پاکوره‌وه‌ ده‌ستیان به‌ هێرش و پێشه‌روی کرد. چونکه‌ سه‌رکردایه‌تی کورد، پێیان وابوو دۆلی گه‌لی عه‌لی به‌گ، که‌ دوو هه‌زار مه‌تر له‌رووی ده‌ریاوه‌ به‌رزه‌، ته‌نیا به‌ هێزی پیاده‌ دپته‌ گرتن بۆیه‌ سه‌رکردایه‌تی شۆرش، مو‌شه‌که‌ ده‌بایه‌شکێنه‌کاتیان له‌ قۆلی رۆژاوا دا مه‌ززان، و پێیان وا بوو هێزی حکومه‌ت له‌وێنده‌ره‌وه‌ هێرش دێن. به‌لام هێزه‌کانی عێراق، به‌ سه‌رکردایه‌تی لیوا نه‌لنه‌عیمی ی چیگرێ سوپا سالاری عێراق و سه‌ره‌رشتی راسته‌وخۆی عه‌قید الکهمسندر (فاسیلیف)ی راوێژکاری سۆلیه‌تی، توانیان که‌ ته‌بیه‌یه‌کی تانکی ت-۶۲ به‌گه‌یه‌ننه‌ گه‌لی، به‌لام چۆن گه‌یاندنیک! به‌زه‌به‌ری بۆردومانی فرۆکه‌و توپبارانی تۆیخانه‌، که‌ له‌یه‌ک کاتدا (۵۰۰) توپ به‌ به‌رده‌وامی به‌شه‌داری ده‌کرد، هێزی پێشمه‌رگه‌یان ناچار کرد نه‌توان له‌ سه‌نگه‌ره‌کانی خۆیان سەر ده‌ربێن. نا به‌وچوزه‌ تانکه‌کانی

عیراق گه‌یشتنه ده‌ور و به‌ری ره‌واندز. به‌لام مه‌به‌ستی نه‌لنه عیسی له‌مه زیاتر بوو؛ ده‌یویست همه‌وو هه‌وزی ره‌واندز کۆنترۆڵ بکات، تا هه‌یزه‌کانی عیراق له‌وینده‌رده‌وه به‌ دوو قۆلدا پشیره‌وی بکه‌ن: قۆلی رۆژه‌ه‌لات روو سنووری ئه‌یران و قۆلی باکور، به‌مه‌به‌ستی به‌ینی رینگه‌ی (میرگسور) که‌ گورده‌کان به‌ خۆیان نه‌و جاده‌یه‌یان لێ‌دا‌بوو. نه‌مه‌ش له‌ رووی پراتیکی یه‌وه ده‌یکرده‌ کۆتایی هه‌ینانی یه‌که‌جاره‌کی به‌ شه‌ری باکووری شه‌رگه‌کان، واتا کۆتایی هه‌ینان به‌ شه‌ری ناوچه‌ی بادینه‌ن، که‌ حکومه‌ت نابله‌وه‌ یه‌کی ناویری مکه‌وی خسته‌بووه‌ سه‌ر.

حکومه‌تی به‌عس، له‌ مانگی نیسه‌انه‌وه‌ که‌ مارۆی ناویری خسته‌بووه‌ سه‌ر هه‌موو ناوچه‌ی ئوتونومی کوردستان. هه‌روه‌ها حکومه‌ت له‌گه‌ڵ تورکیش دا رێک که‌وت که‌ سنووری تورکی-عیراقی له‌ هه‌ر کۆمه‌کیکی عه‌سکه‌ری یان نینه‌سانی دا‌ب‌خات. هه‌لبه‌ته‌ حکومه‌تی تورکیش، که‌ له‌ به‌ره‌ت دا سیاسه‌تی دژایه‌تی کوردی په‌یره‌و کرده‌، ئاماده‌ بوو له‌م رووه‌وه‌ هاریکاری ته‌واوی عیراقی یه‌کان بکات. هاریکاری تورک له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عیراق دا کاریکی وه‌های کرد که‌ که‌ مارۆی سه‌ر ناوچه‌ی باکور، یه‌که‌جار توندو مکه‌وم به‌، رینگه‌ی میرگسور، تاقه‌ ده‌ریه‌ک بوو کۆمه‌کی سوپایی و نازوکه‌ و خۆراکی، به‌ هه‌ر شه‌ره‌ شه‌قیه‌ک بوایه‌، لێ‌وه‌ به‌گه‌یه‌رتنه‌ نه‌و ناوچه‌یه‌.

به‌ینی نه‌م جاده‌یه‌ له‌ رووی پراتیکی یه‌وه ده‌یکرده‌ دا‌به‌ینی ناوچه‌یه‌ک که‌ پتر له‌ نیو ملیون خه‌لکی لێ‌دا ده‌ژیان، نه‌مه‌ جگه‌ له‌ (۱۶۰) هه‌زار که‌سه‌ی له‌ سه‌ره‌تای ته‌نگه‌که‌وه‌ به‌ ناچاری په‌نایان بو‌ نه‌و ناوچه‌یه‌ برد بوو و زۆر به‌شیان خه‌لکی شارو ده‌ستانی یه‌کان بوون. هه‌ندێ به‌ره‌ۆده‌و مه‌سوولانی پارتی دیموکراتی کوردستان پێیان واهوو نزیکه‌ی ۳۰ هه‌زار که‌س له‌ ناوچه‌ی بادینه‌ن دا به‌ستی هه‌ره‌شه‌ی مه‌رگی لێ‌ده‌ کردن.. نه‌م هه‌قیقه‌ته‌ له‌ زستانی پاش نه‌م رووداوانه‌ و پاش هه‌ره‌سه‌پتانی شۆرش له‌ به‌هاری ساڵی ۱۹۷۵ دا دو‌به‌ات کرایه‌وه‌.

که‌واته‌ رینگه‌ی میرگسور، وه‌کو نه‌و هه‌ودا ناو‌ریشه‌ بوو که‌ روحی پتر له‌ نیو ملیون خه‌لکی مه‌ده‌نی پتیه‌و به‌ند بوو، هه‌روه‌ها چاره‌نوسی نزیکه‌ی ده‌هه‌زار پتیشه‌رگه‌شی پتیه‌و به‌ند بوو. بارزانی، له‌ یه‌که‌تیک له‌ دیانه‌کاندا له‌گه‌ڵی، به‌زی باسکردم که‌ به‌عسی یه‌کان: "زۆر چاک نه‌م هه‌قیقه‌ته‌ ده‌زانن، ئێمه‌ش ده‌یزانی". له‌به‌ر نه‌وه‌ بارزانی چه‌ندی له‌ توانا دا بوو پتیشه‌رگه‌ی خر کرده‌وه‌و بو‌ نه‌و شه‌رگه‌یه‌ی ناردن تا به‌رگری له‌ هه‌وزی ره‌واندز بکه‌ن. هه‌روه‌ها سه‌رکرده‌ایه‌تی شۆرش چه‌ندین فه‌وجی له‌ هه‌یزی یه‌ده‌ک دامه‌زراند، تا حازر به‌ن بو‌ نه‌و شه‌ره‌انی که‌ پتیشه‌ینی ده‌کرا، له‌ ناوچه‌ جیاوازه‌کانی نه‌م شه‌رگه‌یه‌دا هه‌له‌بگیرسێ؛ تا به‌توانی هه‌یزی جه‌نگاوه‌ره‌کان به‌کۆ‌درین یان له‌ شه‌رگه‌یه‌که‌وه‌ بو‌ شه‌رگه‌یه‌کی دی به‌گوازی نه‌وه‌.

پیشمه‌رگه گۆزانی خه‌مینیان ده‌چری

له نه‌یلولی سالی ۱۹۷۶دا هه‌لم بۆ هه‌لکه‌وت چهند رۆژتیک له‌گه‌ل پیشمه‌رگه‌دا له ریزی پیشمه‌وه‌ی شه‌رگه‌ی ره‌واندزدا به‌ سه‌ر به‌رم. ئیواره‌یه‌کی فینکی رۆژتیک له رۆژه‌کانی ناخو نوخو‌ی هاوین بوو، دنیا نقومی تاریکی بوو، له‌ بانیژیه‌ی میوانخانه‌یه‌ک رۆنیشتبوین و ده‌مانروانی یه‌ شارۆچکه‌ی چۆمان، تروسکه‌ی تیا به‌دی نه‌ده‌کرا، له‌ به‌ر هۆی نه‌منی روناکی قه‌ده‌غه‌ بوو. له‌وئ، وێنه‌گریکی ئه‌لمانی و دوو رۆژنامه‌وانی فه‌ره‌نسی و هۆله‌ندی و چهند نه‌فسه‌ریکی فه‌رمانده‌یه‌ی بارزانییم له‌گه‌ل بوون. تاقه‌ بروسکه‌ی باوه‌شی نه‌م شه‌وه‌نگه‌، بروسکه‌ی جگه‌ره‌یه‌ی هه‌ره‌سه‌کانی ئیو سه‌نگه‌ره‌کانی ده‌ورو به‌ری میوانخانه‌که‌و پیشمه‌رگه‌کانی سه‌ر دۆشکا‌کان بوو، که هه‌موو ده‌ست له‌ سه‌ر په‌له‌پیتکه‌ له‌ سه‌ر کورسی یه‌ ده‌واره‌کان دانیشتبوون.

ته‌نانه‌ت قسه‌شمان به‌ ده‌نگی نزم ده‌کرد، هه‌ر چهنده‌ زۆریه‌، مات و بێده‌نگ له‌ فکرا‌ن را‌ چوو‌بوون و جله‌ویان بۆ خه‌یا‌ل شل کرد بوو. کو‌ت و پر له‌ دۆله‌که‌وه‌، ده‌نگی‌کی هیتدی هاته‌گوت، به‌ره‌ به‌ره‌ بوو به‌ژاو‌ه‌ژاو‌یکی زۆرو له‌ ناوجه‌رگه‌ی نه‌م خامۆشی و کچی یه‌ به‌ سامه‌وه‌ هه‌لقو‌لی. پاشان ده‌نگی ها‌ره‌ها‌ری ترومبیتل و ناوازی گۆرانی یه‌کی دوور به‌ سه‌ر نه‌م هه‌راو هه‌نگامه‌یه‌دا زال بوو. له‌ جێ ی خۆمان را‌به‌رین، به‌ره‌و دۆله‌که‌، که‌ که‌وتیوه‌ خوار میوانخانه‌که‌مانه‌وه‌، غارماندا تا بزانی چ یه‌. ئیدی قافله‌ی هیتزکی تایبه‌تی له‌شکری کوردستانمان بینی که‌ پتیک هاتبوو له‌ نزیکه‌ی په‌نجایه‌ی نو‌تومبیلی گواسته‌نه‌وه‌ی پر له‌ پیشمه‌رگه‌ی گه‌نج، له‌نیۆ نو‌تومبیله‌کاندا، نو‌تومبیلی ئه‌لمانی ده‌بێتران، پتده‌جوو ئیران دا‌ینی یه‌ جه‌نگا‌وه‌رانی کورد. هه‌روه‌ها جیبی لاندرو‌قه‌ر و تراکتوو‌ر عه‌ره‌بانه‌ی سه‌ر به‌تا‌ل که‌ پیزه‌ کورسییان لێ به‌سترا‌بوو، ده‌بێتران. نو‌تومبیله‌کان گۆلچیان پتینه‌کردبوو، تروسکه‌یان لێ به‌دی نه‌ده‌کرا، ته‌نیا تروسکه‌ی نزمی مه‌کینه‌کانیان نه‌بێ. پیشمه‌رگه‌کان هه‌موو شان به‌ شانی یه‌کدی له‌ سه‌ر کورسییه‌کان دانیشتبوون و تغه‌نگ و ره‌شاشه‌کانیان له‌ به‌ر پتیاندا دانا بوو، هه‌موو ره‌خت و قیشه‌که‌دانیان له‌ خۆدا بوو، گۆزانی حه‌ماسی خه‌م و رو‌ژنیان ده‌چری.. پاشان زانیمان که‌ نه‌و پیشمه‌رگه‌ گه‌نجانه‌ قوه‌تیککی هیتزی رزگاری بوون و ده‌ه‌ویه‌ هه‌ر نه‌و شه‌و دژه‌ هیتزیک به‌که‌نه‌ سه‌ر قوه‌تیککی عێراقی که‌ دو‌تین چیا‌ی (گۆره‌ز)ی به‌رزو ستراتیژی با‌کو‌ری ره‌واندزیان گرتیوو. سه‌رکه‌ردایه‌تی شو‌رشی کورد، ئاماده‌ بوو به‌ هه‌ر نرخێ بووه‌ نه‌م به‌رزایانه‌ و لو‌تکه‌کانی ده‌ورو به‌ری ره‌واندز، به‌ تایبه‌تی لو‌تکه‌ی هندرتین و زۆزک بپارێزی و نه‌یه‌لێ به‌کونه‌ ده‌ستی دژمن، چونکه‌ نه‌گه‌ر به‌کوتنایه‌ته‌ ده‌ستی دژمن، ئیدی له‌و لو‌تکه‌نه‌وه‌ تو‌یخانه‌یان داده‌به‌ست و به‌رده‌وام رینگا ستراتیژی یه‌کانیان، که‌ بۆ کورد و شو‌رشه‌که‌ی، وه‌کو‌ره‌گی حه‌یات وابوون، تو‌یباران ده‌کردو ئیدی کورد نه‌یانده‌توانی وه‌کو‌ پتو‌یست نه‌و رینگا

ستراتیژیانه به کار بیتن. شتاقمان به دریتیایی نهو ماوه‌یهی که وهستا بووین و ته‌مه‌شای تپیه‌ر بوونی قافله‌ی پیشمه‌رگه‌کاغان ده‌کرد، ورته‌مان لینه نه‌هات. مرؤث ده‌یتوانی بۆنی مهرگ پکات و گوئ له هه‌ناسه‌ی میژوو بگری. نیمه‌ی نه‌له‌مانی، وینه‌گره‌که و من، لهو ساتانه‌دا بیرمان له جه‌نگی (لانگی مارک) و نه‌وشه‌پانه‌ی دی ده‌کرده‌وه که به‌شداریان له نویسنه‌وه‌ی میژوو وولاته‌که‌ماندا کرد.

سه‌رداتیکی شه‌رگه

بۆ به‌یانی چووین بۆ سه‌ردانی عبدالله پشه‌ری فه‌رمانده‌ی هیتی ره‌واندز، که له باره‌گای نه‌مامی خۆیدا‌بوو، رتگه‌که خاکی بوو، کورد به خۆیان نه‌م رتگه‌یه‌یان به‌رهو چپای گۆره‌ز لیدا‌بوو. رتگه‌که هه‌ر بیست کیلومه‌تر تیک ده‌بوو. به‌هه‌ر حال سواری پیره لاندروقه‌ر بووین و برۆ، به‌یه‌ک سه‌عات و نیو نه‌وجا نه‌و تۆزه رتگه‌یه‌مان به‌ری. شوفتیره‌که، هه‌موو ده‌رگا‌کانی له لاندروقه‌ره‌که کرد به‌وه، تا نه‌گه‌ر توشی بۆردومانی عیتراقی بوو، نه‌فه‌ره‌کان به ناسانی بتوانن خۆ هه‌لده‌نه خوار و خۆ له پنا تاو‌تیرانی نه‌م به‌ره‌و نه‌و به‌ری رتگه‌که وه‌شیرن. نه‌نجام شوفتیره‌که، پیره لاندروقه‌ری له بناری چپایه‌که‌دا و له بن تاو‌تیرتکی هه‌ندێ ده‌یه‌پیدا، راگرت. زۆر چاک بوو، چونکه شوتنه‌که‌ی سیتبه‌ر بوو و فرۆکه‌کان فه‌رقیان پینه‌ده‌کرد. نیدی لی‌ره‌وه، به‌پتی له‌گه‌ل ته‌رجومان و گارده‌که‌مدا، که هه‌ردوکیان کلاشنکوفیان پتی بوو، به‌چپاکه‌دا هه‌لگه‌پاین. دوا‌ی سه‌عاته‌ر ئێ یه‌ک هه‌ستمان کرد به‌راستی گوشاری هه‌وا کم بووه‌وه، هه‌له‌به‌ته‌ نه‌مه سه‌یره‌نبوو، چونکه نیمه‌گه‌یی بووینه شوتنیک که دوو هه‌زار مه‌تر له روی ده‌ریاوه به‌رز بوو. به‌ سه‌ر هه‌لدیتیرتکی هه‌زار به‌ هه‌زاردا په‌رینه‌وه، به‌ ته‌خته‌دارو گوریس پردتکی هه‌ل‌واسراویان له سه‌ر دروست‌کرده‌بوو. له‌ویدا خۆمان له به‌رده‌م باره‌گای پشه‌وه‌ی عبدالله پشه‌ری دا‌ بینێ یه‌وه که که‌وتیوه په‌نای کۆمه‌له تاو‌تیرتکی سه‌خته‌وه‌و له نه‌دیوی دا‌ بوو.

مه‌فره‌زه‌یه‌کی بیتهل سه‌رقالی دانانی ته‌لی بیتهل بوو. پتشمه‌رگه‌کانی دی هه‌موو ده‌ست له سه‌ر په‌له‌پیتکه له سه‌نگه‌ره‌کاندا دامه‌زرا‌بوون و نیشکیان ده‌گرت. له‌ نیو نه‌مشکه‌وته‌ قوله‌که‌دا، که به‌شی هه‌ره‌سه‌ره‌کی باره‌گا‌که‌ی پتک ده‌هینا، ژماره‌یه‌ک پتشمه‌رگه‌ی نو‌ستوم بینێ که شه‌ری شه‌وی را‌بردوو شنگی له‌به‌ر به‌ر‌ه‌بوون. هه‌ندێ پتشمه‌رگه‌ی دی خه‌ریکی درو‌نه‌وه‌و چاک‌کردنه‌وه‌ی جل و به‌رگه‌کانیان بوون. پیاو زۆر به‌ ناسانی ده‌یتوانی پشه‌ری بناسیت، چونکه (دی‌فید هیرست) ی رۆژنامه‌وانی به‌ریسانی له‌ گاردیان دا ووتاریتکی بلاو کرد به‌وه و ناما‌ژه‌ی بۆ نه‌وه کرد بوو که له‌ کوردستاندا چ که‌سیتک له‌و لا‌وا‌زتر نی یه‌". نا به‌مجۆره‌م به‌دی کرد، که به‌ نیشاره‌تی ده‌ست گازی ده‌کردین که به‌جینه‌ نک وی و له‌ سه‌ر په‌تۆ سه‌ربازیه‌که‌ی ژۆری دانیشین. هه‌روه‌ها سه‌رینتکی دایه‌ من که به‌رگه‌که‌ی به‌ وینه‌ی گو‌ل و مه‌لان چنرا

بو، ددنگوت پیشتړ قهولمان له بهیندا بووه که له مالی وی چای بخوښه وود.

له کاتیکدا من به تاسوه بووم هدرچی زانیاری هدی له مهر رهوشی گشتی شهرکه که وهریگر و بوم باس بکات، که چی نویش هیدی و هینم به تما بوو له و چیاوچوله روژنامه وایتکی نهلسمانی به چنگ که وتوو و دهگیری بیتن تا زانیاری زیاتری له مهر فرماندهی نهلسمانی (رومل) بداتن، که له لای کوردان و دهکو نهلسمانه یه کی نیزامی لپها تیوو. پشده ری زوری هه ز دهگرد نهوه بزانی که نایا نهگر مارشال رومل له وه زع و حالیکه و دهکو نه مه دا بویه چیده کرد بژ دهگردنی عیترقی یه کان له هه وزی رهواندز. بهم شپویه که وتینه موناقه شهوه ده رباره ی بالا دمستی عیترقی له روهی چک و تفاقه جهنگی یه وه. له بلسی تانکه کانی عیترقی دا، که تهواو زال بوو به سر دژله که و ناوچه کانی دوریه ری رهواندز داو جم و جول و په یوه ندی نیوان به رزایی و لوتکه کانی نم زنجیره چیا یی تهواو نار هه وت و ناخوش کرد بوو، پشده ری ی فرمانده جلوه ی بژ خه یال بهردا، و زانیم بیستجوی که موشه کی ده بابه شکستنی وها هه له دورره وه ناراسته ده کرتن. به تایبه تی موشه که (سرسوره کان) که سویای نهلسمانی هدی تی، پی ی گومت: "تهگر سد دانه یه ک، په غجا... کوره تو بلتی بیست دانم له و موشه کانه ده بوو، ده متوانی له م شهرده دا چاره نوی هه موو شهر که دیاری به کم". هه روه هه حه زی ده کرد بزانی که بژ چی "روژاوا چک بژ نه و کوردانه نانیتن که دژی سولیت ده جهنگن"، بژ چی کومه کی چک له لایه ن نیرانه وه که می کردوه و دهو جارن نی یه.

ماوه یه کی زورمان پی چوو تا رهوتی قسه کافان گوزی و گه راینه وه سر بابه ته هه نو که یه کان، گه راینه وه سر نه و شهرانه ی که له نارادا بوون و نهوانی له گوین بوو له چیا ی گور هه بیتنه ناراه: که به موم به مته بوو که لی عدلی به ک و ریگی میترگسور بیتنه گرتن، به تایبه تی که له سالی ۱۹۶۶ دا و هه لم ناوچه یه دا لیوا ی چواری عیترقی ته فروتونا کرد بوو، نعه جگه له وهی که باشتن که س بوو که نم شهر گیدی به رتوه ده برد،

نه و جا پشده ری ده عوه تی کردین که سر دانیکی هیله کانی پینشه وهی شهر که که به کین. به دم و زمانیک نم ده عوه تی کردین له تو وایه یه کتیکه و میوانه کانی بژ نیوا ره پیاسه یه کی نیو باختکی گشتی شاریک ده عوه ت ده کات. دلنهای کردین که شهر که که هه سه عاته ری یه ک له م شوتنه ی نیستامانه وه دورره، واتا به چوون و هاتنه وه دوو سه عاتمان پیته چیت، و به لینی داینی که پاش گه رائنه وه سر و پتیک ویسکی مان ده داتی تا به یوژینه وه و حالی حازر قاپه ویسکی یه که له نیو کانی ناو نه شکوه ته که دایه تا سارد بیو و که سیش له وینده ر ناییبیتن. به مجوره و په تیکه و تین، مفره وه یه ک پیشمه رگه شمان به گمل که وت. نیدی یه ک نه فوس به چیا رژدو رکه که دا هه لکه راین. پتیمان گومت هیچ نی یه، هه مووی نم لوتکه یه ده ری، نه و جا دژلیک

دهبري و پاشان هه‌ورازتيكي بچوك ديب و پيشمه‌رگه له‌وي‌نددرو له ره‌خي چياكه سه‌نگه‌ري خو‌بان ليداوه. له رتيگه قافله‌يه‌ك هيتسرمان بي‌ني كه بريندارو جه‌نازي كوژراوي له به‌تاني پتيجراويان لښ باركرا بوو. سيماي نوو پيشمه‌رگانه‌ي كه له‌گه‌ل قافله‌كه‌دا بوون، خه‌مين بوو. دواي دوو سه‌عات رتيكردن، له كاتي‌كدا خه‌ريك بوو سيبه‌لاكم ده‌تقبن و هه‌ناسه‌م له‌به‌ر ده‌برا، غيره‌تم وه‌به‌ر خوم ناو له پيشمه‌رگه‌يه‌كم په‌رسي چه‌ندمان ماوه بو هيله‌كاني پيشه‌وه، زورم پتي سه‌ير بوو، هه‌مان وه‌لام درامه‌وه كه له سه‌ره‌تاي رتيكرنه‌كه‌ماندا پتيان گوتم: (يه‌ك سه‌عات)، نيدى من و ياوه‌ره نه‌لماني يه‌كم زاراوه‌يه‌كي تازه‌مان بو نهم حاله‌ته داهيتا، نه‌ويش نه‌وه بوو (يه‌ك سه‌عات به‌ گاتي پيشمه‌رگه). وه‌ختي گه‌يشينه هيله‌كاني پيشه‌وه، من و ياوه‌ره نه‌لماني يه‌كم شه‌كوت و ماندوو، شنگمان له به‌ر به‌را بوو. لا‌قمان له ماندويه‌تي دا ده‌له‌رزين. چونه سه‌نگه‌رتكه‌وه و نيدى هه‌م‌وو هه‌لسوكه‌وتيتكمان به‌ نه‌مرو فه‌رماني فه‌رمانده‌ي نوو شوتنه بوو.

هيتسه‌كاني عي‌راق، دويتي ني‌وازي هيتريشيكيان كردبوو، هه‌ندى له‌و شوتانه‌ي خوار نهم شوتنه‌ي نيستاي ئيمه‌يان گرتبوو، به‌لام قوه‌تتيكي گيان فيداي پيشمه‌رگه‌كاني هيتري رزگاري هه‌ر دويتي شه‌و دژه هيتريشيكيان بو كردبوون و ناوچه‌كانيان لښ سه‌ند بوونه‌وه، جه‌نازي چه‌ندين كوژراو له مه‌يداني شه‌ره‌كه‌دا كه‌وتبوون. نهمه جگه له‌و جه‌نازه عي‌راقپانه‌ي كه له شه‌ره‌كاني روژاني پيشوتردا كوژرا بوون و هه‌ر له‌وي‌نددرو ما‌بوونه‌وه. ناو‌به‌ناو شه‌به‌ياه‌كي هيتي به‌ سه‌رماندا ده‌هات و بو‌تيكي ناخوشي له‌گه‌ل خو‌يدا ديتا. هاو‌رتي‌كه‌م له سه‌ر تاو‌يره‌كانه‌وه كه‌وته وينه‌گرتني جه‌نازه په‌ژوت و بلاوه‌كاني ده‌ورو به‌رمان كه هه‌نديكيان ره‌نگيان گوترا بوو، و ديمه‌نيان خه‌م و نيگه‌راني ده‌ها‌روژاند.

ئيمه‌جم و جو‌ل و ها‌توو‌چوي تانكه‌كاني عي‌راقمان له به‌نكي دژه‌كه‌دا ده‌بي‌ني، هه‌ر هه‌زار دوو هه‌زار مه‌تري‌ك لي‌مانه‌وه دوور بوون. به‌ هو‌ي دووربي‌ني مه‌يداني يه‌وه بو‌مان ده‌رگموت كه تانكي ت-٥٥ و ت-٦٢ بوون. ديار بوو نهم تانكانه‌ نيشيان نه‌وه بوو به‌ پتي توانا له سه‌نگه‌ره‌كاني پيشمه‌رگه. به‌تايه‌تي سه‌نگه‌ره‌كاني بناري چياكه نزيك به‌نه‌وه به‌ به‌رده‌وامي مژوليان به‌كن. ده‌نگي تويي تانكه‌كان له نيتو دژه‌كه‌دا تتيكه‌ل به‌ ده‌نگي نوو توپانه ده‌بوو كه له پشتي ئيمه‌وه به‌ مه‌ودايه‌كي دوور تتيان ده‌گه‌را، نهمه نيشانه‌ي نه‌وه بوو كه فه‌رمانده‌ي هيتري پيشمه‌رگه داواي كومه‌كي توپخانه‌ي له سه‌نگه‌ره‌كاني پشته‌وه كرد بوو. چونكه توپخانه‌يه‌كي شو‌رش له پشته‌وه بوو و ئيمه له ها‌تئماندا بو ئيره‌ديتمان. له شوتني خو‌مانه‌وه ره‌وتي زيكرائي تانكه عي‌راقي يه‌كائمان به‌ دي ده‌كرد كه چو‌ن گه‌رده لولي تو‌زو خو‌ليان له دووي خو به جيتده‌هيتشت و له چاو وون ده‌بوون.

دواي نيو سه‌عاتان چ شتيك له‌و شوتنه‌دا نه‌ما ته‌نيا كلكه‌ي گه‌رده‌لولتيك نه‌بي كه

شوتینی نمو تانکانه ددهوت که بهلهز بهرو حمامیه (سهریازخانه‌ی) ره‌واندز پاشه‌کشه‌یان ده‌کرد. وا دیار بوو توپخانه‌ی شورش نه‌ک هر کاری کرده سهرتانکه‌کانی عیراق، بگره هیزنی ناسمانی عیراقیشی هاپوژاند، نه‌وه بوو پۆلیک فرۆکه‌ی می‌ک به‌سهر سهرماندا تیپه‌رین به‌رو نمو شوتینه‌ی دهنگی توپه‌کانی توپخانه‌ی شورش لیتوه ده‌هات. هه‌روه‌ها چهند ساتیکی پیتنه چوو که گرم و هوو له ویتنهر هه‌ستا. نمو پرسپاره‌ی به می‌شکی هه‌ر هه‌مووماندا هات نه‌وه بوو که: ناخو فرۆکه‌کان، مه‌هستیان پیتکا، توپخانه‌کی شورشیان کپ کرد؟

هه‌موومان، به درێژایی نم روداوانه خو‌مان له سه‌نگه‌ره‌که‌دا قایم کرد بوو، و جو‌له‌مان نه‌ده‌کرد، ته‌نیا وینه‌گره‌کی له‌مه‌ر من نه‌بن، که به درێژایی وخته‌که هه‌ر سه‌رگه‌رمی وینه‌گرنتی نمو ده‌من و روداوانه بوو که به شایسته‌ی ده‌زانین، ده‌هواپه وایکات، چونکه تامه‌زرۆی نمو ده‌منه‌ گه‌رم و گو‌رو ته‌رو تازانه بوو که له‌م ده‌ره‌ته‌دا هه‌لکه‌وتی‌بون و له‌وه بوو جارتیکی دی دووباره نه‌بنه‌وه.

نمو رۆژه بو ئیواره‌یه‌کی دره‌نگ که‌یشتینه‌وه باره‌گای پشده‌ری، پاش نه‌وه‌ی به چون و هاتنه‌وه پتر له‌ هه‌وت سه‌عتمان پیتچوو، پشده‌ری که به‌و حاله‌وه دیتینی، به‌زه‌رده‌خه‌نه‌یه‌که‌وه خیره‌اته‌وه‌ی کردین و گو‌تی: که‌شو هوای هارینه‌ی لای نی‌مه‌تان به‌ دل بوو؟! نمو پیتکه و یسکی یه‌ی که نمو ئیواره‌یه له نی‌و نه‌شکه‌وتیکی نی‌مچه تاریک دا خوارده‌وه به‌ نه‌زه‌ت ترین و یسکی بوو که له هه‌موو ژیا‌غا خواردیتنه‌وه.

؛

دوا نختیات

!

به‌په‌ی ژێده‌ره کوردی په‌کان، حکومه‌تی عیراق تا پایزی سالی ۹۷۴ پتر له‌ سه‌ده هزار جه‌نگاوه‌ری خسته‌بوه شه‌روه. چاودێرانی سوپایی له‌مه‌وه گه‌یی بوونه نمو نه‌جیامگیری یه‌ی که ۴ له‌ سه‌ر ۵ سوپای عیراقی، که ده‌کاته ۶۰-۷۰ هزار که‌س، له شه‌ر که‌کاندا بوون و په‌ شتیه‌یه‌ک له شتیه‌کان دژی کورد ده‌ج‌ه‌نگین. حکومه‌تی عیراقی داوای هه‌ر هه‌موو نمو مه‌والیده یه‌ده‌کانه‌ی کرد که ته‌مه‌نیان له‌ خوار (۲۷) ساله‌وه‌یه، چونکه به‌ع‌دا وای دانا بوو به‌ر له‌ هاتنی وه‌رزی زستان کو‌تایی به‌ شه‌ر به‌ینی؛ چونکه نه‌گه‌ر زستان به‌یت سن چوار مه‌تر به‌فر ده‌که‌وئ و پله‌ی گه‌رما له کورده‌ستاندا داده‌زی بۆ (-۳۰) پله‌و نه‌مه‌ش سوپاو جم و جو‌لی سوپا ته‌واو سست ده‌کات، چهند نمو سوپا به‌ ریک و پیتک و مو‌دێرن بن، به‌ تایبه‌تی نه‌گه‌ر پشت به‌ نالیات به‌ستن. هه‌ره‌ها له‌شکری کورده‌ش، له‌ حساواتی خو‌ب‌اندا شو‌تینیکی تایبه‌تیان بو زستان ته‌ر‌خان کردو چالاک‌ی یه‌کانی خو‌یان زۆر زیاتر کرد. له‌ ماوه‌ی هه‌ر دوو مانگی نه‌یلول و تشرینی یه‌که‌مه‌دا و به‌زبه‌ری زنجیره‌ کارتیکی فیداییه‌انه چهندین شاخ و لوتکه‌یان له‌ سوپای عیراقی سه‌ندنه‌وه و رتگی لوجسته‌ییان له

چەندین قووەتی زۆریۆشی عێراقی بری و تەفرۆ تونایان کردن.

زیادکردنی چالاکی و چەلەنگی پارتیزانی و بە کار هێنانی مەفرەزە ی گەرۆک و پارتیزان لە هەموو ناوچه کانی کوردستان دا، جم و جۆلی چەندین قووەتی عێراقی سست کردو کردی یه کاریک که نه توانن بهشداری عه مه لی و پراتیکی له شه ره گهره کانی شه ره گه کاندایه کات.

مەفرەزە کوردی یه کان توانیان دزه بکه نه پشت هه تله کانی سوپای عێراقی وچه ند پر د به ته قه یه نه وه، رێگا ته یکه بده ن و په لاماری عه ماری چه ک و نازوقه و سه نه گهری جۆراوجۆر بده ن، هه ره وه ا توانیان چەندین سه ریا زخانه و باره گای سوپای عێراقی به ته قه ی هاون ته قه یاران بکه ن. له رۆژی ۹/۱۶ دا بۆری نه وتی نیوان که رکوک و به غدا ته قه یه یه وه. ده زگای استخباراتی عێراقی زۆریان سه یر له هه ر ته یکه ی تری جدی مەفرەزە یه کی تایبه تی په شه مرگه ما که گردیانه سه ر ته قه یه کی گه رینگه ی بۆری نه وت؛ نه وه به و چەندین به مبه به کۆنترۆلی نه لکترۆنی و له دوروه ته قه یه یه یه وه، نه م ده زگا نه له کترۆنیانه ده ستر کردی نه لمانیای فیدرالی بوون.

عێراقی یه کان، سه مرگه رمی رێکه خسته وه ی هه زه کانیان بوون و قووت و چه کیان بۆ نه و هه زه یه یان ده نارد که به رکو ته یه یه و زه ره رو زیانی گه وره یان لیکه و ته یه یه .. ته نیا له پایزه دا په تر له ۳ هه زار که سیان له کۆژاو ده یان تانک و سه دان نه وتو مبه یل و زۆریۆشیان له ده ست دا. نه مه جگه له وه ی که چەندین یه که و قووەتی عێراقی که شه ره برۆشی له بهر بری بوون و مڕۆف به زه یی به حالیه نا دا ده ا ته وه. حکومه ت هه ول ته یکه ی زۆری دا که راده ی زه ره رو زیانه زۆره کانی به شار ته وه، به لام به ته یه وه بوو. بۆ وینه قه ده غه ی کرد که هه والی په رسو تازی یه له رۆژنامه کاندایه لایه کتره وه و که سوکاری نه فسه ره کۆژاو ده کانی ناچار کرد که له سه رک ته یی کۆره کانیان به ونه "شه هیدی رێگه ی رزگاری قه له ستین". هه ره وه ا زۆری هه ول دا له که نا له کانی راگه یاندنی وه کو رادیو و ته له فزیۆنه وه و له خه لکی به گه یه تر ی که چ شه یه ک له باکو ردا نی یه و شه ته که بریتی یه له وه ی که هه یزی چه کداری عێراقی که و ته نه ته راوانانی کۆمه ل ته یکه دزو چه ته و رێگه ها کا هه مو یانی ده سته گه یر کردو قه ی کردن، به لام نه مه ش دادی نه دا. (عه ره ب) ش رۆژانه گو ته یان له رادیو ی ده نگه ی کوردستان ده گرت، نه م رادیو یه که له ناوچه رزگار کرا وه کانی ژه یر ده سه لات ی با رزانی یه وه به رنامه کانی په غه ش ده کرده وه، رۆژانه به رنامه یه کی به زمانی عه ره بی به لایه ده کرده وه، له به رنامه کانی دا درۆو ده له سه کانی حکومه تی عێراقی ریسوا ده کرد و گه لی عێراقی له حه ق ته یه مه له کان نا گا دار ده کرده وه. هه ره وه ا رۆژانه لیستی ناوی کۆژاوو به ربه نداری یه خه سیرانی سوپای عێراقی به لایه ده کرده وه. نه مه جگه له وه ی که رادیو که بواری یه خه سیره عێراقی یه کان ده دا که له و یه هه لایه که سوکاریان به ننه و با سی چۆنیه تی یه خه سیر به و نی خۆیان بکه ن.

ههروها گه لێک له میوان و رۆژنامهوانه بێگانهکانیش له رادێرکموه دیانهیان له گهڵ دهکراو لهوێندهردهو تیشکیان دهخسته سهرحهقیقهتی حالی شهڕگهکان و نیدیعا نادروسته رهسمی یهکانی عێراقیان به درۆ دهخستهوه.

تیرۆری ئاسمانی بۆردومانێ قهلاذێ

له ناوه راستی مانگی تشرینی دووهمدا یهکهم بهفر له کوردستاندا کهوت. بهمهش نهو خهونهی عێراق پوچهڵ بوهوه که دهیویست بهر له وهزری زستان شهڕگه یهک لایی بکاتهوهو کوتایی پێ بێنێ. تهجربهی شهڕگانی سالانی پێشوو نهو بیان ساغ کرد بوهوه که هێزی پێشمهڕگه ههمیشه له زستاناو له نیو بهفرو کهش و ههوای خراودا، سهڕگهوتوترین دهستیایان له هێزی عێراقی له بهفرا گیرۆده، وماندهوه زیانیان لێداون. ههڕچهنده هێزهکانی عێراق توانیان چهن دین ناوچه له دهستی پێشمهڕگه دهڕیتن و ههڕچهنده کوردیش زههرو زیانی زۆریان لێکهوت، بهلام که دیتیان زستان بهریتویه، بافرهیهکیان هاتن، به تایبهتی که ناوچهی مهڕگهزی شهڕگه زۆریه ناوچه ستراتیژی یهکان هیشتا به دست خۆیانوه بوو. هیشتا شاخ و لوتکهکانی دهووبهری رهواندزی وهکو هدرین و زۆزگ و (زاگروس)یان به دهستهوه بوو.

ههروها نهو وهجبه چهکێ که له رێگهی ئێرانهوه گهیه دهست هێزی پێشمهڕگه، کردیه کارێک که بهتوان شتوازی شهڕی شهڕگه رهواندوز له شهڕی پارتیزانی یهوه بگۆڕن بۆ شهڕی بهرهیی که توێخانه دهووری گرینگێ تیندا دهبینی. دیاره نم کۆمهکانه که به شتویهکی گشتی بهرتی بوون له تهقهمدنی وچهند توێتکی قورس و کۆمهڵێک موشهکی دۆ تانک و موشهکی (ههنته-هۆک)ای فرۆکه شکیان، له مانگی تشرینی دووم دا گهیهشتنه دهستی کورد، ههلهته پاش گفتوگۆیهکی زۆر له نیوان ئهمریکا و شاپ ئێزان دا. کورد له سایه موشهکی (ههنته-هۆک) وه کهوتنه راوانانی فرۆکهی توپولیف، که جاران له بهر بهرزی، چهکی فرۆکه شکیانی کورد نهیده گهیهشتن. رۆژی ۱۴/۱۲/۱۹۷۴ یهکتێک لهو فرۆکانه له نزیکێ چۆمان خرایه خواروه. سۆقیهت تهنیا شمش فرۆکهی لهو جۆرهی به عێراق دا بوو. ههڕ له ههمان رۆژداو له ناوچهیهکی ده دا، فرۆکهیهکی سوخوی عێراقی به موشهکی ههنته-هۆک پێکراو کهوته خواروه.

له ههمان مانگ دا پێشمهڕگه لهشکری کوردستان شاری ناییدییان گرتوه. بهلام هێزی بارزانی که شاریان رزگار کرد وهکو نهو بهو بچنه نیو شاری خێوانوه، هێزی حکومهت ههموو خاتوهکانی پاش بۆردومانیش تهقاند بوهوهو خهلهکه کهش ههموو شتیکیان به جێ هیشتبوو، و دا بویانه شاخ. حالی (که لاله) و (رهواندز) و زۆر شاری تری کوردی له جانی نامیدی باشت نهبوو. خهلهکی پتر له دوو ههزار گوند مانی

و حالیان به جی هیشتیبوو، و هیزی حکومت به بۆمبای ناپالم و تۆبخانهی قورس و یرانیان کرد بوون و له گهڵ عاریددا تهختیان کرد بوون. له نهمجانی تۆبیاران و بۆردومان و زهبرو زهنگ و تیرۆزکاری حکومتی به عسیان دهرههق به کوردان بو مههمهستی نهم هاوولاتیانهی خۆی قهرکات که داوای ماف و نازادی خۆیان دهکرد، پتر له نیو ملیون کورد به ناچاری ههلاتن و مال و گوندگانیان به جی هیشته، کار گهیه رادهیک که بهشیکێ گهری رووبهری خاکی کوردستانی عیراق له خهڵک و ئاوهدانی چۆل بێ. تۆبیاران و بۆردومانی خهڵکی مههدنی له شارۆچکهی قهڵادزوه دهمستپیکرد. سهعات ۹/۴۵ به بیانی روژی ۱۹۷۴/۴/۲۴، دوو فرۆکهی سوخۆی به ناسمانی شاروه پهیدا بوون، نمو شاری که له کاتی نلایسی دا ژمارهی دانیشتوانی له ده هزار کهر پتر نهده بوون، بهلام نمو به بیانی یه به هۆی هاتنی خهڵکیکی ژۆری ئاواره و دهریهدهروه، ژمارهی خهڵکی شار خۆی له ۱۵ هزار کهر و پتر ددها. تاقه چهکی بهرگری ناسمانی دۆشکایهک بو، ههلبهته کوردهکان بیران لهوه نهدهکروهه سیستهمیکی بهرگری ناسمانی بۆ شارو گوندهگانیان دابنن، چونکه تنهیا ژمارهیهکی یهکجار کهمیان له تۆبی فرۆکه شکتن ههبوو، بۆیه فرۆکهوانانی عیراقي به بێ ترس بهزمی یوه دهرفین و کاری خۆیان نهمجام ددها.

خەلکانىيىك كە بە چاۋى خۇيان دىتىويان، دەيانگىرايەو كە نەو دوو فرۆكەيەى كە قەلەزەيان بۆردومان كەردو، يە بەرزى ۶-۷ مەرتىپكەو دەفرىن. بەكاوە خۆ ھەموو بۆمبار موۋشەكەكانى ژىر باليان، بەسەر ناومندى شارباندا ھەلەشت. ناشكرايە كە فرۆكەى سوخى، كە نەو دەمانە پىشكەوتوتىرتىن فرۆكەى ھىرشەرى بۆمباراۋىژى ھىزى ھەوايى (سۆڧىەتى)ش بوو، جگە لە موۋشەك، لە ژىر ھەر بالىتىكى دا دوو بۆمبار ھەلدەگرئ كە كىشى ھەريەكىتىكيان (۷۵۰) كىلۆگرامە، ھەروەھا دوو بومبارى (۵۰۰) كىلۆگرامى دىكەش ھەلدەگرئ. بەم پىي يە دەتوانىن بىلەتېن نەو بەياني يە پىنچ تۆن ئاگرو ئىلسن بەسەر ناوجەرگەى شاردا دابارىنرا. يەك گەرەكى تەوار بەدوكان و مال و قوتابخانەى مندالان و ھەندئ بەشى خەستەخانەيەكەو بە تەواوەتى وىران و گاول بوو. پاش نەوۋى فرۆكەكان، موۋشەك و بۆمباركاتيان خالى كەرد، جارىكى دى گەرەنەو سەر خەلەكە مەدەنى يە ترساوەكمو بەرەشلى (۳۰) ملم دايان بىژىتن و پتر لە (۱۳۰) كەمىيان كوشت كە ۸۰ كەمىيان مندالى قوتابخانەى سەرەتايى بوون و تازە چوو بوونە دوو پۆلەوۋو لە سەر كورسى دەرسى خوتىندن دانىشتىبون. تەنبا يەك پىشەمەرگە لەم بۆردومانەدا كوژرا.

بۆردومانی قەلادزە یەكەم قەسەبەخانەى بەشەرى بوو كه هێزى ناسمانى عێراقى له زنجیره هێرشهێكى لهو بابەتهدا نهنجامى دا. بارزانى ههقى بوو بۆتى: "ئههه درندهانهترین نهلقهێ زنجیرهى شهرى قهركردنى گهلى كوردە كه دهیان ساله دهخهێ

دهكرت: دواى چمند روژتيكى دى، نيدى نۆزى شارى (گهلاله)ى دۆلى چۆمان هات و بوردومانى گهلاله بووه هۆى كوشتنى چل كهس و بريندار بوونى (۵۱) كهسى دى. له ۴/۲۶ دا، شارى ههلهبجه، كه له دوورى ههشتا كيلومه ترى شهركهكاندا بوو، بۆردومان كراو (۱۶۰) كهس كوژران و (۱۰۰) كهسى ديكهش بريندار بوون. نيدى خهلكهكه له ترسى هيرشى دى، شاربان چۆلكردو روويان كرده شاخ و پهيوهندييان به هيزى پيشمهركهوه كرد. له ماوهى نيوان ۴/۲۰ و ۵/۱۰ دا، شارى زاخو، كه ژمارهى خهلكهكهى ۲۵ ههزار كهس دهبوو، به بۆمباى ناپالم و هيشوسى بۆردومان كرا. به دريژايى نهو روژانه ههر دوكهل و ناگر له زۆربهى گهركهكانى شارهوه ههلهدهستار تا نيشتاش رادهى زيانى بهشهرى نهو تيرۆره ناسمانى يه به تهواوهتى نهزانراوه، ههر لهو ماوهيهدا قوهتتيكى سوپاى عيراقى دزهى كرده ناو شارهوهو شهلم كوئرم نافرته و مندالانى بهر دهستپيژى چهك داو نهه كارهش بووه هۆى كوشتنى (۶۳) كهس.

قوروقهيبى UN

شهپۆلى تيرۆزو رق و كهرب و كينهى بهردهوامى حيرى بهعس، نهو كورده گيراوانهشى گرتهوه كه به تۆمهتى پهيوهنديان دهگهل بژاڤى رزگاربخوازى كوردا ده زندانى خرا بوون، نيدى نهو تۆمهتانه دروست بووين يان نادروست. نهوه بوله روژى ۱۴/۴/۱۹۷۴ دا به ناشكرا (۱۱) كورد، كه له سالى ۱۹۷۲ وه گيرابوون، پاش نهشكهنجو و نازاردانيتكى درندانو هۆفانه، ئيعدام کران. ئهمانه له مهيدانيتكى گشتى ناوشارى ههوليردا ههلبواسران، شوينهوارى نهشكهنجو به جهستهيانهوه ديار بوو، ههنديكيان دهستيان براههوه، ههنديكى تريان چاويان دههينرا بوو. ريكخراوى نهنته رانشال نهنيستى، له راپۆرتى دا سهبارهت به شيتوازهكانى نهشكهنجو دان، به دريژى باسى نهو شيتوازهانى كرده كه دهزگاي نهمن و استخباراتى عيراقى بهكارى ديتن. له روژى ۳۰/۴/دا پينچ خويندكارى كۆليرى ئادابى زانستگهى بهغدا، دواى دادگاييهكى روالهتى، به تۆمهتى بانگهشه بۆ "بژاڤى جوداخوازى و پشتگيرى كردنى" ئيعدام کران، پهكيك لهو خويندكارانه كيژهكوردىكى نۆزده سالان بوو به نيوى (لهيلا قاسم).

ههفتهيهك لهوه دواتر، شهش خويندكارى كوردى ديكهى زانستگه ئيعدام کران. نيدى هيرشى ئيعدام كردن به دريژايى ههفتهكانى دواتر بهردهوام بوو. نهوه بوو له ماوهى يهك مانگدا، ژمارهى نهو كوردانهى كه له ژيژ نهشكهنجو دا مردن گهيبه (۴۸) كهس و دياره نهه حالهته له مانگى نهيلول دا گهيبه (۱۰۰) حالهت، زۆربهى كاتيش حكومهت جهنازى كوژراوهكانى دهناردهوه بۆ گوندهكان و زيدي خويان و نهمرى دهكرد كه جهنازهكان بۆ چمند روژتيك له مهيدانيتكى گشتى دا ههلبواسرين تا

جه ماوه‌ری خه‌لکه‌که چاو‌ترسین بین و ترس و له‌رزیا‌ن بکه‌و‌یتسه دل. ته‌نانه‌ت ته‌له‌فری‌سونی عی‌راقی له‌ رۆژی ۶/۱۶ دا راسته‌وخ‌ز پ‌رۆسه‌ی نی‌عه‌دام کردنی س‌ن خو‌تند‌کاری به‌ تۆمه‌تی (به‌شداری له‌کاری تی‌رۆریستی دا) له‌ شاشه‌وه‌ نی‌شاندا. له‌ لایه‌کی ت‌رموه‌، پار‌تی دی‌موک‌راتی کوردستان به‌ته‌وده‌ که‌وته‌ هه‌ول‌دان به‌ س‌هرنج راک‌یشانی رای گ‌شتی نی‌و ده‌وله‌تی به‌ نه‌و کارساته‌ی که‌ به‌ س‌هر خه‌لکی مه‌ده‌نی کوردستاندا ده‌ه‌ینراو دا‌وای کۆمه‌کی پ‌تی‌وستی ده‌کرد. نه‌وه‌بوو س‌کر‌تیری کاروباری راگه‌یاندنی پار‌ت له‌ له‌ندن، کۆنگ‌ره‌یه‌کی رۆژنامه‌وانی سازدا، له‌و کۆنگ‌ره‌یه‌دا دا‌وای کۆمه‌ک و پ‌یتاکی کرد به‌ "ته‌و سه‌دان هه‌زار خه‌لکه‌ی که‌ له‌ نا‌وچه‌ ده‌ستانی و شاره‌کانه‌وه‌ هه‌لات‌بون و رویان کرد‌بووه‌ نا‌وچه‌ ر‌زگار‌ک‌راوه‌کان". بارزانی له‌ رۆژی ۱۵/۵ دا یاداش‌ننامه‌یه‌کی به‌ (ک‌ورث ق‌الد‌ه‌ایم)ی س‌کر‌تیری گ‌شتی نه‌ته‌وه‌یه‌ک‌گ‌رتوه‌کان نار‌دو دا‌وای لی‌کرد که‌ تی‌بکه‌و‌ی و ه‌یرشی ناسانی عی‌راقی به‌ س‌هر خه‌لکی مه‌ده‌نی دان‌یشتوی گ‌وندو شاره‌کان را‌ه‌گر‌ی. دا‌وای س‌ن هه‌فته‌ له‌ نار‌دنی یاداش‌ننامه‌ی نی‌و‌س‌راو، شان‌دی‌کی پار‌تی که‌ دوو وه‌زیری جارانی وه‌زار‌تخانه‌ی حکومه‌تی عی‌راقی تی‌دا بوو، له‌ ۸/۶ دا نامه‌یه‌کی ت‌ری (بارزانی)یان دا‌یه نه‌ته‌وه‌یه‌ک‌گ‌رتوه‌کان که‌ ده‌لتی: "د‌زتی‌ترین شه‌ری د‌رندانه‌ که‌ تا نی‌ستا جیهان به‌ خو‌به‌وه‌ی بی‌نی ب‌ن، نه‌و شه‌ریه‌ که‌ د‌ژی گه‌لی ک‌ورد، له‌ لایه‌ن حکومه‌تی نه‌و وولاته‌وه‌ نه‌نجام ده‌دری که‌ ک‌وردی تی‌دا ده‌ژی".

له‌ هه‌مان رۆژدا را‌ه‌ز‌تی‌کی دورو در‌ژ به‌ به‌لگه‌نامه‌و و‌ینه‌و نه‌خشه‌وه‌ درا به‌ لی‌ژنه‌ی مانی مرۆفی س‌هر به‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ک‌گ‌رتوه‌کان، له‌ را‌پوره‌که‌دا با‌سی نه‌وه‌ ک‌را بوو که‌: "ق‌ر کردنی به‌ کۆمه‌لی خه‌لکی ب‌ن چه‌ک و رو‌خاندنی خانوو به‌ره‌و س‌وتاندنی ده‌غل ودان و به‌روبو‌می ک‌شتوکالی، بووه‌ به‌ دیارده‌و هه‌موو رۆژ‌یک له‌ کوردستانی عی‌راقدا نه‌نجامده‌دری". بارزانی، به‌و جاری سی‌یه‌م هه‌ولی دا که‌ س‌کر‌تیری گ‌شتی نه‌ته‌وه‌یه‌ک‌گ‌رتوه‌کان هان‌یدات و بی‌جول‌تین. به‌لام وه‌لامی ه‌یچ یه‌ک‌تیک له‌ نامه‌و یاداش‌ته‌کانی بارزانی به‌ تا‌قه‌ ووشه‌یه‌ک‌یش نه‌درا‌یه‌وه‌. دی‌پلوماتیک له‌ ده‌زگای راگه‌یاندنی نه‌لمانی دا، له‌ گ‌وتار‌تی‌کی دا ده‌رباره‌ی نه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ نوس‌یویه‌تی: "ق‌الد‌ه‌ایم، به‌زه‌ بانگه‌وازه‌کاتی بارزانی پشت‌گ‌و‌ی خ‌ست، تا یه‌ک‌یتی س‌ۆلیه‌ت نه‌ه‌نجی، چ‌ونکه‌ س‌ۆلیه‌ت ده‌ستی‌کی با‌لای هه‌بوو له‌ هه‌لب‌ژاردنی دا به‌و س‌کر‌تیری گ‌شتی نه‌ته‌وه‌یه‌ک‌گ‌رتوه‌کان".

من ق‌ه‌شه‌ی (موس‌ل)م

ت‌عنیا ک‌ورد و لایه‌نگ‌رانی بارزانی له‌ خه‌می ناراسته‌ کردنی نه‌م به‌به‌ته‌ گازی و بانگه‌وازه‌ندا نه‌بوون به‌و رای گ‌شتی جیهانی، (گ‌ورگیس ملک چ‌ک‌وای به‌ت‌ریاکی نه‌ستوری یه‌کانی عی‌راق و س‌ه‌رۆکی کۆمه‌له‌ی کاروباری مه‌سیحیانی کوردستانی

(عیراق) ش بانگه‌وازیکی ناراسته کرد بۆ باپا پۆلس و کۆری کلێسای جیهانی و کۆری ناوهدانکاری و لیژنهی مافی مرۆفی سەر به (UN) و خاچی سووری جیهانی له کۆتایی مانگی ناپ دا. په‌تریارک له بانگه‌وازه‌که‌یدا نووسیبوی: "له‌وکاته‌دا که گهلانی دنیا مافی دیاری کردنی چارمنوسی خۆیان وه‌رگرتوه، گه‌لی ناسووری و برا کورده‌کانیان، له‌لایهن هێزه‌کانی عیراقه‌وه هه‌ره‌شه‌ی کۆمه‌ل کوژیان لێده‌کړی، چونکه داوای مافه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانیان ده‌که‌ن". هه‌روه‌ها بانگه‌وازه‌که‌ باسی نه‌وه‌شی کردوه که چۆن بۆردومان و تۆبیاران ده‌ست له‌ خه‌لکی مه‌ده‌نی بێ چه‌ک و دێهات و ناوهدانی ناپارێژن، که ساده‌ترین هۆ نه‌وزاری به‌رگرێکرن له‌ خۆیان نی‌یه، چۆن مه‌رو مالات قه‌ ده‌که‌ن تا نانی خه‌لکی به‌رن، هه‌روه‌ها کلێساو مرگه‌وت و قوتابخانه‌ و خه‌سته‌خانه‌ ده‌روخێژن.

به‌تریارک له بانگه‌وازه‌که‌ی به‌رده‌وام ده‌بن و ده‌لتی: "چاره‌نوسی نه‌و کورده‌ ناسوریانه‌ی که هێشتا له‌ ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی حکومه‌تدا ده‌ژین زۆر خه‌ته‌رتنه، هه‌میشه‌ له‌ ته‌وه‌هین و راوه‌دونان ده‌ترسن حکومه‌ت شتیوازانانی ناوه‌راست به‌کار دێتی بۆ تۆقاندن و تیرۆر کردنیان.. له‌ نیوه‌شه‌ودا هه‌لده‌کوته‌نه‌ سه‌ر ماله‌کانیان و به‌زۆر خه‌لکی ماله‌که‌ ده‌به‌ن، که زۆریه‌یان مندال و ئافره‌تن، ده‌خرینه‌ نیو نوتمییلی نیزامی یه‌وه و بۆ شوینانی دوریان ده‌به‌ن و له‌وێ ناچاریان ده‌که‌ن، به‌ نیو مین دا به‌ژن.. مه‌گه‌ر نه‌وانه‌ی زۆر به‌ختیان یاریت، له‌ریگه‌دا توشی مه‌فره‌زی پێشمه‌رگه‌ی لمشکری کوردستان بێتن و له‌ مه‌رگ رزگار ببن، دهن‌ا زۆریه‌یان به‌ر له‌وه‌ی بگه‌نه‌ ناوهدانی له‌ برسان و له‌ تینواندا ده‌مرن. هه‌روه‌ها چه‌م‌دین خێزان توپ دراونه‌ته‌ سه‌ر جاده‌کان دوای نه‌وه‌ی مه‌فره‌زه‌کانی نه‌من و استخباراتی عیراقی ماله‌کانیان تالان کردون و چی ناو مال و پاره‌و خه‌شلیان هه‌بوو به‌ردویانه.. نه‌وکاره‌ی که زۆر باوه، نه‌ویه‌ که حکومه‌ت نه‌و گه‌نج و ئافره‌ت و ته‌نانه‌ت مندالانه‌ش ده‌گرێ که خه‌زمه‌تیک یان که‌سیکیان په‌یوه‌ندی به‌ بزایی رزگاریخوازی کورده‌وه‌ هه‌بێ."

له‌ کۆتایی بانگه‌وازه‌که‌دا، باسی زۆر حاله‌تی ئیعه‌داک‌کردنی مه‌سیحیانی عیراقی له‌سه‌ر ده‌ستی پۆلیس و نه‌من و موخابه‌راتی رژییمی به‌عس کردووه‌و نه‌م سن ئه‌وه‌یه‌شی بۆ سه‌لماندنی دروستی نه‌و حاله‌ته‌ هێناوه‌ته‌وه‌:

١-توما چه‌چو، ماموستای سه‌ره‌تاییه‌و خه‌لکی به‌غدايه، له‌ مالی خۆیدا ده‌ستگیرکراوه‌و بۆ په‌کیک له‌ چه‌په‌خانه‌کان به‌رامو له‌وێ له‌ژێر سوکایه‌تی پێک‌رین و نه‌شکنجه‌داند‌ا په‌سانویه‌نه‌و مردووه.. شوێنی کاره‌با به‌ زۆر شوێنی له‌شی یه‌وه‌ دیار بووه، ده‌ستی به‌راوه‌ته‌وه، چاویشی ده‌ره‌یتراوه‌و مالبا‌ته‌ کۆست که‌و تۆکه‌یان قه‌ده‌غه‌ کردووه‌ که به‌ ناشرکراگن و دفنی بکه‌ن و تازیه‌ی بۆ دا‌به‌نه‌ن.

۲- یوسف چه چو: قوتابی و برای چه چو بو. مه فرزه یه کی نه من گه نگریدی تپه ربوون، گرتیان که پر کردو پاشان شیت بو.

۳- نیسرائیل مروکیل: "له زندانیان هاویش و پاش دوو روژ نه شکه نجه ی توند، نهویش دین بو".

بانگه وازه که ی بهم گوتانه کوتایی پنهینا: "نم هیرشی کۆمه ل کۆی یه که ده کرتیه سر گه له که مان، پتیشیل کردنی ناشکرای مافی مروژه که دهوله تان دانیان پیداناوه".

دوای ماوه یه کی که له نویسنی نهو بانگه وازه (نایا پاولوس) ی رتبه ری مه سیحیانی (کلدان-کاتولیک) ی کوردستانی عیراق، له لای خۆیه وه بانگه وازیکی بۆ زۆریه ی روژنامه گانی جیهان نارد. نم رتبه ره ته مه من (۷۴) ساله یه، نامه کی بهم رستانه دهست پشکرد بو: "رتزدار، جه نابی سهرنوسهر. منی قه شعی موسل کوردم". نهویش هه موو نهو کارساتانه ی شهرح کرد بوو که موریدانی کلیساکه ی له سهرده ستی به عسیاتی حوکمرانی به غداوه دو چاری بوون. له کوتایی نامه که یدا تکای له روژنامه وانان کرد بوو که کاریک بکه ن "چیت خۆن نه یه ته رشتی و بۆ خۆنه رانسانی روون بکه نه وه که چمان دهره ق ده کرت".

نهندریه زاخاروف له موسکۆوه ناره زایی دهرده بری

ج که ستیک گوئی لهو هه موو هاوارو قهرین و بانگه وازه نه کرت. ههروه ها ژماره یه کی زۆر که له روژنامه گانی جیهان ناماده بوون نهو بهنگه وازه بهلاو بکه نه وه که (نهندریه زاخاروف) زانستکاری فیزیای سۆفیه تی له یه کتیک له خهسته خاته گانی موسکۆوه نارد بوو. نم بانگه وازه، ژنه که ی زاخاروف به دزی یه وه گه یاندی یه دهری ی سۆفیه ت و بهلاوی کرده وه. زاخاروف، داوای له UN کرد که قوه تیکی ناشتی بۆ عیراق بنیتر، چونکه حکومه تی عیراق دهستی داوه ته شهریکی درندانه دژی که مه نه ته وه یی کورد. ههروه ها داوای کرد که له زنی بکری له گرتدانی کۆپونه وه یه کی نا ناسایی نه نجومه نی ناسایشی نیو دهوله تی و به یاریک بدری که هیزه گانی عیراق کاری جهنگی دژی کورد رابگرن و داوا له سۆفیه ت بکری که چیت چه ک و تفاقی جهنگی بۆ عیراق نه بری. زاخاروف له سهری دهروات و دهلی نه ته وه یه که گرتوه کان که تا نهوچ ههنگاو تیکی نه ناوه بۆ قه دهغه کردنی قهرکردنی گه لی کورد، له سهریه تی نه یه لی کارساتی بیافرا جارتیکی دی دووباره بیته وه.

ههروه ها هه ندی له رۆش بیرانی نهو روپی که چه ند ساتیک بوو رتبه ری بزوتنه وه یه کی ناره زاییان ده کرد، دژی تپوه گلانی نه مریکی له ئیتنام دا، زۆریان چاوه روان کرد بهر له وه ی دهست به وه بکه ن که به شتیک له وه ختی خۆیان بۆ بهر په فانی له گه لی کورد

تەرخان بىكەن، نوپۇش بەھاندانى رىتخىراۋى نەتەرناشال نەمىستى و رىتخىراۋى بەرگىر لەگەلانى بىندەستى ھەپشە لىتکراۋ بەنەمان. ھەروھە كۆمەلنىك لە مامۇستايانى زانكوى خەلكى نەلمانىا، لەوانە نىمانويل گايىس ئارنىست بلوخ، نوسىب فلخت ھايىم، ھلموت گولتزر ، و ھەندى كەسايەتى بىئاڧ و دەنگى دىكەى ۋەك قەشە ھاپىرش نەلېرش، نەنگىبورك درىفېتس، پانگەۋازىتكيان بە نېتونىشانى "تاۋازە كوردەكان رزگارېكەن" نىمزا كورد لە ھەندى كاتى ديارىكرادا ھەول و كۆششى شەخسى خۇيان بۆ دۆزى كوردە ئاۋارەكانى جەنگ تەرخانكرد.

ھەروھە لە فەرەنسادا بىسەر پەرشى رۆژنامەى لوموند، كۆمەلنىك رۆشېيرو بەرەندەى خەللى نۆيل ۋە دەنگ ھاتن و داۋايان دەكرد دۆيەتى ئەو پەرسەى كۆمەلنىكى پە بىكرى كە دەرھەق بە تىكرى كەسەنەىكى نەتەۋەى دەكرى. سىمون دى بوفلارو روجىەگارودى و جان پول سارتەر لە رىزى ئەو گرۈپەدا بوون. ژمارەىك لەو كەسايەتپانەى نەروپاى رۆژھەلات كە پەنپان بۆ رۆژاۋا بىرەبوو، پشتىۋانى يان لە داخۋازى يەكلى كورد كرد، لەوانە قارەمانى شەترەنجىزان لودفېگ پاخمان و جىرى پلىكان-ى نووسەر. لە بەرىتانياش دا (دېفېد ماركھام)ى نەكتەرۋ دەزگای ناشى برتراند رسل، ھەللىاندا لەم بوارەدا دەۋرى ناۋېرۋانى بېيىن.

كەنگى تەۋانى شەر (مەسەلەى نلوخۆ) بوون؟

ھېچ يەكلىك لەو ھەموو ھەولە دادى نەداۋ چ ئاكام و نەنجامىتكيان بە قازانجى دۆزى كورد لىنەكەۋتەۋە. لىژنەى نىتو دەۋلەتى خاچى سۈر لە رۆژى ۱۴/۸/۱۹۷۴دا نامەىكى بۆ جەنەرال بارزانى ئارد، و بلسى ئەۋەى كرد بوو كە حكومەتى نىزامى عىراق رى ئەداۋە رىتخىراۋى خاچى سۈر چ خزمەتگوزارىيەك لەو كىشەپەى بەينى رۆژمى بەغداۋ كوردا پىشكەش بىكات.

ھەر بەھەمان شىۋە، رۆژمى عىراق، رىى بە رىتخىراۋە خىرخوازە نىتو دەۋلەتى يەكانى دىكەش نەدا، كە كۆمەك بەكورد بىكەن. بەعسىيان ۋەكو جاران سۈر بون لە سەر نەۋەى كە لە (باكورى نىشتىمانى خۆشەۋىستىمان)دا چ جەنگىتىكى نى يە بۆيە پىتۋىست بە چ كۆمەكىنىك ئاكات. خالىكى زۆر گرىنگى دىكە ھەببو كە كوردىيە كارىتىك، كورد چ جۆرە كۆمەكىكى شايستەى چىنگ نەكەۋىت، نەۋىش ئەۋە بوو: ئەو دەۋلەتە نەۋرۋىيە رۆژاۋاپانەى كە ئامادە بوون بە ھەق و بە ناھەق خۆلە كاروبارى نىۋوخۆى ۋولانتانى دى ھەلقورتنىن، لە ئاستى كوردا ھەموو بوون بە كەرەى شەرەت. بەلگەش بۆ نەم قەسەپە ئەۋە شتە بوو كە لە بەرىتانيادا روويدا، ئەۋە بوو (جان سىراۋ)ى نۆتەرى حىزبى موحافەزەكاران لەگەل ھەقالەكانىيان لە فراكسىۋنى نۆتەرانى حىزب دا (راس جونسىن) و (سىرېرنارد براين) لە كانۇنى دوۋەمى

۱۹۷۵ دا بېنارۍ پەرله مانه وه داوايه کيان بهر ز کرده وه، که داوا له حکومتی بهریتانی ده که له بهاری نینسانی دا کاری پتیرست بژ کورد بکات و دهسلاتی بهریتانی له نته وه یه کگرتوه کان بژ قازانجی کورد وه که پخت.

پەرله مان، موناقشه یه کی توندو نا ناسایی نهم داوايه ی کرد. نه وه بوو په یقدهاری (ناطق) رسمی حکومت به چمند رسته یه کی رژی نیی باو وهلامی دایه وه که: "هرکاتیک UN یان ده ولته تیکي بیتگی داوايه کی وها بکات، یه کسر کومه کی بهریتانی پتیشکesh ده کری" و "تاکو نیستا هیچ داوايه کی له و جوره نه کراوه". نوسا (جونستان) ی نوښتري موخافه زکار وهلامی دایه وه گوئی: "تکام وایه جه نابی وه زیر له وه حالی بېی که نیسه ده ولته تی عترالقمان دامه زرانده، بویه نیسه مسؤلویه تیکي تاییه تیمان لم شری قهرکړنه دا ده که وخته نهمستو و نیسه له رووی نه خلاقی یه وه له سه زمانه کومه کی نینسانی پتیشکesh بکه یی و یارمه تی ناوړه کان بدین و ده موده ست ناروایی خو مان دهر بېرین بهرانبهر به وهی له وینده ر نه بجامده دری و رووده ات... کاتی نوښتريه کان، گوشاریان خسته سر وه زیره که داوایان لیکرد نه وه یان بژ روونیکاته وه که ناخو بهریتانیاش وه کو یه کیتی سوځیت تیره گلاوه و چه کی بژ عتراق نارووه تا له قسابخانه کاتیا دزی گلی کورد، به کاری بیتنی؟ وه زیره که بیده نگ بوو و متقی لیه نه ات.

مسه له که، له نهمانیای (فیدرالی) ش دا رهوتیکي له باهتی نه وه ی بهریتانیای گرت خو: شانديکي سه رکړدایه تی پارتی، که سامی رحمانی وه زیری جارانی وه زاړه تخانه ی عتراقیشی له گمل بوو، بیهوده هه ولیان دا دیداریک له گمل لایفه رسمی یه په یوه ند داره کانی نهمانیای فیدرالی دا ساز بکن، بهلام شاندي نیویراو نه یوانی چ مسولیتک له وه زاړه تی دهر وه یان له وه زاړه تی کاروباری هاوکاری و نابوری بدیتنی. هه روه ها هه ولتیکي دیکه ش بژ سازدانی دیداریک له گمل سه رکړدایه تی حیزبی سوسیال دموکراتی حوکرمان فشه لی هینا: نه که چی پارتی خو ی به حیزبیکي سوسیال دموکرات هساو ده کرد.

(نهمیوس میرتس) ی نوښتري حیزبی یه کیتی ی دموکراتی- مسیحی و پسرور له کاروباری دهر وه، تاکه سیاسه توانی نه له مانی بوو که گوئی ی له راپزرو داخوازی سیاسه توانه کورده کان گرت. هه روه ها (فرانس پوزیف شتراس) کوڼونه وهی کوڼگره ی حیزبه کی خو ی، که له و رژه دا دبه سترا، بژ چمند سه عاتیک به جیهیتست و چاوی به شانوی کوردی که وت. نهم پیاوه کاتی خو ی که وه زیری دارایی بوو، یارمه تی کوردی دا بوو. (شتراس) له گمل شاندي کوردیدا باسی نه و ریگایانه یان کرد بوو که ده شیت لیه ی کومه کی نینسانیان پتیشکesh بکری. نه وه بوو مسه له که گیه نرایه لیژنه ی سیاسه تی دهر وه ی پەرله مانی نهمانیای فیدرالی، بهلام (میرش) ی وه زیری وهخت،

هه‌موو جارى موناخه‌شەى مەسەلە‌كەى دوا دەخست. بە روونى دەر‌كه‌وت كه هه‌لوێستى حكومه‌تى ئه‌لمانى‌اي فیدرالى به‌رانبه‌ر به‌ ره‌فتارى رژیتمى عێراقى دژ به‌ كورد، له‌سه‌ر ئه‌و بناغه‌یه‌ رۆنراوه‌ كه‌ مەسەلە‌كه‌ "مەسەلە‌یه‌كى ناوخۆییه‌و ته‌نێا په‌یوه‌ندی به‌ عێراقه‌وه‌ هه‌یه‌". ئه‌و نامه‌یه‌ی كه‌ (هه‌رێت فێنر) سهرۆكى فراكسیونی حیزبى سوسیال- دیموکرات له‌ په‌رله‌ماندا نووسی، به‌شترین به‌لگه‌یه‌ كه‌ ولاتانی ئه‌وروپای رۆژاواى ئاماده‌ نه‌بون، تاوانه‌كانى جه‌نگ و قه‌ركردنى ده‌سته‌جەمى كه‌مینه‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌كان به‌پێشێلكرنى مافى مرۆڤ حەساو بگەن. به‌لكو (ته‌نیا مەسەلە‌یه‌كى ناوخۆییه‌). (فێنر) له‌ رۆژى ۱۵/۱۰/۱۹۷۴ دا نووسیه‌یه‌ى كه‌: "پێویسته‌ به‌ر له‌ هه‌ر شتیك ئه‌وه‌مان له‌ بیرى كه‌ مەسەلە‌كه‌ بۆ حكومه‌تى عێراقى، مەسەلە‌ى ژيان و مه‌رگه‌، چونكه‌ ئه‌و ناوچه‌یه‌ی كورد داواى ده‌كەن، ده‌وله‌مه‌ندترین ناوچه‌ی عێراقه‌له‌ رووى ئابورى په‌وه‌و نزیكه‌ى ۲ له‌سه‌ر ۳ سادیراتى نه‌وتى عێراق له‌م ناوچه‌یه‌دا دهرده‌هێنرێ".

سه‌رانی كورد، له‌ باره‌گای بارزانی دا، به‌ زمانىكى پر له‌ به‌ن هه‌یوابى و ناوهمیدی په‌وه‌، له‌ وه‌لامى ئه‌و هه‌لوێسته‌ دا ده‌یانگوت: "وادیاره‌ هیچ ده‌وله‌تێك ئاماده‌ نیه‌ په‌یوه‌ندی خۆى له‌گه‌ڵ وولاتێكدا تێك بدات كه‌ بتوانێ نه‌وت بفرۆشێت". (حه‌سێب كه‌رم) سكرتێرى پارتى، كه‌ له‌ هه‌موو بۆنه‌یه‌ك دا ئه‌وه‌ی ده‌ویات ده‌كرده‌وه‌ كه‌ گوايه‌ حیزبه‌كه‌ى نزیكه‌ له‌ حیزبه‌ سوسیال دیموکراته‌كانه‌وه‌، له‌ ته‌علقێكى دا دهرباره‌ى نهم هه‌لوێسته‌ گوتى: "حیزبى سوسیال دیموکرات له‌ ئه‌لمانیدا حیزبى حوكمه‌رانه‌، كه‌واته‌ ئاساییه‌ ده‌بێت هه‌ولبدات په‌یوه‌ندی په‌كانى خۆى له‌گه‌ڵ عێراقدا بپارێزێت، نه‌ك بایه‌خ به‌ په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ كه‌مینه‌یه‌كى نه‌ته‌وه‌ییه‌ عێراقى بدات".

رێگه‌ى شاخوێ په‌ سه‌خته‌كان پێده‌بن له‌ سه‌دان هه‌زار ئاواره‌

هیچ لایه‌نێكى ره‌سمى له‌ لهنده‌ن یان له‌ بۆن ئاماده‌ نه‌بوو باوه‌ر به‌و کارمه‌ساته‌ بکات كه‌ له‌ کوردستاندا روویده‌دا. وه‌زعه‌ و حاڵی ئاواره‌كان زۆر له‌وه‌ خواتر بوو كه‌ به‌ بیرو خه‌یالی ئه‌لمان یان فه‌ره‌نسى یان خودی به‌ریسانی په‌كاندا بێت كه‌ به‌ خۆیان له‌و روه‌وه‌ خواوه‌نى ئه‌زمونی دورودێژ بوون. من وام بۆ رێكه‌وت كه‌ له‌ نزیكه‌وه‌ نهم وه‌زعه‌ بدینم و چه‌ند گوتاریكى رۆژنامه‌وانیم دهرباره‌ى ده‌یان هه‌زار كه‌س له‌و خه‌لكه‌ هه‌زارو مانه‌وو بێ دهره‌تانه‌ گوناخه‌ نووسی و به‌لاوكرده‌وه‌، كه‌ تروسكه‌ى چ هه‌یوايه‌کیان له‌ ناسودا نه‌ده‌بینى تا دلى پێ خۆشېكەن.

دوو فه‌رمانه‌به‌رى سه‌فاره‌تخانه‌ی ئه‌لمانی له‌ تاران، به‌گۆمه‌ك و یارمه‌تى لایمه‌نه‌ ره‌سمى په‌كانى ئێران، لێكۆلینه‌وه‌یه‌كى تێروتمه‌لیان له‌مه‌ر وه‌زعه‌ و حاڵی كورده‌ ئاواره‌كان و چۆنیه‌تى یارمه‌تى دانیان ئاماده‌ كرد. ئه‌وه‌ بوو راپۆرتێك له‌مه‌ر

نه‌نجامه‌کانی نهم لیکۆلینه‌وه‌یه درا به هۆبه‌ی (٣١١)ی وه‌زاره‌تی ده‌روه له بۆن، له نوکتیه‌ری ١٩٧٤دا. له سالی ١٩٧٥دا کۆمه‌له به‌ندیکی دیکه‌ش خرایه سه‌ر نهم راپۆره.

راپۆره‌که، نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که کۆرده‌کان وه‌ختی په‌نایان وه‌به‌ر نێران برد که سوپای عێراقی بۆردومان و تۆپبارانی گوندو ناوه‌دانی په‌کانی ده‌کرد. به‌مه‌ش هه‌موو نه‌و راستیه‌انه‌ ساخ بو‌نه‌وه که پێشتر چهندین رۆژنامه‌نوس ئاماژه‌یان بۆ کرد بوون. سه‌فاره‌تخانه بۆ (بۆن)ی نووسی: "هه‌ر چهنده وه‌زیری ده‌روه‌ی عێراق له کۆنگره‌یه‌کی رۆژنامه‌وانی دا، که له لهن‌ده‌ن سازی داوه، وا باسی نهم تۆپبارانه‌ی کردوه که گوايه ته‌نیا (هێرشێکی ته‌مبێکارانه‌یه) به‌لام هه‌موو هێماو به‌لگه‌کان نه‌وه به‌ دیار ده‌خه‌ن که حکومه‌تی عێراق هه‌موو توانایه‌کی وه‌گه‌ر خستوه که نهم بۆردومان و تۆپبارانه زۆترین ناوچه بگرێته‌وه. هه‌روه‌ها زۆر دڕنده‌نه ره‌فتار له‌گه‌ڵ خه‌لکی مه‌ده‌نی هه‌ندی له‌و شێتانه‌ گراوه که حکومه‌تی عێراقی گرتویه‌وه و ده‌ستی به‌ راگوتزانی کۆرده‌کان کردوه بۆ باشور".

خه‌لکی ده‌ربه‌درو ناواری جه‌نگ، له هه‌وه‌له‌وه به‌زۆری روو سنوره‌کانی تورکیا و سوریا هه‌لده‌هاتن. به‌لام تورک سنوری خۆیان داخست و رێیان به‌ کورد نه‌دا به‌چه‌ خاکی تورکیاوه. سوریاش فهرمانی دا نه‌و هه‌زاران ناواریه‌ی که چووبو‌نه خاکی سوریاوه ده‌ریکرتن و هه‌ره‌شه‌ی لێکردن که ته‌سلیم به‌ عێراقیان ده‌کاته‌وه. نه‌مه وایکرد خه‌لکه‌که به‌ ناچاری روو بکه‌نه نێران. سه‌ره‌تا چهند گروپیکی که‌م له‌و ناوارة گه‌یشتنه‌ سنوری نێران و له هه‌ردوک ره‌خی سنوردوا بۆ چهند هه‌فته‌یه‌ک مانه‌وه، بێ نه‌وه‌ی نێران به‌ریاریک به‌دات که چیه‌یان بۆ بکات.

من به‌ خۆم پتر له‌ جاریک له‌ هاوین و پایزی ١٩٧٤و له به‌هاری ١٩٧٥دا له سنوری عێراقی- نێرانی یه‌وه، له رێگه‌ی خانه- پیرانشار و حاجی ئومه‌رانه‌وه هاتوچۆم بووه. لهم سه‌فه‌رانه‌م دا هه‌زاران ناواری ده‌بینی له‌ دوروبه‌ری مه‌خفه‌ری سه‌ر سنور په‌رت و به‌لاو بوو بو‌نه‌وه بێ نه‌وه‌ی نه‌شته‌بایان هه‌بێ که له سه‌رماو باهۆزو بارانیان به‌په‌رتێز به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ش دا هه‌ر باش بوو چونکه به‌لای که‌مه‌وه له‌بۆردومانی ئاسمانی عێراقی خه‌له‌سیبوون؛ چونکه نێران له‌وئ، له‌سه‌ر سنور قوه‌تێکی موشه‌کی (هه‌ته‌ر-هۆک)ی فرۆکه‌ شکینی دانا بوو.

رێژه‌ی مردن له نێو مه‌نڵانه‌ ده‌کاته ١٠٠٪

کاتی ژماره‌ی ناواریکان به‌ره‌به‌ر رووی له‌ زیادی کردو له هه‌زارانه‌وه هه‌لی بوارد بۆ ده‌یان هه‌زار و (سه‌دان هه‌زار له پایزی سالی ١٩٧٤)دا، هه‌نگینی شا داوای له رێکخراوی (شێروخورشید)ی نێرانی کرد، که وه‌کو رێکخراوی خاچی سوری

وولاتانی نەروپا وایە و هەمان نەزکی نەوان دەبێت، کە ناواریکان لە دیوی نێران دا
بەجەوێنیتەوه و نیشته جێیان بکات. فەرمانی دا کە سەد ملیۆن دۆلار بۆ نەو
مەهەستە تەرخانکەری کە پاشان و لە زستاندا زیادکراو کرا بە ۳۰۰ ملیۆن دۆلار..

بە پێی لیتکۆلێنەوهی سەفەرەتخانەی نەلمانی لە تاران: "ئەو ناواریە کە روویان
کرد بوو نێران ۳۰٪ نافرەت و ۶۰٪ مندال و نەوانی دیکە پیرە پیاری بە سالا چوو
بوون؛ چونکە ئەو پیاریە کە توانای چەک هەلگرتنیان هەبوو لە کوردستانی
عێراقدا مابوونەوه. زۆری ئەو ناواریانە ماوهی ۶۰ کیلومەتریان بە پێیان پێی بوو
بە تایبەتی ئەوانەی کە خەڵکی ناوچەکانی رۆژاوی کوردستان بوون و لە سەرەتادا
روویان کرد بوو تورکیا و تورک رێی ئەو بوون بچنە خاکی تورکیاوه نیدی ناچار
بەشی هەرە زۆری روبەری کوردستانیان بە پێ بەرهو نێران پێی بوو. ئەو نافرەت و
مندالێکی کە دەگەینە نێران، هێندە داموو شەکەت و ماندووی رێگاوبانی سەخت و
دورو درێژ بوون، مەژۆن بەزەیی بە حالیاندا دەهاتەوه. هەموو سەرۆت و سامانیکیان
تەنیا جەلەکانی بەریان بوو. نافرەتەکان سەرو مەنجهێلی چێشت لێشان و کیسە یەک
ناردیان پێی بوو. مەگەر یەکتێک زۆر بەختەوهر بوایه، پەتۆبەک یان نۆتێکی خەوتنی
پێی بوایه، بەلام هەر هەموویان وەکو یەک برسی و ماندوو بوون و هەموو پێی و پێلیان
ناوساوو برێندار بوو.

بەگوێرەی راپۆزی دوو فەرمانبەرە نەلمانی یەکەو سەرژمێری رێکخراوی شێروخورشید
و پزیشکانی کورد، رێژی مەن لە نێو مندالانی شیرەخۆزەدا گەلەک سامناک بوو، و
دەگەییە ۱۰۰٪، بە تایبەتی لەو ماوهیە نێوان سەرەتای راکردنە کە بیان و
گەشتنیان بە نێران کە نیدی بە پێی توانا مالیجە دەکران.. سەبارەت بە مندالانی
کە مەتر لە دوو سالان رێژە ۷۰٪ و مندالانی کە مەتر لە پێنج سال ۳۰٪ بوو.
هۆیەکانی مردنیان بە زۆری نەمانە بوون: کەم خۆراکی و بەدخۆراکی، سەک چوون
و پەوانی، ماندووبوونی زۆر (کاریگەری دەرەکی). راپۆرەکی سەفەرەتخانەی نەلمانی
دەلی: "هەرچەندە ناواریکان رایانگەیانداوه کە فەرۆکە عێراقی یەکان بە نەزمی یەوه بە
سەریاندا فریون و بە دەم راکردنەوه بۆردومانی کردون، بەلام پێدەچێت رێژی مردن لە
سۆنگەمی ئەم فاکتەرەوه کەم بووبێت؛ چونکە جوگرافیای کوردستانی عێراقی پەناو
پەستیوی زۆری تێدایە بۆ خۆ خەشاردان و پاشان خەلەسین لە بۆردومان.. لەگەڵ ئەوش
دا کوردە ناواریکان هیچ زانیاری یەکی گشتی و وردیان نی یە دەرباری ئەوانەی کە
لە رێگادا مردون، چونکە نامێرێک نی یە ئەو حالەتانه تۆمار بکات، هەلبەتە هەمان
حالت سەبارەت بە قوربانیانی بۆردومان و تۆبیاران هەیه.

بە پێی هەندێ ژمارەو بۆجۆن، ژمارەي نەمانە دەگاتە ۲۰-۳۰ هەزار کەس. بەلام
رەنگە ژمارەي راستە قینە و لەگینی نەمانە بگاتە ۵-۱۰ هەزار کەس. بەلام لەگەڵ

نەوش دا مەحالە ژمارەى دروستى قوربانيان بزانئى؛ چونکە زۆر جار گوندیک بە تۆپباران و بۆردومان خاپورکراوە هەموو خەلکەى قەرکراوە تاقە یەک کەسیان لێدەر نەچوو تا بە خەلکى رابگەيەنئى کە ژمارەى خەلکى گوندەکە لە کاتى بۆردومان و تۆپبارانەکەدا چەند کەس بوون. زۆر جار لە رێگا و باندا جەنازەى ئەو زامدارانە دەدۆزایەو کە لە بە بریندارى بەرەو نزیکتەین شارۆچکە یان تیمارستان ملیان ناو. بە هۆى تووشى ناوچە شاخاوى یەکانتى کوردستانى عێراقەو و چونکە یۆردومان و تۆپبارانى عێراقى دەگەيە ئەو کۆترە گوندە دورە دستانەى کە لە هیچ سەرزمى یەکى رەسمى دا تۆمار نەکرا بوون، بۆیە نەستەمە ژمارەى دروستى قوربانيان دیارى بکړئ".

تا مانگى ئەیلول، پتر لە سەد هەزار ناواری کوردی عێراقى گەيینه ئێران و لە پایزدا هەشتا هەزار کەسى تریشیان چوو سەر. نەمە جگە لەوێ خەلکى ناوچە نزیکەکانى شەر، هەلەدەهاتن و دەیان گواستەو بۆ هێلەکانى پشەوێ شەرگەکان. بۆیە دەتوانئى بگوترئ کە لە سەرەتای سالى ۱۹۷۵ دا پتر لە نیو ملیۆن ناواری دەریدەرى جەنگ هەبوون و نەمەش دەکاتە شەش یەکى هەموو خەلکى کوردستانى عێراق.

ئێران، لە سەرەتادا ناواریەکانى لە ناوچەکانى کوردستانى ئێراندا دامەزراند، و اتا لە پارێزگاكانى نازربایجانى رۆژاواو کوردستان و کرماشان دا دايمەزراندن. پاشان شا کەوتە ناردنى ژمارەيەکى زۆریان بۆ پارێزگای (خوزستان) لە باشور، و لەوێندەر ئوردوگای بۆ کردنەو و خێوئى بۆ هەلەدان. دیارە نەمە وختى کرا کە ژمارەى ناواریەکان زۆر زیادى کردو لە توانای پارێزگاكانى کوردستانى ئێراندا نەما هەموویان بچەوئینتەو، لە لایەکى تریشەو لەبەر هەندئى هۆى سیاسى بوو؛ چونکە شا جەزى نەدەکرد ژمارەيەکى زۆرى کوردی عێراقى لە ناوچە کوردنشینەکانى ئێران دا هەبن.

رێکخراوى (شێروخورشید) فریای ناواریەکان دەکەوئ

مشورخواردن و تیمار کردنى نەخۆش و زامدارەکان، مایەى خۆشحالى و سەرنجى چاودێرانى رۆژاوايى و خودى کوردەکانیش بوو. قەرەوێلە و تەختى زیادە لە هەر هەموو ئەو خەستەخانە ئێرانیانەى نزیکی سنورەکان دانران؛ نەمە جگە لە دامەزراندنى خەستەخانەى ئاناسایى لە نێر قوتابخانەو خانەى نەوجەوانان و هەندئى بیانیەى رەسمى دیکەدا. نەخۆشى ئێرانى و کورد لە لایەن پزیشکانى ئێرانى و پزیشکانى کوردی عێراقى یەو وەرکەو یەک مامەلەیان لەگەڵ دەکرا. جیاوازییەکى زۆر هەبوو لە نێوان خەستەخانە مەیدانى یەکانى سەر سنورەکان و خەستەخانەکانى ناو شارەگەرەکانى دوور لە سنورەکانەو. هەلبەتە هەندئى نەخۆشى و حالەتى خەتەر لە مەرکەزى شارانى وەک: تەوریز، سنە، نورمى مالیجە دەکران یان رەوانەى تاران دەکران. بەلام

پنشمه رگه زامداره کان، هەر هه موویان له خهسته خانه کانی سوپای نێرانی دا مالیجه ددکران و رینگه به رۆژنامه وانان و فهرمانبه رانی سه فاره تخانه پینگانه کان نه ددرا له ویندهر سهردانیان بکهن.. زۆر خهسته خانه ی مه دهنی نێرانی، به پتی ی پتوبست و به شیوه یه که ده ره قه تی حاله تازه که بیت دهستکاری کران، لیته دا نهیا دوو نمونه وهکو به لگه پاس ده که یین:

- خهسته خانه ی (پاوه)، پارتزگای کوردستان: له حاله تی ناساییدا ۳۵ تهختی تیدا بوو، نوکه کرا بوو به ۱۰۰ تهخت. خهسته خانه یه کی هاوچه رچه، نامتری تیشک و دکتۆری ددان و نهوشتانه ی تیدا یه. سق پزیشکی نێرانی تیدا یه که هه ندیکیان پسپۆری هه ناوو نه شته رگه رین، نه مه جگه له دوو پزیشکی کوردی عێراقی که یه کتیکیان پیاوه و نه وی تریان ژنه. هه شته نه خوشی نێرانی چه ندین نه خوشی کوردی عێراقی تیدا بوو.. جۆری نه خوشی و حاله ته کان نه مه نه بوو: پارچه له دهست و لاق و له شدا، دوو نافرهت که به بۆمی ناپالم سوتا بوون. چه نه مندالتیکی به پارچه پتیکراو، یه کتیک له و مندالانه چوار سال بوو، و پارچه بهر زکی که و تیبوو. پزیشکه نافره ته که ده یگوت مانی منداله که و ته حه مول کردنی نه و هه موو رینگه یه تا که یه منراو ته نێره هۆی له خۆیدا سه یرو باوه نه کردهنی یه. چه ندین نافره تی دپهاتی که پارچه له دهست و لاق و له شیاندایه بوو. چه ندین پرۆسه ی نه شته رگه ری سینه و مندال له بارچوون، که به هۆی باری دهرونی یه وه، منداله کان ده مرن، له م خهسته خانه یه نه نجام ده ددرا.

- خهسته خانه ی (مه ریان)، پارتزگای کوردستان: له حاله تی ناساییدا ۳۵ تهختی تیدا بووه، نوکه کرا بوو به شهست تهخت. تهختی تازه له راهو و قاوشه کاتدا ریزکرا بوون. ته نهیا چوار نه خوشی نێرانی تیدا بوو، نه وانی دیکه خه لکی مه دهنی کوردی عێراق بوون. دوو دکتۆری کوردو دوو نێرانی تیدا بوو. سیمای نه خوشه کورده کان دیار بوو که هیه چیان پتشمه رگه نین. جۆری نه خوشی و حاله ته کان نه مه نه بوو: بهرینداری لاق به شیوه یه کی گشتی، جگه له پارچه له پاسک و لاق و سینه دا. دوو ژوور بۆ نه و نافره تانه ته رخان کرا بوو که پارچه یان بهر که و تیبوو، یان به هۆی مانده و بونی رینگه و مندالیان له بار چو بوو، نه شته رگه ری سینه، هه ندی له نه خوشه کان به هۆی بۆردو مانه وه تووشی بارگرژی دهرونی بوو بوون. له نیتونه وانه دا که پارچه بهر پاسک و لاق و سینه یان که و تیبوو، هه رزه کاری ته مه نه ۱۰-۱۴ سال ده بیهران. کێژۆله یه کی یازده سالان له و ئی که و تیبوو تووشی که مخرۆتی بوو بوو؛ خۆینی گروپی (O) دهسته ده که وت. له سه ره تای ره وه به کۆمه له که وه (۳۰۰) نه خوش له م خهسته خانه یه دا چاره سه ر کرا بوو، (۷۰۰) حاله تیان له خهسته خانه دا خه ویندرا بوون.

زۆربەى ھەرە زۆرى ئاوارەكان لە نوردوگای چادرا نیشتەجى کران. گەورەترین نوردوگا نەو دوانە بوو کە لە پارتیزگای (نازربایجانى رۆژا) کرانەو، ھەر یەكەیان دولانزە ھەزار ئاوارەى تێدا بوو. چوار نۆردوگاش لە پارتیزگای کرمانشان کرانەو کە بە ھەموویان (۳۰) ھەزار ئاوارەیان تێدا بوو. ئەمە جگە لە چەندین نوردوگای دی کە لە پارتیزگای خوزستانی باشورى گەرمەسىردا کرا بوونەو.

ریگە بە پیاوانى لە شەست سال ھێرەتر نەدەدرا بە بەردەوامى لە نوردوگادا بێتھەو، تەنئ بۆ قەتاندنى مۆلەتەکانیان ریگە دەدران. زۆربەى دانیشتوانى نۆردوگان ئافرەت و مندال و پیرەمیر بوون. ھەلبەتە حکومەتى ئێران بۆیە ئەوى دەکرد تا مالباتە کوردەكان ھەولەندەن بە یەكجارەكى لە وولاتى ئێراندا بێتھەو. یەكێك لەو كەسانەى كە سەردانى ئەم نۆردوگایانەى كۆردبوو، لە نووسىنكى دا دەلى: "زۆر ئاسایى بوو ھەموو ئێرانەىكە ھەینى دیمەنى خەمىنى دوعاخوازی و بەرىكردن دوبارە بێتھەو: ژنانى چاو بە رونك، مندالانى خۆ ھەلواسیو بە قەدى ھاوكانى لە سەر سەفەر بۆ شەرگە".

كە رۆژان تێپەڕین و زستان بەردەركەى لە عالم گرت، ئێرانى یەكان دیمەتیاں دا چاریان ناچارە، خانو بەرە بۆ ھەوانەوى ئەو ئاوارانە دا بێن بكەن. بۆیە لە سەرەتای ئابى ۱۹۷۴و دەست بە گواستەوى ئەو ئاوارانە كرا، كە زستان ھەرەشەى لێدەكردن بۆ چەند نوردوگایەك كە ھەریەكەیان ۵-۱۵ ھەزار كەسیان دەگرت و خەرجى دروست كردنەكەیان یەك ملیۆن دۆلارى تێ چوو بوو. ئەم نۆردوگایانە لە نزىكى ناوچە نیشتەنى یەكانى ئێران دا دروستكرا بوون، تا ئەگەر ئاوارەكان گەرانەو بۆ عێراق، ئێران سودى لى بدینى و خەلكى خۆیانى تێدا ناكنجى بكەن. ھەلبەتە دروستكردنى ئەم نۆردوگایانە بەو دەست و بەردەو ھەموو پارە زۆرەو كە تێ ی چوو بوو، بەلای زۆربەى چاودێرانى رۆژاوا بێھەو، كاریكى زۆر مەزن و رێك و پێك و جێگەى تەقدیر بوو، چونكە زۆربەى ئەو چاودێرانە باوەریان نەدەكرد ئێران توانای جێبەجێكردنى پرۆژەىكەى ھەا مەزنى ھەبى. چونكە بەر لە ھەموو شتىك دەبوا یە كە رەستە و تفاقى بێناسازى لە دورى سەدان كیلۆمەترەو بەتێرئ. ھەروەھا پرۆژەكە لە ماوەىكەى زۆر خێرادا ھاتە ئەنجامدان: رۆژى ۲۰/۱۰/۱۹۷۴ یەكەمىن نۆردوگای ئەم پرۆژەىە تەواو بوو، و نامادە بوو تا خەلكى بچنە ناوى.

كۆمەكى ئێرانى بەرادەىك فراوان بوو، تەنانت ئەو گروپە ھەوادارى بارزانى، كە رۆژئ لە رۆژان باوەریان بەو كسانەى ئێران نەبوو كە گواپە كۆردو ئێرانى ھاوچارە نووسن، ناچار بوون بێدەنگ ببن و چ ھەجھە تێكیان بە دەستەو تەمىنئ تا بەردەوام بن لە سەر گومان كردن لە ھەلوتستى ئێران. یارمەتى دانى ئاوارەكان و ناردنى كۆمەكى چەك و ئازوقە بۆ پێشمەرگە، كاریكى وایكرد ھەست بكەن لە مەینەتى

یه‌کانیاندا تهنیا بال نین و به لای که‌مه‌وه دۆستیک هه‌یه ده‌ستی پتیانه‌وه‌یه، نه‌ویش محمد رضا په‌هله‌وی شاهنشای نیرانه. نه‌وه بوو شا، جارتیکی دیکه‌و له رۆژی ۱۴/۱/۱۹۷۵دا، له دیمانه‌یه‌کی دا له‌گه‌ل ته‌له‌فزیونی نه‌مسادا، ناماژێ بۆ چاره‌نوسی هاو‌به‌شی نیران و کورد کردو گوتی: "کورد، هاو‌نه‌ژادی نیرانی یه‌کانه و هه‌موو هاو‌سۆزیه‌کیان له‌گه‌ل ده‌که‌ین و هه‌رچی یه‌کیان پتویست بێ ده‌یانده‌ینی تهنیا چه‌کی قورس نه‌بن، ئه‌مه‌ش ناساییه: چونکه جێگه‌ی تانک و فرۆکه‌یان له‌کوێ بوو؟"

هه‌ری کیسنجر خۆی له وه‌لامه‌نه‌وه ده‌بۆێ

نا له‌م کاته‌دا، هه‌ندێ هه‌تار ناماژ هه‌بوون، نیشانه‌ی نه‌وه بوون که کۆمه‌لیک گۆزانکاری گرینگ به‌ ده‌سته‌وه‌یه، له‌ پشت په‌رده‌ی سیاسه‌تی ده‌ولی یه‌وه کاری بۆ ده‌کرت و دوور له‌ هه‌ر و هه‌نگامه‌ی راگه‌یانده‌ی به‌روالت هاو‌سۆزو تامه‌زۆی کۆمه‌کی مرۆفانی بۆ کورد و دوور له‌و قسه‌ زلانه‌ی باسی "خه‌باتی بریانه‌ی هاو‌به‌ش دژی رژیمی عه‌سکهری به‌عس" ده‌که‌ن.. کوردی دلپاکی خۆشباوه‌پیش، که گه‌ت به‌لێنی شه‌رف سه‌نگی مه‌حه‌که بۆ هه‌ر مامه‌له و سه‌ودایه‌کیان، بێ ناگا بوون له‌م گۆزانه چاره‌نوس سازانه‌ی که به‌ ده‌سته‌وه بوون.

به‌لام ده‌بایه‌ بارزانی هه‌ر له‌ هه‌فته‌کانی هه‌وه‌لی ده‌ستیکردنه‌وه‌ی شه‌روه ده‌ستی به‌ رووداوه‌کان بکه‌ردایه: نه‌و کۆمه‌ک و یارمه‌تی‌یانه‌ی که نه‌مهریکی ونیرانی یه‌کان به‌لێنیان دا‌بوو به‌ کوردی پده‌ن، له‌ هه‌فته‌ی چواره‌می شه‌ره‌که‌وه، رێک له‌ کۆتایی مانگی نیسان و سه‌ره‌تای مانگی مایسه‌وه له‌که‌می داو نه‌و شتانه‌ی که له‌ سنوری نیرانه‌وه ده‌هاتن به‌ شێوه‌یه‌کی پچه‌رچه‌و به‌وه‌جیه‌ی که‌م ده‌گه‌یشه‌ن، دیار بوو هه‌چ نیازتیک له‌ گۆڕێ نه‌بوو که کورد بگه‌یه‌نرێته ناستیک به‌توانی بکه‌یه‌کی لۆجستی بۆ خۆی رۆینی و یه‌ده‌کی خۆی هه‌بن، مه‌به‌ست له‌مه نه‌وه بوو که چاویان له‌ ده‌ستی نیران و نه‌مریکا بێ و نه‌توان به‌ شێوه‌یه‌کی سه‌ر به‌خۆو کارا له‌ شه‌ره‌کاندا به‌جولین، نه‌وه بوو سه‌رکه‌ردایه‌تی شۆش، دوو نوێنه‌ری بۆ واشنتون نارد تا قسه‌ له‌گه‌ل لایه‌نی نه‌مهریکی گه‌توگۆکه‌ی نێوان کورد و نه‌مریکا‌دا بکه‌ن که بریتی بوون له‌ (کونالی) و (کیسنجر) و پتیان به‌لێن که په‌له بکه‌ن له‌ ناردنی نه‌و کۆمه‌که عه‌سکه‌ریانه‌ی که له‌ سه‌ری رێکه‌وتبوون.

به‌لام کیسنجر، له‌و سه‌روبه‌نده‌دا سه‌رقالی دۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌رتیکی کاتی نێوان میسرو نیسراییل بوو له‌ سینا، نه‌مه هه‌ولتیک بوو که حکومه‌تی به‌عسی سووری زۆر به‌توندی دژایه‌تی ده‌کرد. بۆیه کیسنجر سه‌یری کرد کاریگه‌رترین گوشار بۆ سه‌ر سووریا نه‌وه‌یه‌که گوشار له‌ سه‌ر عیراق که‌مبکریته‌وه، چونکه به‌غدا یه‌که‌مین هه‌فرکی سووریا

بوو له سەر رتبه‌ری کردنی گروپه توندرو ده‌کمی وولاتانی عمره‌بی. دیاره نه‌مه‌ش وایده‌خواست ری به کورد ده‌کان نه‌دری به‌را ده‌یک به هتیزبن که بینه مایه‌ی خه‌ته‌ری جدی بو سەر حکومه‌تی عێراقی. له به‌ره‌هر هه‌موو نهم هۆیانه کیسنجر، پیشوازی شاندی کوردانی نه‌کرد، بۆیه کۆمه‌لێک به‌لێنی ره‌وته‌نی نه‌وتو به شاندی نیوبراو درا که نه‌میریکا به شتویه‌کی پتویست پابه‌ند نه‌کات پتیه‌نه‌وه. ئیدی شانه‌که بو کوردستان ره‌وانکرایه‌وه. دیارو ناشکرا بو که نه‌میریکی یه‌کان که‌وتنه خو دزنه‌وه له‌و به‌لێنه‌ی دابوویان و گوتبوویان له‌ حالی هه‌لگیرساندنه‌وه‌ی شه‌ردا، ده‌چه ژیر باری هه‌ر شتیک که به‌سه‌ر کوردا دێت و نه‌وان مه‌سئولیه‌ته‌کی هه‌لده‌گرن.

له‌وکاتانه‌دا که له‌شکری پتیشه‌رگه‌ی باززانی خو‌راگرانه له‌ سه‌نگه‌ره‌کانیانه‌دا دامه‌زابوون و به‌و په‌ری فیداکاری و قاره‌مانی یه‌وه به‌گژ سوپای عێراقی دا ده‌چروون، نه‌و سوپایه‌ی که یه‌کیتی ی سولیه‌ت هه‌موو پینداویستی یه‌کانی ژۆر به‌ زیاده‌وه بو دابینه‌کرد، سه‌رکردایه‌تی شو‌رش کورد هه‌ستی ده‌کرد راسپێرداوه که له‌بری هه‌موو جیهانی رۆژا‌را شه‌ر بکات، و نه‌مه‌یان له‌ لایه‌ن واشنتون و تاران‌وه پێ راگه‌یه‌نرا بوو. له‌وکاتانه‌دا که شاره‌ کوردیه‌یه‌کان یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک له‌ ژیر بۆردمان و تو‌پبارانی عێراقی دا هه‌ره‌سیان ده‌هتینا، کیسنجر، ئیدی نه‌گه‌رایه‌وه سەر نه‌و شه‌تره‌نجه‌ کوردیه‌ی که له‌وینده‌روه‌ه گه‌مه‌ سیاسی یه‌ نه‌تینی یه‌که‌ی خۆی ده‌ستپێکرد.

ناشکرا بوونی سیاسه‌تی "نه‌سه‌رکه‌وتوو، نه‌ژیرکه‌وتوو"

کیسنجرو نیکسون، پاش ده‌ستپێکردنه‌وه‌ی نه‌و شه‌ره‌ی که راسته‌وخۆ به‌شدارییان له‌ هه‌لگیرساندنه‌وه‌ی کرد، که‌وتنه په‌یره‌و کردنی سیاسه‌تی نه‌سه‌رکه‌وتوو و نه‌ژیرکه‌وتوو. نه‌مه‌ پاشتر له‌ راپۆری لیژنه‌یه‌کی لیتکۆلینه‌وه‌ی نه‌میریکی له‌مه‌ر (اللجنه‌ المنتجه‌ للاستخبارات) دا به‌ دیارکه‌وت. له‌ راپۆری لیژنه‌ی نیوبراودا به‌ شتویه‌کی ره‌مزی ناما‌ژه‌ بو نه‌وه کرا بوو که: "نه‌و به‌لگه‌نامانه‌ی ده‌ست لیژنه‌که که‌وتبوون به‌ ناشکرا ده‌ریده‌خه‌ن که سه‌ره‌ک، دکتۆر کیسنجر، و شای سه‌رۆکی ئێران نه‌یانه‌دو‌یست وه‌کیله‌کاغان (کورد) سه‌رکه‌وتنی بنجهر به‌ ده‌ست بیتن. به‌لکسو سو‌ر بوون له‌ سه‌ر نه‌وه‌ی شو‌رشگێزان هه‌ر هێنده‌یان توانا هه‌بێ که به‌رگری له‌خۆ بکه‌ن و که‌ش و هه‌وا‌ی دو‌ژمنکارانه‌ به‌پاریزن و هه‌ر هێنده‌یان هێت هه‌بێ که به‌توانن عێراقی دراوستی ئێرانی هاو‌په‌یماغان مژول بکه‌ن. هه‌له‌یه‌ته نه‌م سیاسه‌ته‌ به‌ وه‌کیله‌کاغان نه‌ووترا، به‌لکو تا‌قه‌ چالاکی ده‌ره‌وه‌ی نه‌و سه‌رده‌مه‌، هاندانی به‌رده‌وامی کورد بوو.

هه‌روه‌ها له‌ راپۆرتیکی رۆژی ۹۷۴/۴/۲۲ ی نازانسی استخباراتی نه‌میریکی دا، واتا به‌ چه‌ند رۆژتیک پاش تیکچوونی به‌ینی عێراق و کورد، باسی نه‌وه‌ی کراوه‌ که: ئێرانی هاو‌په‌یماغان وای به‌ چاک زانی وه‌زه‌که‌ به‌ جو‌ری رابگیری که عێراقی دژمنی

نیرانی هاویه یانمان لاواز بکری، بوهدی که کورد هاندری نو یاسای نوتونومی یه نیوه چله ره فز بکات که حکومه تی عیراق یه ک لایه نه رایگه یاند. نه نیشمو نه نیرانی هاویه یانمان نه مانویستوه کیشه که به جوژیکی دیکه چاره سهر بکری.

سه دام حسین، بۆ پهمانی تازه ده گهری

ههر چنده واشنتون و تاران هه موو توانایه کیان وه گهرخست تا وه زع و حاله باوه که ی سه رانسه ری هاوینی ۱۹۷۴ وه کو خوی راهگرن، واتا له ناستی مه مری و مه ری دا کۆمه کی سوپایی بۆ کورد بنترین، جاری بیهرن و جارێ بیترین، واتا به پهری پهری و نیوه چلی چهک بۆ کورد بنترین، که چی بهم حاله شه وه زعه که به ناشکرا کاری کرده سهر عیراق. کاتی کیشه ی کورد گه ییه لوتکه و عیراق ناچار بوو رۆژی دوو ملیون دۆلار بکات به ممره فی شهرو هه موو خهسته خانه گانی وولاتی بۆ برینداریانی سوپا چۆل کرد، پیتکادانی سنوری نیتوان سوپای عیراق و سوپای نیران بوو به حاله تیکی باوی رۆژانه، هه نگیینی حکومه تی به عسی به غدا روو یکرده یه کیتی سۆقیه تی دوست و هاویه یانی، که به غدا به حوکمی (پهمانی ستراتیژی) نیتوانیان چاوه وانی زیتری لیده کرد. به غدا داخوازییه گانی خۆی کرد به دوو خال و خستی یه بهردهم سۆقیه ت: یه کهم، پیتیسته له سهر سۆقیه ت قهرهوی نوو چهک و تهقه مه نی و تغافه جه نگیانه بداته وه به عیراق که له شه ری نیتوان عیراق و کوردا کاری کردون. و له مه ودوا نوو چه گانه به زۆری بنیری و به شیوه یهک بیت که سوپای عیراقی بتوانیت بهردهوام بی له شه ری دا دژ به کوردد دژ به هتزه گانی نیران له هه مان کاتدا، دووهم، پیتیسته یه کیتی سۆقیه ت هتزه گانی بنیریت بۆ سنوری نیتوان سۆقیه ت و نیران تا سوپای نیرانی له ویتنهر به ستریته وه نه توانی راسته وخو پشتیوانی کورد بکات.

(هه ترنگری رۆژنامه نویسی سیدی له نویسنیکی دا له م باره یه وه ده لی به عسی یه گان پیتیان وابوو "پاش رووخانی میسر، بوون بهو هاویه یانه ی که سۆقیه ت ناتوانی له ناوچه که دا ده سته رداریان بی و بویه ده توانن ناچار ی بکه ن له م بابته هه لوتسته تونده بنوتی".

به لام سۆقیه ت ملی بۆ داخوازییه گانی عیراق نه داو ره فزی کرد که به ناشکرا لایه نگری عیراق بکات له ناکۆکی نیتوان عیراق و نیران دا، که نه مه یه کهم ناکۆکی و داو ناکۆکی نیتوانیان نابیت. دیار بوو نوو په یوه ندی یه باشی که سۆقیه ت له گهل ده وله تی شادا هه بیو، زۆر له وه گرینگتر بوو مل بۆ داخوازییه گانی عیراق بدات.

هه لبه ته نه م داوایانه ی عیراق له یه کیتی سۆقیه ت ده ره فته تیک بوو بۆ عیراق تا له نزیکه وه شار فزای نوو شیوازه بی که سۆقیه ت بریاره گانی خۆی سه باره ت به سهر له به ری سیلسه تی خۆی له رۆژه لاتنی ناخپ دا، له سهر رۆده نی. نیدی رۆژی به عس بۆ

یه که مجار لهو ساودی که هاتیووه سر حوکم له عیراقا. ههستی کرد له سهریتی زۆر به وریایی رهفتار بکات و بریکار (بدیل) بۆ نو هاوپهیمانی یه نیتوان خۆی و یه کیتی ی سۆقیهت بدۆزیته وهو پهیدا بکات. ههروهها ههستی کرد له سۆنگه ی پشت بهستی تهواو بهم هاوپهیمانی یه ستراتیژی یه به هۆی ههلویتستی توندی یه وه له بواری سیاسهتی دهروهه دا، دوچار ی گۆشه گیری بووه.

بۆیه به عسی یه کان قهریان دا دهست به بیناتناوه ی په یه ونه یه کانیان بکه نه وه له گهل وولاتانی که ندادو هه موو جیهانی عه ره بی و وولاتانی بی لایه ن دا. هه ر بۆ ئه م مه مهسته ده سه لاتداری هه ره به هیتی عیراق، صدام حسین له هاوینی ۱۹۷۴ دا تیتو، وهه واری بۆ مه دیه نی سه رۆکی جه زایرو شتی به عه رین و نه ندیرا گاندی بی نی. ههروهها په یه ونه یه دیپلوماسیه یه کان له گهل سو ریا و میسر دا چر کرانه وه، به عس یه کان هه ستیان کرد نه گه ر که یانه له واقیعی پشت بهستی تهواو به یه کیتی ی سۆقیهت رزگار بپن و له هه موو خوشی و ناخوشی یه گ دا چاره نویسی خۆیانی پتیه نه به ستی، ده بی دۆست و هاوپهیمانی تازه بگرن. بۆ وینه بۆ مه دیه ن، به عسی یه کانی یه وه تاوانبار کرد که خه لکانیکی سه لبین، به لام له گهل نه وه ش دا به لینی دانق که له واشنتون بۆیان تی بکموئ و نه مریکا ناگادار بکاته وه که به ردهوام بوونیان له سه ر یارمه تی دانی کو رد، ناکامی خرابی ده بیت. رهنگه هه ر له سۆنگه ی نه م هه لویتسته وه بوو بی که شان دی کو رد له واشنتون که سی نه بی نی و به ناکامی بۆ کو ردستان گه راپه وه.

ههروهها صدام حسین، چ له دیداره کانی دا و چ لهو به یاره ی (UN) وه که داوای له نیران و عیراق ده کرد کیشه سنو ریه کانیان به گفتوگۆی راسته وخۆ چاره سه ریکه ن، بۆی ده رکمو ت که زۆر زهحه ته خۆی له دایه لۆگ و دیداری راسته وخۆ له گهل خه نیمه سه ره خته کهیدا، واتا له گهل نیراندا بهوێرئ. بۆیه سه دام، له ریکه ی نه نوهر ساداتی سه رۆکی می سه ره وه، تاران ی ناگادار کو رده وه که ناماده ی گفتوگۆی بی قهیدو شه رته.

له لایه کی تروه چه ند نیردراویکی عه ره به ستانی سه ودی رای جدی هه ردوک ریاض و (واشنتون) یان به شای نیران راگه یاند که نه و دووانه زۆریان مه مهسته نیران هه لویتستی نه ره صتری به رانه به به عیراق هه بی. هه روها به شای نیران راگه یه را که نه م ده رۆنگه ی یه نیستای نیتوان عیراق و یه کیتی ی سۆقیهت ده شیت زه می نه بۆ نه وه خو شبکات که عیراق به دووی هاوپهیمانی تازه دا بگه رئ له بری نه و تاک هاوپهیمانی یه که له گهل یه کیتی سۆقیهت دا هه یه تی. نه م هه لو کو ششانه له هه موو لایه که وه وه گه ر خرا ن تا کار گه ییه نه وه ی، له کاتیکه که مو شه کی (هه نته ر-هۆک) ی نیرانی له بهر خاتری هاوپهیمانی کو ردیان، به ردهوام بوون له را کو ردنی فزۆکه ی تو پولیف و سو خوی عیراقی، دیداریکی نهی نی له نیتوان نیران و عیراقدا له نهسته مو ل نه عیامی ده رئ.

شا، له سه‌ره‌تای شویاتی ۱۹۷۵وه که‌رتە بادانه‌وو هه‌لویتستی خۆی له‌مه‌ر کوردان گۆری. هاویمه‌یانه‌ تورکه‌کاتی به‌رده‌وام ده‌میان له‌ سه‌ری بوو که‌ واز به‌یتن و چیتەر یارمه‌تی بارزانی نه‌دات، و ده‌یانگوت نایا نه‌مه‌ راسته‌ کارتیکی وابه‌کات کوردی عیراق سه‌رکه‌وتتیکی وها به‌ ده‌ست به‌یتن که‌ ته‌ماح به‌یانگری و توانای نه‌وه‌ په‌یدا بکه‌ن داوای مافی زۆرتەر بۆ کوردی نێران و تورکیاش بکه‌ن؟! هه‌روه‌ها هنری کیسنجر، به‌خۆشی که‌ له‌میژ بوو موغامه‌ره‌ کوردی یه‌که‌ی له‌ به‌یر برد بووه‌، سه‌ر له‌ نوێ که‌وته‌وه‌ ریزکردن و دانانی پولی دۆمینه‌ سیاسی یه‌کان؛ نه‌ویش هاوڕه‌نی شاپوو، پی‌ی وابوو پتووسته‌ نێران په‌یوه‌ندییه‌کاتی خۆی له‌گه‌ڵ جیهانی عه‌ره‌به‌یدا چاک بکات؛ به‌ هۆی نه‌و بارودۆخه‌وه‌ که‌ له‌ نه‌جمای بایکۆتی نه‌وتی عه‌ره‌بی و ناسته‌نگی نه‌نه‌رژیی له‌ وولاتانی پیشه‌سازیدا، په‌یدا بوو بوو. هه‌روه‌ها به‌ هۆی په‌یدا بوونی ریکه‌خواری نوپیک وه‌کو فاکته‌ریکی گرینگ و کاریگه‌ر له‌ نابووری جیهانی دا.

(سمیث هیمپیستون)ی نووسه‌ری نه‌میریکی به‌م جۆره‌ گوزارشتی له‌و بارودۆخه‌ کردووه‌: "شا، تاهه‌رزۆ و په‌رۆشی هه‌ر جۆره‌ چاره‌ سه‌ریکی سیاسی بوو که‌ ویسته‌کانی نه‌و به‌دی به‌یتن". هه‌ر نه‌و هۆیه‌ش بوو که‌ هانی‌دا یارمه‌تی شوێشگریانی کوورد بدات، تا عیراقی دراوسێ ی (نێران) ناچار بکات مل بۆ داواو مه‌رجه‌کانی نێران بدات که‌ به‌ کوتی بریتی بوون له‌ماهه‌: "چاره‌سه‌ری کیشه‌ سنووری یه‌جۆراو جۆره‌کان؛ به‌تایبه‌تی کیشه‌ی شه‌تی عه‌ره‌ب به‌ جۆریک که‌ به‌رژمه‌ندی یه‌ هه‌رێمی یه‌کانی شا وه‌دی به‌یتن". کۆتایی هێنان به‌ هێرش (عه‌ره‌به‌ستان) که‌ عیراق له‌ پارتی‌زگای خۆزستانه‌وه‌ ناراسته‌ی ده‌کرد. هه‌روه‌ها واز هێنان له‌ هه‌موو هه‌له‌کانی دیکه‌ی روخاندنی رژیمی نێران، که‌ عیراق یارمه‌تی ده‌دان، وه‌کو بیلوجستان که‌ چه‌ندین سال بوو، بوو بووه‌ بکه‌ی به‌شیوتنی و هه‌راو هه‌نگامه‌.

نا به‌مجۆره‌ هه‌موو فاکته‌رو هه‌لومه‌رجه‌کان خۆشبوون بۆ نه‌وه‌ی شا به‌ مه‌رامه‌کانی خۆی بگات. تاقه‌ کوێسی سه‌ر رێگه‌، کیشه‌ی کوردی عیراق بوو که‌ شا یارمه‌تی ده‌دان و له‌ سه‌ره‌تا‌دا داوای ده‌کرد که‌ داخوازییه‌کاتیان جێبه‌جێ بکری و ئازادی و مافی چاره‌نوسی سیاسییان بدریتن، که‌ چی نووکه‌ به‌و چاوه‌ سه‌یری هه‌مان نه‌و داخوازییانه‌ی ده‌کرد که‌ خه‌ونی سیاسی و هیوا و ئاواتی دورر له‌ واقیع و ناواقیعین؛ جا له‌به‌ر هه‌ر هه‌موو نه‌و هۆیه‌نه‌ ده‌بایه‌ قوربانی به‌و داشی دامه‌یه‌ بدری که‌ له‌ هاوکیشه‌ تازه‌که‌دا چ بایه‌خیکی سیاسی نه‌ما: قوربانی به‌ کوردی عیراق بدری که‌ به‌ سه‌رۆکایه‌تی بارزانی ده‌خه‌بتن.

چاره‌نوسی کوردی عێراق له لوتکه‌ی چیا یاندا یان له رێزوه ستراتیژی یه‌کاندا یان له شه‌رگه‌کانی نێو خاکی کوردستاندا، که له‌و وه‌زه‌ی سال دا به‌فر دایه‌وشی بوو، یه‌ک لایی نه‌کرایه‌وه. به‌لکو نه‌وه‌بوو له‌ دالانه‌کانی (کۆشکی نه‌لقه‌باب) ی ناوازه‌داو له‌ یانه‌ی (Club des Pins) ی یه‌کتیک له‌ گه‌ره‌که‌کانی جه‌زایری پایته‌خت دا یه‌ک لایی کرایه‌وه. له‌وێنهر، له‌ رۆژانی ۱۹۷۵/۳/۷ و ۱۹۷۵/۳/۷ دا کۆنگره‌ی بالای هه‌ر سێزه‌ وولاتی نه‌ندامی رێکخراوی ده‌وله‌تانی نه‌وتفرۆش (نویپک) گرت درا. هه‌لبه‌ته رێکخراوی نویپک له‌ وه‌ز و حاله‌تیکێ ژۆر خراودا بوو؛ چونکه له‌ لایه‌که‌وه وولاتانی نویپک نه‌وتی زیاد له‌ پتیوستان ده‌رده‌هێناو له‌ لایه‌کی تروه هه‌لئاوسانی دراو و که‌می به‌ره‌مه‌هێنان له‌ وولاته پێشه‌سازییه‌کانی رۆژاوا دا هه‌بوو.

هه‌روه‌ها گوته‌گانی کیسهنجر ده‌ریاره‌ی نه‌گه‌ری ته‌ده‌خولی نێزامی راسته‌وخۆی ئه‌مریکای له‌ ناوچه‌ی کهنداوا، هێنده‌ی دی هه‌لوێست و به‌ره‌که‌ی گه‌ژو توند کرد. وولاتانی نویپک هه‌موو پتیان واهو پتیوسته هه‌موو نه‌ندامان یه‌ک ریز بوستن و هه‌موو کێشه ناوخۆگانی نێوان نه‌ندامانی رێکخراوی نویپک چاره‌سه‌ر بکه‌ن یان به‌ لای که‌مه‌وه جارێ وه‌لایه‌نه‌ن. بۆیه کاتی بۆمه‌دییه‌نی سه‌رۆکی جه‌زایر هه‌والی رێکه‌وتنی نێران و عێراقی وه‌کو موفاجه‌نه‌یه‌ک راگه‌یاندا، بوو به‌ چه‌پله رێزانیکی توند له‌ نێو هۆله‌که‌دا: شای نێران، محمد ره‌زا په‌هله‌وی و سه‌دام حه‌سه‌نی جێگری سه‌رۆکی نه‌نجومه‌نی سه‌رکردایه‌تی شۆرش عێراقی رێکه‌وتن له‌ سه‌ر وه‌لاتان و گۆرنانی هه‌ر هه‌موو ناکوکی یه‌ سیاسیی وکێشه سنووری یه‌کانی نێوان هه‌ردووک وولات، به‌ شێوه‌یه‌ک که‌ خه‌زمه‌تی دۆزی هاویه‌شی رێکخراوی نویپک بکات. نه‌وسا، شا هه‌ستایه سه‌ر پتی، مه‌تانه به‌ خۆ بوئیکێ ژۆر که‌وته سه‌ر سیمای، پتی نه‌وه‌ی چ گوزارشتیکی دی له‌ سیمای دا به‌خوێنریته‌وه. (سه‌دام حه‌سین)ش، له‌سه‌ر کورسییه‌که‌ی خۆی، که‌ به‌ مه‌خه‌لی شین داپۆشرا‌بوو، هه‌ستار سووکه بزه‌یه‌ک که‌وته سه‌ر سیمای، هه‌ردووک سه‌رۆک، که‌ ته‌لانی له‌مه‌وبه‌ر دژمنی سه‌ره‌خه‌تی یه‌کدی بوون، به‌ هه‌نگاوی قورس و هێواشه‌وه به‌ره‌و لای یه‌کدی چوون و به‌ پتی ی داب و نه‌ریتی رۆژه‌لاتیانه یه‌کتریان له‌ نامیزگرت و سه‌روماچی یه‌کتریان کرد، نیدی ماوه‌یه‌کی ژۆر ده‌ست ده‌نیو ده‌ستی یه‌کدی راوه‌ستان و رێگه بۆ ناپه‌روای رۆژنامه نووسان کرایه‌وه.

له‌ ئێواره‌ی هه‌مان رۆژدا، وێنه‌ی ئه‌م ناشتبه‌و نه‌وه‌ کوته‌په‌رو له‌نکاوه به‌ هه‌ر چوارنکالی دنیا دا به‌لاو به‌وه‌و گه‌یییه دوورترین سوچی ئه‌م سه‌رزه‌میینه. ئه‌م راموسانه‌ی که‌ به‌لای نه‌ندامانی نویپکه‌وه (راموسانی برایه‌تی) بوو، به‌ لای کورده‌وه، که‌ له‌ دووری چوار هه‌زار کیلومه‌تری رۆژه‌لاتی جه‌زایر دا بوون، (ماچی مه‌رگی)

شۆڤشەگەيان بوو: بۆلای تاران و بەغداو هەنگاوتیکی مێژوویی گرینگ بوو. سەدام حسین رایگەیاندا که وولاتەکەى نامادەى دەستبەردارى نىوێى ناوێ شەتى عەرەب بێت، که لە یەکانگیری هەردوو روبارى دىجلەو فورات پێک دیت، بۆ نێران.. هەلبەتە پێشتر هەموو شەتى عەرەب هى عێراق بوو.

شا، لە سالى ١٩٦٩و داواى نىوێى شەتى عەرەبى دەکرد تا (گەلەکەشتى) بازرگانى و جەنگى وولاتەکەى بە ناسانى هاتووچۆ بکات. بەرانبەر بەم سازشەى عێراق، شا-ش قاييل بوو هاريکارى عێراق بکات بۆ سەرکوتکردن و لە نێو برنى شۆڤشى کوردان: ئەو شۆڤشەى که شا، بە خۆى لە سالى ١٩٧٤دا بەشداری لە هەلگیرساندەوێ کردو بە هەموو جیهانى راگەياندا که پشتگیری و کۆمەکی دەکات. هەروەها گەفتى دا دەمەدەست پارمەتى لە کوردەکان بېرى و سنورى وولاتەکەى لە رووياندا دا بڤات. ئەو هەو هەر که رێکەوتنامەى جەزایر مۆزکرا، شا، بۆ رۆژى داوایى کەوتە جێبەجێکردنى گەفت و بەلێشەکانى، و نۆتومبیلی سوپایى نێران بە پاوەرى چەند هێزى گەورەى پیاووە بەرەو ناوچەکانى نزیکى سنور وەرێکەوتن و سەربازانى نێرانى دەستیان بە سەر عەمارى چەک و تفاقى یەدەکى کوردا گرت و دەستیان بە سەر هەموو ئەو تۆپانە داگرت که دەستیان پێ گەیی و هەرچى یەکیان دەستکەت، ناودیوى نێرانیان کرد.

چ گوناختیکمان کردووه؟

کاتى ناخيلە نێرانى یەکان کەوتنە کیشانەوێ تۆپە قورسە (١٥٥ ملم)ەکان بۆ نێران، ترستیکى کوشندە هێزى پێشمەرگەى داگرت و خەلکەکە تەواو شەرزەو شەپۆ بوون، چونکە ئەو تۆپانە که لە دواشەرکاندا پشتیوانتیکى بە هێزى کوردان بوو. زمانى حالى هەر هەموو خەلکى ئەو بوو "چ گوناختیکمان کردووه تا بەمەجۆرە مامەلەمان لەگەڵدا پکړی؟" تووک و نەفرین لە (شای خاين) و جەنێرى ناشکرا بە (کۆرى سەگ) شای مەلعون و وولاتەکەى تیکەل بەترس لە ناپندەى خودى و گشتى بوو بوو. تەنانتە دەزگای (پاراستن)ش که هەمیشە ناگای لە روداوکان بوو، و تۆپتیکى بە هێزى کۆکردنەوێ زانیارى هەبوو، ئەم قەرارەى شای نێرانى پێ شتیکى کۆتوێرو چاوەروان نەکراو بوو.

سوپای عێراقى، پاش چەند سەعاتى تیک لە ماچ و موچى (جوتەپرا)ى ناوەرانبەرەو بە ماوەیەکی کەم داوای گەڕانەوێ مێرو شێخە دەولەمەندەکان بەفەرۆکەى تاییەتى خۆیان ، لە جەزایرەو بۆ ولاتى خۆیان، هێرشى تیکى بەریلاوى کردە سەر سەنگەر و پێگەکانى پێشمەرگە: ئەو دەمە کورد هەستیان کرد زۆر بەوردی چارەنوسیان یەک لایى کراوەتەو و زۆر لە مێژە رێگە بۆ ئەم (پاموسانە) خوشکراو. بۆیە بە بن هیچ

چه کتیکى قورس و پاش نهوډى نئيران تزیه قورسه کانیان له کوردستان کیشایه وه، رووبه پرووی نهم هیتشه تازهیه وهستانه وه. نهوډى به دهمت کورده وه مابوو چه ند تزیتیکى نینگلیزی (۲۵) ره تللی کونه و چند هاوډنیکى سوڤیه تی بوو، و برپاری بنجیری پیتشمه رگه بوو له سر بهرگری و مقاومهت به بیتی چه کی نئیرانی. بهلام گولله تیقه فرۆکه شکینه کان دواى دوو رۆژ تهاوو بوو، و نیدی رۆژ رۆژى فرۆکه عیراقی یه کان بوو. هر که که مشو ههوا له بار بویه بهوپه ری نزمی یه وه دهاتن و بیتی ترس موشک و بۆمباکانیان به سر نهو شوتهانه دا ههله درشت که بیانیوستایه.

له رۆژى ۳/۷ دا هیتش بۆ سر شه رگه ی باشور له قۆللی سلیمانی، دهستپهتکرد. بهلام عیراقی یه کان، روویان کرده شه رگه کانی ناوه راست له قۆللی رهواندز، لیوایه کی پیاده و چند وه حده یه کی جه وه لى هیتشیان بۆ لوتکه ی سه رتیز کردو ههوللی دا له ویتده روه به ره وه ده دهقه دیاریکراوه کان پیتشه روى بکات، بهلام توشی زهره رو، زیانی گه وه بوو. ههروه ها تانکه کانی عیراق، بهر تگه ی هاملتون دا به ره وه نه وناوچه شاخاوی یه عاسی یه که وتنه پیتشه روى که باره گای سه ره کی بارزانی لى بوو. بهلام پاش نهوډى چند کیلومه تریک چونه پیتشه وه هیتزی پیتشمه رگه لییان هاتنه دهمت و توانیان پیتشه رویه که یان راهگرن.

هیتزی پیتشمه رگه، به بیتی چه کی قورس و بیتی کۆمه کی نئیرانی، نهو شته یان به دی هیتا که چاودتیران به مه حالیان ده زانی ده ره قه تی بیتی. هیتزی پیتشمه رگه، به وه هه موو زیانه وه که له خویان و له عیراقی یه کان ده کمو، توانیسیان سوپای عیراقی بالا دهستی پر چهک و تیروهر له جم و جۆل بخمن و ناچار یان به کمن به وستن و به گره له زک بوو به شیکى گه وه رى هیتزه کانی عیراق، له ناوچه دهستانی یه بهر به ره لاکانیش دا گه مارۆ به دن.

(کوینس روبرتس) ی رۆژنامه وانی به ریتانی که نهویش نهم دوا شه رانه ی به چاوی خوی و له تزیکه وه بیینی بوو، له گوتاریکی دا، که رۆژنامه ی (فاینانشمل تایمز) ی له ندنی بۆی بلاو کرده وه، بهم جۆره باسی نهو حاله تی نهو دهمه ی کردووه: "شه ری نهم ههفته، وه کو ههفته ی شانازی و سه رکه و تنی پیتشمه رگه، ده چیته میترووی گه لى کورده وه. شوڤشگرتانی کورد بو ترانه و نازایانه هیتشی بیتهدوو ناو میدانه ده که نه سه ر سه نگه رو پیتگه گرینگه کانی عیراق، به وه هپوایه ی گۆرانیکی ریشه یی به سه ر بارودوخ و رهوشی پر ناو میتدیاندایه بیت".

دوا سهردان بۆ لای شاهنشاه

راسته هیتله کانی به ره فانی و مقاومه تی کورد له ژیر جه زه به ی هیتزه کانی عیراقدا به لادا دهاتن، بهلام له گه ل نهو ههش دا هر نه که وتن و بهرگرییان کرد. له پاش نهم

هتیره گوره یه، به شتیره یه کی کاتی و بۆ ماوه ی دوو ههفته شه ر راگیرا. چونکه عێراقی یه کان پاش بادانه و دی شاو ریکه وتنی له گه له سه دام دا، هه ر نه یان توانی به و ختیراییه ی که ده یانویست، شه ر که یه ک لای ی بکه نه وه؛ بۆیه پتیرستیای به م ناگر به سه ته کاتی یه هه بوو تا زۆرترین ژماره ی هتیرکو بکه نه وه نه و جا شه ر که یه ک لای ی بکه نه وه.

صدام حسین، پاش پینچ سال دوای شه ره که، په رده ی له سه ر شته کان لاداو راده ی شه رزه ی و ماندویه تی سوای عێراقی ناشکرا کرد، له نه یلولی ۱۹۸۰ دا خوتیه یه کی داو له و خوتیه یه دا یه ک لایه نه ریکه وتنهامه ی جه زایری ره ت کردوه و رایگه یاند که چه ک و تفاقه ی جهنگی و ته قه منه نی هتیره کانی عێراق له ته و او بووندا بوو به هۆی توندی شه ره کان له لایه که وه به هۆی خاوه خاوی سۆقیه ت له ناردنی پتیراویستی یه لوجستی یه کان بۆ سوای عێراقی له لایه کی تره وه. صدام له سه ری رۆی و دوپاتی کرده وه که نه وه هۆیه ک بوو تا عێراق نه و هه رجان قه بول بکات که نه و ده مه به سه ریا سه پتیراو ریکه وتنهامه ی جه زایری له گه له شادا مۆر کرد؛ چونکه سوای عێراقی له وه ی پتر خۆی بۆ رانه ده گیرا. هه روه ها (جه نه رالی بارزانی) ش پاشتر له گوته یه کی دا ده ریخست که: "ته گه ر پشتگیری کردن به رده و ام بوایه، ده مان توانی شه ره که یه ک لای ی بکه ی نه وه سوای عێراقی به نه زین".

سه رۆکی کورد، له ریکه ی ته وریزه وه سه فه ریک ی بۆ تاران کرد تا دوا هه ولی بیهوده ی خۆی له گه له ئیترانی یه کانه دا وه گه ر به خات و به لکو له دوا به یاریان ژتوان ببه نه وه. (شاهنشاه) که تازه له جه زایر گه را به وه وه، دوای دوو رۆژان نه و جا پتیشوازی دۆسته که ی دوتنی ی خۆی کردو به بارزانی راگه یاند که سه ر ریکه ی له به رده مه و ده بیت یه کیکیان هه له ژیری:

- کورد یان خۆیان ته سلیمی عێراق بکه ن. یان

- له شه ری خۆیان به رده و ام بن و به ته مای هیچ کۆمه کیکی ئیترانی نه بن. یان

- شه ر راگر و هه موو کادرو که سایه تی یه دیاره کان بیتنه ئیتران.

هه له به ته داوای کرد که ریکه ی سه تیهم هه له ژیری. سه رۆکی به سالاچی کورد تا مردیش نه یزانی که نایا شا دوا پتیشنیازی به راستی بوو یان هه ر ته و سیک بوو و هیچی دی. نه و جا شا، بارزانی به رتکردو گوئی:

"نزیکی و خزمایه تی له نیتو هه ردوو گه له که ماندا هه یه، من به و هه ساوه ی بینای چاوی هه موو ناربانم، هه موو هه ول و توانایه کی خۆم وه گه ر ده خه م بۆ پاراستنی گه له که م و گه له که ت".

هر همان روز بارزانی که پایه و به باره گای سره کی خوی له حاجی نومهران. همرو
 نو سره بورو روداوانی هاتنه وه هزو بهر چاوان که به دریاوی نیو سه دهی رتبه ری
 کردنی خه باتی رزگارخوازی گه له که ی به سری هاتیرون، که چی نه وه تا نه مرۆکه به
 چاوی خوی دهینی له و کاته دا که کورد به شتیه یه کی بێ وینه یه کیان گرتوه و له
 باری ریکخواهویی و توانای شورشگیری یه وه له همرو کاتیک باشتر که وتونه ته
 سه ری، نا ریک له و ساته دا له بهر خاتری هندی وولاتانی خودان نموت، هیوا و
 ناوانی کورد به با ده چیت.

نایا باره گای سرکردایه تی په یوهندی به نویسنه گی کیس نه جروه هه یه؟

بارزانی، به حوکمی ته جربه وه نمزومنی خوی و به حوکمی ته بیعه تی شه خسی خوی
 یه کسه ر که وته گه پران به دوی هویه کی دیدا به پهرده وام برون له شه... نه گه ر نیران
 نایه وێ پهرده وام بێ له سه ر هاریکاری و گوته کی گوردان، نه و پتیه ته هه ولبه دن
 په یوهندی به دۆسته که ی ترپانه وه بکه ن، که له بنه پته دا شه په که له سه ر گفت و
 به لینی نه و دهستی پیکرده وه. بۆیه بارزانی هه رکه گه یشته وه حاجی نومهران،
 یه کسه ر نامه یه کی نارد به بهر پرسی مه لبه ندی (CIA) نه مریکی له تاران، نه م پیاوه
 له سالاتی بوریدا نه نداسی په یوهندی نیوان کورد و وولاته یه کگرتوه کانی نه مریکا
 بوو. بارزانی له م نامه یه دا ده لێ: "شپزه یی و داڕوخان که وتوته نیو گه له که مان و
 هیزی چه کدارمان. هه ره شه ی قهرکردنی ده سته جه میمان له سه ره و هیه ته فسیریک
 نابینن به هر هه مو نه مه ی رویداوه. بۆیه نه م بانگه وازه مان ناراسته ده کین و داوا
 له حکومه تی وولاته یه کگرتوه کانی نه مریکا ده که ین که په یوهندی به و گفت و
 به لینه ی که پی ی داوین و داوای لیده که ین به له ز فریامان بکه وێ و نه یه لێ
 شورشه که مان هه ره س بیتی و پروخت. شورشه که مان له هه ره س و روخان ده ریا ز بکات
 و وه کو دۆست مامه له مان له ته ک دا بکری."

سه رۆکی به شی (CIA) له تاران، به حوکمی نه وه ی نه فسه ریکی ده زگای (CIA)
 بووه، رۆژیک له رۆژان پیاویکی هه ست ناسک نه بووه، که چی به چونی کورده کانی
 په ساند کردو هه سته بروسکه یه کی مورس داری به سهرانی خوی ناردو پرسیاری نه ووی
 لیکردن که نایا "باره گای سرکردایه تی په یوهندی له گه ل نویسنه گی کیس نه جردا هه یه
 ده رباری نه م بابه ته؟" ... هه تگاهوه کانی شای دۆستان نه ک هه ر هیوا سیاسی یه کانی
 کوردی به با داوه، به لکه بوته مایه ی نه ووی ژبانی هه زاران که س بکه ویتته
 خه ته ره وه. "نه م بهر په نه مریکی یه لستیکی پارمه تی پر کرده وه و پتیشیاری کرد
 راسته وخز نه و کۆمه کانه به کورد بدری.. نه وجا به تیبینی یه ک بروسکه که ی کۆتایی
 هینا که: "هه ق وایه حکومه تی وولاته یه کگرتوه کانی نه مریکا له م باره یه وه شتیک
 بکات."

بهلام کیسنجر له و کاتانهدا له سه فەری رۆژ ههلاتی نایین دا بوو، و سه رقالی نه وه بوو ناوێری نیسرائیل و سوریا بکات و چاره سه ریتی کاتی بۆ کیشه که یان به دۆزیته وه. بارزانی، ههستا نامه یه کی شه خسی بۆ نه و سیاسه تهاوه نارد که له سالی ۱۹۷۲ دا زمینی بۆ نه م دوا شه ی نیتوان عیراق و کورد خوشکرد. جهنه رال بارزانی له نامه کهیدا نوسیوی: "جمنایی وه زیر، عیراق و ئێران له سه ر حیسابی گه لی کورد ریت که وتوو. یه کتیک له نه عجامه ناراسته وخۆکانی نه م رتکه وتته له نیتو به رنی گه لی نیتیه که ناتوانی به رگری له خۆی بکات و هه رگیز هیتنه ی نیتستا به ت توانا و دهستموستان نه بووه. چونکه ئێرانی دۆستان له کاتی کهدا سنوره کانی خۆی داخستوه که عیراقی دۆزمنان که وتوته هیتش و په لاماریکی به ت وینه و هیتستا هه ر به رده واهه. نه گه ر کار و اهرات به زوتنه وه که مان سه رکوت ده کری و گه له که مان به شتیه که قه ده کری که کهس ته سه وری ناکات، به ت نه وه ی چ که سته ک ناره زایی ده ره یی".

هه روه ها بارزانی نامه ی بۆ نه وه ش کردوه که نه مریکا به شتیه یه کی ناراسته وخۆ له رودانی نه م وه زعه به ره رسیاره وه لێ: "نیتیه پیمان وایه وولاته یه کگرتوه کانی نه مریکا نیتلزامی نه خلایمی و مه سئولییه تی سیاسییان له نه ستویه ده ره ق به گه لی کورد، حکومه ته که تان به خۆی گفت و به لیتنی داوه وای، هه ر له و پتودانگه وه تکا له رتدارتان ده که ین به زوترین کات کارتیک به کن و فریامان به کن".

بهلام کیسنجر قه رقه یی لیکرد: له بروسه که یه کی سه رۆکی به شی (CIA) نه مریکی له تاران، بۆ (CIA) ی مه رکه زی که رۆژی ۱۹۷۵/۳/۲۲ نیتدراو، نامه یه کی کورت بۆ نه و هه لوتیستی کیسنجر کراوه: "هیچ وه لامیتکه مان له وه زیری ده ره وه (کیسنجر) سه به ارت به نامه که ی بارزانی به ت نه گه ییه".

کیسنجر، له سالی ۱۹۷۹ دا یادا شتنامه کانی خۆی به لاو کردوه، کیسنجر له سه رنجیتیکی نیمچه به راوێزیدا یه که م نامه ی بۆ نه و چاره نو سه کردوه که به سه ر کوردا هات و ده لێ: "پتده چی سور بونی شا له سه ر چاره سه رکردنی کیشه ی کورد، به هاوکاری له گه ل عیراقدا (۱) له روانگه ی نه و حقیقه ته وه بووبی که هیتزه کانی بارزانی له حالی به زین و شکستیکی ناجۆردا بوون". دیاره نه م سه رنجه پتچه وانه ی راو بۆ چونی هه مو نه و چاودێرانه یه که به خۆیان له شوقی شه ره کاندایه و وه لبه ته پتچه وانه ی ره وتی راسته قینه ی شه ره کانی شه. هه روه ها کیسنجر هۆی پشته گویی خستنی دۆزی کورد ده گرتیه وه بۆ نه وه ی که نه ده کرا به ت ته ده خولی راسته وخۆی هیتزه کانی ئێران و به ت کۆمه کیتیکی ۳۰۰ ملیون دولاری نه مریکی، کورد ده رباز به کری.

نا به مجزوه مهسه له که به لای کیسنجره وه چووه خانه ی نه بوانه وه. ههروه ها سه رۆکی به شی (CIA) نه مریکی له تاران، قه دهغه کرا له وهی که چیتیر په یوه ندی به باره گای سه رکردایه تی کورده وه بکات. نه مپیش له کاتیکی دو اتروا هینرسی کرده سه مه سوله که ی خۆی وه لوستی نه مریکی به هه لوستیکی خه جاله تباری وه ها له قه له م دا که نه وی تیندا شه رمه زار بوو. له دوا بروسکه ی خۆیدا که له وه سه رو په بنده دا بو واشتون ی نارد، ده لێ: "نه گهر حکومه تی ولاته په کگرتوه کان به ته مایه هه ره هنگاو ی بنی که قه ساوخانه یه ک روو نه دات، نه وا له سه ریتی به بن (شای هاوپه یان هه نگاو بنی). "به لام واشتون به یاری دا پشتیوانی له وه هه لوستی تاران بکات که له رۆزی ۳/۲۰ دا به بارزانی راگه یه تراو داوای لیکرا شه ره راگرتی".

"هه ره سه رده که مپین".

فه رمانه ده کانی هیتی پیشمه رگه زۆر به توره یی فه رمانی بارزانی یان، سه به رت به راگرتنی ده موده ستی شه ره، خوتنده وه. به لام نه له هقی خه لکاتیکیک به یون ده یانزانی که هه موو رتگاو ده رگا کانیان له روودا داخراوه. نه گهر نه وهش له گۆزی بوو که شا هه رمشه و گه می لیکردین که راسته وخۆ له شکریان بنیترته سه رو سه دان هه زار ناواری کورد ته سلیم به عیراق بکاته وه نه گهر شه ره رانه گیرتی.

سیله ستوانی دیاری کورد سامی ره حمان دروستی نه وه هه رمشه یی بو دووپات کردمه وه. نه مه جگه له وهی که ژماره یه کی تریش له نه دانهانی سه رکردایه تی بارزانی دروستی نه م کاره یان دووپات کردمه وه.

داڕوخانی په کجاره کی شوێشی کورد، له دوا رۆژه کانی نازاری ۱۹۷۵دا، ده مپنکی کارمساتاوی هه بوو: رادیۆی دهنگی کوردستان له رۆزی ۳/۲۴/۱۹۷۵دا له کار وهستا و چهند پیشمه رگه یه ک ته قانده یانه وه. رادیۆکه له نزیکتی ناوپردان دانرا بوو، وهختی مسعود بارزانی کور ی بچوکی بارزانی، گۆی له دهنگی ته قانده نه وی رادیۆکه بوو دهستی به گریان کرد. دهنگی ته قینه وه له حاجی ئۆمه ران و له نزیکتی باره گای سه رکردایه تی شوێش دا به رز به وه وه. مه فره زه کانی ته قه خاته که وتنه له کارخستنی نه و چهند تۆپه که مه ی به ده ستیانه وه ما بوو. دوکانداره کانیش فره شگه بارزگانی په کانی خۆیان ته قانده وه، چونکه هه یج که شتی که نه یده و بست نه و عیتره قییه تی به ره و ناوچه که ده هاتن، سه وود له و هه لاتانه وه ریکرن که کورد بو خۆیان یان دروست کرد بوو. زۆر پیشمه رگه م بپنی که له داخ و حموماتاندا ته فه نگه گانیان به تاوێراند ده کیشا و ده یانشکاندن. له نه نجامی نه وه وه که شا له پشت را خه نه جهری له کوردان دا بو و نه مریکا خیه انه تی لیکرد بوون، نا ئومیدی په کی زۆر به لاو به وه وه کۆمه لیتیکی پیشمه رگه ی هه رزه کار که وتنه ره فتاری ناممه سولانه. ته نانه ت بارزانی، به

خۆی فەرمانی دا مەفرەزەییەکی تایبەتی بنێردی بۆ نۆردوگای یەخسیره عێراقی یەکان لە نزیکێ رایات، تا بیانیارتێز لە هێرش و پەلاماری پێشمەرگە ی توپ و داخ لە دل.

پاش لێشای نمو ناوارانەی که لە مانگەکانی رابردو روایان کردە نێران، ئەمجارە لێشایێکی تری پاشەکشەیی پێشمەرگە و هێزی چەكدار بەرو نێران دەستی پێکەرد. پتر لە ۳۰ هەزار کەس، کۆمەڵ کۆمەڵ چوون بە دیوی نێراندا. ئەو بوو لە نۆردوگای گەرە گەرەدا لە نزیکێ شاهپور بە چاودێری نێران دانران، بەلام سەبارەت بە چەك و تەقەمەنی، هەرکەسێک پێ ی بوايە، دەبوايە لە سەر سنور تەسلیمی بکەرایە.

نۆرەیی هەرە نۆری پێشمەرگە بەبێ چەك دەچونە نێرانەو:

هەندێ پێشمەرگە بقیان باسکردم کە چەندین عەماری زۆرگەرە، لەو رۆژانەدا، پمکران لەو چەکانەیی کە پێشمەرگە ی گورد لەو پەناو پاسارو عەمارە نەتینینیانەدا دەیانشاردەو کە دەیان سال بوو لە ئەشکەوتە عاسی یەکانی ناوچە دورە دەستەکاندا دروستیان کرد بوون. دیار بوو سوور بوون لە سەر شاردنەوی چەك و تفاقیی سوپایی، تا لە قوناغێکی تازەیی خەباتیان لە پێناوی نازادی و سەر بە خۆیی گەلی کوردا بەکاری بیتن و سودی لێوەرگرن.

دوا دیانەیی رۆژنامەوانی کە بارزانی لە ناو خاکی کوردستاندا کردی، ئەو دیانەییە بوو کە من لە گەلیم کرد و رۆژنامەیی (جیهان- Die welt) بەلاوی کردەو. سەرۆکی تەمەن ۷۲ سالە، لە وەلامی پرسیارەکانی مندا بەمەجۆرە پوختەیی ئەزمونی خەباتی خۆی باسکرد: "وەکو ناشکرایە شۆرشێ نێمە لە بواری عەسکەریدا تێک نەشکا. پێشمەرگە ی نێمە بێ ئەو ی چ کەسێک شکاندەنی مەیدانی شەریان بە جێهێشت. سوپای عێراق، سەرەڕای ئەو ی کە لە هەموو بوارەکاندا هەر بالا دەست بوو، ئەوجاش نەیتوانی هیچ سەرکەوتنێکی یەك لاکەرەو وە بنجەر بە دەستبێت. هێزەکانی عێراق بە درێژایی یەك سال شەر، تەنیا دەیان کیلۆمەتریکی کەم پێشەوویان کرد. تەنانەت ئەو دەیان کیلۆمەترەش بە زیانی گیانی زۆر گیران... نەخت... لەبەرەکانی سیاسەت دا قەراری سەرکوتکردن و لە نێو بەردنی شۆرشە کەمان درا، هەرەو هە نەخشەو پلانی سیاسەتی بەرزەو نەدیە هابەشەکانی زلەتیزەکان لە سەر جیسایی نێمە دا پێژان. هەلبەتە حالی حازر هەر وە هەلاو تەمی نەوت ناسمانی بێکردنەو ی سیاسی رۆژاوی تەنێو".

لە وەلامی پرسیارێکی مندا دەربارەیی هەلەییەکی گەرەیی شەخسی کە خۆی کردبێتی، پاش تێفکرینتیکی کورت، بە دەنگێکی کە سەردار، جەنەرال وەلامی

حه مه که ریم عارف

* که رکوکى یه له سالى ۱۹۵۱دا له دایک بووه.

* له سالى ۱۹۷۵دا کۆلتیژی نه ده بیاتی به غداى ته واو کردوه.

* له سالى ۱۹۷۷او به دره دوام نوسین و به رهه می نه ده بی بلاوه کاتهوه.

* نو سالى هه رتهى لاوى، بن وابهستگى حیزبى، له پیتشمه رگایه تیدا به سه ر بر دوه و هه کو به شداریه کى عه مه لى و وێژدانى له خه باتى ره واى نه ته وهى کوردا، شانازى پتیه ده کات و منه ت به سه ر که سدا ناکات، چونکه پین ی وایه رۆله ی میلله تى مه زلوم مه حکومه به پیتشمه رگایه تى

* جگه له ناوى خۆى، به تایبه تى له گۆفارى گزنگ-ى نو سه رانى که رکوک، نو سه رى کوردستان، که لته ور، رۆژنامه ی ئالای نازادى تازمه ره ۲۲۲، به ناوى گۆفهنده، زنا ر، سپان، پاکزا ده، محمدهى حاجى، سیروان عه لى، دیدار هه مه وه ندى، هه ژا، ح.ع به رهه می بلاو کردۆته وه.

* له هه شتا کانه وه تا ئیستا راسته وخۆ سه ر به رشتى و سه رۆکایه تى لقى که رکوکى یه کیتى ی نو سه رانى کوردى کردوه.

* زۆر به رهه م و کتیبى چاپ و بلاو کردۆته وه، به لام زۆریه ی هه ره زۆریان به نو سه خه ی هه ینده که م بلاو بو نه ته وه، له نرخی نه بوودان.. ته نیا نه وه نده ی له فه وتان رزگار بوون و هه یجى دى، هه ندىک له وانه:

- تیه رۆز ..... کۆمه له چی رۆک

- کۆچى سوور ..... چی رۆک

- به یداخ ..... چی رۆک

- کوچ سرخ ..... کۆ چی رۆک به فارسى.

- له خۆ پیتگانه بوون ..... کۆمه له چی رۆک.

وه رگه تران:

- ریه ره ..... رۆمانى مه هدى حسین

- نینا ..... ثابت رحمن

- نامۆ ..... ئه لیه ر کامۆ

- شکست ..... ئه لکه ساندهر فه دایه ف

- ها و ماله کان ..... نه حمه د محمود «به رگى یه که م»

- بێتا سنامه کان ..... عه ز نه سین .

- چیرۆکه کانی سه مه دی بیهرهنگی دوو بهرگ
- ناصاڭجی نه ده بیات ..... چیتروکی مه کسیم گورکی.
- دلتهری ی خۆراگرتن یادداشت ..... نه شرف دهقانی.
- مه سه له ی کوردی له عێراقدا ..... عزیز شریف
- میژوی رهگ و ره چه له کی کورد ..... احسان نوری پاشا
- خهباتی چه کداری هم تاکتیکه هم ستراتیژ ..... مسعود احمد زاده.
- گوزارشتی موسیقا ..... د. فؤاد زکریا.
- ده باره ی شیع و شاعیری، رهزا به راهه نی.
- فنسنت فان گوگ، شانۆنامه ..... باول نایزله
- به دوو شاعیره کان، شانۆنامه ..... جلیل القیسی
- جوله که که ی مالتا، شانۆنامه،
- بهد هالی بوون شانۆنام ..... نه لیبیر کامۆ
- کورد له نه نسکلوییدیای ئیسلام دا.
- داده پهروه ران، شانۆنامه ..... نه لیبیر کامۆ
- چاو به چاو، شانۆنامه ..... گهوه ر مراد
- ریچاردی سییه م، شانۆنامه ..... شه کسپیر
- هونه رو ژیا نی کۆمه لایه تی ..... پلیخانوف
- پیتکهاته ی به ده نی و چاره نویسی نافره ت.
- له راهه پینه وه تانه و چالاکانه به شداری بزاشی نه ده بی رهۆشنبیری کوردی ده کات و به ره مه نی هه مه جۆری نوسرا و وه رگێدر او بلا و ده کاته وه به تایبه تی له رهۆشنامه کانی:
- برایه تی، خهبات، رێگای کوردستان، په یمان، دهنگی میللته، ههروه ها له گۆفاری:
- رامان، گولان، کاروان، مه تین، گازی، په یف
- زۆر به ره مه نی ده ست نویسی ناماد من بۆ چاپ و هه رکهس و گروپ و لایه نیک ته ماحی بلا و کردنه وه ی هه بن، ناماده به به خۆزایی پێشکهشیان بکات، هه ندیک له وانه:
- لێکدانه وه په ک ..... له مه ر رۆمانی نامۆی نه لیبیر کامۆ
- له مه بابادی خۆیناوی یه وه بۆ که ناره کانی ناراس.
- منداله دارینه، ..... چیتروکتیکی درێژه بۆ مندالان.
- نازادی یا مه رگ، ..... رومانی کارانتزاکیس
- قوریا نی، ..... رۆمانی هیرب میدو
- هاو ماله کان، ..... رۆمانی نه حمه د محمود به رگی دوو هه م
- دوو ره وولات، ..... رۆمانی ع. قاسمو ف
- دوو مه مان، ..... دوو کۆ چیرۆکی چیه خه ف.

- ژنه فسانه ييز گريکي و روماني .
- فاشيزم چي يه ؟ ..... کؤ چيروک بؤ مندالان، يه لماز گونهي
- شوانه بچکوله که، ..... چيروکيتکي دريژه بؤ مندالان، چيني يه .
- هه ليزارده ي چيروکي فارسي « ۱ » ..... کؤ چيروک
- چوار چيروک و هه لسه نگاندنيان، ..... کامؤ، موياسان، پيرانديللو، چيخه ف.
- چؤنيه تي فيربووني زماني فارسي، ..... حمه کريم عارف
- فهرهنگي فارسي کوردي پيتي « ۱ و ۱ » ، ..... حمه کريم عارف
- نوسينيت په راگه نده « کومه له ..... نوسينيتکي هه مه جؤره » ، حمه کريم عارف
- چه ند چيروکي هه مه جؤري بيتگانه .

